

Міністерство освіти і науки України  
Департамент освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації  
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»  
Запорізької обласної ради

Ministry of Education and Science of Ukraine  
Department of Education and Science of Zaporizhzhia Regional State Administration  
Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy” of  
Zaporizhzhia Regional Council



**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ**

II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених  
«ОСВІТНІ І КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У  
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР»  
Том 2

**BOOK OF ABSTRACTS**

of the II International scientific and practical conference of students and young researchers  
“EDUCATIONAL, CULTURAL AND ARTISTIC PRACTICES IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S  
INTEGRATION  
INTO THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND INNOVATIVE SPACE”  
Vol. 2

13-14 травня 2021 року  
May 13-14, 2021

Запоріжжя, Україна  
Zaporizhzhia, Ukraine

*Рекомендовано до друку Вченою радою комунального закладу вищої освіти  
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради  
(протокол № 10 від 24 червня 2021 року)*

**Редакційна колегія:**

**В. В. Нечипоренко** (відповідальний редактор), доктор педагогічних наук, професор, ректор Хортицької національної академії;

**О. Л. Позднякова**, кандидат педагогічних наук, доцент, перший проректор Хортицької національної академії;

**Н. М. Гордієнко**, доктор соціологічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Хортицької національної академії;

**В. В. Маврін**, кандидат педагогічних наук, завідувач науково-методичного відділу;

**М. С. Кудінова**, кандидат психологічних наук, методист науково-методичного відділу;

**О. М. Галієва**, кандидат психологічних наук, методист науково-методичного відділу;

**О. О. Сташук**, кандидат педагогічних наук, методист науково-методичного відділу;

**Л. В. Курінна**, кандидат педагогічних наук, методист науково-методичного відділу.

О 72 **Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір** : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 13-14 травня 2021 р.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2021. Т.2. 280 с.

**Educational, Cultural and Artistic Practices in the Context of Ukraine's Integration into the International Scientific and Innovative Space** : Book of Abstracts of the II International scientific and practical conference of students and young researchers (Zaporizhzhia, May 13-14, 2021) / General editor V. Nechiporenko. Zaporizhzhia : Publishing House of Khortytsia National Academy, 2021. Vol. 2. 280 p.

ISBN 978-966-8157-96-7

Збірник містить тези доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір», приуроченої до Дня науки в Україні та організованої науково-педагогічним колективом Хортицької національної академії у співпраці з українськими і зарубіжними партнерами. Опубліковані тези доповідей розкривають специфіку й інноваційний досвід розв'язання актуальних проблем освітніх і культурно-мистецьких практик у глобальному громадянському суспільстві з урахуванням наукових досліджень і практичної діяльності у галузях початкової освіти, корекційної педагогіки, спеціальної психології, фізичної терапії, ерготерапії, соціальної роботи та соціальної педагогіки, сучасних тенденцій розвитку мистецтва, дизайну, соціально-гуманітарних наук, менеджменту та туризму.

Збірник адресовано науково-педагогічним працівникам, аспірантам, студентам і широкому колу фахівців суспільно-гуманітарного профілю.

Редакційна колегія може не поділяти концептуальні ідеї авторів та інтерпретаційні підходи, репрезентовані у змісті тез. Відповідальність за достовірність поданих матеріалів, наведених цитат, статистичних та емпіричних даних несуть учасники та їхні наукові керівники згідно з юридичними й етичними нормами академічної доброчесності.

УДК [37+7](477):001.83

ISBN 978-966-8157-96-7

© Автори тез, 2021

© Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2021

## ЗМІСТ

### РОЗДІЛ 5

#### РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<b>Агакішієва Світлана Миколаївна</b> ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	9
<b>Великжаніна Дар'я Василівна</b> СТОРИТЕЛІНГ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	10
<b>Вішталенко Валерія Сергіївна</b> ОДИНОКІ МАТЕРІ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ.....	12
<b>Гордієнко Наталія Миколаївна</b> ОСВІТНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-НОРМАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ.....	14
<b>Зінченко Ярослава Владиславівна</b> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАТЕРИНСТВА.....	15
<b>Клопота Ольга Анатоліївна</b> ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....	18
<b>Кудря Анастасія Ігорівна</b> НОВІ ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	20
<b>Курінна Людмила Володимирівна</b> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	21
<b>Кутрань Оксана Ігорівна</b> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	23
<b>Левченко Владислава Сергіївна</b> ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ ПІДЛІТКІВ.....	25
<b>Маврін Віталій Володимирович</b> КОНЦЕПТ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТВОРЦЯ ТА ПРОЕКТУВАЛЬНИКА ВЛАСНОГО ЖИТТЯ У НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ЄРМАКОВА ІВАНА ГНАТОВИЧА.....	27
<b>Малько Анастасія Русланівна</b> ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	29
<b>Моренко Ольга Миколаївна</b> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	31
<b>Мосаєв Юрій Володимирович</b> ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ.....	33
<b>Павленко Анатолій Іванович</b> УКРАЇНСЬКІ АГІОГРАФІЧНІ ТЕКСТИ ЯК НАУКОВЕ ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ.....	34
<b>Панченко Вікторія Георгіївна</b> АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ООП.....	36
<b>Пасько Катерина</b> ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	37
<b>Поліщук Любов Миколаївна</b> ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, ЩО Є ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	40
<b>Радзівєвська Любов</b> СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ.....	41
<b>Редченко Дар'я Сергіївна</b> АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ.....	42
<b>Рябініна Марина Анатоліївна</b> ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ПРИЙОМІВ У МІЖОСОБИСТІСНОМУ СПІЛКУВАННІ УЧНІВ ШКІЛ.....	44
<b>Сазонов Данило Олексійович</b> ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	46

<b>Спаська Діана Олександрівна</b> СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОРЕКЦІЯ БУЛІНГОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	48
<b>Шашук Ольга Олександрівна</b> ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ХХІ СТОЛІТТІ.....	49
<b>Тубальцева Альона Дмитрівна</b> МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ЕМПАТІЯ».....	51
<b>Урозалиева Асаль Азамалиєвна</b> ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	52
<b>Устименко Оксана</b> ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ГОТОВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СУПРОВОДУ РОДИН ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІІ І ПРАКТИЦІ.....	54
<b>Червоненко Катерина Сергіївна</b> ПРОФІЛАКТИКА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	55
<b>РОЗДІЛ 6</b>	
<b>ВІТЧИЗНЯНІ І ЗАРУБІЖНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА ТА ДИЗАЙНУ</b>	
<b>Андріяш Софія Євгенівна, Бєлявцева Вікторія Олександрівна</b> АРТБУК ЯК НІШЕВИЙ СЕГМЕНТ КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ.....	57
<b>Антонюк Кароліна Антонівна</b> МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТНОЇ РОЗРОБКИ КОЛЕКЦІЇ ОДЯГУ НАПРЯМУ «ART».....	58
<b>Аристархова Анастасія Вікторівна</b> ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ЗОНИ ВІДПОЧИНКУ ЗА АДРЕСОЮ: ВУЛ. НАУКОВЕ МІСТЕЧКО, 59, М. ЗАПОРІЖЖЯ.....	60
<b>Аркуша Анна</b> ВІТЧИЗНЯНІ ТА МІЖНАРОДНІ ОБ'ЄДНАННЯ ПЕРУКАРІВ: ВНЕСОК У РОЗВИТОК ДИЗАЙНУ.....	61
<b>Бойченко Катерина Романівна</b> ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІДПОЧИНКУ НА ТЕРИТОРІЇ ПЛОДОВОГО САДУ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ.....	63
<b>Борисова Світлана Володимирівна</b> ПРОЄКТУВАННЯ ІНФОГРАФІЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ.....	65
<b>Василенко Яна Валеріївна</b> СИМВОЛІЗМ ОБРАЗА КОНЯ – КЕЛПІ, ЙОГО ОБРАЗОТВОРЧЕ ТРАКТУВАННЯ У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	68
<b>Виноградова Марія Костянтинівна</b> СПЕЦИФІКА ПОБУДОВИ ВІЗУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	70
<b>Голубнича Ганна Вікторівна</b> РЕДУКЦІЯ ГРАФІЧНОЇ НАДСКЛАДНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФОГРАФІКИ ОСТАННІХ РОКІВ ДЛЯ СПРОЩЕННЯ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ.....	71
<b>Давидова Світлана Вікторівна</b> МИСТЕЦТВО STREET ART ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА.....	74
<b>Дерев'янку Н. П.</b> ВИРОЩУВАННЯ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН ЗА ДІЇ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ.....	76
<b>Ільїна Ірина Олексіївна, Пидан Світлана Євгенівна</b> ВИТОКИ ТА ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ХІПСТЕРСЬКОГО СТИЛЮ У ПОЛІГРАФІЧНИХ ВИДАННЯХ.....	78
<b>Кашуба Владислав Геннадійович</b> УКРАЇНСЬКИЙ ЦИРК ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ КРИЗИ.....	79
<b>Костюк Ольга Петрівна</b> РЕАЛІЗАЦІЯ STEAM-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЦІ ПІДГОТОВКИ ДИЗАЙНЕРІВ.....	81
<b>Кругляк Каріна Сергіївна</b> КОНЦЕПЦІЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО РЯДУ ДО ПОЕМИ-МІСТЕРІЇ В. СЕВЕРЕНЮКА «ДУХ».....	83
<b>Матвієнко Світлана Іванівна</b> КОЛАЖ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	85
<b>Мисник Анастасія В'ячеславівна, Козиряцька Злата Юріївна</b> КНИЖКОВА ГРАВЮРА ЯК ГРАФІЧНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ДИЗАЙН ВИДАННЯ.....	88
<b>Набокова Юлія Анатоліївна</b> НОВАТОРСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ У ВІЗУАЛЬНІЙ МОВІ ПРОЄКТІВ ТВОЧОЇ МАЙСТЕРНІ «АГРАФКА» ТА ПОЛІНИ ДОРОШЕНКО.....	89

<b>Нестерова Анастасія Євгенівна</b> АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ.....	93
<b>Нестерук М.</b> РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПОЛЬШІ.....	95
<b>Ніколаєва Яніна Олександрівна</b> ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ЛІТНЬОГО МАЙДАНЧИКУ НА ТЕРИТОРІЇ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ЗА АДРЕСОЮ: ВУЛ. НАУКОВЕ МІСТЕЧКО 59, М. ЗАПОРІЖЖЯ.....	96
<b>Носкова Ганна Олексіївна</b> ТРЕНДИ АНІМАЦІЇ ПРИ СТВОРЕННІ ВЕБ-САЙТУ.....	97
<b>Олендарьова Вікторія Вікторівна</b> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИ СТВОРЕННІ АЙДЕНТИКИ.....	99
<b>Осадча Олександра Анатоліївна</b> ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБРАЗІВ В ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИКІВ УЖГОРОДУ В ПІЗНЬОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД.....	100
<b>Петренко Ангеліна Миколаївна</b> ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ПРИБУДИНКОВОЇ ТЕРИТОРІЇ ЗА АДРЕСОЮ ПР. СОБОРНИЙ, 212, М. ЗАПОРІЖЖЯ.....	103
<b>Пономаренко Єлизавета Юріївна</b> РОЗВИТОК АСОЦІАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПРИ СТВОРЕННІ ІЛЮСТРАЦІЙ.....	105
<b>Продан Ірина Володимирівна</b> РОЛЬ СЕМАНТИКИ У ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ.....	107
<b>Прокопенко Наталія Володимирівна</b> ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ ІСПАНСЬКОГО САДУ НА ТЕРИТОРІЇ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ.....	109
<b>Савка Максим Іванович, Панькіна Дар'я Євгенівна</b> ВИТОКИ FLUENT DESIGN.....	111
<b>Солом'яна Анастасія Сергіївна</b> ВИКОРИСТАННЯ FLAT DESIGN ПРИ РОЗРОБЦІ ІНТЕРФЕЙСУ.....	113
<b>Турик Наталя Олександрівна</b> ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА МОВА ВИШИВКИ РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	114
<b>Хоменко Наталія</b> 3D- ОБ'ЄКТИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ І ПРОЄКТУВАННІ.....	116
<b>Хорошков Леонід Михайлович</b> ПРИНЦИПИ БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	119
<b>Циганок Анастасія Романівна</b> МАЛЬОВНИЧИЙ СВІТ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ.....	121
<b>Чжан Ся</b> ТВОРЧІСТЬ ЦЗЕНА ФАНДЖІ.....	122
<b>Чуйкіна Людмила Анатоліївна</b> ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	123
<b>Шауліс К. К.</b> ХУДОЖНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБРАЗУ ПРИРОДИ У ЯПОНСЬКІЙ ГРАФІЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ЗМІНИ МИСТЕЦЬКИХ ПАРАДИГМ.....	126
<b>Шевченко Єва Дмитрівна</b> АВТОПОРТРЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ МИСТЕЦЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ В СУЧАСНІЙ ФОТОГРАФІЇ (на прикладі фотографій В. Бубелітте).....	127
<b>Шлемко Наталія Василівна</b> МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ.....	129

## РОЗДІЛ 7

### ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

<b>Анісімова Тетяна Сергіївна</b> ТЕХНОЛОГІЯ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ.....	131
<b>Бобро Лілія Вікторівна</b> ОСОБЛИВОСТІ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	133

<b>Bulgakova Diana Sergiivna</b> "FALSE FRIENDS" IN MEDICAL ENGLISH AND CURRENT TRENDS IN COMBATING THEM.....	135
<b>Vatsadze Ekaterine</b> SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING IN THE CLASSROOM.....	136
<b>Вовк Вікторія</b> МИСТЕЦТВО ПЕРЕКОНУВАТИ ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ ФАХІВЦЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ СФЕРИ.....	138
<b>Голя Галина Миколаївна</b> ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ КУЛЬТУРИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА».....	141
<b>Демченко Катерина Андріївна</b> СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ ТА ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ (к. ХІХ-ХХ ст.).....	143
<b>Домбровська Поліна Олексіївна</b> ВПЛИВ СТИЛІВ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ.....	145
<b>Жужа Лілія Олександрівна</b> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	147
<b>Замураєва Анастасія Олександрівна</b> ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	149
<b>Коваленко Лілія Володимирівна, Садовніков Олег Костянтинівич</b> СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА АНКЕТУВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ.....	150
<b>Korneliuk Bohdan</b> TEACHING ESP FOR STUDENTS MAJORING IN HELPING PROFESSIONS: THE CASE OF KHORTYTSIA NATIONAL ACADEMY.....	152
<b>Kukhianidze Nino</b> SIGNIFICANCE OF PEACE EDUCATION FOR POST-CONFLICT SETTINGS.....	153
<b>Литвак Ольга Анатоліївна</b> ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ПЕРЕВЕРНУТОГО КЛАСУ» ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ.....	155
<b>Лиходід Віктор Вікторович</b> ДИСЦИПЛІНА «ОСНОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	157
<b>Мазурик Наталія Юріївна</b> ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ.....	159
<b>Мешко Єлизавета Сергіївна, Прозоровська Анастасія Євгенівна</b> ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ Г. СКОВОРОДИ ТА С. РУСОВОЇ: ПОРІВНЯЛЬНІ ПАРАЛЕЛІ.....	161
<b>Набок Ольга Русланівна</b> ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ.....	163
<b>Орел Мирослава Ярославівна</b> СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	164
<b>Павлова Любов</b> РОЛЬ ІМПРОВІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ.....	166
<b>Petrenko Oksana Vasyilvna</b> PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS.....	168
<b>Расповов Євгеній Іванович</b> ІМОРТАЛІЗМ ЯК ПРЕДМЕТ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ.....	169
<b>Ратнікова Анастасія Олександрівна, Рог Ольга Володимирівна</b> ІДЕЯ «СРОДНОСТІ» ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Г. СКОВОРОДИ.....	172
<b>Ребуха Лілія Зіновіївна, Ковальчук Вікторія Володимирівна</b> ЗНАЧИМІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.....	174
<b>Рябокоть Лариса Михайлівна</b> ВПЛИВ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ СОЦІУМОМ.....	176
<b>Семенчук Аліна Іванівна</b> РОЛЬ ДОРΟΣЛОГО У ПРОЦЕСІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	178
<b>Sokolovska I. A., Zarytska V. V., Grishina T. A., Kovtun R. A., Bulanov V. A.</b> PROCEDURE FOR APPLICATION OF REMOTE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES BY UNIVERSITY TEACHERS.....	180

<b>Stepanyuga Elizaveta Alexandrovna</b> GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF THE TERM CERVICITIS.....	182
<b>Стрелков Владислав Володимирович</b> ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	183
<b>Сухина Ольга Олегівна</b> СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ МАСАЖУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	185
<b>Уличний Андрій Борисович</b> ОСНОВНІ ЦІЛІ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ У ПЛОЩИНІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	187
<b>Umirxujayeva Sumayyo</b> TA'LIM TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI (BOSHLANG'ICH TA'LIM) YO'NALISHI MAGISTRI.....	189
<b>Цимбал Світлана Володимирівна</b> ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ІНШОМОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНШОМОВНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	192
<b>Швець Дарія Віталіївна</b> ПСИХОЛОГІЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ.....	194
<b>Шеховцова Дар'я Денисівна</b> КОМУНІКАТИВНІ ВИМОГИ ДО МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕДАГОГА.....	195
<b>Шмелёва Виктория Витальевна</b> ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА САМООЦЕНКУ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА.....	197
<b>Шовкова Оксана Дмитрівна</b> МЕТАКОГНІТИВНИЙ МОНІТОРИНГ ТА НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЗВО.....	199
<b>Штагер Вікторія Олегівна</b> ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОГО ДОСВІДУ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ.....	200
<b>Ян Мен'ї</b> КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	202
<b>Ястребова Валентина Яківна</b> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-ТРЕНІНГІВ.....	204
<b>РОЗДІЛ 8</b>	
<b>ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ТУРИЗМУ</b>	
<b>Бабко Наталя Миколаївна</b> ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ БРЕНДУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	206
<b>Васильєва Юлія Віталіївна</b> МЕРЧАНДАЙЗИНГ ЯК НАПРЯМОК СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ПОСЛУГ.....	208
<b>Васильюк Валентина Володимирівна</b> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ У ГОРОХІВСЬКОМУ РЕГІОНІ ВОЛИНИ.....	210
<b>Гапоненко Яна Анатоліївна</b> ВПЛИВ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РОЗВИТОК ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	211
<b>Horiunova Kateryna</b> HOSPITALITY INDUSTRY 2021: CURRENT TRENDS AND ASPECTS.....	212
<b>Гончаренко О.</b> ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ТУРИЗМОМ НА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	214
<b>Данько Руслана Сергіївна</b> ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ В'ЇЗНОГО ТА ВИЇЗНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ.....	216
<b>Демірська Аліна Петрівна</b> КОНЦЕПЦІЇ ВІДПОЧИНКУ ТУРИСТИЧНОГО ОПЕРАТОРА TUI ТА ЇХ ІННОВАЦІЙНІСТЬ.....	217
<b>Дем'яненко Анастасія Олександрівна</b> РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В'ЄТНАМУ.....	220
<b>Друзь Валерій Андрійович</b> ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВЕЛОТУРИЗМУ В МІСТІ БЕРДЯНСЬК.....	222
<b>Дурманова Наталія Сергіївна</b> ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ СІВЕРЩИНИ.....	225
<b>Захарова Світлана Геннадіївна</b> ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ В ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	227
<b>Зубехіна Тетяна Василівна</b> ПРИРОДНІ ЧУДЕСА УКРАЇНИ У РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	229

<b>Камушков Олександр Сергійович</b> ЕМОЦІЙНА СКЛАДОВА В БІЗНЕС-ПРОЦЕСАХ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ.....	230
<b>Качмар Олександра</b> ОХОРОНА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	231
<b>Кисіль Катерина Андріївна</b> ЕФЕКТИВНІСТЬ CRM СИСТЕМ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	234
<b>Кізима Марія Іванівна</b> РОЗВИТОК МАЛИХ ТУРИСТИЧНИХ ДИСТИНАЦІЙ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ: КУРОРТ КИРИЛІВКА.....	236
<b>Коваленко Тетяна Валеріївна</b> ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОМПЛЕКСНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	238
<b>Кошкіна Анастасія Павлівна, Каїль Олексій Олександрович</b> СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ У ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ: СУЧАСНІ СТРУКТУРА ТА ПРОГРАМНІ ЗАВДАННЯ.....	240
<b>Куредя Ніна Миколаївна, Фролов Віталій Максимович</b> ПРОПОЗИЦІЇ КУРОТІВ БОЛГАРІЇ НА РИНКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ.....	242
<b>Куредя Ніна Миколаївна, Ісмаїлова Ельнора Фаїг кизи</b> АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ДИНАМІКИ В'ІЗНОГО ТА ВИІЗНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	245
<b>Kuś F., Sikorska K., Słowik M., Zabek D.</b> METHOD OF LEARNING HOW TO START PRIVATE BUSINESS.....	247
<b>Лісовець Діана Сергіївна</b> ВПЛИВ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ.....	248
<b>Ломова Яна Володимирівна</b> ЕКОТУРИЗМ-ГЛОБАЛЬНИЙ ТРЕНД.....	250
<b>Марченко Яна Андріївна</b> ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ.....	252
<b>М'ясоїд Галина Іванівна</b> МІЖКУЛЬТУРНІ КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ ТА ГОТЕЛЬНОМУ ОБСУГОВУВАННІ.....	253
<b>Насилівська Ірина Володимирівна</b> ІМІДЖ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	254
<b>Полтавченко Віталій Іванович</b> СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	256
<b>Прочан Анна Олександрівна</b> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	258
<b>Сербіненко Наталія Вікторівна, Головань Ольга Олексіївна</b> ГЛОКАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ.....	259
<b>Сербіненко Наталія Вікторівна, Олійник Олександр Миколайович</b> СУЧАСНИЙ МАРКЕТИНГ: ТРЕНДИ РОЗВИТКУ.....	260
<b>Сидоренко Ірина Олексіївна</b> РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	262
<b>Скиба Юлія Сергіївна</b> СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГІРСЬКОЛИЖНИХ КОМПЛЕКСІВ НА ПРИКЛАДІ КУРОРТІВ БУКОВЕЛЬ І ПЛАЙ.....	264
<b>Хілїнський Сергій Олександрович</b> МЕНТАЛЬНИЙ ВЕЛНЕС – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....	266
<b>Філонцева Оксана Віталіївна</b> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	268
<b>Шашкова Анна Артеміївна</b> ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ЯКІ НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА ТУРИСТИЧНУ ІНДУСТРІЮ: АНАЛІЗ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ.....	270
<b>Warchol P.</b> PROSPECTIVE LINES OF TOURISM DEVELOPMENT.....	272
<b>Яковлева-Мельник Наталія Георгіївна</b> МАРКЕТИНГОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	274
<b>Ярка Карина Олександрівна, Зиза Анна Степанівна</b> КАДРОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА У ПЕРІОД РИНКОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	275



## РОЗДІЛ 5 РОЗВИТОК ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

**Агакішієва Світлана Миколаївна**,  
студентка спеціальності Соціальна робота  
другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Клопота О. А.**,  
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Трансформації суспільного життя зумовлюють актуальність відповідних змін в освіті та вихованні. Саме тому, молода особа не стільки має володіти сукупністю знань, вмінь та навичок, скільки бути готовою до конструктивної взаємодії з людьми, активної участі в житті суспільства, збагачення власного досвіду і, таким чином, бути здатною до набуття життєво необхідних компетентностей.

Пріоритетність компетентнісного підходу відображається й у змісті соціально-педагогічної діяльності. Так, В. Нечипоренко [12], І. Єрмаков, Г. Несен [13] та інші підкреслюють значущість компетентнісного становлення дітей та молоді, розвитку їх здатності до досягнення поставлених життєвих цілей в процесі активної соціальної взаємодії.

Розвиток соціальної компетентності підлітків передбачає забезпечення умов для формування їх готовності до самостійного дорослого життя у сучасному суспільстві, досягнення соціально значущих цілей, здатності ефективно вирішувати життєві проблеми у процесі взаємодії в різних сферах життєдіяльності суспільства.

У процесі життя людина залучається до певного виду діяльності, вступає у відносини з різними членами суспільства. Потреба у спілкуванні стає однією з найважливіших, яка з розвитком особистості розширюється і поглиблюється за формою та змістом. Міжособистісні ж стосунки, як вияв соціальної активності, містять у собі можливість вибору різних варіантів поведінки та способів діяльності, відповідно до конкретних умов, за яких вони реалізуються.

Процес взаємодії характеризується як процес і результат встановлення контактів між людьми, та містить у собі обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння людьми один одного. Основний зміст спілкування полягає у передачі інформації (комунікативний аспект), взаємодії (інтерактивний аспект), пізнанні людьми один одного (перцептивний аспект) [1].

Ситуація розвитку в підлітковому періоді суттєво відрізняється від ситуацій розвитку у дитинстві. Якщо у молодшому шкільному віці основою для об'єднання дітей є спільна діяльність, то у підлітків, навпаки, привабливість занять і інтересів в основному визначається можливістю широкого спілкування з однолітками. Загальні закономірності підліткового віку мають індивідуальні варіації, що залежать як від оточуючого середовища й умов виховання, так і від особливостей особистості. Основними новоутвореннями цього віку є: почуття дорослості, потреба в самореалізації та суспільному визнанні, прагнення до самоствердження, зміни самосвідомості, вміння підпорядковуватись нормам суспільного життя. Соціально-психологічні особливості підліткового віку мають такі прояви: безапеляційність суджень по відношенню до оточуючих; невпевненість в собі; страх виявитися смішним; невміння чітко формулювати власні думки; емоційна нестійкість, різкі коливання настрою; хвороблива соромливість; бажанням бути визнаним іншими; боротьба з авторитетами [2], [7].

Підлітковий вік – це важливий етап процесу становлення особистості, коли на основі якісно нового характеру, структури й складу діяльності зіставляються основи свідомої поведінки, формується спрямованість особистості, її соціальні установки норми поведінки. Досвід соціальної взаємодії підліток здобуває в групі однолітків як своєрідної моделі суспільства як процес засвоєння й реалізації соціальних норм і відносин становить лише одну частину двоєдиного процесу соціалізації-індивідуалізації, результатом якого є становлення суб'єкта активної життєтворчості. Підліток не лише адаптується до групи, прийнятих у ній соціальних норм поведінки, цінностей, але й пропускає їх через себе, виробляючи індивідуальний шлях реалізації власних соціальних потреб [4].

Усвідомлення групової приналежності, солідарності не лише полегшує підлітку автономізацію від дорослих, але і дає йому почуття емоційного благополуччя і життєстійкості [8].

У підлітковому спілкуванні відзначають дві протилежні тенденції. По-перше йдеться про розширення його сфери, збільшенні часу, що витрачається на нього, істотне розширення його географії, зростання готовності до контактів. По-друге, відбувається зростання індивідуалізації, тобто розмежування природи взаємовідносин з оточуючими, вибірковість у дружніх уподобаннях, вимогливість до спілкування. Отже, дві означені спрямованості задовольняють різні потреби підлітків: з одного боку – у пошуку нового досвіду, нових ролей, а з іншого - у вибірковості, самовиявленні і зустрічному розумінні. Обидві потреби мають стійкий характер, і викликають глибокі переживання [7].

Підлітковий вік – період життя, коли у людини формуються норми і способи побудови спілкування. І допомагає цьому, суспільно корисна, соціально значуща діяльність у будь-яких її формах. Це особливо важливо, оскільки свідома регуляція своїх вчинків, вміння враховувати почуття, інтереси, бажання, характер інших людей і орієнтуватися на них при організації своєї поведінки, найкраще формується в організованій груповій діяльності з суспільно корисним результатом [2].

Отже, розвиток соціальної компетентності старших підлітків зумовлює готовність до особистісного й життєвого самовизначення, усвідомлення власної позиції, яка формується в системі відносин і ставлень. Від того, як складається система ставлень (до себе, суспільства і свого місця в ньому), залежить і громадська активність особистості, здатність до планування власного життя, постановки життєвих цілей та їх реалізації; усвідомлення себе у багатоманітності власних ставлень до навколишнього світу в сукупності системи цінностей, соціальних ролей та форм поведінки [4].

Враховуючи вищезначене, можна зауважити що розвиток соціальної компетентності підлітків є важливою соціально-педагогічною проблемою, вирішення якої передбачає забезпечення умов для формування готовності підлітків до життя у сучасному суспільстві, здатності ефективно вирішувати життєві проблеми на основі взаємодії у різних сферах життєдіяльності суспільства.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Волков Б.С. *Психология подростка: учебное пособие*. Москва : Академический проект: Гаудеамус, 2005. 208 с.
3. Зазуліна Л.В. Педагогічні проекти : науково-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2006. 40 с.
4. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків. *Шкільний світ*. 2007. № 17. С. 14.
5. Нечипоренко В.В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції : монографія. Запоріжжя : Видавництво Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. 520 с.
6. Єрмаков І.Г. , Несен Г.М., Нечипоренко В.В. Організація соціальної та життєвої практики учнів 11-річної школи : наук.-метод. видання. Запоріжжя : Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. 252 с.
7. Психологія розвитку / Під ред. Т.Д. Марцинковської. 2-е вид. Київ, 2005. 166 с.
8. Шулигіна Р.А. Методичні рекомендації з формування культури спілкування старшокласників. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2007. 42 с.

**Великжаніна Дар'я Василівна,**  
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### СТОРИТЕЛІНГ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Соціально-педагогічна робота у сучасній школі спрямована на сприяння успішній соціалізації учнів, формуванню в них соціально та особистісно значущих ціннісних орієнтації, відповідальної соціальної поведінки та позиції, а також на створення комфортної атмосфери у закладі освіти для гармонійного всебічного розвитку, саморозвитку й самореалізації підростаючого покоління. Діяльність соціального педагога у школі багатоаспектна й покликана забезпечити соціально-педагогічну підтримку всіх учасників освітнього процесу відповідно до цілей та завдань сучасної системи освіти [4].

Український учений В. Шульга зазначає, що соціальний педагог закладу загальної середньої освіти – це фахівець, діяльність якого зорієнтована на забезпеченні процесу соціалізації учнів у навчально-виховній діяльності, захист їх психічного, фізичного та соціального здоров'я, підготовку до самостійного життя в соціумі [7, с. 6].

Науковець О. Безпалько наголошує на тому, професійна діяльність соціального педагога полягає у послідовній роботі із соціального виховання дітей у школі, сприянні розвитку індивідуальності особистості кожної дитини, допомозі в адаптації та інтеграції учнів до навколишнього мікросоціуму [1].

Дослідниця О. Пожидаєва зауважує, що соціальний педагог у школі зосереджує свою професійну активність на допомозі у вирішенні проблем шкільної адаптації дітей, слабкої успішності у навчанні, соціально-психологічної незрілості, конфліктної поведінки, взаємодії з однолітками, вчителями, батьками [3, с. 101].

Особливої професійної уваги з боку соціального педагога у школі потребують учні початкових класів, які опановують новий для них соціальний статус учня, пристосовуються до шкільного життя, здобувають знання й уміння щодо продуктивної соціальної комунікації, досвід соціальної взаємодії та активності. Серед проблем дитячого середовища, розв'язання яких у полі зору соціального педагога, найпоширенішими є шкільна тривожність, низький рівень мотивації навчання молодших школярів, порушення концентрації уваги на навчальному матеріалі, складні життєві обставини, асоціальна поведінка, булінг, слабкий стан здоров'я та особливі освітні потреби тощо.

Вирішення соціальних та освітніх проблем учнів початкової школи здійснюється за допомогою багатого арсеналу методів та технологій соціально-педагогічної роботи в процесі реалізації соціальним педагогом низки професійних функцій – комунікативної, діагностичної, профілактичної, корекційно-реабілітаційної, просвітницької, соціально-виховної тощо [2, с. 62–67; 6, с. 64–67].

Одним із сучасних, цікавих для дітей молодшого шкільного віку, а головне – ефективних методів соціально-педагогічної роботи є сторітеллінг.

Сторітеллінг (*від англ. Storytelling: story – історія; telling – розповісти*) – це творчий, цікавий та ефективний метод інформування аудиторії за допомогою розповіді повчальних, спонукальних, гумористичних, емоційних історій (казок, міфів та легенд тощо) з реальними або вигаданими героями.

Цей метод сьогодні має широке застосування у різних сферах людської життєдіяльності, зокрема в освіті. У педагогічній практиці сторітеллінг дозволяє активізувати пізнавальну активність дітей, легко й з цікавістю презентувати учням навчальний матеріал, моделювати, словесно ілюструвати розмаїття життєвих ситуацій та розв'язання життєвих завдань різної складності, а також мотивувати дітей на слухання та читання, вияв творчості, певні вчинки, зміну поведінки, що, в свою чергу, сприяє рішенню актуальних завдань соціального виховання підростаючого покоління.

Соціальний педагог у роботі з молодшими школярами має можливість використовувати сторітеллінг для трансляції соціального знання за допомогою розповіді реальної або вигаданої життєвої ситуації (класичний сторітеллінг). Окрім своєї розповіді, соціальний педагог може пропонувати учням тему історії (ключові слова, ідеї) для того, щоб діти створили та розповіли її самостійно (індивідуально або у групі) та в процесі творчості через розповідь шукали різні шляхи вирішення проблемних життєвих ситуацій (активний сторітеллінг) [5, с. 106–107].

Перевагами сторітеллінгу у соціально-педагогічній роботі з молодшими школярами можна визначити:

- діагностика та корекція особистісних й соціальних проблем учнів;
- мотивація до успішного навчання, соціальної активності;
- профілактика розвитку негативних соціальних явищ у дитячому середовищі;
- навчання алгоритмів продуктивної комунікації з однолітками та дорослими;
- формування загальнолюдських цінностей, соціально значущих позицій та установок;
- формування позитивних особистісних якостей – доброзичливості, чесності, чуйності, толерантності, відповідальності та ін.;
- розвиток освітніх умінь та навичок читання та письма, переказу;
- розвиток креативності, критичного мислення;
- розвиток здатностей розв'язання проблемних ситуацій, вирішення конфліктів;
- розвиток ключових компетентностей для успішного життя у соціумі, саморозвитку та самореалізації тощо.

Таким чином, соціально-педагогічна робота у закладі загальної середньої освіти з учнями початкових класів має ґрунтуватись на врахуванні індивідуальних особливостей, інтересів, сучасних освітніх запитів із впровадженням у практику професійної діяльності інноваційних, цікавих та дієвих методів, серед яких є затребуваний сьогодні у Новій українській школі сторітеллінг.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2014. 312 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Пожидаєва О. В. Базові аспекти, функції та напрями діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2014. № 4. С. 100–105.
4. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18lang=ru>
5. Райт Е. Сторітеллінг з дітьми. *Oxford University Press*, 2018. 543 с.
6. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : курс лекцій. Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т, 2002. 260 с.
7. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі : метод. рекомендації. Київ : Ніка-Центр, 2004. 124 с.

**Вішталенко Валерія Сергіївна**,  
студентка 4 курсу спеціальності Соціальна робота, соціальна педагогіка,  
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,  
м. Київ, Україна  
Науковий курівник – **Соляник М. Г.**,  
кандидат педагогічних наук, старший викладач,  
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,  
м. Київ, Україна

### ОДИНОКІ МАТЕРІ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Сім'я – це найважливіший осередок життєдіяльності людини, виховання та соціалізації дітей, вона залишається одним із основних факторів формування людської особистості, групою підтримки психологічного та духовного станів кожного із її членів. Успішна сім'я – це сім'я, члени якої є згуртованими, ласкавими, які співпереживають, є вдячними один одному, часто і плідно спілкуються один з одним. Вони наближаються до форми благополучних, але не обов'язково в таких сім'ях повністю відсутні труднощі (можуть бути проблеми зі здоров'ям, фінансові та інші проблеми). Та найважливіше – здатність адаптуватися, долати певні кризові ситуації в конструктивний спосіб – ось характерні риси соціально здорових сімей.

Зростання кількості сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, обумовлено збільшенням числа малозабезпечених сімей, міграцією, у тому числі за межі держави, погіршенням стану здоров'я населення, зміною традиційних ролей в сім'ї, особливо жінок, зростанням кількості розлучень, неповних сімей, насилля в сім'ї тощо. Оскільки сім'ю визнано у міжнародному співтоваристві найкращою умовою виживання, захисту і розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для людини, то саме від неї залежить, яким буде наше майбутнє.

Жінки, котрі в результаті збігу обставин чи власного рішення, самостійно виховують дітей, переживають неабияке навантаження, як фізичне, так і емоційне. Перші роки життя дитини часто є досить тяжким випробуванням для молодої матері. Це потребує витримки і уміння зберігати внутрішню рівновагу. На жаль, емоційні стани у більшості молодих матерів мають негативний відтінок, а, відтак, можуть негативно позначитися на відносинах матері й дитини, житті родини в цілому.

Дуже часто жінки стають самотніми матерями після трагічних, травматичних подій. Їх уявлення про сім'ю, як результат, стають досить специфічними, що може бути перешкодою для створення нової родини чи її збереження. Образ сім'ї завжди є емоційним, особистісно значимим; не завжди

усвідомленим, але є вагомим чинником впливу на почуття внутрішнього благополуччя молодої матері. Самотні матері, стикаючись з великою кількістю труднощів матеріального, соціального, психологічного характеру, часто замислюються над тим, як би їх життя склалося поруч з чоловіком і батьком дитини, в результаті чого малюють чітку картину бажаних взаємин з дитиною, що часто не втілюються в реальність.

Аспекти соціальної роботи з самотніми матерями були предметом наукових досліджень А. Іванцова, І. Трубавіна, М. Плоткіна, В. Целуйко, І. Клемантович, М. Буянова, а також закордонних дослідників Е. Ейдемільера, В. Юстіцкіса, Дж. і М. Пауль та ін.

Вперше визначення «одинокі матір» вжили ще у 1944 році, а саме в Указі Президії ВР СРСР. Згодом, у Положенні «Про порядок призначення і виплати допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотніми матерями» від 13.08.1970 року зазначалось, що *самотня мати* – це жінка, що не перебуває у шлюбі і має дітей, у свідоцтві про народження яких запис про батька дитини відсутній або зроблений у встановленому порядку за вказівкою матері. З даного положення випливає, що до категорії одиноких матерів не відносили розлучених жінок, тобто тих, що розірвали шлюб з батьком дитини.

Наступним нормативно-правовим актом, який запропонував своє визначення «одинокі матері», є Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» №9 від 06.11.1992 року, в якій *одинокі матір'ю* була визнана «жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, або вдова, інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама». За цим визначенням поняття «одинокі матері» включає поняття «інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама». Тобто для визнання «іншої жінки» самотніми потрібно дві ознаки: вона сама і виховує, і утримує дитину [2].

Згідно українських законів, матір'ю-одиначкою є та мати, яка при реєстрації її дитини в органах реєстрації актів цивільного стану не пред'явила свідоцтво про шлюб або не має добровільного заяву від другого з батьків про встановлення батьківства. Так само, якщо відсутнє рішення суду про встановлення батьківства. Крім цього, юридично, матір'ю-одиначкою стає жінка, яка удочерила (усиновила) дитину, будучи вже самотньою і не перебувала у шлюбі на той момент.

З точки зору органів реєстрації актів цивільного стану, жінка визнається матір'ю-одиначкою, в разі якщо вона не перебуває на момент народження дитини у шлюбі, або її шлюб розірвано, а так само, якщо чоловік матері дитини помер. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про те, що жінки, які виховують дітей, у яких у свідоцтві про народження в графі «Батько» стоїть прочерк, офіційно вважаються «матерями-одиначками».

30 вересня 2020 р. у Верховній Раді зареєстровано законопроект №4174 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей у сфері праці», яким планується визначити поняття «одинокі мати». 02.02.2021 р. редакцію законопроекту включено до порядку денного. Пропонується таке визначення *одинокі матері* – жінка, у свідоцтві про народження дитини якої запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, жінка, яка має дитину, батька якої позбавлено батьківських прав або батько якої помер, або відповідно до рішення суду його визнано безвісно відсутнім чи оголошено померлим [1].

Правовик Тунків Ю.В. пропонує наступне визначення: *одинокі матір'ю* є жінка, яка виховує дитину, у якої запис про батька у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою. Такі жінки мають право на пільги, щомісячні допомоги, додаткові виплати та іншу допомогу від держави [3].

Отже, основним критерієм для визначення статусу самотніми матері є: виховання та утримування дитини без участі батька. Одержання жінкою аліментів від батька дитини, ведення з ним спільного господарства позбавляє статусу самотніми матері.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей у сфері праці: Законопроект №4174 02.02.2021. URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=70090](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70090).

2. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова №9 від 6.11.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text>.

3. Ю.Тутнік. Одинока матір: підстави для отримання статусу, права і обов'язки. URL: <http://jurfem.com.ua/odynoka-matir-pidstav-y-dlya-otrymanyaya-statusu/>

**Гордієнко Наталія Миколаївна,**  
доктор соціологічних наук, доцент,  
проректор з наукової роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **ОСВІТНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-НОРМАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ**

Функціональна спроможність системи освіти забезпечити достатній рівень ціннісно-нормативної готовності молоді до суспільно значущої життєтворчості є інваріантним індикатором її ключової ролі як підсистеми сучасного суспільства, її готовності відповідати новим вимогам XXI століття до людського капіталу кожної країни. Для української держави, яка в 2021 р. відзначає 30-річчя незалежності, можливості подальшого нарощування соціально-економічного потенціалу в наступній 10-річній перспективі критично залежать від глибинної модернізації освіти, її системного спрямування на підготовку життєво компетентних випускників з достатнім рівнем ціннісно-нормативної готовності до навчання протягом життя, постійного самовдосконалення власних інформаційно-цифрових, проектно-організаційних і соціально-комунікативних метанавичок за концепцією «Soft skills», до надситуативної активності, креативності та самоменеджменту в усіх сферах суб'єктного саморозвитку.

Зазначені освітні пріоритети стратегічної важливості нормативно встановлені Указом Президента України №722 від 30 вересня 2019 року «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» і деталізовані в Національній економічній стратегії на період до 2030 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України №179 від 3 березня 2021 року. Ці нормативні документи орієнтують менеджерів освіти, науковців і педагогів різних профілів на те, що лише за умови «системного перезавантаження» ціннісно-нормативних засад функціонування системи освіти України можлива реалізація амбітних планів державних діячів і органів влади щодо досягнення країною принципово нових рубежів інноваційного розвитку за парадигмою «економічного дива», що була успішно реалізована у багатьох країнах (Швеції, Німеччині, Франції, Італії, Іспанії, Японії, Китаї, Південній Кореї та інших) протягом другої половини XX – початку XXI століття.

Як свідчать результати міждисциплінарних соціально-економічних досліджень (J. Di Martino [1], H. Harding [2], H. Komatsu [3], M. Osińska [4] та ін.), фундаментальним чинником досягнення та стабілізації періоду посиленого інноваційного розвитку (так званого «економічного дива») у зазначених країнах був складноорганізований системно-синергетичний ефект, заснований на соціально-психологічному феномені консолідації нації заради реалізації ціннісних пріоритетів щодо подолання кризових явищ і розбудови високорозвиненої країни з фінансово-економічним добробутом і вагомим політичним впливом на міжнародній арені. Тож, саме інтеріоризовані та схвалювані всім суспільством цінності є тим стрижнем, навколо якого можливо об'єднати всі локальні складові людського капіталу країни, забезпечити не просто показове декларування, а й реальну імплементацію ціннісно обґрунтованої стратегії державотворення, яка потребує максимальної та тривалої концентрації фінансово-матеріальних, кадрових, технологічних і часових ресурсів. І навпаки, відсутність такого об'єднавчого ціннісного стрижня призводить до роздробленості та поляризації суспільства, зумовлює поширення соціальної мімікрії, що приховує обмежено-кон'юнктурні дії за декораціями патріотичної риторики.

Враховуючи гостру необхідність подолання зазначених проблем в українському суспільстві, безперечною є потреба посилення соціально-інтеграційного потенціалу вітчизняної освіти, забезпечення її багатовекторного впливу на розвиток ціннісно-нормативної готовності особистості до суспільно значущої життєтворчості.

Саме набутий за період шкільного навчання ціннісно-нормативний потенціал випускника забезпечуватиме його готовність акумулювати і спрямовувати власні психосоціальні резерви відповідно до вже сформованих життєтворчих аксіоцентрів, максимально концентрувати всі ресурси для втілення ціннісно обґрунтованих життєвих планів, керуватися в ситуаціях загострення суспільних суперечностей і

проблем передусім морально-етичними регулятивами і соціально-нормативними принципами, а не виключно кон'юнктурними інтересами. Фактично, у колективній свідомості саме ціннісно-нормативний потенціал громадянина є вирішальним критерієм оцінки його особистісного статусу менеджера, суб'єкта, творця власного життя, адже не кожна інтелектуально обдарована особа готова в разі потреби відстоювати, захищати інтеріоризовані цінності (передусім – цінності загальнолюдського і національного значення), керуватися соціальними нормами не просто як зовнішньо заданими регулятивами повсякденної активності, а як тими життєтворчими дороговказами, що репрезентують акумульований досвід усіх попередніх поколінь щодо організації конструктивної суспільної практики.

Саме від достатнього рівня усвідомленого, глобального і творчого сприйняття соціальних норм залежить здатність до їх дотримання у складних, нестандартних ситуаціях конфліктів і протиріч між різними функціонально-рольовими моделями життєтворчості, успішна реалізація яких очікується від кожної людини, а саме: між суспільно-громадянською, корпоративно-професійною, освітньо-культурною, сімейно-побутовою та індивідуально-суб'єктною моделями. І хоча безпрецедентні зміни соціокультурного простору XXI століття призводять до суспільної ревізії та модернізації змісту та варіативних форм реалізації зазначених моделей, соціальні норми зберігають своє регулятивно-керівне значення для їх збалансованої синергії у випадках загострення глобальних суперечностей та внутрішньоособистісних проблем життєтворчості особистості.

Узагальнюючи вищезазначене, доцільно наголосити, що життєтворчі доміанти модернізації системи освіти України передбачають пріоритетизацію і синхронізацію ключових векторів підготовки молоді до проактивної та відповідальної соціальної самореалізації, зокрема, когнітивно-світоглядного, ціннісно-нормативного та діяльнісно-практичного векторів, кожен із яких має універсально-критичне значення в контексті становлення життєво компетентної особистості. Якщо когнітивно-світоглядний вектор забезпечує набуття школярами достатнього рівня інтелектуальної готовності до успішної розбудови ментально-ідеалізованої життєвої траєкторії, а діяльнісно-практичний вектор репрезентує необхідність залучення учнів до багатоаспектної соціальної практики як джерела актуального життєвого досвіду, то ціннісно-нормативний слугує своєрідним синхронізатором зазначених двох векторів активності особистості, уможливаючи реалізацію її когнітивно-світоглядних ідей та інтелектуально обґрунтованих життєвих планів в реальному соціокультурному просторі, сповненому актуальних і потенційних колізій функціонування сучасного глобалізованого суспільства.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Di Martino P., Vasta M. Reassessing the Italian economic miracle: Law, firms' governance, and management, 1950–1973. *Business History Review*. 2018. Vol. 92(2). P. 281–306.
2. Harding H. Forty Years of Reform and Opening: From the «economic Miracle» to the Middle-Income Trap. *Issues and Studies*. Vol. 56. №1. P. 95–122.
3. Komatsu H., Rappleye J. Refuting the OECD-World Bank development narrative: was East Asia's «Economic Miracle» primarily driven by education quality and cognitive skills? *Globalisation, Societies and Education*. 2019. Vol. 17(2). P. 101–116.
4. Osińska M. Economic miracles in the European economies. Toruń: Nicolaus Copernicus University. 2019. 247 p.

**Зінченко Ярослава Владиславівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Соціальна робота, Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Сташук О. О.,**  
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО МАТЕРИНСТВА

Материнство, як одне з найголовніших призначень кожної жінки, закладене природою, а факт впливу взаємовідносин матері з малюком на життєву позицію дитини, її соціалізацію у суспільному середовищі є беззаперечним. Саме від найближчої людини – мами, її виховного потенціалу, прагнення

дарувати любов та радість залежить фізичний та психічний розвиток дитини, соціальне та духовне формування особистості. Але при цьому модель материнства визначається соціокультурними особливостями, соціальними стереотипами, менталітетом конкретного народу. А розвиненість усвідомленого ставлення до материнських обов'язків залежать від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників, які закладають базові позиції жінки щодо самореалізації у сфері материнства.

В процесі нашого теоретичного дослідження було виділено п'ять соціально-педагогічних чинників.

1. *Соціокультурний чинник.* Так, І. Братусь, досліджуючи особливості соціально-педагогічної роботи з матерями в зарубіжних країнах, доходить думки про те, що материнство – соціокультурний феномен, адже є очевидним вплив характеру соціально-економічних, гендерних, сімейних відносин у конкретному суспільстві на відчуття материнства [3]. Тотожну думку висловлює С. Аксьонова, яка зазначає, що ставлення до материнства й материнська поведінка не є сформованим з дитинства психобіологічним конструктом, а представляє собою залежну від соціальної ситуації змінну величину. У своєму дослідженні авторка наводить результати глибинного інтерв'ю, яке демонструє, що для більшості жінок конкретна поведінка при виконанні материнської ролі у певний період визначається панівними на цей час соціальними причинами [1].

Розгляд особливостей соціокультурної ситуації в Україні сьогодні дає можливість сформулювати явлення про відповідальне материнство як *складову самореалізації сучасної української жінки*. Її включення до широкого кола соціальних контактів, спроможність професійно самореалізуватися, забезпечувати себе фінансово та матеріально робить жінку незалежною, відповідно змінює значення і роль материнства, моделює, осучаснює образ жінки-матері. Структуру сучасного материнства можна розглянути як єдність трьох компонентів: об'єктивна потреба в продовженні роду; необхідність жінки врахувати стереотип нашого суспільства про те, що успішна жінка мусить опанувати роль матері, реалізувати власний материнський потенціал (К. Федюшина) [9]; бажань, цілей, потреб самої жінки. В. Думанська зазначає, що материнство сьогодні із простого відтворення та економічної потреби перетворюється у реалізацію соціально-психологічної потреби жінки [5]. І саме ступінь бажання жінки задовольнити власну потребу материнства, її готовність до поєднання в житті багатьох напрямів самореалізації, зокрема, професійного та сімейного робить унікальною модель відповідальної матері-українки.

2. *Соціоекономічний чинник*, в межах якого розглядаємо особливості соціального статусу жінки, рівень матеріального добробуту та способу життя як самої жінки, так і її близького оточення тощо. Впливовість соціоекономічного чинника на розвиток відповідального материнства яскраво продемонстровано емпіричним дослідженням контингенту юних матерів, проведене І. Братусь. Дослідниця встановила, що серед юних матерів є представниці різних соціальних прошарків, але переважають дівчата, які походять з малозабезпечених сімей; у батьківській сім'ї зазнають емоційної депривації; мають проблеми у стосунках з матір'ю, батьком чи вітчимою; рано починають статеве життя (12–15 років), при цьому вони не зорієнтовані на безпечну сексуальну поведінку; вживають наркотичні речовини та алкоголь; навчаються у школах, професійно-технічних училищах або ніде не навчаються і не працюють [3].

3. *Чинник сформованості паттернів (вихідних базових потреб) материнської сфери.* Звертаючись до соціально-психологічних досліджень проблеми материнства, знаходимо низку вивчень (О. Бацилева, К. Федюшкіна та інші) процесу та механізмів формування базових материнських установок та потреб. Вчені виділяють декілька етапів. Початок формування базових потреб – період внутрішньоутробного розвитку. Особливості взаємодії матері та дівчинки в цей період: фізичний контакт, прив'язаність, стиль емоційного спілкування – значимі для формування повноцінної особистості дитини, її базових основ та ставлення до світу (А. Федюшкіна) [9]. Друга складова початку формування паттернів пов'язана із програванням дівчатами сюжетно-рольових ігор, в яких вони проєктують материнські функції, засвоюють комунікативний досвід, отриманий в стосунках із власною матір'ю. Саме любов з боку матері, її розуміння, створення відчуття захищеності є необхідними компонентами для подальшого розвитку позитивного ставлення жінки до материнства, до себе, до навколишнього світу та є основою позитивного сприйняття образу та ролі матері.

Важливу роль у формуванні паттернів майбутньої матері відіграє етап догляду за молодшими дітьми (наприклад, братами чи сестрами), що сприяє розвитку потреб піклування про молодших за



віком. У дівчинки поступово складається своєрідна картина уявлень про власне майбутнє материнство.

Наступний важливий етап – період вагітності, який передбачає початок нових материнсько-дитячих стосунків, досить важливих як для майбутньої мами, так і для дитини. Сутність особливого психічного стану жінки полягає, перш за все, у задоволенні базової потреби дитини у безпеці, а також у суб'єкт-суб'єктній орієнтації по відношенню до ще ненародженої дитини (О. Бацилева) [2]. Етап безпосередньої реалізації матір'ю своїх функцій в процесі взаємодії з власною дитиною передбачає прийняття рішення про пологи та післяпологовий період, спільно-роздільну діяльність матері і дитиною, розвиток інтересу до дитини як особистості.

Останній етап становлення паттернів передбачає налагодження відносин матері з дитиною після завершення віку немовляти. Вона здійснює піклування про дитину, радіє її успіхам, активно включається в ігру та соціальну життєдіяльність дитини.

4. *Чинник сформованості позитивних типових обистісних якостей та властивостей жінок-матерів.* В. Стинська актуалізує ідею «базових якостей» матері. В дослідженні, присвяченому теорії та практиці соціально-педагогічної підтримки материнства, авторка наводить результати діагностичних досліджень, проведених із матерями з різними формами девіантної поведінки. В результаті вчена виявляє деякі типові характеристики, що притаманні досліджуванім жінкам. Так, за методикою Спілбергера-Ханіна майже у всіх жінок з різними формами прояву девіантного материнства був виявлений високий рівень особистісної (72,4 %) та ситуативної (93,1 %) тривожності. Дослідниця пояснює, що більшість досліджуваних переживають невдоволеність собою, невпевненість в собі, занепокоєність, які, з одного боку, пов'язані з особистісними рисами, а з іншого – з наявною ситуацією та наслідками власних дій. Також характерним для 79,3 % досліджуваних став достатньо високий рівень нервово-психічного напруження (за результатами опитувальника НПН Т. Немчина), який супроводжувався емоційною нестабільністю з проявами дратівливості, частою зміною настрою, наявністю ознак депресивно-істероїдного синдрому (за даними методики FPI), що позначалося на поганому загальному самопочутті жінок. Разом з цим, у 65,5 % жінок було діагностовано схильність до прояву агресії, яка має спрямованість як на себе, так і на оточуючих. О. Бацилева також виявила, що серед характерних особливостей поведінки девіантних матерів є такі: емоційна нестабільність (89,6 %), дратівливість (75,9 %), порушене сприйняття ситуації (72,4 %), жорстокість по відношенню до оточуючих (62,1 %), розгубленість та відсутність бачення перспектив власного життя (62,1 %) [7, с. 48–57].

5. *Чинник залучення майбутніх матерів до цілеспрямованої системи соціального виховання відповідального материнства.* О. Смалько зазначає, що феномен відповідального ставлення до батьківства був притаманний кожному з етапів розвитку людства ще з античних часів. Погляди на розвиток батьківства знаходимо у працях Е. Роттердамського (XIV ст.). Саме в цей час з'явилися нові для того часу ідеї про підготовку жінок та чоловіків до відповідального батьківства [6]. О. Смалько вказує, що з літописів князя Володимира Мономаха, літописця Нестора та інших відомі спроби оцінки ролі підготовчих заходів до виконання ролей батьків. Чітка система формування готовності до батьківська також відображена у наукових доробках чеського педагога XVII століття Я. Коменського. Проблема формування відповідального ставлення до батьківства є пріоритетною в педагогічних дослідженнях К. Ушинського, адже він наголошував на важливості сімейного виховання і необхідності підготовки молоді до свідомого виконання у майбутньому функцій батьків [8]. Вагомий внесок у розвиток поглядів на виховання батьківства зробив Г. Ващенко. Так у змісті його праці «Виховний ідеал» розкриваються загальнолюдські й національні цінності, які слід покласти в основу виховання української молоді, формування образу сім'янина, батька або матері [4].

Ідея підготовки молодого покоління до відповідального батьківства сьогодні продовжує реалізовуватися, зокрема в роботі соціальних педагогів, метою діяльності яких є створення сприятливих соціально-педагогічних умов для розвитку відповідального материнства. Технології соціально-педагогічної роботи з дівчатами, як майбутніми матерями, розглядаються як сукупність теоретичних (обґрунтування мети, процедури та прогнозування результату), методичних (відбір необхідної інформації, визначення доцільних методів, форм та прийомів роботи), організаційно-процедурних (впровадження технології) компонентів (І. Братусь) [3]. До заходів, спрямованих на розвиток відповідального материнства відносимо: існування спеціальних соціальних служб (сервісні центри, притулки для юних матерів та їхніх дітей); використання можливостей фостерних сімей, які беруть на певний час опіку над юною мамою та її дитиною; проведення спеціальних навчальних програм щодо

формування у дівчат необхідних життєвих навичок; здійснення профілактичної роботи щодо попередження ранньої вагітності та материнства серед підлітків та молоді.

На розвиток відповідального материнства впливає низка чинників, які мають бути враховані в процесі оцінки особливостей конкретної життєвої ситуації або розбудови цілісної системи заходів, спрямованих на підготовку молодого покоління до виконання батьківських ролей. Нами було обґрунтовано такі п'ять чинників: соціокультурний чинник, соціоекономічний чинник, чинник сформованості паттернів (вихідних базових потреб) материнської сфери, чинник сформованості позитивних типових обистісних якостей та властивостей жінок-матерів, чинник залучення майбутніх матерів до цілеспрямованої системи соціального виховання відповідального материнства.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова С. Ю. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми /Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Київ, 2016. 184 с.
2. Бацилева О. В. Девіантне материнство як варіант порушення репродуктивної поведінки *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К\_ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України 2010. Випуск 8. С. 48–57.
3. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії. Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ 2007. 20 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал («Записки виховника»). Підручник для виховників, учителів і українських родин. Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді. (видання друге). 1976. 104 с.
5. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект *Демографія та соціальна економіка, 2015, № 3 (25) С. 75-86. DOI: 10.15407/dse2015.03.016.*
6. Смалько О. В. Формування відповідального ставлення до батьківства у студентів класичного університету в процесі позааудиторної виховної роботи. Дис. ...канд. пед. наук. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2016. 275 с.
7. Стинська В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.). Дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.05 ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Івано-Франківськ, 2019 Тернопіль, 2019. 434 с.
8. Ушинський К. Твори : У 6. т. Київ : Рад. Школа, 1952–1955.
9. Федюшкіна К. А. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти. Дис. ...канд. пед. наук. : 13.00.05. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2020. 315 с.

**Клопота Ольга Анатоліївна,**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Сучасні вимоги до системи освіти в Україні передбачають забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей та молоді, які навчаються в умовах інклюзивної освіти.

Виходячи з того, що соціальна модель інвалідності, зацентровує увагу на пріоритеті створення безбар'єрного освітнього простору; розвитку потенційних можливостей, професійного і особистісного самовизначення й самореалізації людей з інвалідністю, метою соціально-педагогічного супроводу стає сприяння інтеграції в соціум учнів з особливими потребами. Це забезпечується, з одного боку, через гармонізацію та гуманізацію соціально-виховного середовища, а з іншого – шляхом їх соціалізації, підвищення готовності до соціальної взаємодії та подальшої самореалізації в різних сферах життєдіяльності суспільства [3].

Основними суб'єктами соціально-педагогічної роботи є: учні з особливими потребами та їх батьки, однокласники учнів з особливими потребами та їх батьки, фахівці соціально-психологічної служби закладу освіти, вчителі, куратори, адміністрація тощо.

В основі концепції соціально-педагогічної підтримки учнів та студентів з особливими потребами Ю. Богінської - організаційно-технологічне забезпечення, а також критерії сформованості соціальної активності й відповідальності осіб з інвалідністю як інтегрованого показника успішної соціально-педагогічної діяльності [1].

Розвиток соціальності дітей та молоді в інклюзивному освітньому просторі забезпечується через включення учнів з особливими потребами до усіх аспектів навчально-виховного процесу закладу освіти; створення умов для вільного доступу до інформації, обміну нею та продуктами власної творчості; організація систематичної соціально-виховної роботи з розвитку соціальної компетентності, подолання соціальних стереотипів щодо інвалідності та налагодження взаємодії усіх учасників інклюзивного процесу на засадах толерантності, взаєморозуміння, гуманістичних цінностей [5].

Резюмуючи сучасні наукові розробки, варто відзначити, що серед компонентів соціально-педагогічної роботи в умовах інклюзивного освітнього простору виділяють: визначення соціально-психологічної готовності до навчальної та соціальної взаємодії; профілактику дезадаптації; просвітницькі тематичні бесіди й тренінги; консультування; групову корекційно-реабілітаційну роботу [2], [4], [5].

Таким чином, основні заходи соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в закладах освіти мають бути спрямовані на:

- попередження дискримінаційних проявів з боку безпосереднього соціального оточення;
- розширення сфери спілкування учнів з особливими потребами зі здоровими ровесниками, організація змістовного дозвілля на основі спільної діяльності;
- налагодження взаємодії загальноосвітніх та спеціальних закладів освіти на основі „культурного плюралізму”;
- використання технологій психолого-педагогічної підтримки дітей і молоді з особливими потребами;
- актуалізації ресурсів подолання складних життєвих обставин та соціалізації учнів з особливими потребами (у тому числі батьків, громадських організацій, ЗМІ тощо).

У свою чергу, показником ефективності супроводу учнів з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору є динаміка соціального розвитку, здатності до повноцінної інтеграції в суспільство і самореалізації у ньому.

Отже, соціально-педагогічний супровід учнів з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору відбувається на основі урахування особливостей потреб людини з інвалідністю; реалізації не лише освітніх, але й міжособистісних стосунків, забезпечення умов для особистісного і соціального розвитку, соціалізації, самореалізації та саморозвитку і кожного учасника інклюзивного процесу.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богінська Ю.В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Луганськ, 2013. 44 с.
2. Капська А.Й. Соціально-педагогічна робота як інструмент соціальної політики. URL:<http://www.politik.org.ua>
3. Клопота Є.А, Клопота О.А. Інклюзивна компетентність як чинник ефективності професійної діяльності фахівців педагогічної та соціально-психологічної сфер. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Науково-методичний збірник. Інститут спеціальної педагогіки та психології ім. М. Ярмаченка НАПН України. 2017, Том 1, № 13. С. 118-124.
4. Харченко С.Я. Особливості соціальних контактів зі студентами з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. № 43. Вінниця: ТОВ „Нілан ЛТД”, 2015. С. 445-448.
5. Чайковський М.Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі: Київ : Університет «Україна», 2015. 435 с.

**Кудря Анастасія Ігорівна,**  
студентка 5 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Харківська гуманітарно-педагогічна академія,  
*м. Харків, Україна*  
Науковий керівник – **Лисенко Ю. О.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи,  
Харківська гуманітарно-педагогічна академія,  
*м. Харків, Україна*

## **НОВІ ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Модернізація та реформація – це явища та процеси, які спостерігаються в усіх сферах життєдіяльності України в тому числі в економіці, освіті, політиці тощо. Соціальна сфера також змінюється, вдосконалюється та реінтегрується в умовах сучасного суспільства. Виникають й нові вимоги до підготовки сучасних спеціалістів у сфері соціальної роботи, які активізують процеси оновлення професійної підготовки кадрів на теоретичному та практичному рівнях.

Різні аспекти питання підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи досліджували вітчизняні (Комарова Ю., Мачинська Н., Микитенко Н., Романовська Л., Савельчук І., Скачкова Г.) та зарубіжні науковці (Брунс Х., Джердман А., Крамер Д., Пейн М., Філатова М.В.). Вони виокремлюють такі основні проблемні напрями підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як переважання традиційної (очної/заочної) форми навчання, переважання теоретичної підготовки над соціально-педагогічною практикою в осередках надання соціальних послуг, переважання традиційних форм, методів та технологій професійної підготовки над інноваційними, проблема готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до безпосередньої соціальної та соціально-педагогічної діяльності, підготовка спеціалістів в рамках чітко встановленого стандарту тощо.

Соціальна робота – це діяльність, спрямована на вирішення проблем соціального характеру та на профілактику негативних явищ в суспільстві. Вона є основним, законним інструментом створення умов для забезпечення соціального благополуччя в суспільстві. Процеси модернізації, що спостерігаються в соціальній роботі сприяють підвищенню статусу професії в суспільстві та розширюють рамки професійної реалізації/самореалізації спеціалістів соціальної сфери.

Підготовка фахівців соціальної роботи здійснюється згідно Державного галузевого стандарту спеціальності «Соціальна робота» (2019 р.) та включає перелік основні компетентностей: загальні, спеціальні (фахові) та інтегральні компетентності, якими має оволодіти кожен випускник у процесі навчання. Фактично не можливо визначити перевагу однієї над іншою. Зазначені складові створюють своєрідний каркас або основу професійного портрету соціального працівника.

У наш час представник будь-якої професії повинен володіти не лише професійними вміннями та навичками, але й бути обізнаним в суміжних сферах обраної ним професії. Міждисциплінарний підхід в навчанні здобувачів освіти можна прослідкувати на рівні фахової передвищої освіти та рівнях вищої освіти. Такий підхід розширює світогляд здобувачів освіти, покращує розуміння соціальної роботи як сфери наукового знання в системі соціально орієнтованих наук, сприяє розвитку творчого, інтегративного та міждисциплінарного підходу в реалізації майбутнього професіонала соціальної сфери. Необхідність підготовки універсального працівника соціальної сфери також реалізується за рахунок впровадження міждисциплінарного підходу. Виконувати функції правозахисника, наставника (тьютора), координатора, помічника, тренера та інших легше, якщо володієш знаннями з філософії, права, психології, педагогіки тощо.

Територіальні центри, центри надання соціальних послуг, ЦСССДМ та інші установи, що спрямовані на надання соціальних послуг потребують не стільки теоретично обізнаних, скільки практично підготовлених та методологічно підкованих працювати з різними категоріями населення молодих професійних кадрів. Вони також високо оцінюють та хотіли б бачити такі характеристики в потенційних працівників як: лабільність, володіння інноваційними технологіями, методами та формами роботи з клієнтами, навичками роботи з ПК, комп'ютерними програмами, PR-менеджменту, володіння іноземними мовами, досвід волонтерської роботи, а головне – готовність працювати з особами (групами), які опинилися у складних життєвих обставинах. Наявність перерахованих компетентностей у

потенційного працівника соціальної сфери збільшує його шанси отримати обрану посаду в процесі конкурсного професійного відбору.

Таким чином можна виокремити такі нові вимоги до підготовки фахівців соціальної роботи як: високий рівень комп'ютерної грамотності та володіння навичками роботи в онлайн режимі та з використанням Інтернет технологій, знання іноземних мов/мови, навички роботи в сфері PR-менеджменту, вміння співпрацювати з громадським сектором (громадські організації міжнародного та національного рівнів) та провадити фандрайзингову діяльність, науково-дослідницька та проектна робота в межах обраного сектору роботи, вміння систематизувати та передавати/ділитися набутим досвідом, вміння адаптувати міжнародний досвід соціальної роботи на регіональному/місцевому рівнях.

В цілому аналіз сучасних вітчизняних та зарубіжних публікацій показав, що нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг актуалізується у зв'язку з виникненням новітніх тенденцій, інноваційних технологій та зміною умов соціального і технічного розвитку суспільства. Підготовка майбутніх фахівців із соціальної роботи потребує постійного перегляду та корекції на рівні змісту, програм, методик, технологій, методів та форм. Також актуалізується питання пошуку ефективних шляхів вирішення проблемних напрямків підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

**Курінна Людмила Володимирівна,**  
кандидат педагогічних наук,  
методист науково-методичного відділу,  
викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
*м. Запоріжжя, Україна*

## **ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

У сучасних умовах проблема формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників набуває все більшої актуальності. Це зумовлюється тим, що українська держава постійно посилює вимоги до кожного зі своїх громадян та актуалізує потребу у володінні низкою знань, умінь, навичок, характеристик, особистісних якостей, необхідних для життя й спілкування в мінливому соціокультурному світі. Реалії сьогодення засвідчують, що соціокультурна компетентність у соціальних працівників сформована на недостатньому рівні, що негативно впливає на їхню роботу з різними категоріями клієнтів. Тому, необхідно посилити та вдосконалити професійну підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти в напрямі формування соціокультурної компетентності, оскільки це сприятиме їхньому становленню та розвитку як професіоналів, спроможних надавати різним категоріям клієнтів кваліфіковану допомогу та супровід у вирішенні їхніх проблем. На нашу думку, вирішенню визначеної проблеми значно сприятиме розробка та реалізація спеціальних організаційно-педагогічних умов, за дотримання яких процес формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників буде ефективним.

Під організаційно-педагогічними умовами ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних факторів, що забезпечать ефективність формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі їх професійної підготовки.

На основі аналізу теорії і практики досліджуваної проблеми нами було визначено такі організаційно-педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників:

– спрямування змісту аудиторного навчання у визначених дисциплінах на формування сукупності знань, умінь та практичних навичок, які відображають соціокультурну складову емоційно-ціннісної сфери студента;

– забезпечення інтенсивного, перманентного й глибокого контакту з представниками різних соціальних культур (релігійних, національних, професійних, вікових, гендерних тощо) під час проходження навчальних практик;

– зміщення тематичних акцентів у науково-дослідній роботі майбутніх соціальних працівників на вивчення проблематики соціокультурної компетентності та висвітлення її результатів під час захисту дипломних проєктів;

– організація системи контролю щодо динаміки рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери протягом навчального року.

Розглянемо визначені нами організаційно-педагогічні умови детальніше.

Перша організаційно-педагогічна умова – спрямування змісту аудиторного навчання у визначених дисциплінах на формування сукупності знань, умінь та практичних навичок, які відображають соціокультурну складову емоційно-ціннісної сфери студента – полягає у необхідності формування ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників на успішну роботу в полікультурному, поліетнічному та інших середовищах, де об'єктом їх професійної фасилітації будуть люди з різними релігійними, гендерними, соціальними та національними ознаками.

Наповнення навчального матеріалу соціокультурним змістом сприяє формуванню у студентів уявлення про організацію соціальної роботи з представниками різних культур, необхідність дотримання морально-етичних норм і правил у процесі міжособистісної взаємодії з окремими категоріями клієнтів, роль ціннісних орієнтацій фахівця у наданні допомоги населенню, шляхи застосування знань щодо культурних особливостей (традицій, звичаїв, історії, релігії тощо) своєї та інших країн у майбутній професійній діяльності.

Для формування різних складових соціокультурної компетентності було обрано професійно орієнтовані навчальні дисципліни «Спеціалізовані служби в соціальній сфері», «Деонтологія соціальної роботи», «Етнопедagogіка». Також, у роботі зі студентами було апробовано авторський спецкурс «Соціокультурна компетентність майбутніх соціальних працівників».

Друга організаційно-педагогічна умова полягає у забезпеченні інтенсивного, перманентного й глибокого контакту з представниками різних соціальних культур (релігійних, національних, професійних, вікових, гендерних тощо) під час проходження навчальних практик.

Реалізація визначеної організаційно-педагогічної умови забезпечується за рахунок проходження студентами спеціальності 231 Соціальна робота таких різновидів навчальних практик як «Соціально-орієнтована волонтерська (безвідривна) практика» та «Професійно-орієнтована волонтерська практика». Базами практик є обласні та міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), обласні центри соціально-психологічної допомоги.

Навчальні практики мають значний потенціал для формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, дозволяють зануритися у коло реальних проблем професійної діяльності, сприяють розвитку умінь, навичок, якостей, необхідних для ефективної роботи з незахищеними верствами населення.

Третю організаційно-педагогічну умову було визначено як зміщення тематичних акцентів у науково-дослідній роботі майбутніх соціальних працівників на вивчення проблематики соціокультурної компетентності та висвітлення її результатів під час захисту дипломних проєктів.

Написання і захист дипломного проєкту є однією із форм науково-дослідної роботи, важливим етапом навчання та професійного становлення висококваліфікованого спеціаліста. Зазвичай, первинні дослідницькі навички студенти отримують під час підготовки тез для участі у науково-практичних конференціях різних рівнів, оформлення конкурсних робіт зі своєї спеціальності, написання реферативних та курсових проєктів. Майбутні фахівці набувають умінь і навичок роботи з науковою літературою, оформлення її списку відповідно до загальноприйнятих вимог, пошуку, добору, аналізу, систематизації, узагальнення потрібної інформації, формулювання власних думок з проблематики дослідження. Під час написання дипломних проєктів зазначені уміння та навички удосконалюються, доповнюються новими, що позитивно впливає на розвиток особистості майбутнього соціального працівника.

Скеровування науково-дослідної роботи майбутніх соціальних працівників на вивчення ними проблематики соціокультурної компетентності та висвітлення її результатів під час захисту дипломних проєктів є сприятливим фактором для формування означеного феномену у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Четверта організаційно-педагогічна умова – організація системи контролю щодо динаміки рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери протягом навчального року.

Контроль, як об'єктивний фактор визначення ефективності різних явищ і процесів, широко застосовується в освітній практиці. Ним користуються для перевірки рівня і якості знань студентів з певної навчальної дисципліни, відслідковування стану сформованості різних умінь, навичок, особистісних якостей, необхідних для подальшої професійної діяльності, визначення відповідності отриманих результатів належним (загальноприйнятим вимогам, нормам, еталонам, зразкам, що висуваються до поведінки, рівня обізнаності, ступеня розвитку якостей тощо). За підсумками впровадження контролюючого фактору у деяких випадках можливим або необхідним є покращення, удосконалення, корегування отриманих результатів, якщо вони не відповідають очікуваним чи загальноприйнятим (у залежності від того, що вимірювалось).

Система контролю щодо динаміки рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників передбачала підбір діагностичного інструментарію (тестів, анкет, методик тощо), розроблення відповідних критеріїв та показників.

Отже, нами було визначено та описано такі організаційно-педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників: спрямування змісту аудиторного навчання у визначених дисциплінах на формування сукупності знань, умінь та практичних навичок, які відображають соціокультурну складову емоційно-ціннісної сфери студента; забезпечення інтенсивного, перманентного й глибокого контакту з представниками різних соціальних культур (релігійних, національних, професійних, вікових, гендерних тощо) під час проходження навчальних практик; зміщення тематичних акцентів у науково-дослідній роботі майбутніх соціальних працівників на вивчення проблематики соціокультурної компетентності та висвітлення її результатів під час захисту дипломних проєктів; організація системи контролю щодо динаміки рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери протягом навчального року. На нашу думку, дотримання зазначених умов у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери сприятиме вихованню конкурентоспроможних спеціалістів, які докладатимуть максимум зусиль під час допомоги різним групам клієнтів у вирішенні їхніх проблем.

**Кутрань Оксана Ігорівна,**  
студентка спеціальності Соціальна робота  
другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Мосаєв Ю. В.,**  
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Сучасний стрімкий та динамічний розвиток суспільних та економічних відносин, призводить до значних змін на ринку праці. Сьогодні ми бачимо десятки нових професій, які ще 10 років тому не можна було уявити. Тому, постає необхідність приділяти велике значення вдосконаленню та перебудови сфери соціального виховання, мета якого – формування конкурентоспроможної, мобільної, творчої особистості, яка спроможна до життєвого та професійного самовизначення, самореалізації та самовдосконалення.

Професійне самовизначення учнівської молоді відіграє велику роль, оскільки стосується вирішального моменту у життєвому становленні особистості. Особливої актуальності профорієнтація набуває у ранньому юнацькому віці.

Не завжди молода людина може адаптуватися до змін, реалізувати себе в нових соціально-економічних умовах. Особливо актуальними ці питання є для старшокласників, які стоять перед складним життєвим вибором – вибором професії.

Вибір професії – це досить складний та тривалий мотиваційний процес, адже від правильного вибору професії найбільше залежить задоволення людини власним життям [1].

Професійний вибір старшокласників часто залежить від зовнішніх випадкових чинників, які не забезпечують розкриття та утвердження природного творчого потенціалу через самопізнання і самооцінку власних інтересів, нахилів, здібностей, індивідуальних особливостей.

Тому, постає проблема оптимального визначення старшокласником свого професійного майбутнього, бо це є важливою ланкою, як для самої людини, так і для суспільства в цілому. Робота у відповідності до своїх здібностей, інтересів, можливостей, приносить людині задоволення від вкладеної праці, а суспільству дає професіонала високого класу й, як наслідок, високу економічну віддачу від його професійної діяльності.

Для вирішення цієї проблеми необхідно, щоб початкова професійна орієнтація була одним із важливих завдань сучасної загальноосвітньої школи.

У зв'язку з цим, центральним і досить важливим завданням сучасної школи повинні бути формування в учнівської молоді здатності до свідомого та самостійного вибору професії. Мотивування до активної позиції самих учнів, усвідомленості себе суб'єктом власного життя, прагнення до особистісної самореалізації, вміння виважено і самостійно приймати відповідальні рішення.

Старшокласники можуть зіткнутися з проблемами, викликаними неготовністю до свідомого здійснення професійного вибору, побудови життєвих і професійних цілей, стратегії життя в цілому, через що часто проявляють розгубленість, невизначеність, потребують поради та допомоги на даному етапі особистісного розвитку.

Ситуація невизначеності з професійним вибором молоді людини, обумовлює актуальність і своєчасність завдання допомоги особистості у її професійному самовизначенні, організації її системного, послідовного, комплексного соціально-педагогічного супроводу у загальноосвітньому закладі.

На сьогодні супровід професійного самовизначення учнів в середніх закладах освіти України регулюється Положенням про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (затверджено 1995 р.), Положенням про професійну орієнтацію населення (затверджено 1995 р.), Концепцією профорієнтації учнівської молоді (1994 р.), Концепцією державної системи професійної орієнтації населення (1994, 2008 рр.).

Як зазначає Є. Клімов, «професійне самовизначення» – це складне структурне утворення особистості, що відображає погляд людини на світ професій, на конкретну професію, свої можливості в соціальному середовищі, а також власні наміри щодо самореалізації в рамках певної трудової діяльності» [2].

Професійне самовизначення є важливим фактором самореалізації особистості в конкретній професії. Постійний пошук свого місця в світі професій дозволяє особистості віднайти себе як фахівця, спеціаліста, потрібного суспільству.

Зміст соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласника визначається на основі державних освітніх стандартів, поглядів на цю проблему науковців, з урахуванням сучасних соціально-економічних умов, вимог ринку праці, інтересів, здібностей і потреб школярів, батьків, можливостей педагогічного колективу та оточуючого середовища [3].

Згідно поглядам О. Шпака, Н. Угляренко, «супровід – це особлива форма здійснення пролонгованої соціальної і педагогічної допомоги в ситуації вибору нового способу життєдіяльності, що на відміну від корекції передбачає не виправлення недоліків і перебудову, а пошук прихованих резервів людини, покладання на власні можливості» [5].

Узагальнивши визначення дослідників, «соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласника» це процес, що містить комплекс цілеспрямованих, безперервних, послідовних соціально-педагогічних дій, які допомагають особистості старшокласника усвідомити конкретну життєву ситуацію, сприяють розкриттю, активізації особистісного потенціалу, розширенню меж соціального досвіду і сприяють готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії.

Метою такого супроводу є формування свідомої, активної, професійно-мобільної особистості як суб'єкта професійного самовизначення, здатної до самостійного виваженого професійного вибору задля реалізації індивідуального потенціалу, потреби в саморозвитку, професійної соціалізації.

Одним із напрямів досягнення цих завдань є професійна діагностика старшокласників. Це анкетування, тестування, опитування, які допомагають отримати необхідну інформацію про учня: його



розвиток, інтереси, потенціал, можливості, здібності, життєві цінності, усвідомленість вибору професії, тощо.

У своїй роботі я застосувала методику Є. Клімова «Визначення типу майбутньої професії». Ця методика заснована на класифікації професійних інтересів, яка дозволяє встановити в якій області старшокласнику найкраще вибрати спеціальність [2].

Напрямок соціально-педагогічного супроводу та підтримка професійного самовизначення старшокласників повинні реалізовуватись через діяльність соціального педагога.

На жаль, на сьогоднішній час супровід професійного самовизначення в загальноосвітніх навчальних закладах майже відсутній.

Деякі його функції частково виконують соціальні педагоги та практичні психологи, кабінети профорієнтації державної служби зайнятості населення, профцентри, районні центри соціальної допомоги молоді соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді. Проте їх рівень діяльності недостатній.

Саме тому, цю проблему треба актуалізувати у загальноосвітньому закладі, вдосконаливши структуру та систему роботи у напрямі професійного самовизначення старшокласників, в контексті зі створенням сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для розвитку і саморозвитку особистості, розкриття, реалізації її внутрішнього потенціалу, формування її як суб'єкта професійного самовизначення, здатності до самостійних дій та вільного вибору професії [4].

Також, за допомогою впровадження чи організації профільного навчання; залучення установ допрофесійної підготовки; запрошення представників підприємств, виробництв, фірм, які нададуть змогу ознайомитись з практичною діяльністю обраної професії.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів / Професійна діагностика / Упорядник Т. Гончаренко. 2004. 120с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Изд. Центр «Академия», 2004. 304 с.
3. Система профорієнтаційної роботи в школі. / Під ред. Сметаніна Д.А. Либідь. 2001. 160 с.
4. Федоришина І.Л. Умови забезпечення вибору професії як життєвої цінності. Психологія: Наук-метод. зб. Київ : Освіта. 1993. С. 53-63.
5. Шпак О. Соціально-педагогічний супровід у системі адаптації молодого вчителя. *Молодь і ринок*. 2005. №5 (15). С. 5–10.

**Левченко Владислава Сергіївна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Червоненко К. С.,**  
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### **ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ ПІДЛІТКІВ**

Нестійка соціальна ситуація у сучасному українському суспільстві сприяє розповсюдженню агресивної моделі поведінки, зокрема, серед підлітків, які її яскраво демонструють у повсякденному житті. У підлітковому віці відбувається не лише перебудова усього дитячого організму, а й з'являються психологічні новоутворення, які спричинюють становлення самосвідомості, поведінки, формування якостей, ставлень, ціннісних орієнтацій тощо. Для підлітків є характерними емоційна нестійкість, високий рівень конфліктності, максималізм, прагнення до самостійності, постійна зміна настрою та вподобань, прагнення до розширення власних прав тощо, які супроводжуються вербальними агресивними проявами. Саме тому, педагогам та батькам у кризовий період розвитку підлітків важливо системно діяти, надавати допомогу та підтримку, залучати до активної діяльності, впроваджувати

різноманітні заходи, спрямовані на профілактику, передусім, вербальної агресії, яка виступає серйозною перешкодою ефективного спілкування та особистісного становлення.

Дослідженнями проблеми вербальної агресії підлітків займалися Ю. Можгинський, Н. Перхайло, Ф. Смалько, Ю. Щербиніна, В. Ямницький та інші.

У науковій психолого-педагогічній літературі представлено велику кількість визначень понять «агресія» та «вербальна агресія».

А. Buss охарактеризував агресію «як реакцію, що завдає шкоди іншому організму» та виділив три шкали агресивних дій: фізична – вербальна; активна – пасивна; пряма – непряма [7].

А. Реан агресію визначив як «поведінку спрямовану на заподіяння шкоди або збитку іншій живій істоті, що має всі підстави уникати подібного із собою поводження» та сформулював сутнісні ознаки цього явища:

- агресія є навмисним, цілеспрямованим заподіянням шкоди жертві;
- агресія передбачає обов'язкове заподіяння шкоди або збитку живим істотам;
- у жертв сформована мотивація уникнення цього явища по відношенню до себе [4, с. 18].

Поняття «вербальна агресія» у науці представлено широко та, водночас, неоднозначно, як: спрямоване на заподіяння шкоди об'єкту, словесне вираження негативних почуттів, емоцій, намірів у неприйнятній для даної мовленнєвої ситуації формі [6]; вмотивована дія, мовленнєвий акт, що може завдавати шкоди супротивнику, спричиняючи у нього негативні емоції, психологічний дискомфорт, напругу, страх, пригнічення [3, с. 126]; як «риса особистості та специфічна форма її поведінки» [5, с. 136].

Грунтуючись на вищеподаних трактуваннях, у контексті нашого дослідження вербальну агресію будемо розглядати як специфічну форму поведінки особистості. Така форма поведінки набуває різних виявів, типи яких вдало сформульовані Р. Бероном [1]:

- 1) вербальна – активна – пряма (словесна образа, приниження іншої людини);
- 2) вербальна – активна – непряма (поширення наклепів чи пліток про іншу людину);
- 3) вербальна – пасивна – пряма (відмова розмовляти з іншою людиною, відповідати на її запитання);
- 4) вербальна – пасивна – непряма (відмова висловитися на захист людини, яку незаслужено звинувачують чи критикують).

Дослідження причин вербальної агресії підлітків дозволило визначити найпоширеніші з них, в основі яких лежить потреба у самоствердженні та самозахисті:

- неадекватна самооцінка й рівень домагань, що спричинюють прагнення привернути увагу однолітків та виступати головним у групі;
- емоційна нестабільність, особистісна тривожність, несформованість здатності контролювати свою поведінку, що призводить до активних конфліктів та порушень взаємовідносин з однолітками;
- недостатній розвиток інтелекту, організаторських та комунікативних вмінь;
- негативний досвід сімейного виховання;
- низький статус підлітка у дитячому колективі тощо.

Серед основних форм вербальної агресії найчастіше виділяють образу, обвинувачення, погрозу, прокляття, оціночне висловлювання, глузування, приниження, вороже зауваження, осуд.

З метою налагодження ефективного спілкування у підлітковому середовищі, а також запобігання виникнення та розповсюдження різних форм вербальної агресії, важливо реалізовувати послідовну та системну профілактичну роботу, яка може бути реалізована відповідно до послідовних етапів визначених Н. Перхайло: попередження, запобігання та припинення. Основним завданням етапу попередження визначено «формування у підлітків соціально прийнятної системи цінностей, потреб і уявлень у сім'ї і школі». Етап запобігання передбачає «недопущення виникнення ситуацій, які зумовлюють появу та закріплення ненормативної мовленнєвої поведінки. Етап припинення спрямований на «блокування агресивної комунікативної діяльності підлітків» [3, с. 127].

Ефективність профілактики вербальної агресії забезпечується злагодженим та комплексним використанням різноманітних способів адекватної реакції щодо подолання вербальної агресії в конкретних комунікативних актах та ефективних профілактичних засобів.

Найпоширенішими способами подолання вербальної агресії визначені «ігнорування, переключення уваги, проектування позитивних якостей «агресора», позитивні оцінні висловлювання, гумор, переконання тощо» [2, с. 55–58]. Профілактична робота має бути спрямована на формування

готовності підлітків використовувати різноманітні способи подолання вербальної агресії відповідно до ситуації.

Серед ефективних методів профілактичної роботи щодо попередження вербальної агресії у підлітковому середовищі виокремлюємо тренінгові заняття, дружні зустрічі, практикуми, мозкові штурми, дискусії, форум-театри, групові та індивідуальні бесіди, зустрічі з вузькими фахівцями тощо, спрямовані на: руйнування впливів негативних факторів оточуючого середовища, в тому числі найближчого – сім'ї, друзів; інформування щодо проблеми та її наслідків; переосмислення підлітком своїх позитивних і негативних рис, визначення компенсаторних складових характеру; формування позитивного комунікативного та організаторського досвіду; залучення до альтернативних соціально значущих видів діяльності.

Тематиками профілактичних заходів можуть бути: «Вербальна агресія, її причини та наслідки», «Емоції та відчуття», «Впевненість без агресії», «Методи контролю власних емоцій», «Аутотренінг як засіб контролю над емоціями», «Конструктивне вирішення конфліктів у підлітковому середовищі», «Управління гнівом», «Альтернативні способи реакції на провокацію», «Волонтерська діяльність у підлітковому середовищі», «Змістове дозвілля підлітків без агресії», «Ефективна підліткова комунікація» тощо.

Отже, проблема розповсюдження вербальної агресії у підлітковому середовищі потребує комплексної та системної профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання виникнення та розповсюдження визначеного феномену. Ефективність роботи забезпечується впровадженням послідовних етапів (попередження, запобігання та припинення), способів подолання вербальної агресії (ігнорування, переключення, позитивні висловлювання, гумор, переконання тощо) та методів профілактичної роботи (тренінги, практикуми, мозкові штурми, дискусії, форум-театри, бесіди тощо).

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. Санкт-Петербург : Питер. 2001. 352 с.
2. Качмар О.В. Вербальна агресія та шляхи її подолання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 12. С. 55–58.
3. Перхайло Н.А. Вербальна агресія підлітків як об'єкт соціально-педагогічної профілактики. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2015. № 2. С. 125–130.
4. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности. *Психологический журнал*. 1996. Том 17. № 5. С. 18.
5. Смалько Ф.В., Ямницький В.М. Сучасні аспекти вивчення поведінкової та вербальної агресії. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2014. Вип. 3. С. 136–138.
6. Щербинина Ю.В. Вербальная агрессия. Изд. 2-е. Москва: Изд-во ЛКИ. 2008. 360 с.
7. Buss A. The psychology of aggression. New York: Wiley, 1961. 307 p.

**Маврін Віталій Володимирович,**

кандидат педагогічних наук, завідувач науково-методичного відділу,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

#### **КОНЦЕПТ ОСОБИСТОСТІ ЯК ТВОРЦЯ ТА ПРОЕКТУВАЛЬНИКА ВЛАСНОГО ЖИТТЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ЄРМАКОВА ІВАНА ГНАТОВИЧА**

Серед інваріантних індикаторів розвитку будь-якої наукової галузі одним із визначальних є формування і подальше методологічне удосконалення її терміносистеми – множини термінів і концептів, які на теоретичному рівні репрезентують рівень науково-фахового осмислення актуальної проблематики й акумульованої практичної діяльності у цій галузі. Педагогічна наука не є винятком, тож динамічний інноваційний розвиток освітньої практики на початку XXI століття призвів до суттєвого розширення фахового тезаурусу педагогів, введення до нього евристичних концептів, які мають вагомий теоретичний значення для модернізації сучасної педагогічної парадигми – вже на методологічних засадах постнекласичної раціональності та метамодерну соціогуманітарного пізнання.

Один із таких теоретично значущих концептів – «особистість як творець і проектувальник власного життя» – був введений у науково-педагогічний дискурс Іваном Гнатовичем Єрмаковим, відомим і авторитетним українським вченим, організатором інноваційно-експериментальної роботи у багатьох закладах загальної середньої та вищої освіти України, ініціатором численних науково-практичних конференцій міжнародного та всеукраїнського рівнів. Як багаторічний партнер Хортицької національної академії, І. Г. Єрмаков незмінно підтримував всі конференції, що проводилися на базі закладу, завжди збагачував професійні дискусії слухними пропозиціями щодо подальшого інноваційного розвитку системи освіти України та зернинами педагогічної мудрості, виплеканої на ґрунті його неосяжних фахових знань як провідного українського історика педагогіки. І так сталося, що останні великі науково-практичні заходи, які проводилися за активної організаційної участі І. Г. Єрмакова, – це Всеукраїнська науково-практична конференція «Софія Русова – предтеча Нової української школи» і круглий стіл на тему «Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта», що відбулися в лютому 2021 р. на відзначення 165-річчя з дня народження Софії Русової. До останніх днів свого життя І. Г. Єрмаков плідно працював у напрямі теоретико-методологічного синтезу здобутків класичної педагогіки і сучасних освітніх інновацій, активно поширював історико-педагогічні знання для того, щоб величні ідеї і фундаментальні праці видатних українських педагогів-класиків не були забуті у сьогоденному вихорі реформ, а навпаки, слугували життєтворчим дороговказом сучасному поколінню освітян на шляху інноваційної практики.

Оскільки неможливо висвітлити в обсязі тезової публікації всі багатогранні науково-практичні здобутки І. Г. Єрмакова протягом його активного і плідного життя, ми звернемо увагу на ключовий тематичний орієнтир – концепт особистості як творця та проектувальника власного життя, введений у науковий обіг українським вченим. Цей науковий концепт теоретично пов'язаний з філософськими ідеями Б. Рассела, Д. Дьюї, А. Швейцера щодо світоглядної активності особистості та цілісного розуміння життя в єдності його біологічного, космологічного і цивілізаційного вимірів, з психологічними теоріями Е. Фромма, В. Франкла, К. Роджерса щодо когнітивно-смысловиттєвих засад творчого ставлення особистості до свого життя як передумови її самоактуалізації в модусі буття, з ідеями сучасних українських педагогів, професорів В. В. Нечипоренко, М. І. Романенка, А. І. Павленка щодо актуалізації суб'єктно-життєтворчого статусу дитини в період шкільного навчання.

Разом із тим, незважаючи на широкий міждисциплінарний контекст інтерпретації проблеми становлення особистості як творця та проектувальника власного життя, цей концепт, введений І. Г. Єрмаковим, не став периферійним у просторі науково-педагогічного знання, а навпаки, активно викривується теоретиками і практикаками у широкому діапазоні професійного дискурсу, починаючи з методичних матеріалів і публікацій у фахових журналах і завершуючи монографічними і дисертаційними дослідженнями. Ще в 1995 р. у науково-методичному збірнику «Школа життєтворчості особистості» І. Г. Єрмаков зазначав: «Нова педагогічна теорія – це нова система принципів і категорій, які збагачують основи вітчизняної педагогіки. Це – педагогіка життєтворчості, плекання людини як творця, проектувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості. Саме ідеї педагогіки життєтворчості, на наш погляд, стануть альфою і омегою школи XXI століття – школи саморозвитку і самореалізації особистості учня» [11, с. 3].

Нині можна констатувати, що далекоглядні науково-педагогічні ідеї і практично значущі рекомендації І. Г. Єрмакова щодо життєтворчої місії освіти XXI століття всебічно втілюються на практиці. Всі мудрі думки і поради І. Г. Єрмакова актуалізуються, щойно його колеги та однодумці звертаються до великої науково-педагогічної спадщини видатного українського вченого – його книг, статей, відеозаписів лекцій і виступів на конференціях [1–11]. І безперечно, колектив Української наукової школи педагогіки і психології життєтворчості і надалі продовжуватиме реалізацію довгострокової науково-дослідної програми, яка багато років була стрижнем плідного партнерства з І. Г. Єрмаковим і важливим чинником спрямування вітчизняної освіти на забезпечення її життєтворчої місії – становлення кожної дитини як творця та проектувальника власного життя.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Єрмаков І. Г., Алексієнко С. О. Педагогіка життєтворчості – концептуальна основа розвитку інноваційної школи. *Українська наукова школа психології і педагогіки життєтворчості: досягнення та орієнтири для XXI століття* : ювілейний науково-методичний збірник / за ред. Л. В. Сохань,

І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен, В. В. Нечипоренко та ін. Запоріжжя: КЗ «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» ЗОР, 2013. С. 498–511.

2. Єрмаков І. Г., Несен Г. М. Життєтворчість особистості і виклики ХХІ століття. *Українська наукова школа психології і педагогіки життєтворчості: досягнення та орієнтири для ХХІ століття*: ювілейний науково-методичний збірник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен, В. В. Нечипоренко та ін. Запоріжжя: КЗ «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» ЗОР, 2013. С. 30–35.

3. Єрмаков І. Г., Нечипоренко В. В., Пузіков Д. О. Теорія і практика життєвого проектування саморозвитку особистості: практико-зорієнтований посібник. Запоріжжя: Вид-во Хортицького навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2011. 436 с.

4. Єрмаков І. Г., Сохань Л. В., Несен Г. М., Нечипоренко В. В. Життєтворчі обриси інноваційного поступу освіти. *Українська наукова школа психології і педагогіки життєтворчості: досягнення та орієнтири для ХХІ століття*: ювілейний науково-методичний збірник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен, В. В. Нечипоренко та ін. Запоріжжя: КЗ «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» ЗОР, 2013. С. 16–24.

5. Єрмаков І. Г. Школа життєтворчості – школа майбутнього України. *Феномен інноваційної школи: життєтворчі пріоритети*: практико-зорієнтований посібник / ред. рада: М. І. Романенко (голова), І. Г. Єрмаков (заст. голови), Л. В. Вознюк (загальна та наукова редакція) та ін. Дніпропетровськ: «Інновація», 2010. С. 24–34.

6. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Київ: Богдана, 2003. 520 с.

7. Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми: науково-методичний збірник / за редакцією І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр, 2006. 592 с.

8. Мистецтво життєтворчості особистості: наук.-метод. посібник / ред. рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін.; Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1997. Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. 392 с.

9. Організація соціальної та життєвої практики учнів 11-річної школи: наук.-метод. видання / І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен, В. В. Нечипоренко та ін.; за ред. І. Г. Єрмакова, В. В. Нечипоренко. Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру, 2013. 252 с.

10. Феномен інноваційної школи: життєтворчі пріоритети: практико-зорієнтований посібник / ред. рада: М. І. Романенко (голова), І. Г. Єрмаков (заст. голови), Л. В. Вознюк (загальна та наукова редакція) та ін. Дніпропетровськ: «Інновація», 2010. 463 с.

11. Школа життєтворчості особистості: науково-методичний збірник / ред. кол.: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), І. Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. Київ: ІСДО, 1995. 480 с.

**Малько Анастасія Русланівна,**

студентка 2 курсу спеціальності Соціальна робота,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Мосасв Ю. В.,**

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

## **ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА**

Розвиток соціальної роботи як практичної діяльності відбувається за правилами, законами та закономірностями функціонування сучасного українського суспільства. Через те, що більшість установ, які займаються наданням соціальної допомоги в Україні мають державну і комунальну форму власності. Останнім часом в Україні почали функціонувати заклади, установи та організації недержавної форми соціальної роботи та все ж домінуючими формами державної влади залишаються державна і комунальна. Саме тому вдосконалення та приведення до спільного знаменника тенденцій розвитку

суспільства з системою соціального обслуговування є одним з головних наративів сучасного розвитку соціальної роботи. Головним напрямом професіоналізації працівників в сфері соціальної роботи є формування нових професійних якостей. Зазначені якості повинні бути сформованими на базі сучасних знань та інформаційних технологій.

Проблематика визначення професійно важливих якостей необхідних для здійснення власних професійних обов'язків є досить дискусійною так як різні вчені під цим поняттям часто розуміють зовсім різні речі і це призводить до підміни понять. Під ними розуміють різні речі і це призводить до проблем в створенні єдиної методологічної бази, відсутність якої суттєво гальмує розвиток програм :

Так на думку М.Громкової «сукупність таких якостей фахівця, які сприяють успішному виконанню професійної діяльності, ефективному розв'язанню професійних задач, особистісно-професійному зростанню та вдосконаленню» [1]. Тобто формування актуальних професійних компетенцій соціального працівника відкриває йому шлях до успішної кар'єри. Головним в цій формулі є визначення саме актуальних на даний час професійних якостей соціального працівника. Так як соціальний працівник може освоїти безліч професійних якостей, але таких, що вже не є актуальними в даний час. В такому разі соціальний працівник повинен орієнтуватися в актуальних сферах підвищення власної кваліфікації. Так як відсутність подібних знань призведе до того, що окремих соціальних працівників не зможе вибрати правильний вектор для власної самоосвіти та підвищення кваліфікації;

На думку В. Шадриков формування професійних якостей особи безпосередньо залежать від її індивідуальних якостей суб'єкта діяльності, що впливають на її ефективність й успішність опанування [2]. Тобто без належних психологічних якостей соціальному працівникові буде важко засвоїти нові та актуальні для його професійної діяльності. Зазначена думка має під собою рацію, але вона скоріш визначає час засвоєння нових професійних компетенцій. Так соціальні працівники, які зможуть швидко засвоювати нові професійні компетенції будуть мати певну перевагу на ринку праці. Та в той же час, коли окремі групи соціальних працівників, що освоюють дещо пізніше навички роботи з клієнтами складатимуть повноцінну конкуренцію на ринку праці своїм колегам, які їх засвоїли раніше. В той же час засвоєнні ними професійні компетенції можуть спонукати їх до більш наполегливого засвоєнні нових професійних компетенцій в майбутньому.

Більш широкого розуміння надає цьому поняттю В. Толочек, «зазначаючи, що до них традиційно відносять широкий спектр різних якостей – від природних задатків до професійних знань, одержуваних у процесі професійного навчання і самопідготовки» [3]. Так професійному соціальному працівникові необхідно мати різноманітні навички в різних сферах починаючи від розвинених комунікативних компетенцій, закінчуючи інноваційними навичками з втілення сучасних технологій. Тому при розробці програм з вдосконалення професійної компетентності соціальних працівників слід акцентувати увагу на різносторонніх видах навчань. Це зумовлено саме необхідністю різностороннього розвитку сучасних соціальних працівників.

«Сьогодні назріла необхідність діджиталізації соціальної сфери так як соціальні служби на сьогодні залишаються без належного цифрового супроводу, а більшість соціальних працівників старшого віку не мають відповідних цифрових навичок» [4]. Саме тому проблема діджиталізації соціальної роботи набуває особливої актуальності. Хоча в рамках діджиталізації не меншої актуальності набуває і проблема відсутності цифрових інструментів для сервісного супроводу процесу надання соціальних послуг. Вирішення цієї проблеми є одним з першочерговим для вдосконалення системи підвищення кваліфікації практичних соціальних працівників.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ–ДАНА, 2003. 415 с.
2. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека. Москва, 1996. 320 с.
3. Толочек В.А. Современная психология труда. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 478 с.
4. Mariia Kuzmina, Viktor Kuzmin, Yurii Mosaiev, Natalia Karpenko and Kyryl Tarasenko (2021). Forecasting Career-And Competence Indicators of a Social Worker in the Context of Digital Transformations of the Society SHS Web of Conferences Volume 100. URL: [https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/11/shsconf\\_iscsai2021\\_04005.pdf](https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/11/shsconf_iscsai2021_04005.pdf).

## **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

Видатний психолог А. Маслоу зазначав, що школа покликана виховати такого випускника, який зміг би бути відповідальним за себе, свій розвиток, досконало знав би самого себе, вмів би усвідомити самого себе і свої вчинки, прагнув би до повної актуалізації свого потенціалу [5].

Пріоритетним напрямом сучасної мовної освіти дітей є виховання особистості, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, відкритої для сприйняття нового мовленнєвого досвіду, здатної на усвідомлений і відповідальний вибір мовних засобів під час комунікації в різних життєвих ситуаціях. Для вирішення цього завдання важливо сформувані в учнів комунікативну компетентність, навчити учнів вирішувати за допомогою мовних засобів ті або інші комунікативні завдання в різних ситуаціях спілкування [2, с. 81]. Спілкування, взаємодія, пошук та пізнання себе – це важливі елементи розвитку особистості кожної дитини. Особливого значення мовна компетентність набуває для дітей з особливими освітніми потребами.

Діти з особливими освітніми потребами – це діти, які мають труднощі в навчанні, проблеми зі здоров'ям, мають поведінкові та емоційні порушення тощо. Це зумовлює потребу адаптації освітнього середовища для успішного засвоєння учнями з особливими освітніми потребами навчального матеріалу, а також всебічного гармонійного розвитку та самореалізації.

Основні вимоги до випускника з особливими потребами:

- «спрямованість особистості»: життєві цілі, переконання, прагнення, ідеали, ціннісні орієнтації;
- «життєвий досвід особистості»: знання, вміння, навички й звички, набуті в особистому життєвому досвіді;
- «особливості пізнавальної сфери»: індивідуальні особливості психічних процесів – пам'яті, уваги, мислення, сприймання, емоцій, відчуттів, почуттів, волі (К. Платонов) [6, с. 57].

Успішно соціалізована дитина з особливими потребами:

- здатна свідомо переносити актуальні знання й навички в соціум;
- плідно жити в динамічному суспільстві;
- позитивно реалізовуватися в основних сферах життєдіяльності – сімейній, освітній, духовній [6, с. 58].

Ці завдання можливо вирішити за допомогою розвитку комунікативної компетентності учнів з особливими освітніми потребами за умов відповідного кваліфікаційного психолого-педагогічного супроводу.

Розвиток мовленнєвої культури розпочинається з раннього дитинства. Провідна роль у цьому процесі належить найближчому оточенню дитини – сім'ї, вихователю дитячого садочка, вчителю початкової школи. Відомо, що до п'яти років дитина оволодіває 60% загального лексичного запасу, який забезпечує можливість спілкування та подальшого розвитку і вдосконалення під активним впливом соціальних факторів [3].

Сприйняття і розуміння мови педагога учнями пов'язані з процесом навчального слухання, на яке припадає приблизно 25-50% навчального часу. Тому якість засвоєння навчального матеріалу залежить від досконалості комунікативної майстерності педагога та рівня розвитку комунікативної компетентності дитини. Вона формується в умовах безпосередньої взаємодії, оскільки є результатом досвіду спілкування між людьми, та опосередкованої, в тому числі з літератури, театру, кіно, з яких людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень. Опанування людиною комунікативних навичок передбачає запозичення з культурного середовища засобів аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм. Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне

спілкування, передбачають уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування.

Система цілеспрямованих і мотивованих процесів, орієнтовна на взаємодію людей в колективній діяльності, реалізацію суспільних і особистісних психологічних відносин, що забезпечується використанням специфічних засобів, перш за все – мови, на думку О. Леонтьєва, і є спілкуванням [4].

Комунікативну компетентність можна вважати складовою спілкування, якщо розглядаючи її структуру крізь призму психологічної структури спілкування (з перцептивним, комунікативним й інтерактивним аспектами). Тоді виникає «вузьке» поняття «комунікація», а комунікативний процес варто розуміти як «інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами, з урахуванням відносин між партнерами». Та, часто «комунікацію» розуміють як синонім спілкування, підкреслюючи, що «комунікативний вплив є психологічним впливом одного комуніканта на іншого з метою зміни поведінки останнього». Це означає, що відбувається зміна самого типу відносин, який склався між учасниками комунікації. Однак, існує й широке розуміння поняття «комунікація», що застосовується у зв'язку з розвитком системи масових комунікацій у суспільстві [1].

Комунікативна компетентність передбачає здатність особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з оточенням, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями, а також готовність слухати співрозмовника і вести діалог; готовність визнавати можливість існування різних думок і права кожного мати свою; висловлювати свою думку та аргументувати власну позицію та давати оцінку подіям.

Навчити школяра правильно формулювати запитання і чітко давати на них відповіді, уважно слухати і вміти брати участь у дискусіях, давати коментарі до висловлювань співрозмовників і аргументувати свою думку, уміння висловлювати емпатію співрозмовникові, адаптувати своє висловлювання до можливостей сприйняття інших людей – це важливі комунікативні вміння, якими мають оволодіти сучасні учні [2, с. 82].

Сьогодні школярі мають володіти уміннями співпрацювати з однолітками та знаходити порозуміння з дорослими, працювати в команді, виявляти лідерські якості, толерантність і, головне, комунікабельність. Комунікативні вміння – це складні усвідомлені комунікативні дії, засновані на теоретичних знаннях і практичній підготовленості дитини до спілкування.

Розвиток комунікативної компетентності учнів з особливими освітніми потребами потребує впровадження інноваційних психологічних та педагогічних методик, які комплексно реалізуються в процесі психолого-педагогічного супроводу всебічного розвитку дітей в школі.

Таким чином, важливе завдання суспільства та закладу освіти – успішний всебічний розвиток, соціалізація та реалізація в житті кожного здобувача освіти. Діти з особливими освітніми потребами – це особлива категорія, яка потребує уваги та підтримки з боку педагогів та психологів.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Балахтар В. В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція : навчально-методичний посібник. [Електронний ресурс]. Вишніця : Вид-во Черемш, 2015. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/tdlb>
2. Дубовик С. Г., Наумець В. В. Формування комунікативних умінь молодших школярів методом сторітеллінгу. Молодий вчений: науковий журнал. Херсон : видавництво «Молодий вчений». № 5 (81), 2020. С. 81-85
3. Єфіменко І. М. Формування комунікативних умінь і навичок учнів початкових класів шляхом використання інтерактивних методів навчання. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/tdiz>
4. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва: Изд-во: МГУ, 1981. 584 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность.
6. Романова О. М. Діти особливими потребами в школі: Психолого-педагогічний супровід. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.



**Мосасєв Юрїй Володимирович,**  
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ**

Незважаючи на те, що на території сучасної України є значні традиції протосоціальної роботи та народної соціальної роботи система професійної соціальної роботи почала формуватися лише за часів української незалежності. Подібний стан речей зумовлений тим, що за часів перебування українських земель у складі інших країн, зокрема Російській імперії, Австро-Угорській імперії та СРСР не існувало національних систем соціального обслуговування із спеціальною інфраструктурою соціальної роботи. В часи існування Російській та Австро-Угорській імперій поняття про соціальну роботу, тільки зароджувалося і ними здебільшого опікувалися меценати та волонтери. За часів СРСР була створена потужна система соціальної політики, яка базувалася на ленінсько-марксистській ідеології. Сформована система соціальної політики на державному, республіканських та регіональних рівнях мала багато прогресивних рис виходячи з тогочасних уявлень про соціальну допомогу та політику. Однією з таких особливостей було використання в якості агентів соціальної політики фінансових потужностей промислових підприємств. В той же час робота з людьми, які опинилися в складних життєвих обставинах майже не велася крім людей з інвалідністю та ще з представниками кількох категорій, що потребували додаткової матеріальної допомоги. Тобто можна констатувати, що за радянських часів реально існувала лише сфера соціально-економічних послуг, а всі інші види послуг разом з соціальними службами були створені лише на початку 90-их років ХХ століття. Створення зазначених центрів було вимогою часу і відбувалося в авральному порядку і тому не було визначено стратегічних засад соціальної роботи. Зважаючи на все вище згадане сьогодні необхідно визначити вектори подальшого розвитку соціальної роботи в майбутньому.

Одним з найголовніших векторів розвитку сучасної соціальної роботи в Україні є створення позитивного іміджу соціальної роботи як сфери соціально значущої практичної діяльності. Так як сьогодні до сих пір існує значна кількість людей, які не розуміють, що собою являє соціальна робота та сфера надання соціальних послуг. Часто це одна з головних проблем в профорієнтації випускаючих кафедр та освітніх програм з соціальної роботи. Так як більшість абітурієнтів не розуміють, що собою представляє соціальна робота або мають негативне уявлення про діяльність соціальних служб. Часто проблемою, яка впливає на залучення нових спеціалістів до роботи в соціальних службах та інших установах системи соціального обслуговування населення є те, що батьки, друзі та родичі часто не радять навчатися на освітніх програмах з соціальної роботи через начебто важкість умов праці, невідповідний рівень заробітної плати зусиллям, які витрачають соціальні працівники в рамках власної професійної діяльності. Саме тому проведення інформаційних кампаній спрямованих на інформування широких верств громадськості з приводу здійснення соціальними працівниками професійної діяльності є одним з важливих напрямів подальшого функціонування соціальної роботи як системи та окремих установ національної системи надання соціальних послуг.

Іншим важливим вектором розвитку системи соціального обслуговування населення є доступність та інноваційність надання соціальних послуг всім категоріям клієнтів. В той же час соціальна робота повинна бути сучасною та інноваційною. На сьогодні соціальна сфера та сфера з надання соціальних послуг є майже не долученими до сучасних інформаційних технологій. Сьогодні існують мобільні додатки, які допомагають людям у вирішенні великої кількості важливих побутових та професійних завдань. В той же час в країні немає спеціалізованих додатків, які б спрощували процес отримання соціальних послуг та інших форм соціальної допомоги.

«В майбутньому надання соціальної допомоги повинно здійснюватися у тому числі і з допомогою штучного інтелекту, який дасть можливість більш точно прораховувати потреби конкретних об'єктів надання соціальних послуг та аналізу ефективності застосування тих чи інших технологій соціальної роботи як в рамках роботи з конкретним клієнтом так і в рамках роботи на регіональному та національному рівнях» [1]. Зазначені перспективи базуються на використанні штучного інтелекту для аналізу «великих даних». Для забезпечення роботи зазначеної системи слід не тільки віднайти оптимальні ІТ-рішення, але й створити базу даних в якій би були зареєстровані всі соціальні працівники

та відображений весь їх досвід роботи в державних, комунальних та недержавних установах, які займаються наданням соціальних послуг. В той же час зазначена база повинна містити і інформацію про клієнтів, які зверталися до соціальних служб і інших установ соціального обслуговування всіх форм власності для того щоб під час їх повторного звертання соціальний працівник міг би оцінювати минулий досвід отримання соціальних послуг зазначеним клієнтом. Наявність зазначеної бази даних стане в нагоді і науковцям, які зможуть аналізувати великі масиви узагальнених даних, що будуть використаними у наукових статтях, монографіях, дисертаціях та інших наукових роботах національного та міжнародного рівня. Це суттєво підніме рівень як наукових робіт українських вчених так і збільшить кількість транскордонних досліджень в сфері соціальної роботи і автоматично підвищить роль української науки у загальноєвропейському контексті.

Важливим трендом розвитку соціальної роботи стане її екологізація. Особливо це стосуватиметься сфери «соціальної реабілітації, де вже сьогодні все більше застосовуються такі технології як агротерапія, анімалотерапія, гарденотерапія та інші технології з високою питомою вагою екологічності» [2]. В подальшому за європейськими тенденціями в рамках «European Green Deal» [3], будуть підвищуватись всі екологічні стандарти і різних сферах суспільного буття у тому числі і в рамках соціальної роботи. Тому фахівцям з соціальної роботи варто вже сьогодні планувати власну діяльність з врахування підвищення екологічності.

Функціонування інституцій в рамках інформаційної доби передбачає можливість регіональної та міжнаціональної співпраці заради вирішення глобальних соціальних проблем. Одним з перспективних напрямів в цій сфері є соціотерапія. Сучасні інформаційні технології дають можливість застосовувати профілактичні технології поведінкових розладів на відстані з контролем результатів в реальному часі. Подібний соціотерапевтичний досвід зараз проходить стадію тестування, але має великі можливості для широкого застосування.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Mariia Kuzmina, Viktor Kuzmin, Yurii Mosaiev, Natalia Karpenko<sup>1</sup> and Kyryl Tarasenko (2021). Forecasting Career-And Competence Indicators of a Social Worker in the Context of Digital Transformations of the Society SHS Web of Conferences Volume 100. URL: [https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/11/shsconf\\_iscsai2021\\_04005.pdf](https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/11/shsconf_iscsai2021_04005.pdf)
2. Мосаєв Ю.В. (2020). Проблеми становлення екологічної соціальної роботи в Україні Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) Вип. 1(2)2020. С.180-188.
3. «European Green Deal» – нова амбітна стратегія розвитку «зеленої» економіки ЄС та вектор руху для України. 2019. URL: <https://sae.gov.ua/uk/news/3272>.

**Павленко Анатолій Іванович,**  
доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

*Пам'яті Івана Гнатовича Єрмакова,  
історика, дослідника і одного із засновників наукової школи педагогіки і психології життєтворчості  
присвячується*

### УКРАЇНСЬКІ АГІОГРАФІЧНІ ТЕКСТИ ЯК НАУКОВЕ ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

В Україні віддавна, розпочинаючи з княжих часів Київської Русі були поширені тексти про духовні біографії реальних видатних осіб, яких із становленням християнства церква офіційно канонізувала святими. Ці літературні тексти дістали назву агіографічних (від грец. агіос – святий, ὑραφω – пишу). Важливою групою агіографічних текстів є житія, що історично були офіційно схвалені церквою.

Українські агіографічні тексти сьогодні є предметом розгляду історичного джерелознавства. І якщо ще за часів колишнього СРСР, за причинами політичного характеру, історичне джерелознавство підлягало цензурі і було лише допоміжною й не самостійною історичною дисципліною, то впродовж вже першого десятиріччя існування незалежної України за ним «...закріпилося визначення як спеціальної галузі історичної науки» [2, с. 4].

Виникнення житій святих, як свідчить Оксфордський словник Візантії у статті, що присвячена агіографії, історично пов'язане саме з Візантією у II – III століттях [7]. За свідченням підручника із історії джерелознавства, житія святих у Київській Русі з'явилися спочатку як прямі переклади текстів з давньогрецької мови відразу з прийняттям християнства, а вже в XI столітті почали створюватися житія і вітчизняних святих [2, с. 430].

Збірники цих текстів (оповідань) під різними назвами, що залежало від від їх практичного призначення (Патерики – життєписи і повчання святих, Прологи – збірники історичних відомостей і т.д.), були, як видається, чи не найпершими в історії України популярними зібраннями у широкого (на той час) кола читачів і слухачів. За оцінкою авторів підручника з історії джерелознавства в Україні, такі агіографічні тексти «...активно формували моральні засади суспільства» [2, с. 430].

Михайло Грушевський, державний діяч і найвидатніший український історик, надзвичайно високо поціновував "Києво-Печерський патерик" у культурному житті України. Він називав його від початку вітчизняного друкарства «неустанно передруковуваним твором <...> «золотою книгою» українського письменного люду» і без перебільшення, не зважаючи на певну парадоксальність такого порівняння, ставив Патерик за популярністю поряд з «Кобзарем» Тараса Шевченка [1, с. 106].

На тлі розвитку наукового історичного джерелознавства в Україні в останній період зростає й інтерес педагогів-дослідників до українських агіографічних текстів, як автентичних джерел історії вітчизняної педагогічної думки в цілому і, зокрема, історії педагогіки і психології життєтворчості.

У вітчизняних агіографічних текстах, як особливій життійній літературі, ми маємо справу з літературною реалізацією прообразу методу, який отримав у сучасному літературознавстві назву біографічного методу, і який є, як показано нами раніше, провідним методом сучасної педагогіки і психології життєтворчості [5; 6].

Причому агіографічні тексти розглядаються сьогодні науковцями не лише виключно як історичні джерела. Зокрема, В.В.Лаппо звертає увагу на вирішення актуальної проблеми культурологічної за змістом реінтеграції української агіографічної спадщини в систему сучасного виховання у контексті навчального курсу "Християнська етика". Адже, за свідченням науковця, «вітчизняна житійна література не лише утверджувала моральний ідеал, а й намагалася осмислити внутрішній, духовний світ людини, передусім досліджуючи шлях досягнення й наслідування цього ідеалу» [3, с.52].

В історико-джерелознавчому плані витоки історії педагогіки життєтворчості особистості, як реалізації життєтворчого потенціалу соціальної і життєвої практики [4], простежуються вже з першими вітчизняними агіографічними текстами.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грушевський М.С. Історія української літератури : у 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1993 - 1996. Т.3 /упоряд. В.В.Яременко; авт. приміток С. К. Росовецький. Київ : Либідь, 1993. 285 с.
2. Калакура Я.С., Войцехівська І.Н., Павленко С.Ф., Корольов Б.І., Палієнко М.Г. Історичне джерелознавство: Підручник /Гол. ред. С.В. Головка. Київ : Либідь, 2002. 488 с.
3. Лаппо В.В. Використання української агіографії у системі духовно-морального становлення учнівської молоді. *Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка"*. Випуск 21. 2012. С.51-58. URL: <https://eprints.ua.edu/2463/> (дата звернення:15.04.2021).
4. Нечипоренко В.В., Єрмаков І.Г., Позднякова О.Л., Гордієнко Н.М. Життєтворчий потенціал соціальної і життєвої практики : науково-методичний посібник. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2018. 472 с.
5. Павленко А.І. Біографічний метод педагогіки життєтворчості у соціально-педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Особливі діти: освіта і соціалізація* : збірник тез доповідей VI Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології (Київ-Запоріжжя, 1-2 жовтня 2020 р.). Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2020. С.117-119.
6. Павленко А.І. Роль і місце біографічного методу у методології педагогіки. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2020. №1(2). С.30-39.

**Панченко Вікторія Георгіївна,**  
студентка спеціальності Соціальна робота  
другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Клопота О. А.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ООП**

Сучасне суспільство, яке стрімко розвивається і є динамічним вимагає від людини не шаблонних дій, а здатності до творчого вирішення різноманітних життєвих завдань і проблем. Кожна особистість має вміти проявляти ініціативу, самостійно здійснювати контроль та оцінку результатів власної діяльності, свідомо приймати рішення та нести за них відповідальність.

Старший дошкільний вік є сензитивним для соціалізації, адже саме у цей період формуються базові уявлення дитини про навколишній світ, явища суспільного життя, особливості взаємин між людьми, засвоюються соціальні ролі та норми, які історично склалися в суспільстві.

Проблема соціалізації дітей старшого дошкільного віку є однією з найбільш актуальних у сучасній соціальній педагогіці. Це підтверджується й вітчизняними нормативно-правовими документами. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, зацентровано увагу на ключових орієнтирах сучасної дошкільної освіти, таких як соціальний розвиток особистості, її самодетермінація в становленні спільності «дитина»-«суспільство». У Базовому компоненті дошкільної освіти України зазначено, що «на кінець дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані базові якості особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка» [1]. А отже, соціальний розвиток дитини передбачає набуття здатності до гармонійної адаптації щодо нових умов життя, а також її соціалізацію, засвоєння соціальних вимог і правил задля нормального функціонування в суспільстві, прийняття групових норм з одночасним збереженням власної індивідуальності.

Процес соціалізації дошкільника передбачає, що в цей період відкриваються сприятливі можливості для формування основ самостійності, творчості тощо. Це пов'язано із засвоєнням дитиною різноманітних видів діяльності: ігрової, трудової, навчальної, в яких вона має можливість проявити власну суб'єктність.

Виходячи з того, що дитина дошкільного віку ще не здатна самостійно ставити мету своєї діяльності та спрямовувати її, планувати власні дії та коригувати їх, співвідносити отриманий результат із метою діяльності. У процесі соціалізації дошкільників, варто зацентувати увагу на вирішення таких взаємопов'язаних завдань: розвиток самостійності в оволодінні знаннями й формуванні світогляду; навчання їх самостійно застосовувати отримані знання в ігровій, навчальній та практичній діяльності; визначення різновидів ігор, які сприяють соціалізації дітей старшого дошкільного віку, підвищують рівень готовності до успішного входження у шкільного життя [3].

Кожний вид діяльності своєрідно впливає на соціалізацію старших дошкільників. Виходячи з того, що ігрова діяльність є провідною в дошкільному віці, значення гри у розвитку особистості є вагомим, адже гра дозволяє дитині відчути себе суб'єктом діяльності, розвинути здатність до самореалізації та виконання різноманітних соціальних ролей.

Проблема соціалізації старших дошкільників розглядається у наукових дослідженнях М. Галагузової, Н. Голованової [2], Р. Павелківа [7], Т. Поніманської [8] тощо.

Дослідженню гри як своєрідного, властивого саме дошкільному віку засобу засвоєння соціальних норм, які історично склалися в суспільстві, а також засобу соціалізації дошкільників приділяли увагу такі науковці, як Т. Дуткевич [4], С. Курінна [6], М. Лемещук [7], Т. Прищепка [9] та інші.

Разом з цим, зараз гостро постає проблема розробки засобів оптимізації процесу соціалізації дітей старшого дошкільного віку, які мають особливі освітні потреби. Саме це і складатиме основний напрямок наших подальших досліджень.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Міністерство освіти і науки України, 2015. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/>.
2. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребенка: учебн. пособие для студентов высших учебных заведений. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 272 с.
3. Готовність дитини до навчання / Упоряд.: С.Максименко, К.Максименко, О.Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с..
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: Соціальна педагогіка. Луганськ, 2004. 22 с.
6. Лемещук М. Сутність соціалізації дітей дошкільного віку у контексті сучасних науково-педагогічних ідей. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск 45. 2013. № 24. С. 115-120.
7. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 431 с.
8. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
9. Прищепя Т. І. Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 169 с.

**Пасько Катерина,**

студентка 4 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Казаннікова О. В.,**

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ МІЖСОБИСТІСНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Сучасні дослідження та щоденна практика доводять, що однією з характерних рис суспільства є прискорене зростання агресивності молоді. Мобільне та динамічне суспільство майбутнього вимагає від особистості вміння аргументації та захисту власної точки зору. Разом з тим це призводить до певного протистояння між суб'єктами, що взаємодіють (індивідами, групами, націями). Науковці стверджують, що міжособистісна толерантність є однією із найголовніших прикмет цього часу, вагомим елементом світової етико-психологічної культурної трансформації. Сучасні практики намагаються перейняти найактуальніші світові суспільні тренди, засвоюючи сучасні гуманістичні моделі прийняття цінностей різних соціальних груп.

До вивчення проблем, пов'язаних з розвитком міжособистісно толерантності підлітків звертаються багато дослідників: Л. Тарасюк, Р. Войтович, М. Попович, О. Грива, Б. Вульфів, В. Сухомлинський, Н. Буравлева, М. Каган, А. Скок, В. Бойко, С. Братченко, В. Аршинова. Напрацьована вагома база щодо філософсько-методичних засад вирішення проблеми розвитку толерантності, психолого-педагогічних аспектів та методології її виховання. Разом з тим, аналіз теоретичних напрацювань засвідчив, що поняття «міжособистісна толерантність» залишається дискусійним та має широкий діапазон інтерпретацій, адже являється об'єктом наукового пошуку різних наук: філософії, етики, психології, педагогіки та інших. Таким чином, враховуючи результати наукових досліджень, доведено, що проблема розвитку міжособистісної толерантності підлітків залишається актуальною для сучасності.

Аналіз теоретичних напрацювань дозволяє проаналізувати сутність основних понять дослідження: «толерантність» (від латинського «tolerantia») - як терпимість, тобто здатність утворювати й підтримувати спільність між людьми, які відрізняються деякою мірою від типу, який переважає.

Толерантність - це протилежність ворожості, антипатії. В історичному контексті толерантність як суспільне явище була основою розуміння та сприйняття різних культур, традицій, мов і релігій. Сьогодні поняття «толерантність» є багатовимірним і увійшло в усі сфери людського життя, особливо у сферу людської взаємодії в суспільстві [9, с. 39-44].

Декларація принципів толерантності, схваленої Генеральною конференцією ЮНЕСКО (1995) визначає, що «...толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості...» [5, с. 175-179].

Психологи визначають сутність міжособистісної толерантності – у свідомому і ціннісно-смысловому особистісному виборі, згідно з яким людина, маючи власну думку, світогляд, поважає і визнає право іншого сприймати і мислити інакше, а також готова розуміти і враховувати інші точки зору [1, с. 165-172].

І.Бех тлумачить поняття міжособистісної толерантності як партнерство у спілкуванні, як суб'єкт-суб'єктну взаємодію; М.Бахтін основним критерієм визначає рівень культури діалогу; О.Асмолов, Л.Шайгерова як формування відповідних установок міжособистісної толерантної свідомості; Д.Колесов як здатність індивіда без заперечення та протидії сприймати думки інших, стиль життя, характер поведінки та інші особливості, що складає основу відмови від агресії [6].

Р.Олпорт виділив основні параметри сформованості міжособистісної толерантності: 1) орієнтація на себе; 2) потреба у визначеності; 3) менша прихильність до порядку; 4) здатність до емпатії; 5) перевага свободи, демократії; 6) знання своїх індивідуальних особливостей; 7) відповідальність за власну поведінку та вчинки; 8) відчуття безпеки [4].

Дослідники проблеми міжособистісної толерантності підкреслюють, що пріоритетне значення для формування міжособистісної толерантної особистості має підлітковий вік, оскільки саме в цей період формуються ціннісні орієнтири, складаються відносно стійкі зразки поведінки.

Підліткові роки вважаються переломним етапом, адже для юного індивідуума особливої значущості знаходить уявлення «свій - чужий», а характерними поведінковими проявами виступають бунтівність, посилена ступінь ворожості, бажання бути схожим на ідолів або ровесників, що перебувають в конкретній референтній категорії. Разом з тим, прослідковується залежність впливу найближчої соціальної сфери на процес розвитку міжособистісної толерантності підлітків. Дослідження свідчать, що сучасні підлітки неоднозначно сприймають несхожість до звичайних рис, етнокультурних або психофізіологічних відмінних рис інших людей, у разі якщо найближча соціальна сфера, в якій вони виховувалися, не дала дитині модифікації толерантних взаємин.

Досліджуючи взаємозв'язок міжособистісної толерантності й спілкування у підлітковому віці, М. Каган акцентує увагу на «досягненні спільності (або підвищенні рівня спільності) діючих суб'єктів... при збереженні неповторної індивідуальності кожного» [2, с. 18]. Таким чином, окреслюються співвідношення партнерів спілкування: взаємодія - толерантність - спілкування - спільність. Об'єкт толерантності в цьому процесі перетворюється в суб'єкт спілкування. Отже, міжособистісна толерантність спонукає до спілкування, а від рівня спілкування залежить вид і рівень її сформованості.

За визначенням А. Скок, «толерантність – це насамперед здатність підлітка до взаємодії з іншими: пізнання особистістю самої себе та іншої людини, толерантні установки поведінки й спілкування» [7, с. 80]. На думку Л. Ніколаєвої, толерантність є духовним і фізичним станом у підлітковому віці, який координує певний тип його стосунків із партнерами спілкування й містить ціннісні характеристики особи.

Досліджуючи проблему виховання толерантності, вчені й педагоги-практики намагаються експериментально перевірити та виокремити педагогічні умови, які були б ефективними і сприяли розвитку у підростаючого покоління установок толерантності, адже толерантні якості не закладені в людині від природи, а напрацьовуються в процесі соціалізації. М. Горват, О. Дрозд вважають, що формуванням гуманних якостей, серед яких і міжособистісна толерантність, потрібно управляти. Л. Бернадська, О. Волошина, О. Муляр, А. Ремньова також приходять до висновку, що процес розвитку міжособистісної толерантності не самодостатній та потребує створення відповідних педагогічних умов.

Для розвитку міжособистісної толерантності важливого значення набуває формування навичок співпраці. Навички співпраці слід розвивати в контексті відмінностей, констатує Б. Рієрдон. Він звертає увагу на те, що при організації спільного навчання підліткам доречно працювати з тими, кого можна назвати «іншими», хлопчики повинні працювати поруч з дівчатками незалежно від виду праці та ін.

Таким чином, створюється необхідне соціально-педагогічне середовище, в якому є підтримка виникаючих змін смислових сфер взаємодіючих суб'єктів, що володіють відмінностями.

Щодо визначення стану сформованості міжособистісної толерантності науковці підкреслюють залежність від ступеню її усвідомлення: толерантність виділяють неусвідомлювану, усвідомлювану, декларовану [3].

Відповідно, виокремлюють три рівні її прояву:

1. Диспозиційний – це рівень фундаментальних базових установок, сформованих на основі ціннісно - смислової системи особистості, включаючи систему стосунків зі світом та іншими людьми. Можна сказати, що «система відносин особистості, представлена в її інтерпретаційних схемах і практичних способах взаємодії з іншими, є фундаментальною детермінантою спрямованості, якості, сили, вибірковості, ситуативності або обмеженості прояву толерантності у міжособистісному спілкуванні».

2. Рефлексивний – являє собою сферу безпосереднього інтрапсихологічного реагування на зовнішню ситуацію «тут і зараз». Цей рівень включає шари як несвідомих установок, стереотипів тощо, які опосередковують як рефлексію, так і сферу усвідомлення, рефлексивні процеси. Саме на цьому рівні відбувається процес соціальної перцепції, що постає як один із феноменальних проявів толерантного (інтолерантного) сприйняття партнера у спілкуванні.

3. Поведінковий. На цьому рівні відбуваються безпосередні акти толерантного реагування в різних поведінкових формах, наприклад, у формі критичного діалогу, впевненої поведінки, що ґрунтується на здатності відстоювати свою точку зору і досягати мети, поважаючи партнера і не псує стосунків з ним, в різноманітних проявах кооперативного взаємозв'язку [4].

Практики доводять, що розвиток міжособистісної толерантності як інтегральної якості особистості підлітків обумовлено створенням відповідного толерантного простору і забезпечується впровадженням системи заходів: — розробка і впровадження комплексної програми розвитку міжособистісної толерантності підлітків; — формування крос-культурного освітнього середовища; — використання варіативних форм організації толерантної взаємодії педагогів, психологів і підлітків та їх батьків [4].

Теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень дозволяє визначити основні теоретичні положення розвитку міжособистісної толерантності підлітків:

- розвитку міжособистісної толерантності сприяють знання, відкритість спілкування, свобода думки, переконань, духовність, інноваційність, створення ситуації реальної відповідальності;

- основними методами розвитку міжособистісної толерантності практики визначають просвітницьку роботу, колективні та групові заходи в закладах освіти, за участю громадянських організацій, представників культури, політичних партій, круглі столи, родинне виховання тощо;

- педагогічними умовами забезпечення реалізації шляхів розвитку міжособистісної толерантності є створення толерантного мікроклімату, етики спілкування, започаткування діалогу з найактуальніших проблем та вивчення успішного досвіду інших, взаєморозуміння, співчуття та співпереживання, відчуття партнерства, стратегічне мислення, яке дає змогу сприймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних та етнічних проявів людини, особистісний підхід до виховного впливу, залучення до громадської діяльності, активного суспільно-політичного життя.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Е.В., Братченко С.Л. Психологические основы толерантности учителя. *Монологи об учителе*. 2003. с. 165-172.

2. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию. Москва : Смысл. 2000. 255 с.

3. Бардиер Г.Л. Социальная психология толерантности : монографія. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. ун-та. 2005. 120 с.

4. Грива О.А. Толерантність в полікультурному середовищі : монографія. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2007. 275 с.

5. Декларації принципів толерантності. *Педагогіка толерантності*. 1999. № 3/4. С. 175 -179.

6. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В.Г.Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

7. Матієнко О.С. Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О.С.Матієнко: Ін-т проблем виховання Академії педагогічних наук України. Київ, 2006. 17 с.

8. Скок А.Г. Комунікативна толерантність сучасного підлітка. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 34. С. 79-84.

9. Тарасюк Л.С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. *Гуманітар. часопис*. 2013. № 1. С. 39-44.

**Поліщук Любов Миколаївна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Мосаєв Ю. В.,**  
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, ЩО Є ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування є особливою категорією населення, що потребують соціальної допомоги та якісного соціального обслуговування.

Сьогодні соціальне обслуговування є багатоаспектним соціальним явищем, яке повинно сприяти вирішенню проблем осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Українське законодавство визначає «соціальні послуги - дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають» [1]. Як бачимо профільний закон розглядає систему надання соціальних послуг як певні проактивні дії, що можуть суттєво покращити рівень життя, що опинилася в складних життєвих обставинах.

Діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування з набуттям зазначеного статусу актуалізують де-факто стан складної життєвої обставини. Особливість цього статусу полягає в тому, що діти втрачають можливість економічного утримання з боку своїх батьків. Тобто без відповідної матеріальної допомоги діти-сироти та діти позбавленої батьківської опіки не зможуть вижити фізично. Тому у всіх країнах світу існує порядок надання матеріальної та соціальної допомоги дітям-сиротам і дітям позбавленої батьківської опіки. Сьогодні серед експертів існують різні точки зору з приводу модернізації цієї системи. Сьогодні однією з найголовніших проблем організації матеріальної допомоги дітям-сиротам та дітям позбавленим батьківської опіки є сума зазначеної допомоги та її перерозподіл серед.

«Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, особи з їх числа, а також студенти, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків крім тих, що перебувають під опікою (піклуванням), зараховуються на повне державне утримання в навчальних закладах, до яких вони вступили, і в період навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів забезпечуються безоплатно продуктами харчування, одягом, взуттям і м'яким інвентарем за нормами, встановленими для вихованців шкільного віку шкіл-інтернатів» [2]. Особливість та складність розподілу державної допомоги дітям-сиротам та дітям позбавленим батьківської опіки полягає в тому, що діти, які отримують державну допомогу часто не мають навичок з їх використання. Тому часто спостерігається ситуація, коли діти-сироти та діти позбавлені батьківської опіки отримуючи державну допомогу її витрачають за кілька днів на не потрібні для себе речі, а потім харчуються не якісними продуктами харчування, а іноді вдаються до скоєння злочинів як форми незаконним оволодінням коштів для харчування та задоволення інших фізіологічних та соціальних потреб. Проблема є і те, що діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування часто не мають навичок фінансової грамотності, що призводить до невиправданих витрат на їжу та інші товари. Часто діти позбавлені батьківського



підкування купують товари вищого цінового сегменту і це суттєво звужує їх економічну спроможність та призводить до вже згаданих девіацій та делінквенцій.

Вирішення цієї проблеми є можливим за рахунок проведення занять з фінансової грамотності для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Зазначені заняття повинні підпорядковуватись певним принципам, які треба прописати на рівні меморандуму про фінансову грамотність українців. Ініціаторами зазначеного меморандуму повинні стати: Міністерство освіти та науки та Міністерство соціальної політики та Міністерство фінансів України. Зазначений меморандум повинен передбачати загальні механізми реалізації занять з фінансової грамотності. На нашу думку ці заняття треба починати проводити в молодшій школі і продовжувати протягом всього життя. Дітям-сиротам та дітям позбавленим батьківського піклування в цьому меморандумі повинен бути передбачений окремий розділ. В ньому повинні бути передбачені посилені освітній компонент з фінансової грамотності для цієї категорії населення.

Як бачимо держава в сфері соціального обслуговування робить ставку здебільшого на сферу соціально-економічного обслуговування. Це в першу чергу витікає з державної політики в сфері соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. В той же час державні органи не завжди розуміють, що крім матеріального компоненту соціального обслуговування важливим елементом є і надання соціально-педагогічної, соціально-психологічної та інших видів соціальної допомоги.

Саме тому у закладах вищої освіти повинні існувати департаменти або соціальні служби, які б займалися соціальним обслуговуванням дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Сьогодні в Україні собі це можуть дозволити лише великі заклади вищої освіти, але слід йти до того, щоб якісні соціальні послуги надавалися у всіх закладах освіти незважаючи від їх розміру та форми власності. Для цього держава та органи місцевого самоврядування могли б окремою статтею фінансувати саме створення відділів з соціального обслуговування. І тут не слід їх плутати з соціальними педагогами, які працюють у більшості закладів їх освіти так як один спеціаліст не в змозі забезпечити якісне соціальне обслуговування для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Закон України «Про соціальні послуги». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73.
2. Пам'ятка про надання пільг студентам з числа дітей-сиріт та дітей, які залишились без піклування батьків (з 01.09.2019). URL: <https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/памятка-виплати-сиротам-з-01-09-2019.pdf>.

**Радзієвська Любов,**  
студентка 4 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Клопота О. А.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### **СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ**

У сучасному суспільстві процес комп'ютеризації набирає усе більших обертів, поступово стаючи основним джерелом інформації та засобом комунікації. Відповідно, процеси інформатизації та комп'ютеризації потребують від людини нових знань, умінь та навичок, здатності до раціонального і безпечного користування сучасними програмно-технічними засобами.

На даний момент збільшується кількість дітей та підлітків, які вміють працювати з різноманітними комп'ютерними програмами. Проте, разом із безсумнівним позитивним значенням комп'ютеризації слід зазначити негативні наслідки цього процесу, які згубно впливають на соціально-психологічне здоров'я дітей і підлітків. Серед основних з них - комп'ютерна залежність [3].

Варто розмежовувати поняття «Інтернет-залежність», «комп'ютерна залежність», «ігрова залежність», адже ці терміни, характеризують різні поняття, які перетинаються [1].

Комп'ютерна залежність – різновид психічної залежності, який характеризується патологічною тягою людини до роботи або проведення часу за комп'ютером. Н.Сергеева, визначає її як комп'ютерну адикцію підлітків, тобто різновид девіації, який характеризується штучною зміною психологічного стану і ціннісних пріоритетів у результаті зосередження уваги на користуванні комп'ютером, що заміщує реальне життя або сприяє уникненню відповідальності щодо пошуку шляхів розв'язання наявних проблем; задовольняє потребу щодо прояву яскравих емоцій у змодельованих ситуаціях; компенсує дефіцит соціальних контактів, безпосереднього спілкування з однолітками і сім'єю [4].

Досить часто до комп'ютерної залежності відносять залежність від комп'ютерних ігор. Але стрімкий розвиток різноманітних ресурсів Інтернет сприяв виокремленню, у науковому світі проблеми "інтернет-залежності" – нав'язливого бажання підключитися до Інтернету, хворобливій нездатності вчасно від'єднатися від нього [1].

Виділяють основні психологічні причини виникнення комп'ютерної залежності у підлітків:

1. Недостатність спілкування, теплих емоційних стосунків у сім'ї; дефіцит уваги батьків (чи інших близьких родичів), які не приділяють дитині часу, не цікавляться її думками й почуттями;
2. Обмежене коло інтересів, хобі, уподобань, які не пов'язані з комп'ютером;
3. Невміння налагоджувати бажані контакти з оточуючими, відсутність друзів;
4. Неуспішність підлітка у навчанні, що компенсується самопрезентацією у мережі Інтернет образом, протилежним реальному [1], [2].

Отже, комп'ютерна залежність спричиняє негативні трансформації особистості, що спричиняють низку суттєвих складнощів у житті молодшої людини. Особливої значущості означена проблема набуває у старшому підлітковому віці, коли закладаються передумови для формулювання життєвих цілей та засобів їх досягнення у різних сферах життєдіяльності суспільства..

Виходячи, з вищезначеного можна зробити висновок про актуальність розробки засобів і методів профілактики цього негативного явища у підлітковому середовищі.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арестова О.Н., Бабанін Л.Н., Войскунський А.Є. Мотивація користувачів Інтернет. URL: <http://www.relarn.ru/human/motivation.txt>
2. Марченко Н.В. Комп'ютерна залежність неповнолітніх як науково-педагогічна проблема. *Світ виховання*. 2015. № 4. С. 41-43.
3. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі : монографія. Полтава : ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2016. 480 с.
4. Сергеева Н.В. Особливості соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки у шкільному середовищі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. Праць / М-во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання; ред.кол.: О.В.Сухомлинська, І.Д.Бех, А.Й.Сиротенко [та ін.]. Київ, 2007. Вип. 10, кн. 2. С. 142-149.

**Редченко Дар'я Сергіївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Клопота О. А.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Сьогодні як в Україні, так і у світі в цілому, інклюзивні процеси в суспільстві набувають усе більшої ваги. Упровадження в освітній простір інклюзивного навчання зумовлено тим, що кожна дитина, незалежно від стану здоров'я, наявності певних особливостей розвитку, має право на одержання якісної освіти і подальшої самореалізації у різних соціальних сферах.

В умовах інклюзивного навчання, перш за все, сам педагог має не лише володіти знаннями про ті чи інші особливості учня, який виявить бажання навчатися в загальноосвітньому навчальному закладі, але й бути готовим і здатним до продуктивної взаємодії з ним. Соціально-психологічна готовність педагогів, наявність бажання допомогти учневі з особливими потребами розкрити його здібності є передумовами ефективності й успішності інклюзивного навчання [1], [5].

На жаль, в Україні на сьогодні відсутня належна система підготовки майбутніх фахівців до роботи в інклюзивному середовищі. Тому, включення дітей з ООП в освітній простір, переважно, викликає низку проблем і суперечностей.

Практична реалізація інклюзивного навчання передбачає вирішення проблем, пов'язаних не тільки й не стільки із забезпеченням матеріальної бази, але й з соціальними стереотипами щодо інвалідності, які зумовлюють, неготовність педагогів до здійснення своєї професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання [3], [4].

Аналіз наукової літератури показав що дослідження питання інклюзивної компетентності педагогів займалися такі автори: Чайковський М., Клопота О., Бондар Т., Бойчук Ю., Бовкуш К., Яценюк Л. та інші.

Особливого значення набувають питання розвитку інклюзивної компетентності майбутніх соціальних працівників, які б не лише були здатними допомагати учням з особливими потребами у закладах освіти, але й здійснювали б їх подальший фаховий супровід у процесі самореалізації у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Метою розвитку інклюзивної компетентності у студентів є забезпечення готовності майбутніх соціальних працівників до провадження професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища. Інклюзивна компетентність соціального педагога має проявлятися в здатності організувати спільну діяльність дітей різних категорій, обирати відповідні прийоми організації позитивного соціально-виховного простору в класі, гармонізувати взаємодію усіх учасників інклюзивного процесу (учнів та їх батьків, учнів з ООП та їх батьків, педагогів, адміністрації) [1], [2].

Таким чином, інклюзивна компетентність стає важливим компонентом професійної компетентності сучасного соціального педагога, забезпечує йому по-перше, можливість вільно і упевнено почуватися в інклюзивному освітньому просторі, а по-друге – здатність до підвищення ефективності та продуктивності процесу інклюзивного навчання, формування позитивного соціально-виховного середовища, гармонізації соціальної взаємодії усіх учасників навчального процесу.

Отже, зважаючи на важливість і значущість, а також недостатню дослідженість і маловживаність інклюзивної компетентності, вважаємо за доцільне здійснення аналізу сутності й змісту даного поняття, а також шляхів та засобів його розвитку.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис... док. пед. наук. Старобільськ, 2016. 570 с.
2. Клопота Є.А., Клопота О.А. Інклюзивна компетентність як чинник ефективності професійної діяльності фахівців педагогічної та соціально-психологічної сфер. *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.* Науково-методичний збірник. Інститут спеціальної педагогіки та психології ім. М.Ярмаченка НАПН України. 2017, Том 1, № 13. С. 118-124.
3. Бондар, Т.І. Формування інклюзивної компетентності в умовах інноваційної парадигми освіти *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал.* Суми. СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2014. № 7 (41). С. 153-162.
4. Бовкуш К.П. Основні засади формування інклюзивної компетентності педагога. *Молодий вчений.* 2014. № 7 (1). С. 158-160.
5. Яценюк Л. Інклюзивна компетентність педагогів як умова реформування системи освіти в Україні. *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії.* Вінниця: ТОВ «Планер». 2016. С. 384-387.

**Рябініна Марина Анатоліївна,**  
аспірант 1 курсу, кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи,  
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,  
*м. Умань, Україна*  
Науковий керівник – **Кочубей Т. Д.,**  
доктор педагогічних наук, професор

## **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ПРИЙОМІВ У МІЖОСОБИСТІСНОМУ СПІЛКУВАННІ УЧНІВ ШКІЛ**

Необхідність даної доповіді викликана неоднозначним ставленням до явища маніпулятивних проявів між учнями закладів загальної середньої освіти, сформованому в соціальній педагогіці. До цього часу дослідниками не запропоновано цілісної моделі діагностики та попередження маніпулювання у процесі взаємодії учнів підліткового віку. Проблематика маніпулятивних проявів та дій з боку соціальних дисциплін, особливо соціальної педагогіки та соціальної психології, залишається остаточно не дослідженою та відкритою.

Зростаючий інтерес до проблеми маніпулятивного впливу в соціально-педагогічній діяльності обумовлений прагненням учених аналізувати питання, пов'язані з допустимістю маніпулятивного впливу між учнями під час міжособистісного спілкування. Так, до проблеми маніпуляції зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники, серед яких Е. Берн, О. Гуменюк, Є. Доценко Ф. Зімбардо, В. Знаков, Д. Карнегі, С. Кара-Мурза, М. Ляйппе, Л. Прото, У. Рікер, Л. Рюштина, П. Робінсон, О. Сидоренко, М. Харченко, Р. Чалдіні, Е. Шостром, Р. Шиллер, В. Шейнов та інші науковці.

Насьогодні дослідниками приділяється недостатньо уваги щодо виявлення маніпулятивних проявів у взаємодії учнів закладів загальної середньої освіти, а також проведення соціально-педагогічної діагностики особистісних властивості підлітків, схильних до маніпулювання. Отже, необхідно крім теоретичного аналізу, емпірично дослідити соціально-педагогічні наслідки, які несе загроза негативного прояву маніпуляцій в освітній сфері.

У наукових джерелах існують різні визначення поняття «маніпуляція». Дослідники роблять акценти на характеристиках, що мають значення для визначеної ними проблематики, в контексті якої розглядається маніпулятивний вплив. В переносному значенні термін «маніпуляція» визначається як вид психологічного впливу, при якому майстерність маніпулятора використовується для прихованого насадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, ставлень або установок, що не співпадають з тими, які є в адресата в даний момент [6].

У своїх роботах, Є. Доценко запропонував ряд формулювань поняття маніпулювання:

вид психологічного впливу, за якого майстерність маніпулятора використовується для прихованого впровадження в психіку адресата мети, бажань, намірів, відносин чи установок, що не співпадають з тими, які є у адресата на цей момент;

психологічний вплив, націлений на зміну напрямку активності іншої людини, виконаний настільки майстерно, що залишається непоміченим нею;

психологічний вплив, спрямований на неявне спонукання іншого до здійснення визначених маніпулятором дій;

майстерне спонукання іншого до досягнення (переслідування) побічно вкладеної маніпулятором мети [1].

Таким чином, робимо висновок, що маніпуляція – це психологічний вплив на людину, коли приховуються мотиви, цілі, сам факт впливу; використовується психологічна сила, гра на слабкостях для досягнення власних результатів, а також вносяться зміни у мотиваційну структуру іншої людини (спонукання до здійснення спроектованих маніпулятором дій).

Але також серед вчених є твердження, що людське існування неможливе без маніпуляції, особливо в сучасному світі.

Нами проаналізовано різні точки зору, які ми знаходимо в зарубіжних та вітчизняних наукових дослідженнях. Науковці зазначають про необхідність маніпуляцій, вважають їх корисними, так як завдяки психологічним впливам вони замінюють грубі методи досягнення власної цілі [3]. Інші науковці-дослідники, такі як Є. Доценко, В. Шейнов, Е. Шостром [1, 6, 7], говорять про небезпеку маніпуляцій та розглядають як соціальну загрозу швидке поширення маніпуляцій у сучасному суспільстві. Вони

розглядають застосування маніпулятивних прийомів в більшості як неприйнятний засіб психологічного впливу, оскільки маніпуляції спонукають інших виконувати дії, що йдуть врозрід з інтересами або волею самої людини. Обидві наукові точки зору та позиції стосовно маніпуляцій, абсолютизують роль маніпуляцій впливів та проявів в міжособистісному спілкуванні, у суспільному житті. Інша річ допустимість меж вживання маніпуляцій і соціальна користь від них.

Так, О. Сидоренко запропонувала свій погляд на проблему допустимості маніпуляції. На його думку, роздуми про те, чи застосовувати маніпуляцію і як її застосовувати, – це питання індивідуального етичного вибору людини. Кожного разу людина повинна сама вирішувати, маніпулювати в цій ситуації чи ні, і нести всю повноту відповідальності за це [3].

Необхідно зазначити, що з метою визначення ступеня незахищеності людей від маніпулювання ними, В. Шейновим було введено в науковий обіг конструкт «незахищеність індивіду від маніпулятивних впливів». Також вченим розроблений відповідний тест для вимірювання рівня незахищеності від маніпуляцій. У процесі використання цього тесту на великих репрезентативних вибірках показано, що жодна людина не являється на 100% захищеною від маніпулювання [6]. Однак Е. Шостром [7] визначає самих дітей як прекрасних маніпуляторів.

Перш за все визначимо власну позицію. На наш погляд, аналіз проблеми маніпулювання доводить, що маніпуляції можуть завдати істотної шкоди, особливо в соціально-педагогічному аспекті. Особливо актуальним є проведення дослідження маніпулятивних проявів серед дітей підліткового віку, адже вони піддаються маніпулятивним впливам з боку батьків, вчителів, однолітків і старших за віком.

На нашу думку, підлітковий вік створює сприятливі умови для появи конфліктної маніпулятивної стратегії. До цих умов відносимо: нестійкість моральних і соціальних установок, що дозволяє розглядати партнера по спілкуванню як засіб досягнення особистих цілей; егоцентризм, що дозволяє ставити особисті інтереси вище інтересів інших; насиченість міжособистісного спілкування ситуаціями психологічних випробувань, які влаштовують самі підлітки; експериментування поведінковими стратегіями, які сприяють розширенню поведінкового репертуару; можливість свідомого планування над іншими.

Можна виділити основні способи маніпулятивного впливу серед дітей підліткового віку: плач, загроза, спекулювання, порівняння, вимагання, лестощі, змагання, шантажування, брехня, настроювання проти інших дітей тощо.

Коли дитина досягає старшого підліткового віку, підвищується ступінь її сугестивності і саме у цей момент маніпулятору набагато легше нав'язати підлітку певний тип мислення. Найчастіше в спілкуванні з підлітком-жертвою маніпулятором рухають корисливі негативні думки, які можуть призвести до наступних наслідків: пристрасть до шкідливих звичок, девіантна поведінка, віддалення від близьких людей. Часто підлітки не помічають маніпуляції і піддаються навіюванню, що згодом призводить до порушення психологічного (і часом навіть фізичного) здоров'я [6].

Також проблему маніпуляції в підлітковому середовищі можна розглядати з іншого боку. Підліток може стати не тільки жертвою маніпуляції, він може стати і маніпулятором, що призводить до втрати довіри близьких людей.

В кожному класі зустрічається вид маніпуляцій за типом «учень-учень». Він є найпоширенішим не тільки в школі, між учнями, а й в будь-якому іншому соціумі, де діти використовують його в міжособистісних відносинах. Маніпуляція «учень-учень» проходить за принципом «ти – мені, я – тобі» (учень дає списати іншому учневі домашнє завдання, а той, натомість, дає йому списати контрольну роботу). Тим самим жоден з цих учнів не залишається в мінусі, навпаки, кожен переслідує корисливі інтереси. Маніпулювання серед учнів має багато проявів, найчастіше беруть один одного «на слабо», «ти так не можеш», «ти цього не зробиш або не спробуєш зробити». Щоб не здаватися в оточенні однолітків здатися слабким, «жертва» йде на поводу у маніпулятора [4].

Також, маніпуляції властиві при спілкуванні старшокласників з учнями молодших класів. Найчастіше маніпулювання відбувається за сценаріями залякування або заступництва.

Для поведінки учнів-маніпуляторів властиві постійна зміна соціальної позиції, що свідчить про закритість, недовіру, удавання. Для учнів з вираженими маніпулятивними проявами характерні прагнення отримати бажане в поєднанні з власною скритністю, нещирістю. Подібна поведінка нівелює комунікативні цінності, провокує недовіру, скритність, небажання взаємодіяти. Слід зазначити, що учні з маніпулятивною комунікативною спрямованістю неохоче йдуть на взаємодію, одразу намагаються припинити маніпулювання по відношенню до них самих.

Теоретичний аналіз наукових праць показав, що на сьогодні є надзвичайно актуальним питання вивчення схильності підлітків до маніпуляцій та соціально-педагогічні умови корекції маніпулятивних проявів у міжособистісних стосунках учнів старших класів школи. Маніпуляції широко використовуються в підлітковому середовищі. Учні підліткового віку мають підвищену ступінь сугестивності, не до кінця усвідомлюють значущість даного явища в комунікативних взаємодіях, не здатні активно протистояти маніпуляціям з боку інших людей. Інша проблема, коли учням, схильним до маніпуляцій, важко досягти ефективної комунікації з однолітками, так як для них властива суперечливість та неузгодженість ціннісної сфери.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Санкт-Петербург : Речь. 2003. 304 с.
2. Литвинчук А.Н. Манипуляция как средство психологического влияния в педагогическом общении. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : збірник наукових праць / гол. ред. Г.П. Шевченко. Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту. 2005. Вип. 5 (11). С. 103–114.
3. Присяжнюк М.М. Як розпізнати загрозу маніпулювання й протидіяти йому. *Сугестивні технології маніпулятивного впливу*. Київ : Наук.-вид. Відділ НА СБ України 2010. С. 220–224.
4. Рюшнина Л.И. Влияние манипулятивных установок личности на взаимопонимание. *Акмеология*. 2005. № 2. С. 61–65.
5. Сидоренко Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. Санкт-Петербург : Речь. 2004. 256 с.
6. Шейнов В.П. Скрытое управление человеком (Психология манипулирования). Минск : Харвест, 2001. 848 с.
7. Shostrom E.L. Man, the manipulator: The inner journey from manipulation to actualization. Nashville, TN: Abingdon, 1967. K.: PSYLIB. 2003.

**Сазонов Данило Олексійович**,  
студент 4 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Сташук О. О.**,  
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

На початку XXI століття проблема толерантності у світі набула особливої актуальності у зв'язку із активною глобалізацією, що іноді зіштовхує релігійні, моральні, національні різноманітності багатьох народів. Формування суспільства як єдиної, дружньої та терпимої один до одного системи неможливе без відповідного усвідомлення, прийняття та втілення її членами загальнолюдських фундаментальних цінностей, зокрема, толерантного ставлення до відмінностей інших. Відтак, завдання розвитку толерантності підростаючого покоління набуває невідкладного значення.

За визначенням Л. Тарасюк [5], толерантність – це терпимість та повага до чужих думок, вірувань, поведінки. Це розуміння та визнання рівності кожного, відмова від домінування та насильства по відношенню до оточуючих. Осмислення цього визначення підводить до думки про те, що розвиток толерантності – це постійні, цілеспрямовані зусилля особистості, її постійна робота над собою; це створення інформаційного та практично-наглядного поля, яке б спонукало та культивувало в кожній окремій людині й суспільстві свідомого обмеження у словах, поведінці та думках, а з іншого боку, спонукало до співробітництва, підтримки та співчуття, прийняття людської різноманітності та до конструктивного і мирного діалогу.

На нашу думку, особливого значення для розвитку сучасного суспільства набуває процес розвитку соціальної толерантності старшокласників, як майбутньої молоді ланки суспільства, яка визначає перспективи розвитку майбутнього нації. Сформована ще в шкільні роки соціальна толерантність стає однією з найважливіших умов зниження напруженості в соціумі та підвищення рівня емпатії, як запоруки та елементу терпимості до інших. Саме в старших класах, відбувається процес усвідомлення власної індивідуальності, поява життєвого плану, установка на побудову власного щасливого життя. В. Ковальчук [2] наголошує, що рання юність – це складна, суперечлива для кожної підростаючої особистості стадія життєвого шляху, проте вона закладає ціннісний фундамент особистості, майбутньої толерантної поведінки, є перехідним періодом від зрілості фізичної до зрілості соціальної. Саме тому саме ранній юнацький вік (період навчання у старших класах) є сензитивним для розвитку усвідомлених толерантних ставлень до оточуючого, виховання громадянської активності, здатності знаходити компроміс у разі розбіжностей у думках та суперечок, виховувати справедливість у стосунках із людьми, вміння ставитися до інших так, як вони б хотіли, щоб ставилися до них.

Велика відповідальність з розвитку у підростаючого покоління соціальної толерантності покладена на заклади освіти, зокрема, на середню школу. Так, концепцією Нової української школи [4] визначено різнобічний розвиток школярів, їхнє виховання та підготовка до життя в сучасному цивілізованому суспільстві. Випускник школи має бути готовий до серйозного та свідомого життєвого вибору, особистісної самореалізації, громадянської активності, спрямування зусиль до покращення рівня життя суспільства. Окрім цього, випускник закладу середньої освіти має виявляти соціальну толерантність до інших, що передбачає здатність до конструктивної взаємодії з іншими, попередження і розв'язування конфліктів, досягнення компромісів, підтримки соціокультурного різноманіття.

Проте, за результатами моніторингу діяльності психологічних служб закладів середньої освіти [3] та аналіз поточної ситуації, зокрема, в середовищі старшокласників, виявляє часті ситуації інтолерантності, дискримінації та явища булінгу. Це свідчить про наявність низки труднощів, з якими стикається шкільна система у процесі розвитку толерантності учнів.

Ф. Бацевич [1] рефлексує трудність, пов'язану із розвитком у дітей різних типів толерантності: активної та пасивної. За твердженням автора, активна толерантність – це вміння особою свідомо, за власною ініціативою та розумінням ставитися до норм, цінностей, поглядів інших, навіть якщо вони протилежні. Цей тип толерантності є бажаним та таким, на розвиток якого має спрямовуватись зусилля освітян. Труднощі виникають тоді, коли у школярів розвивається пасивна толерантність, як результат «вимушеності», продиктованої страхом перед особою або страхом помсти, критики, осуду, неприйняття референтними групами однолітків тощо. Пасивна толерантність може стати наслідком неусвідомлюваної покори системі, яку нав'язала та чи інша група осіб; схильності особистості приймати думку інших за чисту монету або просто байдужості, що може, в тому числі, породжувати різного роду поведінкові девіації [1].

Отже, актуальність проблеми соціальної толерантності зумовлена, глобалізаційними світовими тенденціями, та наявними в українському суспільстві труднощами виявлення людьми соціальної толерантності один до одного.

Одним із важливих вікових етапів, на якому закладаються просоціальні якості та ціннісні основи життєдіяльності особистості, зокрема, усвідомлена соціальна толерантність, є ранній юнацький вік (період навчання в старших класах школи). Соціальну толерантність старшокласників вчені розглядають, насамперед, як результат їхнього позитивного соціального розвитку, сформованості соціального мислення, просоціальних мотивів поведінки, здатності до регулювання емоцій та виявлення поваги до різноманітності в суспільстві.

Відповідальність за розвиток у підростаючого покоління соціальної толерантності, зокрема, покладена на заклади середньої освіти. Проте, декларована Законом України «Про освіту» та Концепцією нової школи спрямованість освітньої системи на розвиток у дітей сукупності важливих здатностей, зокрема, до вияву соціальної толерантності, протирічить сучасному стану справ та численним випадкам інтолерантної поведінки школярів. Нами було виявлено, що труднощами на шляху розвитку соціальної толерантності є недосконалість та недостатність ресурсів освітньої системи, результатом впливів якої часто є сформованість у старшокласників пасивного типу толерантності. Саме тому перспективами дослідження актуалізованої нами проблеми вважаємо розробку спеціального навчального курсу, який може бути спрямований на розвиток соціальної толерантності старшокласників та реалізований в роботі соціального педагога закладу освіти.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Толерантність як соціокультурний феномен: світоглядно-методологічний аспект. Львів. нац. Ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2012. С. 50.
2. Ковальчук В. А. Соціальна компетентність вчителя: проблема визначення», Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Серія: «Психолого-педагогічні науки, № 4, ч. 1, 2002. С. 54–57.
3. Лист ІМЗО від 27.07.2020 № 22.1/10-1495 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти на 2020/2021 н. р. URL : <https://imzo.gov.ua/2020/07/27/lyst-imzo-vid-27-07-2020-22-1-0-1495-pro-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-u-systemi-osvity-na-2020-2021-n-r/>
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <http://surl.li/thvk>
5. Тарасюк Л. С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві, Гуманітарний часопис, № 1, 2013. С. 39–44.

**Спаська Діана Олександрівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Соціальна робота,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Маврін В. В.,**  
кандидат педагогічних наук, завідувач науково-методичного відділу,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОРЕКЦІЯ БУЛІНГОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми соціально-педагогічної корекції булінгової поведінки підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти пояснюється значним деструктивним впливом булінгу, що може розглядатися в декількох взаємопов'язаних аспектах: психологічному, соціальному, педагогічному та юридичному. Із соціально-педагогічної точки зору руйнівні наслідки булінгу полягають у суттєвому ускладненні процесу соціалізації не тільки жертв булінгу, які відчувають труднощі соціальної дезадаптації і блокування потреби в безпеці, але й булерів-агресорів, які звикають до порушення прав іншої людини і все в більшій мірі стають схильними до девіантно-криміногенної поведінки.

Розповсюдженість булінгу в українських школах підтверджується результатами соціологічного опитування більше двох тисяч учнів, проведеного представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні в 2016 році. З'ясувалося, що більше половини українських школярів особисто страждали від булінгу, причому 48% з них намагалися нікому про це не розповісти [1].

Традиційно-хронічна для закладів освіти проблема булінгу і проявів агресивності у дитячих колективах в останні роки набуває нових вимірів, що зумовлено інформаційним вибухом та розвитком соціальних мереж, поширенням нового явища – кібербулінгу. Суспільну небезпеку даного явища визнано на вищому рівні державної влади в Україні. Складність цієї проблеми потребує системної взаємодії та соціально-педагогічної корекції булінгової поведінки.

У наукових публікаціях, присвячених аналізу можливостей запобігання булінгу [2–9], велика увага приділяється соціально-педагогічним заходам, спрямованим на невідкладний аналіз випадків булінгової поведінки за участю підлітків, їхніх батьків, адміністративних і педагогічних працівників, а у складних ситуаціях – і представників поліції та органів ювенальної юстиції.

Дослідники констатують широкий діапазон небезпечних наслідків шкільного булінгу як для його жертв, так і для дитячих колективів у цілому, і закликають вважати деструктивними всі градації булінгу, а не лише його найжорсткіший різновид – фізичне насильство. Сучасні дослідження свідчать про те, що навіть у порівняно легких формах шкільний булінг має небезпечні та довготривалі психологічні наслідки, може викликати такі серйозні особистісні проблеми, як тривожність і депресія, розлади харчування, низька самоповага і незадоволеність школою.



В рамках нашого соціально-педагогічного дослідження проведено та проаналізовано результати діагностики схильності учнів закладів загальної середньої освіти до булінгу. Використання двох комплексних анкет (для булерів і жертв булінгу) підтвердило необхідність проведення цілеспрямованої і технологізованої соціально-педагогічної роботи, спрямованої на корекцію булінгової поведінки підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти.

За результатами ґрунтовного вивчення сучасних теоретичних підходів до вирішення цієї проблеми, вітчизняного та зарубіжного досвіду нами розроблено орієнтовний соціально-педагогічний цикл занять «Булінг – це також злочин!», який інтегрує елементи сучасних соціально-педагогічних технологій антибулінгової спрямованості: проблемно-центрованої кейс-технології, групової дискусії, інформаційно-просвітницької технології «Рівний – рівному», технології «Телефон довіри», технологій створення ситуації успіху, соціально-педагогічної медіації, соціально-педагогічного тренінгу конструктивного вирішення конфліктів. При розробці соціально-педагогічного циклу занять нами враховано методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України на тему «Запобігання та протидія насильству», що орієнтують освітян на використання інноваційних форм антибулінгової роботи: форум-театрів, арт-інсталяцій, переговорів, бібліоміксів, велнес-тренінгів, коворкінгів, соціальних диктантів тощо.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобальне опитування про булінг. URL : <http://www.unicef.org/ukraine/ukr/infographicbullying-upd.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Деркач Л. М., Горач Л. В. Проблема булінгу та сором'язливості в сучасному українському освітньому просторі: крос-культурний аспект. *Міжнародний науковий вісник*. Ужгород, 2018. Випуск 2 (18). С. 48–59.
3. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна корекція: розвиток поняття в історичній перспективі. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2 (13). С. 60–64.
4. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навчально-методичний посібник / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ : ФОРМ Нічога С. О., 2020. 196 с.
5. Зупинись! Посміхнись! : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації / за ред. Т. В. Журавель та ін. Київ : ВГЦ «Волонтер», 2013. 124 с.
6. Методичні рекомендації щодо організації роботи у закладах освіти з профілактики булінгу. Харків : Методичний центр Управління освіти адміністрації Новобаварського району Харківської міської ради, 2019. 57 с.
7. Методичні рекомендації щодо проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1-11 класів за програмою «Школа і поліція» / за заг. ред. Т. Журавель, К. Новохатньої, А. Шмалько. Київ, 2016. 197 с.
8. Можайкіна О. С., Коляда С. Булінг як форма делінквентної поведінки в підлітковому віці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 1. С. 105–107.
9. Прібиткова Н. О. Булінг у закладах освіти: поняття, структура, причини та шляхи подолання. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. С. 58–61.

**Сташук Ольга Олександрівна**,  
кандидат педагогічних наук,  
старший викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У XXI СТОЛІТТІ

Пріоритети сучасної політики в галузі вищої фахової підготовки визначені низкою нормативно-правових документів України та зорієнтовують на пошук шляхів «підготовки конкурентоспроможного людського капіталу» (стаття 3, Закон України «Про вищу освіту»). Таким чином, стає зрозумілим, що

синергія всього освітнього процесу має відбуватися навколо розвитку майбутнього фахівця як такого, що демонструє спроможність якісно конкурувати у вузькопрофесійному сегменті ринку праці. Здійснені у цьому ракурсі рефлексії, дозволяють нам виділити декілька позицій щодо визначення пріоритетних напрямків подальшого розвитку вищої професійної освіти XXI ст.

По-перше, створення закладами вищої освіти спектру сучасних ресурсів є умовою оволодіння здобувачами вищої освіти високим рівнем фахової компетентності. Сьогодні, в ситуації пандемії на COVID-19 (2020–2021 роки), як ключовий можемо розглядати ресурс інформаційно-комунікаційного забезпечення освіти. За період пандемії всі чітко усвідомили, що успішність діяльності закладів вищої освіти в умовах змішаного «гібридного», дистанційного навчання безпосередньо залежить від ступеня оволодіння персоналом та студентами цифровими технологіями, електронними платформами, які сьогодні мають використовуватись як для академічних цілей так і для забезпечення системи внутрішнього менеджменту закладу вищої освіти (Радим Полчак) [3]. Більш того, рефлексії багатьох міжнародних експертів в галузі цифровізації освіти вказують на безповоротність змін, що відбулися та визначають перехід ЗВО у формат «Університету 4.0.» трендом вищої освіти XXI століття (Ryberg T., Davidsen J., Bernhald J., Larsen M.Ch.) [4].

По-друге, соціально значимою місією сучасних ЗВО є розвиток у здобувачів освіти особистісної відповідальності та активної соціальної позиції. Хуан Хесус Перес, проректор з міжнародної політики Політехнічного університету Каталонії (Іспанія) відмічає свої спостереження щодо усвідомлення більшістю провідних європейських університетів соціального впливу професійної практики на розвиток сучасного суспільства [2]. Крім того, у міжнародному науковому полі сьогодні активно обговорюється філософія екологічних наук, які покликані узгодити різновекторність, асинхронність «людського» та «природного» (В. Мосасв) [1]. Це зумовлює системну переорієнтацію базових підходів до розвитку соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти, моделювання освітніх систем відповідно до філософії «розвиток знань – розвиток навичок – формування ставлення».

По-третє, сучасний ринок праці чітко визначає пріоритет для тих фахівців, зміст підготовки яких відповідає вимогам науково-технічного та суспільного прогресу. Спрямованість професійної освіти на соціальне замовлення робить можливим динамічний інноваційний розвиток країни, спрямований, насамперед, на підвищення соціальних стандартів, благополуччя населення.

Узагальнення зазначених вище позицій чітко демонструє нам унікальність сьогоднішньої ситуації у вищій освіті: докорінні глобальні зміни за напрямком цифровізації та екологізації, незворотність переосмислення суб'єктами освіти сутності та соціальної ролі ЗВО. У цьому ракурсі не викликає сумніву необхідність динамічних гнучких змін і в галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки. Сьогодні впевнено можна говорити про серйозність модернізаційних намірів та сміливість у впровадженні нових, суспільно затребуваних освітніх напрямків.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мосасв Ю. В. Проблеми становлення екологічної соціальної роботи в Україні *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 180–189. DOI :10.51706/2707-3076-2020-2-19
2. Перес Х. Х. Элементы для подготовки следующего поколения выпускников инженерных специальностей в Политехническом университете Каталонии. 2021. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=GK3R-NXl5ts>
3. Полчак Р. Цифровая трансформация университета. Опыт университета Масарика в Брно (Чехия). 2021. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=ZI04jUhhFuY>
4. Ryberg T., Davidsen J., Bernhald J., Larsen M.Ch. Ecotones: a Conceptual Cotribution to Postdigital Thinking *Postdigital and Education* 2021. 3 : 407–424. DOI : 10.1007/s42438-020-00213-5

**Тубальцева Альона Дмитрівна,**  
студентка спеціальності Соціальна робота  
другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Клопота О. А.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ЕМПАТІЯ»**

Визначення сутності й змісту поняття «емпатія» доцільно розпочати з дослідження його генезису.

Започатковано науковий аналіз поняття «емпатія» у давньогрецькій філософії, де його трактували як духовну об'єктивну спільність речей, природну властивість людини до співпереживання та співчуття, що регулює суспільні взаємини. Сучасні філософи визначають емпатію як акт, спрямований на пізнання іншої особистості як найвищої цінності, в процесі якого реалізуються потенційні можливості людини [1].

Якісну природу емпатії з позицій психології розглядали Т. Гаврилова, Л. Журавльова, М. Обозов та інші.

Зв'язок емпатії з соціально-психологічними особливостями людини досліджували О. Бодальов, Л. Виговська [1], Т. Василішина [2], О. Саннікова, І. Юсупов [87 тощо].

Роль емпатії в соціальному розвитку дітей та молоді аналізували Т. Василішина [2], М. Галагузова, Т. Семигіна та інші.

Уявлення представників педагогіки щодо сутності поняття «емпатія» можна представити таким чином: це властивість людини, успадкована від первісних прашурів [2, с. 66]; здатність емоційно відгукуватися на переживання інших людей [4, с. 13]; особлива здатність суб'єкта до відображення емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини, що дозволяє партнерам досягати взаємоузгодження позицій, взаємопорозуміння, здатності обирати відповідні спільні засоби міжособистісної взаємодії. [2, с. 9].

Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє виокремити три основних напрями дослідження емпатії: когнітивний, емотивний, поведінковий.

Представники когнітивного напрямку (В. Долгова, Е. Мельник) визначають емпатію як спосіб розуміння іншої людини через інтелектуальну реконструкцію її внутрішнього світу, інтуїтивне пізнання емоційного стану інших [3, с. 86-90].

Представник емотивного напрямку Т. Пашукова розглядає емпатію як емоційний стан, що супроводжує відчуття переживань іншої людини, здатність приймати переживання іншої людини, співчувати, розділяти їх [5, с. 81].

У свою чергу, поведінковий компонент емпатійної взаємодії являє собою мотив альтруїстичної поведінки, складову поведінки, спрямованої на надання допомоги й активної підтримки. Тому емпатія стає одним із важливих регуляторів соціальних взаємин.

На засадах інтеграції системного, соціокультурного, еволюційно-генетичного та гуманітарного підходів як цілісне ієрархічно структуроване утворення досліджує емпатію М. Журавльова [4, с. 23-37].

Спираючись на диференційний аналіз, О. Орищенко визначає такі рівні емпатії як складної багаторівневої властивості особистості:

1. Формально-динамічний, що характеризує динамічні властивості емпатії (особливості виникнення і протікання емпатійних реакцій);
2. Змістовний, що містить ті аспекти емпатії, які зумовлюють вибір простору для емпатійних переживань та морально-етичного змісту її об'єкта;

3. Імперативний рівень, який відображає індивідуальні особистісні уявлення про існуючі соціокультурні норми емпатійних проявів.

М. Журавльова та І. Юсупов виділяють три рівні розвитку емпатії.

1-й рівень – низький – байдужість до відчуттів і думок інших, пріоритет власних інтересів, схильність до помилкових висновків щодо розуміння інших.

2-й рівень – епізодична сліпота до відчуттів і думок інших, зустрічається частіше, хоча і в різних проявах.

3-й рівень емпатії – глибоке і точне розуміння почуттів іншої людини, відчуття їх переживань як власних, тактовність, що формує вміння прийняття рішень без нав'язування власної думки або своїх інтересів, схильність будувати стосунки на принципах взаємної довіри і альтруїзму [4], [7].

Отже, на основі аналізу різних теоретичних підходів до визначення сутності й змісту поняття «емпатія», можна зробити наступні висновки.

По-перше, емпатія є одним з найважливіших чинників соціального розвитку особистості, ефективним засобом засвоєння суспільних норм.

По-друге, емпатія сприяє розвитку гуманного ставлення, альтруїстичного стилю поведінки та гармонізації суспільства.

По-третє, співчуття та співпереживання, що властиві емпатам, виступають мотивом активної допомоги нужденним.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виговська Л.П. Емпатія як специфічна форма відображення об'єктивної дійсності. Духовність як основа консолідації суспільства: міжвідомчий науковий збірник. Київ: НДІ «Проблеми людини», 1999. с. 76-81

2. Василишина Т.В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування: Дис. канд. психол. наук: педагогічна та вікова психологія. Київ, 2000. 230 с.

3. Долгова В.И., Мельник Е.В., Петрова Н.М. Феномен эмпатии в психологических исследованиях. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2015. С. 86–90.

4. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: Методичні рекомендації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 39 с.

5. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології. Київ, 2000. 204 с.

6. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник АПСВ*. Київ, 2015. № 1. С. 6-11.

7. Юсупов І.М. Психологія емпатії (Теоретичні та прикладні аспекти). Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 252 с.

**Урозалиева Асаль Азамалиевна,**

докторант второго года обучения специальности Дошкольная педагогика,  
Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами,  
г. Ташкент, Узбекистан

Научный руководитель – **Джанпеисова Г. Э.,**

кандидат педагогических наук, доцент,  
заведующая кафедрой методики дошкольного образования,  
Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами,  
г. Ташкент, Узбекистан

### ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В старшем дошкольном возрасте ребенок может воспроизвести полученные один раз впечатления спустя довольно продолжительный срок. По мнению С.В. Белокашиной: «Дети этого возраста могут систематизировать получаемую информацию, устанавливать причинно-следственные связи и зависимости, осуществлять логические операции, определяться в пространстве и во времени».

В старшем дошкольном возрасте развивается способность использовать знаки для обозначения действий, признаков, для построения элементарных моделей. Ребенок учится выявлять закономерности, делать выводы, обобщать и конкретизировать, классифицировать и упорядочивать представления и понятия, уже умеет сравнивать и анализировать, познавая объекты, события, явления действительности [1, с. 12].

Для развития различных форм образного мышления наиболее благоприятен старший дошкольный возраст благодаря развитию воображения усиливается способность ребенка взаимодействовать с окружающей средой. Средством познания окружающей действительности служат воображение и мышление. Имитация продолжает играть значительную роль в осуществлении волевых действий, хотя она контролируется произвольно. Устная инструкция взрослого становится все более важной, что побуждает ребенка принимать определенные меры, направляет и мотивирует его.

У старших дошкольников развивается способность различать финансовые понятия: «дороже и дешевле», «деньги», «мое и твое», «выгодно» и «невыгодно», «изменилось», «проиграл и выиграл» и т.д., ситуация «успех и неудача» воспринимается эмоционально; дети начинают понимать смысл экономических взглядов.

В течение пяти-шести лет возникает определенное поведение: на основе ранее приобретенной способности понимать свои собственные действия возрастает способность ребенка к самоконтролю и волевой регуляции поведения. Это становится предпосылкой для организации экономического воспитания [5, с. 23].

Еще одна предпосылка для введения ребенка в экономическую область- предпринимчивое освоение детьми 5-6-ти лет мира социальных явлений, формирование ориентации на оцениваемое отношение взрослых через призму конкретной деятельности, развитие у ребенка понимания и отношения к ним.

В дошкольном возрасте вполне возможно познакомить ребенка с деловым миром как одним из неотъемлемых аспектов социальной жизни. Кроме того, экономическое воспитание может обогатить социальное, коммуникативное и когнитивное развитие старших дошкольников. Кроме того, хорошо организованное экономическое воспитание способствует нравственному развитию ребенка [3, с. 10].

Таким образом, при организации экономического воспитания необходимо существенно учитывать возрастные особенности старших дошкольников: происходит формирование нового этапа психического развития, что обеспечивает более эффективную адаптацию к социуму; речь начинает выполнять стержневую функцию в управлении поведения и деятельности детей, появляется способность решать задачи в уме; возникают попытки выстраивания последовательности понятий, появление дедукции, происходит важнейший перелом в понимании причинности; становление общения детей внеситуативно-личностным, появляются взаимопонимание и сопереживание.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**

1. Беляева Н.Л. Экономическое воспитание детей старшего дошкольного возраста : автореферат дис.... канд. пед. Наук : 13.00.07 / Н.Л. Беляева; Челяб. гос. педи ун-т. Челябинск, 2019. 23 с.
2. Богомолова М.И. Исходные аспекты экономического воспитания детей. *Проблемы дошкольного образования на современном этапе* : Материалы научно-практической конференции Часть 1 / под ред. О.В. Дыбиной, О.А. Еник. Тольятти : ТГУ, 2016. С. 29-34.
3. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. Москва : Эксмо, 2016. 512 с.
4. Смоленцева А.А. Введение в мир экономики, или Как мы играем в экономику : учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург : «Детство-пресс», 2018. 176 с.
5. Шатова А.Д. Экономическое воспитание дошкольников, формирование предпосылок финансовой грамотности. Для детей 5-7 лет. *Обруч. №1*. 2018. С. 23-28.

**Устименко Оксана,**  
методист відділу перепідготовки та підвищення кваліфікації  
педагогічних та науково-педагогічних працівників,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Нечипоренко В. В.,**  
доктор педагогічних наук, професор, ректор,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ГОТОВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СУПРОВОДУ РОДИН ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ**

Проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до різних видів професійної діяльності достатньо опрацьовані у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях та педагогічній практиці.

Дослідниками вивчено загальні засади організації професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів (А. Капська, М. Лукашевич, Л. Міщик, В. Поліщук, В. Полтавець, В. Сидоров, С. Хлебнік, Є. Холостова та ін.), дидактичні основи професійної підготовки (С. Харченко), нетрадиційні форми та методи підготовки (О. Витвар), формування професійно значущих особистісних якостей (М. Галагузова, В. Гриньова, Н. Заверико, А. Мудрик, В. Сластьонін та ін.), формування готовності до роботи з різними категоріями людей (О. Гуренко, І. Зверева, Ю. Мацкевич, М. Малькова, С. Пащенко та ін.), та в різних сферах діяльності: освітньо-дозвіллевій і виховній (Р. Вайнола, С. Пащенко), соціально-правовій (І. Ковчіна), суто практичній (О. Гомонюк, Л. Омельченко, З. Фалинська), полікультурній та гендерно-виховній (О. Гуренко, О. Остапчук) та ін. Роботи науковців забезпечили визначення змісту професійної підготовки, форм, методів та засобів її реалізації, характеристику різних аспектів процесу формування професійних та особистісних якостей студентів на всіх його етапах.

Підготовка соціальних педагогів у закладах вищої освіти України до соціально-педагогічної роботи з сім'ями різних типів здійснюється з урахуванням вітчизняного та зарубіжного соціально-педагогічного досвіду і проводиться на основі відповідних сучасних технологій освітнього процесу у закладах вищої освіти. Питання теорії та методики підготовки соціальних педагогів досліджували М. Галагузова, О. Дубасенко, І. Зверева, А. Козлова, С. Харченко та ін. Значна кількість досліджень присвячена підготовці фахівців соціально-педагогічної роботи (С. Архіпова, Л. Гусякова, Б. Келасьєва, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, В. Поліщук, В. Сластьоніні, С. Тетерський, В. Фонін, С. Чистякова).

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з проблем професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти, організація та вдосконалення умов формування професійної готовності майбутнього соціального працівника до виконання окремих видів діяльності потребує подальшого ґрунтовного аналізу.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 333 с.
2. Капська А.Й. Професійно-етична культура як обов'язковий компонент особистості спеціаліста. Соціалізація особистості. Т. XVII. Київ, 2002. 243 с.
3. Соціальна педагогіка. Підручник. / За редакцією професора Капської А.Й. Київ, Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.
4. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2009. № 16–17. С. 114–117.
5. Власюк О.П. До проблеми професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Серія: Педагогічні науки)*. 2011. № 1. 356 с.

6. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки.* 2010. № 15. С. 12–16.

7. Соціальна робота в Україні : [навч. посіб.] / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін. ; [за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової]. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

8. Підготовка учнів до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи) : навч. посіб. / під ред. Г.О. Балла, П.С. Перепелиці, В.В. Рибалки. Київ : Наукова думка, 2000. 188 с.

9. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2003. С. 139-142.

**Червоненко Катерина Сергіївна,**  
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **ПРОФІЛАКТИКА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Важливою проблемою українського суспільства виступає збільшення кількості населення з делінквентною поведінкою, особливо, підлітків, для яких характерна складна психофізіологічна перебудова організму, зміна ціннісних орієнтацій тощо. Причинами розповсюдження такого явища можуть виступати проблеми глобального і локального характеру: зростання бідності, девальвація у суспільстві моральних цінностей, деморалізація підростаючого покоління, негативний вплив найближчого середовища на дитину (батьків, друзів, знайомих), відсутність контролю з боку соціальних інститутів, поширення негативних явищ у молодіжному середовищі (алкоголізм, наркоманія), розповсюдження негативного провокаційного контенту у засобах масової інформації (особливо, соціальних мережах та месенжерах) тощо. Саме тому, виникає нагальна потреба у впровадженні системи профілактичних заходів щодо запобігання розповсюдження делінквентної поведінки підлітків в умовах закладів середньої освіти.

Проблемі профілактики делінквентної поведінки присвячено велику кількість наукових досліджень українських та зарубіжних вчених О. Безпалько, М. Богомолової, М. Галагузової, Н. Голово, Т. Журавель, О. Змановської, О. Клочко, І. Козубовської, О. Кривонос, А. Личко, В. Лютого, В. Оржеховської, С. Харченко, В. Шпак та ін.

У науковій літературі поняття «делінквентна поведінка» визначається досить неоднозначно, як:

- антисуспільна протиправна поведінка індивіда, втілена в його вчинках, які завдають шкоду окремим громадянам і суспільству в цілому (А. Коен);
- сукупність протиправних вчинків людини, за які в особливо важких випадках може бути притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до статей цивільного та кримінального кодексів (О. Богомолова, О. Безпалько);
- асоціальні проступки дітей і підлітків, які повторюються і формуються у певний стереотип дій, що порушують правові норми, але не тягнуть за собою кримінальної відповідальності (М. Галагузова);
- правопорушення некримінального характеру, порушення офіційно визначених правил поведінки та дисциплінарних вимог (Т. Семигіна, І. Мигович).

З огляду на вищезазначене, делінквентна поведінка є різновидом девіантної поведінки, що вказує на протиправні дії людини, які відхиляються від прийнятих у певному суспільстві норм, порушують благополуччя інших людей, громадський правопорядок та можуть бути кримінальними.

Ефективне вирішення означеної проблеми забезпечується розробкою та впровадженням системи профілактичної роботи, спрямованої на попередження виникнення, обмеження та зупинення розповсюдження делінквентної поведінки в учнівському середовищі. Заклади середньої освіти мають безумовні переваги порівняно з іншими інституційними закладами та визначені найбільшим місцем формальної концентрації учнівської молоді. Серед особливостей профілактики делінквентної поведінки закладами середньої освіти, як зазначає М. Богомолова, визначено «постійний соціальний контроль підлітків з благополучних, матеріально незабезпечених, педагогічно занедбаних, асоціальних сімей» [1, с. 51].

У процесі розробки та впровадження профілактичних заходів важливо враховувати основні детермінанти делінквентної поведінки: соціальні (негативний вплив оточення), психологічні (акцентуації) та біологічні (захворювання), що мають бути покладені в основу діяльності.

Серед основних вимог до організації і здійснення профілактичних заходів визначаємо:

- комплексність та системність впроваджувальних дій;
- забезпечення єдності діагностичних, профілактичних та корекційних заходів;
- орієнтація на позитивне в поведінці та особистості підлітка;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей;
- забезпечення зворотного зв'язку;
- зменшення негативних наслідків шляхом усунення перешкод до змін;
- особистісна зацікавленість та відповідальність учасників процесу;
- максимальна активність особистості та її заохочення;
- залучення підлітків до волонтерської соціально значущої діяльності.

Системність профілактичної роботи в умовах закладів середньої освіти може бути забезпечена реалізацією послідовних етапів, запропонованих М. Чуносим: підготовчого, основного та заключного, кожен з яких передбачає конкретний зміст діяльності, спрямований на профілактику делінквентної поведінки неповнолітніх [2, с. 192–194]. Після ґрунтовного опрацювання зазначеної технології, пропонуємо доповнити її та представити наступними етапами: діагностичним, підготовчим, практичним та узагальнюючим.

Діагностичний етап передбачає визначення основних причин проблеми шляхом проведення різноманітних діагностичних заходів, визначення конкретних об'єктів впливу, «груп ризику», створення команди однодумців, залучення найближчого оточення підлітка до командної роботи тощо.

На підготовчому етапі здійснюється планування та розробка профілактичної програми, конкретизація її мети та завдань, визначення форм та методів роботи з урахуванням особливостей об'єктів впливу.

Практичний етап передбачає безпосередню реалізацію запланованих профілактичних заходів, спрямованих на: формування адекватного уявлення про проблему; правову просвіту неповнолітніх; актуалізацію емоційно-важливих та соціально значущих зв'язків підлітків; формування негативного ставлення до правопорушень; інформування щодо особливостей відповідальності за скоєння правопорушень відповідно до віку неповнолітніх; формування вміння визначати ознаки та наслідки протиправної поведінки; інтеріоризацію системи суспільно прийнятих норм і правил ефективної життєдіяльності; активізацію особистісних якостей дитини, важливих для подолання проблеми; залучення найближчого позитивного оточення дитини до командної роботи; навчання соціально важливим навичкам; організацію змістовного дозвілля тощо.

Узагальнюючий етап спрямований на моніторинг та оцінку результативності проведених заходів, виокремлення найефективніших форм і методів профілактичної діяльності, окреслення перспектив.

Реалізація визначених на кожному з етапів заходів передбачає застосування адекватних форм і методів: лекцій, бесід, тренінгів, ігрових програм, інтерактивних ток-шоу, театралізованих вистав, соціальної реклами, проєктної діяльності, форум-театрів, конференцій, мозкових штурмів, дискусій, квестів тощо.

Отже, профілактика делінквентної поведінки підлітків в умовах закладів середньої освіти передбачає системну та комплексну діяльність фахівців, відповідно до послідовних етапів із застосуванням різноманітних форм та методів, спрямованих на попередження виникнення, обмеження та зупинення розповсюдження негативного явища в учнівському середовищі. Організація такої діяльності передбачає обов'язкове залучення підлітків до позитивної, соціально значущої, цікавої для них діяльності, спрямованої на формування ефективних комунікативних та поведінкових здатностей протидіяти негативному впливу ризикованих ситуацій, формування відповідальності, позитивних мотиваційних установок, ціннісних орієнтацій, здатності до самоконтролю та оцінювання власної поведінки.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богомоллова М. Профілактичний вплив сім'ї та загальноосвітніх навчальних закладів на підлітків-делінквентів. *Габітус*. В.1, 2016. С. 50–52.
2. Чунос М. А. Социально-педагогическая технология профилактики делинквентного поведения несовершеннолетних. *Альманах современной науки и образования*. 2013. № 2. С. 192–194.



## РОЗДІЛ 6

### ВІТЧИЗНЯНИ І ЗАРУБІЖНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА ТА ДИЗАЙНУ

**Андріяш Софія Євгенівна**,  
студентка 2 курсу спеціальності Дизайн (ОП «Графічний дизайн»),  
Запорізький національний університет  
*м. Запоріжжя, Україна*

**Бслявцева Вікторія Олександрівна**,  
студентка 2 курсу спеціальності Дизайн (ОП «Графічний дизайн»),  
Запорізький національний університет  
*м. Запоріжжя, Україна*

Науковий керівник – **Чемерис Г. Ю.**,  
PhD (у галузі педагогіки), старший викладач кафедри дизайну,  
Запорізький національний університет  
*м. Запоріжжя, Україна*

#### АРТБУК ЯК НІШЕВИЙ СЕГМЕНТ КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ

Книга почала свій розвиток задовго до того, як у XV столітті Й. Гутенберг вперше використав для друку типографський верстат. Але саме у цей момент книга отримала більш звичний для нас, сучасників, вид. А вже у 2010 році, за оцінками Google, було близько 130 мільйонів унікальних книг у світі. Тож, не важко уявити, що за весь цей час книга змінювалась. Створювалися нові форми, ідеї, призначення, змінювався зміст, теми та цілі. Попри все, книга і досі залишається відображенням мінливого та непостійного світу.

Зміна поколінь спричинила переосмислення стандартного поняття «книга». Книга у сучасному світі – це експериментальне, авангардне, те, що випереджає осмислення книжкової форми. Вони можуть задовольняти різні естетичні потреби, сприйматися як мистецькі твори, чи як видавнича продукція. Тобто, ми маємо можливість використовувати різноманітні технології роботи з матеріалом. Саме це дало поштовх до переходу від книги, як об'єкта, до книг-перформансів, книг-трансформерів, мейл-арт книг, книг ленд-арт, медіа-арт. Ми можемо зазначити, що ілюстрація стає «...домінуванням у медійному середовищі візуально-образних акцентів, що позбавляє текстоцентричну парадигму монопольності на користь парадигми візуальної, все більше привертає увагу до книг, які відрізняються від масової книжкової продукції структурною унікальністю» [2, с. 58].

Але, разом з тим, артбук, як поліграфічний виріб, не стає масовим продуктом. Саме тому ми можемо визначити, що він є лише нішевим сегментом книжкових видань. На актуальність та доцільність дослідження особливостей та художньо-графічного аспекту артбуку наголошував С. Підпригора, зазначивши, що «...українські письменники, намагаючись зробити друковану продукцію конкурентоспроможною в умовах інформаційного суспільства, звертаються до синтезу мистецтва («Вільхова кров» М. Бабак, «Underwor(l)d» Ю. Іздрик, «Мороки» О. Михед), розгляд художніх особливостей артбуку є доцільним та актуальним» [5, с. 44].

Артбук, як особливий вид книжкового контенту, має певні особливості не тільки при генерації наповнення, а й при відтворенні примірників. Ми маємо самоідентифікований, неповторний, оригінальний продукт, який є специфічним для книжкового ринку. У своїй роботі О. Копецька зазначає пункти, які все ж стримують розвиток і поширення артбуку, як масового видання, а саме: час, який витрачається на створення, складність виконання, оригінальність ідеї, що має привернути увагу читача, і, насамперед, досить вузька цільова аудиторія [4, с. 68].

Зважаючи на вищевикладене, поняттям «артбук», варто позначити всю сукупність книжкових видань, які, за сутнісними параметрами, не відповідають жодній з позицій в стандартизованій типологічній системі, оскільки вони більше є результатом вільної творчої думки, ніж технологічної дисциплінованості. Базовими їх домінантами можуть бути нетрадиційні матеріали, незвична форма матеріальної конструкції («індустріальна нетехнологічність»), надоригінальні художні й дизайнерські рішення» [2, с. 61].

Тож, ми можемо зазначити, що артбук, з плином часу, став не джерелом інформації, а окремим мистецьким артефактом. І все більше отримує незалежності від сутності поняття книги. Але, в той же

час, у сучасному світі всі книги, що не підпорядковуються стандартам, мають назву – артбук. Всі елементи якого важливі: шрифт, інтервал, розмір, якість паперу – зміна чи вилучення одного елементу трансформує, руйнує всю концепцію книги. Хоча артбук є відкритим для художнього експериментування, який сприяє появі чисельних її різновидів, маємо змогу зазначити, що на даний час артбук не є механізмом спрощення книжкової традиції, а все ж є синтезом двох мистецтв, що, під впливом візуалізації інформації у світі, знайшли таку своєрідну форму вираження [1, с. 3-10].

Книга є невід’ємною складовою життя кожної освіченої людини. Однак, у наш час, суспільство вимагає створення нового поліграфічного продукту, який виходить за межі традиційного сприйняття книги, як виключно текстового поліграфічного видання, що зумовило розвиток такої категорії видань, як артбук, визначивши вектор розвитку зі своєю специфікою та особливостями. Безпосередньо в цьому форматі поєднується література та мистецтво. Однак артбук залишається нішевим сегментом книжкових видань.

Тобто, модерна книга змінюється і прямує разом з розвитком візуальних комунікацій та технологій, що дозволяє їй залишатися актуальною, і тепер. Зважаючи на це, можемо стверджувати, що артбук по праву займає своє місце на книжкових полицях, як повноцінний мистецько-літературний об’єкт.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Андрейчук Н. І. Культурний семіозис: до поняття візуальної книги. *Studia Philologica*. 2. Львів: ЛНУ, 2016. С. 3-10.
2. Бідун А. В. Типологічна специфіка артбуку як особливого виду книжкового контенту: Наукові записки Інституту журналістики ім. Тараса Шевченка. *Science and education a new dimension. Humanities and Social Sciences*. VII (32). Київ: КНУ, 2019. С. 58-63.
3. Книга | Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Книга>
4. Копецька О. Ю. Артбук як різновид нішевих видань. Наукові записки Інституту журналістики. 55. Київ: КНУ, 2014. с. 66-69.
5. Підпригора С. Артбук у просторі літератури : художні особливості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : зб. наук. праць. Київ : НПУ, 2018. Вип. 10. С. 44-50.

**Антонюк Кароліна Антонівна,**

студентка 2 курсу спеціальності 015 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості),  
Криворізький державний педагогічний університет,  
Криворізький державний педагогічний університет,  
*м. Кривий Ріг, Україна*  
Науковий керівник – **Кучер С. Л.,**  
доктор педагогічних наук, доцент кафедри  
педагогіки та методики технологічної освіти,  
Криворізький державний педагогічний університет  
*м. Кривий Ріг, Україна*

### **МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТНОЇ РОЗРОБКИ КОЛЕКЦІЇ ОДЯГУ НАПРЯМУ «ART»**

Товари, схожі за якістю та дизайном, щорічно сходять з конвеєрів, втрачають свою індивідуальність та стають нецікавими для суспільства. В XXI столітті найбільш важливим критерієм попиту стає придбання нових емоцій, прагнення до самовираження, ніж функціонального задоволення. Тому високий рівень конкуренції на ринку модної індустрії стає поштовхом для пошуку дизайнерами все більш ефективних методів проектування одягу та застосування інноваційних підходів до вирішення ряду художньо-конструкторських завдань.

Арт-дизайн відносять до одного з нових сучасних видів дизайнерської творчості. У зв’язку з цим, опис сукупності його істотних ознак в даний час ще не набув як необхідного узагальнення, так і належної конкретизації. Це пов’язане з процесом формування даного виду творчої діяльності, пошуком аспектів його дослідження і розглядом перспектив.

Метою нашого дослідження було: розкрити специфіку стильової основи напрямку арт-дизайн; на основі досвіду дизайнерського будинку мод Іссея Міяке проаналізувати джерело натхнення, як відправної точки та виокремлення його ключових характеристик з подальшим застосуванням в образах моделей колекції; розробити колекцію одягу в стилі арт-дизайн та описати процес її підготовки.

Термін «арт-дизайн» виник у 80-ті роки ХХ століття в Італії з появою там двох дизайнерських об'єднань – «Алхімія» (засновники А. Мендіні, А. Гуеррьєро) і «Мемфіс» (Е. Соттсасс), які кинули виклик звичним правилам функціонального дизайну [2. С. 48]. Художні знахідки в їх дизайні меблів та інтер'єрів почали переважати над усталеною прагматикою загальноновживаних дизайн-продуктів.

Наведемо одне із існуючих визначень: арт-дизайн – вид дизайну з явним пріоритетом естетичного початку, який поступово перейшов в усі сфери культури. Його особливість полягає в тому, що зусилля дизайнера спрямовані, в першу чергу, на організацію художніх вражень, одержуваних від образу сприйманого об'єкта [4. С. 13].

Найчастіше об'єкти арт-дизайну – це демонстраційно-виставкові експонати, що представляють собою не твори образотворчого чи декоративного мистецтва, а декоративні образи знайомих за візуальними ознаками речей: одягу, головних уборів, посуду, меблів, світильників і т. д., перетворених фантазією художника [3. С. 26]. Художники цього напрямку ставили на чільне місце ідеї, закладені у творі мистецтва. Своїми роботами вони висловлювали протест проти комерціалізації мистецтва. Таким чином, в арт-дизайні художня та емоційно-образна складові створеного об'єкта завжди переважатимуть над традиціями класичного дизайну, такими як раціональність і технічна доцільність.

Сьогодні арт-дизайн поширений у багатьох сферах, пов'язаних із дизайном предметів і середовища: від інтер'єрів, кав'ярень і квартир до арт-дизайну власного тіла (боді-арт – дизайн шкіри, нігтів, зачісок). Арт-дизайн широко застосовується при створенні різних видів друкованої продукції. Серед дизайнерів одягу принцип нелінійності реалізований, наприклад, у дуєту голландських дизайнерів Віктор & Ролф (Viktor&Rolf), жіноча колекція 2010 року яких була заснована на нелінійності й ілюзії тривимірності за рахунок геометричних форм моделей (Рис. 1.). Іссея Міяке (Issey Miyake) – один з найбільш винахідливих японських дизайнерів-художників створює одяг і арт-композиції [1. С. 53], надихнувшись древнім мистецтвом оригамі. Він запустив нову концептуальну лінію під назвою: «132.5», моделі якої були створені традиційним способом складання фігур в даному випадку – з плоского шматка тканини.



Рис. 1. Віктор & Ролф. Колекція «Весна-літо» 2010р.

Дизайн на сучасному етапі виходить на суміжний простір чистого мистецтва. Це виражається у тому, що три головних принципи й ознаки дизайну – індустриальний метод виробництва, масовість та

функціональність все частіше стають питанням компромісу. Все більше з'являється оригінальних авторських колекцій, в яких ідея, творчій задум автора переважають над функціональністю.

Також ми визначили, що арт-дизайн, як мистецтво, – це концептуальний авторський дизайн, який характеризується величезним розмаїттям художніх пропозицій, різноманітними творчими манерами, широким спектром жанрів та прийомів. Його об'єкти наповнені унікальністю та іронією, показним запереченням авторитетів і пропагандою нових рішень, безліччю варіацій тлумачення думок і образів; вони змушують глядача бути особистістю. Один з основних постулатів арт-дизайну – практично безмежна свобода і довільне формоутворення, яке вже не стримують жорсткі рамки технологій.

На прикладі творчого проекту з теми: «Розробка колекції одягу напряму арт-дизайн», можемо розглянути методичні особливості його поетапного виконання. На організаційно-підготовчому етапі необхідно обґрунтувати вибір теми проекту, описати технічне завдання, а саме: призначення колекції – у створенні унікальних образно-пластичних, художніх форм, тому дана колекція несе в собі естетично-художнє та демонстративне призначення, не призначена для повсякденного використання. Також розглянули вимоги до конструкції виробу, вимоги до матеріалів.

На конструкторському етапі розробляється технічна пропозиція, виконується аналіз моделей-аналогів, робиться висновок за технічною пропозицією, на основі яких може бути розроблено власний ескізний проект та зроблено опис зовнішнього вигляду моделей колекції. Далі відбувається розробка технічного проекту, в якій показано вибір матеріалів, інструментів та обладнання, розроблені лекала для розкрою одягу. Також у даному розділі може бути виконана специфікація деталей крою, розглянуто вибір технології обробки деталей, їх з'єднання, а також розрахунок собівартості виробу. На технологічному етапі висвітлено опис технологічної послідовності виготовлення виробу. На заключному етапі відбувається презентація власної оригінальної колекції одягу в стилі арт-дизайн.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Немкова Є. В. Іссей Міяке: нова концепція одягу. *Світ дизайну*, 1998. №4. С. 56–59.
2. Медведев В.Ю. Сущность дизайна. СПб.: СПГУТД, 2004. 79 с.
3. Яловенко А. А. Гаetano Пеше. Між мистецтвом й архітектурою *Приватна архітектура*. 1999. № 2. С. 46-51.
4. Гайдук Л.М., Васильєва І.В. Сучасні технології моделювання і художнього оздоблення одягу: навч. пос. Київ: КНУТД, 2008. 130 с.

**Аристархова Анастасія Вікторівна**

студентка 4 курсу спеціальності Садово-паркове господарство,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Дерев'яно Н.П.**,  
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,  
завідувач кафедри садово-паркового господарства,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ЗОНИ ВІДПОЧИНКУ ЗА АДРЕСОЮ: ВУЛ. НАУКОВЕ МІСТЕЧКО, 59, М. ЗАПОРІЖЖЯ

Сучасне місто – це екосистема, в якій створені найбільш сприятливі умови для життя, де людина повинна бути поєднана з природою. Загалом площа парків, скверів, зелених насаджень в місті повинна займати більше половини його території.

Об'єкт проектування знаходиться у південно-східній частині Хортицького району м. Запоріжжя по вулиці Наукове містечко 59, на території Хортицької національної академії. Проектна ділянка площею 1085,9 м<sup>2</sup>, площа озеленення 760,9 м<sup>2</sup>.

На теперішній час на ділянці знаходяться такі дерева: Сосна (*Pyrus communis*), Слива домашня (*Prunus domestica*), Софора японська (*Sophora japonica L.*), Сакура (*Prunus serrulata*), Клен ясенелистий (*Acer negundo L.*), Бузок звичайний (*Syringa vulgaris*), Бреза повисла (*Betula pendula Roth*), Ялівець

китайський (*Juniperus chinensis Variegata*). Більша частина дерев знаходиться в задовільному стані, однак рекомендовано зробити санітарну обрізку дерев і чагарників та розкорчувати пні на ділянці.

Плануючи озеленення ділянки, потрібно ретельно спланувати вибір деревних порід, які є найпоширенішими у даній місцевості [1, 2].

Перелік зелених насаджень, які проєктуються: Самшит вічнозелений (*Buxus sempervirens L.*), Барбарис Тунберга (*Berberis thunbergii DC*), Рододендрон Фантастика (*Rhododendron Fantastica*), Вівсяниця сиза (*Festuca glauca Vill*), Сосна карликова Мопс (*Pinus mugo Mops*).

Асортимент рослин підібраний відповідно до ґрунтово-кліматичних умов району, а також враховуючи специфіку ділянки.

Благоустрій території являє собою комплекс заходів, завдання яких – поліпшення естетичного, санітарного та екологічного стану ділянки. Головною метою благоустрою має стати створення таких комфортних умов для повсякденного життя і відпочинку, які б максимально гармоніювали з природою.

До основних робіт на проєктованій ділянці відносяться:

- встановлення альтанки;
- встановлення дитячої ігрової сітки;
- встановлення покрової доріжки;
- встановлення лавок з перголою;
- заміна існуючої доріжки;
- озеленення території;
- покращення загального стану газону.

Усі елементи відпочинку розташовуються грамотно, адже їх мета – створення комфорту в закріплених за ними зонах, що є важливою складовою благоустрою ділянки.

Лавочки, альтанка, майданчик для занять спортом, або дитячих ігор – у всіх цих об'єктах панує атмосфера затишку [3]. У кожній зоні є не тільки своє призначення, але і грамотно підібране місце для розташування.

При проєктуванні зон враховано ряд вимог до них:

- вони комфортно поєднані між собою;
- пересування між ділянками є зручним;
- оформлення доріжок гармонійно поєднано із загальним видом ділянки
- обраний матеріал відповідає не тільки естетичним вимогам, але і практичності – є довговічним та стійким перед агресивними зовнішніми факторами і не втрачає свого зовнішнього вигляду.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Лисиков А.О. Стильний сад. Від натхнення до ідеї, від образу до проєкту. Харків: Єксмо, 2016. 40 с.
2. Лазарева О.М. Ландшафтна архітектура. Харків: Фенікс, 2005. 207 с.
3. Михайлов О.В. Дизайн та благоустрій ділянки. Запитання та відповіді. Чернівці: Онікс, 2012. 107 с.

**Аркуша Анна,**  
викладач кафедри дизайну,  
Хортицька національна академія  
м. Запоріжжя, Україна

### **ВІТЧИЗНЯНІ ТА МІЖНАРОДНІ ОБ'ЄДНАННЯ ПЕРУКАРІВ: ВНЕСОК У РОЗВИТОК ДИЗАЙНУ**

Бурхливий розвиток у кінці ХХ початку ХХІ ст. перукарської справи, поширення ідей краси, модних тенденцій та креативних стильових рішень стали можливими завдяки створенню національних і міжнародних професійних організацій перукарів.

Перспективні і сучасні напрямки моди допомагають розвиватися перукарському мистецтву і удосконалювати методи роботи.

Найвідоміші серед міжнародних професійних організацій перукарів – це Intercoiffure Mondiale (ICD), Haute Coiffure Francaise (HCF, асоціація незалежних перукарів), Organization Mondiale Coiffure (OMC).

Intercoiffure Mondiale – це Міжнародна організація елітних салонів високого перукарського мистецтва, її історія розпочалася 14 квітня 1925 р., коли перукарі Швейцарії, Німеччини та Англії створили у Гамбурзі «Міжнародну асоціацію жіночих перукарів». Розквіт ICD почався після Другої світової війни. Тепер до цієї організації входить понад 2500 провідних салонів з 41 країни. Очолює Intercoiffure Mondiale Всесвітній президент – відомий перукар Клаус Пітер Окс (Франція). Він та Рада директорів керують роботою організації.

Haute Coiffure Fransaise (HCF) – асоціація незалежних перукарів, створена у квітні 1945 р. провідними перукарями Парижа, власниками престижних салонів. Нині HCF представлена у 36 країнах світу й об'єднує близько 1500 успішних салонів краси. Ця асоціація організує модні покази у Парижі, де демонструються колекції сезонів осінь – зима та весна – літо, створені французькою креативною командою HCF. На такі покази з'їжджаються до 2000 членів асоціації, щоб ознайомитися з новими тенденціями моди. Потім креативні команди країн – членів HCF організують власні покази, презентуючи свою інтерпретацію модних тенденцій.

Organization Mondiale Coiffure (OMC). Днем народження організації OMC – всесвітньої організації перукарів можна вважати 30 вересня 2000 р., коли загальні збори членів Європейської міжнародної асоціації перукарів, включаючи артистичну секцію цієї асоціації (Confederation Internationale de la Coiffure/Organisation Artistique Internationale, або CIC/OAI), більшістю голосів вирішили перейменувати її в Organization Mondiale Coiffure. Таким чином, діюче з 1946 р. професійне об'єднання отримало новий імпульс для розвитку. Тепер ця професійна організація об'єднує 64 країни. У 2004 р. Всесвітнім президентом OMC обрано Сальваторе Фодеру.

У структурі OMC – п'ять географічних зон: африканська, американська, азіатська, європейська та східноєвропейська. Усі ці зони сформовані за принципом географічного положення.

Світ моди характеризують чотири тренди: De-lush, Interse Xiyn, Utopia, Virtual Life. Тренд De-lush дає можливість залишатись в гармонії з собою та сприймати себе в первозданній, природній величі. Для даного тренду особливо у моді золотисті, коричнево-мідні відтінки. Тренд Utopia – це мрії про світле майбутнє, дозволяючи вийти з рамок буту. Комфортний світ нових технологій, творіння, чуття та емоцій. Образи прості та тонкі. Тренд Virtual Life з'явився не перехрещенні реального та віртуального світів, тому йому близькі такі поняття, як інформативність, швидкість, креативність, незалежність. Зачіски фантазійні, їх форма може бути різною. Відтінки яскраві, радісні та дуже різноманітні – від червоного до кремово-персикового, кислотно-жовтого та коричневого. Знову в моді твід і смужка.

Мода з кожним роком йде вперед, не зупиняючись на минулому. Цьому допомагають сприяти нові напрямки та тенденції в моді. Аналізуючи роботи провідних зарубіжних майстрів, спочатку потрібно виділити найбільш популярних та найбільш відомих перукарів світу. Ними вважаються Луї Лонгераус, Відал Сесун Олександр де Ларі, Толух Guy, Pivot Point, Альда Копала, Patrick Cameron. Нагороджений титулом «людина легенда» Відал Сесун. Він відомий по всьому світу, навіть поза межами перукарської майстерності. Patrick Cameron вважається найталановитішим стилістом по створенню зачісок з довгого волосся. Сем Макнайт (Лондон) запропонував завитки, які повинні бути блискучими розділеними. В покрасці I. Bogatti (Aduachic) (Франція) пропонує медові відтінки в співвідношенні з жіночою неповторною лінією. Jean Marc Joubert (Франція) пропонує чотири варіанти ультрамодних зачісок для вечора: гладке і пряме, витягнуте за допомогою праски волосся або супернакручене, в безпорядку мілке та хвилясте, що створює контраст між прямим та густим чубчиком та начесаними пасмами, які підібрані на потилиці.

Щодо українських центрів моделювання зачіски, то до них можна віднести школи Тарасюка та Дюдєнка. В сучасному світі вони найбільш відданіші з усіх інших. Таким чином важливу роль у розвитку напрямів перукарської справи, в підвищенні кваліфікації майстрів у галузі моделювання зачісок відіграють навчально-методичні центри, де викладають і працюють майстри високого класу, призери міжнародних конкурсів. На основі узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду тут проводиться навчальний процес, виховується нове покоління майстрів, працюють курси підвищення кваліфікації, створюються нові стрижки та зачіски, формуються нові напрями моди, розробляються нові технології, впроваджуються нові види послуг, удосконалюються попередні. В Україні найвідоміші із них – авторська

школа Вячеслава Дюдєнка, Центр перукарського мистецтва «Володимир Тарасюк», навчально-методичний центр «S&A group» (м. Київ), Центр моди Людмили Абрамової (м. Дніпропетровськ).

На сьогоднішній день перукарі-модельєри пропонують лаконічність форм в вікторіанському стилі. Стрижки на основі видовженого квадратного силуету з використанням техніки слайсінгу. Виконуються завивки за допомогою різноманітних закруток, створюються оригінальні форми, насичені кольори. Також модними є природні, плавні лінії. Є нові способи стрижок – це поінтінг, слайсінг, pointcut. Також з'являються нові методи укладки – брамінг, бомбаж та політінг.

Починаючи з першого курсу, студенти Хортицької національної академії направляються на практику в перукарні та салони краси, театри, на телебачення, в дизайн-студії, ательє, в рекламні агентства, приймають участь у внутрішньо-академічних конкурсах на базі театру зачісок Нью-Лук, та фестивалях м. Запоріжжя та Дніпро.

Особливістю дизайнерського образу, який створюють студенти Хортицької національної академії є використання у зачісці рельєфних ліній, плетіння, використання пурпурних та кислотних кольорів, а під час створення візажного обліку – поєднання кольоротипів «Літо-весна», «Зима-осінь» у моделей, які беруть участь у конкурсах та фестивалях, що є візитною карткою спеціальності «Перукарське мистецтво та декоративна косметика». Зачіски, які виконують студенти слідуючи напрямкам моди відрізняються витонченістю, унікальністю та креативністю.

Участь студентів у конкурсі «Дзеркало моди» сприяє встановленню емоційних контактів між студентами, навчає працювати в команді, допомагає студентам отримати досвід, зміцнює професійні знання, розкриває креативність і фантазію, формує активну життєву позицію, навчає цінувати індивідуальність, свободу самовираження, створює атмосферу взаємоповаги і демократичності в колективі.

Хортицька національна академія співпрацює зі студіями краси Estel та Варіант Н, технологи компаній проводять майстер-класи, завдяки цьому студенти отримують унікальний досвід з методами догляду та фарбування волосся.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Борщ І.П., Філімонова А.С. Методика викладання фахових дисциплін з перукарського мистецтва. К., Кондор. 2018. 92 с.
2. Лубянська С.П. Дизайн зачіски. К.: Кондор. 2018 18 с.
3. Міллер В.О. Біблія перукаря колориста. К., Бомбора. 2020 200 с.

**Бойченко Катерина Романівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Садово-паркове господарство,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Кобець О. В.**,  
кандидат сільськогосподарських наук,  
доцент кафедри садово-паркового господарства,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### **ПРОЄКТ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІДПОЧИНКУ НА ТЕРИТОРІЇ ПЛОДОВОГО САДУ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ**

Хортицька національна академія – це навчальний і реабілітаційний заклад, який було започатковано у 1961 році як школа-інтернат № 8. На території був закладений парк, збудована теплиця, де вихованці могли приймати участь у вирощуванні овочів, зелені, квітів, а також був висаджений плодовий сад, щоб вихованці закладу мали додаткове джерело фруктів та вітамінів. За багаторічну історію розвитку і досягнень школа-інтернат перетворилася на національну навчально-реабілітаційну академію [3]. Одночасно ріс і дорослішав сад, який годував не одно покоління вихованців закладу. І ось настав час, коли сад зістарився, дерева почали всихати, з'явилося багато інвазійних

рослин, дичків, порослі. Тому очевидно стала потреба у реконструкції старих садових насаджень і відновлення його декоративності і утилітарної функції.

Флодовий сад Хортицької національної академії розташований з північно-східного боку від будівлі, має загальну площу 2400 м<sup>2</sup>. З північного сходу сад обмежений зовнішнім парканом, з південного заходу – квітковим партером, з південного сходу – обмежений парканом розсадника Хортицької національної академії, з північно-західного – межує з майданчиком для дітей молодшого віку. Рельєф ділянки має нахил з південного заходу на північний схід. Висотний перепад складає 1,2 -1,7 м.

Проведена інвентаризація і комплексна оцінка стану насаджень [2] показала, що на території зростає 73 деревних рослини. З них: *Armeniaca vulgaris* Lam. – 34 шт., що складає 46,6 % насаджень. *Juglans regia* L. і *Pyrus communis* L. налічується по 6 екземплярів (8,2% насаджень). Дички *Prunus cerasus* L. та *Prunus domestica* L. зростають у кількості 2 шт. і 4 шт. відповідно. Адвентивні види: *Robinia pseudoacacia* L., *Acer platanoides* L., *Elaeagnus angustifolia* L., *Syringa vulgaris* L. у загальній кількості 21 шт. складають 28,8% наявних насаджень. Більша частина плодкових дерев (36 шт.) знаходиться у задовільному декоративному і санітарному стані, 16 шт. – у незадовільному. Будівель, споруд, квіткових багаторічних і однорічних рослин на ділянці немає. Трав'яне покриття обстеженої території старого саду складається з *Festuca ovina* L., *Poa pratensis* L., *Elytrigia repens* (L.) Desv. ex Nevski, *Amaranthus retroflexus* L., стан покриття – незадовільний.

Ґрунт на ділянці піщаний за механічним складом, ґрунтовий розчин має рН =7, ґрунт безструктурний, вміст гумусу – менш ніж 2% [5].

Флодовий сад – це ділянка землі, зайнята багаторічними плодovими насадженнями. Один з видів садів, в якому вирощуються фрукти, ягоди та горіхи. Змішані насадження плодovих і ягідних культур часто також називають плодovим садом [4]. У теперішній час плодovі сади втратили суто утилітарну функцію – тільки давати плоди і ягоди для вживання у їжу. Функція сучасних садів – створювати затишну і комфортну атмосферу для відпочинку його відвідувачів або власників, огортати людину спокоєм, тишею, створювати умови для насолоди привабливими рослинами, приємними ароматами, смачними ягодами та фруктами в ажурній тіні дерев [1]. Тому проектом пропонується відступити від строгого регулярного планування класичного плодovого саду і створити сад пейзажний, з хвилястими доріжками і вільним розміщенням дерев і ягідних чагарників.

В першу чергу необхідно видалити всі адвентивні рослини (21 шт.), а також плодovі дерева, які не можна омолодити: 2 дерева *Prunus domestica* L., 6 дерев *Armeniaca vulgaris* Lam, 2 дерева *Pyrus communis* L. Для всіх інших дерев рекомендується омолоджувальна обрізка, яка дозволить деревам відновити декоративний зовнішній вигляд і простимулює плодоношення. Ці дерева слугуватимуть основою нового саду.

У якості проектного рішення пропонується:

- зі сторони будівлі Хортицької національної академії з правого та лівого боку зробити два входи, оформлені дерев'яними арками, уповитими *Wisteria sinensis* (Sims) DC. сорту «Sierra Madre»;
- доріжки зі спилів дерев, які будуть починатися від цих входів, проведуть відвідувачів в глибину саду, де сплітатимуться між собою і утворять прогулянкову мережу, яка оптично дозволить збільшити розмір садового простору;
- у дальньому куточку саду розташовуватиметься альтанка для тихого відпочинку, створена з висаджених рослин *Carpinus betulus* L., сплетеного гілками над головою відвідувачів;
- звільнену від старих дерев і порослі центральну частину саду пропонується зайняти групою з *Malus domestica* (Borkh.), у пристовбурні кола яких висаджуватиметься цибулини *Tulipa hybrida* hort. сорту «Apeldoorn». Вони квітватимуть одночасно і утворять класичний рожево-червоний колористичний дует;
- уздовж доріжок, що проходять під кронами дерев, пропонується розмістити кущі *Ribes nigrum* L., *Ribes rubrum* L., *Ribes uva-crispa* L., *Lonicera edulis* Turcz. ex Freyn. За своєю природою вони є чагарниками підліску, тому чудово почуватимуться у ажурній тіні плодovих дерев;
- доріжки, які проходять по добре освітленим ділянкам, пропонується прикрасити багаторічними квітковими рослинами: *Lavandula angustifolia* Mill., *Monarda didyma* L., *Thymus vulgaris* L., *Salvia officinalis* L., *Rudbeckia speciosa* Schrad., *Echinacea purpurea* (L.) Moench., *Nepeta × faassenii*



Bergmans ex Stearn. Більшість цих рослин є не тільки високодекоративними, тривало квітучими, але вони мають цілющі властивості і приємний аромат;

- з боку, який межує з дитячим майданчиком, можна висадити живопліт з *Rubus caesius* L., підібравши сорт без шипів, наприклад, «Natchez», щоб дітлахи теж могли поласувати смачними ягодами.

- зовнішній паркан в глибині саду можна задекорувати комбінованим живоплотом з високих ягідних чагарників: *Hippophae rhamnoides* L., *Amelanchier ovalis* Medik., *Vaccinium corymbosum* L., *Cerasus tomentosa* (Thunb.) Wall. ex T.T. Yu & C.L. Li, *Cornus mas* L.. Вони теж досить тіншовитривалі і будуть добре розвиватися у напівтіні запропонованої ділянки;

- трав'яне покриття у саду пропонується відновити шляхом видалення бур'янистих рослин і підсівом культурної посухостійкої травосуміші.

Таким чином, завдяки запропонованим заходам старий плодовий сад набуде другої молодості, знов буде радувати відвідувачів прохолодою тінистих доріжок, ароматами трав і квітів, смачними ягодами і фруктами. На території Хортицької національної академії з'явиться ще один куточок для відпочинку і гармонічного спілкування з природою для вихованців, учнів, студентів і відвідувачів закладу.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Габилова Е.Н. Использование плодовых и ягодных растений в ландшафтных композициях : материалы международной научно-практической конференции «Инновации в технологиях возделывания сельскохозяйственных культур» 17 февраля 2016 г. / пос. Персиановский, 2016. С. 200-203.

2. Інструкція з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України (Україна), Київ, 24 грудня 2001, № 226. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0182-02>.

3. Нечипоренко В.В. ХННРБЦ – 50 років життєтворчості: від школи-інтернату до національного закладу. Запоріжжя, 2011. 550 с.

4. Плодовые культуры: Справочник / сост. Р.П. Кудрявец. Москва, 2011. 383 с.

5. Польові дослідження ґрунтів. Порядок і методи роботи. Основні вимоги до результатів (редакція станом на 01.03.2021) URL: [http://www.leonorm.com/p/NL\\_DOC/UA'201401/Nakl3Q.htm](http://www.leonorm.com/p/NL_DOC/UA'201401/Nakl3Q.htm).

**Борисова Світлана Володимирівна,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дизайну,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Старобільськ, Україна

### ПРОЄКТУВАННЯ ІНФОГРАФІЧНИХ ЗОБРАЖЕНЬ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ГРАФІЧНИХ ДИЗАЙНЕРІВ

Сьогодення характеризується високою інформаційною активністю і постійним зростанням обсягу інформації, яку людина має досягнути для ефективної професійної діяльності. З іншого боку, існує потреба в донесенні важливої інформації до споживача і її свідомому засвоєнню. Тому така інформація стає все більш персоналізованою, застосовується в електронних листах, соціальних мережах, дискусійних форумах. Відповідно, зростає потреба у фахівцях, спроможних забезпечити розробку візуалізації контенту, використовуючи відповідні та ефективні інструменти та ресурси.

Інформаційна графіка (інфографіка) – це візуалізація ідей, даних та інформації у вигляді зображення (інформаційний дизайн, інформаційна архітектура). В основі застосування інфографіки покладена здатність зорової системи людини побачити закономірності у зображенні, що робить дані доступними та привабливими для аудиторії.

Інфографіка, що знаходиться в межах інтересів графічних дизайнерів, може розглядатися як дієвий засіб досягнення спрощення, пояснення складних концепцій і наведення прикладів через надання для сприйняття великому обсягу різномірних відомостей логічно організованого вигляду.

Ефективність інфографіки обумовлена поєднанням візуального графічного образу з текстовим повідомленням, що застосовується як при проектуванні друкованої продукції (плакати, листівки, брошури, стенди), так і в інформаційній мережі «Інтернет» (у вигляді рекламно-інформаційного зображення). Інфографіка використовується для різноманітних цілей: інформування аудиторії про діяльність компанії; пояснення важливих концепцій; складання бізнес-планів; перерахування ресурсів, можливостей, рекомендацій; розподіл процесу на окремі етапи; візуалізація шляху; порівняння об'єктів; резюмування ключових концепцій постів, блогів; візуалізації важливої статистики в соціальних мережах тощо. Візуалізація головного змісту відбувається завдяки застосуванню графічних засобів і в якості основної мети спрямована на виявлення суті інформації, надання їй оригінальної художньо-виразної форми для кращого запам'ятовування і більш переконливого і гармонійного характеру [1, с. 128].

З огляду на зазначене вище опанування майбутніми графічними дизайнерами навичками проектування інфографічного дизайну, створення інфографічних структур, що спроможні максимально чітко передати інформацію через креативну графічну композицію з текстом та / або статистичними даними, є важливим для успішної подальшої професійної діяльності.

Проекти зі створення візуальних комунікацій засобами інфографіки відбуваються в декілька етапів: розробки смислової концепції, виконання графічного ескізу і етапу комп'ютерного проектування.

При проектуванні візуалізації образів в інфографіці на етапі розробки смислової концепції необхідно враховувати співвідношення – мінімальне використання тексту і максимальне – контенту. При проектуванні візуалізації образів в інфографіці на етапі виконання графічного ескізу необхідно дотримуватись таких принципів побудови, як точність, достовірність, масштабність, ефективний візуальний дизайн, структурованість, категоріальність, лаконічність, блоковість; стискати візуальне повідомлення для відображення інфографіки на мобільних пристроях (для інтернет-користувачів) [2, с. 37]. Важливим є створення акцентів на «ефектному дизайні» через застосування контрастних кольорів, знаково-символічних зображень, переліків, шрифтів, відповідних змісту і характеру інфографіки, забезпечення зв'язків між символами і змістом, логіки та послідовності подання інформації, динаміки загального композиційного рішення зображення.

Для комп'ютерного проектування інфографіки можуть застосовуватися різні інструменти, застосунки і програми. Показовими є дані, наведені у дослідженні «Using Infographics in the Teaching of Linguistics» [3, с. 434], щодо аналізу розподілу програм, що використовуються з метою створення інфографіки на основі опитування 186 респондентів (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Розподіл програм, що застосовуються для створення інфографіки

Tool or program	Frequency	Percent
Unspecified	65	34.9
Easily and Piktochart	2	1.1
Easily and Photoshop	4	2.2
Easily	39	21.0
Infochart	1	.5
Maker	1	.5
Photoshop and Piktochart	4	2.2
Photoshop	27	14.5
Piktochart	38	20.4
Smartdraw	1	.5
Website	3	1.6
Word	1	.5
Total	186	100.0

Згідно наведених даних, найбільш затребуваною програмою із «арсеналу» графічних дизайнерів є растровий графічний редактор Adobe Photoshop. На рисунку 1. наведений приклад проекту, розробленого здобувачем вищої освіти Ю. Пахомовою (Краматорський коледж технологій та дизайну) до Дня захисника України 14 жовтня в програмі Adobe Photoshop з урахуванням базових рекомендацій щодо проектування інфографічного дизайну (див. рис. 1.).



Рис. 1. Проєкт до Дня захисника України

Виділяють різні варіанти інтеграції інфографіки в освітній процес в умовах закладу вищої освіти.

1. Освітня інфографіка може використовуватися як візуальний посібник при вивченні навчального матеріалу. Її можна використовувати на початку практичного заняття, при формулюванні проблемних питань, що стосуються інфографіки, або може бути застосовано під час завершення заняття, коли викладач аналізує, узагальнює матеріал, структурує його.

2. Інфографіка може бути застосована як домашнє завдання. Це допоможе здобувачам вищої освіти не тільки опрацювати матеріал, а й вдосконалити навички роботи з комп'ютером і програмним забезпеченням.

3. Інфографіка може бути використана для організації та проведення дискусії з конкретної теми, коли доцільно подати стислу інформацію, коротко її презентувати.

4. Інфографіка може стати інструментом підвищення активності здобувачів вищої освіти.

5. Інфографіка може бути застосована в якості інструменту звітності (звіт може бути поданий у вигляді інфографіки).

6. Інфографіка може бути інструментом оцінювання.

7. Інфографіку можна використовувати з метою навчання формулюванню власних міркувань і наведення аргументованих доказів.

Інфографіка набуває все ширшого застосування як у поліграфічній продукції, так і у соціальних мережах чи Інтернет-спільнотах. Причиною зростаючої популярності такого типу подання інформації є особливості проєктування інфографічного дизайну з використанням змістових образів, схем, структур, моделей, акцентних кольорів візуально-графічного повідомлення. Майбутнім графічним дизайнерам варто бути ознайомленими з етапами створення інфографічних зображень для можливості їх застосування у подальшій професійній діяльності.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дейнеко Ж. Використання інфографіки як засобу комунікації у сучасних виданнях. URL: [https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/1638/1/ShS\\_PMW-2016\\_h.pdf](https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/1638/1/ShS_PMW-2016_h.pdf) (дата звернення: 30.04.2021).

2. Продан І. В. Інфографіка як інструмент візуалізації реклами. *Інноваційний розвиток сучасної науки: нові підходи та актуальні дослідження*. Матеріали наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26-27 березня 2021 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 36-39.

3. Dahmash, Arwa Bin and Al-Hamid, Ashwag and Alrajhi, Masha'el, Using Infographics in the Teaching of Linguistics. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2017. December. V. 8. № 4. pp. 430-443.

**Василенко Яна Валеріївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Образотворче мистецтво,  
декоративне мистецтво, реставрація,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Дерев'янюк Н. В.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
завідувач кафедри дизайну,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **СИМВОЛІЗМ ОБРАЗА КОНЯ – КЕЛПІ, ЙОГО ОБРАЗОТВОРЧЕ ТРАКТУВАННЯ У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ**

У століття новітніх технологій успішно склалася загальноприйнята думка, що людина наділена всіма необхідними ресурсами, щоб жити з почуттям безпеки і продовжувати задовольняти свої потреби, встигаючи за технологічним прогресом. Щоб наздоганяти час, по своїй функціональності альтернатива в засобах пересування є доволі різна: від екологічно чистого транспорту, до забруднюючих повітря, і ціль подібного втручання в екобаланс повинна зважувати користь та можливі ризики. Наприклад, вражає той фактор, що до масштабів і переваг створення людиною саме військової техніки для доведення своєї могутності та впливовості. Особисто, коли це стосується прикордонних конфліктів. У такому випадку залізний транспорт приймає максимально агресивну сутність, спрямований на загострення конфлікту, на розпалювання війн, і, як стає відомо, у такому агресивному настрої неможливо вирішувати проблеми, а тільки створювати нові перешкоди.

За допомогою міфів люди намагалися пояснити незрозуміле. Головне їх завдання полягає в тому, щоб дати зразки, моделі для дії, що здійснюються людиною. В декоративній композиції виділений образ міфологічного духа Келпі може слугувати як засудження неправомірних рішень та конструктивна критика того рівня мислення, котре дискримінує і порушує баланс в загальному життєвому потоці. Є важливим розкривати конфлікт образотворчими засобами у картині через зображення постаті коня, який, більш усього, може нагадати людині, що означає поважати кордони один одного, а також вчитися бути добрими та терпимими до різних верств населення планети.

Але самий образ міфологічної істоти Келпі, як злого духа-перевертня шотландської міфології, дуже тісно перегукується з українським баченням «водяника» чи «блуда». Містичні створіння Келпі мешкають у прісних водоймах, і можуть приймати образ коня знаходячись на землі. Вони є прообразом тих негативних емоцій та у більшості руйнівних «механічних» і бездумних дій, котрі виринають ідейним поштовхом на поверхню, божевільно «скачуть галопом», виплескують шалений потік енергії, котрий в'ється бурхливими хвилями у просторі і створює цілі катаклізми, погойдуючи гармонію в природі. Тож символізм образу коня виражений у сюжетно-тематичних композиціях, які можуть слугувати засобом передачі емоційно-збудженого стану у загальному становищі на окупованих територіях України.

Можна побачити, що зовсім не випадково тонка структура і поетичні лінії привертають погляд художників. Глядач може споглядати грацію рухів, в котрих прочитуємо бажання цінувати та вивчати своє оточення, і, головне, – насолоджуватися своїм життям. Така мотивація і сприйняття Світу набуває актуальності у всі часи. Можливе розкриття причинності спонтанної злості і зростаючого почуття люті, яке виникає, наприклад, при надзвичайних зупинках під час пересування на особистому транспорті, допомагатиме зробити акцент на окремій задоволеності людини собою та рівні її розвитку, а також загалом коли настає час зупинитися, щоб подумати у сплутаних життєвих ситуаціях, таких як: особисті, сімейні, і глобальні відносини між країнами. Такі області тісно пов'язані, і якщо хоча б одну з них ігнорувати, локальна ситуація поступово переростатиме у масштабну.

Якщо звернути увагу на коня, котрий не вигаданий людиною – це узагальнений символ сонця [1, с. 293], божественного світла, неймовірної потужності і швидкості, терпіння та доброти. Це – наблизений символ до земних кіл (кіл життя), по яких ходить і людина. Тіла тварин – як окремий вид письма: напрямок шерсті, пар плуваного дихання, напрямок розкосих очей, і, звичайно ж, висічені відмітини на шкірі живої істоти, залишені людиною, часто носить негативний характер, де людина проявляє себе зарозумілою, марнославною, і досить кровожерливою. Однак, це – зворотний бік медалі, в мистецтві спостерігається якраз прояв всіх граней людського єства, наприклад, це досить чітко прослідковується в роботах сучасного американського художника Мартіна Вітфута.

Уважне споглядання за непорозумінням між людським і тваринним світом дає зрозуміти той безлад у думках, котрий в більш глобальних масштабах коїть немало лиха і в екологічному балансі. Тому сучасний живопис Мартіна пов'язаний з насильством, занепокоєнням і хаосом дикого світу, але в той же час в роботах продемонстрована і його краса, і, навіть, надія на краще майбутнє.

Таку надію плекає й геніальний український художник Іван Марчук з Тернополя, який працює в незвичному і досить специфічному стилі «плентанізму» (від слова «пльонтати»). Як це не дивно, але складається таке враження, що частинка негативних емоцій, викликаних під час проживання того чи іншого складного досвіду, як наприклад: досить скрутні спогади про життя за часів радянської влади [3] та несправедливість по відношенню до свого народу, біль і переживання за нього, пригніченість художника через політичні переслідування аж до 1988 року, і на додачу офіційне і демонстративне ігнорування його творчості Союзом художників. От і виходить, що коли створюються певні обмеження, гривастий Келпі знайде собі місце в композиції навіть серед таких талановитих творців. Якщо чути розповіді Марчука про життя, коли Україна ще не була незалежною, коли «жити не хотілося», і було 15-20 років застою у роботі, можливо, своєю палітрою та специфічною технікою у композиції митець зображає людей, але в масштабі дуже дрібними, ледь вловимими, як в павутинку однаково заплетені, як один візочок-мазочок на всіх покладений, це і можна вважати інтерпретацією відповідальності за безпеку і цілісність квітучої української землі.

Вперте дихання коня, його твердий впевнений крок вперед, бажання всіма зусиллями продовжити своє барвисте життя, бігати і насолоджуватися духмяним полем, що народжує зорю. Зображення таких динамічних рухів в композиції, як особиста асоціація і розмова з підсвідомістю, з автоматичною пам'яттю, з глибинними пориваннями думок і почуттів у боротьбі за свої права жити і розвиватися саме в своїй країні. Це – спроба пов'язати і пояснити теперішній стан українського народу, його настрої та переживання. Бажання твердо стояти на рідній землі і захищати свій народ, нагадуючи про потужність впливу української символіки, якої взагалі не треба цуратися, бо це – наша ідентичність, житниця нашого потенціалу, місце сили, що сприяє натхненній творчості і унікальному сяйву українського стилю, який слід зберігати і боронити від ворога, що хоче знищити навіть саме існування такого поняття, як «Українська мова та культура» [1, с. 31].

Як саме в години Першої і Другої світових війн кінь допомагав людині, тягав важкий вантаж на свої плечах, ніс з усіх ніг від вбивчого бомбардування, і, якщо згадати, кінь – з нами протягом всієї історії світу, це – наші найдавніші супутники, на спинах яких людина проголошує себе ледь не «царем природи», хоча все навпаки, і людське створіння – також невід'ємна частина Світу. І наша вдячність до коней за своєрідну терапію, корегування своєї особистої поведінки методом вивчення реакцій тварини, все це закріплено на генному рівні, і людині корисно пам'ятати цей досвід і застосовувати його також, коли для Батьківщини настають скрутні часи, коли гідність української нації намагаються розчавити в інформаційній війні усіяною пропагандою і фейками, тим наклепом, котрий отрує свідомість і навмисно накачує ненавистю до конкретної нації, такий стан зупиняє духовний розвиток, підриває авторитет України, відправляє «в небуття» наші досягнення в успішному будівництві суверенної держави. Таке посягання на права людини унеможливорює форму вільного вибору, а коли не стає змоги висловити свою думку відкрито, залишається тільки боротися, через мистецтво доносити до свідомості людей свою громадянську позицію і підкреслювати переваги цього внутрішнього стану, коли насправді завжди є відповідь на питання «Куди ви живете?» В такому підтексті завжди залишається важливим той момент, де треба робити свій остаточний вибір, а за наслідки цього вибору вже нести пряму відповідальність [2, с. 19].

Припустимо розкриття такої відносної емоції, як злість, котра притаманна містичному духу Келпі необачно штовхає до радикальних методів, які можуть також застосовуватися повсякдень в особистих і сімейних відносинах, і, звичайно, у розширених закордонних стосунках. Виявлення наслідків цих категоричних методів у формі декоративного зображення на полотні є ключовим завданням довести до глядача, що не існує «абсолютної злості», є лише нещасні люди.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тиховська О. Відображення культу Сонця у світогляді українців Закарпаття. *Acta Hungarica. Збірник наукових статей*. Ужгород: ПП «Аутдор-Шарк», 2018. С. 292-299.
2. Сакун, А. В. Антропологічні інтенції постмодерністського мислення: перспектива vs фіналізму. *Філософські обрії*. 2014. Вип. 32. С.17-26 с.
3. Іван Марчук – український художник зі світовим ім'ям і визнаний геній сучасності. URL: <https://kulturomania.ru/video/item/ivan-marchuk-ukrainskiy-khudozhnik-s-mirovym-imenem-i-priznannyyu-geniy-sovremennosti/>

**Виноградова Марія Костянтинівна,**  
аспірант кафедри графічного дизайну,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
*м. Харків, Україна*  
Науковий керівник – **Сбітнєва Н. Ф.**  
кандидат мистецтвознавства, професор,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
*м. Харків, Україна*

## **СПЕЦИФІКА ПОБУДОВИ ВІЗУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Перевантаження простору повідомленнями вимагає від дизайнера пошуку візуальних прийомів для ефективності впливу на реципієнта. З одного боку, це спостерігається в зміні фокуса зі змісту повідомлення на наявність в ньому емоційної наповненості, що досягнута лише за рахунок використання графічно-просторових засобів вираження візуального тексту. З іншого – тенденція до певної мімікрії інформаційних технологій: симультанності повідомлення; запозичення форми комунікації з Інтернет-середовища. Отже, візуальну комунікацію нині слід розглядати з двох позицій: як заміну текстового повідомлення та як засіб інтерпретації інформації. Зауважимо, що інтерпретації виключають втрату чи неумисне спотворення змісту повідомлення. Також, візуальна комунікація – це координація функціональних процесів за допомогою створення спеціальних візуальних знаків і знакових систем.

Дія візуального образу, закладеного у повідомленні, залежить від способу інтерпретації даних та виду кодування інформації [3]. До основних вимог візуального образу В. Шевченко відносить:

1. Наявність конкретизованого змісту;
2. Присутність закладеного емоційного ставлення.

Так само, як візуальна комунікація, інформаційні технології включають процеси збору, обробки й передачу даних. Використовуючи найбільш значне середовище інформатизації – інформаційну мережу «Інтернет», безперервність виробництва контенту наблизилась до нескінченності, зі свого боку співвідносно знизилась здатність до сприйняття будь-якого контенту [2]. Але саме це є метою інформаційних технологій: генерування, виробництво, аналіз та сприйняття певного рішення людиною до дії. Тоді візуальна комунікація стає не тільки продуктом інформаційних технологій, а сферою донесення ідей, що будуть сприйняті, як запрограмована дія.

З цієї причини візуальний текст складається з заданого, навмисного повідомлення, що призначене для приймача, і прихованого неявного тексту (що пов'язаний з основним текстом, але створений навмисно). Нерідко текст містить інформацію, покликану вплинути на поведінку адресата. Процес візуальної комунікації відбувається наступним чином:

- сприйняття суб'єктом складових зображення;
- предметне співвіднесення зображення («семантичних одиниць») з вже присутніми в пам'яті поняттями й уявленнями;
- надання візуальному ряду (зображенню) образності, змістовності.

На питання: завдяки чому відбувається трансформація вербальної інформації у невербальну є декілька відповідей. Одна з них – це використання певного кодування, іншими словами, певних символів та знаків, що зберігають закладене в них інформаційне навантаження. Інша – це створення візуального тексту, який характеризується обов'язковою наявністю адресанта та приймача повідомлення. Проте, обидва принципи неможливі без побудови візуального образу – ідеально-чуттєвого предметного уявлення змісту та ідеї, що виникає в процесі формування задуму, проектування і сприйняття певного предмета.

Зазначимо, що зображення мають принципові структурні відмінності від вербальних текстів і подібних до них знакових конструкцій. За думкою С. Дуррані, крім зовнішніх зв'язків із системою коду, в зображенні фіксуються внутрішні зв'язки між елементами його просторової структури. Замість лінійно впорядкованих ланцюжків, які складені з окремих частин вербальних компонентів, у зображеннях смислові відносини будуються у двомірному просторі, який передбачає неодноразове повернення до одних і тих же місць закодованої інформації.

Важливо, що складові візуального повідомлення сприймаються одночасно. Теоретики мистецтвознавства й соціологи не можуть прийти до єдиної думки щодо розмежування вербальних і візуальних повідомлень. З одного боку, сьогодні більшість візуальних образів у чистій формі існують

лише у друкованих медіа, все інші – це комбінація синтетичних образів. Зауважимо, що візуальне повідомлення може відповідати візуальному тексту – не тільки напису, символу, зображенню, а й об'єкту в цілому.

Збільшення швидкості та обсягу інформації призвело до захисної реакції – появи стереотипних патернів поведінки реципієнта, його все частішої взаємодії з симулякрами, які, на відміну від насиченого повідомленнями простору, є місцем рефлексії [1]. Це створило умови для пошуку нових засобів побудови візуальної мови, запозичення методів й фрагментів зі суміжних проектних середовищ: генеративного дизайну, 3d технологій, використання у друкованих формах елементів, які існують лише у віртуальній комунікації.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфьорова З. І. Візуальне мистецтво кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... доктора мистецтвознавства : 26.00.01. Харків: ХДАК, 2008. 44 с.
2. Ware C. Information Visualization: Perception for Design (Interactive Technologies) (3rd edition). Waltham, MA, USA : Elsevier; 2013. 536 p.
3. Шевченко В. Е. Становлення наукової думки щодо мови візуальної комунікації. *Вісник книжкової палати*. Київ, 2014. № 9. С. 6–9.
4. Durrani S. What makes an image worth a thousand words? Teaching strategic visual analysis and synthesis via semiotics. *Communication Teacher*, 2020. URL: <https://doi.org/10.1080/17404622.2020.1862269> (дата звернення: 20.02.2020).

**Голубнича Ганна Вікторівна**,  
аспірантка 1 курсу спеціальності Дизайн,  
Київський національний університет культури і мистецтв,  
*м. Київ, Україна*  
Наукові керівники: **Божко Т. О.**,  
кандидат мистецтвознавства, доцент,  
Київський національний університет культури і мистецтв,  
*м. Київ, Україна*;  
**Вежбовська Л. Р.**,  
кандидат мистецтвознавства, доцент,  
Київський національний університет культури і мистецтв,  
*м. Київ, Україна*

#### РЕДУКЦІЯ ГРАФІЧНОЇ НАДСКЛАДНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФОГРАФІКИ ОСТАННІХ РОКІВ ДЛЯ СПРОЩЕННЯ ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

Епоха інформаційного перенасичення ставить перед дизайнерами-графіками нові виклики, з якими, можливо, ефективно справлятися, впроваджуючи принципово нові форми дизайнерської продукції, такі як соціальна інфографіка [1].

Актуальною проблемою продуктивності застосування інформаційної графіки, в цілому, є її стилістичні та художньо-образні вираження сучасності та найближчого майбутнього.

Авторські наукові спостереження показують, що графічна складність тривимірної ручної візуалізації даних минулого, орієнтовно до 2012-2013 рр., ускладнювало декодування інфографічного повідомлення (коректного інформативного донесення системного комбінованого візуального матеріалу) [2], що перешкоджало основному завданню використання інфографіки в наукових, навчальних і просвітницьких цілях [3].

Ліміт, до якого люди в стані фокусувати свою увагу на оптичному об'єкті або на іррелевантних факторах, що відволікають, критично залежить від рівня і виду візуальної інформації (зображення, текст, або їх синтез), яка включена в поточне завдання. Можливість фокусування уваги на візуальних стимульних матеріалах поліпшується під впливом умов високого навантаження сприйняття, але погіршується при навантаженні когнітивної процесуальності контролю, такої, як робоча пам'ять, наприклад, при надлишку візуальних деталей комплексної композиції [4].

В науковій статті «Teaching/Learning Strategies through Art and Basic Design Education» дану тему автор А. Besgen розглядає в ракурсі прерогатив інфографічної двомірної «примітивістської» і

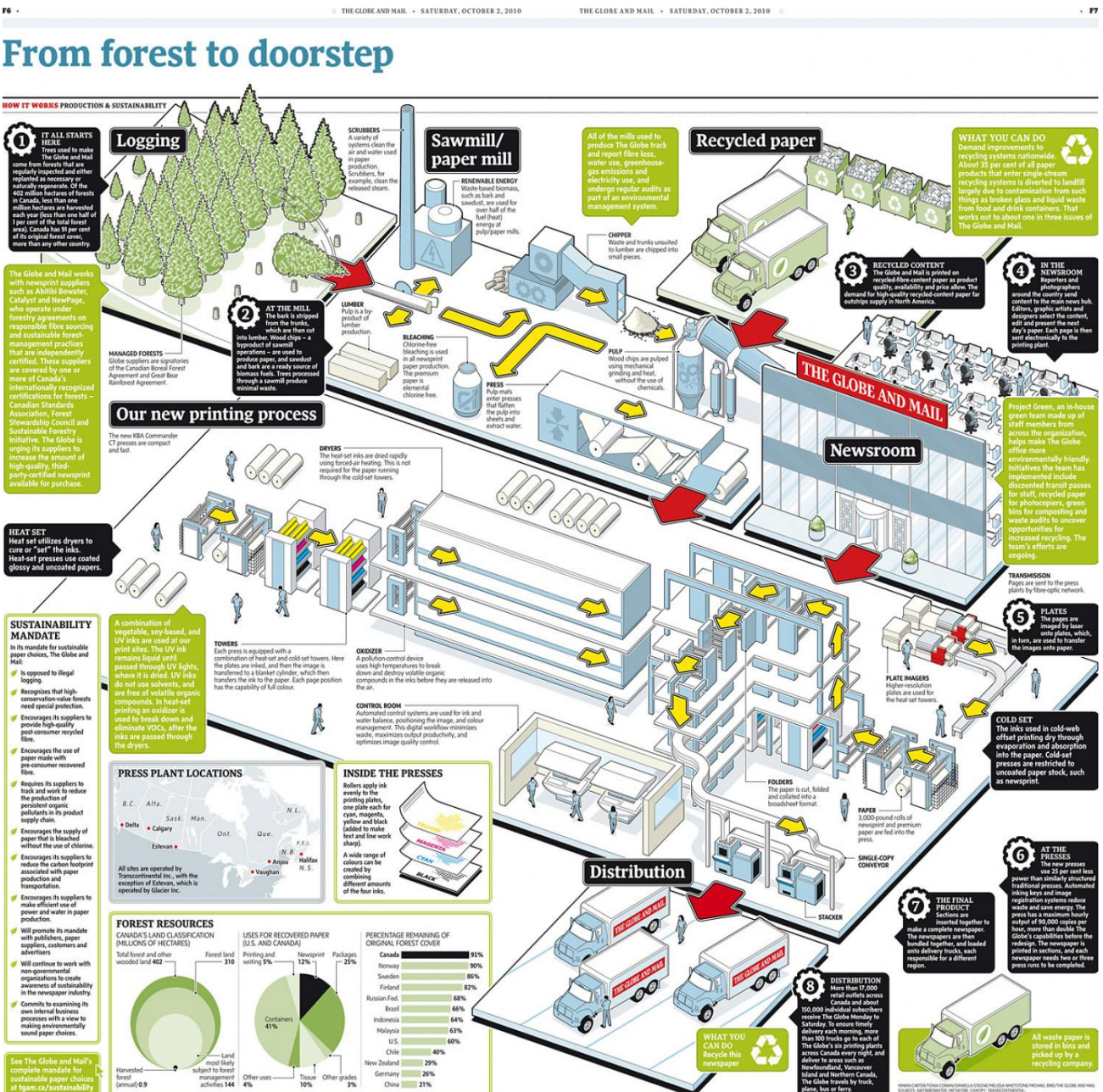
«геометрія-центрованої» графіки та принципів формоутворення, які зародилися в період розквіту Баугаузу [5].

Вчені А. Єфімов і Н. Панова в своїй роботі «Вплив поліхромії на формоутворення» наводять приклади зниження складності форм і фігур при штучній мінімізації використаної колористичної палітри, що так само покращує інформативність «візуального зчитування» матеріалу [6].

«Less is more» – цитата відомого креатора-дизайнера Ludwig Mies van der Rohe найкращим чином характеризує графічні потреби для створення ефективного соціального інфографіки сучасності. Базисні принципи мінімалістичного формоутворення і колористики засновані на правилах, які описують відсутність необхідності додавання, або відібраних елементів з дизайнерської композиції, достатнім чином відповідають потребам сучасного споживчого досвіду, при яких на декодування інфографіки, статичної або динамічної, відводиться все менше часу у зв'язку з тенденційними процесами фокусування уваги.

Для комфортного і повноцінного сприйняття автор пропонує порівняти дві соціальні інфографіки: рис. 1 демонструє переваженість деталізацією, також внаслідок введення тривимірності, рис. 2 є внаслідок мінімалістичної простоти більш прийнятним для отримання нового інформаційного досвіду.

Рис. 1



Newspaper Printing Process Infographics, 2010



Рис. 2



United Nations – Water, SDG 6, 2015

Автор даної наукової публікації рекомендує використовувати для створення соціальної інфографіки спрощені форми, в тому числі, якщо вони є біонічними образами, застосовувати лаконічні фігури з чіткими контурами, використовувати модульну сітку для створення ефективною композиції, уникати графічної перевантаженості несуттєвими деталями, спростувати основний образ інформаційної

графіки, керуватися добіркою, яка складається максимум з 4-5 основних кольорів, застосовувати добре читабельні гарнітури шрифтів, уникати декоративності, яка не несе смислового навантаження.

Важливим є також створення гармонії цілісного образу, слід пам'ятати, що основна функція соціальної інформаційної графіки – інформаційна, а не художня.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко Т. О., Голубнича Г. В. Взаємозв'язок естетичності й інформативності соціальної інфографіки. *Філософія подієвої культури: історія та сучасність*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 25-26 березня 2021 р. Київ, 2021. 201 с.
2. Lavie, N. Attention, distraction, and cognitive control under load. *Current directions in psychological science* 19 (3), 143-148
3. Ижевская Т. И. Психологическое воздействие информационной среды на современного человека. *Психопедагогика в правоохранительных органах*, 2009, № 2(37)
4. Ефимов А.В., Панова Н.Г. Влияние полихромии на формообразование. *АМІТ*. 2014. №4 (29). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-polihromii-na-formoobrazovanie> (дата звернення: 23.04.2021).
5. Chun, M. M., Wolfe, J. M., *Visual Attention*. Chapter 9, Blackwell Book of Perception. Version of July 7, 2000
6. Asu Besgen. «Teaching/Learning Strategies Through Art: Painting and Basic Design Education» *Procedia –Social and Behavioral Sciences*, vol. 182, 2015. doi:10.1016/j.sbspro. 2015.04.812

**Давидова Світлана Вікторівна**,  
доктор філософії у галузі педагогіки,  
викладач кафедри дизайну,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### МИСТЕЦТВО STREET ART ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Вуличне мистецтво або street art існувало впродовж становлення та розвитку людської цивілізації й було відображенням індивідуального бачення світу, явищ, однієї людини, або соціальних поглядів конкретного прошарку суспільства. Як мистецтво, street art визнають лише у ХХ столітті із відзначенням його впливу на широкі верстви населення. Сучасні митці активно використовують street art для прикрашання вулиць без особливих архітектурних рішень, за відсутності зелених насаджень, парків, для естетизації певної будівлі, місцевості, або привернення уваги до значущої теми. Вуличне мистецтво, зазвичай, відзначається поліхромністю, проте, існують зразки із абсолютно монохромним рішенням. Також митці активно використовують монохром із поліхромним акцентом, що має великий вплив на глядача.

Видатні художники street art світового рівня – це Бенксі, Віні Графіті, Жан-Мішель Баскія, Олександр Корбан, Шепард Фейрі та інші.

Розглянемо більш детально виникнення та становлення вуличного мистецтва. Стріт-арт (street art) – це різновид сучасного урбаністичного мистецтва. Дане мистецтво завжди викликало велику кількість дискусій з приводу визнання street art мистецтвом, тому що є течії, які не визнають його і вважають вандалізмом. Звертаючи наші погляди у минуле, ми можемо згадати рядки українця Давида Бурлюка та його товариша Володимира Маяковського з маніфесту футуристів, які ще у 1918 році зазначили, що вулиці повинні стати святом мистецтва для всіх [1], а у 30-х роках століття вуличне мистецтво поширилось у Америці та Європі [2]. У ХХІ столітті street art можна зустріти у кожному місті, і це не є вандалізмом, а несе естетичну красу та велику концептуальну основу, яка сприяє активній взаємодії із глядачем.

Розглянемо найпоширенішу класифікацію street art, яка розподілена на:

- настінні малюнки (Рис.1.);



Рис. 1. Віні Графіті. Портрет жінки

- зображення в громадських місцях (використання різних архітектурних об'єктів для нанесення малюнку) (Рис.2);

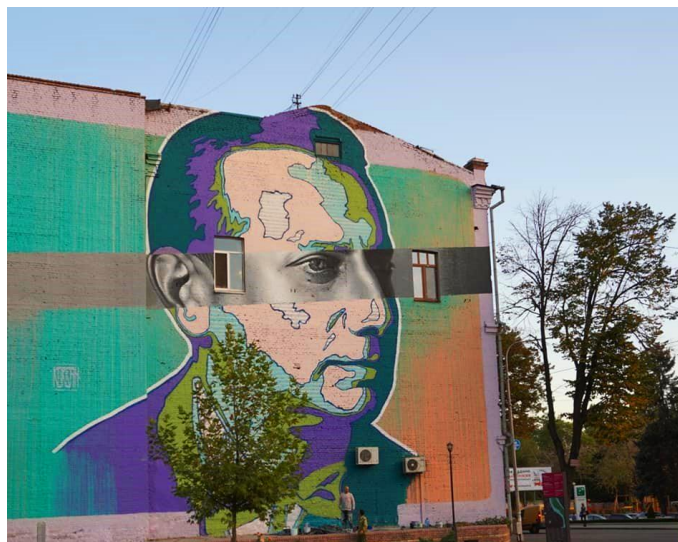


Рис. 2. Олександр Корбан. Портрет Олександра Цфасмана

- вуличні інсталяції (Рис. 3);

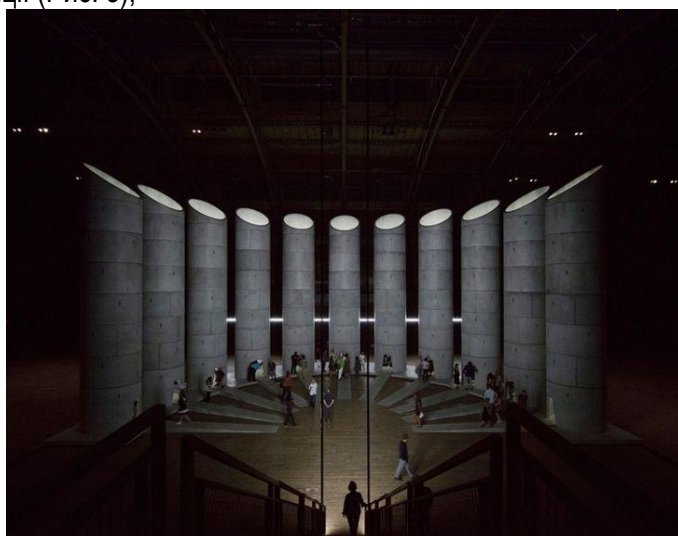


Рис. 3. Тарін Саймон. Втрати

- стікери та ін. (Рис. 4).



Рис. 4. Шепард Фейрі (Obey). Стікери

Тематика street art дуже різноманітна, проте характерним є домінування соціальної спрямованості, або певних протестів тому, що таке мистецтво завжди відкрите до великої кількості звичайних людей. Художники цього напрямку створюють свої роботи не лише для самовираження, але з метою привернення уваги суспільства до важливих повсякденних проблем.

Street art можна розподілити за соціальною тематикою, що становить:

- протести або бунтарські заклики;
- пропаганда ідей певної субкультури;
- художні (оздоблення вулиць міста).

Вуличне мистецтво традиційно трактують як альтернативне комерційному мистецтву або набридливій рекламі.

Таким чином, ми можемо констатувати великий потенціал street art, мистецтва, яке увійшло до життя людей та має великий вплив на розвиток та життя соціуму. Вуличне мистецтво є не лише проявом людських поглядів на певні питання, а й здатне перетворити сірі вулиці на витвір мистецтва, що додає барв та привабливості архітектурі, може дарувати натхнення великим масам людей. Мистецтво переходить із площини музеїв, де його бачить обмежене коло глядачів до великої кількості людей, де на невербальному рівні розвивається естетичний смак, формується стійка система сприйняття алегоричних образів, розуміння гарного та потворного. Мистецтво закарбоване у монументальних формах вже не дозволяє глядачу відмахнутися від нього, воно змушує сприймати, аналізувати і звертати увагу на певні проблеми. Street art став одним із улюблених напрямків мистецтва у митців, тому що завжди є зворотний зв'язок із глядачем, не можливо пройти повз прекрасні реалістичні мурали, або малюнки, які присвячені актуальним «невирішеним» соціальним темам, що змушують замислитись кожного і від яких легко позбутись на екрані телевізора та на просторах інформаційної мережі «Інтернет» – одним натиском пальця.

Отже, street art є не лише мистецтвом. Це – засіб невербальної соціальної комунікації, він є проявом мови людської душі, де засобом є один із прекрасних здобутків людської цивілізації – мистецтво.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлюк Д., Каменский В., Маяковский В. Манифест Летучей Федерации Футуристов. *Газета футуристов*. М., 15 марта 1918 г.
2. Artists Key. Street and Graffiti Art. *The ART story*. URL: <https://www.theartstory.org/movement/street-art/history-and-concepts/> (date of request: 19.04.2021).

**Дерев'яно Н. П.,**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,  
завідувач кафедри садово-паркового господарства,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### ВИРОЩУВАННЯ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН ЗА ДІЇ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ

Проведено дослідження з визначення впливу регуляторів росту рослин (Бурштинова кислота, «Епін+» та 2-(2-метилхінолін-4-ілтіо) бурштинової кислоти в різних концентраціях) на пророщування насіння мальви махрової.

Регулятори росту знаходять все більше застосування в сучасних технологіях виробництва продукції рослинництва. До них належать природні і синтетичні органічні сполуки, які у малих дозах

активно впливають на обмін речовин рослин, викликаючи стимуляцію, або пригнічення їх росту і морфогенезу [1].

Актуальність нашого дослідження пов'язана з тим, щоб дослідити вплив нового та існуючих регуляторів росту рослин на квіткових рослинах. Загалом більшість регуляторів росту рослин використовують у сільськогосподарській сфері, а у квіткарстві їх апробовано не так багато. Тому дослідження такого плану викликають великий інтерес у квіткарстві, адже підвищення швидкості проростання насіння дасть значний економічний ефект при вирощуванні квітів.

Метою нашої роботи є: дослідження впливу регуляторів росту рослин (Бурштинова кислота, «Епін+» та 2-(2-метилхінолін-4-ілтію) бурштинової кислоти в різних концентраціях) на пророщування насіння та ріст мальви махрової (*Málva*).

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні впливу нового та існуючих регуляторів росту рослин на проростання насіння мальви махрової. Вперше було використано розчин 2-(2-метилхінолін-4-ілтію) бурштинової кислоти, як регулятор росту рослин, який показав достатньо хороші результати порівняно з контролем та іншими існуючими регуляторами росту рослин.

Об'єктом досліджень було насіння мальви махрової, яке обробляли різними регуляторами росту рослин, у контрольному варіанті використовували воду. Було сформовано шість дослідних груп, з яких група I – контрольна (вода); інші п'ять груп обробляли розчинами нового регулятора росту рослин – 2-(2-метилхінолін-4-ілтію) бурштинової кислоти у різних концентраціях (мг/л): IV - 15, V – 25, VI – 50; а також регуляторами росту: II – бурштинова кислота та III – «Епін+» у рекомендованій виробником концентрації. Дослідження проводились у навчально-дослідній лабораторії кафедри садово-паркового господарства Хортицької національної академії. Обробку насіння мальви махрової здійснювали методом замочування (протягом 6-ти год.) у воді та водних розчинах регуляторів росту рослин (бурштинова кислота у різних концентраціях: 15, 25, 50 мг/л; бурштинова кислота та «Епін+» у рекомендованій виробником концентрації).

Пророщування здійснювалося у лотках на марлі у приладі для пророщування насіння за температури 20°C. Якісні характеристики насіння – схожість (7-ма доба пророщування) та енергію проростання (4-та доба пророщування) визначали на насінні мальви махрової із чистої фракції насіння по 20 штук.

Досліджено, що під впливом різних за механізмом дії регуляторів росту рослин у більшості експериментальних варіантів підвищувались інтенсивність проростання і схожість насіння мальви махрової у порівнянні з контрольним варіантом.

Відносно показника схожості насіння було відмічено наступне: обробка насіння дослідної культури майже усіма регуляторами росту призводила до підвищення схожості насіння, окрім контролю, де була вода. За дії препаратів бурштинової кислоти та «Епін+» було відмічено позитивні показники схожості насіння мальви махрової. На 7 день експерименту схожість насіння мальви махрової у цих препаратів була майже однаковою, проте на 14 та 21 день схожість насіння мальви махрової збільшилась за дії препарату «Епін +» Значно вищі показники схожості спостерігались у 2-(2-метилхінолін-4-ілтію) бурштинової кислоти у концентрації 25 та 50 мг/л. Найкращими показники схожості були у 2-(2-метилхінолін-4-ілтію) бурштинової кислоти у концентрації 25 мг/л на 14 та 21 день експерименту (рис. 2.2).

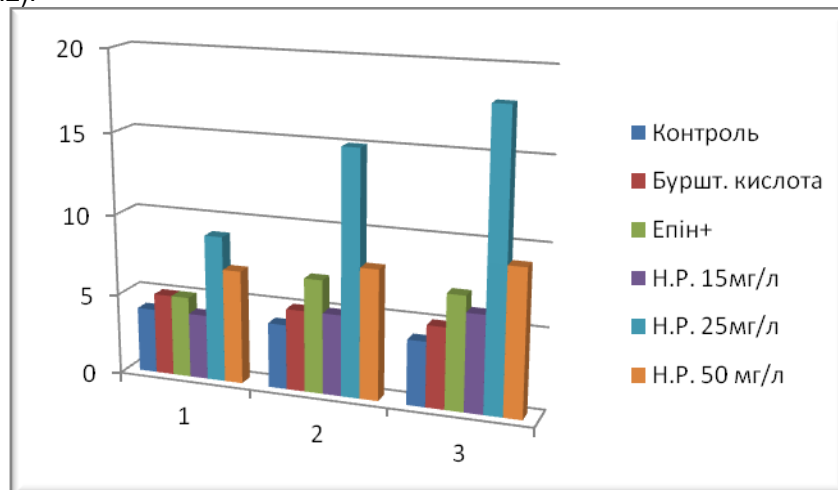


Рис. 2.2. Схожість насіння мальви бархатистої за дії регуляторів росту рослин (1 – 7 день експерименту, 2 – 14 день експерименту, 3 – 21 день експерименту)

Висновки. Передпосівна обробка насіння мальви махрової 2-(2-метилхінолін-4-ілтіо) бурштиною кислотою у концентрації 25 та 50 мг/л зумовлювала підвищення якісних характеристик насіння (енергії проростання та схожості). Такі препарати, як «Епін +» та бурштинова кислота також показали свою ефективність при схожості насіння порівняно з контролем.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дерев'яно Н.П. Розвиток кореневої системи квітів під впливом регуляторів росту, виготовлених на основі гетерилкарбонових кислот. Вісник Харківського національного аграрного університету: Серія: «Рослинництво, селекція і насінництво, плодоовочівництво і зберігання». 2019. №1. С. 51–57.

**Ільїна Ірина Олексіївна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Дизайн,  
Запорізький національний університет,  
*м. Запоріжжя, Україна*

**Пидан Світлана Євгенівна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Дизайн,  
Запорізький національний університет,  
Науковий керівник – **Чемерис Г. Ю.,**  
PhD (Педагогіка), старша викладачка  
кафедра дизайну,  
Запорізький національний університет,  
*м. Запоріжжя, Україна*

### ВИТОКИ ТА ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ХІПСТЕРСЬКОГО СТИЛЮ У ПОЛІГРАФІЧНИХ ВИДАННЯХ

Хіпстерський стиль в дизайні пішов від однойменної субкультури «Хіпстери». Субкультура хіпстера зародилася в США в 1940-х роках і спочатку складалася із заможних любителів джазової музики. Пізніше до них приєдналися представники забезпеченої творчої молоді, які захоплюються елітарним мистецтвом, тобто тим, що «на любителя».

Поєднання любові до всього вінтажного і активне використання нових цифрових технологій – смартфонів, планшетів стали вірними друзями хіпстера, як аналогові фотоапарати, велосипеди ретро-дизайну з фіксованою передачею і старий одяг, а свої думки вони фіксували, в соціальних мережах. Зародження нового хіпстеризма збіглося з появою соцмереж і блогосфери, так що свої фотографії і замітки представники субкультури відразу ж відправляли в інтернет [2].

Складність полягає в тому, що описуючи контркультуру 50-70 років ХХ століття, неможливо оминати питання присутності в ній представників різноманітних субкультур. Вже представники біт-руху, хіпстери, які по суті, є одними із головних зачатків контркультурного проекту, одночасно є і субкультурою. Це ж відноситься й до хіпі, «кислотників», «панків». З іншого боку, представниками контркультури є й представники наукового світу, рух «нових лівих», діячі культури, письменники, поети, музиканти, художники, яких складно зарахувати до представників будь-якої з сучасних їм субкультур. Таким чином, контркультура 50-70 років ХХ століття поєднує в собі як представників різних субкультур, так і групи людей, які не мають до субкультур жодного відношення [4, с. 156].

Як відзначає дослідник Керві А.: «За складом втягнутих в орбіту цієї субкультури людей можна з упевненістю сказати – для хіпстерства не було ані расових меж, ані соціальних обмежень. У сорокові роки ХХ століття усі ті, хто «не з ними» з тих або інших причин, міг з повним правом вважати себе хіпстером. Багато що залежало від специфічної мови – джайву, того жаргону, за знанням якого хіпстери відразу визначали собі подібних» [1].

На підставі систематизації даних щодо наукового осмислення теми хіпстерської стилістики в системі графічного дизайну розкривається її актуальність. Критичний огляд сучасної наукової літератури демонструє недостатню освітленість теми. Сучасний розвиток субкультури хіпстерів має витоки в ранніх 2000-х роках. У цей час вона була висвітлена у виданнях New York Times і Time Out New York. Термін «хіпстер» увійшов у широкий вжиток завдяки Р. Ленему, який згодом став критиком руху. «Хіпстер» є носієм субкультури молодих, що цінує незалежне мислення, є послідовником контркультури, прогресивної політики, культивує інтерес до мистецтва, цінує креативність, освіченість і

дотепність. Попри те, що «хіпстерська» культура – це, скоріше, спосіб мислення, вона природним чином переплітається з певними віяннями моди. Загальні принципи субкультури хіпстера, зазвичай, зосереджені на зовнішніх проявах [5, с. 26].

Однією з основних прикметних рис хіпстерського дизайну є використання особливих шрифтів, в яких чітко видно, що це саме є хіпстерський дизайн. Шрифти є основним виражальним засобом в хіпстерському дизайні, в той час як інші засоби відходять на другий план і є, швидше, елементами «дизайну заради дизайну», ніж основоположними складовими.

У розглянутому хіпстерському дизайні явно проглядається певний підхід до створення ілюстрації, що об'єднує їх за допомогою декількох характерних прийомів.

Назва бренду якщо це логотип, будучи першорядною, звертає на себе основну увагу як дизайнера, так і споживача. Активно використовуються прийоми, що суперечать швейцарській школі, як-от «спотворення» тексту, написання по колу/кривій, додавання стилістичних ефектів тіні, обводок, імітація рукотворності й недбалості друку.

В графічному елементі хіпстерського дизайну переважають плашкими, паттернами і геометричні елементи.

Колірна гама описуваного стилю не обмежується певним набором кольорів. Але простежується тенденція до ігнорування комбінацій з кількох відкритих і яскравих кольорів. Найчастіше – це один акцентний колір у поєднанні з монохромом, іноді – з додаванням додаткових, другорядних і неактивних кольорів в разі потреби [3, с. 94].

Висновок: Загальні принципи субкультури хіпстера, зазвичай, зосереджені на зовнішніх проявах. Такий же підхід часто спостерігається відповідно і в графічному дизайні.

Шрифти є основним виражальним засобом в хіпстерському дизайні, графічні елементи – це, зазвичай, прості форми та геометричні елементи. Кольорова гамма це один акцентний колір у поєднанні з монохромом.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Керви А. Молодежные субкультуры США та Великобритании с конца 40-х до наших дней : дипл. робота / Московський державний університет. Москва, 1997. URL: <http://www.vookstock.narod.ru/diplom.html>

2. Матвеев І. А. Чарльз Райт Міллс: дилема публічного інтелектуала. Недоторканий запас. 2014. № 94 (2). URL: <http://www.intelros.ru/readroom/nz/nz2-2014/23542-charlz-rayt-mills-dilemma-publichnogo-intellektuala.html>

3. Павлов А. Є. Графічний дизайн в субкультурі хіпстерів. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. № 3. Харків : Харківська державна академія дизайну і мистецтв, 2015. С. 90-95.

4. Омельченко Е. Молодежные культуры и субкультуры. Москва : Изд-во «Институт социологии РАН», 2000. 264 с.

5. Серов С. Типографика визуальной коммуникации : монографія. Москва : ЗАО «Линия График», 2004. 32 с.

**Кашуба Владислав Геннадійович**,  
аспірант 3 курсу спеціальності Сценічне мистецтво,  
Київський національний університет театру,  
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого,  
*м. Київ, Україна*  
Науковий керівник – **Корнієнко В. В.**,  
доктор культурології, професор,  
заслужений діяч мистецтв України,  
генеральний директор Національного цирку України,  
*м. Київ, Україна*

### УКРАЇНСЬКИЙ ЦИРК ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ КРИЗИ

Кардинальні трансформації, що їх зазнавав вітчизняний цирк на зламі економічних епох двічі – спершу на початку, а потім наприкінці ХХ ст. – мали протилежні результати. Якщо Жовтнева революція 1917 р. поклала початок становленню й розквітові радянського цирку, то перехід України на ринкові

рейки наприкінці 1980-х – початку 1990-х дав імпульс зтяжній кризі в галузі [3]. Виявлення чинників, що зумовили негативний сценарій для цирку, є важливим у контексті подальшого пошуку шляхів подолання кризи в галузі, чим зумовлена актуальність пропонованого дослідження. Його метою є оцінка впливу зовнішніх факторів щодо їхньої вагомості як причини кризових явищ у цирку. Завданням розгляду є відповідь на запитання: чи завдячує нинішній стан вітчизняного цирку цілковито зовнішнім (незалежним від циркової системи) факторам впливу?

Дослідження відштовхується від думок, висловлених циркознавцями, як радянської доби (Ф. Бардіан), так і сучасності (О. Калмиков), у т.ч. іноземними (R. Sugarman, S. Selwood, M. Parker та ін.). Їхні припущення проаналізовано крізь призму українських реалій, тобто застосовано метод екстраполяції наявних гіпотез на нове поле дослідження задля отримання актуальних висновків.

Діаметральність наслідків впливу на цирк схожих за характером соціально-економічних потрясінь саме собою дає привід припустити, що причиною нинішнього занепаду цирку навряд чи є тільки зовнішні (тобто, «позациркові») чинники впливу, починаючи з власне зміни суспільного устрою. Адже умови 1919 або 1945 років були набагато гіршими, ніж початку 1990-х, проте, це не завадило радянському цирку досить швидко розвинутися. При цьому період його розквіту (1955-1990 рр.) корелює з занепадом цирків і загальним спадом популярності циркового мистецтва на Заході [7, с.49], що, утім, не завадило феєричному успіхові радянських гастрольних програм [1].

Деякі дослідники звертають увагу на сучасний фактор зовнішнього характеру, яким є зростання й урізноманітнення парку видовищ, що, нібито, відсуває цирк на другий план [6, с. 12], [7, с. 49], [8, с. 438]. Утім, вага цього фактору виглядає дещо перебільшеною. Адже, по-перше, у 1990-х на пострадянському просторі не спостерігалось стрімкого поширення нових видовищ. Більше того, повсюди закривалися кінотеатри, а кінопрокат практично припинився, звільняючи, тим самим, одну з найбільш конкурентоздатних на ринку видовищ ніш. Тим не менше, справи в державній цирковій системі йшли на спад. По-друге, у ці роки практично з нуля сформувався й швидко зміцнів приватний сектор циркової справи, прикладом якого може бути «Цирк Кобзов», що успішно розвивався з початку 2000-х – якраз тоді, коли почала поширюватися інформаційна мережа «Інтернет» та інші нові видовищно-розважальні сфери. Нарешті, ніщо не завадило в цей період становленню й успіхові цирків нового типу на чолі з Цирком дю Солей – західним варіантом конвеєру, збудованого за багатьма організаційно-творчими принципами «Союздержцирку» [2].

Ті ж самі аргументи можуть бути протиставлені й спробам віднести проблеми цирку на рахунок іншого, безумовно впливового, зовнішнього фактору, яким є погіршення демографічної ситуації. Справді, зменшення кількості населення, що відбувається, великою мірою, унаслідок низької народжуваності, впливає на звуження кола глядачів, адже цільовою аудиторією цирку є, передусім, родини з дітьми. Та й загалом, цирк, як розвага, має сімейну природу [5, с. 35]. Однак, у країні спостерігається розвиток приватних цирків-шапіто, яких за опосередкованими оцінками Мінкультури, нараховується вже близько 50, причому на них припадає до 200 млн. грн. доходів щороку [4]. Факт зростання приватного цирку, вочевидь, доводить наявність непокритого попиту на циркові послуги. Тож, попри демографічну кризу, говорити про відсутність потенціалу для розвитку ринку через відсутність публіки неможливо.

Відповідно, нелогічно трактувати як одну із зовнішніх причин, що зумовила невдачі державної циркової системи, наявність великої конкуренції з боку приватного сектору. Скоріше навпаки. Адже на початку 1990-х конкурентів у державних цирків не було. Це для приватників державна система була могутнім конкурентом, посідаючи монопольне становище на ринку циркових послуг і маючи у своєму розпорядженні матеріальні активи, державні субсидії, художньо-постановочні бази, артистичний персонал і певний обсяг циркового продукту. Той факт, що за таких умов державна система допустила зростання приватних конкурентів, які нічого цього не мали, очевидно доводить спритність останніх, адже вони зросли всупереч умовам, а не завдяки, тоді як державна система занепадала, попри дотації та сприяння.

Очевидним є те, що відповідальність за нинішній спад у цирковій галузі навряд чи може бути покладений цілковито на зовнішні фактори впливу. У такому разі, логічним є висновок щодо некоректної роботи самої циркової системи. Подальшого аналізу потребує, передусім, нормотворча діяльність держави в галузі цирку, що є одночасно і зовнішнім, і внутрішнім фактором впливу. Відтак мають бути зважені суто внутрішні, тобто, внутрішньосистемні, чинники, що зумовили занурення вітчизняного цирку



в кризу. Розуміння причин проблеми є першим кроком на шляху побудови алгоритмів до її подолання, і є завданням подальшого дослідження.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардиан Ф. Г. Советский цирк на пяти континентах. М.: Искусство, 1977. 206 с. URL: <http://istoriya-cirka.ru/books/item/f00/s00/z0000006/index.shtml> (дата звернення: 25.02.2019). [Без нумерації сторінок].
2. Калмыков А. Состояние и перспективы развития современного циркового искусства России. *Радио «Эхо Москвы»*. Эфир 19.07.2012. URL: <https://echo.msk.ru/programs/razvorot/910384-echo/> (дата обращения: 4.03.2019).
3. Кашуба В. Г. Цирк України в кризових умовах: деякі аспекти трансформацій. *Сценічне та музичне мистецтво: Циркові та естрадні жанри. Науково-методичний аспект* : матеріали ІХ науково-практичної конференції (Київ, 16-18 квітня 2019 р.). Київ : КМАЕЦМ, 2019.
4. Про затвердження пріоритетних напрямів діяльності Міністерства культури України щодо розвитку циркової справи в Україні. Наказ Мінкультури від 18.05.2017 № 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0436734-17> (дата звернення: 11.03.2019).
5. Davis, J. *The Circus Age: Culture & Society Under the American Big Top*. Chapel Hill and London: University of North Carolina Press, 2002. 329 pp.
6. Parker M. Organizing the Circus: The Engineering of Miracles. *Organization Studies*. Vol. 32, no. 4 (April 2011): 1-15. URL: <https://doi.org/10.1177/0170840611403668>. Accessed on December 20, 2019.
7. Selwood S., Muir A., & Moody D. Developing new circus in the UK. *Cultural Trends*, vol. 7, no. 28 (1995): 49-62. URL: <https://doi.org/10.1080/09548969509365022> Accessed on January 12, 2020.
8. Sugarman R. The new circus: The next generation. *Journal of American and Comparative Cultures*, vol. 25, no. 3/4, (Fall 2002/Winter 2002): 438–441.

**Костюк Ольга Петрівна,**

кандидат філософських наук, доцент,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Старобільськ, Україна

### РЕАЛІЗАЦІЯ STEAM-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЦІ ПІДГОТОВКИ ДИЗАЙНЕРІВ

Для освітньої системи ХХІ ст. пріоритетними напрямками визначені інноваційні процеси. В. Кремень підкреслює важливість системи освіти, завдяки якій є можливість формувати інноваційну людину – з інноваційним мисленням, інноваційною культурою [1]. У практиці підготовки дизайнерів необхідною умовою постає проблема проєктно-творчої діяльності. З однієї позиції, цей процес розглядається як суто технічне явище, з іншої – може бути розглянуто як прояв внутрішньої творчої потреби індивіда. Очевидною вимогою є питання комплексного підходу до мети відкриття принципово нового дизайн-продукту з генерацією суб'єктивно оригінальних ідей, смислів, що може бути реалізовано через STEAM-технології.

STEAM передбачає комплексне поєднання науково-технічних й творчих напрямів мистецтва, які повинні не тільки збагачувати загальний зміст освіти, але й впливати на удосконалення внутрішньої визначеності гармонійно-розвинутої особистості, що надає можливість формувати інноваційну людину, з одного боку, з логічним мисленням, з іншого, з інтуїтивним й креативним. Метою дослідження є аналіз й визначення вимог щодо реалізації STEAM-технологій у практиці підготовки дизайнерів.

У сучасних умовах в практиці підготовки дизайнерів для вирішення проблеми існування «інноваційної людини у світі» пріоритетними є не конкретні аспекти, а їх комплексна взаємодія. Сьогодні у деяких країнах (США, Австралія, Великобританія, Ізраїль, Канада, Китай, Сінгапур та ін.) набула популярності так звана концепція STEM, яка заснована на ідеї освіти, як комплексної взаємодії: science – наука, technology – технологія, engineering – інжиніринг, mathematics – математика).

Пізніше, як перспективний розвиток моделі STEM, з'являються так звані STEAM-технології, що розширюють окреслені напрями. За своєю аббревіатурою STEAM передбачає включення у свою

структуру творчих дисциплін (Arts – мистецтва), які не тільки збагачують загальний зміст освіти, але й впливають на розвиток креативного мислення, на удосконалення внутрішньої визначеності гармонійно-розвинутої особистості. Ми розділяємо думку дослідників (Д. Коломієць, О. Бірюк, А. Фролов [2]), які визначають, що навчання у такій галузі як дизайн не може відбуватися без застосування різних видів мистецтв. А тому вважаємо, що саме комплексне поєднання технічних наук з мистецтвом, як фундаментальний принцип концепції STEAM, виявляє пріоритетний напрям у практиці підготовки дизайнерів.

Термін «Dising» має декілька значень: задум, ескіз, проєкт, конструкція та визначає вид діяльності, що пов'язана з проєктуванням предметного світу. Дизайнери створюють зразки раціональної побудови предметного середовища, враховуючи естетичні властивості дизайн-продукту. Як до суто технічного явища, до терміну «Dising» вживається: конструювання, ескізування, технічний проєкт.

У продовженні дослідження зауважимо, що у практиці підготовки дизайнерів необхідною умовою є творча діяльність, що об'єднує науково-технічні досягнення з видами мистецтва. Доба загальної комп'ютеризації вимагає не стільки здатності накопичувати технічну інформацію, як у домінуючому вмінні оперувати цією інформацією, тобто, творчо використовувати сукупність шаблонних ідей, моделей та ін. Варіанти таких напрямів, на нашу думку, можуть бути наступні: евристика, інновація, оригінальність, креативність.

Евристика вивчає творчу діяльність, виявляючи неочевидні проблеми у відкритті нового в процесі відходження від традиційних ідей. Мета евристики – це побудова моделей процесу у розв'язанні нової задачі. Інновація, як комплексна ідея у створенні новітнього дизайн-продукту, враховує аспекти використання передових досягнень науки, техніки, попереднього досвіду. Оригінальність у створенні дизайн-продукту свідчить про ступінь незалежності дизайнера, що створено в результаті самостійної творчості та не було запозичене. Креативність передбачає творчу діяльність, що характеризується здатністю в утворенні принципово нових ідей й просування їх до конкретного практичного використання. Умовами створення креативного дизайн-продукту, як правило, виступають проблемні ситуації, в яких відбувається процес від відхилення за традиційними схемами мислення до інтелектуальної активності у здатності породжувати незвичайні ідеї власної діяльності.

Отже, визначимо наступні вимоги щодо реалізації STEAM-технологій у практиці підготовки дизайнерів:

- проєктування й впровадження інноваційних технічних методів, технік, методик, прийомів;
- застосування досягнень науки і техніки, сучасних технологій, нанотехнологій, нововведень у дослідженні природничо-наукових й прикладних напрямів;
- використання професійного технологічного обладнання, інструментів, пристосувань, що створені за новітніми науко-технічними характеристиками;
- використання інноваційних професійних засобів;
- визначення ергономічності, врахування вихідних особливостей моделей, шаблонів, попереднього досвіду у конструюванні, технічному проєктуванні, ескізуванні;
- тлумачення суспільно-культурного значення створеного дизайн-продукту, що пов'язано з оточенням, оптимальною формою, естетикою, культурою;
- вираження художньо-композиційного моделювання через евристичність, інновацію, оригінальність, креативність.

Таким чином, реалізація STEAM-технологій у практиці підготовки дизайнерів можливе як проєктно-творча діяльність, що вирішує питання комплексного підходу до мети відкриття принципово нового дизайн-продукту з генерацією суб'єктивно оригінальних ідей, смислів.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати : монографія. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
2. Фролов А. В. Реформа инновационной системы США: от STEM к STEAM-образованию. *Alma mater. Вестник высшей школы*. 2013. № 1. С. 101–105.

**Кругляк Каріна Сергіївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності  
Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Дерев'яно Н. В.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
завідувач кафедри дизайну,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **КОНЦЕПЦІЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО РЯДУ ДО ПОЕМИ-МІСТЕРІЇ В. СЕВЕРЕНЮКА «ДУХ»**

Ілюстрація – невід'ємна частина книги. Деякі твори ми запам'ятовуємо завдяки ілюстраціям [1]. Під час читання людина підключає усю свою фантазію і формує цілий світ за допомогою тексту чи ілюстрацій. Саме візуальний супровід тексту допомагає по-справжньому прив'язати читача до книги, робить досвід читання багатограним.

Концепція (лат. *conceptio* – розуміння) – система поглядів, те або інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум [2]. Саме тому концептуальною ідеєю бакалаврської роботи обране образотворче рішення серії ілюстрацій до поеми-містерії В. Северенюка «Дух» та створення образу Духа на полотні, як прототип до ілюстрацій.

Для того, щоб створити якісну ілюстрацію, художник повинен перейнятися духом книги, зрозуміти головну думку тексту і навіть самого автора. Автор на власному прочитанні чужого твору відтворює власне бачення чужого тексту. Які можуть слугувати повноцінно і без книжки, або бути лише доповненням книжки. Для того, щоб ілюстрації «засяли життям» потрібно слухати свій внутрішній голос. Набратися терпіння і слухати уважно, звільнити розум для почуттів, і творити без страху бути незрозумілим або знехтуваним.

Саме взаємозв'язок авторської ідеї, ілюстраторського стилю і відповідність трендам, а саме вимогам цільової аудиторії, дає можливість створити сучасний якісний поліграфічний продукт. А сама ілюстрація може виступати як художній твір або як доповнення для передачі атмосфери книги та її загадковості. Вона формує естетичний смак, вчить асоціативного мислення, сприйняття образу, кольору, пропорцій, фактури. Вона формує естетичний смак, вчить асоціативного мислення, сприйняття образу, кольору, пропорцій, фактури. Що ж стосовно ілюстратора, то його завдання – дати глибше розуміння побудови книги, також слід не забувати про тренди й актуальність у світі, бо ілюстрація розвивається кожен день і варто йти в ногу з часом. У ілюстратора повинен бути свій привабливий стиль, щоб привернути увагу читача за лічені секунди.

У будь-якій ілюстрованій книзі, найголовніше – це єдність і гармонія. Всі елементи книги – слова, лінії, форми, кольору і навіть негативний простір повинні поєднуватися таким чином, щоб виробляли максимально сильне враження на читача.

Символізм є невід'ємною частиною ілюстрації, тому художник повинен вміти заволодіти цікавістю глядача, створити потрібну атмосферу твору, викликати живий відгук за допомогою символізму. У ілюстратора має бути набір «інструментів», щоб цікаво, а, головне, – доступно передати свою думку та ідею, а також чітко розмежувати поняття «символ», «образ», «образ-символ» [4]. Чим багатше і складніше виражені ідеї символізму, тим воно є більш переконливим і довговічним та є проявом високої творчості і бере участь у формуванні художнього стилю епохи.

Головні дієві особи поеми-містерії «Дух» – це прояви людського духу, явища невидимі, загадкові, та, водночас, – цілком реальні, оскільки втілюються в конкретних вчинках людей. Нашим завданням було передати дух з його широкими спектрами почуттів, настроїв, переконань, сумнівів і, головне, – вірність своєму покликанию, готовність служити ідеалам нематеріального світу. Показати духа через свої уявлення і почуття при прочитанні поеми.

Так як все у поеми-містерії – таємниця, «Ніхто того не знає дня...». Ілюстратор використовує не фотокопії реальності, а абстракції. Малює картини видимі й невидимі. Духи – прояви людського духу, явища невидимі, загадкові, та водночас – цілком реальні, оскільки втілюються в конкретних вчинках людей, широкий спектр почуттів, настроїв. Тому духи виглядають саме так, вони стилізовані, в них

немає ніг, їх форма тіла змінюється в залежності від вчинків, або почуттів. Оскільки вони втілюють образи багатьох осіб, то і обличчя в них конкретного немає, є лише маска. Дух дуже різний, то він – властитель неба, то він – учень, то він – мандрівник. А акцентні кольори додають ще більше емоцій для передачі повної картини.

Ілюстрація може бути виконана в різних техніках і за допомогою самих різних матеріалів. З плином часу світ мистецтва стрімко розвивався, пропонуючи художникам нові матеріали та техніки. Сьогодні до традиційних мальовничих, графічних і гравюрних ілюстрацій приєдналися цифрові. Вони дозволяють створювати вражаючі візуальні ефекти декількома рухами, а результат виходить такий, якого складно домогтися традиційними способами. Цифрові техніки малювання роблять проєкти художників більш мобільними, і пропонують величезний вибір інструментів, можна легко змінити щось в своєму малюнку, прибрати чи додати, поміняти кольори. Але у малюванні «живими» матеріалами є своя любов, відчуття полотна, мазків та запах фарби, змішування кольорів, як окреме мистецтво.

Тому ми створили картину на полотні, виконану акрилом та додали серію цифрових книжкових ілюстрацій виконаних на iPad в графічній програмі Procreate для поеми-містерії «Дух» В. Северенюка, щоб з'єднати цифрове мистецтво і образотворче.

Перш, ніж розпочато роботу над пошуковими ескізами, було проаналізовано та досліджено матеріали, що є актуальними для сучасного мистецтва та найбільше схожі до нашої тематики. Було вивчено творчі джерела та проаналізовано багато робіт художників, що працюють з комерційними та книжковими ілюстраціями, а саме: творчість Тома Мура, Маргарити Кухтіної, Джеффри Алана, Серхіо Топі, Анни Іваненко. Під час аналізу аналогів особливу увагу було приділено техніці та формам передачі ідеї. Ретельно аналізувався спосіб стилізації об'єктів та простору.

Композицію ілюстративного образу «Дух» було побудовано за принципом розташування елементів на одному рівні площині полотна. Наступним етапом було осмислення та визначення ідеї того, що автор хотів передати та сказати даною роботою, що є актуальним в ній та сучасним і відмінним серед інших робіт художників. Були обрані надихаючі джерела, що стали поштовхом для створення роботи.

Сучасний підхід та експресивне виконання роботи дає змогу для більшого погляду на книжкову ілюстрацію. У цілому робота має виглядати загадковою. У своїх площинних ілюстраціях ми використовували кілька прийомів і ефектів [3]. Серед них – рвані краї, які створюють якийсь ефект крафтового паперу. Щоб урізноманітнити однорідну заливку, властиву площинній ілюстрації, ми використовували різні текстури. Наприклад, різні бризки, відбитки, плями, штрихи, імітація олівця, туші, фарби, аерографу. Завдання ілюстрацій полягало у створенні взаємозв'язку дорослого тексту з простими ілюстраціями, стилізувати і спростити їх настільки, щоб у читача була повна свобода сприйняття. Ілюстрації створюють атмосферу невеликої містики, магії. Загалом ілюстрації для поеми доповнюють, вони не розкривають повного змісту тексту, а спрямовують нас на потрібні роздуми та розсуди. Головною ідеєю було показати духа, який приймає різні форми, демонструє різні емоції залежно від ситуації описаних в поемі.

Матеріал і спосіб виконання впливає на настрій і сприйняття. Тому у нас є можливість створити взаємозв'язок традиційного і цифрового мистецтва і показати їх взаємодію разом. Приглушені кольори і атмосферність картини створює живий образ духу. Чорно-білі цифрові ілюстрації з колірними акцентами створюють відмінне доповнення до суворої і містичної поеми. Оскільки дана поема орієнтована на дорослу аудиторію, то ілюстрації повинні бути доповнюючі ми, вони не потребують яскравої кольорової гами. В ілюстраціях передбачається деталізація, акценти виділено світлими штрихами. Малювання на графічному планшеті дозволяє зробити плавні переходи, накладання текстур, контурів та доробляти роботу на будь-якому етапі.

Візуальне супроводження тексту є невід'ємною частиною книги. Саме тому концепція нашої роботи полягає у обранні образотворчого рішення серії ілюстрацій до поеми-містерії В. Северенюка «Дух» виконаних на iPad в графічній програмі Procreate та створення образу Духа на полотні, як прототип до ілюстрацій для з'єднання цифрового і образотворчого мистецтва.

В процесі виконання бакалаврської роботи було досліджено сучасні тенденції книжкової графіки, які вказують на постійний розвиток ілюстрацій та їх актуальність. На основі проаналізованих аналогів були визначені стилеві особливості, використані рвані краї, текстури, які створюють ефект крафтового, різні бризки, відбитки, плями, штрихи, імітація олівця, туші, фарби та аерографу.

Мета та ідея були досягнуті завдяки ретельній підготовці та вивченню аналогів, а також чіткій, послідовній роботі під час створення ілюстрацій. Композиція своєю наповненістю та багатозначністю розкриває особливості сучасної книжкової ілюстрації, дає можливість замислитись над своїми проявами людського духу, вчинками, вірності своєму покликанню та готовністю служити ідеалам нематеріального світу.

Взаємозв'язок ідеї автора поеми та роботи ілюстратора, відповідність трендам, а саме: вимогам цільової аудиторії, надає нам можливість створити сучасну якісну серію. Ми зробили акцент на візуалізації літературних образів, на оригінальному ілюстративному ряді. Ілюстрації скеровують читача на потрібні роздуми та розсуди. Головна ідея полягала у демонстрації духа, який приймає різні фігуративні форми, виявляє емоції залежно від ситуацій, описаних в поемі.

Отже, наше дослідження розкриває концепцію ілюстративного ряду до поеми-містерії В. Северенюка «Дух», в подальшому планується розробка всієї серії ілюстрацій та підготовка до друку книги.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ілюстрації до книг. URL: <https://bookscripator.ru/articles/83107/>
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Кассен Б. Сігов К. Київ: Дух і літера, 2009. Т. 1. 576 с.
3. 8 популярних ефектів в площинній ілюстрації. URL: <https://designpub.ru/8-популярных-эффектов-в-плоской-иллюстрации-4d58f6496495>
4. Хаботнякова П. С. Кореляція понять «образ», «символ» та «образ-символ» у сучасній лінгвістичній парадигмі (на прикладах творів Ф. Перетті). *Вісник КНЛУ. Серія: Філологія*. 2015. Том 18. N 2. С. 190-193.

**Матвієнко Світлана Іванівна,**

кандидат педагогічних наук,  
доцент, доцент кафедри дошкільної освіти,  
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,  
м. Ніжин, Україна

### КОЛАЖ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

У сучасній педагогічній науці проблема становлення творчої особистості упродовж багатьох десятиліть розглядається як одна із найбільш значущих. Вченими науково доводиться, що формування творчої особистості слід здійснювати з періоду дошкільного дитинства, який є сензитивним періодом для розвитку творчих задатків і здібностей дитини (А. Дудецкий, О. Дяченко, Є. Лустина, Б. Теплов), що проявляється в становленні провідних, визначальних підстав для її психіки (цінностей, особистісних відносин, спілкування, діяльності тощо) (Т. Алієва, О. Кононко, Н. Непомняща, Л. Парамонова). Неминуще значення старшого дошкільного віку, на думку О. Запорожця, пов'язано з тим, що когнітивні структури, засвоєні дітьми на даному життєвому етапі, сформують «золотий фундамент» зрілої особистості.

Розвиток творчості старших дошкільників відбувається в умовах тієї чи іншої діяльності під час оволодіння суспільно виробленими її засобами (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, М. Скаткін). Однак найкращим чином цьому сприяє практична діяльність дітей, у тому числі заняття зображувальною діяльністю, художньою працею, конструюванням (Є. Беляєва, Н. Конишева, Л. Куцакова, Г. Пантелеев, Л. Пантелеева, Д. Сергеева та ін.).

Як правило, у всіх визначеннях творчості (Н. Ветлугина, Р. Григор'єва, Т. Казакова, К. Коршунова, В. Левін, В. Моляко, Л. Парамонова та ін.) зазначається, що це – діяльність, в результаті якої створюється новий, оригінальний продукт, що має суспільне значення. Це може бути і нове знання, і предмет, і твір мистецтва, і спосіб діяльності, і т.п. Для аргументації цієї позиції наведемо приклади найбільш часто використовуваних визначень творчості. Творчість є складним розумовим процесом, який виявляє себе в діяльності, характерною рисою якої є новизна і неповторність продукту [7, с. 56].

Творчість – певна діяльність, яка створює нові оригінальні предмети, що мають суспільне значення, складний процес пізнання та образного відображення навколишньої дійсності [4, с. 7].

Дослідники Г. Сухорукова, О. Дронова, які відносять методикау навчання дошкільників до образотворчій діяльності, розглядають загальні позиції художньої творчості дошкільників. Автори більшою мірою приділяють увагу розвитку дитячої творчості в такому виді зображувальної діяльності, як малювання, проте, конструювання не достатньою не розглядається ними стосовно можливостей розвитку творчості дітей [9]. Ми погоджуємося з доцільністю визначеними Г. Сухоруковою, О. Дроновою та ін. авторами провідними чинниками впливу на художню творчість дітей, серед яких:

- художні заняття дітей (на них формуються способи самостійних дій);
- художні враження (розвивають здібність до самостійного відображення в художній формі навколишньої дійсності);
- обладнання, посібники (стимулюють дітей до пошуків засобів вираження свого ставлення до навколишнього світу) [9, с. 121-125].

Дитяча творчість є унікальною не лише за своєю природою, але й з огляду на можливість освітнього впливу на внутрішній світ дитини. У ній містяться важливі передумови, які дозволяють дошкільнику самостійно виходити за межі знань і умінь, отриманих від дорослих, створювати новий і оригінальний продукт – модель, малюнок, казку, іграшку тощо (А. Петровський). Н. Ветлугіна вважала, що, відкриваючи нове для себе, дитина одночасно відкриває дорослим нове про себе, і тому ставлення до дитячої творчості має бути педагогічним [3].

Ефективним засобом формування творчої особистості у дошкільному віці, на думку таких вчених як Н. Ветлугіна, О. Дибіна, Т. Казакова, Т. Комарова, О. Кононко, В. Котляр, Я. Пономарьова, Н. Сакуліна, В. Тименка, є продуктивні види діяльності. Робота з різними матеріалами є такою продуктивною діяльністю, у результаті якої дошкільники можуть створювати різні поробки, іграшки, площинні та об'ємні композиції, а також висловлювати своє ставлення до навколишнього світу.

Під роботою з різними матеріалами Є. Брикіна розуміє взаємодію двох видів діяльності: аплікації та конструювання з паперу, природного та викидного матеріалу (ручна праця). Таке об'єднання буде доцільним, оскільки для створення різноманітних предметів використовуються одні й ті ж матеріали та інструменти, застосовуються одні й ті самі уміння та навички, а педагогом використовуються при проведенні роботи з дітьми одні й ті самі методи та методичні прийоми навчання [1, с. 4].

Одним із видів художньо-продуктивної діяльності є колаж (від фр. *Coller* – приклеювання). Під ним розуміється технічний прийом, який використовується в образотворчому мистецтві та визначається у створенні мальованих або графічних робіт шляхом наклеювання на основу різних предметів і матеріалів (однорідних, або різних за формою, кольором та фактурою).

Колажем також називається твір, цілком виконаний у цій техніці.

А. Векслер трактує поняття колаж як сполучення різних матеріалів (бум ага, текстиль, дерево, метал, скло тощо), які гармонійно доповнюють один одного, розташовуючись не тільки у площині, але й в об'ємі, утворюючи композиційну єдність та виражають образну ідею художнього твору [2, с. 3].

За С. Матвієнко, колаж є однією із традиційних технік, яка використовується у закладі дошкільної освіти в роботі дітьми середнього та старшого дошкільного віку. Заняття колажем сприяють розвитку у дитини, творчості оскільки її увага спрямована не на сам виріб (як кінцевий результат діяльності), а на процес наклеювання, змін і певних деформацій матеріалу. Дитину зацікавлює можливість творчо вплинути на результат захоплюючого процесу надання простим на вигляд матеріалам певної форми, кольору, фактури в красиву, оригінальну річ, яку можна використовувати вдома, або подарувати рідним чи друзям [8, с. 90].

Вчена І. Ликова визначає колаж як своєрідний конструктор, тренажер, який є необхідним задля розвитку у дитини відчуття свободи у процесі творчих пошуків. Вона називає дану техніку школою розвитку метафоричного мислення, пошуку парадоксальних рішень, сміливих візуальних та смислових асоціацій, здобуття технічно-монтажних (конструкторських, комбінаторних, організаторських) навичок [5, с. 4].

Діти молодшого шкільного віку, удосконалюючи уміння гармонійно сполучати кольори, знаходити складний колір, можуть синтезувати техніку колажу із мозаїкою та маркетрі.

Колажування – одна із найбільш вільних технік, яка дозволяє дитині створювати емблеми та символи, літописи, інтер'єрні картинки, газети тощо. у практиці роботи з дошкільниками 5-6 років у техніці колаж використовуються такі нетрадиційні способи зображення, як «Колаж рукавичками», «Колаж кольоровими долоньками», «Колаж на основі приймів з папером: зминання, обривання тощо». Також використовуються різні види паперу, фольга, викідні та природні рослинні матеріали, деталі конструкторів, а також доступні для роботи дітям декоративні елементи.

Створення колажу – заняття, яке допомагає дитині відобразити свій внутрішній світ. У роботі фантазії перемежуються із реальністю, а кожний обраний дитиною елемент може потребувати колективного обговорення, що дозволяє дошкільнику утвердитися в правильності свого рішення, своєї творчої позиції. Заняття у даній техніці є, як правило, колективним видом творчої роботи. На заняттях колажуванням простіше ознайомити дитину з основами композиційної побудови зображення: дитина може вільно пересувати частини колажу, відразу спостерігаючи відмінності в сприйнятті зображення.

Саме тому їх значення важко переоцінити: вони сприяють розвитку творчих задатків дитини, залученню її до пізнання художньої культури, мистецтва. Як зазначає І. Ликова, творчість дітей дошкільного та молодшого шкільного віку можна віднести до елементарних зразків «протодизайну», оскільки вона надихається природовідповідністю почуття краси, національними традиціями, особливостями родинного виховання [5, с. 4].

Заняття колажем передбачає не просто оволодіння дитиною технічною стороною творчості, але й усвідомлення нею його діяльнісною стороною творчості. Правильно організоване, спрямоване на розкриття сутнісних творчих можливостей дошкільника заняття колажуванням викликає інтерес і відгук в кожній дитині. Емоційно насичений матеріал залишає глибокий відбиток у душі дитини. Те, що сьогодні дитина сприймає емоційно, завтра переросте в усвідомлене ставлення і до мистецтва, і до життя.

Інтерес до роботи над колажем можна створити ще на стадії підбору матеріалу, відповідно до певної теми. Якщо дитина налаштована усвідомлено підходити до спільної творчої роботи над колажем, то вона вчиться обмірковувати свій твір, виокремлювати з різноманіття матеріалів те, що є для неї найбільш цікавим, що б вона хотіла втілити в художньому образі.

Існує кілька форм організації роботи дітей з колажування, проте у різних вікових групах доцільно варіювати їх відповідно до кількості дітей у групі та набутих дітьми навичок художньо-творчої діяльності. Найбільш простою формою є індивідуальна, коли кожен дошкільник виконує індивідуально надане вихователем нескладне завдання, як правило, – елемент майбутньої колективної роботи. А надалі діти укладають виконане у єдину загальну композицію, своєрідну картину.

Іншою, найбільш поширеною формою роботи над колажем є підгрупова, коли загальна робота розподіляється на логічні частини й кожна група працює над заповненням такого сегменту загальної композиції. У світовій практиці художньо-творчої роботи з дошкільниками заохочується об'єднання дітей у підгрупи по двоє-троє, як це прийнято в дошкільних закладах Японії. Такий прийом сприяє діловому спілкуванню дітей, вони вчатьсь домовлятися про майбутню роботу [8, с. 91].

Таким чином, колаж є тим видом художньої техніки, як має великий потенціал щодо творчого зростання особистості дитини-дошкільника. Використання у сучасній практиці роботи з дітьми різних матеріалів, технічних прийомів у роботі з колажем сприяє підвищенню інтересу дітей до такої роботи, стимулює їхню творчу активність.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брыкина Е. К. Формирование творчества у детей 5-7 лет в работе с разными материалами: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07. Москва. 2004. 24 с.
2. Векслер А. К. Коллаж в системе профессиональной подготовки художника-педагога: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02. Санкт-Петербург, 2011. 25 с.
3. Ветлугина Н. А. Эстетическое воспитание в детском саду. Москва: Просвещение, 1978. 254 с.
4. Кириченко Н. Т., Науменко Т. І. Виховує мистецтво: активація творчості дошкільників засобами мистецтва: метод. посібн. Київ: Гроно, 1998. 99 с.
5. Лыкова И. А. Цель – воспитание свободных. Коллаж в педагогике искусства. *Цветной мир*. 2009. №2. С. 4.
6. Максимова Е. В. Развитие цветового восприятия детей через технику коллажа. *Начальная школа. Воспитание и обучение*. 2012. №11. С. 75-80.
7. Матвієнко С. І. Художня праця та основи дизайну: навч. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 201 с.
8. Методичні матеріали до лабораторного практикуму навчальної дисципліни «Художня праця та основи дизайну» / укл. Матвієнко С. І. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 115 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/69>
9. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному закладі / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота та ін.; за заг. ред. Г. В. Сухорукової. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 376 с.

**Мисник Анастасія В'ячеславівна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Дизайн,  
Запорізький Національний Університет,  
*м. Запоріжжя, Україна*

**Козиряцька Злата Юріївна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Дизайн,  
Запорізький Національний Університет,  
*м. Запоріжжя, Україна*

Науковий керівник – **Чемерис Г. Ю.**  
PhD (у галузі педагогіки),  
старший викладач кафедри дизайну,  
Запорізький національний університет,  
*м. Запоріжжя, Україна*

## **КНИЖКОВА ГРАВЮРА ЯК ГРАФІЧНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ДИЗАЙН ВИДАННЯ**

Мистецтво має велику кількість різноманітних жанрів, видів та напрямків. Усі вони мають відмінні якості та характерні риси.

«Гравюра (від фр. gravure) або ритина – вид графічного мистецтва, створення тиражованих зображень шляхом контрастного друку з рельєфних поверхонь або через трафарет» [1].

Відмінною рисою гравюри можна вважати чорно-білу палітру. Інколи були і різнокольорові гравюри, які робили у декілька відтисків. Для створення зображення використовували штрихи, лінії, точки та плями. Гравюри мали дуже детальні зображення, які набули свого поширення в книжках. Під час друку певних деталей, ілюстрації ніби «врізалися» в папір.

Гравюра виникла на рубежі XIV-XV століть. Порівняно з іншими жанрами, вона виникла досить пізно. На самому початку матеріалами для відтисків були шкіра, дерево, тканина та картон. Проте, це значною мірою обмежувало тираж. З виникненням паперу все змінилося. Він став стандартним матеріалом для створення більшості гравюр.

З часом люди зрозуміли, що сприймати текст без зображень складно. Тому на початку рядка була картинка, яку малював автор рукопису. Потім з'явилися майстри, які на цьому спеціалізувалися. Взагалі, оздоблення книги малюнком люди взяли з давніх літописів. Тим самим поява та розвиток гравюри дуже допоміг друкарям [1].

Ритини прийнято розділяти за типом друку та за призначенням. Якщо характеризувати гравюри за типом друку, то існує лише два варіанта: високий та глибокий друк. Ксилографічні гравюри прийнято відносити до високого друку. А вже під час створення зображень використовують дерев'яні дошки, на яких вирізають конури. Випуклі частини повинні бути на одному рівні, щоб печать була рівною та без білих плям.

Глибокий друк використовує метод зафарбовування заглиблених штрихів. Художники робили зображення на металевих пластинах. До ритин такого характеру слід віднести гравюри різцом, офорт та акватінту.

Гравюри-обрамлення використовують для оформлення книг на початку. Попри цього, вони можуть бути рамками довкола кожної сторінки. Перші книги з гравюрами-обрамленням можна зустріти в російських виданнях XVI ст.

Гравюри-розділення створені для закінчень розділів. Саме вони мали лише декоративні зображення без букв.

Гравюри-супроводження – це вид, який мав на меті зображення видатних діячів, пояснювальних фрагментів в наукових книгах. Вони могли бути будь-якого розміру і мати лише приписки [с. 48-50].

До видатних граверів свого часу слід віднести: Альбрехта Дюрера, Антоніо дель Поллайоло, Лукаса Кранаха Старшого та Віллем Ісаак ван Сваненбурга. Перший зробив вагомий внесок у розвиток ритинних зображень. Дюрер вважається великим європейським майстром ксилографії, що підняв її на рівень справжнього мистецтва [с. 275-278].

Гравюра в сучасній інтерпретації потерпіла незначних змін. Спосіб друку став простішим та механізованим. Існують цілі друкарські верстати, які спростили процес створення ритин. Проте, реставрувати старі витвори мистецтва таким чином складно. Це через те, що гравюри того часу мають велику кількість дрібних деталей, які складно перевести у цифровий формат з точністю до 100%.

В наш час гравюри зустрічаються на грошових банкнотах. На них зображують відомих діячів, історичні будівлі та інші предмети, що пов'язані з історією певної країни. Також ритини наносять на



купюри для захисту від незаконного друку. Адже, як було сказано вище, їх дуже складно перенести в цифровий формат та відсканувати. Дуже часто в грошових гравюрах ховають скриті символи для безпеки [с. 31-34].

Слід згадати і про використання ритин в їх історичному вигляді – книжковій графіці, точніше в зображеннях анатомічних, зоологічних та ботанічних книгах. Для вивчення детальної будови будь-якого організму потрібно мати точні та деталізовані малюнки. Гравюра в цьому сильно допомагає. В інженерній та машинній сфері також використовують ритини для детального зображення складних приладів та їх будови.

Хоча і існують мобільні додатки з зображенням карт міста, друківані варіанти все рівно існують. Для детального зображення місцевості теж використовують гравюри. Вони присутні і в географічних атласах.

Таким чином, з огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що гравюра зробила великий внесок у розвиток друкарської справи. Вона дала можливість створювати тиражовані зображення шляхом контрастного друку.

Підсумовуючи вищесказане можна зауважити, що гравюра не втратила свого значення в наші дні. Вона зазнала певних змін, які вплинули на формат друку та дизайн певних ритин, однак її все рівно використовують у деяких друківаних виданнях.

Взагалі стилістика гравюри є й досі актуальною через свою деталізацію. Завдяки ній можна зобразити кульмінаційний момент з книги у всіх подробицях, або використовувати, як спосіб захисту від підробок (це поширено у галузі банкнот). Ритини зробили вагомий внесок у розвиток книгодрукування. Альбрехта Дюрер розвинув цю галузь до світових масштабів.

Гравюру можна зустріти в анатомічних та географічних атласах, на грошових банкнотах та іншому. Слід зазначити, що ритини стали більш спрощеними у плані деталізації зображень. Також з'явилося більше кольорових ритин.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Гравюра | Вікіпедія URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гравюра>
2. Junliang Y. Organic photovoltaic modules fabricated by an industrial gravure printing proofer. Solar Energy Materials and Solar Cells. №109. 2013. pp. 47-55. DOI: 10.1016/j.solmat.2012.10.018
3. Noh J. Scalability of roll-to-roll gravure-printed electrodes on plastic foils. IEEE Transactions on Electronics Packaging Manufacturing. 33. №4. 2010. pp 275-283. DOI: 10.1109/TEPM.2010.2057512
4. Шталенкова К. И. Динамика дизайна денег в социально-историческом контексте. Интеракция. Интервью. Интерпретация. 2020. Т. 12. №. 3. С. 31-49 DOI: 10.19181/inter.2020.12.3.2

**Набокова Юлія Анатоліївна,**

студентка 3 курсу спеціальності Мистецтвознавство,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Осадча О. А.,**  
кандидат мистецтвознавства, викладачка кафедри теорії і історії мистецтв,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
м. Харків, Україна

#### **НОВАТОРСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ У ВІЗУАЛЬНІЙ МОВІ ПРОЕКТІВ ТВОЧОЇ МАЙСТЕРНІ «АГРАФКА» ТА ПОЛІНИ ДОРОШЕНКО**

Мистецтво книговидання в XXI сторіччі розвивається в тісному зв'язку з новітніми технологіями. З'явилися електронні формати книг та можливості цифрового живопису, комп'ютерної постобробки ілюстрацій та програми для верстки, якими користуються самі художники, що дозволяє поєднувати в одній людині ролі ілюстратора, дизайнера та оформлювача книги. За зручністю зберігання та ціною електронні книжки мають перевагу над традиційним паперовим варіантом то ж виникає питання, чи не перейде книжкове мистецтво в цифровий формат? Як казала в одному зі своїх інтерв'ю директорка видавництва «Основи» Богдана Павличко, електронна книга в найближчому майбутньому не витіснить паперову: навпаки, для друківаної книги настають часи великих можливостей. Поступово втрачаючи інформаційну функцію через доступність в просторі інтернету будь-яких матеріалів, вона набуває нового статусу — арт об'єкту. Продовжуючи свою думку, Б. Павличко наголошує на тому, що «Книжка це

артефакт, витвір мистецтва» [2]. Саме тому, через сукупність факторів нових технічних можливостей поліграфії та можливості створення книги як арт-об'єкту, художники сьогодні отримують умови для розвитку експериментального підходу в мистецтві книжкової графіки.

В Україні такий сучасний підхід до створення книги лише починає свій розвиток. Прикладом таких авторів, що вдаються до новацій у своїх проектах, є художниця Поліна Дорошенко та творчий дует «Аґрафка» (Романа Романишина та Андрій Лесів). Їх об'єнує полістилістичність художньої мови, використання широкого арсеналу технік та матеріалів, спрощення форм, просторовості, колориту та об'ємності зображення. Не зупиняючись на якомусь одному художньому прийомі, що забезпечував би впізнаваність майстра, ці автори постійно шукають нові рішення, підлаштовуючи творчу манеру, форму та колорит ілюстрацій під ідею книги. Завдяки тому, що такі книжки мають високий художній рівень та не розраховані на великі тиражі масового виробництва, книговидання в більшості випадків належить до сфери мистецтва, кожний об'єкт котрого не є чистим продуктом ринкового запиту, а виражає в повному обсязі творчій задум митця.

В творчості цих двох представників сучасної книжкової графіки окреслюються тенденції новаторського підходу до створення ілюстрацій, який виражається в поєднанні традиційних та неконвенційних аналогових матеріалів (цифровий колаж, декупаж, вишивка), мінімалізму кольорової гамми, стилізації та спрощенні форм предметів та фігур персонажів. Узагальнення форм присутне в більшості книг майстерні «Аґрафка» та художниці Поліни Дорошенко, що об'єднує їх візуально. Декоративне рішення елементів зображення, як то використання у композиції візерунків та орнаментів, відсутність реалістично модельованого об'єму та світло-тіньового ліплення форми, порушена перспектива, є спільними рисами проектів цих графіків. Прикметно, що в статті «Сучасний погляд українського художника-ілюстратора на оформлення дитячої книги (на прикладі творчості Костя Лавро)» В. Олійник критикує такий підхід, каже: «Більшість видавництв вітають ілюстрацію, виконану в сучасному дусі, тому що вона більш вигідна в комерційному відношенні, і відмовляються від класичної техніки, вважаючи її застарілою», та, висвічуючи позицію художника Костя Лавро, називає однією з причин такого «спрощеного» стилю у «низькому рівні мистецької освіти видавців» [1; с.148].

Однак, мотивація П. Дорошенка, А. Лесів та Р. Романишин видається діаметрально протилежною: художники прагнуть до вираження своєї індивідуальності та пошуку власної мови, яка б не тільки наслідувала традиційній книжковій графіці, але, окрім експериментів з матеріалами та формами, також була релевантна світовій культурі сьогодення та виводила українську книгу на міжнародну сцену. Для цього митці щорічно беруть участь або просто відвідують міжнародний книжковий фестиваль Bologna Children's Book Fair, що відбувається щороку в італійському місті Болонья. Подібні заходи відвідують і видавництва. Л. Лесів поділився своїми спостереженнями: «За останнє десятиліття у книговиданні відбуваються значні зміни, бо ми вже працюємо трохи більше десяти років і можемо порівняти, як це було коли ми починали. Тоді досить складно було видати, як його на той момент називали «неформатний» продукт. Зараз це досить реально. Навіть у студентів, які роблять такі дипломні проекти, є шанс бути виданими. Тобто сучасні видавництва вже готові, щоб випускати нестандартні проекти. Вони шукають цікаві ідеї, є навіть певний голод на це. Як ви бачите, дуже багато видається перекладних видань. Не тому що так вигідніше, просто бракує нашого продукту, який заповнить ці ниші»<sup>1</sup>. Тобто причина не в «бажанні сховати брак таланту під вишуканою мазаниною сумнівного смаку» [1; с.149]. Це усвідомлений вибір ілюстраторів відійти від звичних художніх прийомів, які тримають естетику української книги в ХХ сторіччі. Орієнтованість приведених для аналізу ілюстраторів на європейське мистецтво не означає відмову від національних українських мотивів.

Проте головним фактором у формуванні стилістики ілюстрацій для П. Дорошенко та майстерні «Аґрафка» є вираження ідеї та характеру книги. Якщо то книга, де дія відбувається в індустріальному місті – можна використати як матеріал вугіль. Цим шляхом пішов тандем А. Лесіва Р. Романишин, працюючи над виданням «Коханця леді Чаттерлей» (2017р.) Д. Г. Лоуренс [Рис. 1,2]. Змістова канва тексту підказує концепцію його оформлення: для розповіді про історію родини художники обрали авторську техніку колажу з використанням старих фотографій, що створює від книги відчуття перелистування сімейного альбому. Такий прийом використала в своїй семестровій роботі «Гербарій» (2014р.) П. Дорошенко, змішуючи живопис акрилом на полотні з додаванням елементів фотографій [Рис.3] Художниця описує процес роботи над «Гербарієм»: «Елементи фоторафій я роздруковувала на принтері та за допомогою термопереносу, тобто праскою, переносила зображення на полотно»<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> З бесіди з авторкою дослідження, що відбулася 11.04.2021р.

<sup>2</sup> З бесіди з авторкою дослідження, що відбулася 21.04.2021р.

Тож, сучасні українські графіки демонструють бажання трансформації усталених уявлень про ілюстрацію та розширення її візуального та емоційного потенціалу, підлаштовуючи образотворчу мову під сюжет тексту, технічні умови друку та власні вподобання, не затверджуючись в одній естетиці, протягом розвитку, лише вдосконалюючи обраний варіант. Подібний підхід відповідає сучасному світу, який дуже швидко змінюється, еволюціонує підштовхуючи авторів до постійного пошуку нових рішень.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олійник В.А. Сучасний погляд українського художника-ілюстратора на оформлення дитячої книги (на прикладі творчості Костя Лавра). *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 4. С. 146-149.
2. «Потрібні нові погляди на літературу» - Дана Павличко. *Hromadske.art*, 2015. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NIHbvqJXNEc> (дата звернення: 30.03.2021)



Рис.1. Обкладинка книги «Коханець леді Чаттерлей», 2017 р.

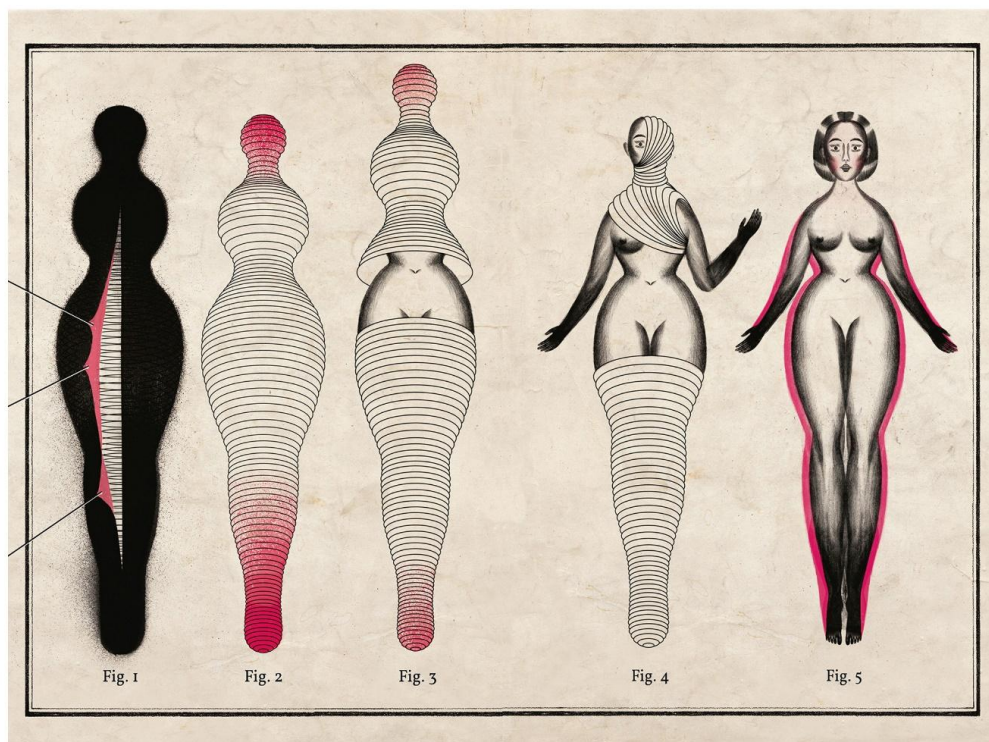


Рис.2. Розворот книги «Коханець леді Чаттерлей», 2017 р.



Рис.3. Ілюстрація з проекту «Гербарій», 2014р.

**Нестерова Анастасія Євгенівна,**  
студентка 3 курсу  
спеціальність Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Давидова С. В.**  
доктор філософії у галузі педагогіки,  
викладач кафедри дизайну,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ**

З давніх часів мистецтво займає велику частину культурного життя людей та впливає на соціальний розвиток суспільства. Творчий процес подібний до медитативного стану, коли людина у процесі творчості занурюється у власний внутрішній світ, що дає змогу навести лад у думках, провести рефлексію певної діяльності пережитих подій або виплеснути на полотні ті емоції та переживання, що немає сил висловити словами. Ще навіть до появи окремого поняття «арт-терапія» суспільство використовувало можливості мистецтва для змінення емоційного стану людини, прискорення соціальної адаптації особистості, розвитку нових процесів мислення [5].

Сучасні тенденції розвитку технологій, культурних особливостей змушують суспільство змінювати свою поведінку як у глобальному сенсі, так і у закритих і відкритих соціальних групах. Результатом таких метаморфоз постала проблема соціальної адаптації молоді у суспільстві. Постійний контакт з людьми через соціальні мережі викликає кризу у підростаючого покоління, коли комунікативна взаємодія не може обмежитися лише дистанційним спілкуванням й втрачаються навички взаємодії у соціумі. Всі зазначені факти загострюють питання успішності, здоров'я та формування необхідних навичок для самостійного життя. Така верства суспільства особливо чутлива через слабку адаптацію, тому і вирішення питання має не шкодити, а допомагати у процесі навчання [9; с. 52–54].

Спираючись на тенденції розвитку сучасної арт-терапії та наукові дослідження вчених, можна зазначити, що термін «арт-терапія» – це широке поняття, в яке входять: музикотерапія, голосотерапія, ритмотерапія, казкотерапія, фототерапія та інші форми мистецтва.

Усе це спонукає шукати нові засоби та методи взаємодії, і одним із таких засобів є індивідуальна та групова арт-терапія, яка чудово може допомагати справлятися з психологічними проблемами. За дослідженнями вченої Л. Лебедевої та О. Белої, арт-терапія – засіб лікування із застосуванням візуального ряду мистецтв: живопису, графіки, скульптури, дизайну та інших форм творчості, в яких візуальний канал комунікації відіграє провідну роль [6; 3].

Ми також погоджуємося з таким твердженням, бо у сучасній психології арт-терапія є одним із методів виховання та зцілення за допомогою творчості, слугує розвитку творчих здібностей. Вона допомагає у дослідженні і врівноваженні внутрішнього світу людини (емоції, почуття), який важко виразити через слова. Є безліч можливостей вирішення питання адаптації особистості, але одним із найм'якіших є терапія творчістю [1].

Вчена Л. Лебедева, після проведення низки досліджень, виділила основні аспекти, на які впливають заняття арт-терапією:

– люди з важкою соціальною адаптацією вчать співпереживанню, дбайливому ставленню до інших під час взаємодії, що забезпечує орієнтацію в системі моральних норм; з'являється більш глибоке розуміння свого внутрішнього світу;

– поліпшення самооцінки, зникають атипові форми поведінки, можливі позитивні результати в роботі з деякими проблемами в розвитку емоційно-вольової сфери [6; с. 43–53].

Арт-терапія завдяки свободі у творчому розвитку, постійному поверненню до власного «Я», емоційному спілкуванню, визнанню цінності особистості іншого дає великий «лікувальний» ефект. Також завдяки використанню різних форм діяльності у людини є можливість отримувати позитивні емоції від успіху, після подолання важкого на її погляд завдання. Це дає потенціал стати більш відкритим до спілкування, бути впевненим у собі, мотивує розвивати творчі здібності, саморегулювати

почуття та власну поведінку, що є дуже важливим для молоді у період пошуку власного «Я» та свого місця у соціумі [8; 7].

Переглянувши дослідження деяких педагогів (Л. Лебедевої, О. Вознесенської, В. Газолишина, І. Бабія), можна виділити основні аспекти ведення грамотної арт-терапії:

– тривалість заняття максимально має становити дві години з урахуванням підготовчого етапу: підбору інструментів, фарб, тканини, музичних інструментів тощо;

– при проведенні заняття необхідно пам'ятати, що основна увага має припадати на сам процес, емоційний стан особистості або можливу взаємодію у колективі, під час групової творчої роботи, а не результат;

– завжди налаштовувати на обговорення процесу, почуттів людини, яка відвідує терапію [1; 2; 3; 4; 6].

Методи роботи під час заняття мають величезний простір від пасивного заняття (коли використовуються вже готові витвори мистецтва для їх обговорення) до активних і змішаних (коли людина є активним учасником творення). Головне у цьому застосовувати широкий асортимент образотворчих технологій у художній діяльності. Будь-які техніки та форма роботи можуть використовуватись, але головна її задача зацікавити людину та віднайти ті засоби, які допоможуть їй соціально адаптуватись і відновити внутрішню рівновагу [2]. Сучасні тенденції свідчать про захоплення молоді, окрім образотворчого мистецтва і музики, ще й відео та анімацією. Такий підхід, особливо до молоді, яка ще переживає пубертатний період, може дати великий поштовх для самовираження і сприйняття чужих емоцій та переживань.

В Україні і світі останніми десятиліттями з'являється тенденція «змішування» декількох напрямів. Наприклад, прослухати якийсь літературний твір і під музичний супровід намалювати сцену, яка більш за все вразила людину. Тому можна сказати, що терапія мистецтвом може використовувати абсолютно різні види творчої діяльності людини: живопис, скульптура, музика, танці, кіно, анімація, архітектура та багато іншого [3; 7].

Таким чином, на підставі проведеного нами аналізу ми можемо стверджувати, що арт-терапія – це один із універсальних методів роботи з особливо чутливою молоддю. Сучасне покоління через інформативне перенасичення все більше змінює свої поведінкові звички як до повного відчуження від великих груп для спілкування, так і до аморальної поведінки, яка не дає їм гармонійно будувати взаємовідносини у соціумі. Терапія мистецтвом у цьому виступає одним із доступних, «м'яких» методів адаптації. Широкий вибір «інструментарію» у вигляді різноманітних видів мистецтва, які тільки існують, забезпечують ефективність арт-терапії. Людина, яка піддається арт-терапії, відчуває себе вільно, комфортно, тому що заняття створює більш сприятливі умови – ілюзію творчого уроку, а не відвідування лікаря. Отже, правильно обраний підхід до психологічної складової терапії, індивідуальний підбір одного із видів мистецтва, постійна зміна діяльності або змішування підходів дає величезний простір для розвитку особистості, розуміння власного «Я», самопізнання, розуміння почуттів інших, усвідомлення загальних моральних норм, відкритості до спілкування, «м'якої» корекції та розвитку емоційно-вольової сфери молоді.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії : навчально-методичний комплекс. Умань : Алмі, 2014. 75 с.
2. Вознесенська О. Л. Особливості та перспективи розвитку арт-терапії в Україні. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 95 : Арт-педагогіка та арт-терапія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. Т. 108. С. 19–24.
3. Вознесенська О. Л., Сидоркіна М. Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: Практичний посібник : Київ : Золоті ворота, 2015. 148 с.
4. Газолишин В. Арт-терапія : Мистецтво бачити. Херсон, 2007. 75 с.
5. Іванова В. Л., Арт-терапія: проблеми становлення і розвитку. *Наукові праці*. 2009. Вип. 95. Т. 108 С. 43–36.
6. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапії : підходи, діагностика, система зазаньтій. СПб. : Речь, 2003. 256 с.
7. Фірсова Л. С. Арт-терапія в педагогічній роботі. Київ, 2011. 98 с.

8. Фoa Э., Кин Т., Фридиан М. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства. Москва : «Когито-Центр», 2005. 467 с.

9. Morrison A. Understanding Children's Art Making Preferences: Implications for Art Therapy. Expressive Therapies Dissertations. 2013. 179 p. (date of request: 21.04.2021).

**Нестерук М.,**

учениця Ліцею імені Адама Міцкевича в Ченстохові

*Ченстохова, Польща*

Scientific supervisor – **Okulicz-Kozaryn W.,**

Dr Hab of Social Sciences, MBA

Professor of Wrocław University

of Environmental and Life Sciences,

*Wrocław, Poland*

## РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПОЛЬЩІ

В сучасному музичному мистецтві в Польщі існують такі напрями і стилі як:

1) Pop – це танцювальні пісні, написані для людей, які поєднують сильний ритм та просту мелодію. Прикладом пісень в стилі Pop можуть бути такі польські пісні:

- Bedoes & Lanek – Doda;

- Bedoes & Lanek – Jesteś ładniejsza niż na zdjęciach;

- Kubi Producent – Bad Boy ft. Beteo, ReTo, Siles.

2) Dance – це ритмічна, швидка музика в більшості для танців, або вечірок. Приклади такої музики:

- Bedoes & Kubi Producent – Kwiat Polskiej Młodzieży;

- Tymek – Poza Kontrolą;

- Łobuzy – Ona czuje we mnie pieniądze;

3) Rok – це стиль, який іноді характеризується як різновід гри на гітарі. Характеристичним є парна доля такту, підтримується барабанами та електрогітарою. Також для року характерна філософська та бунтівнича тематика текстів, які також часто мають містичний відтінок:

- Stan Borys – Spacer dziką plażą Ryszard Rynkowski – Wypijmy za błędy Varius Manx – Piosenka księżycowa.

4) Заслуговує на увагу також тісно пов'язаний з багатьма стилями реп (Реп (англ. rap, rapping) – ритмічний речитатив, зазвичай, читається під музику з важким бітом. Виконавець репу називається репером, або загальнішим терміном MC. Як і джаз та регі традиційно вважається «музикою чорних». Є основоположним елементом хіп-хопу. Також частково використовується в інших жанрах. Багато виконавців драм-н-бейс використовують реп. У рок-музиці він зустрічається в таких жанрах, як репкор та нью-метал. Поп-музиканти та виконавці сучасного R'n'B також нерідко використовують реп у своїх композиціях [1].

Перше десятиліття XXI століття – незвичайний період для розвитку музики в світі, в тому числі і в Польщі.

Зміни в музиці відбувалися поступово від гітарного року (Гітарний рок – це стиль, який характеризується парною кількістю тактів), до експериментів з фолком («Фолк – це народні мелодії, народна музика в естрадному мистецтві» [2]).

На початку XXI століття було досить популярне disco polo (диско-поло). Диско-поло – це жанр танцювальної музики, створений в Польщі в 1980 роках.

Потім рівень популярності став зменшуватися, але, починаючи з 2007-2008 р.р., жанр disco polo знову став набирати оберти популярності і до цього моменту це є одним з найпопулярніших стилів в Польщі.

Група Акцент (Акцент) – це одна з найперших груп, яка писала пісні у стилі диско-поло та є однією з найпопулярніших.

Солістами групи є: Зенон Мартинюк та Ришард Варот. Одні з популярних пісень є пісні «Акцент – Przez Twe Oczy Zielone», «Акцент – Skradłaś wszystko».

Одну з найпопулярних песень 2018 року вважають «Dawid Podsiadlo – Małomiasteczkowy». Давид повернувся після маленької перерви у своєї кар'єрі, випустив свій третій альбом. Одна пісня незабаром посіла на перших місцях у чартах.

Отже, музика в сучасній Польщі характеризується різноманітністю, має багато стилів та напрямів. Активний розвиток музики стає причиною виникнення нових стилів, або актуалізації старих. І, як мені здається, більшість пісень польського мучасного мистецтва має любовну тематику.

## REFERENCES

1. *Вікіпедія* - <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BF>
2. Словник української мови у 20 томах ФОЛК, <https://1677.slovaronline.com/149670-%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BF> Łukasz Matusiak, University of Silesia in Katowice

**Ніколаєва Яніна Олександрівна**,  
студентка 4 курсу спеціальності Садово-паркове господарство,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Дерев'яно Н. П.**,  
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,  
завідувач кафедри садово-паркового господарства,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ЛІТНЬОГО МАЙДАНЧИКУ НА ТЕРИТОРІЇ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ЗА АДРЕСОЮ: ВУЛ. НАУКОВЕ МІСТЕЧКО 59, М. ЗАПОРІЖЖЯ

Літній майданчик – це територія, яка призначена для організації змістовного та безпечного дозвілля населення, на якій можуть бути розташовані спортивний та дитячий майданчик, ігрове та спортивне вуличне обладнання, альтанки та інші малі архітектурні форми.

Об'єктом для проекту стала ділянка, яка знаходиться по вул. Наукове містечко 59, м. Запоріжжя. Метою роботи є надання проектних пропозицій стосовно покращення стану існуючого озеленення та благоустрою території літнього майданчику на території Хортицької національної академії.

Об'єктом дослідження була територія відведена для потреб людей для літнього відпочинку, а також існуючі елементи озеленення та благоустрою на ній з метою пошуку шляхів їх удосконалення у відповідності до сучасних тенденцій та можливостей.

Безперечною особливістю ландшафту даного об'єкта є його садово-парковий ландшафт. Територія являє собою рівнинну ділянку землі квадратної форми. Територія проектування знаходиться на задньому дворі Хортицької національної академії (м. Запоріжжя).

Одним з найважливіших елементів благоустрою є покриття доріжок і майданчику, так як вони грають велику роль і в декоративному оформленні озеленюванні території [1].

Всі дерева в задовільному стані і добре виконують свої санітарно-гігієнічні та естетичні функції. На сьогоднішній день на ділянці знаходяться такі дерева: Липа сердецьовидна (*Tilia cordata*), Ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*), Каштан посівний (*Castanea sativa*). Хвойні чагарники: Туя складчаста (*Thuja plicata*).

Квітучі чагарники: Троянди (*Rósa*), Хризантеми (*Chrysanthemum*). Проаналізувавши територію літнього майданчику на території ЗВО рекомендовано провести облаштування доріжок, відремонтувати бесідку, пересадити квіти за новим планом ландшафтного рішення та оновити газон.

Для максимального ефекту квіти повинні бути зібрані за відтінками кольору, розмірами і термінами цвітіння в певні композиції. Дуже погано, коли квіти розкидані по всій території або ж висаджені у випадкові місця, в результаті чого втрачається їх чарівність. Тому, важливо перед благоустроєм квітника вивчити освітленість обраного місця, його доступність для огляду, сполучуваність з фоном, рельєф місцевості, можливість регулярного поливу та інші важливі моменти [2].



Газон для території літнього майданчику на території ЗВО рекомендовано використати рулонний, бо в нього відсутня необхідність в посіві, дотримання технології тривалого вирощування густого газону (підсіву в перший рік), відсутність пробілів і залисин, необхідність підготовки до зимового періоду, а потім і весняному. Але є мінус цього газон – вартість. Тому рекомендовано більш дешевший газон – звичайний газон.

Зелені насадження, які є на проєктованій території виконують багатофункціональну роль. Вони в значній мірі сприяють покращенню повітряного середовища, знижуючи інтенсивність забруднення повітря вихлопними газами автомобілів, пилом та іншими шкідливими речовинами, які викидаються в атмосферу.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Державні будівельні норми України. Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій ДБН Б.2.2-5: 2011. 61 с.

2. Основи теорії надійності будівель і споруд. Навчальний посібник для студентів будівельних спеціальностей усіх форм навчання/ В.А Пашинський: Кіровоград: КНТУ, 2016. 154 с.

**Носкова Ганна Олексіївна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Медіадизайн,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Міхєєва Л. В.,**  
викладач кафедри дизайну,  
Хортицька національна академія  
м. Запоріжжя, Україна

### **ТРЕНДИ АНІМАЦІЇ ПРИ СТВОРЕННІ ВЕБ-САЙТУ**

Сьогодні, на фоні технологічного розвитку та переходу всього світу в онлайн, зростає популярність анімації та її застосування на веб-сторінках. В наш час анімацію почали використовувати майже скрізь, особливо на веб-сайтах. З моменту створення найпростішої анімації було придумано велике різноманіття її видів та стилів.

Метою роботи є визначення особливостей анімації в дизайні веб-сайтів.

Завданнями роботи є:

- проаналізувати види анімації;
- дослідити переваги анімації;
- розглянути правила при створенні анімації на веб-сторінках;
- зробити висновки.

Основні види, які використовують на сайтах це векторна 2D анімація, 3D анімація, їх поєднання зі знятим відео та motion-графіка. Анімація яскравіша та привертає більше уваги, ніж сам текст, а це допомагає краще досягти цілей сайту. Багато фірм, компаній використовують відео, щоб розповісти про свій продукт чи послуги. З візуальної точки зору анімація робить сайт привабливішим, заохочує користувача слідкувати за нею.

Та якщо раніше анімація була направлена на те, щоб розважити користувача та й просто виділитись серед конкурентів. То зараз анімаційні ефекти приносять користь - а саме покращують юзабіліті сайту.

За її допомогою можна привернути увагу відвідувача до важливих деталей. Наприклад, анімацією можна виділити головну інформацію, в інтернет-магазині - привернути увагу до товарів, які потрібно продати в першу чергу. Або відокремити категорії товарів в меню, щоб користувач не заплутався.

Анімація має ще ряд корисних переваг. Серед яких забезпечення навігації. Куди цікавіше бродити по сайту в супроводі анімованих підказок, ніж розбиратися в навігації в гордій самоті. Веселі зображення допомагають розібратися в структурі сайту - підказують, куди йти і що де знаходиться.

Також анімація висловлює емоції та викликає їх . Наприклад, при реєстрації на сайті відвідувач все зробив правильно - з'являється анімація, що імітує міцне рукостискання. Десь помилився - отримуєте ефект тряски, який позначає негативне похитування головою. Якісна анімація змушує людину посміхнутися, розсміятися, здатна викликати почуття задоволення або, навпаки, жалю (наприклад, якщо товару немає в наявності).

Анімація може показати характеристики предмета, детальний опис окремого товару. Транснаціональна корпорація Google навіть ввела поняття «матеріальний дизайн», який дає поняття природи об'єкта і розповідає, який він: великий чи маленький, легкий чи важкий, - така анімована інфографіка дозволяє більш детально зрозуміти параметри товару, що розглядається.

Анімаційні ефекти можуть мотивувати на вчинення цільових дій і підвищити конверсію. Наприклад, при реєстрації на сайті, коли перший крок пройдений, з'являється анімація, яка підбадьорює і змушує йти далі, до кінця. Коли і другий крок позаду - анімація змінюється, немов кажучи: залишилося зовсім небагато! Звичайно, і без анімації користувач сам здатний пройти реєстрацію, але багато користувачів кидають розпочате і йдуть з сайту. І щоб цього не сталося потрібна анімація. Загалом вона допоможе зробити сайт більш дружелюбним до користувача.

Зараз в дизайні веб-сайтів актуальна така анімація.

Анімовані логотипи були в моді останні кілька років, і сьогодні вони знаходяться на вершині тенденцій веб-анімації. Додаючи різні візуальні ефекти, можна створити різні типи анімації логотипів.

Наряду з конкретними анімованими елементами звертає увагу на себе і легка невимушена фонові анімація. Людям подобається фонові анімація тому, що вона дозволяє їм більше дізнатися про компанії, як тільки вони зайдуть на сайт. Цей тип анімації працює як візитна картка бренду, що представляє його з першого погляду.

Для сучасних сайтів найчастіше використовується найпростіший варіант анімованих об'єктів візуальної комунікації та зображень. Це ненав'язливі окремі зображення і об'єкти, які показуються користувачеві в процесі користування сайтом. Наприклад, рухомий курсор, плаваюча кнопка "вгору", кнопки заклику до дії, що змінюють колір, і так далі. На початку розробки такої технології використовувалися кислотні кольори, які «били» прямо в очі користувачам. Зараз тенденції змінюються, і простий лаконічний дизайн став не лише модою, а й вимогою часу.

Не менш значущим елементом в анімації сайтів є анімація тексту. Наприклад, у вигляді анімованих заголовків або окремих рядків тексту. Принцип все той же: на що потрібно в першу чергу звернути увагу відвідувача – те і потрібно виділити.

Як і в будь-якому веб-дизайні, у анімації є свої правила, не дотримання яких загубить весь дизайн сайту. По-перше, потрібно знати міру в анімацію та не перебільшити з нею. Забагато анімації може викликати роздратування, та змусить користувача покинути сайт. Наприклад, і миготливі зображення, і рекламні банери, і анімовані історії на одній сторінці - це все ж перебір. Також анімація не повинна бути занадто довгою.

Ще одне правило це використання анімації на стратегічно важливих об'єктах: елементах, з якими відвідувач найбільш часто взаємодіє та до яких потрібно привернути увагу.

При виборі анімації слід також враховувати цільову аудиторію сайту. Адже різні вікові категорії оцінять різну анімацію. Не менш важливо, щоб анімація якісно відображалась на всіх носіях, як комп'ютерах, так і смартфонах, тобто була адаптивною.

Отже, в ході дослідження було розглянуто особливості анімації при створенні дизайну веб-сайтів. Анімація має різноманітні види, та може буди застосована по різному на веб-сторінці, це вже залежить від уяви дизайнера. Загалом анімація має ряд переваг та є корисною для сайту, проте як і в будь-якому дизайні потребує знання правил та міри, порушення яких, може перевереслити усі переваги, та негативно сказатися на сайті.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Стаття «Анімація в веб-дизайні: все, що потрібно знати замовнику». URL: <https://idbi.ru/blogs/blog/animatsiya-v-veb-dizayne>
2. Стаття «Тренди анімації в 2020-2021 році», автор Ольга Маркова URL: <https://freelance.today/trendy/trendy-animacii-v-20202021-godu.html>
3. Стаття «Анімація в маркетинзі та веб-дизайні: кейси і тренди 2021» , автор: Дарья Прокофьева URL: <https://vc.ru/marketing/119901-animaciya-v-marketinge-i-veb-dizayne-keysy-i-trendy-2020>

## **ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИ СТВОРЕННІ АЙДЕНТИКИ**

Поняття айденітика тісно увійшло до сучасного життя і належить до сфери інтересів дизайну та маркетингу. До питання зв'язку психології та створення дизайну у своїх роботах звертаються багато дослідників різних галузей знань.

Серед теоретичних робіт, хотілося б виділити книгу І. Ш. Резепа «Психологія реклами», у якій автор докладно розповідає наскільки тісний зв'язок між психологією та рекламою, як досягти уваги споживача та розробити дизайн, який буде ефективним [2].

Йоханнес Иттен в книзі «Мистецтво кольору» наводить висловлювання великих художників та професіоналів в області мистецтва та їх досягнення, історичні факти та реальні відкриття в області кольорознавства і впливу кольорів на психологічний стан людини. Автор розкриває, як дизайнер може донести до суспільства свою ідею доступно та виразно завдяки кольорам [1].

Також детально можна зупинитися на книзі Еріка Шпикермана «О шрифте». Автор наочно показує яку роль відіграє шрифт в дизайні. Він детально розбирає як людина, глянувши на текст, може створити враження про нього, як краще дизайнеру підібрати шрифт, щоб не перевантажити зміст і водночас зацікавити читача [3].

Серед статей сучасних видань було переглянуто статтю Елізи дель Гальдо «Переконання в дизайні». Еліза дель Гальдо – директор по призначеному для користувача досвіду в Flow Interactive, фахівець в області дизайну, в статті розкриває як соціальні та психологічні принципи можуть використовуватися для впливу на поведінку користувачів і прийняття рішень [4].

Психологія і дизайн тісно пов'язані між собою речі. Психологія творчості (самотворчості) – галузь науки, яка вивчає обдарованість, креативність або творчу діяльність як базові характеристики особистості і процес творчого результату. Творчість – це відкриття себе, самовираження власного “Я”, самореалізація. Предметом психології творчості як науки є творча діяльність у контексті культури, тенденції формування національно-культурної еліти, творчість як форма діалогу культурних традицій.

Наприклад, при розробці айденітики використовуються певні методи психології:

- природний експеримент;
- спостереження;
- дослідження діяльності людини (певні очікування споживача);
- метод тестів і анкетування.

Психологія вживається в повсякденному, життєвому розумінні. Психологом називають людину, яка завдяки життєвому досвіду може багато відчути, побачити, зрозуміти і навіть передбачити в інших людях. В такому розумінні кожний з нас є психологом і займається психологією. Адже ми постійно взаємодіємо з іншими в різноманітних сферах людського життя. При цьому ми так чи інакше змушені формувати для себе відповідні уявлення про внутрішній світ і особливості особистості цих людей, про їх ставлення до нас і оточуючого середовища, про їх наміри, думки та інше.

Еліза дель Гальдо у своїй роботі «Переконання в дизайні» розповідає як дизайн впливає на прийняття рішень людини: «Переконливий дизайн застосовує психологічні принципи впливу, прийняття рішень в контексті споживача, стратегії взаємодії і соціальної психології на кожному етапі процесу проектування, а також виявляє потенційні бар'єри і емоційні тригери для спонукання до бажаних дій. Ухвалення рішення – це дія, на яку впливають як емоції, так і раціональність. Раціональність вимагає обґрунтувань для виконання рішення, але ніяке рішення не може бути прийнято без емоцій. Емоції бувають як попереджувачами, так і реактивними. Це той інстинкт, який керує нашими інтуїтивними реакціями, заснованими на виживання, і дозволяє нам приймати рішення і оцінювати результати, засновані на рішеннях, які ми приймаємо. Переконливий дизайн заснований на інформації, отриманої в ході досліджень, дозволяє нам розробляти не тільки функціональні можливості, але і створювати функції, які змінюють поведінку користувачів. Розуміючи, в який момент свого шляху люди будуть сприйнятливі до емоційних тригерів, ми можемо гарантувати, що такі особливості дизайну, як зображення, текст і тон голосу, знаходять відгук у них і спонукають їх діяти.» [4]

Айденітика) – це візуальна складова бренду, покликана підвищити його впізнання і створити враження цілісності, де гармонійно підібрані елементи, створені брендом для формування задуманого

образу компанії в очах потенційних споживачів. Айдентіка повинна залишати у свідомості людей певні асоціації та уявлення про бренд, притягувати увагу, а саме для цього і необхідні знання психології.

Відзначимо, що айдентіка необхідна компанії, щоб запам'ятовуватися на загальному ринку товарів та послуг. Вона допомагає звернути увагу на особливості та сильні сторони, встановити позиціонування, яке впливає на ставлення клієнтів до бренду. Сприйняття споживачем зовнішнього вигляду товару, на думку фахівців, відбувається за допомогою мимовільної уваги. Така увага характеризується відсутністю певної мети та зацікавленості. Тому вона швидко згасає. Однак такий стан речей звичайно ж не влаштовує компанію, мета якої – продати товар. Звідси робимо висновок – треба мимовільну увагу звернути в довільну, яка відрізняється цілеспрямованістю: споживач починає виділяти цей бренд із загальної маси і у нього з'являється бажання докладніше ознайомитися з ним. Трансформація уваги відбувається тільки тоді, коли реклама «працює» та зачіпає емоційні сторони характеру людини, викликає певні асоціації і відкриває нові можливості задоволення її потреб [2, с.31].

Колір – один з головних інструментів дизайнера. Основні вчення великих художників, які майстерно володіли кольорами, впевнюють, що вони дуже добре знали науку про колір [1, с.9-10]. Колір – це життя. Світ без фарб представляється нам мертвим. Колір – одна з властивостей об'єктів матеріального світу, що сприймається як усвідомлене зорове відчуття і впливає на психологічний стан людини. Кожен колір має на глядача свій психологічний вплив. Вплив кольорів на людину було тестовано та використовуються свідомо та цілеспрямовано в світі кіно, моди, журналах, та, звичайно ж, в створенні айдентіки. Кольорова реклама, яка створена зі знанням впливу кольорів на психологію споживача, діє значно сильніше за чорно-білу. Вона наповнена образами та асоціаціями.

Також одну з важливих ролей відіграє шрифт [3, с.117]. Шрифтів існує багато. Дизайнер використовує шрифт, як певну інтонацію, щоб його легше було зрозуміти споживачу. Вибір вірного шрифту для вираження своєї задумки, це не така й проста задача [3, с.27-33; 43-55]. Споживач, дивлячись на друкований текст, за секунди може оцінити зовнішній вигляд слова та відчуття, яке навантаження воно несе. Шрифт може «причепурити» слово, може змусити його «ходити» або «бігати». Також він здатен викликати певні емоції у читача. Приємні та позитивні асоціації викликають неформальні шрифти з округлою формою літер та м'якими накресленнями. Негативні емоції несуть гострі краї та ломані лінії у шрифті. Про строгість та впевненість нам кажуть жирні та важкі літери, розташовані рівно без нахилу. Курсивний шрифт, який називається «італік» (Italic), зручно читати, але він асоціюється з несерйозністю [3, с.63-64].

Таким чином робимо висновок про те, що перш за все дизайнеру потрібно проаналізувати задачі, які стоять перед ним при створенні айдентіки та знаючи психологічні методи, продумати, як він має створити свій дизайн, щоб знайти баланс між емоційною, естетичною та практичною складовими. Дизайнер повинен розробити продукти так, щоб вони викликали конкретні реакції і дії цільових користувачів. Кращі дизайни роблять цей світ яскравим та неперевершеним.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иоханнес Иттен. Искусство цвета : Изд-во Д. Аронв, 2019. 96 с.
2. Резепов И. Ш. Психология рекламы : Издательство Дашков и Ко, 2009. 224 с.
3. Шпикерман Е. О шрифте / М. : Изд-во ПараТайп, 2005. 194 с.
4. Переконання в дизайні. Еліза дель Гальдо [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uxmag.com/articles/persuasion-in-design>

**Осадча Олександра Анатоліївна,**  
кандидат мистецтвознавства,  
викладачка кафедри теорії і історії мистецтв,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
*м. Харків, Україна*

### ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБРАЗІВ В ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИКІВ УЖГОРОДУ В ПІЗНЬОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

На мапі радянського мистецтва ужгородський осередок посів особливе місце. Як ми вже зазначали в розмові про київський нонконформізм, закарпатські художники сформуливали «тиху альтернативу» соцреалістичній доктрині. Вона стала можливою не через відкритий супротив, а через лакуни, що сформував сам владний дискурс. Такою лакуною стало народне мистецтво, на яке була

спрямована увага як прибічників руху за національне відродження, так і послідовників офіційної ідеологічної лінії. Останні сприймали його як інструмент патріотичного виховання. Тому спроби «радянзації» місцевого художнього життя фактично дали абсолютно протилежний результат. Ужгородське державне художньо-промислове училище, відкрите у 1945, замислювалося як інструмент уніфікації мистецьких процесів, проте, зрештою, саме воно сприяло відновленню інтересу до етнічної спадщини. Традиції народного мистецтва стали плацдармом для творчих експериментів та джерелом формування пластичної мови і сюжетів творів закарпатців. За визначенням О. Гаврош, взаємодія професійного і традиційного мистецтва вибудовувалася на базі низки прийомів, серед яких головними виступали «використання архетипів, стилізації, сюжетно-тематичних перегуків, образної аналогії» [3, с. 11].

Говорячи про історію закарпатської школи живопису, Г. Складенко стверджує, що в період «відлиги» саме через неї ранньомодерністський досвід було імплементовано в соцреалістичну доктрину, адже Закарпаття, на думку дослідниці, перетворилося на своєрідну «ліберальну зону» [8, с. 225]. Тому до християнської тематики епізодично дозволяли собі звертатися майстри, які достатньо рано отримали офіційне визнання. В композиції «Молитва» (1968) Володимир Микита (1931 р.н.) розмістив посеред зруйнованих вишок та уламків транспорту розп'яття, фактично на пряму вказуючи на віру, як єдине джерело спасіння у хаосі індустріального суспільства – сентенція, яка була крамольною для радянської ідеології. Розп'яття, на цей раз, як носій ідеї жертвності, з'являється у пізнішому полотні («Розп'яття. Присвячується репресованим», 1989). Тоді, вже на фінальному етапі «перебудови», після розкриття фактів політичних репресій та справ з реабілітації їх жертв, В. Микита обирає цей мотив як ідеограму історичної пам'яті.

Цей приклад робіт В. Микити 1960-х рр. своєю виключністю на тлі решти пейзажів, портретів та жанрових композицій, скоріше засвідчує нав'язану авторам необхідність постійної навігації між ідеологічними порогами, неможливість абсолютної неприналежності до системи владних структур. Так, іншим учасником Спілки художників УРСР був легендарний ужгородський нонконформіст Павло Бедзир (1926-2002). Як і у випадку зі Львовом та Києвом, стратегією творчого виживання для ужгородського «альтернативного» мистецтва ставало формування горизонтальних, неофіційних зв'язків. Опинившись під «шефством» Т. Яблонської, багато спілкуючись з А. Горською та В. Зарецьким, П. Бедзир та його дружина Єлизавета Кремницька згуртували навколо себе місцеву неформальну спільноту, що отримала назву «клубу авангардистів» [2, с. 12]. Серед тих центральних характеристик, що вирізняли майстра, на думку Г. Вишеславського, були серйозність, аскетика та віра в можливість через мистецтво віднайти істину, що не могли не позначитись на інтересі до питань духовного пошуку [1, с. 287].

На репрезентації метафізичної природи творчості позначився і той біографічний факт, що батько автора був православним священиком. Хоча релігійність родини стала приводом для конфлікту з нею, занурення з дитинства у церковне середовище природно вкарбувалися в його свідомість, знайшовши відображення в напіваабстрактних графічних ликах – «образах». Адаптуючи модерністську решітку, про яку писала Р. Краусс, художник наближує їх до манери Пікассо. «Образи» вирізняються своєю деперсоналізованістю масок, що, власне, й були візуальними орієнтирами для кубізму [6, с. 4]. Навіть при роботі з цілком конкретним персонажем в монотипії «Христос», автор зводить лик Ісуса до «відбитка», поверхні, що фрагментовано кристалом решітки.

П. Бедзир шукав трансцендентності у досконалій та вільній формі: «У мистецтві художник повинен бути стурбований технологією. <....>. Від точки, лінії, площини народжується, в цілому, глобальне бачення людини» [4, с. 15]. Захоплення владою над алхімічними трансформаціями матеріалів знаходило вихід у майже імпровізаційній взаємодії з ними: М. Сирохман вказує на подібність графічних листів митця до ташизму [5, с. 104]. Дійсно, відчуття імпульсивного, підсвідомого «виплеску» простежується в нервовій тавтологічності ліній в інших, менш геометризованих, монотипіях Мадонни та Христа. Разом з тим, майстер не переносить цю пластичну експресію в площину емотивного – холодна іконічність зображень абсорбує її та використовує для насичення ще більшою полісемантичністю.

На цьому тлі відстороненої, медитативної графічності релігійних образів П. Бедзіра надзвичайно контрастно сприймаються надлишкові у вітальності свого колориту полотна Є. Кремницької (1925–1978). Унікальний колоризм цих творів, як генетичний маркер, одразу вписує мисткиню в лінію розвитку закарпатської школи живопису, званої такими майстрами як А. Ерделі, Ф. Манайло, А. Коцка. Її основним рисам подекуди відповідала і тематична спрямованість, що концентрувалася на національній своєрідності краю. Сакральнізованість богородичної мотивіки злилася з етнографічною сюжетикою у

«Верховинській Мадонні» (1960-ті рр.), де образ Діви з Немовлям фольклоризований у барвистій постаті селянки, що одягнена в народний одяг та стоїть на тлі дерев'яної архітектури. Подібне рішення вписується в традицію «селянських Мадонн» – зображальний мотив, що почав з'являтися в українському мистецтві ще від кінця XIX ст. і був в свою чергу вмотивований паралелями із розповсюдженою схемою найменування ікон за місцем їх створення або зберігання – «Володимирська Богоматір», «Ченстоховська Богородиця», «Охтирська Богородиця» тощо. Варто назвати лише полотна «Сільська Мадонна» Ю. Панькевича, «Гуцульська Мадонна» К. Сіхульського, «Марія» О. Новаківського як ілюстрація до однойменної поеми Шевченка, лінорит О. Кульчицької «Гуцульська Мадонна», аби побачити в подібному тематичному наслідуванні історичну тяглисть. Авторка вдається до примітивістської стилізації, яка, за рахунок своєї лаконічності, посилює «фовістське» переживання кольору. Воно, разом з ієратичною симетричністю композиції, сповнює іншу картину, дотичну до християнської традиції – «У церкві» (1973) хорovou поліфонічністю народного мистецтва.

Іншим яскравим представником закарпатського мистецького осередку другої половини XX ст., хто значною мірою підживлювався повнокровністю народної творчості, є Ференц Семан (1937-2004). Мистецтвознавиця О. Петрова визначає 1960-ті–1980-ті рр. у спадку майстра як «параджанівський період», що був відмічений створенням, перш за все, серії «Карпатська сюїта» [7, с. 165]. Знайомство з видатним режисером і для Ф. Семана, і для цілого покоління українських інтелектуалів та творців, відкрило унікальний унікальний етнопростір Карпат, формуючи сітку зацікавленість фольклором. Саме це зумовило стилістичну різноплановість серії, що наскрізно просякнена фольклорним духом, поєднаним із здобутками модерністського мистецтва Західної Європи. Цей підхід спостерігаємо й у його роботах, що дотичні до теми сакрального, як то полотно «Гуцульська мадонна» (1972).

Автор звертається до зображення жінки та дитини у оточенні численних побутових подробиць – гасової лампи, коліски, кози. Фактично, на те, що перед нами біблійні герої, вказує хіба що німби, що написані над їх головами – мистець прагне втілити не стільки конкретні образи Богородиці та Спасителя, скільки сакральність, святість сім'ї, материнства. Хоча сцена абсолютно позбавлена будь-яких натяків на конкретну географічну локацію, прикметник «гуцульський» виводить її за межі звичайної ілюстрації Святого Письма, розкриває етнокультурний підтекст. У основі морфології об'ємів фігур покладено квадрат – символ усталеності, врівноваженості. Попри площинність, певну одноманітність та статичність композиції, живописець вдало виявляє психологічну напругу завдяки фактурі фарб, що, ніби замкнені у прямокутниках, прагнуть вийти за їх межі. Таке емоційне «тло», яке не відповідає ліризму, традиційному для сюжетів, пов'язаних темою материнства, додає камерному сюжету, що стоїть на межі між побутовим жанром та релігійним живописом, архаїчного звучання.

Закарпатське мистецтво 1960-х-1980-х рр. обрало вектор відходу від реального життя в «паралельний світ» із народними святами, прекрасними селянським образами та ідеалізованими сценами з архаїчного народного побуту» [9, с. 206]. Подробиці повсякдення під призмю художньої уваги набувають особливі величі, трактовані у вільній та сміливій манері. Так, склепіння церкви, в полотні Ф. Семана «Купол» (1973) подане з особливою грандіозністю: вібруючі сполучення червоного, золотого, блакитного дематеріалізують конкретність сакрального інтер'єру та переводять його в напівфігуративну модель світоустрою, втілюючи концепцію іконографічної програми розпису храму як своєрідної схеми світоустрою.

Для нонконформістів Ужгороду релігійна традиція стає органічною частиною вираження живої народної, «фольклорної», свідомості, звернення до якої як альтернатива соцреалістичному канону, формувало програму закарпатського мистецького осередка.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишеславський Г. Коло Павла Бедзіра та його вплив на сучасне мистецтво Ужгороду. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2005. Вип. 2. С. 284-293.
2. Гаврош О. Павло Бедзір про КГБ, коханок, йогу і білого коня. *Старий замок*. 1999. 1 липня. С. 8-9.
3. Гаврош О. Побутовий живопис Закарпаття 1945–1991 років: еволюція жанру, тематика, персоналії: автореферат дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05. Львів, 2017. 20 с.
4. Зубач В. Яблуко філософії на голові планети. Або людина – це звучить гірко. *Срібна Земля. Фест*. 2001. № 5. С. 14.
5. Искусство украинских шестидесятников / Уп. О. Балашова, Л. Герман. Київ : Основи, 2015.

6. Павло Бедзір. Каталог виставки. Київ : Антиквар, 2018. 72 с.
7. Петрова О. Третє Око: Мистецькі студії. Київ : Фенікс, 2015. 479 с.
8. Скляренко Г. Закарпатська школа живопису в контексті українського мистецтва другої половини ХХ століття. *Мистецтвознавство України*. 2017. Вип. 17. С. 220-229.
9. Скляренко Г. Українські художники: з відлиги до Незалежності. Книга перша. Київ: Huss, 2018. 288 с.

**Петренко Ангеліна Миколаївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Садово-паркове господарство,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Дерев'яно Н. П.,**  
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,  
завідувач кафедри садово-паркового господарства,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ПРИБУДИНКОВОЇ ТЕРИТОРІЇ ЗА АДРЕСОЮ ПР. СОБОРНИЙ, 212, М. ЗАПОРІЖЖЯ**

Озеленення території багатоквартирних будинків має надзвичайно важливе значення, як з екологічної так і економічної точки зору. Окреме місце в озелененні прибудинкових територій відіграє ландшафтний дизайн території, яка вже давно була озеленена і потребує перепланування. В нашому випадку це саме така зона благоустрою та озеленення.

*Об'єкт проектування* – територія відведена для потреб людей багатоповерхової забудови, а також існуючі елементи озеленення та благоустрою на ній з метою пошуку шляхів їх удосконалення у відповідності до сучасних тенденцій та можливостей. Територія розташована по проспекту Соборний м. Запоріжжя (Лівий берег Дніпра).

Проектна ділянка житлового кварталу площею 2920.5 м<sup>2</sup> входить в адміністративні межі м. Запоріжжя. Територія являє собою рівнинну ділянку землі прямокутної форми, яка простягається від багатоповерхового будинку до іншого будинку. Територія проектування знаходиться всередині багатоповерхових забудов та відведена для потреб людей житлового комплексу та гостей.

Існуючі споруди та будівлі: багатоповерховий будинок, господарча споруда, існуючий спортивний майданчик з спортивним обладнанням та дитячий майданчик з обладнанням для ігор, лавочки, урни та ліхтарі.

Для більш зручного знаходження на території запроєктовані додаткові лавочки з урнами. Лави служать для короткочасного (без спинок) і тривалого (зі спинками) відпочинку відвідувачів об'єкта. Вони відрізняються великою різноманітністю форм і виготовляються з різних матеріалів (металу, бетону, дерева і каменю). Лави, що застосовуються на території багатоповерхової забудови відносяться до лав для тривалого відпочинку.

На території існує добре розвинута дорожня мережа, є місце для паркування автовок, а також за потребою можна вільно під'їжджати до входу у будинок. До території проектування ведуть три головних доріжки, які мають спонтанне походження. На ділянці існує пішохідна доріжка, вона знаходиться за запроєктованою територією з північно-східної сторони.

Для кращого естетичного виду та пересування по доріжкам запропоновано зробити їх з природнього каменю (гравій), який добре вписується у ландшафт, довготривалий в експлуатації, натурально виглядає.

Для більш безпечнішого знаходження дітей на ігровому та спортивному майданчиках запропоновано замінити ґрунтове покриття на гумову плитку.

У проєкті планування передбачається поділ майданчику на такі функціональні зони: спортивна зона; ігрова зона; зона тихого відпочинку.

Зона тихого відпочинку – необхідна для спокійного проведення часу, для естетичного задоволення навколишнім середовищем. В зоні тихого відпочинку запроєктовані місця з дерев'яними лавами, звідки відкривається вид на квітник з тінювотривалих рослин.

Ігрова зона – для ігор дітей дошкільного та шкільного віку. Вона являє собою територію, на якій зроблена пісочниця, гойдалки, гірки, спеціальною скульптурою, лавками та ін.

Спортивна зона – для дітей від 12 до 16 років, згідно нормативам ДБН Б.2.2-5:201. Зона містить фізкультурний майданчик, який обладнаний спортивними снарядами, тенісним столом та ін. Зони розташовані в різних частинах проекрованої території [2].

На території заплановані наступні види освітлення: функціональне та декоративне.

Функціональне освітлення – це в першу чергу безпека і довговічність, а також зручність в експлуатації й обслуговуванні. Даний тип освітлення використовуємо біля входів на майданчик, на головних доріжках, площадках, місця для паркування автомобілів. Для позначення дорожньо-стежкової мережі використовуємо супровідне освітлення – вздовж доріжок плановано встановити світлові стовпчики, які будуть служити яскравим обрамленням доріжок у вечірній час [1].

В результаті проведеної інвентаризації було встановлено, що на території яка підлягає озелененню є деревно-чагарникові насадження. Всі дерева та кущі в задовільному стані і добре виконують свої санітарно-гігієнічні та естетичні функції.

*Ulmus americana* – В'яз американський, *Ulmus laevis* – В'яз гладкий (в'яз дає багато сіянців і краще було б його видалити для легкого догляду за територією, але за проханням мешканців території всі дерева ми повинні залишити).

*Juglans microcarpa* – Волоський горіх зростає рядовою посадкою вздовж доріжки з північно-східної сторони, яка підкреслює чітку форму доріжки та слугує захистом від шуму та пилу.

*Syringa reticulata* – Бузок сітчастий на території відокремлює спортивну зону від дитячої зони та зони для відпочинку.

Квітник – це художньо-оформлена ділянка садово-паркових і містобудівельних об'єктів різного призначення. Маючи сильний емоційний вплив, квітники є головними акцентами в колоритному оформленні об'єктів ландшафтної архітектури [3].

На території є деревно-чагарникові породи, а ось квіткове оформлення на даній території відсутнє. Території не вистачає естетичної функціональності.

Рослини, які будуть використані для квітників: *Heuchera Regina* – Гейхера; *Hosta «Blue Angel»*, «August Moon» – Хоста; *Phlox «Intensia Cabernet»* – Флокс; *Dianthus chinensis «Purple»* – Гвоздика китайська; *Spiraea japonica «Walburna»* – Спірея японська; *Hydrangea «Limelight»* – Гортензія мітловидна.

В якості захисної посадки на території вирішено залишити дерева (*Ulmus americana* – В'яз американський, *Syringa reticulata* – Бузок сітчастий, *Ulmus laevis* – В'яз гладкий, *Juglans microcarpa* – Волоський горіх), які там існують. Територія не потребує посадки деревних рослин.

Для відпочинку мешканців передбачається зонування території на такі зони: зона тихого відпочинку, яка розташована біля головного входу на майданчик, тут буде знаходитись модульний квітник у вигляді каскаду, квітника з тінювотривалих рослин та лавочки для комфортного відпочинку; далі – спортивна зона, яка включає в себе стіл для тенісу, площадку зі спортивним інвентарем. На спортивній площадці буде місце споглядання на квітник з багаторічних рослин та вид на модульний квітник.

Рослини для підірної стінки – «модульний квітник»: *Bergenia crassifolia «Pink»* – Бадан серцелистий; *Picea abies «Niformis»* – Ялина звичайна; *Euonymus alatus* – Бруслина крилата; *Potentilla fruticosa* – Лапчатка кущова; *Symphoricarpos albus* – Сніжноягідник білий; *Pinus mugo* – Сосна гірська; *Juniperus communis* – Ялівець звичайний; *Hydrangea paniculata* – Гортензія мітловидна; *Viola odorata* – Фіалка запашна; *Veronica «Sunny Border Blue»* – Вероніка.

Рослини для підірної стінки вибирались відповідно до того, які саме рослини можуть зростати на підірних стінках, відношення до ґрунтово-кліматичних умов району, естетичних моментів [4].

**Висновок.** Крім створення комфортних умов для мешканців будинків, зелені насадження можуть бути об'єктом пізнання рослинного світу, його краси, формувати любов до природи.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус В. І. Декоративне садівництво. Умань, 2005. 296 с.
2. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво. Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів. К.: Наук. світ, 2001. 299 с.



3. Гудак В.А. Ландшафний дизайн сучасного природного навколишнього середовища. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2008. № 11. С. 46-55.

4. [Електронний носій] <http://www.floraprice.ru/articles/design/moj-krasivyj-nepovtorimyj-sad-chast-3.html> «Особенности и посадка растений на подпорную стенку».

**Пономаренко Єлизавета Юрївна**,  
студентка 4 курсу спеціальності Середня освіта (Образотворче мистецтво),  
педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії,  
*м. Запоріжжя, Україна*  
Науковий керівник – **Єфімова Т. Л.**,  
викладач-методист  
педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії,  
*м. Запоріжжя, Україна*

## **РОЗВИТОК АСОЦІАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПРИ СТВОРЕННІ ІЛЮСТРАЦІЙ**

Відома думка Д. Дідро про те, що країна, в якій всіх дітей навчатимуть малюванню подібно письму, незабаром перевершить інші в усіх відношеннях. Французький просвітитель добре розумів, що образотворче мистецтво – це та галузь, в якій дитина раніше, ніж де не-будь може отримати перший повноцінний творчий досвід.

XXI ст. – це століття культури, а освіта XXI ст. – це освіта, у центрі якої постає людина з її самоцінністю та неповторним духовним світом. Засвоєння світу через естетичне сприймання дійсності є одним із завдань сучасної школи, яка має виховувати духовну, творчу особистість [3, с. 7].

Ідеалом Нової української школи є виховання особистості з високою естетичною культурою, самостійним мисленням, здатної на основі здобутих художніх знань створювати нові цінності в мистецтві. Як зазначено в посібнику «Нова українська школа: поради для вчителя», на початкову школу покладені завдання «... різнобічного розвитку особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок...» [6, с. 10].

Серед багатьох ідей, які закладені в оновлення змісту сучасного освітнього процесу, важливе місце займає ідея формування пізнавальних інтересів дітей за допомогою розвитку асоціативного мислення.

Поняття «асоціація» виникло досить давно. Історично воно пов'язано з іменами Аристотеля і Платона. Аристотель говорив, що образи, які виникають без видимої зовнішньої причини, є продуктами асоціацій. Давньогрецький філософ вважається творцем першої класифікації асоціацій за подібністю, частковою послідовністю й контрастністю. Ця Аристотелівська класифікація стала основою для наступних численних класифікацій і типологій [4, с. 90 – 91].

Протягом століть в різних філософських системах термін «асоціація» мав широке значення. По-різному інтерпретували і вивчали його Р. Декарт, Б. Спіноза, Т. Гобс, Д. Гартлі. Останній вважається творцем першої завершеної асоціативної психології.

Асоціанізм або асоціативна психологія, з'явився як самостійний напрям у XVIII столітті, проте термін «асоціанізм», «асоціація» в наукову парадигму ввів Джон Локк під час опису виникнення упереджень та «хибних ідей». Науковець вважав, що завдяки утворенню складних ідей через асоціації виникають достатньо випадкові і невимуснені об'єднання ідей (страх, забобони) [1, с. 9].

У сучасних умовах розвитку суспільства актуальними є питання, пов'язані з впливом художньо-творчої діяльності на розвиток особистості. Сучасне життя вимагає зрілих, енергійних особистостей, які можуть творчо, адекватно, продумано підходити до вирішення задач суспільства. У процесі розвитку творчої особистості особливо важливим є розвиток творчої уяви, вміння фантазувати. Для активізації пошуку нових ідей в процесі художньо-творчої діяльності доцільно застосовувати асоціативний метод.

Асоціація – це крок до розкриття розуміння змісту твору чи образу, це спосіб влучної оцінки того чи іншого явища, засіб передачі почуттів, вражень. При цьому сам учень перебуває в позиції творця і, дуже важливо, щоб він був здатний до експромту, імпровізації. Велика роль при цьому відводиться

розвиненості уяви, фантазії людини. Так, за словами А. Ейнштейна: «Уява важливіша за знання. Знання обмежені. Уява охоплює весь світ, стимулюючи прогрес, породжуючи еволюцію» [7].

Уява тісно пов'язана з художньою творчістю, з втіленням образів в різних видах мистецтва. Поєднання слова і зображення характеризується процес ілюстрування, який є одним з способів розвитку асоціативного мислення. На уроках образотворчого мистецтва в початковій школі акцентом в ілюструванні стає створення образів за мотивами українських й зарубіжних казок. Так, в 1-2 класах до ілюстрування пропонуються казки, де головними дійовими особами є тварини («Рукавичка», «Колобок»), в 3-4 – образи людей («Котигоршко», «Попелюшка»). Таким чином, створення ілюстрацій до сюжету літературного твору сприяє зануренню дитини в світ фантазії, творенню власних образів на основі свідомого використання зображувальних засобів образотворчого мистецтва.

Письменник і педагог Василь Сухомлинський вважав, що книжка – це «геніальний витвір людського розуму, чудо з усіх чудес, створених коли-небудь людством». Що б ми не робили, чим би ми не займалися, нам завжди буде потрібен розумний і вірний помічник – книга, адже вона може розповісти чудову казку або цікаву повість.

Звичайно, кожна людина сприймає книгу насамперед, як літературу. Але ж вона ще й видовище. Зорові враження супроводжують процес сприйняття книги на всій його довжині. Вона поєднує в собі багато творчих початків. Текс – це душа книги. Але книгу не можливо уявити без ілюстрацій.

Оздоблення книги залежить від її призначення. В освітньому процесі закладів загальної середньої освіти використовуються навчальні видання підручників, робочих зошитів з різних предметів, автори яких сумісно з художниками-ілюстраторами намагаються створити неповторний дизайн видання, поєднати змістову й зображувальну частини з метою більш глибокого засвоєння матеріалу. Наведемо приклад розробки авторських ілюстрацій до робочого зошита з економічної освіти дітей старшого дошкільного віку (автори Григоренко Г. І., Жадан Р. П.), який готується до видання на базі кафедри дошкільної освіти КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради). Художнику-ілюстратору було поставлено завдання – створити на основі словесного опису малюнки, які б допомогли сформувати у дитини 5-7 років первинні економічні уявлення. Зображувальним засобом було обрано контурний малюнок, як найбільш лаконічний та зрозумілий до сприймання дітьми дошкільного віку. Предметні й сюжетно-тематичні ілюстрації виконані з дотриманням принципу стилізації, але із збереженням ознак об'єктів навколишньої дійсності, які знайомі дитині. Додатково були створені образи персонажів в стилі «аніме», що надало сучасного вигляду виконаним ілюстраціям. Контурні малюнки лаконічні за формою, не відволікають від виконання завдань, можуть бути використані як розмальовки (рис. 1).

Завдання 6. Ігрова вправа «Що можна придбати за гроші, а що ні?»

Дітям пропонується роздивитися малюнки і позначити знаком «+» те, що можна придбати за гроші, а знаком «-» те, чого не можна. Треба пояснити свою відповідь.



Завдання 3. Як ваша родина береже свою оселю і підтримує там чистоту та порядок? Познач предмети, які допомагають в цьому.



Рис. 1. Пономаренко Є.Ю. Приклад оформлення сторінок робочого зошита»

Отже, асоціації, які виникають в уяві художника-ілюстратора на основі прочитаного тексту, формують зорові образи, втілені зображувальними засобами живопису або графіки в ілюстраціях, створюють неповторний облік книги.

Художня уява має переважно чуттєві (зорові, слухові, дотикові та інші) образи – надзвичайно яскраві та детальні. Так, І. Репін, малюючи картину «Запорожці пишуть листа турецькому султану», писав: «Голова обертом іде від їхнього гумору та галасу». Художнику, письменнику завдяки яскравості чуттєвих образів здається, що вони безпосередньо сприймають те, що зображують у своїх творах [5, с. 348].

Таким чином, активне залучення учнів на уроках образотворчого мистецтва до сприймання та відтворення літературних образів через ілюстрування, дає поштовх розвитку асоціативного мислення, уяві, фантазії, залучає учнів до продуктивної художньо-творчої діяльності, формує емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента : монография / Е. И. Горошко. Харьков ; Москва : РА-Каравелла, 2001. 320 с.
2. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед.учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 176 с.
3. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти. *Мистецтво і освіта*. 2004. № 1. С. 7.
4. Сахарный Л. В. Введение в психолингвистику : Курс лекций. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. 184 с.
5. Загальна психологія / За загальною редакцією академіка С. Д. Максименка. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.
6. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
7. Правила життя Альберта Ейнштейна. *Цей день в історії* : веб сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua> (дата звернення 20.04.2021)

**Продан Ірина Володимирівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
завідувачка кафедри дизайну,  
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,  
м. Старобільськ, Україна

### РОЛЬ СЕМАНТИКИ У ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ

Стрімкий розвиток візуальних комунікацій поглинає нове середовище через структуру дизайну, вербальний текст витісняється візуальною конструкцією, де знак та символ постає самостійним елементом. Постійне вдосконалення та глобалізаційний розвиток комунікативного простору актуалізує проблему проєктування візуальних знакових систем, адже осмислене фіксування інформації у свідомості споживача відбувається за допомогою символів та знаків.

Візуальний знаковий образ в дизайні визначається як конкретне графічне вираження і є компонентом візуальної комунікації або носієм інформації, що відбиває зміст культурних текстів, перш за все в сучасній культурі. Робота графічних дизайнерів полягає у вмінні кодувати інформацію в образи та символи, створюючи навколо нас візуальний простір, що в свою чергу викликає зацікавленість у мистецтвознавців, культурологів та ін. Перетворюючи інформацію у графічні знаки і символи, проєктуючи засоби візуального спілкування, дизайнер стає візуальним комунікатором, таким чином дизайнер залучений до процесу візуалізації, які відіграють зростаючу роль у сучасному інтерактивному просторі [2].

Специфіка роботи графічних дизайнерів у першу чергу пов'язана з художнім вирішенням візуальних комунікацій, тому значення семантики набуває подвійного значення, які полягають у розумінні візуального контенту. Розглядаючи дизайн у семантичному полі, то як вид проєктної діяльності він виступає формою візуально спрямованих комунікацій за допомогою створення

специфічних знакових систем (проектних образів), суть яких полягає у трансляції смислового навантаження та вважаються естетичними засобами інформації, що інтерпретуються у двох аспектах: як творчий продукт і візуальне сприйняття.

Зміст знаків вивчає семантика, одному предмету може відповідати кілька понять. Завдання дизайнера здебільшого полягає в тому, щоб допомогти глядачу прийняти одне з багатьох закладених в роботі значень або наділити одне просте значення багатозначністю [1].

Знаки та символи допомагають швидше орієнтуватись не тільки у віртуальному просторі але й повсякденному житті, адже з появою комп'ютерної графіки та мережі Інтернет використання символів стрімко зросло.

Семантика визначає знак, як мінімальну одиницю знакової системи, що відображає візуальну інформацію. Продуктом творчості графічного дизайнера виступає сукупність знаків, символів та їх поєднання між собою, при цьому має відношення тільки до графічних форм. Дизайнер, перетворюючи інформацію у графічні знаки і образи проектує засоби візуального спілкування. Семантика визначає принципи смислової взаємодії графічного знаку і його образотворчих графічних елементів. Вплив геометричних форм на людську психологію лежить в основі семантики, коли форма виступає одним цілим шляхом поєднання двох та більше елементів.

Максимальна перенасиченість знаків візуальної комунікації у просторовому середовищі визначає коло проблем щодо їх проектування, зокрема семантичні особливості графічного знаку, в контексті збільшення комунікативного середовища призводять до плутанини понять визначення знаків, збільшення їх використання у графічній формі подання.

Семантика надає реальну основу для правильного сприйняття проєктів, стаючи у подальшому важливою частиною дизайнерської розробки, вона показує найбільш підходящу форму для конкретного завдання, яку ми можемо видозмінювати в залежності від необхідного формату.

Як зазначає *Vignelli Canon*: «Дизайн без семантики поверхневий та безглуздий, та нажаль, багатогранний» [2].

*Семантика в дизайні означає розуміння предмету у всіх його аспектах таким чином, щоб суть проєктуючого об'єкту відносилась і до кінцевого споживача і до автора дизайну, маючи для обох однаковий сенс. Створення продукту дизайну повинно мати не довільне уявлення, а бути спрямованим на те щоб донести до конкретної цільової аудиторії значення та мету проєктуючого об'єкту.*

Проєктування знакових систем у графічному дизайні передбачає дотримання певних законів: композиції, пропорції, контрасту, гармонізації кольору, що в кінцевому рахунку формують смислову структуру знакових повідомлень. Ми розглядаємо семантику у графічному дизайні, як пошук значення того над чим нам належить працювати, адже для того щоб краще зрозуміти сутність майбутнього проєкту, потрібно детально вивчити та різнобічно аналізувати предмет проєктуючого дизайну, його семантичну основу та механізм її взаємодії.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корпан Л. М. Графический дизайн как средство визуальной коммуникации в дискурсе культуры информационного общества. URL: <http://tm.ifmo.ru/tm2012/src/201k.pdf> (дата звернення: 28.04.2021).

2. Куха М. С. Инвариантность семантики в модели создания визуального образа дизайна. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/invariantnost-semantiki-v-modeli-sozdaniya-vizualnogo-obraza-dizayna> (дата звернення: 26.04.2021).

**Прокопенко Наталія Володимірівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Садово-паркове господарство,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Бредіхіна Ю. Л.,**  
кандидат сільсько-господарських наук, доцент  
кафедри садово-паркового господарства,  
Хортицька національна академія  
м. Запоріжжя, Україна,  
Науковий консультант – **Туровцева Н. М.,**  
кандидат сільсько-господарських наук, доцент  
кафедри ботаніки та садово-паркового господарства,  
Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького  
м. Мелітополь, Україна

## **ПРОЄКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ ІСПАНЬКОГО САДУ НА ТЕРИТОРІЇ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ**

Процес урбанізації призвів до утворення в містах специфічних екологічних умов, які дуже відрізняються від природних. Зелені насадження, як складова міського ландшафту, позитивно впливають на міське середовище, покращуючи кліматичні особливості місцевості, регулюючи вологість, склад повітря, вітровий режим, тощо. Вони також є основним елементом в просторовому моделюванні естетичного вигляду міста. В протилежність прямолінійності, геометризму ліній та площин міської забудови рослинність своїм природним колоритом здатна пом'якшити її жорсткість.

Зелені насадження на територіях закладів освіти окрім санітарно-гігієнічного і архітектурного значення повинні сприяти виконанню навчальної програми. Вони є об'єктами для проведення навчальних занять, екскурсій, науково-дослідної роботи; забезпечують краще засвоєння навчального матеріалу з дисциплін біології, екології, природознавства й основ здоров'я; сприяють трудовому, естетичному вихованню учнівської молоді [1]. Сьогодні їх якісний стан незадовільний і характеризується типовим асортиментом рослин епохи радянських часів та повною відсутністю композиційної ідеї.

Більшість таких насаджень сьогодні досягли межі експлуатації. Відповідно, вони потребують реконструкції, оновлення, оптимізації з урахуванням екологічних умов території навколо навчального закладу [1]. Створення тематичних садів на таких територіях урізноманітнить вже існуючі типові пейзажі зелених насаджень та оптимізує їх у відповідно виконуваних ними функцій.

Територія майбутнього іспанського саду розташована в північній частині території Хортицької національної академії і має чітку геометричну форму прямокутника. Площа ділянки 651,0 м<sup>2</sup>. Північна, західна та південна сторони ділянки оточені стінами корпусу академії. Східна сторона ділянки межує з проїзною частиною.

Для розробки проектних пропозицій щодо створення на території академії іспанського саду було передбачено вирішення таких завдань:

- вивчити природно-кліматичні та екологічні умови регіону дослідження;
- провести функціональний, архітектурно-планувальний та ландшафтний аналіз території;
- провести інвентаризацію існуючих насаджень на території ділянки та оцінити їх якісний стан;
- розробити пропозиції щодо планування території, підібрати відповідний видовий склад рослин, елементи благоустрою та обладнання;
- виконати відповідні креслення;
- обґрунтувати проектні рішення з екологічної та економічної точок зору;
- надати рекомендації щодо питань подальшого догляду за об'єктом.

В результаті проведеної інвентаризації було встановлено, що на території зростають наступні види деревних порід – *Robinia pseudoacacia* L., *Catalpa bignonioides* Walt, *Aesculus hippocastanum* L., *Thuja occidentalis* L. 'Smaragd' та *Pinus sylvestris* L. Оцінка їх якісного стану показала, що деякі екземпляри *Catalpa bignonioides* після процесу обрізування можна залишити на території майбутнього саду. Обрізці також підлягатимуть *Thuja occidentalis* та *Pinus sylvestris*. Всі інші дерева рекомендовано

видалити. Трав'яний ярус представлений такими видами, як *Elytrigia repens* L., *Taraxacum officinale* L., *Poa pratensis* L. та *Festuca ovina* L.

В основу проектних пропозицій покладено концепцію класичного іспанського стилю. Цей стиль в ландшафтному дизайні зазнав величезний вплив ісламських, перських і мавританських традицій. Зародившись в Іспанії, він зараз популярний у всьому світі, особливо в районах з аналогічним жарким і сухим кліматом. Іспанський стиль ландшафтного дизайну удосконалив принцип поділу простору і створення закритих зон. Патіо, тераси з видом на пейзаж, фонтани – все це особливості іспанського стилю [2].

Першим етапом розробки проекту було планування невеликої головної алеї та майданчика (Рис. 1). Вони є основою ландшафтно-планувальної структури майбутнього іспанського саду. Благоустрій території передбачає влаштування їх з використанням декоративної плитки та дрібно-фракційного гравію.

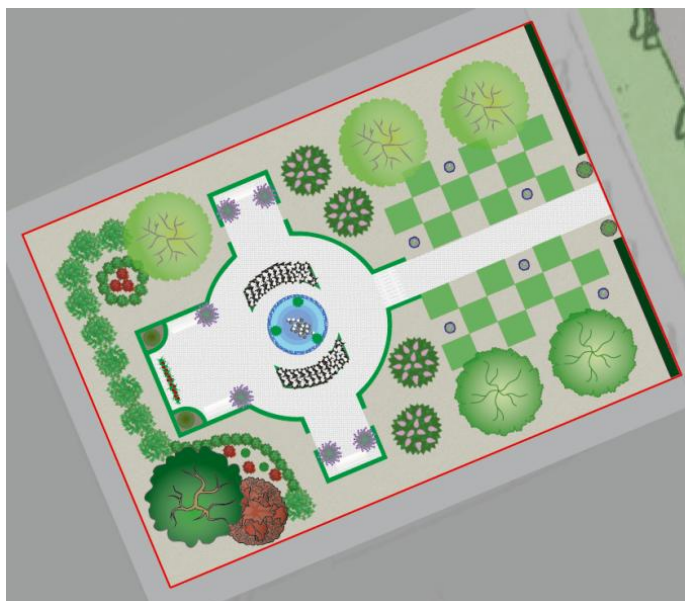


Рис. 1. План – схема іспанського саду

Центральна алея з майданчиком служитиме головною віссю композиції, що поділятиме ділянку на дві рівні частини (Рис. 2). З обох боків алеї плануємо висадити *Thuja occidentalis* та розташувати модульні квітники з *Sagina subulata* (Sw.) C. Presl та вазони з - *Cornus alba* L. 'Ivory Halo' та *Lobelia erinus* L. 'Smaragd'.



Рис. 2. Загальний вигляд іспанського саду на території академії.

Головною прикрасою іспанського саду служитиме штучна водойма, яку планується влаштувати в центрі майданчика. Для озеленення водойми пропонується наступний видовий склад рослин: *Acorus calamus* L. 'Variegatus' та *Nymphaea alba* L. 'Water Plombir'. Навколо водойми плануємо влаштувати симетрично два розарія з *English rose hybrid* 'Glamis Castle', оточеного *Buxus sempervirens* L.

Роль другорядного акценту виконуватиме пергола та трільяж з вертикальним озелененням *Climbing hybrid tea rose* 'Sympathie'. З обох боків трельяжу планується висадити *Euonymus fortunei* (Turcz.) Hand. - Maz. 'Harlequin'.

Прикрасою центральної та парадної зони іспанського саду слугуватимуть вазони з *Lavendula angustifolia* Mill. 'Platinum nico', *Cornus alba* 'Ivory Halo' та *Lobelia erinus* 'Smaragd'. На ділянці планується встановити лавки і урни, що підвищить рівень благоустрою ділянки та створить сприятливі умови для перебування відвідувачів.

Формування насаджень у вигляді рядових посадок, деревно-чагарникових груп та живоплотів поліпшить естетичне сприйняття території. Деревно-чагарникові насадження представлені як листяними так і хвойними рослинами.

Для рядових посадок пропонуємо такі види рослин, як *Betula pendula* Roth 'Dalecarlica', *Catalpa bignonioides*, *Syringe vulgaris* L. 'Krasawica Moskwy'. Для групових деревно-чагарникових насаджень - *Acer platanoides* L. 'Drummondii', *Prunus cerasifera* Ehrh. 'Nigra', *Berberis thunbergii* DC 'Orange Rocket' та 'Kobold', *Philadelphus coronarius* L. 'Aureus', *Spiraea japonica* L.f. 'Goldflame'. Живоплоти формуватимуть такі види рослин, як *Cotoneaster lucidus* Schtdl. та *Buxus sempervirens*.

Отже, для створення іспанського саду на території Хортицької національної академії нами були проведені всі необхідні передпроектні ландшафтні дослідження та комплекс робіт самого проектування. Результатом цих робіт є графічний матеріал і пояснювальний текст дипломної роботи.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Т.О., Дементьєва О.І. Екологічні основи створення зелених насаджень на територіях загальноосвітніх закладів міста Херсона. Таврійський науковий вісник. Херсон, 2018. Вип. 100. Т. 1. С. 276–282
2. Стили ландшафтного дизайну. URL: <http://poradu24.com/remontu/stili-landshaftnogo-dizajnu-foto-ta-opis.html> (дата звернення: 25.04.2021).

**Савка Максим Іванович,**

студент 2 курсу спеціальності Дизайн,  
Запорізький національний університет,  
м. Запоріжжя, Україна

**Панькіна Дар'я Євгенівна**

студентка 2 курсу спеціальності Дизайн,  
Запорізький національний університет,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Чемериз Г. Ю.,**

PhD (Педагогіка), старша викладачка кафедри дизайну,  
Запорізький національний університет,  
м. Запоріжжя, Україна

#### ВИТОКИ FLUENT DESIGN

Fluent Design – один з найпрогресуючих стилів нашого часу, він дозволяє проектувати інтерфейси додатків з інтуїтивно зрозумілим дизайном, адаптуючись під різні типи пристроїв, включаючи системи віртуальної і доповненої реальності.

Fluent Design System – стиль оформлення графічного інтерфейсу користувача, розроблений компанією Microsoft. Вперше був представлений 11 травня 2017 року на конференції Microsoft Build 2017 [6].

Fluent Design починав свій розвиток від плоского дизайну, представленого в Metro UI, але зберігав простоту і легкість інтерфейсів. У той же час, повернулися використовувані в Windows Aero тіні,

розмиття фону і ефекти при наведенні курсору. Крім того, при анімації елементів дизайну був активно застосований паралакс-ефект.

Fluent Design базується на п'яти складових:

1. Колір (Color). Колір представляється як інструмент, допомагаючий користувачу акцентувати увагу, розуміти з чим користувач взаємодію, і сфокусуватися на взаємодії [5].

2. Глибина (Depth). До глибини відноситься просторовий об'єм допомагаючий орієнтуватися в цифровому світі.

3. Рух (Motion). Рух завжди був однією з головних індикацій неперервної і динамічної взаємодії з користувачем. Користувач любить, коли застосунок не представляє статичну картинку, а проявляє признаки життя.

4. Матеріал (Material). У новій концепції дизайнер не повинен сприймати кольори і кисті в застосунках як чергову палітру. Відмовившись від кольорів, ми отримуємо роботу з матеріалми. Матеріали дозволяють передавати свої фізичні властивості на екрані. Матеріали повинні відображати рухи відповідно зі своїми фізичними характеристиками.

5. Масштаб (Scale). Наявність такого пункту означає розвиток UX як адаптивного, масштабованого крізь всі екосистеми пристрою - від бездісплейних систем розумного дому до систем віртуальної і доповненої реальності. Елементи управління повинні легко підлаштуватися під усі системи без переробітки інтерфейсу.

Геометричні фігури і геометричні форми давно стали трендом - вчасно помітили розробники з Microsoft.

Паралакс (Parallax, грец. Зміна, чергування) - це зміна видимого положення об'єкту по відношенню до віддаленого фону в залежності від знаходження спостерігача. Першочергово цей термін вживається для природних явищ, в астрономії і геодезії [3].

Параллакс застосовується в інтернет сторінках вже досить давно, проте це тепер один із стовпів Fluent Design.

Одним із успішних і поширених ефектів стало розмиття з накладенням кольору. Широко використовувалося розмиття в Apple (macOS, OSX, AOS). Крім того, fluent - це ще і дизайн для Windows 10. Розмиття виглядало дуже погано в Windows 7 / Vista, проте в Windows 10 воно стало більш витонченим і зрілим. Також його можна спостерігати, наприклад, при відкритті меню пуск в Windows 10 [2, с. 150].

В Windows 10 була ідея зробити інтерфейс для ПК приємним візуально. [1, с. 233].

Матеріал Fluent Design походить на пошук візуального стилю минулого Windows. Функціональні квадрати традиційного інтерфейсу Microsoft можуть бути функціональними, але не мають зв'язку з фізичним світом. Ключ до того, щоб змусити користувачів полюбити дизайн додатків Windows полягає в тому, щоб наслідувати «чуттєвим і надаючим сил» відчуттям матеріалів, які становлять реальний світ [4].

Висновок: Fluent Design System – це мова дизайну, яка прийшла на заміну відомого «Microsoft Design Language», яка включала в собі рекомендації з дизайну і взаємозв'язку в програмному забезпеченні, які використовувалися у всіх пристроях і платформах Windows 10. Також система має в собі п'ять ключових компонентів таких як: світло, матеріал, масштаб, рух та глибина.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забабонина А. В. Развитие дизайна продуктов Msoft. Матеріали 69-й наук.-тех. конф., м. Минск, 2-13 апр. 2018 р. Минск, 2018. С. 230-233.

2. Хворост В. С. Ключевые принципы Fluent Design System от Microsoft. Матеріали 69-ї наук.-тех. конф., м. Мінськ, 2-13 квіт. 2018 р. Мінськ, 2018. С. 150-152.

3. Паралакс-ефект на сайте. URL: <https://www.kasper.by/blog/parallaks-effekt-na-saite/> (дата звернення 28.04.2021.)

4. Fluent Design System: Ключевые принципы новой дизайн системы Fluent Design System от Microsoft. Веб-дизайн, 2017. URL: <http://sketchapp.me/fluent-design-system-ot-microsoft/> (дата звернення 12.04.2021.)

5. Fluent Design (не) зрушуючи парадигми / Хабрахабр, 2018. URL: <https://habrahabr.ru/post/329106/> (дата звернення 11.04.2021.)

6. Fluent Design / Wikipedia. URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення 11.04.2021.)



**Солом'яна Анастасія Сергіївна,**  
Студентка 2 курсу спеціальності Дизайн, освітня програма Графічний дизайн,  
Запорізький національний університет  
м. Запоріжжя Україна  
Науковий керівник – **Чемерис Г. Ю.,**  
PhD (Педагогіка), старша викладачка кафедри дизайну,  
Запорізький національний університет  
м. Запоріжжя Україна

## ВИКОРИСТАННЯ FLAT DESIGN ПРИ РОЗРОБЦІ ІНТЕРФЕЙСУ

Дизайнери у всьому світі завжди зайняті пошуками нових ідей. На сьогодні існує безліч стилів, які використовують дизайнери для розробки та оформлення своїх проєктів. Ці стилі дають змогу зробити проєкт неповторним та особливим.

Flat design перекладається як «плоский дизайн», можна сказати що це справжній протест проти «сквєформізму» (візуалізація об'єктів, як в реальності) [1].

"Для дизайнерів першого flat дизайну операційної системи Windows Phone джерелом натхнення стали вуличні та транспортні знаки. «Компанія Microsoft також стверджує, що ідейним попередником flat дизайну став так званий «швейцарський стиль» (відомий і як «міжнародний або інтернаціональний типографічний стиль»), розроблений в 50-і роки ХХ століття як візуальний стиль плаката, упаковки та книжкового оформлення" [3, с. 342].

Flat design створює відчуття сучасного та стильного оформлення, яке приваблює своєю легкістю та простотою, не відволікає увагу глядача на непотрібні деталі, а навпаки зосереджує її на основній інформації [1]

Творчий процес надзвичайно складне та багатоманітне явище, яке включає в себе процес пошуку єдності форми та змісту. В проєктуванні важливо здійснювати пошук, який спрямований на розвиток творчого проєктного мислення, та інтенсифікацію самого процесу проєктування [4, с. 12].

В процесі розробки дизайну важливо спиратися на логіку, оскільки без використання логічних компонентів мислення, процеси мислення, що пов'язані з комбінаторним формоутворенням, обранням оптимальної ідеї з цілої низки альтернативних ідей не є можливими [5, с. 190].

Плоский дизайн повинен бути абсолютно двовимірним і виключати будь-які асоціації з об'єктами в реальному тривимірному світі. [3, с. 344].

До принципів flat дизайну, належить двовірність, тобто відсутність об'єму: тіней, фактур, відблисків, відображень і тривимірних зображень та проста типографіка, без засічок з лаконічним шрифтом. На ілюстрації сайту каліфорнійської правової компанії можна побачити перелічене вище: автомобілі та люди, зображення яких досить спрощене, доволі простий шрифт, розміщений в центрі композиції (рисунок 1).



Рисунок 1. Ілюстрація з сайту каліфорнійської правової компанії 911 «Legal Team»

«Дизайнери завжди прагнули зробити речі такими, щоб вони відповідали трудовому процесу і були максимально вигідними для працюючого» [4, с. 194].

Інтерфейс користувача також можна віднести до таких речей, адже найчастіше термін flat design використовують в контексті дизайну інтерфейсів. Саме розвиток цифрових технологій створив передумови для появи тренда на плоску графіку. Користувачам гаджетів потрібні були прості і зрозумілі інтерфейси, які швидко завантажуються і легко адаптуються під різні екрани [2].

Термін flat також використовується і для ілюстрації. Двомірні зображення часто розміщують на сайтах, щоб оживити простий функціональний дизайн. Переваги у них все ті ж: швидке завантаження і хороша впізнаваність [2].

Flat design, характерною рисою якого є відмова від реалізму, має велике поширення серед дизайнерів завдяки своїй зручності та простоті, при цьому він зберігає ефектний вигляд. Ілюстрації в стилі flat створюють враження сучасності в дизайні. Цей стиль застосовується при розробці дизайну інтерфейсу користувача та друкованих ілюстрацій. Бренд-дизайн також застосовує flat представлений в логотипах та іконках додатків. Flat design приваблює користувачів та дизайнерів вже довгий час. Можна сказати, що цей стиль ніколи не втратить свою популярність і буде застосовуватись ще не один рік.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пять принципов флэт дизайна. С чего начинать? *Power branding* : веб-сайт URL: <http://powerbranding.ru/design/flat-design-june13/> (дата звернення 23.04.2021)
2. Что такое flat design *Skillbox*: веб-сайт URL: [https://skillbox.ru/media/design/chto\\_takoe\\_flat\\_design/](https://skillbox.ru/media/design/chto_takoe_flat_design/) (дата звернення 23.04.2021)
3. Бурмистров И. В., Протченко М. А. Плоский дизайн: юзабилити экспертиза. Труды Международной научно-практической конференции «Психология труда, инженерная психология и эргономика 2014» 3-5 июля 2014 г. (Эрго 2014). Санкт-Петербург : ФГАОУ ДПО «ПЭИПК», 2014. с 342-344
4. Чуприна Н. В. Сучасні технології дизайн-діяльності: навчальний посібник: Київ: КНУТД 2017. 416 с.
5. Даниленко В. Я. Дизайн: Харків: ХДАДМ, 2003. 320 с.

**Турик Наталя Олександрівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Середня освіта (Образотворче мистецтво)  
Педагогічного фахового Хортицької національної академії,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Ткачук Т. О.,**  
викладач образотворчого мистецтва, старший викладач педагогічного фахового коледжу  
Хортицької національної академії,  
м. Запоріжжя, Україна

### ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА МОВА ВИШИВКИ РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Українська художня культура – це унікальне явище світової культури, що яскравою палітрою мистецьких видів, жанрів і форм втілює ментальні риси українського народу, його емоційність, ліризм, героїзм, оптимізм, гумор, філософське, естетичне світосприйняття тощо. [1, с. 9] Однією із складових української художньої культури є мистецтво вишивки, що включає в себе не тільки традиції українського народу, а й величезні творчі набутки багатьох століть.

Усі ми знаємо, що українська вишивка має велику народну спадщину. Як говорять записи Геродота, навіть скіфи, які жили на території сучасної України, вже мали у своєму користуванні сорочки, прикрашені вишивкою.

Усвідомлення твердження про те, що декоративне мистецтво і, зокрема, вишивка є особливою галуззю художньої діяльності, функціонує за певними законами творення, має характерні засоби художньо-образної виразності, емоційного впливу та свої закономірності розвитку, сформувалося в естетичній думці лише наприкінці XIX ст. [2, с. 8]. З того часу українські майстрині створили безліч самобутніх технік вишивки, які були притаманні певній місцевості та мали риси, які відрізняють їх від інших. Таким чином кожен регіон України має власний художній стиль у вишивці. За визначенням мистецького словника термінів, художній стиль – структурна єдність образної системи та прийомів художньої виразності, яка народжується практикою розвитку видів мистецтва; характеристика

епохи, різних художніх напрямів та індивідуальної манери митця. [3, с. 16]. Так, для того, щоб розуміти особливості вишивки різних регіонів та областей України, потрібно мати уявлення про її характерні риси.

Вишивка дрібними стібками, яка схожа на вишивку бісером, притаманна Чернігівській області. Зазвичай саме такою вишивкою прикрашають сорочки геометричними або рослинними орнаментами. Для роботи використовують, в основному, білі нитки, рідше доповнюють їх червоними та чорними.

Так само, як і в Чернігівській обласні, на Полтавщині також досить популярні орнаменти, які виконані білими нитками. Виконуються вони в техніці «хрестик», «гладь», «вперед голка», «назад голка».

Особливість харківської вишивки, яка відрізняє її від інших, є техніка вишивання грубими нитками, яка додає рельєфності зображенню. В цілому можна сказати, що харківська вишивка дуже схожа на стиль вишивки Центральної України.

Багаторазові повторення ромбів та інших геометричних елементів, можна зустріти на поліських вишивках. Характерні риси Полісся – вишивка на білому або сірому лляному полотні червоними нитками.

Волинські вишивки північних і південних районів дещо відрізняються між собою. Північ Волині характеризується простими та лаконічними геометричними орнаментами, які зазвичай виконуються одним червоним кольором. На півдні, навпаки, люблять вишивати рослинні орнаменти.

Вишивка півдня України, також, дуже схожа на манеру вишивання центральної частини країни. Тут переважають техніки «хрест» та «напівхрест».

Характерною ознакою орнаментів Київщини є вправне поєднання в собі геометричних, рослинних та тваринних мотивів. Тобто, на київському рушнику ми зможемо побачити грону калини, яку тримає в своєму дзьобі голуб, і все це буде обрамлене рамкою із повторювальних трикутників.

Подільській вишивці притаманно використання мережок. За допомогою техніки «павучок», вправні майстрині з'єднують рукава або додаткові клини до основи сорочок. Не можна не згадати про кольорову мережку «шабак», яку використовують для прикрашання виробів. Основним кольором даного регіону є чорний.

Тернопільська вишивка дивує нас згущенням стібків, для створення ефекту високого рельєфу. Зазвичай рукава сорочок Тернопільщини вкриті широкими смугами візерунків, що починаються від плеча і закінчуються краєм.

Вінниця славиться своєю різноманітністю технік, які застосовуються для вишивання. Тут можна побачити і звичайний хрестик, і верхшов, і низь, і вирізування. Також дуже популярні в цьому регіоні кольорові та однотонні мережки.

Дуже важко сказати про особливості вишивки Карпат і Прикарпаття, так як там в кожному селі своя етнічно сформована манера створювати вишиванні речі.

Наш рідний Запорізький край славиться всім відомою чумацькою сорочкою. Особливість даної сорочки в тому, що вишивкою оздоблювалась лише комірна частина. В деяких джерелах повідомляють, що саме ця особливість була своєрідним сигналом, яким користувались козаки при переправі через річку Дніпро. В орнаментах не було певного устрою: вишивали як геометричні орнаменти з основними елементами (трикутник, ромб, квадрат, коло), так і рослинні мотиви з квітками та калиною.

Запорізька вишивка інтегрувала традиції різних регіонів України, що характеризується мультифункціональністю використання в побуті й мистецькій практиці. Так, створений вишитий рушник з орнаментом на основі геометричних і рослинних елементів, які характерні для Дніпропетровщини. (Рис.1). Провідний колір рушника – чорний, додатковими є жовтий та відтінки синього. Це не дивно, тому що дніпропетровська вишивка створювалась в основному одним кольором, який доповнювався додатковими. Композиція має розміщення в стрічці, в якій розміщено ромби що повторюються.

Вишитий ромб на рушнику – символ родючості як людини, так і поля. Здавня прийнято вважати, що ромбами прикрашали одяг та рушники, які носила вагітна жінка. Одяг з такими символами носили аж до самого народження дитини.

Рушник, на якому вишиті ромби, використовуються для весільних обрядів, який потім зберігається протягом усього життя подружжя. Такі рушники вважаються справжнім витвором народного мистецтва.

Отже, можна зробити висновок, що народне мистецтво вишивання відноситься до системи народних знань українського народу.



Рис. 1. Турик Наталя. Рушник за ознаками дніпровської вишивки.

Система народних знань – важлива складова традиційно-побутової культури, раціональні відомості з різних галузей знань, набуті протягом багатомісячної трудової діяльності народу. [4, с. 206]

Український народ шанує свої традиції і намагається передавати їх з покоління в покоління. Навіть у наш час можна легко ідентифікувати приналежність вишивки до певного регіону України за її певними функціональними та стилістичними особливостями.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатюк М. В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво (основи образотворчої грамоти): навч.-метод. посіб. Ч. 1 / М. В. Гнатюк. Івано-Франківськ : ЯРИНА, 2016. 196 с.
2. Кара-Васильєва Т. Історія української вишивки / Тетяна Кара-Васильєва. Київ : Мистецтво, 2008. 469 с.
3. Словник мистецьких термінів. Херсон : Видавництво Стар, 2016. 52 с.
4. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник / [А. Пономарьов, Л. Артюх, Т. Бетехтіна та ін.]. Київ : Либідь, 1994. 256 с.

**Хоменко Наталія,**

студент 4-го курсу, факультету мистецтва та дизайну  
Хортицька національна академія

*м. Запоріжжя, Україна*

Науковий керівник – **Завгородній М. П.,**

кандидат біологічних наук, доцент

кафедри садово-паркового господарства,

Хортицька національна академія

*м. Запоріжжя, Україна*

#### 3D- ОБ'ЄКТИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ І ПРОЄКТУВАННІ

Останніми роками, з розвитком високопродуктивних інформаційних (комп'ютерних) технологій, розроблено чимало графічних програм різного призначення, зокрема програми для дво- і тривимірного моделювання з використанням анімації і візуалізації 3D об'єктів [1, 24-35, 2 38-55].

Спеціалізовані програми широко використовуються у навчальному процесі для проєктування 3D об'єктів ландшафтно-ї архітектури і дизайну *Garden Planner, Realtime Landscaping Pro, Sierra*

*Complete 3D Land Designer, Landscape Design Deluxe*, Наш Сад та ін. мають свої недоліки і переваги. Вибір програми багато в чому залежить від того, які задачі ландшафтного дизайну вирішуються:

- для простого створення плану в двовимірному вигляді підійде програма Garden Planner;
- для більш детального опрацювання і перегляду вашого плану в 3D форматі новачкам підійдуть: FloorPlan 3D або X-Designer;

- для розробки більш якісних та більш детальних 3D-об'єктів, для вашого плану, потрібні програми Наш Сад Кристал або англомовним Punch Home Design і Sierra LandDesigner 3D, які мають широкий набір готових, деталізованих 3D об'єктів. З комерційних продуктів для професійного ландшафтного дизайну і проектування Realtime Landscaping Architect, SketchUp, а також лінійки продуктів Autodesk 3DS Max і ArchiCad мають набір деталізованих 3D-об'єктів ландшафтного дизайну.

Кожна програма по ландшафтному дизайну передбачає додавання в функціонал файли-знімки з реальними зображеннями, це можуть бути рослини, чагарники, дерева, водойми, доріжки і багато іншого. В результаті користувач бачить картину, максимально наближену до майбутньої реальності.

Практично кожна програма для створення має функції перегляду готового проєкту в двомірному зображенні, а також в 3D. Об'ємне зображення дає можливість більш детально побачити всі недоліки проєкту, виправити їх і роздрукувати готовий план-дизайн з будь-якого ракурсу.

Аналіз і вибір раціонального проєктувального рішення в найкоротший час відбувається за наступними критеріями: можливість спостерігати під різними ракурсами вибрані рослини, виконувати планувальні елементи і малі архітектурні форми; проводити за допомогою різних засобів редагування і налаштування програм міняти параметри композицій і форм; створювати віртуальні елементи ландшафту і садово-паркові об'єкти з метою їх найкращого поєднання і розташування у майбутніх композиціях; експериментувати, міняючи асортимент рослин, терміни квітіння, кольорове і композиційне рішення ділянки або парку; самостійно створювати дизайн-проєкти у навчальному процесі кафедри садово-паркового господарства [2-5].

Головна увага при використанні готових 3D об'єктів садово-паркової архітектури приділяється растровим (фотографічним, або піксельним) зображенням, які становлять основу планів фотофіксації об'єктів будь-якого проєктування, а також використовуються: 1) як фон під час складання ескізного або генерального плану у програмах креслення (AutoCAD), векторної (CorelDraw, Adobe Illustrator та ін.) і тривимірної (Autodesk 3ds Max) графіки;

2) для створення текстур матеріалів (покриття доріжок, підпирних стінок, огорож, малих архітектурних форм, крони дерев, газонів тощо); текстури зберігаються у бібліотеках програм і можуть використовуватись при моделюванні садово-паркових об'єктів у програмах векторної і тривимірної графіки;

3) під час створення фотомонтажу, колажів, анімації для подання проєкту замовнику у декількох варіантах із врахуванням майбутнього вигляду об'єкта, що проєктується, або його сезонної динаміки;

4) для формування бібліотек садово-паркових об'єктів (рослин, квіткових композицій, огорож, малих архітектурних форм тощо).

Реалістичні тривимірні моделі садово-паркових об'єктів складаються з чотирьох основних робочих модулів:

1) планувальник – дає змогу проєктувати різні елементи садово-паркового ландшафту (моцнення, доріжки, об'єкти топіарного мистецтва, водні пристрої та ін.);

2) енциклопедія рослин – містить докладну інформацію про більш ніж 15000 декоративних рослин світу з можливістю їх відбору (фільтрації) за 25 параметрами, також детальні річні таблиці агротехнічних операцій (частково ілюстрованих або доповнених анімацією) з догляду за рослинами відкритого і закритого ґрунту;

3) фотоплан – дає змогу працювати з фотографічними зображеннями об'єктів ландшафтно-архітектури та додати у проєкт фотографії реальних об'єктів, наприклад, фонтанів, альтанок, будівель, різних покриттів і т.і., для створення ефекту повної реалістичності;

4) редактор ресурсів – дає змогу створювати власні тривимірні моделі і текстури і використовувати їх при проєктуванні [3].

Сучасні програми містять бібліотеки 3D об'єктів садово-паркового господарства. Так програма *Realtime Landscaping Pro* містить біля 11000 готових і якісних 3D об'єктів, зокрема: 5200 видів вищих рослин і 3000 малих архітектурних форм. Це надає змогу створити відео ландшафтних проєктів,

записати їх на компакт-диск або завантажувати на власний веб-сайт. Також можна роздрукувати проект у повному кольорі на будь-якому принтері, що підтримується операційною системою Windows [4].

Комп'ютерна програма *Realtime Landscape Pro* складається з трьох окремих додатків: *Realtime Landscape Pro* – дає змогу проектувати і візуалізувати у 3D вигляді садово-паркові об'єкти, елементи і компоненти ландшафту; *Realtime Landscaping Photo* – додає можливість створювати проекти на основі власних фотографій у 2D вимірі; *Realtime Picture Editor* – інтерактивний редактор зображень. У програмі *Realtime Landscape Pro* студенти кафедри садово-паркового господарства можуть виконувати такі практичні завдання до своїх проектних робіт: 1) створення і налаштування нового проекту; 2) архітектурно-художнє перетворення рельєфу (геопластика); 3) проектування будівлі; 4) внесення в проект малих архітектурних форм; 5) створення доріжок і покриттів; 6) планування освітлення; 7) озеленення території висаджування чагарників по межах ділянки, садіння дерев, створення квітників; 8) оформлення водоймища; 9) перегляд завершеного проекту, створення відеопрезентації.

*OnyxGARDEN SuperBundle 2.1* – графічний пакет, який складається з 6 самостійних комп'ютерних програм для створення (генерування) і редагування моделей рослин різних ботанічних груп. *OnyxBAMBOO* дає змогу проектувати рослини бамбуку; *OnyxFLOWER* – квіткові рослини; *OnyxPALM* – пальмові; *OnyxGRASS* – трав'яні рослини; *OnyxTREE BROAD- LEAF* – листяні деревні рослини; *OnyxTREE CONIFER* – хвойні рослини [5].

Усі ці програми – редактори готових моделей рослин, які користувач завантажує із певних бібліотек, а потім налаштовує за своїм розсудом, відповідно до проектної задуми. Створені користувачем моделі рослин можна зберегти як зображення, додати до бібліотеки рослин у деякі програми ландшафтного проектування або у якості моделі експортувати в програму Autodesk 3ds Max.

У цій програмі студент може виконувати свій дипломний проект задаючи параметри геопластики, розміщення на плані будівель та споруд, прокладає доріжки і водойми, розставляє декоративні елементи і садить рослини у вигляді солітерів, груп, живоплотів, вказує відстань до об'єктів (наприклад, на посадковому креслені).

Створений проект легко коригується, його можна демонструвати у тривимірному зображенні з будь-якої точки перегляду в будь-який місяць року. При цьому налаштовується камера й освітлення. Також можна переглянути проект із прогнозом через кілька років. Для створеного проекту автоматично розраховується його кошторис із докладною калькуляцією. Для готового проекту можна зробити відеопрезентацію, план можна роздрукувати на принтері або послати замовнику через мережу Інтернет. До переваг програми безсумнівно належить прекрасна графіка і можливість швидкого створення проекту.

Програма X-Designer дає можливість моделювати ландшафт в 3D вигляді. Проектуючи з чистої сторінки, можна вибрати оптимальне розташування всіх будівель, галявин, альтанок, плодкових і декоративних культур, доріжок і водойм. У бібліотеці програми широкий набір рослин, інших дизайнерських об'єктів, необхідних для проекту. Розмістивши на ділянці, їх можна активно коригувати за чотири параметрами: текстура, розмір, колір, взаємне розташування.

Таким чином за допомогою певних програм можна візуалізувати ділянку, сад і будь-який інший ландшафт. Здійснюється це за використанням 3D-моделей. У цій публікації зазначено деякі особливості 3D-об'єктів спеціального софту, які широко використовуються у навчальному процесі підготовки фахівця ландшафтного дизайну.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць : підручник. Львів : Світ, 2005. 456 с.
2. Калініченко О.А. Декоративна дендрологія: навчальний посібник. Київ. Вища школа, 2003. 199 с.
3. Компанія-розробник графічної комп'ютерної програми Наш Сад Рубін 9.0 : Web-сайт. [Електронний ресурс]. – доступний з <http://www.dicomp.ru/products>.
4. Компанія-розробник графічної комп'ютерної програми Realtime Landscaping Pro 5: Web-сайт. [Електронний ресурс]. Доступний з <http://www.ideaspectrum.com>.
5. Компанія-розробник графічної комп'ютерної програми OnyxGARDEN SuperBundle 2.1: Web-сайт. [Електронний ресурс]. Доступний з <http://www.onyxtree.com>.

## **ПРИНЦИПИ БЛАГОУСТРОЮ ТА ОЗЕЛЕНЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ**

Території закладів освіти є частиною планувальної структури міста, найчастіше вони являють собою спеціалізовані територіальні комплекси, відокремлені від житлової або промислової забудови. Території навчальних закладів – це території суто обмеженого користування. Офіційне тлумачення цього терміну наступне: зелені насадження обмеженого користування – це насадження на територіях громадських і житлових будинків, шкіл, дитячих установ, вищих та середніх спеціальних навчальних закладів, профтехучилищ, закладів охорони здоров'я, промислових підприємств і складських зон, санаторіїв, культурно-освітніх і спортивно-оздоровчих установ та інші [3].

Благоустрою та озелененню територій закладів освіти треба приділяти значну увагу, тому що працівники та здобувачі освіти проводять багато свого часу саме у навчальних закладах. Тому для покращення емоційного та психологічного стану людей необхідно, щоб навколишнє середовище було облаштованим, комфортним та екологічним.

За даними дослідження Університету Лінкольна (Великобританія) визнається зв'язок між навколишнім середовищем навчальних закладів та здобувачем освіти у сферах його поведінки та досягнень (проект з вивчення середовища університету ETL). Інноваційні, різноманітні, взаємопов'язані концепції просторів не тільки повинні бути свідомо розроблені для сприяння навчанню, але й хороша архітектура сама по собі повинна стати інструментом навчання. Вона повинна навчати людей аналізувати та скептично ставитись до неї [1], берегти й поважати рослинність, рельєф, екологію та природну спадщину.

Що ж стосується практичної сторони озеленення територій закладів освіти, її головна мета – поліпшення ситуації з навколишнім шумом, зменшення вітрового та пилового навантаження на територію, а також забезпечення тіні та маскуванню деяких «небажаних» об'єктів за допомогою рослин.

Ландшафтний дизайн території повинен бути розроблений та втілений у життя професійною командою, на чолі з дипломованим ландшафтним архітектором. І одне з найважливіших завдань, що стоять перед ними – це продумане зонування території закладу (Рис.1). Як правило територія повинна бути розбита на такі зони: господарська, зона активного відпочинку (фізкультурно-спортивна), прогулянкова зона (зона пасивного відпочинку), дослідно-навчальна та адміністративна (зона масових зборів). Озеленена територія повинна забезпечити достатнє місце для ігор та відпочинку, спортивних заходів та церемоніальних подій на свіжому повітрі, враховувати потреби відвідувачів різного віку. Необхідно створити всі умови для можливості навчання на відкритому повітрі.

Формування насаджень. На периферії території та по периметру, слід висаджувати товстий пояс з великих тінистих дерев. Це допоможе зменшити кількість шуму, пилу та вітру. Біля будівель радять висаджувати низькорослі та середнього розміру гарноквітучі дерева. Чагарники відіграють важливу роль у благоустрої та озелененні закладів освіти. Окрім естетичної ролі, вони можуть виконувати роль живоплотів, розгороджуючи простір. Газон виглядає ефектно на території навчальних закладів, але за ним треба доглядати та підтримувати. Не слід віддавати перевагу квітникам, особливо сезонним. Різні дерева, чагарники, квіткові рослини тощо можуть бути належним чином позначені, щоб дати здобувачам освіти змогу вивчити їх назви та розвинути свої знання. Насадження допоможуть створити власний мікроклімат території: врегулювати температурний режим, збільшити вологість повітря та площу тіні.

Задум дизайнера має бути послідовним, єдиним за стилістикою з архітектурою будівель та навколишнім середовищем; відображати зв'язок з культурою та історією даної місцевості, а там, де це можливо – зменшити втручання у природний ландшафт.



Рис. 1. Приклад розробленого зонування на проєкті благоустрою та озеленення території Гімназії №6 м. Марганець.

Обладнання повинне створювати безпечне середовище для користувачів, включаючи мінімізацію ризику. Там, де потенційних небезпек не уникнути, конструкції повинні включати заходи пом'якшення наслідків для зменшення ризиків безпеки для персоналу, відвідувачів, здобувачів та працівників освіти. Використовують високоякісне обладнання з міцних, натуральних матеріалів.

Проєктант повинен також враховувати основні входи, головні напрями пішохідного руху, заїзди та план руху автотранспорту по території. Планування повинно максимально подбати про безпеку відвідувачів та мінімізувати транспортний рух [2].

Створенням та підтриманням якісної території навколо навчальних закладів, як правило, нехтують. Тому проєкт доречніше буде розробляти з урахуванням рослинних матеріалів, що потребують найменшого догляду (зазвичай це вирішується використанням представників місцевої флори), та використанням обладнання стійкого до руйнування (конструкції повинні витримувати вандалізм та інші негативні процеси).

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Angela Thody. Learning Landscapes: mapping the field, literature. University of Lincoln Neary/Thody, 2008. с. 5-6.
2. Building quality standards handbook. Victorian school building authority, 2020. с. 27-29
3. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : наказ № 105 від 10.04.2006. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27 липня 2006 р. за № 880/12754



**Циганок Анастасія Романівна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Середня освіта (Образотворче мистецтво) педагогічного фахового коледжу Хортицької національної академії,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Рашкевич М. В.,**  
викладач вищої категорії, викладач-методист,  
педагогічний фаховий коледж Хортицької національної академії,  
м. Запоріжжя, Україна

## **МАЛЬОВНИЧИЙ СВІТ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ**

Значне місце у формуванні загальнолюдських цінностей здобувача освіти займає мистецтво, здатне розвивати почуття прекрасного, формувати високі естетичні смаки, вміння розуміти і оцінювати твори мистецтва, пам'ятки історії і архітектури, красу, багатство природи. Образотворче мистецтво - важливий засіб морального, естетичного виховання здобувачів освіти, формування художньої культури, загальнолюдських, національних цінностей, гармонійного розвитку особистості.

Людина має виховуватись у гармонії з собою і навколишнім світом і в кінцевому результаті стати гідним членом нашої держави, відчуваючи себе частиною української нації. Важливою умовою для досягнення цієї мети є знання історії українського мистецтва та заглибленість у чарівний світ народних ремесел. Одним з найпривабливіших видів декоративно-прикладного мистецтва є народне малярство родом з Петриківки – петриківський розпис.

На уроках образотворчого мистецтва в середній школі є можливість формувати загальнолюдські цінності у здобувачів освіти через сприйняття творів за мотивами петриківського розпису. Адже значне місце у формуванні особистості здобувача освіти займає мистецтво, здатне розвивати почуття прекрасного, формувати високі естетичні смаки, вміння розуміти і оцінювати твори мистецтва, пам'ятки історії і архітектури, красу, багатство природи.

Отже, образотворче мистецтво – важливий засіб морального, естетичного виховання здобувачів освіти, формування художньої культури, загальнолюдських, національних цінностей, гармонійного розвитку особистості. Без усвідомлення здобувачами освіти змісту цінностей, якими вони керуються, неможливо визначити цілі їх діяльності.

Які цінності можуть стати вищими для здобувачів освіти середньої школи, залежить від багатьох обставин. Що для учнів найважливіше, вони з'ясовують на рівні фундаментального вибору, коли визначають свою особистість. Цінності скріплюють єдність і цілісність класу. Вищими цінностями можуть бути: здоров'я, сім'я, кохання, свобода, мир, держава, праця, істина, честь, творчість тощо. До них відносяться цінності суспільного устрою, спілкування, діяльності, самозбереження, цінності особистих якостей, а також загальнолюдські цінності [1].

Розглянемо формування творчості як цінності на уроці образотворчого мистецтва на тему «Українські писанки. Символічна мова писанок» (5 клас) [2]. Практичним завданням на цьому уроці є виконання писанок за мотивами петриківського розпису. Вчитель ознайомлює здобувачів освіти з елементами петриківського розпису та пропонує використати їх для створення символічної мови писанки. Завдання складне, вимагає від учнів знання історії розвитку писанкарства та особливостей петриківського розпису. Виконання практичного завдання розвиває почуття прекрасного, формує високі естетичні смаки, вміння розуміти і оцінювати твори мистецтва, а відповідно сприяє формуванню творчості як цінності.

Розглянемо формування творчості як цінності на уроці образотворчого мистецтва на тему «Площинний та глибинно-просторовий спосіб зображення. Стилзація природних форм» (6 клас) [3]. Завданням для здобувачів освіти є створити декоративну композицію з використанням природних форм. Перед виконанням практичного завдання, вчитель пропонує перегляд робіт відомих майстрів петриківського розпису (презентація, відео фрагменти): В.Панко, В. Гарькавої, Г. Назаренко та інших. Перегляд робіт майстрів та знайомство з їх творчістю є вагомим підґрунтям для учнівської творчості. Адже саме в роботах майстрів можна побачити живописні стилзації та декоративні форми поєднані в орнаментах, візерунках. Важливим засобом створення художнього образу в яких виступає колір –

емоційний, умовний і надзвичайно виразний. На нашу думку все, що притаманно петриківському розпису і використовується на уроках образотворчого мистецтва у 5 – 7 класах є засобом формування загальнолюдських цінностей у дітей даної вікової групи.

Розглянемо формування творчості як цінності на уроці образотворчого мистецтва на тему «Декоративно-прикладне мистецтво. Орнамент. Мотив. Рапорт. Види орнаменту» (7 клас). Завданням для здобувачів освіти є виконати рослинний орнамент. Вчитель пропонує виконати рослинний орнамент за мотивами петриківського розпису. Перед виконанням практичного завдання здобувачі освіти переглядають відео про різновиди петриківських візерунків та орнаментів, продовжують знайомитися з майстрами петриківського розпису, значенням кольору у роботах майстрів. Всі вище описані види діяльності дають можливість вчителю поступово впливати на виявлення учнями та формування у них загальнолюдських цінностей.

Аналізуючи вищезазначену інформацію, можемо зробити висновок, що мальовничий світ петриківського розпису є засобом формування загальнолюдських цінностей у роботі з дітьми в середній ланці школи. Саме на уроках образотворчого мистецтва здобувачі освіти 5 – 7 класів мають можливість виявити в собі цінності, розкривати й розвивати їх.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальнолюдські цінності: що вибираєте Ви? URL: <http://rgg.rv.ua/menu-gimnasium/menu-proekt/> (дата звернення 25.04.2021)
2. Железняк С.М. Образотворче мистецтво: підруч. для 5-гокл. загальноосвіт. навч. закл./С.М.Железняк, О.В.Ламонова. Київ: Генеза, 2013. 176с.
3. Календарне планування 6 клас за новою програмою відповідно альбома посібника С.К. Трач видавництва Богдан та підручника С.М. Железняк URL: <https://naurok.com.ua/kalendarne-planuvannya-obrazotvorche-mistectvo-6-klas-114808.html> (дата звернення 25.04.2021)
4. Календарно-тематичне планування з образотворчого мистецтва 7 кл. за підручником Рубля Є. (I-II семестр) URL: <https://naurok.com.ua/kalendarne-planuvannya-z-obrazotvorchogo-mistecva-7-kl-za-pidruchnikom-rublya-i-ii-semestr-57103.html> (дата звернення 25.04.2021).

**Чжан Ся,**  
аспірант 1 року навчання,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
*м. Харків, Україна*  
Науковий керівник – **Токар М. І.,**  
кандидат мистецтвознавства,  
доцент кафедри АВМ,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
*м. Харків, Україна*

### ТВОРЧІСТЬ ЦЗЕНА ФАНДЖІ

Картини художника носять соціальний характер і були покликані звернути увагу на загальну байдужість і цинізм, які панують в суспільстві. Всесвітньо відомий та один з найбільш впливових художників сучасного Китаю. Мистець виставляється у великих всесвітньо відомих художніх музеях і художніх установах, а його творчість отримала високу оцінку і визнання в світі мистецтва. Цзен Фанджі не пише політичні роботи, його цікавить побутове життя, щоденні переживання і думки. Одними з найбільш репрезентативних його творів є серії робіт написаних на тему госпіталю і людей в масках - це дуже складні психологічні і експресивні роботи.

З найперших етапів кар'єри його роботи відзначалися емоційною безпосередністю, інтуїтивною психологічною думкою та ретельно вивірною експресіоністською технікою. Ще в Академії, під впливом німецького експресіонізму, Цзен часто робив фігури з великими головами та гіперболізованими рисами. Використовував жирний, насичений штрих. У серіях його ранніх робіт, таких як «М'ясо» та «Лікарня», зображені люди з його району Ухань, головного транспортного вузла в центральному Китаї. Він спостерігав за побутом в м'ясних лавках та лікарні в Сіхе [4].

У 1991 році статтю про творчість Цзен Фаньчжи написав в гонконгському виданні один з провідних китайських арт-критиків Лі Сяньтін. Він же і познайомив художника з першим покупцем його робіт - ним став відомий куратор, колекціонер і власник галереї Hanart TZ Джонсон Чан. Крім 2000 доларів, Цзен Фаньчжи отримав запрошення взяти участь в безперечно однією з ключових виставок першої половини 90-х - «Нове мистецтво Китаю: після 1989 року». Вона ж стала свого роду перепусткою до «вищої ліги» китайського актуального мистецтва [2].

Після 1994 року стиль художника зазнає сильних змін, це вважається другим періодом його творчості. У роботах автор звертається до теми «маски», всі персонажі, що їх зображає художник носять білі маски, що щільно зливаються з рисами обличчя. Ці маски наповненні пронизливою, відштовхуючою силою. Фігури виглядають тривожними або наляканими, як ніби вони є жертвами власних ролей. Серія картин передає відчуття апатії і самотності кожної людини в суспільстві. Картини передають іронічне ставлення автора до пихатості і штучності, що на його думку, властиві сучасним міським жителям.

Після 1997 року мистецтво Цзен Фаньчжи знову дещо змінюється. Він використовує більш м'які кольори, що є результатом більшого їх змішування один з одним, на картини тепер можна дивитися зі спокоєм. Замість гніву або контролю емоцій, фігури більш розслаблені. Певно, це результат того, що і сам художник у цей час стає більш розслабленим, він досягає розуміння життя. Але все ж залишаються деякі свого роду занепокоєння, можна відзначити той факт, що у героїв картин голови більше, ніж повинні бути в нормі. На зміну експресіонізму, його творчість наповнюється символічним звучанням [1].

Сьогодні Цзен є іконою у світі мистецтва, і його кар'єра дає аналогію розвитку сучасного китайського мистецтва. Персональні виставки художника проходили в Гонконзі, Пекіні, Шанхаї, Сінгапурі, Лондоні, Парижі, Нью-Йорку, Барселоні та інших містах. Ймовірно, навіть китайське суспільство пройшло шлях від утилітарного соцреалізму свого дитинства під час Культурної революції до запаморочливих висот глобальних мистецьких ярмарків. Цзен Фанджі заслужено вважається одним з найбільш фінансово успішних сучасних китайських художників.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутенюк О. Цзен Фаньчжи [Електронний ресурс] / О. Бутенюк// ART Узел.: інтернет-журн. – 2013. - (АП)– Режим доступу: <http://artuzel.com/content/цзен-фаньчжи> - Назва з екрану.
2. Мерьокіна О. Цзен Фаньчжи: мистецтво маскування / О. Мерьокіна // Магазета : інтернет-журн. – 2016 – Культура/ Мистецтво. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://magazeta.com/art-zeng-fanzhi/> – Назва з екрану – (АП)
3. Цзен Фаньчжи [Електронний ресурс]: Вікіпедія. Вільна енциклопедія. –(АП) - Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Цзен\\_Фаньчжи#cite\\_note-d87292cc44ad701b-2](https://ru.wikipedia.org/wiki/Цзен_Фаньчжи#cite_note-d87292cc44ad701b-2) (дата звернення: 19.03.2021). – Назва з екрану.
4. ArtPrice/ 2009. ArtPrice.bg. / Арт Енциклопедія (стаття) [Електронний ресурс] Режим доступу: [http://www.artprice.bg/autor\\_details.php?act=data&elem\\_id=1518&status=69](http://www.artprice.bg/autor_details.php?act=data&elem_id=1518&status=69) – Назва з екрану. (дата звернення:19.03.2021). – (АП)
5. LiveJournal/ Картины китайского художника Цзен Фаньчжи /Zeng Fanzhi // gorbutovich - 2014-02-04 – АП - [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://frayer-man.livejournal.com/1371160.html> – Назва з екрану – Дата звернення: 20.03.2021.

**Чуйкіна Людмила Анатоліївна,**  
викладач-методист  
педагогічного фахового коледжу  
Хортицької національної академії,  
м. Запоріжжя, Україна

#### ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Одним із культурних надбань Людства є декоративно-прикладне мистецтво, яке слід вивчати та досліджувати як неповторне явище. У образах утилітарних форм з виточеною символікою орнаментів містяться історія, культура, особливості побуту та душа українського народу.

Важливу роль відіграє декоративне мистецтво – широка галузь мистецтва, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. До нього належать такі види: декоративно-прикладне, монументально-декоративне, оформлювальне, театральньо-декораційне тощо.

Між названими видами декоративного мистецтва існують тісні взаємозв'язки та взаємовпливи. З'ясування художньої специфіки кожного з них неможливе без вивчення конкретних періодів історії людства. Найчастіше для визначення суті декоративно-прикладного мистецтва вживається назва народне мистецтво. Бо декоративно-прикладне мистецтво це мистецтво широких мас. Воно виникло в процесі трудової діяльності народу і нерозривно пов'язане з його життям і побутом [2].

Культурна спадщина Запорізького краю настільки своєрідна та різна, що не підлягає ординарному порівнянню з іншими регіонами України. Традиції народного мистецтва Запорізького регіону досліджували С. Латанський, В. Баталкіна, П. Олійник. Результати вивчення наукових досліджень, історичних очерків дали уявлення про факти виготовлення писанки, етнографічної іграшки, кераміки та вишивки в Запорізькому краї.

Петро Олійник – член Запорізької організації національної спілки журналістів України писав: «Із давніх-давен територією сучасної Запорізької області, безкрайними степами за Дніпровими порогами, якими пролягав чумацький шлях, мандрували не лише торговельні каравани. Споконвік цей край приваблював загарбників, що нещадно орудували тут вогнем і мечем. Кіммерійці, скіфи, сармати, половці... А згодом запорозькі козаки, як й їхні давні пращури, боронили свої землі від ворогів та знову відновлювали винищені лани та поселення. Минуле сторіччя за своєю жорсткістю не відрізнялося від монгольської навали: Перша та Друга світові війни, голодомори, розкуркулення, індустріалізація – нищівним колесом прокотилися тутешнім степом. Природно, що у цих пекельних колах важко було зберегтися людському майну, побутовим речам, які могли б сьогодні розповісти про ті чи інші особливості тутешнього декоративно-ужиткового мистецтва. Стосується це й писанок. В експозиції Запорізького обласного художнього музею – понад триста писанок. Ще сотня у приватній колекції Інги Адольфівни Янкович. Майстриня любить експериментувати, використовуючи різну техніку, і завжди з добрими побажаннями та молитвами, адже це, згідно з традиціями, наповнює її витвори певною магією. Коли тільки-но захопилась цим мистецтвом, копіювала візерунки традиційної писанки. Досліджувала, вивчала, згодом почала писати свої – авторські, але чітко дотримуючись канонічного символу Сонця. "Писанка - це символ Сонця, символ весни та відродження. У давні часи, ймовірно, яйця-писанки писали для обряду на весняне рівнодення. З писанкою пов'язували створення світу, а Сонце - як складова цього відродження. У гротах Кам'яної могили, зокрема, також чимало символів, що ототожнюють створення світу та відродженням, але їх не варто пов'язувати з писанкою", – вважає директорка музею. Але навіть якщо місцева писанкарська традиція геть втрачена, існує традиція культурна, історична, спираючись на яку, можна спробувати відтворити автентичну запорізьку писанку. Цим, зокрема, опікується заслужений майстер народної творчості України, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України Галина Павлів. Родом майстриня з Прикарпаття, але доля міцно пов'язала її з легендарним козацьким краєм. Саме у Запоріжжі Галина, випускниця художньо-графічного факультету Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, прославилась своїми дослідженнями та відтворенням ляльок, якими в давнину бавились діти запорожців. Ці іграшки робили, так би мовити, з підручного матеріалу, зокрема, з висушених гарбузиків, відповідно розмальованих. Називали рохкальцями та калаталками через шарудіння насіння в середині. Створюючи своїх ляльок за цією давньою традицією, Павлів удосконалила їх вишуканим розписом. В її колекції кількасот тематичних історичних образів, а також ляльок-козаків з різними характерами та настроями. Окрім них, майстриня створює й писанки, причому винятково за мотивами історії Запорізького краю, зокрема, козацької доби. Каже, що правильно називати їх мальованками, бо пишуться пензлем і на страусових яйцях. Майстриня наголошує, що без магії писати писанки не можна. Орнамент, нанесений на яйце, набагато інформативніший за вишивку та навіть перевершує все, що є у декоративно-ужитковому мистецтві. "Звичайно, це магія. Бо писанка навіть має свою абетку, свої цифрові знаки, свої позначення в місяцях, роках. Кожен може свою писанку написати та орнаментом сказати, в якому році та місяці народився, в якій порі року. Звісно, це магічно. Настільки магічно, що магічнішого фаху не має. Це щодо орнаменту. Друга магія – це саме створення писанки. Тому що, коли горить свічка, пахне віск, з-під писочка виходить якийсь орнамент... Спочатку писанка ніяка – чорна, і коли ти на свічці починаєш її зачищати і вичищати, і починає з'являтися міні-шедевр, то, звичайно, це магія, яку зрівняти немає з чим", - каже Галина [4].

Створює запорізьку писанкарську традицію, пов'язану з історією краю, майстриня із зернової писанки, очільниця міського об'єднання митців "Колорит" Наталя Бабенко. Свого часу Наталя, за фахом інженер, навіть не здогадувалася, що знайде своє покликання у цьому мистецтві. Писанки Наталя створює з глини та насіння. Її роботи побували в Японії та Чехії, а також на різних виставках в Україні. "У 1990-ті роки була спрага до вивчення нашого історичного коріння. Інтернету не було, літератури - майже ніякої. Але мене чомусь завжди притягувала саме тематика писанок. З чого почати, навіть й не знала. На той час до мене потрапив альбом "Писанки на Україні" із замальовками Ераста Біняшевського. Він фізик за фахом, їздив Україною, збирав відомості про писанки. У його альбомі є дві запорізькі - одна з дубовим листям, на другій – солярний символ. За цим альбомом мало-помалу, адаптуючи орнаменти різних регіонів, я почала їх викладати насінням по глиняній формі... Вони виходили такі яскраві, незвичні. Мене заохочувала цікавість людей до цих моїх витворів. Коли я робила, не розуміючи, що я роблю, а людям це подобалось. Ось так й з'явилася моя зернова писанка. Хоча писанкою її не можна назвати, насправді. По-перше, це не натуральне яйце. По-друге, писанка – це що пишеться писочком", - розповідає майстриня» [4].

Розвиток кераміки на Запоріжжі в ХХ ст. і промислове виробництво дрібної пластики висвітлював Сергій Васильович Латанський, кераміст, мистецтвознавець. Його дослідження були опубліковані в періодичних виданнях газети «Запорізька правда», збірнику статей «Народне та образотворче мистецтво Запоріжжя» [3].

Гончарний промисел був розповсюджений у Василівському, Пологівському, Мелітопольському районах. Місцеві гончарні вироби були досить своєрідними за формою та призначені для ужитку. Це високі макітри для соління, друшлаки для виготовлення морсів та соків, кринки, вазони для квітів, декоративні вази. Гончарі виготовляли переважно неполив'яний посуд та дрібну пластику у вигляді баранців та півників-світунців.

Найдавніші із відомих центрів гончарної справи вважається село Терпіння Мелітопольського району. Тут була створена артіль, яка об'єднала терпіннівських гончарів. Засновниками у 30-40 роки стали майстри Ф. Пацюк, Я. Закринь, І. Чумаков, В. Головань. Наступником першої артілі став гончарний цех вапняного заводу, вироби якого зберігаються в музеях міста Запоріжжя.

Керамічні вироби Пологівського відділу Запорізького абразивного комбінату другої половини ХХ ст. внесли значний внесок в керамічне виробництво Запорізького краю. Багатий глинами і керамічним виробництвом Запорізький край, але не менш багатий і талантами. Тут в різний час народились, вчилися та працювали відомі майстри пензля та різця: театральний художник, графік та скульптор О. Тишлер; художники С. Григор'єв та П. Мальцев; народний художник України П. Сабадиш; Заслужені художники УРСР Ф. Шевченко, Л. Орленко та І. Носенко; Заслужений діяч мистецтв ТАРСР, лауреат премії імені Габдулли Тукая О. Бурлай; народний художник Є. Чуйков; відомий «співак» «Дніпробуду», народний художник УРСР К. Трахименко; художниця з виробництва агітаційного фарфору О. Щекотіхіна-Потоцька; майстриня з декоративного розпису О. Грядунова та багато інших [1].

Отже, проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблематики, а тому потребує подальшого вивчення історичного та мистецтвозначного змісту розвитку видів декоративно-прикладного мистецтва Запорізького краю: вишивки та витинанки. Перспективи красознавчих досліджень будуть пов'язані з історією розвитку культурної спадщини, творчістю видатних майстрів з вишивки та витинанки Запоріжжя.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баталкіна В. Скульптура і пластика малих форм в музейній експозиції: *Мистецтвознавчі записки*:зб.наук.праць Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв № 33 К., 2018. С.117-124.
2. Використання декоративно-прикладного мистецтва в народному одязі:Освіта UA. Культура. URL:<https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11996> (дата звернення: 27.04 2021)
3. Латанський С.В. Народне та образотворче мистецтво Запоріжжя: історико-мистецьке видання: РА ТАНДЕМ-У, 2007. 32 с.
4. Олійник П. Запорізький "неписанковий" край: за якими традиціями нащадки козаків яйця розмальовують. URL:<https://zp.depo.ua/ukr/zp/zaporizkiy> ( дата звернення 19.04.2021)
5. Підкович Н. То поціловане Богом дитя. *Літературно-художній та громадсько-політичний часопис Запорізького краю*.2004. №5. С.96-105

**Шауліс К. К.,**  
кандидат мистецтвознавства,  
старший викладач кафедри АВМ,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
м. Харків, Україна

## **ХУДОЖНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБРАЗУ ПРИРОДИ У ЯПОНСЬКІЙ ГРАФІЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ЗМІНИ МИСТЕЦЬКИХ ПАРАДИГМ**

Духовне життя післявоєнної Японії відрізнялося складністю, суперечливістю, співіснуванням різних за своїм спрямуванням і змістом тенденцій. Війна закінчилася для Японії зловісною трагедією Хірошіма і Нагасакі, і потрясіння, пережиті японським народом, наклали суттєвий відбиток на всі форми діяльності, і художньої зокрема. Поступове усвідомлення масштабу наслідків бомбардування визначило провідне місце цієї теми серед інших напрямів в художньому осмисленні проблематики «людина-природа». Тому сприяли й міжнародні антивоєнні рухи, і особливо — заснування організації «Ніхон Хіданкьо» у 1956 р. у самій Японії. Прикладом відображення зазначених процесів в образотворчому мистецтві є творчість Уено Макото (1909–1980). Його післявоєнні роботи несуть ідею крихкості життя. Серед інших мистців, чия творчість націлена на відображення наслідків подій 1945 р.: Оно Тадашіге, Марукі Ірі і Тошіко та ін.

Післявоєнне відновлення країни, високі темпи індустріалізації та урбанізації країни призвели до суттєвої трансформації образу міста. В графічних серіях 1960–70-х років, присвячених Токіо, зчезли елементи природного краєвиду, Фуджі перестала бути постійним символом столичного пейзажу. Зростання темпів виробництва зумовило загострення екологічної ситуації. Необхідність невідкладних дій, розвиток громадських ініціатив актуалізували екологічний напрям у мистецтві плакату як дієвого засобу поширення інформації та інструменту впливу.

Усвідомлення масштабів наслідків радіації призвело до екологічної інтерпретації антивоєнного плакату і, фактично, до злиття двох тем у межах екологічної проблематики. Наявність екологічних проблем усередині країни, діяльність громадських організацій, підтримка екоплакатистів як на рівні держави, так і з боку громадських рухів забезпечила ті підвалини, що сприяли стійкому розвитку екоплакату в країні та його виокремленню у 1970–1980-ті роки у самостійний жанр. Творчі досягнення японських художників у галузі екологічного плакату полягають у створенні впізнаваного сучасного та національно-ідентифікованого графічного стилю, артикуляції значущих проблем природозбереження та раціонального природокористування, розробці художніх рішень, що піднесли жанр екоплакату на рівень високого мистецтва.

Вирішення гострих екологічних проблем, а також розвиток комп'ютерних технологій призвели до поступового зменшення екологічної проблематики у плакаті і функціонування плакату як такого. З переходом плакату у виставковий простір, зі зменшенням його ролі як засобу комунікації та інструменту впливу посилюється інтерес до інших форм художньої репрезентації образу природи, що знаходить реалізацію у станковій графіці та сучасних візуальних практиках. Уособлює різні версії образів природного середовища та стосунків між людиною та природою творчість таких майстрів, як Івामी Рейка, Мураками Такаші, Учїда Масаясу, Фуджіта Фуміо та ін. У їхніх візіях природа подається різними художніми мовами та техніками — від традицій шін-ханга та сосаку-ханга до декоративізму аплікативних технік, абстрактного мистецтва, поп-арту [3].

Значний масив екологічних плакатів містить збірка Харківського музею «4-й Блок». Колекція містить твори більш ніж 60 художників-плакатистів Японії, серед них — корифеї японської школи плакату і, зокрема, екологічного жанру, як Акіяма Іку, Акіяма Такаші, Асаї Йошітеру, Масутеру Аоба, Нагаї Казумаса, Сато Коїчі, Таканокіра Йошінорі, Фукуда Шігео. Багато з них (як-от Нагаї Казумаса) представлені творами, що розроблялися протягом кількох десятиріч, і утворюють «колекції всередині колекції». Доповнюють уявлення про розвиток жанру твори Аракі Юко, Енокідо Фуміхіко, Іто Хірояшу, Андо Канесато, Мацуї Кейдзо, Огава Тадахіко, Сакамото Хіроші, Сато Хіроші, Секігучі Такаші, Сузукі Томоюкі, Такада Юкічі, Танака Ікко та ін. Представлені у колекції й роботи нової генерації плакатистів.

Взірці плакатного жанру в колекції музею «4-й Блок» утворюють такі групи: найбільша група плакатів виконана за допомогою *графічних* прийомів. Роботи цього блоку мають широкий спектр сюжетів, серед яких превають зображення тварин, птахів та комах. Група *фотоколлажних* плакатів переважно зосереджена на зображенні людини та природи. *Шрифтові* плакати складають найменшу за кількістю групу робіт. Колекція музею постійно поновлюється новими роботами, серед них плакати Іто Тойоцугу, Йосомія Такаші, Маруяма Кен, Оба Хісае, Ріто Лінда, Сато Кей, Цушіма Хаджіме та ін [1].

Колекція демонструє майже 30 років розвитку екологічного плакату і свідчить як про збереження традиційних прийомів і підходів в осмисленні та художніх рішеннях проблематики «людина-природа», так і про пошуки оновлення художньої мови, прагнення виразити змісти універсальними засобами. Національне надбання і його переосмислення в розробці екологічного плаката на початку XXI ст. виявляється у зображенні природи як символу прекрасного і вічного та продовженні проблематики катастрофи.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «4-й Блок» : *Кращі плакати і графіка з екології визначних сучасних принтмейкерів* : альбом. укл., авт. статей. О. А. Векленко, В. І. Лесняк, Л. Савицька, С. Серов. Харків : Колорит, 2005. 45 с.
2. Шауліс К. Сучасний японський екоплакат : на матеріалах триєнале «4-й Блок». *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті* : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ, 2018. № 4. С. 84-90.
3. Wichmann H. *Japanische Plakate : Sechziger Jahre bis heute : Anlanch der Ausst. 7 der Reihe Beispiele*. Munchen : die Neue Sammlung, Staatl. Museum fur angew, Kunst, 1988. 209 p.

**Шевченко Єва Дмитрівна**

студентка 3 курсу спеціальності Мистецтвознавство,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
м. Харків, Україна

Науковий керівник – **Осадча О. А.**,

кандидат мистецтвознавства, викладачка кафедри теорії і історії мистецтв,  
Харківська державна академія дизайну і мистецтв,  
м. Харків, Україна

### АВТОПОРТРЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ МИСТЕЦЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ В СУЧАСНІЙ ФОТОГРАФІЇ (на прикладі фотографій В. Бубелітте)

Автопортрет ще з давніх часів використовувався як спосіб візуальної репрезентації своєї особистості. Аналіз обраних тем, які використовувалися відомими художниками в автопортретах, дає можливість простежити певний зв'язок в їхній творчості, а саме – прагнення виразити і перенести внутрішні емоційні переживання на полотно чи відбиток, або «втєкти» від власного «Я» образу і примірити на себе маску чужої ідентичності. У більшості випадків в житті кожного з досліджених митців відбувалися складні ситуації, які сильно вплинули на їхнє майбутнє життя та діяльність: незрозуміння з боку суспільства або сім'ї; почуття відчуженості від соціуму; особисті трагедії або хвороби; нездатність прийняти себе, або відсутність творчої реалізації – об'єднуючі фактори досліджуваних суб'єктів.

Для дослідження процесу саморефлексії за допомогою автопортрета були обрані роботи 1990-х рр. Віолетти Бубелітте (1956 р.) – представниці литовської фотографії. Віолетта Бубелітте стала однією з перших фотографок на території пострадянських країн, яка звернулася до теми дослідження жіночого оголеного тіла у автопортреті. Натурою для фотографій слугувало власне тіло художниці, трансформацію якого вона досліджує впродовж 30 років.

Мисткиня перетворює своє тіло в предмет, який вона трансформує і шляхом збирання та нашарування один на одного різних субособистостей створює новий образ «Я». В статті «Автопортрет: нотатки про ідентичність та документацію в епоху цифрових технологій» 2019 р. [8]. Тім Горчіназ пише: «Автопортрет концептуалізується як документ, точніше, свого роду самодокумент. <...> Автопортрет - це конструкція, а його створення - питання самовираження з плином часу – конструювання власного «Я», а не просто зображення самого себе» [8 с. 13].

У статті «Роздуми над автопортретами у фотографії» 1999р. Іна Луверберг поряд з роботами американської художниці Сінді Шерман (1954 р.), ставить знімки американської фотографки Нан Голдінг (1953), яка створювала художньо-документальні фотографії свого оточення [7]. Дослідниця вважає, що Н. Голдінг будучи частиною зображуваного нею світу, інтегрує свої автопортрети в сфотографованих нею людей. Цю думку можна підкріпити цитатою С. Зонтаг: «...будь-який портрет в певному сенсі – це автопортрет фотографуючого» [3 с. 161].

Тім Горчіназ в статті «Автопортрет, селфі: нотатки про ідентичність та документацію в епоху цифрових технологій» 2019 р. дотримується думки, що крім того, щоб передати зовнішній вигляд портретованого, автопортрет повинен виражати внутрішні почуття суб'єкта, тобто те, що відчував, хотів показати та побачити сам автор: «Створення автопортрета – це акт самосвідомості в такій же мірі, як і саморепрезентація» [8. с. 12]. Такі судження дослідника наштовхують на питання: «А чи можна

називати автопортретом ті фотографії, в яких автор не ідентифікує себе як власну особистість?» У одному з інтерв'ю В. Бубелітте розповідає: «Я не стверджую, що персонаж на фотографіях має мій зовнішній вигляд, але це не демонстрація мене. Будучи підлітком, я була зачарована пантомімою, і тепер мене це приваблює <...> я створюю персонажа, який живе іншим життям, ніж я. Це мізансцени, одноактний театр, моновистави на папері. Позувати - моя роль, я імпровізую проти фотооб'єктива» [6].

Це ж питання ставить й Тім Горчіназ щодо фотографій Сінді Шерман, яка сама заявляє в одному з інтерв'ю в «Нью-Йорк Таймс», що «Я відчуваю, що в своїх роботах я анонімна. Коли я дивлюся на свої знімки, я ніколи не бачу себе; це не автопортрети» [8 с. 15].

Тож Тім Горчіназ зауважує, що роботи С. Шерман не можна вважати автопортретами: «Автопортрет є зовнішній вигляд і / або внутрішнє життя художника через зображену позу. Це пояснює, чому роботи Сінді Шерман – це не автопортрети: вони не відображають її внутрішнє життя, а відтворюють її ж придумані символи. І оскільки її персонажі - невпізнанні особистості - в деякому сенсі, її анонімні двійники, треба читати її фотографії як портрети» [8 с. 17].

Розпад цілісності свого «Я» та присвоєння собі іншого образу наштовхує на психоаналітичну теорію Жака Лакана (1901 – 1981 рр.) в роботі «Стадія дзеркала як утворююча функція “Я”» (1936 р.), в якій описується процес самоідентифікації дитини до шести місяців, яка вперше бачить в дзеркалі свій образ, таким чином формує власне «Я». Про це пише Ірина Сахно у статті «Автопортрет як стратегія жіночого автобіографічного письма»: «Дзеркало проявляє та робить очевидним процес самосвідомості через ставлення до себе, свого тіла, який потім оформляється в цілісне переживання. <.....> “Я як інше” і “інше як я” основа нарцисичних відносин людини і її двійника. Дзеркальний нарцисизм проявляється в задоволенні споглядання свого дзеркального відображення і виявленні “іншого” в собі. Дзеркало як метафора автобіографічної пам'яті - глибинний шар, спогади, слід давно минулого часу». [5 с. 108]. Відштовхуючись від моральної філософії М. Бахтіна, дослідниця говорить про дзеркало як про засіб «самооб'єктивації» і феномен, який пов'язаний з категоріями «іншого», що виступає фактично як «я - двійник»: «Самопортретування за допомогою дзеркала позиціонується як шлях до самопізнання – допитливе вглядання в себе в дзеркалі, що знаменує процес формування нової оптики і зміни способу світосприйняття. Дзеркало виявляє приховані сліди і образи, складну систему алюзій і метафор, встановлюючи семантичну тотожність і нову знаковість. Дзеркало і пам'ять працюють на сполученій території відбитих спогадів» [5 с. 109].

Тож В. Бубелітте фіксує досвід самоідентифікації одночасно відмовляючись від неї. Фотографія для художниці стає вільним простором, в якому вона може стати ким завгодно, відмовившись від звичних уявлень про еротизм та жіноче тіло. І. Луверберг говорить про жіночий автопортрет як про спосіб зберегти контроль над своєю репрезентацією: «жінки-художниці мають особливий стимул робити автопортрети, цей стимул – контролювати власну репрезентацію. Є й інші стимули. Під час створення автопортрета художник перетворює себе на суб'єкт, тобто предмет своєї зйомки. Перетворення себе на суб'єкт, дозволяє автору показувати ту тему, яку художник забажає. Немає перешкод між художником та суб'єктом, немає необхідності переходити до ілюзій або марнославства суб'єкта» [7, с. 400].

Мисткині вдається поєднати цілісність образу з розколом ідентичності, непохитність з ефемерністю та почуття динаміки у статичних кадрах. Вона позбавляє глядача можливості побачити і зафіксувати конкретний образ на знімку, а множинність її власних «я» – примар-двійників та відмова від експліцитності фотографії примушує глядача засумніватися в реальності того, що відбувається на знімках.

В цій серії авторка повністю відходить від документальності, створюючи самостійний художній образ за допомогою поєднання елементів в кадрі та полярності сенсів. Внутрішні метаморфози перетворюються на візуальні образи, демонструючи глядачеві спротив та боротьбу між «внутрішніми демонами». Аудиторія сприймає зображення крізь призму власного досвіду та свого ж темпераменту, відповідно, постає питання поліфонічності інтерпретацій фотографії. В цьому ж випадку у глядацькій свідомості формується власний «підпис» до зображення, що тісно пов'язаний з тим внутрішнім коментарем, в якому виражено ставлення глядача до кадру. Таким чином, розмитість форм та часткова неясність змісту роботи в її символічній багатозначущості трактування образу, прекрасно поєднується в серіях автопортретів В. Бубелітте, зближуючи творчість мисткині з символістською естетикою.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 392 с.
2. Беньямин В. Краткая история фотографии. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2013. 144 с.
3. Зонтаг С. О фотографии. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2013. 268 с.
4. Місяць литовської фотографії в Києві. Київ : Антиквар, 2020. 127 с.



5. Сахно И. Автопортрет как стратегия женского автобиографического письма. 2019. URL: [https://www.researchgate.net/publication/337603575\\_Irina\\_Sahno\\_Avtoportret\\_kak\\_strategia\\_zenskogo\\_avto\\_biograficeskogo\\_pisma](https://www.researchgate.net/publication/337603575_Irina_Sahno_Avtoportret_kak_strategia_zenskogo_avto_biograficeskogo_pisma). (дата звертання: 14.04.2020)

6. Яковленко Е. «Виолетта Бубелитте: Тело против». *Birdinflight*, 2019. URL: [https://birdinflight.com/ru/pochemu\\_eto\\_shedevr/violetta-bubelitte-telo-protiv.html](https://birdinflight.com/ru/pochemu_eto_shedevr/violetta-bubelitte-telo-protiv.html)

7. Loewenberg I. «Reflections on Self-Portraiture in Photography». *Feminist Studies*. 1999, Vol. 25, No. 2, pp. 398-408 (11 pages). URL: <https://www.jstor.org/stable/3178687?seq=1> (дата звертання 23.04.2020)

8. Gorichanaz T. Self-Portrait, Selfie, Self: Notes on Identity and Documentation in the Digital Age. *Information* (Switzerland), 2019, September. URL: [https://www.researchgate.net/publication/336096099\\_Self-Portrait\\_Selfie\\_Self\\_Notes\\_on\\_Identity\\_and\\_Documentation\\_in\\_the\\_Digital\\_Age](https://www.researchgate.net/publication/336096099_Self-Portrait_Selfie_Self_Notes_on_Identity_and_Documentation_in_the_Digital_Age) (дата звертання: 18.04.2020)

**Шлемко Наталія Василівна,**

студентка 1 курсу спеціальності Початкова освіта другого (магістерського) рівня освіти,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ, Україна

Науковий керівник – **Вовк М. В.,**

кандидат педагогічних наук, професор

кафедри педагогіки початкової освіти,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

## **МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ**

*« ... і як би не змінювався світ,  
куди б не закинула тебе доля,  
завжди зберігай у серці ті  
духовні скарби, які дісталися тобі у  
спадок від попередніх поколінь...»*

*А. Сокіл*

Нині в умовах реформування системи освіти важливою постає проблема підвищення загальної культури суспільства, утвердження в освітньому просторі парадигми особистісно орієнтованої освіти, формування естетичної культури юнацтва. У Законі України «Про освіту» (2017), Концепції нової української школи (2016), Національній доктрині розвитку освіти (2002) зазначено, що головною метою освіти є створення умов для формування всебічно розвиненої творчої особистості учня, інноватора, патріота, активної індивідуальності, здатної до саморозвитку і самоосвіти протягом життя. У Державному стандарті початкової освіти наголошується, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Серед важливих завдань початкової освіти стоїть завдання розвитку у школярів особистісно-оцінного ставлення до мистецтва, музичних здібностей, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреби у духовному самовираженні [2]. Як показує практика, гармонійно розвинена особистість вміло поєднує в собі духовне багатство і моральну чистоту та є здатною до творчої діяльності. На наше переконання, без виховання естетично освічених людей, уміння цінувати мистецтво неможливе становлення гармонійної, усебічно розвиненої особистості.

Аналіз наукової літератури показує, що проблема музично-естетичного розвитку особистості знаходиться у полі зору відомих філософів, соціологів, культурологів, психологів і педагогів: Л. Виготського, К. Ушинського, П. Блонського, М. Пирогова, М. Рубінштейна, Г. Тарасова, А. Леонтьєва, Б. Асаф'єва, В. Шацьких, Д. Кабалевського, М. Когана, Е. Печерської та ін. Проблема формування людини культури обґрунтована у працях вітчизняних учених (І. Бех, В. Бутенко, О. Жорнова, І. Зязюн, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Савченко, О. Сухомлинська, О. Хижна, О. Щолокова та ін.) і постає основним завданням закладів загальної середньої освіти.

Музично-естетичний розвиток учнів початкової школи здійснюється на уроках музики. За словами В. Сухомлинського «Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є

основою емоційної, естетичної, моральної культури» [4]. Крім того, на уроках музичного мистецтва учні отримують ряд загальних відомостей про музику, про композиторів, вчать володіти музичною термінологією, основами музичної грамоти тощо. Виконуючи пісню, передаючи її зміст, учні виявляють своє ставлення до того, про що вони співають, а це поглиблює думки і почуття, які викликаються піснею. Хоровий спів поєднує у собі два найсильніших чинника, що впливають на виконавця та слухача – слово і музику, які спонукають особистість до роздумів, формують естетичні смаки та почуття. сприяє вмінню дружно, узгоджено працювати.

Важливим є вивчення фольклорних творів у початковій школі, адже у творах міститься великий запас моральних принципів, якими повинна користуватися людина у своєму житті; невичерпне джерело народних традицій, звичаїв, які наповнені естетичним принципом. Твори українського фольклору розповідають про життя і побут народу у різні історичні періоди. Саме це повинно формувати в учнів початкової школи любов до Батьківщини, до рідної мови і виховувати бережливе ставлення до природи, до людей, сприяти розвитку розумових здібностей та формувати основи музично-естетичної культури.

Як відомо, фольклор – це усна народна творчість. А усна народна творчість – колективна, літературна і музична творча діяльність народу. Це також художньо-словесна творчість народу в сукупності її видів і форм, де засобами мови збережено знання про життя і природу, давні вірування і культу, а також відбито світ думок, почуттів і переживань, уявлень народнопоетичної фантазії [1, с. 44–47].

Народна поетична творчість бере початок ще з глибокої давнини, коли людство ще не вміло писати, а твори створювалися в усній формі, у них використовувалися виразні засоби живого мовлення. Прагнення зберегти продукт словесної творчості потребувало розвитку пам'яті, тому дослідники однак погоджуються, що «фольклор є мистецтвом пам'яті». Невеличкі за обсягом фольклорні твори (пісні, приказки, забавлянки, утішки, примовки) завдяки образності й влучності рідного слова, краще запам'ятовувалися, використовувались у повсякденному спілкуванні, знаходили свого слухача.

Перші записи зразків народної творчості, як вважають учені, зробив Аристотель; крім того, прислів'я та приказки трапляються у біблійних оповідях. Народ так зафіксував їх значення: «Мудре слово глибше безодні, прислів'я гостріше голки», «Приказка у мові, як сіль у страві» [3, с. 27–31].

Термін «фольклор» запровадив у науковий обіг англійський археолог Вільям-Джон Томсон у статті «The Folklore» (1846) на позначення «неписаної історії, що фіксує залишки давніх вірувань, звичаїв і подібного в сучасній цивілізації».

Варто погодитися, що з використанням українського фольклору у музично-естетичному розвитку відбувається активне включення до реальної людської діяльності і спілкування. Поєднання у фольклорі творчої та репродуктивної діяльності сприяє формуванню творчої особистості. Матеріал українського фольклору ілюструє такий підхід до сфери впливу на дитину, де особлива увага звертається на такі важливі чинники виховання, як рідна мова, материнська мова, народні звичаї, пізнання звичного довкілля, коли слово стає основним інструментом у вихованні дитини.

Основним завданням закладу освіти у галузі естетичного та музичного виховання є прищеплення учням любові та інтересу до музики, розвиток їхніх музичних здібностей та художнього смаку. Найбільш дієвим шляхом до здійснення цього завдання є активна діяльність самих дітей, їх безпосередня участь у виконанні музики. Завдяки музиці дитина пізнає закони людяності, відбувається становлення моральних позицій. Тому потрібно підбирати музичний матеріал так, щоб знайомити школярів із кращими високохудожніми, доступними зразками музичного мистецтва. Підсумком цього є те, що в учнів створюється особливий духовний світ, виявляється прагнення до духовної краси, до служіння загальній користі та добру.

Таким чином, можна зробити висновок, що український фольклор і пов'язана з ним система музичних знань, умінь і навичок учнів мають визначати основний зміст роботи вчителя музики, забезпечувати принципи структурної єдності музичного виховання і освіти. Музично-естетичний розвиток учнів початкових класів на кращих зразках українського фольклору – перевірений багатовіковим досвідом спосіб зберегти здорову, сильну, духовну націю.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакіна Т. Література для дітей у контексті культури дитинства. Мандрівець. № 5. 2003. с. 44–47.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://surl.li/sjsu> (дата звернення: 02.02. 2021).
3. Кучинський М.В. Роль усної народної творчості у розвитку молодших школярів. Початкова школа. №1.1993. с. 27–31.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3.

**РОЗДІЛ 7**  
**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ**  
**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**Анісімова Тетяна Сергіївна,**  
студентка 1 курсу спеціальності Початкова освіта  
другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Фурман О. Ф.**,  
кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри педагогіки та методик навчання,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

**ТЕХНОЛОГІЯ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**  
**ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Сьогодні школярі й педагоги відчувають значні зміни і реформи в освіті: нові стандарти, вимоги, методи роботи. Одне з найважливіших завдань учителя – зацікавити дитину навчатися, змотивувати, підвищити інтерес до здобуття знань, навчити учня застосовувати набуті знання на практиці, підвищити ефективність уроку. Необхідним є втілення доцільних методів і моделей навчання, які легко застосовуються на різних етапах уроку.

Використання інтерактивних технологій на уроках допомагають підвищити ефективність уроку, якісні показники засвоєння учнями нового матеріалу, активізувати пізнавальну діяльність школярів. Такі технології використовуємо для формування як ключових, так і предметних компетентностей, створення атмосфери співробітництва і постійної, активної взаємодії всіх учнів. Зазначені чинники зумовлюють актуальність теми дослідження.

Мета дослідження – розкрити особливості використання інтерактивного навчання на уроках української мови та літературного читання.

Інтерактивне навчання побудоване на активній взаємодії викладача та учнів. Така технологія передбачає створення навчального середовища, у якому теорія і практика застосовуються одночасно, що дає змогу учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення, формувати критичне мислення, виявляти і реалізовувати індивідуальні можливості [3, с. 5-6].

Основними формами інтерактивної роботи є взаємодія учнів у парах і мікрогрупах. Для цього необхідно дотримуватися певних принципів, а саме: одночасна взаємодія всіх учнів, для всіх учнів однакові правила, позитивна взаємодія між учасниками групи, індивідуальна відповідальність.

Головною рисою інтерактивного навчання є можливість використання учнями власного досвіду під час розв'язання проблемних питань. Учні шукають зв'язок між новими та вже отриманими знаннями, самостійно приймають альтернативні рішення, роблять «відкриття», формують свої власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів, творчо підходять до презентації своїх «винаходів».

Вибір певного інтерактивного методу залежить від тематики конкретного уроку, його завдань і готовності учнів. На уроках української мови та літературного читання застосування інтерактивних технологій сприяє забезпеченню глибокого вивчення матеріалу, навчанню учнів спілкуванню, самовираженню, мисленню, висловлюванню і відстоюванню (у разі потреби) своєї думки, формуванню комунікативної, читацької й культурної компетентностей.

У процесі навчання мови та літературного читання необхідно використовувати методи, які спонукають учнів до активної діяльності, в основі яких лежить діалогічне спілкування як між учителем й учнями, так і між самими учнями. У процесі діалогу розвиваються комунікативні здібності, уміння розв'язувати проблеми, відбувається мовленнєвий розвиток молодших школярів.

Інтерактивні методи заохочують учнів бути активними на уроці, мислити самостійно, краще засвоювати інформацію, на уроках зростає зацікавленість у навчанні й формується командний дух.

На уроках української мови та літературного читання використовують такі інтерактивні методи навчання:

1. Методи кооперативного навчання, які, в свою чергу, включають в себе такі прийоми і форми роботи: робота в парах, робота в групах, «Коло ідей», «Акваріум», «Два-чотири – всі разом», «Ротаційні тріки».

2. Методи колективно-групового навчання («Мікрофон», «Мозковий штурм», «Ажурна плитка», «Навчаючись – учусь», «Незакінчене речення», «Дерево рішень», «Асоціативний кущ», метод «Сенкан»).

3. Технології ситуативного моделювання. Ці технології включають у себе такі методи роботи: імітаційні ігри, рольові ігри, сюжетні ігри, «Бінго», кросворд.

4. Технології опрацювання дискусійних питань. Вони складаються з таких методів роботи: дебати, оцінювальна дискусія, «Займи позицію», дискусія, «Зміни позицію», «Шкала думок» [2; с. 11].

За нашими спостереженнями, на уроках української мови та літературного читання в початковій школі найбільш ефективними інтерактивними прийомами навчання є побудова під керівництвом учителя асоціативного куща. Наприклад, під час вивчення частин мови спочатку розглядається іменник, потім прикметник, дієслово тощо. Така схема може складатися учнями в зошитах і у вигляді карток. Також при вивченні будь-якого розділу з літературного читання поступового складається схема «куща», під час вивчення цього розділу вона доповнюється новими «гілками».

Розвиток мовленнєвих здібностей учнів – найважливіше завдання сучасної школи. Дискусія, як один із інтерактивних методів, допомагає формувати в учнів комунікативну компетентність. Саме молодші школярі з добре розвинутою фантазією, творчою уявою більш розкуті у своїх висловлюваннях. Тому доречно залучати до дискусії учнів 3-4 класів, а з 2-го класу проводити підготовчу роботу до проведення дискусії. Завдяки участі в дискусії учні мають змогу продемонструвати свою мовленнєву компетенцію, зокрема, знання культури мовлення, а також формувати мовні вміння та навички – орфоепічні, граматичні, лексичні тощо.

Метод «Сенкан» використовують для розвитку образної мови, який передбачає реалізацію практично усіх особистісних здібностей (інтелектуальних та творчих). Ця технологія застосовується на етапі синтезу та рефлексії. Сенкан підсумовує інформацію, висловлює складні ідеї, відчуття та уявлення в декількох словах за визначеною структурою (п'ять рядків). Використати «Сенкан» можна на початку уроку для підвищення мотивації учнів, або під час перевірки з метою з'ясування, наскільки учні обізнані із зазначеної теми. На завершення уроку складають сенкан для підбиття підсумків, перевірки рівня сприймання матеріалу, уміння характеризувати уміння і явища.

Проаналізоване дає підстави стверджувати, що інтерактивне навчання активно впроваджується на уроках української мови і літературного читання в сучасній школі. Використання методів і прийомів такого навчання дає можливість зробити співпрацю учнів і вчителя ефективною, діяльнісною, цікавою і сучасною. Застосування інтерактивних технологій сприяє розвитку пізнавальної активності, навичок спілкування, особистої рефлексії, прийняття норм і правил спільної діяльності. Тільки результати навчання учнів дозволяють нам оцінити педагогічну ефективність інтерактивного навчання.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2010. С. 7-17.

2. Пометун О. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять. *Шлях освіти*. 2004. №3. С. 10-15.

3. Стребна О. В., Соценко А. О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. 6-е вид. Харків : Вид. група «Основа», 2008. С. 5-7, 27-34, 47-48.

4. Шевченко Н. «Застосування інтерактивної методики «Крокування картиною» на уроках розвитку зв'язного мовлення». *Початкова школа*. 2012. № 12. С. 11 – 13.

## **ОСОБЛИВОСТІ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Сучасний етап життя характеризується насиченістю подіями негативного характеру, частою зміною умов життя, доступністю та наповненістю інформації про хвороби, політичні сутички, стихійні лиха та іншу. Не менш негативний вплив здійснюють легкодоступні мультфільми для дітей дошкільного віку, сюжет яких сповнений злоби, несправедливості, фантастичними героями, які творять зло. Вищеперелічені фактори негативно впливають на розвиток емоційної сфери дитини й сприяють виникненню та переважанню негативних емоцій у дітей дошкільного віку. Цим зумовлюється актуальність досліджуваної проблеми.

У психології науковцями, Г. Бреславом, Г. Дюпоном, О. Захаровим, О. Добровольської, К. Ізардом, І. Ільїном виділяються наступні види емоцій: негативні, позитивні, нейтральні, нетрадиційні, статичні, динамічні.

У даній публікації розглядаємо негативні емоційні прояви дітей старшого дошкільного віку. Вони названі саме так у зв'язку з тим, що вони пов'язані зі стражданням, болем, фізичним дискомфортом, присутній напрузі та тривозі. До негативних емоційних станів, зазвичай, відносять злість, гнів, лють, істеріку, страх, образ, розчарування, смуток та інші.

П. Анохін розробив теорію емоцій, яка стверджує, що знак і сила емоції визначаються ступенем досягнення мети. У разі, якщо мета досягнута, то виникає позитивна емоція, якщо не досягнута, – то негативна. П. Анохін висунув положення, згідно з яким негативні емоційні прояви мобілізують організм на задоволення потреб [1].

Г. Бреслав надає визначення поняттю «негативні емоції» і трактує його як емоції, засновані на неприємних суб'єктивних переживаннях. Вони призводять до реалізації адаптивної поведінки, яка спрямована на усунення джерела фізичної або психологічної небезпеки. Вищевказаний автор виділяє види негативних емоцій та умови їх виникнення:

- гнів проявляється при виникненні перешкод на шляху досягнення мети і служить для пробудження енергії, що вимагається для руйнування перешкоди;
- печаль виникає в ситуації втрати значимого об'єкта і служить до зниження рівня енергії для подальшого її використання;
- страх допомагає уникнути небезпеки або мобілізуватися для нападу;
- презирство підтримує власну самооцінку і поведінку домінування;
- сором'язливість сигналізує про потребу в самоті і інтимності;
- почуття провини встановлює підпорядковану роль у соціальній ієрархії і свідчить про можливість втрати самоповаги;
- відроза призводить до відштовхування шкідливих об'єктів [2].

В. Лебединський спрямовував свої дослідження на вивчення ролі емоцій як у педагогічному, так і у більш широкому сенсі – життєвому контексті. Він вважає, що емоції у процесі розвитку дошкільника утворюють складну систему емоційної регуляції, що має багаторівневу будову. Дана система найшвидше реагує на будь-які зовнішні впливи середовища та внутрішні сигнали організму особистості дитини. Вищезгадана система, на думку науковця, також відповідальна за оптимізацію всіх психічних процесів, тобто, за підтримку певного рівня енергетичної активності сигналізує про задоволення фундаментальних потреб дитини [5].

Вищевказаний науковець зазначає, що при емоційних порушеннях у дітей страждають наступні складові психічного розвитку:

- оптимізація всіх психічних процесів та енергетичне забезпечення діяльності;
- мотиваційна складова діяльності;
- адекватність відображення дійсності та орієнтування у життєво важливих обставинах;

- регуляція спрямованості й динаміки поведінки.

Л. Абрамян, А. Захаров, В. Лебединський та інші науковці доводять, що результатом неправильно організованої виховної роботи є емоційний дискомфорт, який триває довгий час, що призводить до частих конфліктів, відсутності взаєморозуміння у спілкуванні між однолітками. Емоційна пасивність дошкільників, стійке негативне ставлення до оточуючих людей є причинами дисгармонійного особистісного розвитку, зниження творчого потенціалу, функціональних порушень [4; 5].

У науковій літературі виділяється три групи порушень у розвитку емоційної сфери дошкільників: розлади настрою; розлади поведінки; порушення психомоторики.

Розлади, пов'язані із настроєм, розділяють на два види:

- із посиленням емоційності;
- із зниженням емоційності.

До першої групи належать такі стани, як ейфорія, дисфорія, страхи, депресія, тривожний синдром. Що стосується другої групи, то до неї належать апатія, емоційна тупість та паратимії.

До розладів, що пов'язані із поведінкою, відносять гіперактивність та агресивну поведінку: нормативно-інструментальну агресію, пасивно-агресивну поведінку, інфантильну агресивність, захисну агресію, демонстративну агресію, цілеспрямовано-ворожу агресію.

Згідно наукового підходу М. Вайнер, для переважної більшості дітей дошкільного віку характерною є довільна поведінка, яка характеризується як усвідомлена, ініціативна, дається із великими труднощами та супроводжується різними порушеннями. У таких випадках поведінка дитини характеризується як неадаптивна, неконструктивна [3].

Вищезазначений науковець виділяє наступні форми неконструктивної поведінки у дітей дошкільного віку: імпульсивна, агресивна, демонстративна, протестна, конформна, недисциплінована, симптоматична поведінка [3].

Форми такої неконструктивної поведінки можуть бути викликані різними причинами. Однак їх можна розділити на дві групи. До першої групи порушення поведінки можна віднести первинну обумовленість, тобто, неконструктивну поведінку визначають нестабільністю психічних процесів (психомоторна загальмованість, або розгальмування). В інших випадках порушення поведінки дитини обумовлено неадекватним реагуванням дитини на ситуації у її житті.

Таким чином, особливості негативних емоційних проявів у дітей дошкільного віку полягають у тому, що вони пов'язані із дискомфортом, негативними почуттями, незадоволенням потреб і т. д. Наступною особливістю негативних емоційних проявів є їх залежність від віку дитини, а також негативні емоції проявляються у поведінці дошкільників. Сила прояву залежить від рівня сформованості емоційно-вольової сфери та саморегуляції дитини.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Анохин П. К. Системные механизмы высшей нервной деятельности: избранные труды: монография. М. : Наука, 1979. 456 с.
2. Бреслав, Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения. М. : Педагогика, 1990. 140 с.
3. Вайнер, М. Э. Игровые технологии. Коррекции поведения дошкольников. М.: Педагогическое общество России, 2004. 48 с.
4. Захарова, И. Ю. Лечебно-педагогическая диагностика детей с нарушениями эмоционально-волевой сферы. М. : Теревинф, 2018. 80 с.
5. Лебединский, В. В. Нарушения психического развития в детском возрасте: учеб. пособие для студ. вузов. М. : Академия, 2006. 144 с.

**Bulgakova Diana Sergiivna**

2nd year student, specialty Translation,  
Priazov State Technical University,  
Social and humanitarian Faculty  
*Mariupol, Ukraine*

Scientific adviser – **Petrenko O. V.**

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,  
Department of Translation  
Priazov State Technical University,  
Social and humanitarian Faculty  
*Mariupol, Ukraine*

## **"FALSE FRIENDS" IN MEDICAL ENGLISH AND CURRENT TRENDS IN COMBATING THEM**

The term «false friends» refers to interlingual homonyms, i.e. words that have the same or similar spelling and pronunciation, but denote different objects, actions or phenomena. Such words are most often found in related languages, but there are a number of stochastic words, homonymous in languages that have developed independently of each other which has led to the relevance of the study.

The purpose of the study is to identify the main «false friends» in the English medical language and current trends in combating them.

English is related to the languages of the Romance group (common roots in the Indo-European family of languages), and they are known to be based on Latin. It is easy to guess that in medical practice the affinity of Latin with English is the most dangerous for the appearance of «false friends» in communication, correspondence, translation etc. Problems with translation from German, French and other European languages are also common. A striking example is the word «*gift*» which translated from English means «*gift*» and from German – «*poison*». The basis of both words is the ancient word form «*giftiz*» which indicated a thing given by one person to another. Different peoples saw different meanings in this word.

The translation of a medical text from English into Ukrainian can be no less difficult. Our language belongs to the Slavic group, though it developed under the influence of European languages. The accelerated pace of introduction of medical terminology led to the emergence of borrowed words which were not always correctly interpreted. Consider the history of the study of such language problems, the most common homonymous errors and current trends in combating them.

The issue of interlingual homonymy attracted the attention of scientists in the 60-70's of last century and still causes significant interest among linguists as evidenced by numerous studies on this phenomenon (M.A. Bednash, V.V. Ponomarenko, V.V. Akulenko, K .G. Gottlieb, L.A. Bulakhovsky, R.A. Budagov, T.M. Gurevich, A.A. Turchina). Developed by scientists principles are widely used in the study of theoretical foundations of the phenomenon of linguistic parallels which are devoted to the work of modern researchers [2, p. 206].

Interestingly, different scholars have variously formulated the reasons for the appearance of «false friends» in languages, confirming their views with well-founded research. Most of them did not place much emphasis on professional specificity, relying only on basic linguistic and historical theses. If we summarize their experience as well as add to it research on the development of Greek and Latin languages and their impact on the development of international medical terminology, we can identify the following factors that led to homonymy:

- primary homonymization of words in related languages;
- associative and causal relationships in the names of symptoms, diseases, drugs, etc.;
- narrowing or expanding the meaning of a term.

The formation of lexical units of medical sphere took place at an accelerated pace in most languages which, in turn, was the result of the rapid development of medicine itself in the last century. Neither English nor Ukrainian became an exception in the global trend, so they were filled with «false friends».

A large group of «false friends» are cases when in English the word has several meanings and is widely used in both neutral and scientific styles, and in Ukrainian – only in a strictly limited context.

For example, the adjective symptomatic may mean not only «*symptomatic*» but also «*one that has clinical manifestations*», for example: «*symptomatic hypertension*» – «*arterial hypertension with clinical manifestations*», not «*symptomatic arterial hypertension*», but «*symptomatic therapy*» – symptomatic therapy; the adjective *oral* (Latin *os, oris n*) in English is used in various phrases to express the following meanings – «*oral translation*» (*oral tradition*), «*oral testimony*» (*oral evidence*), «*school for the deaf and dumb*» (*oral school*), *oral* – *intended for internal use*, «*contraceptive pill*» («*oral contraceptive*»), «*maxillofacial surgeons*» (*oral surgery*) [4] etc. In the Ukrainian language, «*oral*» is a medical term: what refers to the oral cavity – taking tablets orally. This type of semantic narrowness of the use of the considered adjective in the Ukrainian language often leads to errors of foreign students, for example, «*oral exam*» (instead of «*verbal*») and others.

Thus, the Ukrainian equivalent of the English term «*angina*» is not «*angina*», but «*angina, chest pain.*» Proof of this is the definition in the dictionary: «*angina – chest pain or discomfort that develops when the heart muscle isn't getting enough oxygen and blood; also known as angina pectoris*». Instead, the English equivalent of the Ukrainian word «*sore throat*» is «*tonsillitis*» [1].

A large number of terms complicate their memorization, but «*adapted*» to any well-known and frequently used word, they quickly enter into everyday use, and then are fixed in the language, as the stereotype of forms of abbreviations makes it easy to remember them. As a model, not only the most familiar word is chosen, but also such that its meaning is associated with the internal form, the meaning of this term. Thus, in English, to denote the use of electric shock in emergencies, use the abbreviation «*BEST*» («*blitz electric shock therapy*»), at the same time, there is the word «*best*» – *of the most excellent or desirable type or quality*. Thus, the speed and performance of the electroshock device is transferred to the term. However, the employee's ignorance of this abbreviation can cause difficulties in translation.

Since the revision of medical terminology to identify and remove «*false friends*» is not only too complicated but also dangerous for the medical process of the state, the only rational solution to get rid of residual homonymy is to build alternative and associative linguistic units.

Thus, it is important to remember that the formal similarity of lexical elements in two languages may be false. In order to avoid problems during translation and further misunderstandings, the translator should pay special attention to terms that are similar to the condition of the original and the language of translation. Because medical professionals are concerned with human health, even the slightest translation error can lead to negative consequences.

#### REFERENCES:

1. Angina: [Electronic resource]. Access mode: <http://www.multitran.ru/c/m.exe?l1=2&l2=1&s=angina>
2. False friends of the translator: [Electronic resource]. Access mode: [http://en.wiktionary.org/wiki/Application:Fake\\_translator\\_friends](http://en.wiktionary.org/wiki/Application:Fake_translator_friends) (English)
3. Interlingual homonyms as an object of linguistic research and translation methods of their solution. G.I. Sidoruk, N.A. Shostak. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*. Series: Philological Sciences. 2017. Vip. 272. P. 206–212.
4. Matylitskaya: [Electronic resource]. Access mode: [http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/22064/1/zankovets\\_matylitskaya\\_BMW\\_2010.pdf](http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/22064/1/zankovets_matylitskaya_BMW_2010.pdf)

**Vatsadze Ekaterine,**

PhD, Associate Professor, Kutaisi University,  
Contract Teacher – Akaki Tsereteli State University,  
Kutaisi, Georgia

## SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING IN THE CLASSROOM

Social and emotional learning plays an important role in influencing nonacademic outcomes. Social and emotional learning also has a critical role in improving learner's academic performance and lifelong learning.

Intrinsically, schools, colleges and universities are social places and learning is a social process. Students don't learn alone but rather in a collaboration with their teachers, in the company of their peers and with the support of their families. Emotions can facilitate or hamper their learning and their ultimate success at school, college or university. Researchers have found that prosocial behavior in the classroom is connected



with positive intellectual outcomes. Conversely, antisocial conduct often co-occurs with poor academic performance [3]. SEL is a process throughout which we learn to recognize and manage emotions, care about others, make good decisions, behave ethically and responsibly, develop positive relationships and avoid negative behaviours [1].

There is an effort to promote social and emotional learning in fragmented way in educational institutions which isn't efficient. There are separate programmes to promote health, prevent violence, delinquency, dropping out, decrease teen pregnancy and AIDS, encourage school bonding and attainment. With this proliferation, question must be raised about how well they can carry out so many different activities [2].

Today teenagers are facing probably more problems than in the past. For example: fake news, unhappiness and dissatisfaction caused by social media, negative role models, isolation, bullying, cyberbullying, negative impact of advertising unhealthy eating, stress from social exams, competition, lack of physical/outdoor activity(especially during pandemic period), uncertain future, parental expectation and pressure, typical adolescent worries, peer pressure, hormones. As we see teenagers go through very difficult stage of life.

According to the United Nations World Happiness Report, Denmark is one of the happiest places on earth. With that it might be obvious that the country has something to teach itself and the rest of the world. What would that something be? Empathy. Denmark is the first country to start teaching empathy as a part of the curriculum. They also have been teaching understanding and sharing feelings. Basically, what they are teaching is social and emotional teaching. As I mentioned above, SEL is being able to understand and manage your emotions and this can help you to express how you feel and what you want and need more effectively. The first stage of understanding yourself and your emotions but, that in turn help you understand and manage other people and their emotions. Once you can understand other people's feelings and behavior you can interact with them more effectively.

Now we can do that from English classroom teaching teenagers. Frame for SEL which is very widely used worldwide consists of the following aspects: self-awareness, self-management, social awareness, relationship skills and making responsible decisions.

Self-awareness is divided into many more areas. The most important thing about self-awareness is identifying of own personal, cultural and linguistic strength; demonstrating honesty and integrity; examining prejudices and biases; having a growth mindset which means that you believe you can change, get better and obviously as teachers we all believe in growth mindset. We can help our students to feel better, to learn more and to change. One of the most essential thing we do at the lecture is personality test, which students enjoy doing, because they are at the stage of self-discovery. Tests identifying extrovert or introvert students also help teachers to handle with problems connected with students' engagement in different kind of activities (individual, pair or group work).What teachers should do is not to ignore quiet, introvert people, because they can offer more. Teachers should encourage project/group work with balanced participation from extrovert and introvert students. All these can be achieved by following steps from teachers: provide students with useful language to collaborate better; encourage contributions from quieter students; being sensitive to different degrees of shyness (teachers should be psychologists to some extent and see how much we should push and encourage shy students); varying styles of work throughout a lesson-individual, pair, group; finding the best partner for each student, but varying occasionally(sometimes it's good to vary partners); feeding back to the class about your partner, not yourself; sensitive correction; building confidence and self-esteem in all of our students.

The second part of the framework of social and emotional learning is self-management. Students who are more self-aware and confident about their learning capacity try harder and persist in the face of challenges. Students who set high academic goals have self-discipline, motivate themselves, manage stress and organize their approach to work more and get better grades. Self-management also involves planning and organizational skills, taking initiation, identifying and using stress management strategies. Teenagers should learn how to cope with stress better. To help our students to do well, teacher should be working in the optimal performance zone which means not too relaxed not too stress-free. Encouragement of resilience in students is as important as positive response to correction. 'Errare humanum est'(to err is human). When students understand that fail stands for first attempt in learning they don't prevent themselves from meeting challenges. It's also important to make them focused on realistic long-term goals and explain them that they aren't expected to understand everything. It's none the less important to help them identify their strength and

weaknesses (some are good at reading, others are good at writing and etc. Not any student is good or bad at everything). We may also point out role models of tenacity in different walks of life

Third aspect of social and emotional learning is social awareness. Unlike self-awareness social awareness means taking other people's perspectives, students should be taught to recognize strength in others and show concern for the feelings of others. They also understand and express gratitude, demonstrate empathy and gratitude.

The fourth component of social and emotional learning is relationship skills. During learning process teachers should encourage his/her students to develop positive relationship, seek and offer support and help when needed. Team work and collaborative problem-solving activities help to develop relationship skills.

Making responsible decision is the fifth and last component of the framework of social and emotional learning. In order to enable students make responsible decisions, teachers should provide them with appropriate skills of anticipating and evaluating the consequences of their actions. Decision making requires recognizing the importance of critical thinking skills both inside and outside of school. Students need to evaluate personal, interpersonal community and institutional impact; They should learn how to make a reasoned judgment after analyzing information, data and facts and resolve conflicts consequently.

In spite of considering and implementing the above mentioned aspects of social and emotional learning in classroom, teacher may have got group problems. The best way to solve these problems is A B C D E problem solving. A - Ask what the problem/challenge the group is facing; B- Brainstorm the possible solution; C- Choose, pick one of your ideas; D-Do it –put your idea into action. E-Evaluate how the idea worked.

In conclusion, social and emotional learning has an important academic and non-academic outcome. In classroom social and emotional learning can be conducted by considering the following components: self-awareness, self-management, social awareness, relationship skills and making responsible decisions.

## REFERENCES

1. Elias M.J, Zins J.E, Weissberg R.p, Frey K.S, Greenberg M.T, Haynes N.M, Kessler R, Schwarb-Stone M.E Shriver T.P Promoting Social and Emotional Learning: Guidelines for educators. Alexandria, VA: Association for supervision and Curriculum Development. 1997
2. Gottfredson G.D, Gottfredson. D. C, What schools do to prevent problem behaviours and promote safe environments. Journal of educational and psychological Consultation. 2000.
3. Zins J.E, Weissberg R.P, Wang M.C, Walberg H.J, Building Academic Success on Social and emotional Learning. New York. Teachers College Press. 2004

**Вовк Вікторія,**

студентка 1 курсу спеціальність Спеціальна освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Руколянська Н. В.**,  
кандидат філологічних наук, доцент,  
м. Запоріжжя, Україна

## МИСТЕЦТВО ПЕРЕКОНУВАТИ ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ ФАХІВЦЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ СФЕРИ

Сучасне життя постійно визначає виклики перед фахівцями щодо активізації розвитку різних сфер діяльності, зокрема і логопедичної. Цей процес неможливий без продуктивної співпраці у професійному середовищі, чому, безумовно, сприяє правильна побудова комунікації, у результаті впливу якої відбувається перебудова умов життєдіяльності та відносин між людьми [3].

Інформаційно-комунікаційний простір чутливий до всіх змін, на тлі яких людство всерйоз зацікавилось мистецтвом переконання. Дослідники з усього світу намагаються глибше зрозуміти, які чинники впливають на поведінку людини і які принципи прийняття рішення. Зокрема, переконання як у контексті соціальної психології і психології впливу вивчали Б. Роберт, Е. Шостром, Г. Шиллер, А. Добрович, Д. Волгонов, В. Знаков, О. Сидоренко, роль аргументації у процесі переконання досліджено у працях А. Івіна, Д. Уолтона, Л. Васильєва, П. Паршина тощо.

Метою нашого дослідження є визначення ролі переконання як одного з важелів успіху діяльності логопеда.

Уміння переконувати відіграє вирішальну роль як у професійній діяльності логопеда, так і в особистих відносинах. У цьому процесі немає переможців, або переможених. Уміння переконувати сприяє співробітництву між логопедом і логопедом, логопедом і дитиною, логопедом і батьками, а, отже, і позитивному вирішенню корекції мовленнєвих вад. Уміння переконувати, на нашу думку, це – мистецтво схилити інших зробити те, що вам потрібно, тому що вони самі цього хочуть, а не тому, що їх змушують. Логопед, як фахівець, має думати, передусім, про те, що найважливіше для конкретної дитини на тому чи іншому етапі корекції, як переконати дорослу людину чи дитину робити відповідні вправи, або на що звернути увагу батькам, щоб досягти успіху у спільній нелегкій роботі. Погоджуємось з думкою Роберта Чалдіні, який вважає, що силу переконання можна задіяти, використовуючи дев'ять простих прийомів [2]:

1. Час. Час – потужна техніка переконання. Чим більше часу ми проводимо з іншими, тим сильніше ми можемо впливати на них. Час сприяє довірі. Якщо батьки хочуть впливати на своїх дітей, їм необхідно проводити з ними більше часу. Якщо товариші по службі хочуть впливати на своїх колег, їм слід проводити з ними час. Якщо ви хочете, щоб ті, кому ви не подобаєтеся, почали ставитись до вас приязно, проводьте з ними час.

2. Намагайтеся сподобатися людям. Люди схильні допомагати тим, хто їм подобається. Миттєво завоювати прихильність так само просто, як зробити рух бровами, нахилити голову і посміхнутися. Люди з більшою ймовірністю закриють очі на помилку, зроблять виняток з правил, або зроблять додаткові зусилля в інтересах тих, хто їм симпатичний.

3. Компліменти через третіх осіб. Коли ви безпосередньо робите компліменти (наприклад, колезі, дитині, з якою працюєте), ваші зусилля можуть бути сприйняті скептично, бо люди здогадуються, що ви навмисно намагаєтеся вплинути на них. Комплімент, зроблений через третіх осіб, не викликає такого скептицизму. Якщо ця передача успішно відбудеться, наступного разу, коли ви зустрінетеся з людиною, на яку хочете вплинути, він, або вона буде налаштований відносно вас більш позитивно.

4. Примусьте людей передумати перш, ніж вони скажуть «ні». Ніхто не в силах читати думки, але ви можете наблизитися до цього, спостерігаючи за рухами рота. Губи, складені певним чином – злегка стислі і округлені – свідчать про те, що в свідомості вашого співрозмовника виникла незгода з тим, що говориться або робиться. Розуміння того, що людина думає, дає вам перевагу, тому необхідно вміти «читати» невербальні сигнали.

5. Заручіться зобов'язанням. Якщо ви хочете підвищити ймовірність того, що люди зроблять те, що говорять, заручіться їхнім усним зобов'язанням. Усне зобов'язання – це публічна обіцянка діяти. Люди, які зв'язали себе усними зобов'язаннями, відчувають, що повинні їх виконати. Усне зобов'язання можна легко отримати, ставлячи такі питання, як-от «Чи можу я розраховувати на вас?», «Обіцяєш?» або «Даєш слово?». Після цього дочекайтеся ствердної відповіді. У більш делікатних соціальних і професійних ситуаціях можна заручитися зобов'язанням, що передбачається, хоча воно менш ефективно, оскільки не вимагає публічного промовляння вголос. Зобов'язання, що передбачаються, покладаються за допомогою таких тверджень, як: «Я знаю, що можу розраховувати на вас», «Ваше слово – це все, що мені потрібно», або «Ви мені подобаєтесь, тому що ви завжди робите те, що говорите». У деяких випадках навіть просте «спасибі» за ще не виконане завдання може зв'язати зобов'язання, що мається на увазі. Щоб ще більше підвищити ймовірність того, що людина виконає свої обіцянки, потисніть їй руку. Фізичний контакт цементує усні угоди.

6. Відповідайте «будь ласка, і...». У відповідь на подяку більшість людей каже «будь ласка», але щоб посилити вашу відповідь, додайте: «Я знаю, ви зробили б для мене те ж саме». Так ви задієте психологічний принцип взаємного обміну. Взаємний обмін збільшує ймовірність виконання ваших прохань у майбутньому.

7. Проявіть цікавість. Прояв цікавості в бесіді, або під виглядом думок вголос також збільшує ймовірність отримати бажане. Під час розмови, наприклад, просто задумливо проговоріть: «Я працюю над цим проектом, і у мене виникли певні складнощі. Цікаво, чи не стикалися ви з такою ж проблемою». Фахівець навряд втримається від того, щоб поділитися своїм досвідом і продемонструвати свою майстерність. Він може навіть запропонувати вам свою допомогу у вирішенні проблеми. Це створює

ілюзію того, що експерт пропонує свої знання за власною ініціативою, а не у відповідь на прохання про надання консультації або безкоштовних послуг.

8. Чарівне слово. Будь ласка – чарівне слово. Люди схильні виконувати прохання, в яких є «будь ласка», якщо тільки у них немає вагомих причин не робити цього. Діти з більшою готовністю виконуватимуть завдання логопеда і прохання батьків, якщо буде звучати слово «будь ласка», що створює враження, що людина, яку просять виконати завдання, володіє певним ступенем контролю над ситуацією.

9. Дайте людям ілюзію контролю. Ілюзію контролю можна створити, ставлячи питання з вибірковими відповідями. Коли представлено дві альтернативи, наш мозок схильний автоматично вибирати одну з них, виключаючи всі інші. Наприклад, батьки можуть поставити своїм дітям наступне питання: «Сьогодні нам потрібно попрацювати над вимовою звука «З», то з якої вправи почнемо наше заняття: з повітряної гімнастики чи з гри в якій летить комарик по доріжках?». Можливість обрати відповідь створює у дітей ілюзію контролю, але, в дійсності, ситуацію контролюють батьки або логопед.

Повага до співрозмовника, незалежно від його переконань, також має велике значення. Думку опонента потрібно поважати в будь-якому випадку. Досвідчена в мистецтві переконання людина наполягає на своїй думці, але з посмішкою. І погоджується зі співрозмовником. Необхідно серйозно сприймати співрозмовника. Погляд опонента теж гідний поваги! Майстерність переконання не в тому, як переконати людину, а як зробити так, щоб опонент сам змінив свої погляди [4, С.2].

Для того, щоб отримати більший ефект від логопедичної роботи, у нас повинні бути налагоджені доброзичливі відносини з батьками, і наша спільна мета буде спрямована на корекцію мовних порушень дитини.

Найпоширеніший метод спілкування з батьками – бесіда, нею користуються всі логопеди без винятку, і вона дозволяє швидко встановити контакт і довірчі відносини. Необхідно звернути увагу батьків на те, що вони, нарівні з нами, несуть відповідальність за відвідування логопедичних занять своїми дітьми.

Погоджуємось із думкою Л. Корнієнко, що авторитет логопеда, а отже, і можливість впливати на дитину, в значній мірі залежить від ставлення до нього батьків учнів [1, С.4].

Також фахівець логопедичної сфери має вивчати і враховувати безцінний досвід відомих риторів, майстрів як античного, так і сучасного красномовства, зокрема Сократа, Демосфена, Аристотеля, Д. Карнегі та ін.

Одним із елементів переконання є наведення раціональних/ірраціональних аргументів. Так, переконливим у ситуації застосування певних методів, або способів корекції буде надання офіційних статистичних даних щодо одужання з заїканням, алалією, загальним недорозвитком мовлення. Або посилання на слова авторитетного фахівця-логопеда зі світовим ім'ям щодо користі певних логопедичних вправ тощо, наприклад, Жана Батіста Жоффре, Івана Михайловича, Ольги Лукаш та ін.

Отже, у професійній діяльності логопеда мистецтво переконання відіграє важливу роль, оскільки це – невід'ємна частина нашої роботи, адже не кожна дитина розуміє, що наша допомога їй необхідна, і щоб навчитись майстерно ним володіти, фахівець має досконало знати не лише професійні питання, але й вміти переконливо довести свою думку, використовуючи риторичні та психологічні знання задля досягнення успіху у професійній діяльності.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Корнієнко Л.Ю. Взаємозв'язок в роботі логопеда, вчителя та батьків. URL: <https://vseosvita.ua/library/vzaemozvazok-v-roboti-logopeda-vcitela-ta-batktiv-390972.html>
2. Олійниченко А.Б. Мистецтво переконувати. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/mn2020/paper/viewFile/10505/8837>
3. Романенко Є. Комунікація як необхідна складова розвитку сучасного суспільства. URL : [http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo\\_1/visnik9/fail/Romanenko.pdf](http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik9/fail/Romanenko.pdf)
4. Шейнов В.П. Мистецтво переконувати. URL: [https://pidruchniki.com/87047/dokumentoznavstvo/mistetstvo\\_perekonuvati](https://pidruchniki.com/87047/dokumentoznavstvo/mistetstvo_perekonuvati)

**Голя Галина Миколаївна,**  
методист навчально-методичного відділу,  
викладач суспільних дисциплін,  
Комунальний заклад вищої освіти  
«Луцький педагогічний коледж»  
Волинської обласної ради  
м. Луцьк, Україна

## **ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ КУЛЬТУРИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА»**

У сучасному світі вміння визначити в своєму житті далеку і близьку перспективу, знаходити і залучати потрібні ресурси, планувати і реалізовувати, оцінювати результати власної діяльності, організовувати життя як проєкт – користуються успіхом. За результатами світових досліджень, сучасним лідерам притаманний проєктний тип мислення. Мода на проєкти активно поширюється у всі сфери життя, в тому числі і на систему освіти. Поняття «метод проєктів», «проєктна діяльність», «проєктування» активно використовуються у закладах освіти усіх рівнів. На даний час визначено зміст цих понять, розроблено способи і прийоми застосування, але, разом з тим, спостерігається тенденція до спрощеного розуміння проєктної діяльності. Таким чином, важливо проаналізувати основні аспекти проєктної діяльності та її застосування на заняттях з дисципліни «Громадянська освіта».

Метод проєктів виник у 20-ті роки ХХ ст. у США. Спершу його називали «методом проблем» і розвивався він у межах гуманістичного напрямку у філософії та освіті. Ідеї основоположників проєктної діяльності Дж. Дьюї, В. Кілпатрика добре вивчені і узагальнені в численних наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Проєкт, в розумінні В. Кілпатрика, «повинен означати кожен єдність цілеспрямованого досвіду, кожен можливість діяльності, за якою мета, як внутрішній стимул, визначає мету діяльності, управляє процесом набуття досвіду і визначає власну спрямованість, або внутрішню мотивацію [2; 20].

Серед вітчизняних науковців питанням розроблення і впровадження суспільствознавчих дисциплін у зміст освіти, займалися педагоги: О. Овчарук, Г. Єгоров, О. Пометун,; суспільствознавці: В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Міщенко. Проєкти з курсу «Громадянська освіта» є в доробку Я. Гурнікевича, Ю. Плиски, П. Кендзьора.

В Україні 30-ті роки були спрямовані на традиційне навчання, мотивуючи це тим, що ця проєктна діяльність не дає глибоких знань з навчальних дисциплін. Лише в останнє десятиліття, в результаті діяльності міжнародних організацій, які активно розробляли і поширювали освітні проєкти, в українській педагогічній практиці з'являється явище проєктної діяльності, яке активно вивчається та застосовується у практиці освітньої діяльності. Головним завданням проєктної діяльності є не набуття наукових знань, а допомога зорієнтуватися у суспільному вирі подій та явищ – соціальних, економічних, інформаційних, а також оволодіти досвідом життя в суспільстві. Все це передбачає не пасивну адаптацію в соціумі, а розвиток активного творчого самоствердження в суспільстві з метою його розвитку та самовдосконалення [4; 156].

О. Пометун розглядає застосування різноманітних методів навчання під час упровадження технології проєктів, зокрема:

- на організаційно-підготовчому етапі (вербальні методи, метод інформаційної підтримки, демонстрації зразків раніше виконаних проєктів, метод аналогій,);
- на дослідницькому (польові методи отримання інформації та її структурування);
- на технологічному (метод вправ, метод інформаційної підтримки);
- на заключному (метод інформаційної підтримки, демонстрації, аналізу, проведення конкурсів творчих проєктів) [3; 145].

Проєктна технологія тримається на «трьох китах»: самостійність, діяльність і результативність. Проєктне навчання можна вважати проблемним і розвивальним, оскільки воно сприяє мотивації до творення і перетворення самого себе, до формування активної громадянської позиції та процесу державотворення. За змістом проєкти, які виконують студенти, переважно є міжпредметними, тому що

інтегрують знання з історії, правознавства, літератури, мистецтвознавства та різних галузей знань. У вирі останніх державотворчих подій спостерігається тенденція підвищеної уваги до предметів суспільствознавчого циклу. Зазначимо, що домінуючим методом у вивченні суспільствознавства в школах США є метод проєктів [1; 6]. Враховуючи досвід зарубіжжя, варто розглянути модель застосування методу проєктів на заняттях із суспільствознавчих дисциплін, зокрема, під час вивчення інтегрованої дисципліни «Громадянська освіта».

Навчальна програма дисципліни «Громадянська освіта» не передбачає роботу через навчальний проєкт. Зважаючи на інтегративний характер проєктної діяльності та самої навчальної дисципліни в будь-якій із тем можна виділити проблему, яку можна вирішити у формі проєкту. Разом з тим, не може існувати розробленого наперед плану проєктів, оскільки в основі вибору тем лежать особисті мотиви та інтереси студентства. Можна лише визначити ідеї тем для навчальних проєктів. Вид проєкту залежить від віку студентів і обраної теми.

Таблиця 1.

Зміст навчального матеріалу	Можливі теми проєктів
Громадянське суспільство	Презентація власної партії
Права, свободи та відповідальність	«Список свободи» (що я в житті можу обирати, а що – ні)
Засоби масової інформації	Власна реклама
Громадянське суспільство	Неписаний кодекс парламентаря
Нація	Путівник для іноземця
Політичні інститути і процеси	Політичний хепенінг

Оскільки зміст предмету «Громадянська освіта» є узагальненням відомого на вищому рівні пізнання, проблеми проєктів можна визначити спільно зі студентами на вступному занятті з усіх запропонованих програмою тем, а можна виявляти проблему в темі заняття під час розкриття основного змісту.

Таким чином, активна позиція студента і реалізація принципу «вчитися, діючи» є важливою характеристикою проєктної роботи. Злагоджена спільна діяльність викладача та студентів демонструє широкі можливості співробітництва, у ході якого студенти ставлять мету, визначають оптимальні засоби її досягнення, розподіляють обов'язки, а викладач вміло координує роботу та формує у студентів ключові компетентності.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Возна З. О. Проєктна діяльність на уроках суспільствознавства: від теорії до практики. *Збірник наукових праць. Серія. Педагогіка*. Випуск 12 С. 21-26.
2. Олькерс Ю. История и польза метода проектов: научно-методический сборник. Серия «Современные технологии университетского образования». Минск: Беларусский государственный университет, 2003. 240 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
4. Шевцова І. Г. Проєктна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: науково-методичний посібник Київ: Департамент, 2008. 520 с.

**Демченко Катерина Андріївна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Право,  
ВСП «Фаховий коледж МНУ ім. В. О. Сухомлинського,  
м. Миколаїв, Україна  
Науковий керівник – **Царенко О. О.,**  
кандидат політичних наук,  
директор ВСП «Фаховий коледж МНУ ім. В. О. Сухомлинського,  
м. Миколаїв, Україна

## **СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ ТА ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ (к. ХІХ-ХХ ст.)**

Обов'язковою умовою здійснення демократії є реалізація прав і свобод людини. Їх становлення відбувалося історично та бере свій початок з найдавніших часів. Ідеї визнання прав і свобод людини були притаманні українській філософській, історичній, політичній думці та знайшли своє продовження в історії українського конституціоналізму. На позиції прогресивного конституціоналізму стояв правознавець О. Кістяківський, який послідовно відстоював надання людині демократичних прав, зокрема, захист свободи слова і віросповідання, права зборів, загального виборчого процесу та ін. [1, с. 53-70].

На особливу увагу у плані історико-політичних та правових джерел з питання прав і свобод людини досліджуваного періоду заслуговують Універсали Центральної Ради, «Конституція УНР», «Закони про тимчасовий державний устрій України», «Декларація Директорії УНР», котрі регламентували права та визначали обов'язки громадян. Більш чи менш категорично зазначені права декларувалися і в документах Гетьманату П. Скоропадського («Грамота до всього українського народу» (29.04.1918 р.), «Закон про тимчасовий державний устрій України» (29.04.1918 р.), Директорії («Декларація Української Директорії» (14.12.1918 р.), «Універсал Трудового Конгресу України» (28.01.1919 р.), ЗУНР («Відозва Української Національної Ради» (01.11.1918р.) [10]. Більш того, проблема надання, або забезпечення прав і свобод людини і громадянина в цей час вийшла за межі політико-правових вимог і стала перетворюватися на реальну справу. Проте, у правових актах майже кожного режиму, що панував тоді в Україні, демократичні цінності конкурували з потягом до авторитаризму, гуманістичні ідеали – з узаконенням репресій проти політичних опонентів. Все це зменшувало ефективність тих демократичних перетворень, що відбувалися в країні. Та і втілення їх у життя так і не відбулося через поразку Української революції 1917-1920 рр. [7, с. 152].

Українська політико-правова думка щодо прав і свобод людини знайшла своє відображення у програмних документах перших політичних партій цього періоду (Українська радикальна партія, Революційна українська партія (РУП), Народна українська партія (НУП), Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)). Майже всі вони перейняли повагою до особистої свободи людини, спрямовані на забезпечення недоторканності особи і житла, свободи совісті, слова, друку, зборів, спілок та інших демократичних прав і свобод людини і громадянина [3, с. 37-39; 8, с. 243-247].

За радянський період української державності було прийнято 4 конституції (1919, 1929, 1937, 1978 рр.), які тим чи іншим чином відтворювали ідеї прав людини, проте, не враховували міжнародних стандартів у цьому питанні [4, с. 139-167]. Конституція УРСР 1978 р., хоча і відрізнялася від попередніх радянських конституцій за структурою і обсягом закріплених прав і свобод, але це було лише на папері.

Сучасне розуміння прав людини сформувалося після Другої світової війни. Кульмінацією цього процесу стало проголошення «Загальної декларації прав людини» Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [2]. За вагомих внесок у розгром фашизму Україна отримала широке визнання і авторитет на міжнародній арені, стала у 1945 р. одним із фундаторів ООН, спрямовувала свої зусилля на вирішення багатьох проблем і, в тому числі, на забезпечення прав і свобод людини. Так, конкретні пропозиції української сторони були враховані і знайшли відображення у Загальній декларації прав людини, Міжнародній конвенції про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права тощо [2; 9].

На тлі гуманізації міжнародного життя і офіційного засудження сталінщини проблема прав і свобод людини в нашій країні набула першорядного значення. Але не на довго. У 1975 р. СРСР підписав Хельсінські угоди про права людини, проте, в УРСР продовжували ігноруватись особисті права й свободи,

порушувалась законність. У відповідь на це у листопаді 1976 р. в Києві виникла група виконання Хельсінських угод (Українська Гельсінська спілка) – перша легальна правозахисна організація в опозиційному русі України. Членами її були М. Руденко, О. Бердник, П. Григоренко, Л. Лук'яненко, І. Кандиба та ін. Програмні документи УГС – «Меморандум» та «Декларація Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод», автором яких був М. Руденко [6, с. 176; 8, с. 297-301].

Проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України відкрило нову сторінку історії нашої держави та її народу, дало змогу розширити права і свободи громадян, наповнити їх новим змістом і значенням. Конституція України 1996 р. стала взірцем сучасного конституціоналізму з питань прав і свобод людини і громадянина. Вона визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, реалізувала всі основні положення міжнародно-правових актів з прав людини (насамперед, Загальної декларації прав людини), що є одним з найбільших досягнень людства ХХ ст. у гуманітарній сфері, справжнім «людським виміром». Чинна Конституція України вперше, замість фрагментарного набору, визначила систему прав і свобод в усіх основних сферах, передбачивши, зокрема, громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права і свободи людини і громадянина. Такий підхід повністю відповідає сучасній теорії конституційного права [5; 11].

Важливими ланками у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні є Конституційний Суд України та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Це дає підстави стверджувати, що в Україні перебудовується вся правова система: права і свободи людини і громадянина визнані неодмінними засадами нового конституційного ладу.

Навіть фрагментарний аналіз історичних аспектів становлення прав і свобод людини в українській історико-правовій та політичній думці кінця ХІХ-ХХ ст. дає можливість стверджувати, що їх виникнення і розвиток має досить глибоке коріння і тісно пов'язане з генезою самої людини як політичної, соціальної істоти. В процесі історичного розвитку суспільства зміст прав і свобод людини змінювався не лише в бік кількісного збільшення каталогу прав, але відбувались і якісні зміни.

Прогресивна українська історична та політико-правова думка дійшла висновку, що офіційне закріплення та забезпечення прав людини можливе тільки при демократичних режимах. Заклавши ідею прав людини у національну історико-інтелектуальну скарбницю, вона створила фундамент для сприйняття незалежною Україною сучасних міжнародних стандартів в галузі прав людини. Проте, процес розвитку прав людини є ще незавершеним. Тому з оптимізмом можна сподіватись, що наше суспільство і надалі буде йти по шляху постійної уваги до людини, її прав і свобод.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Депенчук Л. Богдан Кістяківський. К. : Основи, 1995. 174 с.
2. Загальна декларація прав людини // *Міжнародні договори України*. К., 1992. // URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)
3. Історія розвитку української державної ідеї. / за ред. Д. Донцова. К. : Товариство «Знання України», 1991. 48 с.
4. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні : навчальний посібник. Полтава : «Астроя», 2020. 217 с.
5. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Крегул Ю. І. Права і свободи людини : навч. посіб. для студентів вузів / Крегул Ю. І., Ладиченко В. В., Орленко О. І. К. : Книга, 2004. 288 с.
7. Мороз С. П. Права людини і український конституціоналізм // *Актуальні проблеми суспільної думки і практики управління* : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗІДМУ, 1996. Вип. 2. С. 150-155.
8. Потульницький В. А. Нариси з української політології (1819–1991): навчальний посібник. К. : Либідь, 1994. 320 с.
9. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упорядник Ю. К. Качуренко. К. : Юрінформ, 1992. 2-е вид. 199 с.
10. Прилюк Ю., Яневський Д. Конституційні акти України. 1917-1920 рр. К.: в-во «Абрис». 1992. 273 с.
11. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Х. : Право, 1997. 64 с.



**Домбровська Поліна Олексіївна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Спеціальна освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Клочкова Ю. В.,**  
викладач кафедри Спеціальної педагогіки та спеціальної психології,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **ВПЛИВ СТИЛІВ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ НА ЕМОЦІЙНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ**

Спілкування – це непростий багатосторонній процес встановлення розвитку взаємодії між людьми, який формований необхідністю у загальній діяльності і включає у себе: обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини. Відповідно, у спілкуванні розрізняють три сторони: комунікативна, інтерактивна та перцептивна.

У процесі спілкування у дитини відбувається формування специфічних видів психічної практичної діяльності для людини, які розвиваються спочатку як відносини, а потім вже стають психічними функціями особистості.

Професійно-педагогічне спілкування – це система (способи і навички) органічного соціально-психологічного контакту вчителя та його учнів, зміст якої – обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Вчитель виступає як активатор цього процесу, він організовує та керує його.

Стиль педагогічного спілкування – це сформована система прийомів і способів, до якої вдається вчитель у процесі роботи з учнями та їх батьками, колегами по роботі.

Під стилем педагогічного спілкування мають на увазі індивідуально-типологічні характеристики соціально-психологічного контакту вчителя з його учнями.

Стиль педагогічного спілкування залежить від індивідуальних рис педагога і комунікативної ситуації. До індивідуальних рис відноситься позиція вчителя до дітей (активно-позитивне, пасивно-позитивне, ситуативно-негативне, стійке негативне) та уміння володіти організаторською технікою.

Ставлення до дитини детермінує організаторську діяльність вчителя, визначає загальний стиль його спілкування, який може бути авторитарним, демократичним і ліберальним.

1. Авторитарний. За такого стилю спілкування вчитель сам вирішує всі питання життєдіяльності класу, визначає кожну конкретну мету, виходячи лише з власних установок, суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Цей стиль керівництва є засобом реалізації тактики диктату й опіки, і у випадку протидії школярів владному тиску вчителя, веде до конфронтації.

2. Ліберальний (поблажливий, анархічний). Такий стиль спілкування характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальність. Формально виконуючи свої обов'язки, учитель, що застосовує подібний стиль, намагається самоусунутися від керівництва колективом школярів, уникає ролі вихователя, обмежується виконанням лише викладацької функції. Наслідком такої позиції вчителя є втрата поваги і контролю над школярами, погіршення дисципліни, нездатність позитивно впливати на особистісний розвиток учнів.

3. Демократичний. За такого стилю спілкування вчитель орієнтований на розвиток активності учнів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань. Основу керування в даному випадку складає опора на ініціативу класу. Демократичний стиль – найбільш сприятливий спосіб організації реального співробітництва педагога і школярів.

Стиль спілкування визначає три типи вчителів: «проактивний», «реактивний» і «надактивний». Перший – ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями, його настанова змінюється відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети. Другий – також гнучкий у своїх настановах, але внутрішньо слабкий. Не він особисто, а вихованці диктують характер його спілкування з класом. У нього розпливчасті цілі та відкрито пристосувальна поведінка. Третій – схильний до гіпертрофованих оцінок своїх учнів і вибудовування нереальних моделей спілкування. На його думку, коли учень активніший від інших – він бунтар і хуліган,

а коли пасивніший – ледар і нероба. Видумані ним же оцінки змушують такого вчителя діяти відповідним чином: він час від часу впадає в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам реальних учнів [2].

В.А. Кан-Калик пропонує розрізняти стилі педагогічного спілкування залежно від продуктивності їх виховного впливу.

1. Спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю. В основі даного стилю – єдність високого професіоналізму педагога та його етичних поглядів. Адже захоплення спільним з учнями творчим пошуком – результат не тільки комунікативної діяльності учителя, але значною мірою його ставлення до педагогічної діяльності в цілому.

2. Спілкування на основі товариської прихильності. Товариська прихильність – важливий регулятор спілкування взагалі і педагогічного зокрема. А.С. Макаренко стверджував, що педагог, з одного боку, повинен стати старшим товаришем і наставником, з іншого – співучасником спільної діяльності.

3. Спілкування-дистанція. Сутність його полягає в тому, що в системі стосунків педагога і учнів запобіжником виступає дистанція. Проте, й тут слід дотримуватися міри. Гіпертрофована дистанція веде до формалізації спілкування вчителя і учнів, перешкоджає створенню справжньої творчої атмосфери. Безперечно, дистанція повинна існувати. Проте, вона має впливати із загальної логіки відносин учителя і учнів, а не диктуватися вчителем. Дистанція виступає як показник провідної ролі вчителя, будується на його авторитеті. Перетворення «дистанції» на домінуючу педагогічного спілкування суттєво знижує загальний творчий рівень спільної діяльності педагога та учнів. Це веде до формування між ними авторитарних стосунків, що, зрештою, негативно позначається на результатах виховання.

4. Спілкування-залякування. Цей стиль спілкування, до якого іноді теж звертаються початкуючі вчителі, пов'язаний, в основному, з невмінням організувати продуктивне спілкування на основі захоплення спільною діяльністю. Адже таке спілкування сформувавши нелегко, і молодий учитель нерідко йде по лінії найменшого опору, вибираючи спілкування-залякування чи дистанцію у крайньому їх прояві. Стосовно розвитку творчості, або можливості здійснення саме виховного впливу на учнів, а не просто ситуативного керування їхньою поведінкою даний стиль спілкування є безперспективним.

5. Спілкування-загравання – стиль, знову ж таки найбільш характерний для початкуючих вчителів і пов'язаний з невмінням організувати продуктивну педагогічну взаємодію. Цей стиль спрямований на те, щоб завоювати хибний, дешевий авторитет у дітей, що суперечить вимогам педагогічної етики. Він відображає, з одного боку, намагання молодого вчителя швидко встановити контакт з дітьми, бажання сподобатися класові, а з іншого – відсутність необхідної загально-педагогічної та комунікативної культури, умінь та навичок педагогічного спілкування, досвіду професійної комунікативної діяльності. Не менш негативну роль у роботі з дітьми відіграє спілкування-загравання. Цей стиль спілкування відповідає прагненню завоювати у дітей хибний, дешевий авторитет, що суперечить вимогам педагогічної етики [3].

Стиль визначає приналежність педагога до загальної культури та сформованість його рівня професійно-педагогічної культури. Наприклад, під час навчального процесу в школі зовнішній вигляд, тобто, одяг, зачіска, мовлення і стиль поведінки вчителя повинні підходити під академічний стиль. У джинсах, або спортивному одязі, під час навчального процесу, вчитель буде виглядати некоректно, але ця форма одягу підходить для прогулянки, або екскурсії з класом.

Кан-Калик виділяє такі характеристики спілкування в педагогічній діяльності:

- 1) склалася загальна система спілкування вчителя з учнями, тобто, стиль спілкування;
- 2) система спілкування, характерна для конкретного етапу педагогічної діяльності;
- 3) ситуативна система спілкування, що виникає при вирішенні конкретної педагогічної, або комунікативного завдання [1].

Стиль спілкування втілює в собі соціальні установки суспільства, школи, він відображає особистісний і педагогічний рівень педагога, його емоційно-психологічні особливості.

У педагогічній практиці найчастіше зустрічається поєднання різних стилів, коли домінує один з них.

За характером відносин між вчителем і учнями, виділяють три традиційних стилі педагогічного спілкування: авторитарний (або адміністративний, вольовий, директивний), демократичний (або колегіальний, товариський), ліберальний (або вільний, нейтральний, потурання) стиль.

В класах, що мають низький соціально-психологічного рівень особистісного розвитку, найчастіше вчителі застосовують авторитарний стиль спілкування. У період формування колективу класу більш доцільним є ліберальний стиль спілкування.

Отже, стиль педагогічного спілкування вчителя впливає на психологічні чинники навчальної діяльності учнів, стимулююч, або навпаки, стримуючи їх розвиток. Стиль спілкування педагога з учнями безпосередньо впливає на атмосферу емоційного благополуччя в колективі, яка, в свою чергу, впливає на ефективність навчальної діяльності молодших школярів взагалі.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Сарбалаева, А. Д. Влияние стиля педагогического общения учителя на эффективность учебной деятельности учащихся. Астрахань, 2018. 92 с.
2. В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов Педагогика. Москва, 2002. 576 с.
3. Столяренко, Л.Д. Педагогическое общение. Ростов-на-Дону. 2004. 238 с.

**Жува Лілія Олександрівна,**  
кандидат політичних наук,  
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Питанням розвитку молодіжної сфери суспільства присвячено чимало робіт. Ми пропонуємо не тільки дослідити сучасний стан державної молодіжної політики в Україні, а і виокремити ті «зони», які є першочерговими та вимагають пильної уваги з боку держави.

Згідно декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», державна молодіжна політика – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних самовизначень, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [1].

Існує чимало проблемних питань, що потребують уваги з боку центральних, регіональних органів влади та стосуються адаптації, соціалізації, самореалізації молоді. До них можна віднести: зайнятість молоді, житлове питання, фізичне та психічне здоров'я, молоде батьківство, доступність освіти, дозвілля, євроінтеграція та міжнародні комунікації тощо. Пропонуємо розглянути найбільш суттєві, критичні сфери, що впливають як на життя молодих людей, так і суспільства в цілому.

1. Жорстка конкуренція на ринку праці серед молодих спеціалістів. Молодіжна конкуренція завжди перевищувала показники загальної конкуренції на ринку праці. Даний феном спостерігається завдяки дії кількох факторів: малий досвід роботи молодих спеціалістів, або повна його відсутність; робочий графік, що ускладнює можливість поєднання роботи та навчання; недовірливе ставлення роботодавців до малодосвідчених фахівців.

2. Низький рівень заробітної плати молоді, враховуючи відсутність досвіду та достатнього стажу роботи.

3. Нелегальне працевлаштування молодих спеціалістів. Зважаючи на низький рівень заробітних плат та високий рівень податкових стягнень, велика кількість компетентних молодих спеціалістів обирають шлях нелегального працевлаштування задля отримання більшої оплати праці. До того ж, нечесні роботодавці, користуючись недосвідченістю та молодим віком громадян, часто включають схему «оплата чорними грошима».

4. Низький рівень матеріального заохочення та підтримки ініціатив молодих людей. Умови мотивації праці у вигляді моральних чи матеріальних винагород повинні бути чітко прописані у правилах внутрішнього розпорядку трудової організації та враховувати особливості роботи не тільки спеціалістів зі стажем, а і працівників, що працюють нещодавно, і при цьому мають великий потенціал, демонструючи необхідні компетентності на високому рівні.

5. Обмежена кількість безкоштовних спеціалізованих молодіжних центрів розвитку (культурних, наукових, спортивних, патріотичних) для тих молодих людей, що не мають можливості відвідувати

платні секції та гуртки. Молодіжний центр – це вільний простір, певне приміщення, де молодь може безоплатно, але креативно, цікаво та змістовно проводити час. Це можуть бути тематичні вечори, музичні та художні заходи, літературні зустрічі, об'єднання за інтересами, допомога з питань працевлаштування тощо. Нажаль, аналогічних реально діючих та сучасних центрів небагато.

6. Житлова проблема. Відсутність фінансової можливості придбати власне житло призводить до небажання створювати сім'ю, знижується народжуваність, збільшується відсоток молодого населення, що їде на пошук «кращої долі» та вищої заробітної плати за кордон. В свою чергу, це стає причиною інтенсифікації процесу старіння нації.

7. Проблема отримання вищої освіти. Вартість оплати за навчання зростає з кожним роком. Поглиблює проблему постійне підвищення рівня жорсткості вступних вимог до студентів, що мають бажання навчатися за державний рахунок. Наразі, багато молодих людей не володіють достатніми знаннями, аби отримувати освіту безкоштовно, або не мають фінансової можливості навчатися на контрактній формі. Тобто, рівень освіченості їх також знижується. [3, с. 44].

Враховуючи вищезазначені проблемні «прогалини», ми пропонуємо певні вектори діяльності та функції державних органів влади, за умови виконання яких, молодіжні громади відчують посилення державної підтримки та розширення можливостей розвитку власного потенціалу [4, С. 48].

Велику роль відіграють функціональність та роль центральних органів виконавчої влади у сфері державної молодіжної політики, а саме:

- розробка стратегії та пріоритетів розвитку молодіжної політики;
- використання міжнародного досвіду та практичних надбань у сфері молодіжної політики для вдосконалення існуючих в країні [2, С. 20];
- розробка нормативно-правових актів та контроль за їх виконанням;
- забезпечення фінансової підтримки, а також пошук інвестиційних потоків для реалізації молодіжних грантів, проектів та програм;
- контроль за виконанням законодавчих актів стосовно підвищення кваліфікації працівників громадських та політичних інститутів, а також своєчасного оновлення кваліфікаційних кадрів, що безпосередньо впливають на розвиток молодіжної сфери в країні.

Національна політика органів управління повинна бути направлена саме на вирішення «молодіжного питання», на пошук можливосте й ресурсів для побудови регіональних, та місцевих молодіжних програм. Це сприятиме значному підвищенню якості й рівня життя молоді на місцях, а також забезпечить усесторонній, гармонійний розвиток молодіжної громади країни.

Отже, стає зрозумілим, що нагального вирішення потребують питання культури, освіти, охорони здоров'я. Активізації та вдосконалення роботи потребує сфера підтримки молодих сімей, працевлаштування молоді, співпраця та комунікація з товариствами молодих людей на міжнаціональному рівні. Це вимагає великих зусиль від органів державної влади, а також тісної їх співпраці з представниками інтелігенції українського суспільства, громадськими організаціями, галузевими установами, лідерами суспільних думок, міжнародних товариств. При цьому, представники соціальної групи «молодь» обов'язково повинні бути залучені до процесів розробки та прийняття політичних рішень, таким чином максимально наближуючи політичних та громадських лідерів до реальних проблем молодих людей в сучасній Україні.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні планують змінити вік молоді від 35 до 29 років. *УкрІнформ*: мультимедійна платформа іномовлення України. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3067292-v-ukraini-planuut-zniziti-oficijnij-vek-molodi-z-35-do-29-rokiv.html> (дата звернення: 28.01.2021).
2. Гуцалова М. В. Моделі молодіжної політики в країнах Європейського Союзу. *Наукові праці. Політологія*. 2013, вип. 218. Том 230. С. 18–21.
3. Жужа Л. О. Молодіжна політика в Україні: сучасний стан та шляхи реформування. *Регіональні студії*. 2019, № 19. С. 41–46.
4. Разумова Г. В. Державна молодіжна політика у контексті реформування регуляторної політики. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції 26 січня 2019 р. Полтава, 2019. С. 47–49.

**Замураєва Анастасія Олександрівна,**  
студентка 1 курсу спеціальності Початкова освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Фурман О. Ф.,**  
кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Професійний стандарт вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти (2020) визначає перелік професійних компетентностей, серед яких названа і емоційно-етична. Така компетентність для педагога, на наш погляд, має пріоритетне значення. Вона передбачає здатність усвідомлювати особисті відчуття, керувати власними емоціями, конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками навчального процесу, усвідомлювати та поцінювати взаємозалежність людей у глобальному світі [3].

Мета дослідження – розкрити сутнісні ознаки поняття «емоційно-етична компетентність» вчителя початкових класів, виявити особливості її формування.

Опис зазначеної компетентності можна доповнити, на наш погляд, такими характеристиками: дотримання правил педагогічної етики, уміння розв'язувати конфлікти, насамперед, через діалог і співпрацю, розуміти почуття та потреби вихованців, розвиток емоційного інтелекту вчителя, життєстійкості, сформованість у нього навичок емпатичного виховання, співпереживання тощо.

Внесення зазначеної компетентності в новий професійний стандарт вчителя початкових класів – це виклик майбутньому нашої країни, оскільки соціально-емоційне й етичне навчання й виховання актуальні для нашого суспільства, у тому числі й для сучасної школи. Це – наслідок назрілого духовного діалогу людства про те, якою повинна бути сучасна школа, яка роль учительства в ній, які духовні орієнтири шкільного навчання тощо.

Емоційно-етична компетентність повинна бути сформована як у вчителя, так і у випускника загальноосвітнього навчального закладу. В Україні діє міжнародна програма СЕЕН, покликана сприяти соціально-емоційному й етичному навчанню в системі дошкільної та шкільної освіти у всьому світі, яку, разом з тим, можна застосовувати на всіх рівнях освіти, у тому числі і у вищій та професійній. Результатом такої системної роботи став комплексний підхід до наповнення СЕЕН такими важливими освітніми практиками, як виховання базових людських цінностей, системне й критичне мислення, навички зосередження уваги, запобігання стресу й стійкості до нього, співпереживання до себе й до інших. Саме тому програма отримала другу, наче простішу, але й глибшу назву – навчання розуму і серця [1].

На наш погляд, зазначена компетентність корелює з мовно-комунікативною професійною компетентністю, оскільки описані здатності вчителя початкових класів реалізуються, насамперед, через словесне вираження думки.

Педагог у процесі шкільного навчання й позашкільного виховання за допомогою мовлення впливає на свідомість дитини. Завдання такого впливу – змінити поведінку, або думку співрозмовника в необхідному напрямку. Мовний вплив – це вплив на людину за допомогою мови і невербальних засобів для досягнення поставленої мовцем мети.

Розрізняються два основних способи мовленнєвого впливу: вербальний (за допомогою слів) і невербальний. Під час вербального (від лат. Verbum – слово) впливові важливо, у якій мовній формі ви висловлюєте свою думку, у якій послідовності наводить ті чи інші факти, як голосно, з якою інтонацією говорить. Для вербального мовного впливу істотні як вибір мовних засобів для вираження думки, так і сам зміст промови – її сенс.

Невербальний мовленнєвий вплив – це вплив за допомогою несловесних засобів, які супроводжують наше мовлення (жести, міміка, наша поведінка під час промови, зовнішність, дистанція спілкування тощо). Усі ці чинники супроводжують і доповнюють мовлення і розглядаються в мовному впливові виключно в їх співвідношенні з промовою, що і дозволяє використовувати термін «невербальний мовленнєвий вплив».

Окремим випадком впливу є маніпулювання. Маніпулювання – це вид взаємодії між співбесідниками, коли один з них, застосовуючи певні прийоми, свідомо намагається проконтролювати поведінку, дії іншого, спонукає його поводитися так, як йому вигідно.

При цьому бажано таким чином застосовувати маніпулятивні прийоми, щоб співрозмовник не почувався об'єктом маніпулювання. Прийом впливу в суперечці – це засіб, за допомогою якого намагаються полегшити суперечку для себе й ускладнити її для співрозмовника. Такі прийоми можуть бути як коректними, так і некоректними. Перші можуть містити деякі елементи хитрощів, але в них немає прямого обману, а тим паче віроломності чи примушування силою [4, с. 4-6]. За допомогою таких прийомів можна спонукати учня до тих чи інших дій не примушуючи його.

У процесі шкільного початкового навчання важливо дотримуватися принципів ненасильницького спілкування в діалозі вчитель-учень або вчитель-батьки, учити цьому учнів. Цей підхід до спілкування створив психолог Маршалл Розенберг. За методом Розенберга пропонується змінити звичну стратегію мислення і поведінки в конфліктних ситуаціях із реактивної (відповідь на подразник) на усвідомлену й співчутливу. Для цього пропонується постійно турбуватися про себе (свої потреби) та в діалозі з людьми уникати оцінок і критики, натомість звертати увагу на факти, свої почуття та почуття опонента, його потреби. Розенберг наголошує, що немає конфліктів на рівні потреб: усі складні ситуації можна вирішити за рахунок створення нових способів задоволення потреб. Науковець демонструє, що життя без насильства цілком можливе як на особистісному, міжособистісному, так і соціальному рівні [2].

Таким чином, ненасильницька комунікація базується на співпереживанні, діалозі, емпатії. Є різні прийоми навчання такому спілкуванню. Один з яких – розуміння поведінки, емоцій літературних персонажів казок у процесі структурного-сміслового аналізу художніх творів на уроках літературного читання в початковій школі.

Проаналізоване дає підстави стверджувати, що початкова освіта – це не лише формальні знання. М'які соціальні навички (Soft skills – емоційний інтелект, силу волі, завзятість, креативність, вміння протистояти стресам і знаходити спільну мову з оточуючими, здатність адаптуватися до змін в умовах життя й праці, здатність до навчання) повинні бути сформованими як у вчителя, так і в учнівства, вони необхідні протягом усього життя. Для вчителя такі навички стають фаховими під час перебування в професії. У шкільному навчанні учні залежні від дій вчителя. Він повинен бути підготовленим для взаємодії з дітьми – як комунікативно, так і соціально. Навички соціалізації вчителя можна виховувати через навчання, роздуми та свідомі практики. Освіта повинна бути спрямована на виховання щасливих дітей.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок CEE-навчання. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2019/07/07/CEE-PRINT.pdf>.
2. Вікіпедія. Ненасильницьке спілкування. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
3. Професійний стандарт. Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>.
4. Стернін І. А. Мовний вплив. URL: <http://um.co.ua/1/1-3/1-31292.html>.

**Коваленко Лілія Володимирівна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Фармація. Промислова фармація,  
Національний фармацевтичний університет  
м. Харків, Україна

**Садовніков Олег Костянтинович,**  
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і соціології,  
Національний фармацевтичний університет  
м. Харків, Україна

### СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА АНКЕТУВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ

Сучасний навчальний процес в Україні перебуває в стадії реформування та пристосування до вимог сучасності - сучасності, яка у свою чергу має тенденції до стрімких змін, які породжуються розвитком техніки та технологій, впровадженням численних інновацій, соціальними та політичними

змінами. А це змушує робити процес навчання гнучким, орієнтованим не тільки на потреби сьогодення, а й на майбутній розвиток. Це означає, що необхідно не лише надавати інформацію та вміння її використовувати в певному напрямі, а по більшості, розвивати вміння навчатися та отримувати необхідні навички для вирішення життєвих та професійних ситуацій, які виникають у мінливому сучасному світі. В такому разі, ніяк не принижуючи значущості та ролі викладача, слід звернути увагу на учня.

Зараз до навальних закладів приходять покоління Z - покоління зі своїми особливостями, зі своїми можливостями, зі своїми вимогами до викладачів та навчання, зі звичкою до гаджетів та віртуального середовища. І це треба враховувати.

Ми можемо спостерігати, як зараз молодь, яку відносять до покоління Z, зорієнтована на задоволення власних інтересів у навчанні, в отриманні нових умінь та навичок, використовуючи можливості сучасних комунікаційних технологій. Так, ми можемо бачити молодь, яка приймає участь в онлайн майстер-класах, тренінгах, віртуальних екскурсіях, телеконференціях, онлайн лекціях, займається на різноманітних онлайн курсах та майстер-класах, підписується та слідує за подіями численних каналів різного профілю в соціальних мережах та хостингах. Сучасні технології стали часткою життя та надали змогу долучатися до інформаційних баз, які майже не мають обмежень, та можуть задовольнити різноманітні потреби, з можливістю індивідуального вибору. Сучасне навчання вже не може існувати без врахування Internet та сучасних засобів комунікації. При тому, слід звернути увагу на те, що індивідуальні вподобання та інтереси мають більше можливостей для реалізації в віртуальному просторі, ніж в світі реальному.

Враховуючи ці спостереження, можемо казати про втрату у молоді бажаного інтересу до класичної системи освіти, яка ґрунтується на освіті загальній, та має недосконалість для вирішення індивідуальних інтересів учасників навчального процесу, що в наш час вже не є ефективним. Для підтвердження або спростування наведених спостережень було проведено дослідження з використанням опитування учнів старших класів шкіл м. Берислав, Херсонської області, середній вік яких – 16 років, та студентів однієї з груп 1 курсу Національного фармацевтичного університету, середній вік – 17 років. Для цього використовувалася анкета, яка містила 17 питань. Звісно, що отриманий емпіричний матеріал не може розглядатися як повноцінне дослідження, але такі методи надають можливості розумітися на течіях та тенденціях, які притаманні певній соціальній групі, студентській або учнівській. А отримані результати можуть допомогти при організації та покращенні учбового процесу.

Так в ході проведеного дослідження виявлено, що дітям покоління Z не подобається навчання у школі і ходять вони туди не отримувати нові для себе знання, а тому що так треба. Якби їм дали право вибору, то вони з радістю би обрали змішане навчання, залишивши при цьому лише цікаві для них предмети, які точно знадобляться для освоєння майбутньої професії, але спеціалізовані курси вони вважають корисними. Більшість збирається проходити їх паралельно з навчанням та продовжувати після школи, сподіваючись, що це стане на пригоді у кар'єрному зростанні. До речі, кар'єра та соціальне визнання мають пріоритетні значення у покоління Z, але це ніяк не пов'язується з рівнем освіти. Так, відношення до школи постає як негативне – вона або зовсім не готує до майбутнього життя, або робить це частково.

Виконання та належне відношення до домашніх завдань є тільки необхідною формальністю, яку вони змушені робити для того, щоб отримати свій атестат, маючи впевненість, що шкільні знання надалі не будуть потрібні, а за необхідністю, вони легко знайдуть все у мережі Internet. Тому у школі лише марнується час, який учні з радістю би витратили на більш корисні речі. Анкетування показало, що 57.1% інформації здобувається в мережі Internet. Незважаючи на незацікавленість у шкільній освіті, 57.1% учнів бажають продовжувати своє навчання у ВНЗ.

Втрачається довіра до шкільних вчителів як носіїв знань та порадників. У складній ситуації молодь може перш за все звернутися до батьків, але значна частина досліджуваних націлена вирішувати свої проблеми самостійно, що вказує на посилення індивідуалізації та реорганізацію соціальних стосунків. Прагнення до самостійності та індивідуалізації підтверджує й те, що засвоєння інформації та навчання відбувається наодинці. Хоча при цьому, більшість орієнтується на роботу в колективі, а 42.9% не виключають роботу онлайн. У той же час, 100% надають перевагу гуманітарним предметам, які наближають людину до соціального спілкування та відносин. Але ж при виборі спеціальності у пріоритеті стають престиж та висока платня. Найпопулярнішими були названі спеціальності: програміст (його обрали 71.4%), лікар та науковець.

Спостереження, яке базується на загальному баченні суспільних відносин та спрямоване анкетування можуть використовуватися у навчальному процесі для розуміння потреб відповідної учбової групи, його регулювання та покращення з урахуванням індивідуальних потреб дітей покоління Z, які зараз треба брати до уваги, бо індивідуалізація – це риса сучасного молодого покоління.

**Korneliuk Bohdan,**  
Candidate of Philological Sciences,  
Assistant Professor at the Department of Social Sciences and the Humanities,  
Khortytsia National Academy,  
*Zaporizhzhia, Ukraine*

## **TEACHING ESP FOR STUDENTS MAJORING IN HELPING PROFESSIONS: THE CASE OF KHORTYTSIA NATIONAL ACADEMY**

Students of “Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy” major in professions which these days are often united under the umbrella term “helping professions”. Eva-Maria Graf, Marlene Sator and Thomas Spranz-Fogasy in their article “Discourses of helping professions: Concepts and contextualization” define a helping profession as “a professional interaction between a helping expert and a client, initiated to nurture the growth of, or address the problems of a person’s physical, psychological, intellectual or emotional constitution, including medicine, nursing, psychotherapy, psychological counseling, social work, education or coaching” [1, 1]. Interpersonal and communication skills, compassion and readiness for problem-solving lie in the core of such professions as a speech-language pathologist, social worker, psychologist, physical therapist or occupational therapist, teacher for inclusive education all of which you can master at the Khortytsia National Academy and all of which belong to the realm of helping professions.

So, people who choose these careers have to be really good communicators – it’s significant for them to listen, analyze information creating a helping strategy and later communicate this strategy both orally and in the written form. This may pose a significant challenge even in their mother tongue but nowadays students have to think both locally and globally, thus it is necessary for them to perform verbal communication in their professional field in English. It does not mean that all students will leave Ukraine and work abroad, but even if they are employed domestically English is vital for staying updated as for all the innovations and new developments in the field. It is also the way to share your own experience with the vast number of people who know and use English as a second language.

A few words on the system of foreign language learning in our institution. The amount of credits on general foreign language and foreign language for specific purposes is different for different specializations. But we try to have at least one semester of foreign language classes each academic year. Various ESP-related disciplines are included into the list of optional subjects that students choose for themselves. Our teaching professionals prioritize using authentic materials and textbooks created by the leading publishing companies like Express Publishing, Pearson, Cambridge University Press, National Geographic etc. We work in small groups of 8 to 12 students and generally have 2 90-minute classes weekly.

We usually start with the course of General English for our freshmen. It is really helpful as we often get mixed abilities groups where the levels of language proficiency may vary from A2+ to C1. It should be noted that almost all the school leavers in Ukraine go through External independent testing in English which is made for B1+ level, however, it doesn’t evaluate their speaking skills thus affecting the general level of English language proficiency. The course of General English allows us to make sure our students are ready for future ESP classes. Students who experience difficulties with learning a foreign language may attend special consultative sessions that happen weekly at a fixed time. During these sessions they may ask questions, share difficulties and teachers might provide additional tasks for them to practice a certain skill or topic. In the classroom such students are encouraged to speak despite making mistakes (when assessing we try to give marks for the progress they made), we also try to develop their contextual guessing skills and involve them in group work or project activities together with stronger students – we do everything, we go the extra mile to create the benevolent atmosphere where a student is not afraid to make a mistake. The course of General English also focuses on the so called survival vocabulary (personal information, food, clothes, body, city facilities – we use a range of wordlists that students always have on hand with them). The scope of professional knowledge of freshmen is only starting to form, so beginning with an ESP course would be quite stressful for the students of the first year.



The next stage is the course of Business English focusing on various types of professional interaction – from making a presentation to writing a CV or a formal e-mail and from negotiation strategies to writing monthly reports. This course has additional emphasis on formal writing, and we have the opportunity to base on the info on formal writing in Ukrainian which they have already gained in the corresponding course. It should be noted that having one major textbook that we share with students digitally and through the library where they can get its physical copy, our teachers do not limit themselves to only one source. We share examples of real letters and emails, show lots of authentic videos thus exposing our students to the wealth of material that may be used as an example or a template. We focus on communicative tasks, so we try to eliminate learning texts by heart. Our key-strategy is introducing the key topical vocabulary (words and phrases presented in texts and/or audio), mastering this vocabulary by doing an ample number of exercises whose difficulty level gradually increases and, finally, independently using these phrases in oral and written speech. The stage of exercising is crucial here, so when necessary our teachers try to come up with tasks they create themselves – usually we show these tasks to colleagues who assess learning materials and by giving their feedback really help to improve their quality. Learning vocabulary takes place together with mastering new grammar – each rule is practiced in the context of a certain lexical topic. For example, when working on workplace rules and regulations we practice modal verbs should and have to. Likewise, we practice future tenses when talking or writing about the career goals. So, grammar is always presented and practiced in the lexical context.

At the third and final stage we study English for Professional Purposes (or EPP) as by this time our students get some professional background knowledge and expertise. All the strategies elaborated for our Business English course are further used for the EPP classes. But this stage requires even more proactive attitude and creativity from the teaching professionals of our department. One of the major challenges is the lack of English textbook for certain professional areas, for instance, speech language pathology. So, we had to collaborate closely with the teachers of professional disciplines (who acted as subject professionals) and create our own English textbook for future SLPs. This was a very long and cumbersome process, in fact it took 3 years to elaborate the coursebook, which will be later revised and updated. But, no matter how tough it might have been, it is really worth it. But even if the appropriate textbook exists we use a wealth of supplementary materials authentic journal articles, webpages, videos to show what real English looks and sounds for a certain area of work. Our students take part in mini-projects involving problem solving of realistic professional challenges that help to recreate the conditions of English-language working environment, allow to develop skills of interpersonal interaction and boost confidence when communicating or presenting your work to the public. As future helping professionals our students should be ready to think out of the box and using foreign language must not stop them from being creative and bold.

We also value students' feedback as we work in the student-oriented model of teaching. In fact, we constantly update the curriculum according to the results of yearly Google form surveys and according to all the remarks students make during the course. Whether they experience difficulties with certain tasks or want more practice on a certain topic we know that as the students are not afraid to tell us their wishes and they know that we will definitely pay attention to their words.

## REFERENCES

Graf, E.-M., Sator, M., & Spranz-Fogasy, Th. (2014). Discourses of helping professions: Concepts and contextualization. Amsterdam: Benjamins. 320 p.

**Kukhianidze Nino,**

Invited Lecturer, European University

*Tbilisi, Georgia,*

PhD Candidate, Maria Curie-Skłodowska University

*Lublin, Poland*

## SIGNIFICANCE OF PEACE EDUCATION FOR POST-CONFLICT SETTINGS

Peace education is considered to be an important pillar in preventing armed conflict and promoting positive peace. One of the contributing factors for enforcing the mindsets of war as opposed to enforcing the mindsets of peace, have been the national education systems. Often, they have been used as a tool to implement nationalist policies aimed at building enemy images and dehumanizing the “other”, preparing the populations for war, portraying the conflict as historical and unsolvable, and sustaining mobilization for war

efforts. Education, however can be used as a tool for peacebuilding actions for sustainable solutions, which can promote shifting mindsets of war to the mindsets of peace.

For the purpose of initiating a deeper thought-process on this topic, contributions of influential thinkers in the cross-sectorial field of peace education are compiled in this article. Very few post-conflict countries, which have reformed their education systems with respect to implementing peace education principles and pioneers in this regard have been post-World War II Japan and Germany. Their successful experience can be useful for those countries, which are struggling with developing sustainable peace due to periodical manifestation of conflicts (territorial, ethno-political etc.).

In order to further elaborate this discussion, firstly, we must define what Peace Education constitutes. Peace Education, can be defined in a variety of ways, and there is no one, universally accepted definition as such. According to R.D. Laing, Peace Education is an attempt to respond to problems of conflict and violence on scales ranging from the global and national to the local and personal. Peace Education is about exploring ways of creating more just and sustainable futures [1, p.9], Fran Schmidt and Alice Friedman consider Peace education to be holistic: "It embraces the physical, emotional, intellectual, and social growth of children within a framework, deeply rooted in traditional human values." It is based on a philosophy that teaches love, compassion, trust, fairness, co-operation and reverence for the human family. The same authors also consider Peace education to be essential for skill building; it empowers children to find creative and non-destructive ways to settle conflict and to live in harmony with themselves, and with others. Peacebuilding is the task of every human being as well as the challenge of the human family [1, p.9].

In the views of Johan Galtung, one of the founders of the field of peace studies, Peace Education should not simply focus on the knowledge of the concepts of peace and war, but it should promote conflict competence; how to cope with self-destructive anger, violence, reconciliation after violence, justice and injustice. Such an approach could prevent the intensification of tensions and stereotypes between groups that contributes to the emergence of negative attitudes, which in turn results in violent behavior [2].

Theories discussed in this article, attempt to explain the causes and conditions of conflict and negative peace, which is a prerequisite for understanding the place and the role of peace education in building sustainable peace. These theories are: Maslow's and Burton's human needs theory [3],[4]; Gurr's relative deprivation theory [5]; Dollard's frustration-aggression theory [6]; and Galtung's rank disequilibrium theory [7]. All of the above mentioned theories have a common thread: Festinger's cognitive dissonance [8], which refers to a breakdown between some preferred state of affairs and an actual state of affairs.

The aim of this article is to understand if education systems help development of peace processes in post-conflict settings and if the idea of implementing peace education into the formal curriculum could advance prospects for peace. For the purposes of this article, data has been collected through collecting secondary sources, analyzing relevant documents and conducting content analysis. The literature reviewed for this article mainly includes academic books, articles, and official declarations of international organizations related to peace education. This article intends to see if *education systems (can) help promote peace processes in post-conflict settings?*

This article intends to offer an overview of theoretical discussions, related to the causes and conditions of conflict and the importance of peace education in preventing and transforming conflict. The theories compiled here intends to inspire development of future works on this topic, which is essential for further development of literature on peace education. The article concludes that examples of integrating peace education principles in formal school education curriculums are not many, and the lack of a comprehensive data on peace education around the world could have been the reason that prevented governments from seeing the importance of implementing peace education within their national education systems.

## REFERENCES

1. UNESCO. (2005). *Peace Education*. New Dehli: UNESCO.
2. Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, Vol. 6 (No.3), 167-191.
3. Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review* , 4 (50), 370-396.
4. Burton, J. (1993). *Conflict: Human Needs Theory*. UK: Palgrave Macmillan.
5. Gurr, T. R. (1970). *Why Men Rebel?* Princeton, USA: Princeton University Press.
6. Dollard, J. (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven: Yale University Press.
7. Galtung, J. (1964). A Structural Theory of Aggression. *Journal of Peace Research*, 1(No 2).
8. Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Stanford University Press.

## **ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ПЕРЕВЕРНУТОГО КЛАСУ» ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ**

Одним з найважливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Участь України в інтеграційних процесах у галузі освіти спонукає до пошуку нових ефективних форм організації навчального процесу та навчального середовища у вищих навчальних закладах, а також нових форм методичного забезпечення. Особливо актуальними ці процеси постають сьогодні, коли навчання переноситься в дистанційний простір та виникають проблеми із застосуванням традиційної моделі викладання, де протягом аудиторного заняття студенти отримують нові знання, а в позааудиторний час повторюють і закріплюють матеріал. На наш погляд, вона стає дедалі недієвою і неефективною та вимагає від викладачів організації модернізованого ефективного студентоцентрованого навчання [1].

Новітні технології та можливості інформаційної мережі «Інтернет» надають науково-педагогічним працівникам широке коло можливостей до вивчення та застосування провідного міжнародного педагогічного досвіду та адаптації найефективніших методик у викладанні іноземної мови.

«Перевернуте навчання» або «перевернений клас» (англ. Flipped Learning, Flipped Classroom) є однією з таких методик, що набуває все більшої популярності як практичний підхід у навчанні і як предмет дослідження у наукових розробках.

Питанням впровадження технології «переверненого навчання» у навчальний процес присвячено роботи Вольневича О. І., Приходькіної Н. О., Стрейера Дж. Ф. (Strayer, J. F.), Такера Б. (Tucker, B.), Бергманна Дж. (Bergmann, J.), Брейма С. (Brame, C.), Самса А. (Sams, A.), Сунга К. (Sung, K.) Однією з причин застосування цієї методики є необхідність правильної та ефективної організації навчального середовища студентів, що сприяло б розвитку вмінь активного навчання, пізнавальної активності й готовності до безперервної освіти [2, с.53]. За визначенням міжнародної організації «Flipped Learning Network» перевернуте навчання (Flipped Learning; Flip Teaching) – це педагогічний підхід, при якому процес викладання зміщується в індивідуальний позааудиторний простір, а груповий простір аудиторії перетворюється в динамічне інтерактивне освітнє середовище, де викладач скеровує студентів до засвоєння навчального матеріалу та його творчого застосування [3]. Також у сучасному розумінні перевернуте навчання розглядається як інноваційна методика, що забезпечує реалізацію активного навчання студентів, організованого викладачем під час дистанційних та аудиторних занять у процесі дискусійного обговорення самостійно вивченого вдома матеріалу. Саме така організація навчального процесу характеризує «інвертування» або «перевертання» структури заняття [4; 2].

Таким чином, під час «перевернутого навчання» студент отримує максимально актуальну та адресну допомогу саме в той момент, коли вона йому потрібна найбільше – на стадії практичного застосування отриманого знання, тоді як аудиторна система залишає його «на самоті» в момент виконання традиційного домашнього завдання, яке вимагає застосування отриманих теоретичних знань на практиці. Сьогодні інтеграція такої технології у викладанні іноземної мови в сучасних вищих навчальних закладах є надзвичайно актуальною і створює безліч переваг як для викладачів, так і для студентів. Водночас, її успіх залежить від ретельного планування змісту курсу, методів навчання та застосування відповідних технічних засобів.

Інтеграція методу «перевернутого навчання» не потребує придбання університетом додаткових технічних засобів, тому необхідним і своєчасним є перехід Хортицької національної академії на використання e-learning на базі електронної платформи Moodle (<https://moodle.khnnra.edu.ua/>), яка допомагає створити ефективне інноваційне середовище для організації дистанційного навчання. Ця платформа допомагає організувати повноцінний навчальний процес, включаючи засоби навчання, систему контролю й оцінювання навчальної діяльності студентів [5, с.6]. Одночасно з використанням платформи Moodle, яка дає широкі можливості для організації «перевернутого класу» під час дистанційного навчання, викладач може також використовувати мобільні технології для миттєвої передачі даних – месенджери (Viber, Telegram, WhatsApp тощо). Такі мобільні додатки дозволяють створити групу абонентів та «бесіду», в якій можна викладати інформацію, що буде доступна усім учасникам групи майже миттєво. Наприклад, викладач може викласти відео урок, або файл із

завданням, переліком необхідної лексики, написати завдання, оголошення, вставити посилання на необхідну інформацію в інформаційній мережі «Інтернет» тощо [6; 276]. Також груповий чат стає необхідною платформою для організації зворотного зв'язку між викладачем та студентами, організації практичної взаємодії та дискусії з одногрупниками.

Розглянемо побудову ефективного навчального середовища із застосуванням перевернутого навчання на базі електронної платформи Moodle, інтернет-ресурсів та створеного групового чату в Телеграмі (Таблиця 1).

**Таблиця 1**

**Побудова ефективного навчального середовища із застосуванням «перевернутого навчання»**

	<i>Moodle + Інтернет ресурси + Telegram</i>	<i>Заняття онлайн (flipped classroom) платформа Zoom</i>	<i>Moodle + Інтернет ресурси + Telegram</i>	
<b>Викладач</b>	<b>Підготовка до заняття</b>	<b>Проведення заняття</b>	<b>Оцінка діяльності</b>	<b>Оцінка ефективності навчального процесу:</b> - оцінка витраченого часу; - оцінка прогресу студентів; - оцінка навчальної діяльності. <b>Комплексна оцінка</b>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- підбір джерел;</li> <li>- програма дисципліни;</li> <li>- план занять;</li> <li>- планування видів діяльності.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- організація діяльності студентів;</li> <li>- обговорення в групі;</li> <li>- підбиття підсумків.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- структура оцінювання;</li> <li>- опитувальник;</li> <li>- схема оцінювання;</li> <li>- зворотній зв'язок.</li> </ul>	
<b>Послідовність вивчення навчального матеріалу</b>	<b>Переднавчальна діяльність</b>	<b>Навчальна діяльність на занятті</b>	<b>Післянавчальна діяльність</b>	
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- самостійне ознайомлення студентів із новим навчальним матеріалом;</li> <li>- перегляд відеоуроків;</li> <li>- робота з презентаціями;</li> <li>- активізація вивченого раніше матеріалу із використанням аналітичного мислення.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- практичні завдання;</li> <li>- інтерактивні завдання;</li> <li>- дискусії,</li> <li>- рольові ігри,</li> <li>- кейси,</li> <li>- вебквести,</li> <li>- проекти</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- виконання вправ;</li> <li>- проходження тестів;</li> <li>- питання-відповідь;</li> <li>- застосування отриманих знань;</li> <li>- практична взаємодія з одногрупниками у групі Телеграм.</li> </ul>	
<b>Студент</b>	<b>Підготовка до заняття</b>	<b>Навчання на занятті</b>	<b>Опрацювання матеріалу після заняття</b>	

Студент має засвоїти самостійно матеріал, який надається викладачем для опрацювання, а під час дистанційного заняття здійснюються види діяльності, спрямовані на обговорення матеріалу, набуття практичних мовленнєвих навичок з іноземної мови, забезпечення зворотного зв'язку та активізацію уже набутих знань. Студенти встигають опрацювати навчальний матеріал та активізувати свою базу знань перед онлайн-заняттям. Засвоюючи матеріал з теми самостійно вдома, студент може працювати в зручному для себе темпі й переглядати необхідну інформацію кілька разів і без часових обмежень. Це також полегшує і роботу викладача, адже в інтернеті вже існує багато корисних

автентичних аудіо- та відеоматеріалів. Викладач може зрозуміти, де студенти відчувають труднощі в опрацюванні матеріалу курсу або мають запитання чи помилкові уявлення щодо певних аспектів теми. При цьому викладачеві легше відзначити типові для тієї чи іншої теми помилки та навчити студентів, як їх уникнути.

Заняття з іноземної мови із застосуванням методу «flipped classroom», на нашу думку, створюють умови для додаткової взаємодії між викладачем та студентами й надають додатковий час для особистого спілкування, що допомагає враховувати індивідуальні потреби студентів, а також застосувати на практиці набуті вміння і знання. Після онлайн-заняття «перевернуте навчання» дає змогу здійснити практичну взаємодію студентів у групі Телеграм. Викладач на кожному етапі здійснення «перевернутого навчання» має можливість зробити комплексну оцінку кожного етапу навчальної діяльності.

Отже, використання інноваційної технології перевернутого класу у викладанні іноземній мові під час дистанційного навчання слугує своєчасним та ефективним способом опрацювання матеріалу та практичного його засвоєння, а також робить освітній процес більш привабливим, демократичним, комфортним і буде стимулювати студента до самоосвіти та навчання.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» № 392-IX від 18 грудня 2019 року. ВВР, 2020. № 24. С.170.
2. П'янківська І. В. Застосування технології «переверненого навчання» у викладанні дисципліни «Лексичний менеджмент». Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія : Філологічна, 2016. Вип. 60. С. 52-56.
3. Definition of Flipped Learning [Електронний ресурс]. URL: [flippedlearning.org/definition-of-flipped-learning/](http://flippedlearning.org/definition-of-flipped-learning/).
4. Bates S., Ross K. Galloway. The inverted classroom in a large enrolment introductory physics course: a case study. Stem conference. Higher Education Academy, 2012. 9 p.
5. Триус Ю. В., Герасименко І. В., Франчук В. М. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: методичний посібник. за ред. Ю. В. Триуса. Черкаси, 2013. 220 с. Триус Ю. В., Герасименко І. В., Франчук В. М. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: методичний посібник. за ред. Ю. В. Триуса
6. Скрипник Н. Про використання методів мобільного навчання при вивченні іноземної мови у немовних ЗНО. Миколаїв: Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 2019. Вип. № 2. С. 274-278.

**Лиходід Віктор Вікторович,**  
кандидат технічних наук,  
доцент кафедри садово-паркового господарства,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

#### **ДИСЦИПЛІНА «ОСНОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА**

Сучасне суспільство живе у шаленому темпі, де фахівці повинні бути не лише висококомпетентними, конкурентоспроможними, здатними до самовдосконалення впродовж усього життя, а й мати певні особисті якості, які сприяють більш ефективній та успішній професійній діяльності. Вчені багато років досліджували та класифікували, які особисті якості (навички, компетентності) сприяють більш успішній професійній реалізації і протягом останніх років, такі навички було названо soft skills (м'які навички) із відповідною класифікацією. Вчені зазначають, що у XXI столітті освітні програми в закладах вищої освіти повинні створюватись таким чином, щоб вони охоплювали, окрім професійних компетентностей, й soft skills, що гарантуватиме випускникам успішність як професіонала та допоможе у особистій реалізації. Таким чином, перед закладами вищої освіти постала гостра необхідність модернізації освітнього процесу для віднаходження ефективних форм та методів, які забезпечать цілеспрямоване формування soft skills у майбутніх фахівців і, зокрема, майбутніх фахівців садово-

паркового господарства, тому що їх діяльність найчастіше пов'язана із участю у проєктах, де ці навички дуже важливі.

Освітня програма майбутніх фахівців садово-паркового господарства передбачає велику кількість проєктної та індивідуальної роботи, що сприяє формуванню навичок soft skills, проте така діяльність передбачена на старших курсах, а у період навчання на першому курсі йде активне накопичення теоретичних знань та фахових практичних навичок, що зводиться до мінімуму здобуття soft skills. Таким чином, формування гнучких навичок на першому курсі майбутніх фахівців садово-паркового господарства було мінімальним, але введення дисципліни «Основи фахової підготовки» змінило ці показники. Дисципліна забезпечує здобувачів вищої освіти гармонійним входженням у професійне середовище – вивчаються всі аспекти їх фахової підготовки не окремими частинами, а у вимірі всієї освітньої траєкторії, практичні заняття залучають студентів до продуктивної взаємодії. Отже, дисципліна «Основи фахової підготовки» передбачає активну соціальну взаємодію здобувачів вищої освіти, що сприяє набуттю не лише фахових знань, а є основою у формуванні soft skills.

Розглянемо більш детально поняття soft skills та його структуру навичок. Soft skills – це особисті якості людини, завдяки яким вона може успішно взаємодіяти в команді під час розв'язання будь-яких робочих питань [1].

Експерт з пошуку роботи Елісон Дойль у своїй рубриці The Balance зазначає, які «м'які навички» варто набувати і розвивати у фахівця незалежно від сфери діяльності для успішної реалізації. Виділяють сім компонентів м'яких навичок, які бажані для роботодавців і не завжди входять до структури професійної компетентності фахівця, набуття яких забезпечує заклад вищої освіти. Структура soft skills складається із наступних компонентів:

1. Комунікації. Навички спілкування, що передбачають: вміння звертатись за допомогою чи порадою; навички роботи із методом «Мозковий штурм»; вміння до ділового спілкування та листування; вміння працювати з різними людьми; здатність користуватись інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ); здатність брати інтерв'ю; вміння вибудовувати позитивні відносини у колективі та з роботодавцем; вміння слухати, аргументувати та переконувати; здатність до вербальної комунікації.

2. Публічних виступів. Професіонали повинні виступати під час зустрічей, надавати інформацію своїм колегам та / або говорити з групою людей, бути здатними чітко розмовляти з іншими, що передбачає наступні навички: здатність чітко та впевнено виступати; вміння створювати презентації; вміння спокійно сприймати критику та відгуки.

3. Командної / проєктної роботи. Усі професіонали повинні вміти працювати у групі, незалежно від того, працюють вони над командними проєктами чи індивідуально. До навичок командної роботи відносять: здатність до урегулювання конфліктів; здатність до вирішення конфліктів; вміння вести переговори; вміння вибудовувати ділові стосунки; вміння керувати.

4. Керування часом. Фахівцям доручають виконувати різноманітні завдання, де необхідні організаторські здібності, щоб розраховувати власний час, виконувати кожне завдання відповідно до кінцевого терміну, не відчуваючи пригніченості. Співробітники, які з'являються вчасно (або, що ще краще, раніше), часто сприймаються роботодавцями як працюючі краще (навіть якщо це не так). Навички управління часом поєднують у собі: вміння звертати увагу на дрібниці; здатність до внутрішньої мотивації; вміння дотримуватись встановлених термінів; здатність управляти проєктами; пунктуальність.

5. Лідерства. Лідерські навички важливі незалежно від того, працює фахівець у команді чи займає керівну посаду, вміння керувати є важливою навичкою для професіонала. Навички, які демонструють лідерські здібності, це: здатність до звітності, вміння прораховувати бюджет, вміння зберігати спокій під тиском, здатність до коучингу, вміння координувати ресурси, здатність до прийняття рішень й постановки цілей, вміння збирати інформацію, вміння керувати під час засідань, здатність до ввічливості та позитивності, вміння розставляти пріоритети.

6. Гнучкості / адаптивності. Більшість професій вимагають певної гнучкості та здатності бути готовими до змін. Гнучкість передбачає такі навички: здатність до адаптації; вміння аналізувати; вміння управляти гнівом; здатність проявляти терпіння у вирішенні проблем.

7. Особистих навичок. Дані навички, які дозволяють співробітникам добре співпрацювати з іншими працівниками, менеджерами, клієнтами, продавцями та іншими людьми, з якими вони взаємодіють на робочому місці. Ці навички та професійні характеристики також важливі для успішного професійного спілкування та управління вашим власним кар'єрним зростанням [1].

До особистих навичок відносять: вміння планувати та управляти кар'єрою; здатність до творчого, критичного мислення; емоційний інтелект; встановлення меж (особистих, професійних) відносин; наявність таких рис характеру, як чесність, вміння йти на компроміс, наполегливість, практичність, самосвідомість; здатність до прояву поваги щодо інших; здатність до самореклами, саморегуляції; вміння курувати стресом.

Проаналізуємо розгорнуто структуру дисципліни «Основи фахової підготовки», що передбачає вивчення наступних тем:

- Тема № 1. Вступ. Історія Хортицької національної академії.
- Тема 2. Організація навчального процесу в Хортицькій національній академії.
- Тема 3. Правила внутрішнього розпорядку в Хортицькій національній академії.
- Тема № 4. Забезпечення якості вищої освіти.
- Тема № 5. Коротка історія Хортицької національної академії (сучасна структура Хортицької національної академії).
- Тема № 6. Історія, загальна характеристика та організаційна структура садово-паркового господарства України.
- Тема № 7. Сучасний стан садово-паркового господарства в Україні.

Отже, дисципліна допомагає не лише набутти фахових знань, соціально адаптуватись майбутнім фахівцям садово-паркового господарства в освітньому середовищі закладу вищої освіти, а й сприяє формуванню гнучких навичок *soft skills*, що забезпечується активною соціальною взаємодією студентів під час роботи на практичних заняттях, де розвиваються такі навички як: здатність до соціальної комунікації; вміння публічно виступати; вміння працювати у командні / вести проєктну діяльність; здатність керувати часом; вміння проявляти лідерські навички; здатність до професійної адаптації; вміння проявляти особисті навички, що сприяють досягненню навчальних цілей. Таким чином, на підставі вищезазначеного, ми можемо констатувати, що дисципліна «Основи фахової підготовки» є дієвим засобом формування навичок *soft skills* у майбутніх фахівців садово-паркового господарства.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Doyle A. Top Skills Professionals Need for Workplace Success. *The Balance*. 2021. URL : <https://thepoint.rabota.ua/soft-skills-7-vazhnyh-navykov-dlya-lyuboy-professyy/> (date of request: 23.04.2021).

**Мазурик Наталія Юріївна,**  
студентка 1 курсу спеціальності Освітні,  
педагогічні науки другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Західноукраїнський національний університет,  
м. Тернопіль, Україна  
Науковий керівник – **Ребуха Л. З.,**  
доктор педагогічних наук, доцент  
м. Тернопіль, Україна

#### **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ**

Рівень професійної підготовки майбутніх фахівців з управління великою мірою пов'язаний з розвитком комунікативної сфери, а саме: з проявом толерантності по відношенню до співрозмовника, повагою до думки іншого, набутими вміннями оцінювати ситуацію відповідно до бачення її співрозмовником, здатністю знаходити індивідуальний підхід до людей, доброзичливим ставленням до оточуючих, правильно обраною власною поведінкою в спірних ситуаціях, терпимістю і природністю у поводженні з людьми та ін. Комунікативна толерантність слугує професійно важливою якістю особистості, сформованість якої забезпечує цілісність особистісного і професійного розвитку майбутнього фахівця.

Проведений аналіз професійної підготовки майбутніх фахівців з управління закладами освіти показав, що в освітньому процесі вищої школи вивчення навчальних дисциплін спрямоване на формування професійних знань і вмінь, тоді ж як формуванню особистісних якостей фахівця,

відводиться другорядна роль в цілісній системі професійної підготовки. Проте, нині, під час пандемії, саме фахова комунікативна толерантність стала затребуваною професійно важливою якістю особистості фахівця-управлінця [3, с. 70–71].

Сутність поняття толерантності розглядається в працях багатьох вчених-філософів (Г. Балл, Є. Бистрицький, М. Каган та ін.). Психолого-педагогічний аспект толерантності, що дозволяє реалізувати педагогічні стратегії формування та розвитку толерантності, знаходиться в центрі уваги таких науковців, як О. Гриви, О. Безпалько, Н. Бутенко, В. Радула та ін.

Заслужують уваги думки В. Павленко та М. Мельничук, які розглядають толерантність не тільки як терпимість і психологічну стійкість особистості, а набагато ширше: як компетентність у толерантній поведінці, як емпатійну готовність до «іншості», як особистісно-ціннісні сенси, установки на співіснування із оточуючим світом» [2, с. 25]. Науковець Г. Зінченко вказує на те, що в основі толерантності лежить готовність особистості «прийняти інших такими, які вони є, поважати їх погляди та думки та взаємодіяти з ними на основі згоди» [1, с. 73–74].

Водночас не зважаючи на вивченість різних аспектів проблеми розвитку комунікативної сфери особистості майбутнього фахівця, маловивченими залишаються в педагогіці питання формування комунікативної толерантності, як професійно важливої якості особистості, що є запорукою успішної професійної діяльності управління закладу освіти. Тому вирішення окреслених нами протиріч: між потребою суспільства у фахівцях нової формації в різних управлінських сферах, де однією із професійно важливих якостей особистості є комунікативна толерантність, і недостатнім формуванням даної компетентнісної якості особистості в системі традиційної підготовки; необхідністю формування комунікативної толерантності у майбутніх фахівців та недостатньою теоретичною і практичною розробленістю проблеми формування комунікативної толерантності у закладах вищої освіти; необхідністю посилення значимості предметів гуманітарного циклу у формуванні комунікативної толерантності в майбутніх фахівців з управління закладами освіти та відсутністю комплексного підходу до вирішення даної проблеми в системі вищої професійної освіти, повною мірою сприятиме більш повному формуванню в освітньому процесі закладів освіти комунікативної толерантності у майбутніх фахівців-управлінців.

Процесуальний аспект формування комунікативної толерантності включає в себе принципи, методи, форми організації роботи і засоби навчання. На основі аналізу існуючих класифікацій принципів нами були обрані дидактичні (принцип свідомості, активності, наочності, міжпредметної координації), психологічні (принцип мотивації, поетапності у формуванні мовленнєвих умінь і навичок, обліку адаптаційних процесів), власне методичні (принцип комунікативності, взаємопов'язаного навчання, професійної спрямованості навчання, ситуативно-тематичної організації навчання) принципи, дотримання яких сприяє формуванню комунікативної толерантності. Перераховані принципи зумовлюють вибір методів, форм і засобів навчання у закладах вищої освіти. Проблемні ситуації, ділова гра, метод проектів і дискусії дозволяють майбутньому фахівцю навчитися коректно формулювати свої думки, чітко їх озвучувати та ставитися з розумінням до всього чужого. Крім того, використання вищеназваних методів передбачає створення сприятливої атмосфери під час заняття й сприяє прийняттю ефективних рішень у майбутній професійній діяльності.

Отже, комунікативна толерантність фахівця управління закладами освіти розглядається нами як комплексний феномен, до складу якого входять відповідні риси особистості, котрі проявляються у належній управлінській поведінці, що проявляється за допомогою вчинків у ситуаціях міжособистісного спілкування та зорієнтована на уникнення конфлікту, досягнення компромісу й реалізації спільних цілей в процесі взаємодії.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінченко А. В. Сутність феномена «комунікативна толерантність» у психолого-педагогічній літературі. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. № 8. С. 73–78.
2. Павленко В. М., Мельничук М. М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): Монографія. Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. 244 с.
3. Ребуха Л. З. Гносеологічні основи мислєдіяльності майбутніх фахівців-управлінців закладів освіти. Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. ( Переяслав, 12 лют. 2021 р.) Переяслав. 2021. Вип. 67. С. 70–72.



**Мешко Єлизавета Сергіївна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Спеціальна освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

**Прозоровська Анастасія Євгенівна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Спеціальна освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Леоценко Д. І.,**  
кандидат філософських наук,  
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ Г. СКОВОРОДИ ТА С. РУСОВОЇ: ПОРІВНЯЛЬНІ ПАРАЛЕЛІ

Коли оцінюють значущість внеску, зробленого С. Русовою у розвиток вітчизняної та світової педагогіки, то, зазвичай, відзначають його новаторський зміст, без чого внесок не є можливим саме як новітнє доповнення. Звісна річ, що необхідною умовою цього було осмислення кращого педагогічного досвіду або, як про це казала сама С. Русова, «знайомство з усіма здобутками людської думки в педагогічній... сфері» [7, с. 98]. Серед тих, ким презентовані зазначені здобутки, обов'язково згадуються визнані авторитети світової педагогіки, що само по собі не викликає питань чи зауважень. Навпаки, захоплення та повагу викликають спроможність не просто ознайомитись з величезним за обсягом педагогічним доробком М. Монтессорі, О. Декролі, Дж. Дьюї, А. Фер'єра та навіть Р. Тагора [2, с. 12], але ще й творчо його опрацювати. Крім згаданих сучасників можна назвати й таких класиків світової педагогіки, як Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель [2, с. 12–13] та вітчизняних класиків: К. Ушинський, М. Пирогов, П. Блонський та ін. [6, с. 43].

Дивує інше: серед знаменитих попередників С. Русової дуже нечасто можна зустріти згадку про Г. Сковороду [1, с. 84]. І це при тому, що останній, безумовно, визнається не тільки як філософ і письменник, а й як видатний педагог. Та й сама С. Русова вочевидь визнавала це, бо серед кількох її робіт, присвячених видатному українському мислителю, принаймні одна носить красномовну назву «Виховник Г.С. Сковорода».

Найпереконливішим свідченням ґрунтовної обізнаності берегині української національної освіти зі змістом творчої спадщини Г. Сковороди є, на нашу думку, схожість деяких принципів їхніх педагогічних концепцій. Так, наприклад, гуманізм беззаперечно відзначається дослідниками творчості С. Русової як один із головних серед зазначених принципів [1, с. 84; 4, с. 91].

Мета виховання, за С. Русовою, – дати широкий, вільний розвиток усім духовним силам дитини та її здібностям, розвинути в неї такі особистісні риси, які дадуть їй змогу стати найкращим громадянином, «виробити з учня вільну людину, готову для служіння надособовим завданням і реалізації найвищого гуманного ідеалу, що панує на той час у громадянстві» [8, с. 277].

Але ж і творчість Г. Сковороди також традиційно визнається глибоко гуманістичною, особливо коли йдеться про зміст виховного процесу, метою якого він вважав формування мислячої, чуйної, освіченої особистості, готової до життя на користь народу.

Виявом гуманістичного змісту педагогіки Г. Сковороди є, насамперед, його уявлення про людину, як об'єкт виховання та самовиховання, про цілі і форми виховальної діяльності. Саме тому, що предметом аналізу його філософії та педагогіки є людина, її думки, розум, серце, душа, взяті окремо і в цілісності, Г. Сковорода приділяє особливу увагу питанням про щастя, душевну рівновагу, усвідомлення людиною сенсу її життя, призначення і місця у світі. Пошук відповідей на ці питання здійснюється, на думку мислителя, через самопізнання. Ця ідея є домінантною всієї його творчості: «Итак, познать себе самага, и сыскать себе самага, и найти человека – все сіе одно значит. Но ты себе не знаешь и человека не имъешь...» [12, с. 159]. Людина розглядається як особливий складний мікросвіт, як самоцінність, що потребує вкрай обережного ставлення: «Часто мълочей не разумъем самых мълких. А человекъ есть он маленькій мырок, и так трудно силу его узнать, как тяжело во всемирной машинъ начало сыскать...» [12, с. 174].

Особливе місце у творчій спадщині Г. Сковороди посідає українська народна педагогіка, з якою видатний український просвітитель-гуманіст був нерозривно і кровно пов'язаний протягом усього життя. Відоме положення народної педагогіки «дивись, не забудь – Людиною будь!» набуває у народного філософа вигляду гуманістичного імперативу: «Не будь ні вельможею, ні лихварем, ні алкидом, ні пігмеєм. Будь тільки людиною – чуєш? Людиною – і знайди благо» [5, с. 251].

Згадавши про відданість Г. Сковороди ідеям народної педагогіки, необхідно зазначити, що використаний вище епітет «берегиня української національної освіти» було застосовано по відношенню до С. Русової не випадково, оскільки вона не тільки абсолютно заслужено посідає одне з провідних місць серед розробників концепції національного виховання [1, с. 83], але й брала активну участь у практичному втіленні її в життя.

На початку національно-визвольних змагань, 1917 р., С. Русова виступила співзасновником Педагогічної Академії для підготовки вчителів українознавства. У Києві, Одесі, Катеринославі за її підтримки при університетах створювались факультети з українською, єврейською, польською мовами викладання. У 1918 р. на запрошення секретаря народної освіти І. Стешенка працювала у відділі дошкільного виховання Української Народної Республіки. У міністерстві освіти (за Гетьманату) очолювала департамент дошкільної та позашкільної освіти.

Як досвідчений педагог, відомий вчений, член Центральної Ради і Міністерства освіти, голова Всеукраїнської учительської спілки С. Русова виступає одним із фундаторів та членів редакційної колегії часопису «Вільна українська школа». На сторінках цього часопису висвітлювались шляхи реформування шкільної системи в Україні.

В основі виховної системи С. Русової лежить «ідея формування у дітей національної свідомості і самосвідомості, самоповаги й гідності» [10, с. 164]. На її думку, «національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу», а створення національної системи виховання є для кожного народу необхідною умовою для усвідомлення себе, як особливої частини людства та розуміння своєї ролі у світовому культурному русі [3, с. 116–118]. «Через національне виховання, – стверджувала С. Русова, – дитина здобуває певний ґрунт задля самостійного розвитку й навчиться шукати і знаходити у вселюдській культурі ті скарби художні, наукові й моральні, які можуть стати їй найріднішими, бо не нав'язані вони їй збоку, а органічно прищеплені до її душі» [9, 44].

На ідеях української народної педагогіки ґрунтується і виховна концепція Г. Сковороди, який відстоював думку, що виховання повинно живитися з народних джерел та відповідати інтересам народу, а його головною метою є формування вільної, гармонійно-розвиненої, щасливої та корисної для суспільства людини.

Народна педагогіка вчить не пригнічувати волі людини, а дати їй можливість виявити свої природні здібності. Наслідуючи головні правила народної педагогіки, Г. Сковорода в центрі педагогічної системи поставив працю. Він обстоює ідею, що щастя людини полягає у праці, відповідній до її природних нахилів, а тому вчити людину треба тому, до чого у неї природний нахил, що для неї передбачила «блаженная натура»: «Сокола вскорь научишь лътать, но не черепаху. Орла во мгновение навчишь взирать на солнце и забавляться, но не сову», а якщо хтось хоче вчити не по природі, хай пам'ятає прислів'я: «Волка – в плуг, а он – в луг» [11, с. 104].

Обсяг тезового огляду, безумовно, не дозволяє всебічно проаналізувати спадковість традицій української педагогіки навіть на прикладі тільки двох її представників, які з повним правом посідають гідне місце серед великих педагогів світового значення. Власне наданий матеріал є намаганням якщо не змістовно обґрунтувати, то принаймні проілюструвати те, що українська педагогічна думка формувалася не тільки на запозиченні провідних ідей, але й на генеруванні своїх оригінальних.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джус О.В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції : Монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 260 с.
2. Дічек Н.П. Софія Русова як зачинатель української педагогічної компаративістики. *Педагогічна спадщина Софії Русової в контексті сучасності*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Ніжин 24–26 березня 2016 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 10–14.

3. Михайлишин Р.Р. Система національного виховання за Софією Русовою. *Софія Русова: наук. праці / упоряд. та наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський*. Львів : «СПОЛОМ», 2017. Серія: Видатні українські педагоги. Вип. 7. 164 с. С. 115–124.
4. Міленіна Г.С. Відродження педагогічних ідей вільного виховання С. Русової і М. Монтесорі в сучасній педагогічній практиці. *Науковий вісник МДУ ім. В.О. Сухомлинського* : збірник наукових праць. Випуск 1.45 (106). (Серія «Педагогічні науки»). Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2014. С. 90–95.
5. Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання. Навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 415 с. URL: [https://pidru4niki.com/15060913/pedagogika/prioritet\\_zagalnolyudskih\\_natsionalnih\\_moralno-duhovnih\\_tsinnostey\\_zmisti\\_vihovannya#459](https://pidru4niki.com/15060913/pedagogika/prioritet_zagalnolyudskih_natsionalnih_moralno-duhovnih_tsinnostey_zmisti_vihovannya#459) (дата звернення: 10.04.2021).
6. Падун Н.О. Софія Русова про формування особистості. *Педагогічна спадщина Софії Русової в контексті сучасності*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Ніжин 24–26 березня 2016 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. С. 42–44.
7. Русова С. Деякі матеріали про народну освіту в цивілізованих країнах. *Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. / упоряд., авт. прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук ; за ред. Є.І. Коваленко*. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с. С. 93–101.
8. Русова С. Дидактика. *Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. / упоряд., авт. прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук ; за ред. Є.І. Коваленко*. Київ : Либідь, 1997. Кн. 2. 320 с. С. 134–300.
9. Русова С. Дошкільне виховання. *Вибрані педагогічні твори. / упоряд. О.В. Проскура*. Київ : Освіта, 1996. 304 с. С. 34–184.
10. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. *Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. / упоряд., авт. прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук ; за ред. Є.І. Коваленко*. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с. С. 162–171.
11. Сковорода Г. Благодарный Еродій. *Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с. С. 99–118.
12. Сковорода Г. Наркісс. Разглагол о том: узнай себе. *Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с. С. 154–200.

**Набок Ольга Русланівна**,  
студентка 3 курсу спеціальності Спеціальна освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Клочкова Ю. В.**,  
викладач кафедри Спеціальної педагогіки та спеціальної психології,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ**

Сучасні тенденції суспільства ставлять перед батьками та педагогами нелегке завдання – виховання свідомого громадянина своєї держави.

Загострення уваги на цьому процесі зумовлюється розвитком демократичного суспільства, яке має на меті формування і розвиток особистості, як його суспільно-значущої одиниці.

Дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування громадянських рис особистості. Громадянське виховання слід розглядати у трьох аспектах: патріотичному, моральному та правовому. Перш за все, виховання громадянина має бути спрямоване на формування у дітей патріотизму, тобто, любові до свого народу, до Батьківщини.

Громадянське виховання – це система цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість з метою формування правової, моральної та патріотичної культури, а також на формування громадянської усвідомленості молодого покоління [3].

Вчені та педагоги по-різному підходять до визначення громадянськості.

У своїй роботі С. Зябрева розглядає громадянськість «як складну інтегровану особистісно-моральну якість, що характеризується усвідомленням прав і обов'язків громадян України, почуттям любові до батьківщини, потребою у служінні їй, праці на її благо, свідомим виконанням законів держави. Вона виявляється у системі ставлень до: держави, Батьківщини, інших людей, себе» [2, с. 8].

У своєму дослідженні О. Стаєнна визначає громадянськість як інтегративну якість особистості, що об'єднує елементи патріотизму (наслідування традицій рідного краю), правосвідомості (елементарна правомірна поведінка), повагу до інших людей та спираючись на дане поняття виокремлює громадянські якості, однією із яких є патріотизм, зокрема його елементи [4].

Дошкільний вік, як період становлення особистості, має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму [1].

Літературна казка, як жанр, посідає вагоме місце у вихованні дітей дошкільного віку. Казка породжує і виховує кращі риси у людей. Сприймання та розуміння дітьми українських літературних казок залежить від уміння розповідати казку дорослим, від особистості та стилю оповідача. Мовне їх оформлення, манера викладу матеріалу лаконічна й легкодоступна, цілком відповідає психології, життєвому досвіду та розумовим можливостям молодого покоління, а також, у переважній більшості, їх головна ідея має громадянське спрямування.

На основі аналізу літературних творів у дошкільнят:

- формуються узагальнені уявлення про позитивні (доброта, чесність, щедрість, чуйність, скромність, ввічливість) та негативні (злість, брехливість, жадібність, хвалькуватість, жорстокість, грубість) моральні якості;

- розрізняють позитивні та негативні моральні якості в конкретних ситуаціях буття, розуміють, як кожна моральна якість проявляється в поведінці;

- усвідомлюють необхідність дотримання соціально прийнятих норм поведінки;

- розігрують зміст знайомих художніх творів у іграх-драматизаціях, інсценуваннях, дотримуючись засобів виразності (вербальних та не вербальних).

Отже, виховання дитини, як свідомого громадянина держави, є багатоаспектним процесом, який включає в себе формування правової, моральної та патріотичної культури. На досягнення позитивного результату цього процесу має вплив казка, яка посідає вагоме місце у вихованні дошкільників. Сформовані на основі літературних творів уявлення та вміння сприяють формуванню у дітей громадянськості, як інтегративної якості особистості, яка є визначальною у характеристиці громадянина держави.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисова Н. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1. С. 53-59.

2. Зябрева С. Виховання громадянськості студентів професійно-технічних коледжів у позанавчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Луганськ, 2010. 23 с.

3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. № 2. С. 3-8.

4. Стаєнна О. Виховання громадянськості якостей у дітей старшого дошкільного віку на традиціях рідного краю: дис. канд. наук: 13.00.08 – дошкільна педагогіка / Олена Олександрівна Стаєнна. Луганськ, 2013. 207 с.

**Орел Мирослава Ярославівна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Фізична терапія, ерготерапія,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Чумакова К. О.,**  
кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дослідження присвячено аналізу способів творення терміноодиниць галузі фізичної терапії та ерготерапії в англійській мові. Наведено найбільш вживані способи творення термінів-слів та найпродуктивніші моделі, за якими будуються терміни-словосполучення.

Здоров'я людини є одним з найцінніших ресурсів, що забезпечує її гармонійний розвиток та добробут. Безсумнівним є той факт, що такі галузі, як ерготерапія та фізіотерапія є надзвичайно актуальними для відновлення індивідів після травм, хвороб та операційного втручання. Ці сфери наразі дуже активно розвиваються, тож постає необхідність обміну досвідом українських кваліфікованих спеціалістів з закордонними колегами. Це призводить до потреби ретельного вивчення терміносистеми досліджуваних галузей в англійській мові, яка лідує у міжнародному спілкуванні.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що терміносистеми зазначених галузей на сьогоднішній день не є достатньо дослідженими.

Об'єктом дослідження є термінологічні одиниці галузей ерготерапії та фізіотерапії, а предметом – способи термінотворення. Матеріал для дослідження (150 лексичних одиниць) був зібраний методом суцільної вибірки із, довідників, енциклопедій, словників із фізичної терапії та ерготерапії, галузевих електронних періодичних видань.

Метою наукового дослідження є аналіз структурних особливостей зазначених термінів в англійській мові. Ця мета вимагає виконання наступних завдань: проаналізувати типові для досліджених термінів морфологічні характеристики; визначити основні способи термінотворення у досліджуваній галузі; виявити структурні моделі утворення термінів-словосполучень.

Методи, які ми використали включають: аналіз, синтез, морфемний та словотворчий аналіз, методи статистичних підрахунків.

Результатами цього дослідження є складання глосарію фізіо- та ерготерапевтичних термінів та визначення найчастіше використовуваних моделей термінотворення.

Такі вчені, як І. Арнольд [1], Т. Канделаки [2], Т. Кияк [3], Д. Лотте [5], О. Петренко [8] висвітлили у своїх наукових працях тематику термінологічних систем. Терміносистема галузі фізична терапія та ерготерапія вивчалася в працях Д. Боттомлі [7], Р. Ковалю [4], К. Чумакової [6].

Спираючись на думку про те, що термінологічні одиниці утворюються за такими ж моделями, що і звичайні слова [6, с.68], ми дослідили вибрані терміни та прийшли до висновку, що серед них є терміни-слова та терміни-словосполучення.

Щодо термінів, які складаються з однієї лексичної одиниці (38% (58 терміноодиниць) від загальної кількості досліджених термінів), серед них, було виявлено ті, що утворені морфологічним шляхом та ті, що утворені шляхом семантичної деривації. Серед них 23 % – це кореневі слова, наприклад, *balance* (баланс), *ligament* (зв'язка), *bursa* (сумка); 77 % утворено за допомогою суфіксів та префіксів, наприклад, *circumduction* (обведення), *training* (тренування), *stretching* (розтягування).

Слід зазначити, що серед досліджених терміноодиниць, було виявлено багато таких, що утворені за допомогою префіксів, як *in-*, *hyper-*, *hypo-*, наприклад, *instability* (нестабільність), *hyperthermia* (гіпертермія), *hypertonicity* (гіпертонус), *hypotension* (гіпотонія), *hypothermia* (переохолодження). Найбільш вживаними суфіксами були *-tion*, *-ing*, *-ity*, *-ment*, наприклад, *infection* (інфекція), *immobilization* (імобілізація), *training* (тренування), *stretching* (розтягування), *instability* (нестабільність), *development* (розвиток), *movement* (рух).

Крім того, певна кількість з досліджених термінів була утворена за допомогою основокладання, наприклад, *lumino+therapy* (люмінотерапія), *cryo+therapy* (кріотерапія), *bio+mechanics* (біомеханіка), *hydro+therapy* (гідротерапія), *hydro+mechanics* (гідромеханіка).

Щодо термінів, які складаються з декількох лексичних одиниць, можна з упевненістю сказати, що серед них переважна більшість є двокомпонентними утвореннями. Проаналізувавши зазначені терміноодиниці, ми дійшли висновку, що найпопулярнішими моделями є Adj + N, наприклад, *physical therapy* (фізична терапія), *mental functions* (психічні функції), *musculoskeletal system* (опорно-руховий апарат), *multiple sclerosis* (розсіяний склероз); а також модель N + N, наприклад, *fluid goniometer* (рідинний гоніометр), *muscle fiber* (м'язові волокна), *muscle performance* (продуктивність м'язів), *eating disorders* (розлади харчування), *phototherapy applications* (додатки для фототерапії), *ice massage* (крижаний масаж), *joint integrity* (цілісність суглоба), *treatment plan* (план лікування), *nerve disorders* (нервові розлади).

Для утворення термінологічних одиниць, які складаються з трьох лексем, найпопулярнішими є такі моделі, як Adj + N + N, наприклад, *acute muscle pain* (гострий біль у м'язах), *physical therapy assessment* (оцінка фізичної терапії), *functional muscle testing* (тестування функціональних м'язів), *clinical decision making* (прийняття клінічних рішень), *skeletal muscle cell* (клітина скелетних м'язів); а також модель Adj + Adj + N, наприклад, *segmental sensory inhibition* (сегментарне сенсорне гальмування),

*acute arterial occlusion* (гостра оклюзія артерій), *sensory integrative therapy* (сенсорна інтегративна терапія). Рідше зустрічається така модель, як N + N + N, наприклад, *water-immersion therapy* (водно-іммерсійна терапія), *joint movement technique* (техніка руху суглоба).

Слід зазначити, що термінів, які складаються з більш, ніж з трьох лексичних одиниць, було виявлено зовсім мало (лише 1%). Найпопулярнішою виявилась така модель термінотворення, як Adj + N + N + N, наприклад, *game programs child development* (ігрові програми розвитку дитини).

В результаті здійсненого аналізу, встановлено, що більшість (68%) термінологічних галузей фізіотерапії та ерготерапії в англійській мові є словосполученнями, що складаються з двох лексичних одиниць. Найпопулярнішими моделями є Adj + N та N + N. 38% терміноодиниць складаються з однієї лексеми. Більшість з них утворено за допомогою за допомогою суфіксів та префіксів. Найуживанішими суфіксами були *-tion*, *-ing*, *-ity*, *-ment*. Серед найуживаніших префіксів слід відзначити *in-*, *hyper-*, *hypo-*. Певну кількість термінів-слів було утворено за допомогою словоскладання.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Москва : Высшая школа, 1998. 315 с.
2. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов. Москва : Наука, 1977. 167 с.
3. Кияк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. Нова філологія : збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. № 27. С. 203–208.
4. Коваль Р. С. Вимоги до терміна реабілітації. *Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine : Conference Proceedings, Lublin, 28–29 April, 2017. Lublin, 2017. P. 91–94.*
5. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики. Москва, 1961. 159 с.
6. Чумакова К. О. Способи творення термінів галузей фізіотерапії та ерготерапії. «Південний архів» (філологічні науки), 2020. Вип. LXXXIII. С. 67–70.
7. Петренко О. Способи творення англійської та німецької науково-технічної термінології. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. праць. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 115. – С. 416–422.
8. Bottomley J. Quick reference dictionary for physical therapy. USA: SLACK Incorporated, 2003. 617 p.

**Павлова Любов,**

студентка 1 курсу спеціальність Спеціальна освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Руколянська Н. В.**,  
кандидат філологічних наук, доцент,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### РОЛЬ ІМПРОВІЗАЦІЇ ПІД ЧАС ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

Одним із найважливіших завдань фахівця будь-якої сфери діяльності є вміння комунікувати публічно, оскільки йому доведеться виконувати різноманітні функції в межах своєї професійної діяльності, використовуючи набуті загальні і комунікативно-мовленнєві компетенції. Важливу роль у цьому процесі відіграє імпровізація як вміння краще проявити себе в роботі та показати себе з кращої сторони.

Про це вміння оратора говорили ще за часів Стародавньої Греції та Риму відомі риторичні: Платон, Демосфен, Квінтіліан, Цицерон та багато інших, які з успіхом використовували імпровізацію у своїх публічних виступах. Так, Цицерон створив власний ораторський стиль, який навіки став взірцем красномовства. Він поєднав у своєму стилі простоту, безпосередність і пишність, інтелект і почуття, логіку і екстаз. У своїх працях «Про оратора», «Оратор» Цицерон називав риторичне мистецтвом знаходження того, що потрібно сказати, розташування знайденого у потрібному порядку, надання йому

словесної форми, запам'ятовування цього та вміння донести це до слухачів. Крім того, він підкреслював важливість емоцій, необхідність викликати емоції у слухачів, для чого вважав за необхідне іноді відволікатись від промови.

Імпровізація стала предметом дослідницької уваги зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: Н. Сродних, О. Лукіна, С. Мальцев (імпровізація в музиці), О. Новак, Г. Онуфрієнко (імпровізація як риторичне явище) та ін.

*Мета* нашого дослідження – визначити роль імпровізації під час публічного виступу фахівця.

Як стверджує О. Новак, промовець повинен вміти говорити на будь-яку тему без попередньої підготовки, адже ситуації бувають різні. Не завжди можна до кінця продумати свій виступ, навіть коли знаєш характеристику майбутньої аудиторії, не завжди вдається передбачити, як тебе сприймуть слухачі, які запитання задаватимуть. Звісно, вміння словесно імпровізувати зазвичай приходить з досвідом. До того ж варто пам'ятати, що підхопити розмову на будь-яку тему і скерувати її у бажаному руслі може людина освічена, ерудована, начитана [1]. Слухаючи досвідченого оратора, здається, що він настільки добре підготовлений, що ніщо не зможе порушити його промови, але цьому передують наполеглива робота.

Імпровізація, на нашу думку, є залогом успіху. Це прояв вміння зв'язувати слова в реченні, широко мислити, не дивлячись на умови спілкування, в яких знаходиться доповідач. Якщо хочеш бути успішним доповідачем, вчись імпровізувати, та головне – застосовуй свої знання на практиці. Імпровізація – це саме те вміння, яким повинна володіти кожна людина. Комусь вона дається легко, а хтось і взагалі не знайомий з таким терміном, тому цим людям необхідно вчитися імпровізувати. Словесна імпровізація стане у нагоді промовцю, який, виступаючи з цікавою, але складною темою, помічає, що слухачі втомилися, емоційно напружені, приголомшені.

Також загальновідомим є той факт, що увага слухачів зазвичай зосереджена упродовж перших 10-15 хвилин виступу. І саме вдала словесна імпровізація може привернути, пожвавити увагу аудиторії, спонукати її до розмірковування, заохотити до взаємодії з промовцем.

Зокрема, пропонуємо низку порад щодо формування вміння імпровізувати та говорити впевнено [2]:

1. *Не поспішайте з відповіддю.* Так у вас буде час обдумати, як краще відповісти. Наприклад, налейте собі води, щоб пауза виглядала природною. Повторіть питання на початку своєї промови або задайте уточнюючі питання. Це покаже, що ви серйозно і вдумливо підходите до відповіді.

2. *Заздалегідь обміркуйте структуру відповіді.* Хоча ви не знаєте, з якими саме питаннями доведеться зіткнутися на зустрічі або нараді, постарайтеся продумати кілька варіантів того, як ви зможете побудувати свою відповідь, тоді відповідати буде легше. Наведемо декілька стратегій:

- Озвучте список. Згадайте, що є, наприклад, три фактори, що впливають на визначену проблему. Навіть якщо ви ще не знаєте, що це за фактори, назвавши їх число, ви зосередитеся на тому, щоб визначити їх.

- Оберіть центральну ідею, навколо якої побудуєте свою промову. Зосередившись на одному ключовому пункті, ви не будете відволікатися на інші, менш важливі деталі.

- Дайте відповідь на питання «Хто? Що? Коли? Де? Чому?». Це правило використовують журналісти, коли розповідають історію. Так ви заздалегідь відповісте на стандартні запитання аудиторії.

Відповідаючи, починайте з невеликої імпровізації на тему питання: ці кілька секунд дадуть вам можливість обдумати його і плавно перейти до відповіді. Слухачам буде здаватися, що ви відповідаєте ментально, що ви той оратор, який підготовлений до будь-якого питання.

3. *Наведіть конкретні приклади.* Приклади зроблять ваш аргумент більш переконливим. Згадайте щось пов'язане з темою розмови, поділіться конкретною життєвою історією.

4. *Попросіть колегу оцінити вашу промову.* Не питайте тільки про те, що можна було б виправити, але запитайте, що у вашій промові їм сподобалося. Останнє допоможе вам визначити найбільш вдалу структуру відповіді. Можете навіть домовитися разом тренувати навички імпровізованого мовлення.

5. *Не ухиляйтеся від відповіді.* Якщо не знаєте, що відповісти, просто скажіть: «Я не знаю. Я повідомлю вам протягом дня». Або назвіть конкретну дату.

6. *Не говоріть занадто швидко.* Хвилюючись, ми говоримо швидше, щоб приховати, що ми просто не знаємо, що сказати далі. Однак через це в нашому мовленні мові з'являється більше слів-паразитів і інших наповнювачів пауз. До того ж так ми не даємо собі часу подумати.

7. Не говоріть занадто багато. Зупиніться після того, як висловили основну думку, щоб не повторювати одне й те саме іншими словами.

8. Не зменшуйте своїх позитивних якостей. Співрозмовник не дарма поставив вам запитання – він хоче дізнатися відповідь і вірить, що ви її знаєте або зможете дізнатися. Обміркуйте його хвилину, а потім почніть відповідати, використовуючи одну з описаних вище стратегій.

*Всім хочеться бути почутими людьми, з якими ми розмовляємо, але що ще важливіше: завдяки регулярному виконанню вправ на імпровізацію ви станете краще розуміти самих себе. зможете швидко і легко орієнтуватися, пов'язувати в єдине ціле факти з різних галузей знань і бути завжди готовим до публічного виступу.*

Отже, одним із елементів успішної професійної комунікації є імпровізація, яка відіграє важливу роль у сприйнятті нас оточуючими як професіоналів, особливо під час публічного виступу. Імпровізуючи, промовець може уникати непотрібних пауз, легко відповідати на запитання слухачів, чи уникати (ухилитися від) незручних запитань, підбадьорити слухачів. Репліка з залу, вдало миттєво використана, викликати хороше емоційне враження у слухачів, сприятиме емпатичному спілкуванню з аудиторією.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Новак О.А. Імпровізація у публічних виступах. – URL: <https://kumlk.kpi.ua/node/1814>
2. Як навчитись імпровізувати і говорити впевнено. – URL: [https:// variat.com.ua/](https://variat.com.ua/)

**Petrenko Oksana Vasylivna,**  
Phd (Philological science), Associate Professor,  
Associate Professor of the Department of  
Language and Humanitarian Disciplines № 3  
Donetsk National Medical University  
Mariupol

### PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS

A foreign language is increasingly gaining the status of a socio-economic and political mechanism of understanding between various members of the world community in various spheres of their lives, due to several factors: the intensive development of international relations between Ukraine and foreign countries; the modern world has become more multinational and multilingual; labor market situation; society has become more mobile [3, p. 221]. All this made us rethink the goals, objectives, content and technologies of teaching foreign languages and cultures in educational medical institutions. Foreign language communicative competence as an important component of communicative culture is known to be an integral part of training future doctors.

The problem of forming communicative competence of future doctors is the center of attention for a number of modern Ukrainian scientists (A. Borisyuk, S. Buhalska, M. Vasilieva, O. Makarenko, V. Manulyk, Y. Mykhailyuk, etc.).

Foreign language communicative competence as a goal of learning a foreign language in higher education involves not only knowledge of the language system, but also practical language skills, i.e. the appropriate level of skills and abilities related to the second semantic line of the model – speech competence. This is a complex activity that takes place on the basis of acquired knowledge, skills and abilities. Each system has its own unique principles of construction. Among them, the most convincing to us are integrity, structure, interdependence of system and environment, hierarchy, multiplicity of descriptions of each system.

The question of formation and development of foreign language communicative competence of medical students can be considered in two aspects: *the first*, in the process of socialization and education (the student draws from the cultural environment means of analyzing communicative situations in verbal and visual forms, both symbolic and figurative, that gives him/her the opportunity to synthesize, classify various episodes of social interaction); *the second*, a means of specially organized socio-psychological training, provides a clearly organized activity of the individual, aimed at the acquisition of certain knowledge, skills, abilities and eliminates the moment of spontaneity.

In the formation of foreign language communicative competence of medical students in foreign language classes, in addition to the above aspects, it is necessary to take into account their age, needs,



interests. The specificity of students' age is that it is a stage when there is a qualitative leap in the possession of oral speech – dominated by naturally motivated forms of speech behavior, developing such complex forms as conversation, debate, discussion. Oral speech in the new conditions of its use presents great difficulties for students.

When teaching oral speech, it is necessary to take into account individual features of memory (visual and mixed memory are slightly stronger than auditory memory), creating in some exercises a set of exercises visual support as a means of partial determination of students' monologues in the learning process. Students are distinguished by the maturity of thought and the effort to reach a reasoned statement, the ability to adequately assess the phenomena of reality [2, p. 15]. Discussative types of work, reflection and generalization are not yet typical. However, already at this stage the share of "reasoning", the most complex in mental terms, increases. Since this task is solved at the senior level, the basis for the development of skills of production of this communicative-speech function is being prepared at the secondary level. Future doctors should, among other skills, express their attitude to the subject of speech, present an event from the point of view of the speaker, which is typical of natural speech. In other words, the "story" is complicated by statements with the personal attitude of the speaker, the assessment of the content, the characteristics of the protagonists. Such utterances explicitly combine information from all communicative-speech functions, which makes speech more natural and convincing.

Generalization of the work of scientists allows us to conclude that communicative competence is a necessary condition for the effective performance of their professional duties, to understand the concept of "communicative competence of future doctors" one of the basic components of professional skills, multifunctional integrated education, which finds its manifestation in the behavior and communication of the specialist, is a set of his qualities and abilities that contribute to the effective performance of communicative functions [1, p. 88], and is based on the ability to communicate productively with patients and other participants in the treatment process.

The given theoretical analysis allows us to state that favorable objective preconditions of forming foreign language communicative competence of future doctors which takes into account age and psychological features of medical students are created: the greatest speed of switching of attention in the decision of verbal-logical problems; efficiency and dominance of logically organized active mental activity and reproduction; the ability to a holistic perception of reality to align the nature of speech skills of foreign language speaking with the mental capabilities of a higher level of development of the medical student's personality.

## REFERENCES

1. Кінаш І. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів на етапі професійної підготовки. *Медична освіта : наук.-практ. журн.* / голов. ред. Н. О. Федчишин. Тернопіль : ТНМУ, № 3, 2020. С. 84–88.
2. Мазо М. В. Педагогическая технология формирования коммуникативной компетенции у студентов (на материале иностранного языка): *автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук*: 13.00.01. Саратов, 2000. 19 с.
3. Слюсаренко О. В. Психологічні засади формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх філологів. *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів ХІХ підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова.* Маріуполь: МДУ, 2017. С. 221–223.

**Распопов Євгеній Іванович,**

старший викладач кафедри освітніх, педагогічних технологій,  
приватний вищий навчальний заклад «Академія рекреаційних технологій і права»,  
м. Луцьк, Україна

## ІМОРТАЛІЗМ ЯК ПРЕДМЕТ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Серед широкого спектру метанаративних узагальнень соціогуманітарних категорій, антропологічна складова займає одне з центральних місць в науковому дискурсі. Проблема концепту *homo immortalis* на рівні філософсько-теоретичного обґрунтування, його екзистенціального вектору завжди займала центральне місце у дослідженнях сучасної філософської антропології. Власне, *homo immortalis* дає підставу для формування герменевтичного кола соціогуманітарних проблем, що

трансформується в дискурс «одвічних проблем сенсовості буття, смерті та безсмертя, виділяючи вітологічні, футуристичні, прогностичні та біоетичні сегменти.

Наукові поняття про безсмертя одним з перших наприкінці ХХ ст. систематизував філософ *I.V. Вишев* [5]. Для позначення терміну безсмертя в найбільш широкому інтерпретуванні, вчений вводить до обігу поняття «іморталізм» (від латинського *immortalitas* – «безсмертя»), характеризуючи людину майбутнього.

В цьому сенсі, поняття в соціогуманітаристиці виокремлює два основних компоненти іморталізму:

1.) *безсмертя душі, як комплекс метафізичних підходів та парапсихологічних парадигм* - релігійне уявлення про те, що людська душа живе вічно, незалежно від тіла;

2.) *безсмертя фізичного тіла - безсмертя фізичного тіла, наукові концепції іморталізму* – теоретико-прикладний напрямок мета якого домогтись на основні геронтологічних досліджень довготривалого життя або з усунення чинника смерті.

На етапі еволюції та становлення наукових інтерпретацій для позначення розділів філософії та природничих наук, пов'язаних з вивченням проблеми фізичного безсмертя, використовуються терміни, застосовані *I. Вишевим* «науковий іморталізм» та «імортологія» в праці «Проблема особистого безсмертя» [5]. З логіко-семантичного визначення даного поняття під «науковим іморталізмом» слід розуміти «філософський напрямок, який включає в себе»:

1) природниче обґрунтування можливості радикального продовження життя людини аж до досягнення нею біологічного безсмертя;

2) пошук оптимальних соціально-економічних моделей устрою суспільства, що складається з безсмертних індивідуумів;

3) світогляд особистостей, які бажають отримати фізичне безсмертя і вважають, що таке досягнення цілком можливе науковими засобами, а також переконані, що безсмертя є благом для всього людства.

Враховуючи тенденції сучасної саєнтичної (наукової) картини світу, іморталізм тісно взаємопов'язаний з дослідженням в галузі природничих наук, кінцевою метою яких є розробка методів радикального продовження життя.

Основними напрямками пошуків таких методів є:

1) усунення старіння (антистаріння);

2) застосування низькотемпературного анабіозу (заморожування) для "перенесення" людей в майбутнє (кріоністичний метод);

3) футурологічний розрахунок, що показує принципову можливість воскресіння людства майбутнього за допомогою наукових досягнень.

В наш час як єдиний напрямок «науковий іморалізм» розвивається в США, де він почав формуватися з середини 60-х рр. ХХ ст. в рамках руху прихильників «кріоністичної біології». Особливий внесок в розвиток іморталізму в США здійснили *Р. Мууді, Я. Стівенсон, А. Гонсалес* тощо. Щодо виникнення американського іморталізму, то на думку дослідника *М. Соловйова* його поява «тісно пов'язана...з величезною роллю ідеї свободи особистості в американській громадській свідомості, - смерть обмежує свободу і означає відсутність вибору: жити чи вмерти, і тому підлягає усуненню» [8].

*В. Роменець* виділяє в проблемі наукового безсмертя також інший важливий фактор – поява науково - технічного прогресу 50-60-х рр., коли стало очевидним, що «фізичне безсмертя неминуче буде досягнуто в ХХІ ст., а люди, що заморожені зараз, мають шанси на оживлення» [8;100].

Значну роль у виникненні американського та світового іморталізму відіграв російський біокосмізм. Дослідник *В. Соловйов* на одній із конференцій проведених у Петербурзі 1997 р. підкреслив вагомe значення та роль біокосмізму, як передумови сучасного наукового іморталізму.

Крім цього варто підкреслити, що американський іморталізм є ідейним спадкоємцем біокосмізму та наукових ідей *К. Цюлковського* ( філософське вчення про біокосмізм та безсмертя), *М. Федорова* (доводив можливість фізичного воскресіння померлих методами науки), *І. Мечникова* (розробляв та досліджував наукові методи антистаріння, один із засновників сучасної геронтології), *П. Бахметьєва* (один із перших використав анабіоз для продовження тривалості людського життя) відтворюючи багато особливостей біокосмізму на новому рівні розвитку філософії наукового іморталізму.

У своїй праці «Наука та релігія про смерть та безсмертя» *Г. Бердишев* зазначає, що «усвідомлення того факту, що усунення смерті може бути досягнуто засобами науки майбутнього,

почало формуватися вкінці XVII ст. Тоді ж почали складатися основні підходи до досягнення фізичного безсмертя»: антистаріння, анабіоз і воскресіння» [3;60].

Однак передумови для синтезу розрізаних ідей в цілісну філософську систему сформувалися тільки до початку XX ст., коли дослідник В. Роменець у роботі «Життя та смерть в науковому та релігійному тлумаченні» дає цілком обґрунтоване та логічне пояснення: «Коли, по-перше, рівень і тенденції розвитку науки дозволяли припускати можливість досягнення фізичного безсмертя, у відносно недалекому майбутньому і ставити до порядку денного питання про проведення широкомасштабних досліджень для досягнення цієї мети, і, по-друге, в результаті бурхливого розвитку соціальних наук і революційного руху в рамках анархізму сформувалося розуміння ключової ролі свободи, як основи побудови оптимального, стійкого і прогресивно розвиваючого суспільства, що складається з людей, які володіють високим рівнем розвитку свідомості і, як наслідок, моральності, з людей, поведінка яких в основному контролюється свідомістю, а не біосоціальними інстинктами.

Засновник психоаналізу Зигмунд Фрейд встановив цікавий факт: підсвідомість не вірить у смерть - несвідомо, інстинктивно. І саме тому, на думку Фрейда, людина живе так, «як смерті не було і не буде» [3]. Свідомість, звісно, констатує існування смерті, але підсвідомість на це «не звертає уваги». Б. Вишеславцев зазначає: «чудово, що у сні ми ніколи не бачимо померлих у вигляді потойбічних примар і тіней - ми їх бачимо живими, як вони були; іноді ми відчуваємо, що вони надовго виїхали і потім як би повернулися. Підсвідомість як би приховує від себе їх смерть» [6;80]. Саме тому, як вказує З. Фрейд, «розмова про смерть присутніх виключається, зізнається непристойним». Зигмунд Фрейд не зовсім послідовний, коли говорить про «*todestrieb*»: як може існувати підсвідомий потяг до смерті, коли підсвідомість ігнорує смерть або ж чи не ліпше сказати, що підсвідомість володіє особливим тяжінням, прагне затягувати в свою безодню [6;80].

Вказуючи, якою мірою моделювання проблеми *post mortem* і яке корінне значення має футурологія і майбутнє життя, немає необхідності виразно встановлювати відносно значення ідеї безсмертя в порівнянні з іншими релігійними і філософськими ідеями. Колосальне значення та сенс проблеми іморталізму для людства на рівнях буденного світогляду стає актуальним вже при поверхневому аналізі. Бенедикт Спіноза, писав: «Людина вільна ні про що так мало не думає, як про смерть, і його мудрість полягає в міркуванні не про смерть, а про життя»[5]. В цьому сенсі для Спінози було порівняно легко аналізувати та осмислювати концепт «*post mortem*», оскільки він вільний від необхідності міркувати про свою долю після завершення свого життя.

Враховуючи тенденції сучасної саєнтичної (наукової) картини світу, іморталізм тісно взаємопов'язаний з дослідженням в галузі природничих наук, кінцевою метою яких є розробка методів радикального продовження життя.

Основними напрямками пошуків таких методів є:

- 1) геронтологічний -, передбачає комплекс практичних заходів усунення старіння (антистаріння);
- 2) застосування низькотемпературного анабіозу (заморожування) для "перенесення" людей в майбутнє; (кріоністичний метод)
- 3) футурологічний розрахунок, що показує принципову можливість воскресіння людства майбутнього за допомогою наукових досягнень.

Усю багатогранність проблеми іморталізму не оминає психологічна думка. Інтерпретація «безсмертя», «смерті» та «життя» з психологічної точки зору розкривається крізь визначення поняття свідомості. Сучасна психологія вважає, що психічне буття абсолютно не вичерпується свідомістю. Прямо протилежна концепція неодмінно стверджуватиме прямо протилежно, що навіть коли смерть означає «втрату свідомості», то це ще зовсім не означає знищення душі, а може означати всього лише перехід з свідомого буття в несвідоме. Саме так і стверджував Готфід Лейбніц вважаючи, що «після смерті душа згортається і засинає, щоб потім знову розвернутися і воскреснути» [8]. Аналізуючи позицію Лейбніца, Б. Вишеславцев вважає, що цим самим Лейбніц «не стверджує ідею метапсихозу, а метаморфозу особистості, «монади», оскільки особистість завжди залишається сама собою і продовжує в метаморфози свій власний розвиток.

Вищезгадані факти дають підставу показати усю багатогранність та багатовекторність іморталістичної проблематики і потребу в метанаративних узгалальненнях з метою чіткого окреслення предмету поняття. Строкатість іморталізму має теоретико-прикладну специфіку соціогуманітарного дискурсу, як спробу вирішення актуальної проблеми сформульованих філософською антропологією.

Таким чином, проблема іморталізму посідає вагомe і важливе місце в сучасному соціокультурному дискурсі. В перспективі подальших доробок, проблема homo immortalis повинна конструктивніше зосередитись в психологічному, педагогічному, релігієзнавчому та філософському сегменті формуючи праксис на створений гуманітаристикою теоретичний запит.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Е.В. Погребальне обряды и представления о смерти. Обряды и верования первобытных земледельцев Востока. М.: 1990.
2. Астахова В. Вызов смерти. М.: Наука, 1970. 152 с.
3. Бердышев Г.Д. Наука и религия о смерти и бессмертии К.: Политиздат Украины, 1989. 254 с.
4. Бердышев Г.Д. Реальность долголетия и иллюзия бессмертия. К.: Знание УССР, 1986. 48 с. (Серия V "Научно атеистическая" № 2).
5. Вишев И.В. Проблема личного бессмертия. Новосибирск: Наука. СПб отделение, 1990. 247 с.
6. Вышеславцев Б.П. Бессмертие, перевоплощение и воскресение. Человек. 1993. №2. с. 80-96.
7. Гегель Г.В.Ф. Философия религии. В 2 – х т. М.: Мысль, 1977. Т. 2. с.264.
8. Гуфеланд Х. Искусство продлевать человеческую жизнь (макробиотика). Время жить. Искусство продления жизни. СПб.: ТОО "Лейла", 1996. с. 3 – 218.
9. Жизнь после смерти: [сборник] Под ред. П.С. Гуревича. – М.: Изд-во "Советский писатель", 1990. 319 с.
10. Крилова С.А. Смерть та безсмертя у людському досвіді. Філософсько – антропологічні читання "97". К., 1997. с. 22 – 25.
11. Ламонт К. Иллюзия бессмертия: [пер. с англ. А.Р. Старостина] / К. Ламонт М.: Политиздат, 1984. 286 с.
12. Роменец В.А. Жизнь и смерть в научном и религиозном воспитании. К.: Здоровье, 1989. 191 с.

**Ратнікова Анастасія Олександрівна,**

студентка 2 курсу спеціальності Початкова освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

**Рог Ольга Володимирівна,**

студентка 2 курсу спеціальності Початкова освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Леоценко Д. І.,**

кандидат філософських наук,  
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ІДЕЯ «СРОДНОСТІ» ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Г. СКОВОРОДИ

Характеризуючи філософію Г. Сковороди, зазвичай згадують такі основні її положення: теорія «трьох світів» та «двох натур» і концепція «сродності». Три світи – це: великий світ (макрокосм), малий світ (мікрокосм) та світ символів, під яким розуміється Біблія. Як великому світові, так і малому та світові символів притаманні дві протилежні натури: видима і невидима, зовнішня і внутрішня. Дві натури співіснують як діалектичні протилежності нероздільно, але разом з тим і не зливаються.

Невидима натура переважає. Вона є основою речей, їхньою рушійною силою. Невидима натура є Божественною першоосновою світу. Протилежною їй є видима натура, яку Г. Сковорода називає «тварною» (створеною), якби підкреслюючи її пасивність, бо вона не здатна до саморозвитку і потребує зовнішнього втручання. Ця натура – тільки видимість речей. Вона не може бути істинною, оскільки є минущою і мінливою, а тому вводить в оману, приховуючи основу всього існуючого – невидиму природу або істину.

Наслідуючи Сократа, Г. Сковорода стверджує, що щасливою людиною може стати, саме тільки за умови пізнання істини. Зрозуміло, що на дійсну пізнавальну увагу заслуговує ота невидима скрита натура, що приховує свою сутність на відміну від природи зовнішньої, яка в силу своєї відкритості і так є зрозумілою. Оскільки ж невидима Божественна натура є у всьому, в тому числі і в людині, то для її пізнання «не треба ходити далеко», достатньо розпочати її пізнання із себе, тобто з самопізнання.

Необхідною умовою уникнення на нелегкому шляху самопізнання помилок є «сродність», ідея якої ґрунтується на переконаності, що кожна людина від природи наділена певними задатками, які визначаються невидимою природою. Таким чином принцип «сродності» є принципом відповідності вищому, розумному і справедливому началу. Жити у відповідності до своєї природи – у цьому власне і полягає, згідно філософії Г. Сковороди, людське щастя. Головним при цьому постає завдання правильно зрозуміти цю природу.

Викладені вище міркування пояснюють, чому Г. Сковороду зазвичай згадують серед класиків світової педагогіки, які ґрунтовно розробляли один із фундаментальних принципів педагогіки – дидактичний принцип природовідповідності. При цьому слід звернути увагу на оригінальність розуміння Г. Сковородою змісту зазначеного принципу. Так Я. Коменський та Ж.-Ж. Руссо трактували природовідповідність буквально як «наслідування зовнішнім природним формам», наголошуючи, що «виховання повинно здійснюватися за закономірностями, що об'єктивно існують у природі». Український же мислитель, на відміну від них, вважав, що «головним для педагога є пізнання і вдосконалення природних здібностей кожної людини» [1, с. 22].

Отже першим завданням вихователя є розпізнання сродності «дитини». Зробити це важко, але можливо, адже «всяка тасмница має свою тїнь»: «Смотри, когда мальчик, здѣлав для игрушки воловый ярем, налагает оной щенкам или котикам, – не сія ли есть тнь хлѣбопашескія в нем души? И не позыв ли к земледѣланію?.. Когда трилѣтній отрок самовольною наслышкою перенимаает божественныя пѣсни, любит заглядать в священныя книги, перекидать листы, смотрѣть то на таинственных образов картинки, то на буквы, – не сіе ли обличает тайную искру природы, родившія и зовущія его в упражненіе богословское?» [7, с. 434]

На думку Сковороди, всяка справа має успіх, коли їй сприяє природа. «Не мѣшай только ей, а если можешь, отвращай препятствія и будьто дорогу ей очищай; воистину сама она чисто и удачно совершит. Клубок сам собою поточится из горы: отними только ему препятствующій претыканія камень. Не учи его котиться, а только помогай. Яблони не учи родить яблока: уже сама натура ее научила. Огради только ее от свиней, ...очисти гусень ...и протчая. Учитель и врач – нѣсть врач и учитель, а только служитель природы, единственныя и истинныя и врачевницы, и учительницы. Буде кто чего хочет научиться, к сему подобает ему родитися» [3, с. 105].

У зазначених положеннях Г. Сковороди найповніше виявляється зміст його концепції «сродності», яка має широке значення і акцентована таким чином, що природа постає одним з найважливіших центрів світобудови. У природі все влаштовано розумно і людина повинна зріднитися з нею і жити в гармонії. Природа для Г. Сковороди була джерелом радості, спокою, щастя, давала поштовх людині для творчості. Мислитель вважав, що свободу, духовне задоволення можна знайти лише у єдності з природою.

Найбільш переконливо значущість концепту «сродності» обумовлюється тим, що на основі природних здібностей людини ґрунтується вибір її життєвого шляху, оскільки кожна людина має внутрішню «сродність» до певного виду діяльності. Якщо вибір людина зробила правильний, то вона буде щасливою. Бо щастя, на думку Г. Сковороди, не в багатстві, не у вчинках, а в поєднанні свого життя, своїх уподобань і здібностей з природою, тобто з волею Божою: «Где возьмеш охоту без природы? Природа есть первоначальная всему причина и самодвижущаяся пружина» [4, с. 418].

Природа та сродність – це вроджена божа благодать та закон, що керує всім: «Царствіе божіе и правда его внутрь тварей есть. Никого он не обижаает, влияя закон сродностей» [5, с. 433]. Саме дотримання «закону сродностей» забезпечує досягнення того стану єднання-споріднення, який виключає конфліктність і забезпечує гармонію зовнішнього і внутрішнього, видимого і невидимого, макрокосму і мікрокосму. Саме про такий стан, коли людина знаходиться у злагоді з собою, Г. Сковорода казав: «Коли дух у людини веселий, думки спокійні, серце мирне – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце і є філософія» [6, с. 146].

Сучасні дослідники небезпідставно підкреслюють актуальність такого підходу, стверджуючи, що «концепція «макрокосмосу і мікрокосмосу» Г. Сковороди наближає його до сучасного «коеволюційного гуманізму» з постулатом про пріоритет природи...» [2, с.163]. Це вчергове підтверджує, що філософсько-педагогічна спадщина Г. Сковороди є безцінним надбанням не тільки національної української, але й світової культури, яке не втратило своєї нагальності у контексті формування людської особистості.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашак О.О. Принцип природовідповідності як визначальна засада у вихованні особистості. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал.* 2014. № 6. С. 21–26.
2. Литвиненко Т.С. Принцип природовідповідності у філософії виховання Фрідріха Фребеля. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія».* Харків: ХНПУ, 2017. Вип.48 (I). 222 с. С. 162–169.
3. Сковорода Г. Благодарный Еродій. *Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с. С. 99–118.
4. Сковорода Г. Дружескій разговор о душевном мирь. *Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с. С. 415–423
5. Сковорода Г. Картина изображеннаго бьса, называемаго грусть, тоска, скука. *Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с. С. 430–434
6. Сковорода Г. Начальная дверь ко христіанскому добронравію. *Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с. С. 144–153.
7. Сковорода Г. Разговор, называемый алфавит, или букварь мира. *Повне зібрання творів: у 2-х т.* Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с. С. 411–463.

**Ребуха Лілія Зіновіївна,**

доктор педагогічних наук, доцент,  
Західноукраїнський національний університет,  
м. Тернопіль, Україна

**Ковальчук Вікторія Володимирівна,**

студентка 1 курсу магістратури,  
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки  
Західноукраїнський національний університет,  
м. Тернопіль, Україна

### ЗНАЧИМІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Проблема підготовки високопрофесійних фахівців-управлінців закладами освіти нині як ніколи є гострою. І це безпосередньо пов'язано з підвищенням якості їхньої освіти у вищій школі. Ця проблема унеобхіднила впровадження в освітній процес сучасних інноваційно-педагогічних технологій, які б підвищили його ефективність та спрямованість на набуття управлінських компетентностей. Саме такі технології мають змогу робити процес навчання більш змістовним, цікавим та ефективним [1, с. 19; 6, с. 462–463; 7, с. 137]. Проте запровадження інноваційних технологій вимагає відповідних компонентів організації освітнього процесу, головними з яких є засоби навчання та педагоги, які володіють сучасними освітніми технологіями для інтенсифікації навчання майбутніх фахівців [2, с. 14; 4, с. 194].

Навчання з використанням інноваційних педагогічних технологій вимагає особливої організації освітнього процесу із залученням спеціально обладнаних аудиторій, що оснащені найсучаснішими технічними засобами, які дозволяють використовувати весь спектр активних методів навчання [5, с. 35–36]. Утворене за таких умов в закладі вищої освіти вітакультурне середовище, формує у майбутніх фахівців з управління нову культуру мислення, нові взірці діяльності, новий рівень комунікування на засадах паритетності. Відтак в освітньому процесі формується творча атмосфера, мотивація до отримання знань і вмінь та їх трансформація в площину майбутньої управлінської діяльності.

Використання в освітньому процесі широкого спектру інноваційних технологій активних та інтерактивних методів навчання [3] показав, що саме ігрові методи дозволяють майбутнім фахівцям отримати значні змістовні результати, що є найважливішою метою навчання, тоді ж як тренінги дозволяють отримати особистісні поведінкові навички та вміння, що передбачають сформованість умінь спілкуватися, обговорювати, переконувати та ін.

При підготовці фахівців з управління закладами освіти значимість практико-зорієнтованих занять дуже велика, і вони в своїй більшості можуть бути побудовані на активних методах навчання, починаючи з найпростіших і закінчуючи складно-структурованою підсумковою діловою грою, яка є найбільш ефективною інноваційно-освітньою технологією. Водночас майбутніх фахівців до таких інтерактивних ігор треба щоразу готувати, поступово ускладнюючи методи активізації навчального процесу в процесі вивчення дисципліни.

Для інноваційних технологій, що використовуються у професійній підготовці майбутніх управлінців закладів освіти, важливими є такі сутнісні особливості:

- новий підхід до вирішення тієї чи іншої освітньої та професійної проблеми, що виникає в освітній організації та в майбутній діяльності фахівця;
- можливість задоволення освітньо-організаційних і особистих потреб викладачів та студентів відповідно до можливостей освітнього закладу;
- максимальне розкриття можливостей індивідуального потенціалу кожного майбутнього фахівця;
- сприяння у досягненні основних освітніх цілей в процесі усього навчання [8, с. 57–60].

Таким чином, застосовуючи ту чи іншу інноваційну педагогічну технологію, викладачу важливо виходити із цілей та спроектованих результатів навчання. Важливим також вважається зворотне завдання: визначення результатів, які необхідно отримати, і підбір для цього відповідних освітніх технологій, тому знання конкретних технологій і результатів, які можуть бути при цьому досягнуті, залишаються актуальними для студентів, як споживачів освітніх послуг та, відповідно, викладачів як організаторів освітнього процесу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довгань Л. І. Інноваційні технології навчання в освітньому процесі вищої школи. *Роль інновацій в трансформації сучасної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 груд. 2017 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України: у 2-х ч. Київ: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2017. Ч. 1. С. 19–21.
2. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики*: моногр. / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.
3. Кадемія М. Ю., Євсюкова Л. С., Ткаченко Т. В. Інноваційні технології навчання: словник-госларій: навч. посіб. для студентів, викладачів. Львів: СПОЛОМ, 2011. 196 с.
4. Ковальчук Г. Реалізація інноваційних технологій особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців у процесі навчання. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2017. № 5 (2). С. 194–206.
5. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. *Педагогіка*. 2015. № 1 (1). С. 35–38.
6. Мельничук І. М. Онтологія інноваційно-технологічних процесів у вищій школі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. № 37. С. 462–469.
7. Ребуха Л. З. Упровадження засобів інноваційних технологій в організацію освітнього процесу майбутніх соціальних працівників. *Сучасний вимір психології та педагогіки*: зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 26–27 трав. 2017 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С. 137–139.
8. Ребуха Л. З. Оцінювання сформованої готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності за умов фундаменталізації освіти на засадах інтеграції інноваційних технологій. *Молодь і ринок*: щомісячн. наук.-пед. журн. Дрогобич, 2018. № 10 (165). С. 57–62.

**Рябоконе Лариса Михайлівна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Дошкільна освіта,  
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.  
*м. Ніжин, Україна*  
Науковий керівник – **Матвієнко С. І.,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри дошкільної освіти,  
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
*м. Ніжин, Україна*

## **ВПЛИВ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ СОЦІУМОМ**

Проблема соціалізації особистості залишається однією з найбільш гострих для сучасної науки. Стрімкі зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають перегляду та осучаснення підходів до процесу соціалізації дитини, пошуку тих ефективних засобів, які здатні «привідкрити» для неї основи взаємодії людей, їхньої поведінки тощо. Тим самим, за допомогою широкого кола засобів формується соціальний досвід дошкільника.

С. Матвієнко зазначає, що соціалізуватися й набути соціального досвіду – означає «не просто засвоїти суму відомостей, знань, навичок, зразків, а оволодіти способом діяльності, результатом якої цей досвід є» [6, с. 51]. Ознайомлення дітей із соціумом відбувається за допомогою низки засобів, до яких належить: література, спеціально організовані форми роботи, сюжетно-рольові та інші види ігор, взаємодія з однолітками тощо.

В останній час все активніше науковцями та педагогами-практиками у якості засобу соціалізації розглядається мультиплікаційний фільм. *Покоління Z* – це діти, основою сприймання навколишнього світу яких є візуалізація, наочність, анімація, символи, спеціальні знаки тощо. На сьогодні змінюється життєвий простір малюка, оскільки перегляду відеоматеріалів, зокрема – мультфільмів, дитина приділяє досить багато часу. І це не може не відобразитися на її ставленні до навколишнього світу, отриманні інформації, яка слугує основою знань та уявлень про навколишній світ та способи існування у ньому [7, с. 189].

Вчені М. Баландіна та Л. Коломийченко розглядають такий вид анімації як синтез мистецтва та освіти [1, с. 187]. Світ мультиплікації – це особливе явище в культурній спадщині людства, який наділений освітнім, виховним та соціалізуючим потенціалом. За правильного використання потенціалу мультфільму, у роботі з дітьми можна вирішити ряд завдань:

- 1) збагатити уявлення дітей про навколишній світ, життя людей, їхні стосунки,
- 2) продемонструвати приклади (моделі) поведінки, які сприятимуть соціалізації дітей через відтворення бачених ситуацій в іграх, а надалі – у житті;
- 3) формувати у дітей оцінне ставлення до світу через розвиток мислення та причинно-наслідкових зв'язків тощо.

У ряді психолого-педагогічних, мистецтвознавчих досліджень (М. Корепанова, Л. Баженова, Г. Козак, С. Ейзенштейн, М. Янковський), а також у роботі митців-мультиплікаторів (Ю. Норштейн, І. Іванов-Вано) висловлюється думка про те, що мультфільм є одним із унікальних інструментів впливу на дитину завдяки своїм характеристикам. У творах цього виду мистецтва герої доступні до віку дитини пояснюють основні питання, які стосуються різних аспектів життя. Малюк ніби є «включеним до сюжетної сфери твору», до того, що відбувається на екрані.

М. Корепанова вказує на те, що мультфільм для дітей, як правило, містить в основі ідею протидії добра та зла, де добро, зазвичай отримує перемогу [4, с. 28]. У ньому демонструються ті наслідки, до яких призводить недотримання загальноприйнятих правил поведінки, норм моралі, доступної малюкам. Сюжети фільму та його герої постають своєрідними трансляторами суспільних норм та цінностей.

Проте, перебільшення уваги до соціалізуючого або виховного впливу мультфільмів є недопустимим. Як відомо, некерований, безсистемний перегляд дітьми ряду мультфільмів здатний сформувати у них хибні уявлення про норми людського співіснування, життя в соціумі. У працях вчених Н. Гавриш, О. Козачок, О. Вороніної, М. Медведєвої, В. Абраменкової, О. Куніченко та ін. розкрито вплив мультфільмів на розвиток дитячої психіки та зазначено кілька ознак «шкідливого мультлика»:



– головні герої фільму агресивні, вони прагнуть завдати шкоди оточуючим (наслідком перегляду такого мультфільму може стати прояв жорстокості, безжальності, агресії дитиною в реальному житті);

– девіантна поведінка героїв мультфільму ніким не карається (наслідком перегляду може стати розхитування еталонів хорошого і поганого вчинку, допустимого і неприйняттого поведінки);

– демонструються небезпечні для життя дитини форми поведінки, які в реальному житті просто небезпечні (наслідки перегляду таких прикладів для наслідування може обернутися для дитини зниженням порога чутливості до небезпеки, а значить потенційними травмами) тощо [3; 6].

Дослідниці О. Вороніна та Н. Медведєва виділяють ряд позитивних і негативних моментів при перегляді мультфільмів:

– персонажі мультфільмів показують дитині різні способи взаємин зі світом, з рідними, однолітками, людьми різного віку, статі тощо;

– через порівняння з улюбленими героями дитина вчиться сприймати себе позитивно, пересилувати свої страхи і труднощі, виробляти в собі повагу до оточуючих;

– діти набагато ефективніше уявляють картини світу, і тим самим починають розвивати в собі особистість, переймаючи ті чи інші якості персонажів;

– дитина майже всю інформацію сприймає у вигляді образів, з яких потім будується її модель світу, сприймання соціуму, стосунків людей [2, с. 35].

Вчена Н. Гавриш звертає увагу на те, що діти, за умов некерованого перегляду мультфільмів, можуть не набути необхідних до віку моральних орієнтирів, не засвоїти необхідних соціально-моральних правил [3, с. 108]. Як правило, це відбувається, коли вони ідентифікують себе з негативними героями, які виявляють надмірну силу, агресивне ставлення до оточуючих. В очах дітей такі «герої» визначаються як сміливі, рішучі, які не бояться життєвих складнощів. Таким чином і може відбуватися підміна життєвих цінностей та духовних орієнтирів дитини.

Ми погоджуємося з думкою О. Куніченко щодо того, що найчастіше діти сприймають тільки зовнішні прояви образу, не замислюючись і не розуміючи мотивів поведінки, емоційних станів, внутрішнього світу героїв. Дошкільнятам це надається скрутним в силу їх вікових особливостей (діти не здатні самостійно зрозуміти дії героя, їх сенс, слова, відносини з іншими персонажами). Відповідно, самостійні перегляди часто залишаються розвагою, заповненням часу, внаслідок чого діти звикають до пасивного сприйняття і організований педагогом показ стає для них скрутним і незрозумілим [5].

Таким чином, мультиплікаційні фільми є дієвим засобом формування особистості дитини, її соціалізації. Проте, мультиплікаторам, слід вдумливо ставитися до соціально-моральних аспектів у створенні анімаційної продукції, а педагогам – приділяти більшу увагу роз'ясненню дитині моральних основ фільму, а також вправляти її у визначенні умінь доцільної взаємодії із соціумом на основі позитивного прикладу мультфільму.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вороніна О. А., Медведєва Н. И. Влияние современных мультфильмов на психику ребенка. Москва: Мир психологии, 2012. 143 с.

2. Баландина М. Д., Коломийченко Л. В. Проектирование инновационной деятельности в ДОО по использованию мультфильмов в нравственном воспитании детей среднего дошкольного возраста. *Пермский педагогический журнал*. 2018. №9. С. 186 – 190.

3. Гавриш Н. В., Клокова Г. А. Вплив мультфільмів на формування моральної свідомості у дітей. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 13 (272). Ч. II. С. 103-110.

4. Луциньська О. Мультиплікації як один із засобів впливу на свідомість та поведінку молодших школярів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. №15. С. 190-193.

5. Куніченко О. В. Воспитательные возможности мультфильма и их использование в работе воспитателей дошкольного образовательного учреждения. *Электронный научно-образовательный журнал ВГСПУ «Грани познания»*. №3(30). Март 2014. URL: [www.grani.vspu.ru](http://www.grani.vspu.ru)

6. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч. посіб. Ніжин, вид-во НДУ. 2012. 106 с.

7. Міненко О. О. Психологічний аналіз сучасної мультиплікаційної продукції та її вплив на психічний розвиток дитини. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2018. Вип. 41. С. 188-205.

**Семенчук Аліна Іванівна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Спеціальна освіта,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Клочкова Ю. В.,**  
викладач кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **РОЛЬ ДОРΟΣЛОГО У ПРОЦЕСІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Актуальність обраної теми дослідження полягає головним чином у тому, що сьогодні проблема морального виховання стає більш важливою, оскільки виховання у подальшому впливає на моральне здоров'я в цілому. В умовах дегуманізації суспільних відносин, втрати виховних ідеалів, відчуження людей один від одного. Важливим є пошук ефективних форм, методів та засобів морального виховання дітей.

Вже у дошкільному віці закладаються перші основи особистості дитини – «фундамент гармонійної особистості» (О.Запорожець). Саме у цей період дитина набуває значного першого практичного досвіду вчинків, які відповідають моральним нормам суспільства, а далі – навичок поведінки, в яких виявляються гуманне ставлення до оточуючих її людей, відповідальне ставлення до своїх вчинків, починають формуватися початкові форми усвідомлення морального значення суспільних явищ, соціально прийнятні мотиви становлення особистісних механізмів поведінки [1].

У перші роки життя дитини саме батьки стають для неї її єдиним особистим прикладом для наслідування. Від батьків дитина переймає все: манери, інтонації голосу, дії дорослих, їхню поведінку, ставлення до інших тощо. Поступово дитина починає освоювати сімейні цінності, і вони стають вже її цінностями. Усе, що дитина бачить та чує, стає фундаментом її особистості. Основним домінантом фізичного, психічного та духовного розвитку дитини- є сім'я. Саме сім'я та найближче оточення дитини найбільше впливають на неї, і насамперед на подальший вибір дитиною морально цінностей [4].

Вже у старшому дошкільному віці у дитини виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Цей етап відбувається у процесі формування нового типу стосунків між дитиною і дорослим. Розвиток самостійності дитини у цей час супроводжується потребою співучасті в житті дорослих, спільній діяльності з ними.

Важливо, щоб процес формування будь-якої моральної якості, відбувався усвідомлено. Тому потрібні знання, на базі яких у дитини формуватимуться уявлення про сутність моральної якості, про її необхідність та про переваги оволодіння нею. У дитини має з'явитися бажання опанувати моральною якістю, тобто щоб виникли мотиви для набуття відповідної моральної якості. Поява мотиву потребує ставлення до якості, яке, в свою чергу, формує соціальні почуття. Почуття надають процесу формування особистісно-значущу забарвлення і тому впливають на міцність якості, яка формується. Але знання і почуття породжують потребу в їх практичній реалізації: у вчинках, поведінці. Вчинки та поведінка беруть на себе функцію зворотного зв'язку, що дозволяє перевірити і підтвердити міцність сформованої якості. Цей механізм має об'єктивний характер. Він проявляється завжди, під час формування будь-якої (моральної чи аморальної) якості особистості[3].

У середньому дошкільному віці яскраво виявляється позиція «захисника» норм поведінки, головним прикладом яких є дорослий. Перший етап формування у дітей уявлень про добро і зло, про те, як потрібно поводитися з іншими людьми, як відноситись до своїх і чужих учинків, пов'язаний із безпосереднім емоційним ставленням до людей, які висувають ці вимоги.

Виділяють такі завдання морального виховання:

- формування у дітей уявлень про себе самого (самосвідомості), розвиток позитивного ставлення до себе, виховання у дітей моральних почуттів та формування навичок і звичок моральної поведінки;
- ознайомлення з найближчим оточенням (з сім'єю, з життям у дошкільному навчальному закладі, життям міста (села), рідного краю);
- розвиток позитивного спілкування і співробітництва дитини з дорослими, однолітками, а також виховання навичок продуктивної взаємодії у ході спільної діяльності;

- формування адекватного сприйняття навколишніх предметів і явищ; створення передумов морального ставлення до національних традицій і загальнолюдських цінностей [4].

Моральне виховання потребує врахування основних принципів:

- Принцип цілеспрямованості означає, що виховна робота, її зміст і методи підпорядковані цілі.
- Принцип комплексного виховання передбачається єдність завдань, засобів і методів виховання дошкільнят, зв'язок виховання і розвитку особистості дитини в дошкільному закладі, сім'ї та суспільстві, єдність впливів на почуття, свідомість та поведінку.

- Принцип виховання в діяльності. Потрібно використовувати можливості кожної дитини, створювати сприятливі умови для їх своєчасного виникнення і розвитку, спиратися на провідну діяльність.

- Принцип взаємозв'язку гуманізму та поваги до особистості дитини в поєднанні з високою вимогливістю. Вимагає від вихователя та інших дорослих вияву педагогічного такту. Повага, чуйність, довіри до дітей ніколи не повинні перетворюватися в поступливість і призвести до зниження вимогливості до них. Вимогливість вихователя до дітей виявляється в принциповості, яка проявляється в покараннях і заохоченнях, в справедливому ставленні до дітей.

- Принцип опори у вихованні на позитивні якості дитини. Кожна дитина володіє позитивними якостями, гідністю, які потрібно виявити педагогу і розвивати у відповідній діяльності. Це сприятиме виникненню у дитини прагнення до вдосконалення своєї поведінки, буде сприяти прояву її індивідуальності. Тоді як підкреслення недоліків, постійна вказівка на них не допомагає дітям їх позбутися, а часто ще більше закріплює ці недоліки.

- Принцип виховання дітей в колективі. В колективі однолітків дитина привчається поєднувати свої інтереси з інтересами інших дітей, отримує елементарні навички колективного життя.

- Принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей[3].

Для кожного віку визначаються конкретні завдання виховання. З урахуванням вікових особливостей дітей застосовуються відповідні методи та прийоми виховання і намічається його конкретний зміст. В процесі виховання необхідно враховувати також індивідуальні особливості дитини, які визначаються своєрідністю її нервової діяльності, умовами життя та виховання в сім'ї. Успіх виховання залежить від детального вивчення педагогом поведінки кожної дитини до застосування відповідних методів і прийомів її виховання[2].

Отже, визначальну роль у процесі морального виховання відіграє дорослий він як « соціальний провідник», зразок для наслідування ,організатор соціального досвіду дитини. Завдання дорослих мобілізувати всі сили для протистояння негативному впливу на своїх дітей сучасного інформаційного світу заради їх повноцінного морального розвитку. Головне те, що цілеспрямований процес залучення дитини з ЗНМ III рівня до моральних цінностей людства і конкретно суспільства починається у ранньому дитинстві.

Для успішного досягнення мети морального виховання, педагогічні працівники і батьки повинні використовувати всі методи морального виховання, дотримуватись загально визначених принципів, з метою максимального формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку. В процесі виховання необхідно враховувати також індивідуальні особливості дитини, які визначаються своєрідністю її нервової діяльності, умовами життя та виховання в сім'ї. Успіх виховання залежить від детального вивчення педагогом поведінки кожної дитини до застосування відповідних методів і прийомів її виховання.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Кононко О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» Київ, 2014. 452 с.
2. Кістринь Н. Формування моральних уявлень, вчинків і культури поведінки дітей старшого дошкільного. Запоріжжя, 2016. 300 с.
3. Лохвицька Л. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль, 2014. 128 с.
4. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Тернопіль, 2013. 239 с.
5. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.-метод. посіб. Тернопіль, 2016. 192 с.

**Sokolovska I. A.,**  
Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,  
Zaporizhzhia State Medical University,  
**Zarytska V. V.,**  
Doctor of Psychological Sciences, Professor  
**Grishina T. A.,**  
Ph.D., Associate Professor  
**Kovtun R. A.,**  
Ph.D., Associate Professor  
Classic Private University  
**Bulanov V. A.**  
Ph.D., Associate Professor  
DDUVS

## **PROCEDURE FOR APPLICATION OF REMOTE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES BY UNIVERSITY TEACHERS**

Building education in the latest context, modernization of all its components is becoming a priority. Ukraine has clearly defined the guidelines for entering the educational and scientific space of Europe and is now improving educational activities in the context of European requirements. It has taken specific steps for practical integration into the Bologna Process. The main task for the transition period is to implement the European Credit Transfer System (ECTS) provided for in the Bologna Declaration [1, p.10]. It is seen as a means of increasing student mobility during the transition from one curriculum to another. ECTS should become a multi-purpose tool for recognition and mobility.

One of the most important indicators is the level of students' knowledge of the disciplines being studied. The most objective means of assessing the level of knowledge is currently considered to be tests that allow impartial assessing of students' academic achievements. We tried to determine which of the methods for assessing student performance will be most effective: test assessment, oral assessment by the teacher or a combination of the two.

Today, we have the opportunity to observe how in Ukraine, and not only, there is an active modernization of the educational process in the preparation of future medical professionals. This innovation is the use of distance learning on the basis of the traditional one, which must justify its benefits through the use of modern information technology and to create competitive professionals – those who will be in demand by society due to their professional qualities and individual motivational traits [2, p.29].

Certainly, the online course system has a much wider range of advantages than disadvantages. First of all:

- ability to study in comfortable conditions at any convenient time, which creates one of the circumstances of individual approach to the student;
- access to independent, more focused study of the material;
- the use of e-learning guides, audio or video educational information materials that complement the individual approach to memorizing information according to the predominance of a particular type of memory;
- reviewing, analyzing those laboratory works, the implementation of which is difficult in practical classes;
- quick knowledge testing by an automatic system using various blocks of tests;
- solving written non-standard tasks, which are evaluated automatically or sent to the e-mail of the supervisor or other teacher responsible for it;
- the opportunity to use during the training not only the materials provided on the course, but also independently to find information on the Internet;
- providing online consultations, discussions with teachers and students, video conferencing, which is very convenient and financially advantageous in the remote location of these meetings;
- development of students' outlook through the introduction of not only standard theoretical material into the system of learning, but also the use of information on recent recent developments. That is, the training course should not be outdated, which is often observed in the traditional training system;

- development of such individual qualities as motivation skills, purposefulness, self-organization, self-study and ability to be responsible for the decisions made [3, p. 5].

However, no matter how attractive and quantitatively outweighing these advantages may seem to be, one should think about the specific negative disadvantages with ripening potential consequences:

- First of all, it is the lack of practical experience that is so important for the courses, especially in the clinical departments. "Practice without theory is more valuable than theory without practice," said Mark Fabius Quintilian. The practical aspect of the first courses plays an important role in the formation of clinical thinking in students [5, p.23]. Therefore, distance learning in this aspect is extremely ineffective.

- Lack of direct, lively contact between students and teachers. This question is quite debatable, since the quality of the knowledge gained in this aspect depends directly on the student, his / her preferences for mastering the material from the teacher or in independent work, as well as from the teacher himself - whether he / she aims to provide qualitative and accessible knowledge. However, despite this discrepancy, the great advantage is that in the event of misunderstanding of the material, the student is able to consult directly with the teacher.

- Lack of motivation to take online courses, which again arises from insufficient contact with teachers to create an incentive to study. This problem is especially true for young people who have not yet decided on their future profession;

- Despite being able to do distance learning alongside the conventional one at any comfortable time, there is still a problem of time scarcity. Since traditional learning implies students' independent work, a set of lectures, like online lectures, a block of practical classes and seminars, from which distance learning borrowed only test control and again independent work on written or oral assignments.

- Another disadvantage is the form of assessment of students' knowledge. First, since distance learning is impossible to trace to those who actually took the course. Secondly, the convenient use of other sources of information or the Internet directly during the passing of the test tasks and the final module. This schedule is not effective because students' knowledge is not carefully evaluated.

Methods and materials: The methods used to achieve this goal include conducting an experiment and analyzing it. The students' average score has been chosen as an indicator of the quality of education [6, p.116].

Three groups of students have been identified, 30 people each. The first one has been given tests and was questioned by teachers throughout the whole month, the knowledge of the second has been tested only subjectively by teachers and the third one has been given only tests. The progress of students in the discipline "Hygiene and Ecology" has been taken into account. Below are the results of the study.

**Table 1. Change in student performance depending on the method used for assessing the quality of knowledge.**

	Test + oral examination	Only oral examination	Only tests
Average score before research	4,0	4,1	4,0
Average score after research	4,5	4,3	4,0

**Conclusions.** It is worth considering whether online courses which provide only theory are required for medical students.

However, this does not mean that online courses are completely useless, they are needed by young ambitious people who seek to strengthen and supplement their knowledge, needed to integrate students, teachers and other stakeholders for the purpose of conducting online discussions and conferences. Distance learning will have a positive impact on the formation of competitive professionals if the conditions and structure of its conduct are improved, in close cooperation with the traditional form of training.

Tests only cannot assess the depth of knowledge and have an element of luck in them, while using only oral examination takes more time, which could have been spent explaining the material and is much more subjective. Combining these two methods shows the best result. Test can cover a large amount of material, puts each student in the same conditions, and the standardization of the conduction and assessment criteria of the test control makes it an objective method of assessment. However, the use of the oral exam can assess the depth of student's knowledge, its flexibility and the ability to use it, which is very important for medical

students. Moreover, the element of luck and memorization of the material is excluded, because in order to pass the exam, the student needs to understand the material, and not just memorize it, as for the test part.

## REFERENCES

1. Publications Office of the European Union "ECTS Users' Guide" - [Электронный ресурс]. – URL: [https://bimaplus.org/wp-content/uploads/2019/01/ECTS\\_Users\\_Guide.pdf](https://bimaplus.org/wp-content/uploads/2019/01/ECTS_Users_Guide.pdf) (дата доступа: 09.10.2020)
2. Pribilova V. M. Problems and advantages of distance learning in higher educational establishments of Ukraine / VN Karazin Kharkiv National University, Ukraine / No 4 (2013): Problems of modern education – Pp. 29–32, p. 35.
3. Zhuravleva L. V. Open online courses in the work of the clinical department of a higher medical educational institution / LV Zhuravleva, NA Lopina / collection of scientific papers. - Pereyaslav-Khmelnytsky, 2016. – Pp. 2–5.
4. Shuvalova A. A. Pros and Cons of Distance Education / Room Theme: Online Education, College Lawyer. 2016. – P. 21–23.
5. Kuzmenko G. M., Khorolsky O.V. Massive open online courses in the context of transformation of higher education of Ukraine / V.G. Korolenko PNP / ISSN 2075-1478. Pedagogical Sciences. № 63. 2015.– P. 58–59.
6. Yarmola I. K. Competence and competence of the teacher of higher school as components of its innovative development / I. K. Yarmola // Zaporozhye medical journal. – 2013. – No. 5. – Pp. 116–118.

**Stepanyuga Elizaveta Alexandrovna,**

1st year student, specialty Translation,  
Priazov State Technical University,  
Social and humanitarian Faculty  
*Mariupol, Ukraine*

Scientific adviser – **Petrenko O. V.**  
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,  
Department of Translation  
Priazov State Technical University,  
Social and humanitarian Faculty  
*Mariupol, Ukraine*

## GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF THE TERM CERVICITIS

The semantic research was carried out in the field of gynecology. We consulted with specialists, namely the obstetrician-gynecologist V. Orlova and the obstetrician of the examination room from the medical and sanitary care center No. 3 V.N. Stepanyuga. The specialist considers the most common diseases of the female genital area in Mariupol hospitals are: cervicitis, erosion of the cervix, cervical cancer. This led to the actuality of the research.

The aim of the research is to investigate the genesis of the term cervicitis in the semantic aspect.

Cervicitis – inflammation of the cervix (from the *Latin. Cervix – cervix*) when a pyogenic infection enters its canal (usually after complicated childbirth and abortion); [3] which are a common cause of cervical erosion. The disease progresses against the background of bacterial, fungal or viral flora. It proceeds in acute and chronic forms. The main symptoms are characteristic of inflammatory gynecological pathologies; itching, painful urination, purulent discharge. The pathogen establish, help smears. Diagnosis and treatment of cervicitis in women is provided by a gynecologist [2]. Let's consider the diagnosis from the semantic point of view: *Cervicis neck, cervix + -it.*

Cervical ectropion is a condition in which the cells from the 'inside' of the cervical canal, known as glandular cells (or columnar epithelium), are present on the 'outside' of the vaginal portion of the cervix. The cells on the 'outside' of the cervix are typically squamous epithelial cells. Cervical ectropion is an outdated. Modern analogue of which is “*ectopia*” of the cervix [4]. Let's consider the semantic side of the issue. From *lat. erosio “erosion”*, further from *Ch. erodere*, further from *erodere*; the first part – from *ex “from, outside”*, from the Pra-Indo-European “*eghs (“out”)*”; the second part – from the *rodere (“gnaw”)* [6], then from an unidentified

form. So, if we did literally translate, we get the word erosion, which is completely the essence of the problem of the disease.

Cancer of the cervix is a malignant neoplasm that occurs in the cervical region. Histologically has two of the main types are distinguished: adenocarcinoma and squamous cell carcinoma. Currently, it is considered a proven link between the incidence of human papillomavirus and the risk of developing cervical cancer. A little about history. Some archaeological research suggests that Neanderthals were suffering from various types of cancer.

The disease was first described in the ancient Egyptian papyrus of Edwin Smith (c. 1600 BC). As a result, it was eight cases of breast tumors or ulcers are described that were removed by cauterization of the cancerous tissue.

A little about semantics. The name “*carcinoma*” comes from the term “*carcinoma*”, introduced by Hippocrates (460-370 BC), meaning a malignant tumor with perifocal inflammation. (Hippocrates called the tumor carcinoma because it looks like a crab). He described several types of cancer, as well as the term *ὄγκος*.

Roman physician Aulus Cornelius Celsus in the 1st century BC e. He thought that the cancer at an early stage can be treated by removing the tumor, but at later stages – not treated at all. He translated the Greek word *καρκίνος* into Latin (*cancer – cancer*). Galen used the word to describe all tumors, which gave the modern root of the word oncology. From lat. cancer “*cancer (in different meanings), crab*”, then from Old Greek. *καρκίνος* – the same; goes back to the Pra-Indo-European \**qarq-* “*to harden, to be firm*” [1].

Origin of cancer: *er* 1) Proto-Indo-European *arear* means *weapon / tool / to be combined with each other*. *cer* the Proto-Indo-European *krei / kruk* meant *to sift / sift*. –*er* the Proto-Indo-European *al (i)* meant *still / always / all / everything / outside / outside* [5].

Therefore, in the conclusion we can say that, studying the semantics of a word, we can trace the history of the word and its place of origin.

## REFERENCES

1. Карцинома [Electronic resource]. Access mode: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F>
2. Хронический цервистит у женщин. [Electronic resource]. Access mode: <https://www.medicina.ru/patsientam/zabolevanija/cervicit/>
3. Цервицит [Electronic resource]. Access mode: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/320390>
4. Эрозия шейки матки [Electronic resource]. Access mode: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/704669>
5. Cancer [Electronic resource]. Access mode: [https://www.znajkino.ru/english\\_rus\\_cancer.htm](https://www.znajkino.ru/english_rus_cancer.htm)
6. Slovariki [Electronic resource]. Access mode: <http://slovariki.org/medicinskij-slovar/8247>

**Стрелков Владислав Володимирович**,  
аспірант кафедри політології, управління та державної безпеки,  
Волинський національний університет імені Лесі Українки,  
м. Луцьк, Україна  
Науковий керівник – **Бортніков В. І.**,  
доктор політичних наук, професор,  
професор кафедри політології, управління та державної безпеки,  
Волинський національний університет імені Лесі Українки,  
м. Луцьк, Україна

## ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Президентська влада, як один із центральних інститутів політичної системи, функціонує в межах політичного простору, які визначені політичною системою, та еволюціонує і розвивається в часових рамках політичного процесу.

Часові межі політичного процесу пропонуємо розрізняти відповідно до зміни якісних характеристик його перебігу. Наприклад на зміну політичному процесу радянської доби в Україні, з його тоталітарним характером та притаманними йому процесами колективізації та ідеологізації, прийшов політичний процес демократичного транзиту доби Незалежності, за якого відбувається демократизація, відновлення національної ідентичності та запроваджується нова модель державотворення. Згідно такого розуміння, в межах політичного процесу, в політичному циклі президентської влади (часовими рамками якого виступають каденції президентського правління) можемо виділити три етапи: *легітимація, легітимне функціонування, делегітимація*; та два стани: *нелегітимний* (вихідний) та *легітимний* (цільовий). В такій моделі президентська влада завжди тяжіє до переходу від вихідного стану до цільового і завжди повертається до вихідного, проходячи вищезазначені етапи – таким чином відбувається завершення циклу.

У нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу саме на процесі делегітимації як одному з етапів політичного циклу президентської влади в часово-просторових межах загального політичного процесу в політичній системі українського суспільства. Спостереження за українським політичним процесом дозволило виділити та розкрити його характерні особливості, які ми наводимо нижче.

*Консервативність* та неготовність до сприйняття соціально-політичних новацій – ця характерна риса зумовлена відсутністю в українській політичній системі носіїв питомого досвіду та традицій суверенного державотворення. Натомість, наявні традиції державного будівництва пов'язані із періодом панування радянської номенклатури та відповідними технологіями політичної діяльності й управління, особливостями притаманного їй тоталітарного політичного режиму. Номенклатурна традиція управління політичними процесами є застарілою та не відповідає сучасним політичним викликам і суспільним проблемам.

*Надмірна централізованість* в управлінні політичними процесами – всупереч наявній, яскраво вираженій *регіоналізації* політичного спектру та суспільства в цілому.

*Правовий нігілізм*, обумовлений транзитним етапом державотворення й трансформацією правової системи – переходом від не правової до правової політичної системи з притаманним їй нормативно-правовим регулюванням політичного процесу.

*Нестабільність*, спричинена конфліктним характером взаємовідносин, як між конкретними політичними силами, так і між інститутами політичної системи в цілому.

Наведені вище особливості зумовлюють відповідну специфіку застосування делегітимаційних технологій в українському політичному процесі. Вона полягає в *персоніфікованому* характері технологій делегітимації президентської влади. С. Мирзоев наголошує на своєрідності політичного процесу пострадянських країн – він демонструє одне й те саме явище – легітимність попереднього володаря або президента на ньому ж і закріплена настільки міцно, що не може бути трансльована іншому президенту [2, с. 23]. Вітчизняний політичний процес засвідчує наростаючу динаміку цільового впровадження інформаційно-маніпулятивних технологій та вкотре актуалізує необхідність переосмислення новітніх вимірів делегітимаційного процесу в Україні [4, с. 407]. На думку Є. Цокура, процес делегітимації в Україні має персоніфікований та структурний характер та відіграє дуже важливу роль в політичному процесі загалом. Вчений підкреслює, що особливості делегітимаційних процесів почасти визначають специфіку владно-політичних процесів та їхніх наслідків щодо певної країни та суспільства. Складність сучасного стану української держави та її керівництва полягає у тому, що криза легітимності та делегітимаційні процеси охопили всі рівні політичного та державного управління. Дії владних структур не знаходять позитивної оцінки та необхідної підтримки у суспільстві від рівня місцевого управління до рівня вищого політичного та державного управління. Понад те, делегітимаційні процеси в сучасній Україні мають як персоналізований характер, що виявляється в низькому рівні довіри до більшості представників вищого керівництва держави, так і структурний характер – висловлення та демонстрація недовіри з боку суспільства всій системі державних органів влади та інститутів управління» [5, с. 172–184]. А. Денисова слушно зауважує на тому, що зараз деструктивні технології значно поменшили свій вплив саме у виборчому процесі, але знайшли своє відображення у політичному – в негативному інформаційному супроводі діяльності певних політичних акторів [1, с. 156]. Д. Наріжний погоджуючись із думкою про те, що вибори є одним з істотних компонентів життя політичної системи, зауважує, що в ній існує значна кількість інших компонентів, сфера впливу на які, і / або управління якими є сферою застосування політичних технологій [3, с. 39].



Підводячи підсумки, акцентуємо увагу на тому, що політичний процес є безперервним, а виборчий процес є лише одним з його періодів, під час якого підбиваються проміжні підсумки політичної боротьби. Виходячи з вищенаведеного, автор пропонує розрізнити технології делегітимації президентської влади які застосовуються в електоральному періоді та такі, що застосовуються в позаелекторальному політичному періоді. Характерною ознакою делегітимаційних процесів в Україні є їхня легітимаційна спрямованість. Політичні сили намагаються легітимізувати себе через делегітимацію опонентів. Однак кожен наступний легітимаційний цикл, за таких умов, стає менш ефективним та більш ресурсовитрантим, адже, незважаючи на персоніфікований характер технологій, відбувається екстраполяція делегітимаційного впливу на інститут президентства.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисова А. Технології «чорного піару» у політичних процесах сучасності : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2018. 239 с.
2. Мирзоев С. Гибель права: легитимность в «оранжевых революциях». Москва : «Европа», 2006. 232 с.
3. Нарижный Д. Роль политических технологий в современном обществе. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 1999. №4(6). С. 36–42.
4. Рибак І. Інформаційно-маніпулятивні технології політичної делегітимації в Україні: позаелекторальний контекст. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Спец. вип. С. 406–412.
5. Цокур Є. Проблеми легітимності політичної влади сучасної України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 3(71). 411 с.

**Сушина Ольга Олегівна,**

студентка 2 курсу спеціальності Фізична терапія, ерготерапія,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Чумакова К. О.,**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,

Хортицька національна академія,

м. Запоріжжя, Україна

### СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ МАСАЖУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Фізичний стан людини визначає її якість життя та здатність нормально функціонувати в суспільстві. Загально визнаним є той факт, що такі процедури як масаж можуть значно полегшити функціонування та прискорити відновлення після травми, є корисними для пацієнтів будь-якого віку та користуються великим попитом. Зазначений напрям фізіотерапії активно розвивається, тож постає необхідність запозичення досвіду фахівців з-за кордону і вивчення нових технік масажу. Це, в свою чергу, призводить до потреби вивчення терміносистеми галузі в англійській мові, як мові міжнародного спілкування.

Метою наукової розвідки є дослідження структурних особливостей зазначених термінів в англійській мові. Для виконання мети необхідно виконати наступні завдання:

- визначити основні способи термінотворення у досліджуваній галузі;

- виявити структурні моделі утворення багатокomпонентних термінів.

Використані методи включають: метод суцільного вибору, аналізу, синтезу, метод морфемного та словотворчого аналізу.

Результатами цього дослідження є: а) складання глосарію досліджених термінів, б) визначення найчастіше використовуваних моделей. Актуальність обумовлена тим, що терміни зазначеної галузі не є достатньо дослідженими в Україні.

Об'єктом дослідження є термінологічні одиниці, а предметом дослідження є способи термінотворення. Матеріал для дослідження (150 лексичних одиниць) був обраний методом суцільної вибірки з онлайн журналів, словників, довідників, енциклопедій з масажу.

Наукові розвідки таких вчених, як С. Гриньов [1], Т. Каделаки [2], Г. Литвиненко [4], А. Реформанський [5] були присвячені термінологічним системи. Тематична терміносистема вивчалися в працях Р. Коваля [3], К. Чумакової [6], П. Бенджаміна [7], С. Лампа [7].

Наслідуючи думку, що терміни утворюються за такими ж моделями, що і звичайні слова [6, с.68], ми дослідили вибраний масив терміноодиниць та прийшли до висновку, що серед них є терміни, які складаються з однієї лексичної одиниці та терміни, що складаються з декількох одиниць.

## 2. Однолексемні терміни

Серед однолексемних терміноодиниць, було виявлено такі, що утворені морфологічним шляхом, та ті, що утворені шляхом семантичної деривації. Цікаво, що терміни, які складаються з однієї лексичної одиниці, становили лише 18% (27 терміноодиниць) від загальної кількості проаналізованого матеріалу. Серед них: а) 15% це кореневі слова, наприклад, *strain* (напруга), *pathology* (патологія), *method* (метод); б) 85% утворено за допомогою суфіксів та префіксів, наприклад, *friction* (розтирання), *restoration* (відновлення), *tapping* (постукування), *sliding* (ковзання). Слід зазначити, що серед досліджених термінів багато було утворено за допомогою таких префіксів, як *hyper-* та *hypo-*, наприклад, *hyperthermia* (гіпертермія), *hypertonicity* (гіпертонус), *hypothermia* (переохолодження). За нашими підрахунками, найбільш вживаними суфіксами були *-tion*, *-sion*, *-ment*, *-ing*, *-ity*, наприклад, *treatment* (лікування), *disability* (інвалідність), *palpation* (пальпація), *session* (сесія), *stretching* (розтяжка), *vibration* (вібрація).

## 3. Терміни, що складаються з декількох лексичних одиниць

Щодо терміноодиниць, які складаються з кількох слів, серед проаналізованих нами виявлено, що найбільша кількість є двокомпонентними. Найпопулярнішими моделями є Adj + N, наприклад, *active palpation* (активна пальпація), *passive stretch* (пасивне розтягування), *specialized technique* (спеціалізована техніка), *abdominal massage* (масаж живота), *post-event massage* (постівент масаж); а також модель N+ N, наприклад, *body mechanics* (механіка тіла), *sport massage* (спортивний масаж), *muscle cramp* (м'язова судом), *skin lifting* (підтяжка шкіри), *relaxation response* (реакція на релаксацію), *recovery method* (метод відновлення), *massage therapist* (масажист).

Серед термінів, які складаються з трьох лексичних одиниць, найпопулярнішими є такі моделі утворення, як Adj +N +N, наприклад, *acute muscle pain* (гострий біль у м'язах), *myofascial trigger point* (міофасціальна тригерна точка), *active movement technique* (техніка активних рухів), *lymphatic drainage massage* (лімфо-дренажний масаж); а також модель Adj +Adj +N, наприклад, *deep transverse friction* (глибоке поперечне тертя), *proprioceptive neuromuscular facilitation* (пропріоцептивне нервово-м'язове сприяння); та така модель, як N +N + N, наприклад, *postexercise muscle soreness* (біль у м'язах після навантаження), *maintenance sport massage* (обслуговування спортивного масажу), *joint movement technique* (техніка руху суглоба).

Слід зазначити, що термінів, які складаються більш, ніж з трьох лексичних одиниць було виявлено не так багато (лише 4% від усіх досліджених терміноодиниць). Серед них виявлено такі моделі термінотворення: найпопулярніша з них – Adj + N +N + N, наприклад, *healthy scar tissue formation* (здорове утворення рубцевої тканини), *regular maintenance sport massage* (регулярний підтримуючий спортивний масаж), *basic joint movement technique* (основні прийоми рухів суглобів); також була виявлена модель з іншою структурою – N +V<sub>ing</sub> +N + N, наприклад, *exercise promoting weight gain* (вправа, що сприяє набору ваги).

## 4. Висновки

В ході проведеного дослідження, виявлено, що більшість термінів сфери масажу в англійській мові є словосполученнями, що складаються з двох лексичних одиниць (54% від загальної кількості досліджених термінів). Найпопулярнішими моделями є Adj + N та N + N. Лише 18% термінологічних одиниць складаються з одного слова. Більшість термінів, що складаються з одного слова, утворені за допомогою суфіксації, а найпродуктивнішими суфіксами є *-tion*, *-sion*, *-ment*, *-ing*, *-ity*.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение. Москва : Академия, 2008. 304 с.
2. Каделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов. Москва : Наука, 1977. 167 с.
3. Коваль Р. С. Вимоги до терміна реабілітації. Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine : Conference Proceedings, Lublin, 28–29 April, 2017. Lublin, 2017. P. 91–94.

4. Литвиненко Г. И. Способы словообразования как фактор системности в терминологии. Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія», 2007. Вип. 1. С. 142–150.
5. Реформатский А. А. Мысли о терминологии. Современные проблемы русской терминологии. Москва : Наука, 1986. С. 165–198.
6. Чумакова К. О. Способи творення термінів галузей фізіотерапії та ерготерапії. «Південний архів» (філологічні науки), 2020. Вип. LXXXIII. С. 67–70.
7. Benjamin P. J., Lamp S. P. Understanding sports massage. USA : Human Kinetics, 2005. 168 p.
8. Porter S. Dictionary of Physiotherapy. Butterworth-Heinemann, 2005. 414 p.
9. Recovery for performance in sport / C. Hauswirth, I. Mujika (eds.). Paris : Institut National du Sport, de l'Expertise et de la Performance, 2010. 280 p.
10. Rice J. Medical Terminology for Health Care Professionals. New York : Pearson, 2016. 845 p.

**Уличний Андрій Борисович**,  
аспірант 1 курсу спеціальності Музичне мистецтво,  
Львівський національний університет імені Івана Франка,  
*м. Львів, Україна*  
Науковий керівник – **Козаренко О. В.**,  
доктор мистецтвознавства, професор,  
Львівський національний університет імені Івана Франка,  
*м. Львів, Україна*

### **ОСНОВНІ ЦІЛІ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ У ПЛОЩИНІ МУЗИЧНО-ТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

У сучасному світі, під впливом різноманітних наук про людину, поступово зміщується акцент у розумінні сутності та смислу музичного навчання в бік усвідомлення його не як додаткового та не обов'язкового, а як необхідного.

Адже музично-творче виховання людини, розвиток її природної музичності – це не лише шлях прилучення до цінностей культури, а дуже ефективний спосіб розвитку найрізноманітніших здібностей людини, шлях до її самореалізації як особистості. Проблемам початкового навчання гри на скрипці присвячені праці таких дослідників як О. Агаркова, М. Берлянчик, А. Готсдинер, І. Лесман, К. Мострас, І. Сташевська, К. Стеценко, Ю. Янкелевич, О. Андрейко. В той же час залишається невирішеним протиріччя між бажанням дітей долучитися до музичного мистецтва та важкістю початкового етапу навчання гри на скрипці, недостатньою перспективністю і стабільністю його результатів. Адже досягнутий у нашій країні високий професійний рівень скрипкового виконавства майже не впливає на досить скромний стан масової скрипкової культури, про що свідчить відсутність аматорського скрипкового музикування. Найважливішим засобом музичного виховання сучасна музична педагогіка визначає дитяче музикування на інструменті, при цьому навчання прийомам інструментального виконавства не є самоціллю, а слугує загально- та музично-виховним завданням.

Головні цілі музично-інструментального навчання учнів повинні спрямовуватися на сприяння загальному гармонійному розвитку дитини, виявлення та розвиток її музичних здібностей і творчого потенціалу, пробудження любові до музики та формування елементарної компетентності в галузі музичної культури. За визначенням німецького педагога В. Вюнша, духовний досвід людства, що міститься у музиці, "стає надбанням учнів лише у тому випадку, якщо вони самі беруть участь у творчій діяльності (в галузі музики)" [1, с.7].

На думку Т. Тютюнникової початкове музичне навчання повинно відповідати новим вимогам сучасного суспільства, зокрема, забезпечувати: створення умов, надання шансу кожній дитині щодо пошуку та виявлення індивідуальних для неї способів спілкування з музикою; творчий розвиток здібностей через розвиток природної музичності; вивільнення креативності, творення умов для спонтанних проявів творчості; допомогу щодо формування внутрішнього світу та самопізнання (емоційно-психологічний розвиток) [2].

Існують певні переваги навчання дітей гри на музичному інструменті у шкільному молодшому віці, а саме: Навчання музиці стимулює розвиток мозку. Сприйняття музики забезпечується обома півкулями головного мозку; при регулярному прослуховуванні підсилюється інтеграція (тобто взаємодія)

між правою та лівою півкулями. Навчання читанню, письму, рахуванню "навантажує" переважно ліву півкулю, що для дошкільника у силу вікових особливостей не є природнім. Музика допомагає зберегти рівновагу і активізує гармонійну працю обох півкуль. Заняття музикою, безперечно, перед усім розвивають слух. Але доведено, що стимуляція одного органу чуття сприяє розвитку усіх інших. Тобто, розвиваючи слух дитини, ми тим самим стимулюємо розвиток її загальної чутливості в цілому. Разом з розвитком слуху вдосконалюється і зорове сприйняття, покращується координація рухів дитини, підвищується її працездатність [3].

З урахуванням цих позицій визначимо основні якості, які формуються у процесі музикування:

1. Навчання музики покращує концентрацію уваги. Регулярні заняття (звісно, не примусові, побудовані з урахуванням вікових можливостей дитини) дозволяють привчити дитину до зосередженості, допомагають тренувати і удосконалювати увагу, здатність до самоконтролю;

2. Навчання музики укріплює самооцінку дитини. Досвід успіху, який дитина набуває на заняттях музикою, переноситься і на інші сфери її життя. Дитина стає більш впевненою у власних силах і намагається пережити це почуття ще раз. Вона з більшим задоволенням береться за інші справи, оскільки хоче і може впоратися з ними. Так, даючи дитині справжню можливість працювати і досягти успіху, закладається надійний фундамент її самооцінки;

3. Навчання музиці розвиває вміння взаємодіяти з людьми та сприяє формуванню якостей лідера. Адже навчання поєднує індивідуальні та групові заняття, участь у концертних виступах. Діти отримують велике задоволення від того, що грають у ансамблі, у кожного при цьому є можливість виступити соло, відчувати успіх, визнання власних здібностей. Ансамблеве музикування стимулює дитину до самовдосконалення, привчає до вміння слухати власну гру та гру інших. Дитина на власному досвіді переконується, що лише взаємодія з іншими людьми, вміння працювати разом, не вступаючи у конфлікти, призводить до успіху.

На початковому етапі навчання потрібно звертати увагу учня на різницю звуків по висоті і довжині звучання, відмінності регістрів, напрямок руху мелодії (вгору, вниз або на місці). Якщо учень ще не знає назви нот, можна проводити музичні диктанти, використовуючи при цьому зрозумілі дитині асоціації: високі звуки будуть належати, наприклад пташці, а низькі слону. Згодом, можна спробувати диктанти з одним рядком, а потім з двома, вказуючи ладове забарвлення мелодії (наприклад червоні ноти - мажор, а сині – мінор). Таким чином, учень вчиться розпізнавати музичні звуки у різних тональностях.

Ефективним засобом розвитку музичного слуху дітей є спів. Розучування пісеньок, спів їх вголос, а потім про себе (з відтворенням вголос опорних звуків); підбирання мелодій і їх транспонування – все це активізує звукові уявлення учня та допоможе розвивати музичні дані. Якщо дитина може заспівати лише один звук, доцільно починати розвиток слабкого музичного слуху саме з цього звуку (наприклад, пісеньки на ноті «ре»). Учень може зіграти ці пісеньки на скрипці (піцикато), наспівуючи їх про себе, на струнах «ре» і «ля». Згодом потрібно запропонувати учневі почути інший звук, розташований близько до першого (мі бемоль), зігравши або заспівавши його. Тут треба домогтися, щоб учень почув новий звук, запам'ятав його і відтворив голосом. Після засвоєння другого звуку можна переходити до наступного. Так поступово розширюється діапазон засвоєних звуків до терції, кварта. Після цього етапу можна співати пісеньки, що містять інтервали. Спочатку використовуються короткі мелодії [4].

Підбір по слуху на початковому етапі служить проміжною ланкою між співом, вивченням нотної грамоти і аплікатури. Підібравши пісеньку по слуху, учень разом з викладачем записує її. Таким чином, нота стає графічним символом реального звуку. Тоді під час гри по нотах будуть виникати такі зв'язки: бачу (нота), внутрішньо відчуваю (музично-слухові уявлення), граю (ігровий рух), чую і перевіряю (наступний слуховий контроль). При такому підході нотна грамота засвоюється разом зі звучанням у єдності зорових, слухових і моторних уявлень [5].

Багато викладачів бажають працювати зі звичним, традиційним репертуаром, незважаючи на одне з основних правил педагогіки: виховуючи музиканта (і, можливо, майбутнього виконавця) вчитель має прищепити інтерес до творів різних стилів і напрямів. Навіть якщо окремі твори сучасних композиторів і містяться в навчальних програмах учнів, то найчастіше це ті твори, де музична мова більш-менш традиційна і не надає уявлення про характерні особливості музики ХХ ст. Підготовку музиканта в цьому плані потрібно систематизувати, використовуючи спеціальний навчально-художній і особливо інструктивний матеріал.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко О. Виконавська культура скрипаля: теорія та методика формування: [монографія]. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 298 с.
2. Баренбойм Л. Музыкальная педагогика и исполнительство. Ленинград, 1974. 336 с.
3. Белявский А. Теория звука в приложении к музыке. Основы физической и музыкальной акустики. М.: «Книга по Требованию», 2012. 248 с.
4. Медушевский В. Интонационная форма музыки. М., 1993. 262 с.
5. Мазель Л., Цукерман В. Анализ музыкальных произведений. М., 1967. 751 с.

**Umirxujayeva Sumayyo,**  
magistr, Toshkent davlat pedagogika universiteti  
Tashkent, Uzbekistan

## TA'LIM TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI (BOSHLANG'ICH TA'LIM) YO'NALISHI MAGISTRI

Har bir ijtimoiy tuzum kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayoti va turmush darajasi fan va ma'daniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqdir. Fan va madaniyat rivojlanishi ta'lim-tarbiya ishlarining qay darajada olib borilishidan kelib chiqadi. Bu falsafiy aqida davlat ahamiyatiga ega bo'lgan ijtimoiy qonuniyat hisoblanadi.

Yillar davomida ta'lim tarbiya sohasida milliy axloq-odobni qayta tiklash borasida milliy urf-odatlar, turli-tuman an'analarni joy-joyiga qo'yish, milliy qadriyatlarni rivojlantirish xususida juda keskin va buyuk burilishlar bo'lmoqda.

Endi o'quv jarayonini yangilangan dastur va standart talablariga javob beradigan zamonaviy darslar asosida tashkil etish davri keldi.

Oliy ta'lim (shuningdek o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi) mutaxassis kadrlar tayyorlashda bo'lajak o'qituvchilarning metodik mahoratiga, ularni o'qitishning yangi usullarini o'zlashtirishlariga yetarli e'tibor berilmayotganligi ta'lim sifati samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

"Pedagogik texnologiya" atamasi o'qituvchilarimiz orasida ikki xil ma'noda qo'llanilmoqda:

1. Zamonaviy texnika, elektron hisoblash mashinasi, kompyuter, audial, vizual asboblarini ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'llab samaradorlikni oshirish;

2. Ta'lim-tarbiya jarayoni maqsadi, vositasi, natijasini oldindan o'rganish, qayd etish yo'llari bilan o'qituvchining kafolatlangan natijaga erishishini ta'minlash.

Ta'limning kafolatlanganlik natijasi samaradorlikni va maqsadga erishishni belgilaydi. Bundan ko'rinadiki natija maqsadga qancha yaqin bo'lsa, o'quv-tarbiya jarayoni shuncha samarador hisoblanadi va bu ta'limning zamonaviy texnik vositalari va ilg'or texnologiyalarni amalga oshirishning muhim jihatlardan bo'lib, ikkinchi talqin, ta'lim-tarbiya jarayoni maqsadi, vositasi, natijasini oldindan o'rganish, qayd etish yo'llari bilan o'qituvchining kafolatlangan natijaga erishishini ta'minlash. Demoqchi bo'lgan fikrimiz shundan iboratki, o'qituvchi faoliyatining asosini dars tashkil etadi. Ta'lim jarayonining samaradorligini belgilash hamda maqsadga erishishning eng maqbul yo'li va usuli metodni tanlash bilan belgilanadi.

"Metod" atamasi yunoncha - "metodos" so'zidan olingan bo'lib, yo'l, haqiqatga intilish, kutilayotgan natijaga erishish usuli ma'nosini anglatadi.

O'qituvchi metod tanlashda:

*Birinchidan*, o'qitish usuli, o'qish faoliyati usullari bilan chambarchas bog'liq bo'lishiga;

*Ikkinchidan*, maqsadlarga erishishda o'qituvchi o'quvchi hamkorligi o'z aksini topishi shart ekanligiga;

*Uchinchidan* o'quvchilarning yosh, individual psixologik xususiyatiga;

*To'rtinchidan*, mavzularning izchilligi va tizimlilikini hisobga olganlikka e'tibor beradi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan talablar pedagogik texnologiyaning interfaol usullarida o'z aksini topgan. Bular: "Aqliy Hujum", "Yalpi fikriy hujum", "Qarorlar shajarasi", "Zig-zag", "6x6x6", "Qora quti", "BBB", "Klaster", "Panorama" kabi metodlardir.

Ta'lim jarayoniga bu metodlarni qo'llash:

- o'quvchining muayyan nazariy bilimlar puxta o'zlashtirishga;
- vaqtning tejaliishiga;

- har bir o'quvchining faollikka undalishiga;
- o'quvchining erkin fikrlash layoqatini shakllanishiga;
- o'quvchida o'zgalarning fikrini tinglay olish ko'nikmasining hosilbo'lishiga;
- o'quvchining o'z fikrini himoya qila olishiga;

o'quvchida bildirilgan fikrlarni umumlashtira olish ko'nikmasini shakllanishiga olib keladi.

Noan'anaviy o'qitish usullaridan foydalanishdan maqsad nima uning afzalliklari darsning samaradorligini oshirish tamoyillari nimadan iborat degan savolga quyidagicha xosilalar asosida javob berish mumkin.

1. Noan'anaviy o'qitish eng sodda qulay usul.
2. Mustaqil fikrlashni o'rgatadi.
3. Ko'p tarmoqli.
4. Sodda va oson.
5. Bilim boyligini oshiradi.
6. Vaqtdan yutadi.
7. Qiziqarli o'tadi.
8. Darsning samaradorligini oshiradi.
9. Dunyoqarashni kengaytiradi.
10. Tafakkurni rivojlantiradi.
11. O'quvchilarining diqqat e'tiborini tortadi.
12. Har bir o'quvchi bilan individual munosabatda bo'ladi.
13. Xotirani kuchaytiradi.
14. Izlanishga chorlaydi.
15. O'quvchilarni o'z ustida ishlashga chorlaydi.

O'qitishdan ko'zlanadigan maqsad bu davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarini o'quvchiga yetkazishdan iborat. qachonki o'quvchni tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa yoki o'quvchi malaka oshirish uchun mo'ljallangan topshiriqlarni amalda namoyish etib bera olsagina o'qitish muvaffaqiyatli kechdi deb hisoblasa bo'ladi.

Ba'zi mamlakatlarning ta'lim sohasida to'plangan ilg'or tajribalari tahlilidan ayon bo'ldiki, shaxsning intellektual salohiyati, dunyoqarashi, ma'naviy-ahloqiy qiyofasining shakllanishida u mansub bo'lgan muhit, unda qaror topgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy munosabatlarning ahamiyati katta ekan. Zero, ushbu jamiyatda uning tafakkuri, ma'naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishi uchun zarur bo'lgan obyektiv va subyektiv omillar mavjud. Rivojlanayotgan O'zbekiston jamiyatida ta'lim muassasalari, shu jumladan, boshlang'ich ta'lim darslarining ham alohida o'ringa ega. Zero, muayyan kasb-hunar asoslaridan yosh avlodni xabardor etish ularni mustaqil hayotga tayyorlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lum kasbiy faoliyat bilan shug'ullanish shaxsning moddiy ehtiyojlarini ta'minlash uchungina emas, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy taraqqiyoti ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'lim darslarini o'qitishning interfaol usullari asosida tashkil etish ularda tashkil etiladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish, shuningdek, boshlang'ich ta'lim o'quvchilariga bilim berish va ularni tarbiyalashda samaradorlikka erishishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni bo'lib, bunda bir qator pedagogik vazifalar hal etilishi lozim. Ular quyidagilardan iboratdir:

- Boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasida muayyan shart-sharoitlarni yaratish;
- Boshlang'ich ta'lim tabiat darslari pedagog xodimlari o'rtasida interfaol metodlar mohiyatini ochib berishga qaratilgan maxsus o'quv seminarlarini tashkil etish;
- ular tomonidan pedagogik texnologiya asoslarini puxta o'zlashtirilishiga erishish;
- boshlang'ich ta'lim darslari pedagoglarida ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishga nisbatan ijodiy yondoshuv hissini tarbiyalash;
- boshlang'ich ta'lim darslarining o'qituvchilarida texnologik yondashuv asosida tashkil etish ko'nikma va malakalarini hosil qilish;

- boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilari tomonidan ta'lim-tarbiyaviy ishlarni interfaol metodlar asosida tashkil etilishiga erishish;

Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilari o'rtasida interfaol metodlar va ularning mohiyati xususidagi nazariy ma'lumotlarni targ'ib etish muvaffaqiyatini pedagogik jamoa, shuningdek, individual pedagog xodimlarda ularni o'rganishga nisbatan ehtiyoj, qiziqishning yuzaga kelishini belgilaydi. Yuzaga kelgan ehtiyoj hamda qiziqish ularni qondirish imkonini beruvchi amaliy faoliyatni tashkil etishga nisbatan qaror toptiradi.

Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarida pedagogik faoliyatni interfaol metodlar asosida tashkil etish malakasini shakllantirishga quyidagi tamoyillarga amal qilish asosida erishiladi:

1. Boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi yagona maqsadning qaror topganligi.

2. Boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi harakatning izchil, maqsadga muvofiq, tizimli va uzluksiz amalga oshirilishi.

3. Boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etishda mavjud shart-sharoit hamda subyektiv yondashuvlarni inobatga olish.

4. Pedagogik mahorat va iqtidorlarni erkin namoyish etish.

5. Yangi tajribalarni ommalashtirish.

6. Nazariy va amaliy faoliyat birligi.

7. Boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etishda xorijiy mamlakatlarning donor tashkilotlari bilan hamkorlik va hokazolar.

Boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish quyidagi omillar asosida amalga oshiriladi:

1) Obyektiv omillar:

- Boshlang'ich ta'lim darslarida moddiy-texnik bazaning yaratilganligi;

- Ta'lim-tarbiya jarayonining zarur texnik hamda axborotli vositalar bilanta'minlanganligi;

- Boshlang'ich ta'lim darslarida pedagogik monitoring (ma'lumotlar banki) ning tashkil etilganligi, uning maxsus adabiyotlar bilan boyitilganligi;

2) Subyektiv omillar:

- boshlang'ich ta'lim darslarining o'qituvchilarida PT mohiyatini o'rganishga nisbatan ichki ehtiyoj va qiziqishning yuzaga kelganligi;

- Ularda o'z faoliyatlarida PT lardan foydalanishga nisbatan rag'batning qaror topganligi;

- kasb-hunar kolleji rahbariyati va jamoasining o'quv yurti faoliyatini interfaol metodlar asosida tashkil etish yo'lidagi birligi va yakdilligining shakllanganligi;

- boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarining PT mohiyatidan xabardorliklari;

- ularda o'z faoliyatlarini texnologik yondashuv asosida tashkil etish borasidagi ko'nikma va malakalarning tarkib topganligi;

- Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarining o'z pedagogik faoliyatlarida PT ni qo'llay olish mahoratiga egaliklari;

- ularda ijodkorlik, izlanuvchanlik, boshlang'ich ta'lim o'quvchilari orasida ko'tarinki kayfiyatni yarata olish sifatlarining mavjudligi;

- PT asosida pedagogik faoliyatni tashkil etayotgan o'qituvchilarni rag'batlantirib borish va hokazolar.

- Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarining pedagogik faoliyatni interfaol metodlar asosida tashkil etish borasidagi mahoratlari darajasi quyidagi ko'rsatkichlarga muvofiq belgilanadi:

Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilari tomonidan yangi pedagogik texnologiya nazariyasi, uning mohiyati, ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalash, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini oldindan tashhislash, ular tomonidan tashkil etilayotgan o'quv faoliyati mazmunini nazorat qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash, pedagogik faoliyat samaradorligini aniqlash borasidagi nazariy bilimlarning o'zlashtirilishi;

- Boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarida boshlang'ich ta'lim o'quvchilari bilan muloqotni muvaffaqiyatli tashkil etish, pedagogik faoliyatga nisbatan ijodiy yondoshuv, pedagogik vaziyatlarni baholay olish va ularga muvofiq xatti-harakatni tashkil etish malakalari shakllanganligi;

- Pedagogik faoliyat mazmuni, ko'lami, sur'ati hamda samaradorligining yuqori darajasi.

Tadqiqot muammosini nazariy-amaliy asoslarini o'rganish natijasida shu holat aniqlandiki, pedagogik texnologiyalar mohiyatini boshlang'ich ta'lim darslari pedagoglari o'rtasida targ'ib qilish jarayonida ijtimoiy-gumanitar fanlarga nisbatan tabiiy fanlar o'qituvchilari mazkur pedagogik texnologiyalarning nazariy-amaliy asoslarini tez va puxta o'zlashtirishga muvaffaq bo'lganlar. Buning boisi, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakalari, shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorlik drajasini aniqlashga yo'naltirilgan metodlarning statistik xususiyatga egaligidadir. Tabiiy fanlar o'qituvchilarining texnik va axborot vositalari bilan ishlay olish tajribasi va mutaxassislik ma'lumotlariga ega ekanliklari ularni interfaol metodlar borasidagi bilimlardan xabardor etish jarayonida ma'lum qulayliklarni yaratdi. Boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish jarayonidagi imkoniyatlar va tajribalarga tayanish maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi. Xususan, o'quv fanlari bo'yicha tashkil etiladigan mashg'ulotlarning loyihasi ishlab chiqish, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining faoliyatlarini nazorat qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini baholash hamda darslarining samaradorligini aniqlashga imkon beruvchi dasturlarni tuzishda tabiiy fanlar o'qituvchilarining o'rni beqiyosdir.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Kuzmin L. L. , Zyryina S. V. , Malgorova O. V. Proverochnye zadaniya po temam «Rasteniya vesnoy», «Nasykomye i ptisy vesnoy». M. Prosveshchenie 1991g.
2. Yan Amos Komenskiy. Buyuk didaktika. Toshkent.1991
3. Mavlonova R., Rahmakulova N. Boshlang'ich ta'limni integratsiyalash. Toshkent 2011y.
4. Mavlonova R., Vohidova N., Rahmonqulova I., Pedagogika nazariyasi va tarixi (darslik) –T:, “Fan va texnologiya” nashriyoti 2010-yil. 464-bet.
5. Mavlonova R.A. va boshqalar. Pedagogika (darslik). T: “O'qituvchi” nashriyoti. 2002 yil.
6. Novikov A.M. Integratsiya bazovogo protsessa obrazovaniya. Pedagogika. № 3, 1997. -S. 19-22.
7. Проблемы интеграции в образовании: материалы науч. практич. конф.- Orel: OGPU-IUU, 1996. S. 6-11.

#### Internet saytlari

- <http://www.Norma.uz>. O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlar to'plami sayti.  
<http://www.pedagog.uz>.  
<http://www.ziyo.net.uz>. O'zbekiston respublikasi talim sayti.  
<http://www.edustorng.ru/main/book/pedagogtechno.htm>  
<http://dl.nw.ru/theories/technologies> (Kraevskiy V.V. Problemy nauchnogo obosnovaniya obucheniya. – M.: 1977 g.)

**Цимбал Світлана Володимирівна,**  
доктор психологічних наук, доцент,  
Національний університет біоресурсів і  
природокористування України,  
м. Київ, Україна

#### ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ІНШОМОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНШОМОВНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Констатовано, що за даними теоретико-методологічного аналізу основна проблема дослідження обумовлена виявленням протиріччям між запитами практики і рівнем наукової розробки питань іншомовної діяльності та іншомовного мислення особистості на різних етапах її онтогенезу і умов їх розвитку. При цьому особистість розглядається як комунікативно активний суб'єкт, що володіє системою властивостей і здібностей, які забезпечують спілкування засобами іноземної мови і дозволяють їй пізнавати, описувати, оцінювати, перетворювати навколишню дійсність і власну внутрішню мовну картину світу (мовна свідомість) [1]. Показано, що перетворення мовної свідомості здійснюється у когнітивній сфері і залежить від рівня розвитку іншомовних здібностей, в тому числі здібностей мислити іноземною мовою. В якості основного і провідного параметру особистості вбачається певний рівень сформованості іншомовного мислення. Названі в цьому визначенні іншомовні здібності являють собою систему індивідуально-типологічних, соціально-психологічних, ціннісно-смыслових і моральних особливостей особистості.



Відповідно до запропонованих підходів (інтегративно-розвивального, синергетичного, компетентнісного, діалектичного, особистісно-соціально-діяльнісного) до розвитку іншомовної діяльності особистості підкреслюється, що характер іншомовного мислення пов'язаний з особистісним оволодінням іноземною мовою. В такому оволодінні характеристики мислення принципово взаємопов'язані з характеристиками спілкування [3; 4], комунікативними, мотиваційними та емоційними характеристиками особистості, що описують мовну свідомість [5; 6; 7].

Наголошується, що особливу значущість у цьому процесі набувають інноваційні підходи, найбільш повно інтегровані у лінгвопсихологічному тренінгу, який розглядається як метод активного соціально-психологічного навчання і основною метою якого стає активізація потенціалу особистості і розвиток її іншомовної діяльності через активне залучення до вирішення освітніх і соціокультурних проблем. У цьому контексті концептуально важливим постає формування самостійності при навчанні іноземній мові в умовах самоорганізації; надання можливості вибору індивідуальної освітньої траєкторії; синтез навчання і самонавчання, організації і самоорганізації; міждисциплінарність освітнього процесу, професійний контекст змісту навчання, як зазначали Л. Бурлова, О. Вахрушева [1; 2].

Підкреслюється, що зазначений концептуальний підхід забезпечить формування самостійності і градієнтний перехід з рівня репродуктивно-наслідувальної самостійності на рівень пошуково-виконавської і творчої самостійності за допомогою організації та інтеграції самостійної роботи, а в результаті і формування компетенції самоорганізації, зокрема в реалізованих лінгводидактичних та соціально-психологічних умовах інтегративно-розвивального освітнього середовища; методичний супровід процесу формування самостійності; стимулювання мотиваційної сфери особистості; моделювання ситуацій професійного і соціокультурного застосування іноземної мови; забезпечення полілінгвального полікультурного середовища спілкування [2].

Відтворюючи у навчанні природний перебіг мовленнєвого розвитку, необхідно, передусім, пам'ятати про те, що із перших хвилин свого народження дитина вже оточена мовленням, яким повинна поступово оволодіти. Її сім'я, а надалі суспільство, в якому вона росте, саме життя, усе наповнене мовленням, яке постійно звучить, стає тим соціальним і мовленнєвим середовищем, з якого вона черпає як мовну інформацію, мовний матеріал для утворення власної, але зрозумілої світу і необхідною для спілкування з ним знакової системи, так і поведінковий, світоглядний, культурний і мовленнєвий досвіди. Величезне значення для мовленнєвого розвитку дитини має затишок рідного будинку, ніжна любов і турбота матері, тісний емоційний контакт із нею і з усіма близькими людьми, що опікають її, постійно, день у день, що розмовляють з нею і тим самим навчають її.

Мовленнєве середовище утворює не лише мова, що звучить, але і супроводжуючі її світло і колір, запахи і відчуття нового доброго світу.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлова Л.М. Психологические условия развития творческого иноязычного мышления студентов в обучении иностранным языкам: дис. ...канд. пед. н. : 19.00.07. Нижний Новгород, 2010. 212 с.
2. Вахрушева О.В. Методика обучения иностранному языку курсантов военного вуза в условиях самоорганизации: дис. ...канд. пед. н. : 13.00.02. Пермь, 2017. 222 с.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. М. : Лабиринт, 1999. 352 с.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М. : Педагогика-пресс, 1999. 536 с.
5. Засєкіна Л.В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови: дис... канд. психол. н.. Луцьк, 2000. 206 с.
6. Калмиков Г. Дискурс як мовленнєвий вплив. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика : зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький : ФОР Домбровська Я.М., 2018. Вип. 23(1). С. 112-127.
7. Калмикова Л.О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри : навч.-метод. посіб. К. : Слово, 2017. 448 с.

**Швець Дарія Віталіївна**  
студентка 2 курсу спеціальності Журналістика,  
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,  
*м. Харків, Україна*  
Науковий керівник – **Дем'яненко А. А.**,  
доктор філософії, викладач  
кафедри соціальної економіки,  
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,  
*м. Харків, Україна*

## **ПСИХОЛОГІЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ**

Будь-який вид реклами містить засоби психологічного впливу. Соціальна – не є виключенням. Та потрібно пам'ятати про головну відмінність між комерційною та соціальною рекламами: метою, задачею та цільовою аудиторією. Головне завдання такого соціального проєкту – залучення уваги громадськості до важливого явища, найчастіше – проблеми. Соціальна реклама повинна не тільки проінформувати, а й викликати певну реакцію та дію. А без впливу на реципієнта вона була б малоактивною та навряд чи приносила б користь.

Мета: визначити поняття «соціальна реклама», проаналізувати різновиди психологічного впливу на реципієнта та фактори сугестивності.

Завдання:

1. Виокремити особливості соціальної реклами
2. Пояснити принцип навіювання психологічних мотивів на отримувача
3. З'ясувати ефективність психологічного впливу в соціальній рекламі

Соціальна реклама впливає на формування світогляду особистості. Саме вона спонукає до ділення на хороше та погане, корисне та шкідливе.

Всі впливи в рекламній сфері можна поділити на раціональні та нераціональні. Над цією темою працювала З. Антонова. До першої категорії вона віднесла ті дії, що мають логічну аргументацію. А ось на емоції та людські почуття покладається другий тип [1, с. 149-153].

Німецький вчений Гуго Мюнстерберг вважав вплив справжньою зброєю у руках рекламіста. Велику роль відіграє поняття «сугестія», навіювання. В основі лежить тиск на емоції та почуття отримувача. Причиною цього є послаблення свідомого ставлення до інформаційного потоку. Через те, що контент соціальної реклами не «сухий», не офіційний, а навпаки – «живий», соціальна реклама і здобула таку популярність. Всесвітньовідомий афоризм «Хліба та вражень!» є тому прямим підтвердженням, оскільки звичайні розмови вже не впливають на людську свідомість. Саме апелювання до емоцій змушує замислитися над проблемним питанням.

Існує декілька факторів, що впливають на ступінь сугестивності в соціальній рекламі:

- Низький рівень обізнаності у питанні
- Певна невизначеність
- Погіршення психічного стану
- Часові обмеження (нестача часу на перегляд соціальної реклами та роздуми над нею роблять реципієнта більш ураженим)
- Ступінь значущості (актуальна соціальна реклама явно виграє, у порівнянні з малопопулярною)

Соціальна реклама, що спрямована на якісний результат, повинна містити в собі когнітивний (логічний символ), емоційний (візуальна складова та музичне оформлення повинні доповнювати головний посил), комунікативний (стійке словосполучення, наприклад: слоган, який повинен буде закарбуватися у людській пам'яті) та мотиваційний (певне стимулювання до дії) фактори.

Ключову роль займає емоційний мотив, бо саме він визначає ставлення до соціальної реклами: симпатію, антипатію чи нейтральність. Кожна людина має емоційну пам'ять, яка є достатньо сильною. Через це більшість таких рекламних повідомлень спрямовують свою силу на послаблення чи загострення почуття провини або інших відчуттів.

Розділяють позитивні та негативні емоційні мотиви. Перші спрямовані на радість та сміх, часто для досягнення ефекту використовується гумор. Вони потребують обережного ставлення. Іноді те, що

для однієї національності смішне, для іншої може бути абсолютно безглуздом. Рекламний лозунг на захист лісів організації «Rainforest Alliance» «Слідуй за жабою!» гарно спрацював у Америці, а от українці в такого гумору не зрозуміли. Серед інших емоцій можна назвати страх, любов, гордість, патріотизм, свободу тощо [2, с. 1].

Але не треба забувати й про людський розум. Найкращою соціальною рекламою буде та, що має крім тиску на емоції ще й логічне підтвердження. До того ж потрібно постійно розставляти акценти, щоб уникнути нейтральності. Їх можна умовно поділити на м'які, з орієнтацією на позитивну поведінку, та жорстокі, що спрямовані на демонстрацію загроз та виклик почуття страху. Зазвичай останні дають уявлення про наслідки соціальної проблеми.

Потрібно пам'ятати про особливості людського механізму сприйняття інформації. Головне у цій справі – залучити увагу реципієнта. Після сприйняття інформації та емоційного враження настає етап аналізу, розуміння, потім формується ставлення до проблеми чи явища і останнє – активність.

Треба постійно чергувати текст та музичний супровід, щоб уникнути перевантаження дрібницями, які негативно вплинуть на процес зосередження та призведуть до розсіювання уваги.

#### Висновки

Емоційний вплив є важливою складовою соціальної реклами. Його головною метою є виклик дії, але спочатку реципієнт проходить стадії емоційного враження, отримання відповідних мотивів, іноді – емоційне потрясіння. Невіддільною складовою соціальної реклами все ще залишається логічне підтвердження та аргументація. Немалий відсоток припадає також на привернення уваги та її правильний розподіл. Тож, соціальна реклама є ефективною та суспільно-корисною.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова З. О. Психологічні особливості впливу реклами на споживача . 2014. С. 149-153.
2. Соціальна реклама як засіб психологічного впливу на свідомість підлітків: сайт URL: [https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/student\\_nauka/2017-2018/roboty/RiseAndShine.pdf](https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/student_nauka/2017-2018/roboty/RiseAndShine.pdf).

**Шеховцова Дар'я Денисівна,**

студентка 1 курсу спеціальності Початкова освіта,

Хортицька національна академія,

*м. Запоріжжя, Україна*

Науковий керівник – **Фурман О. Ф.**,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних наук,

Хортицька національна академія,

*м. Запоріжжя, Україна*

### КОМУНІКАТИВНІ ВИМОГИ ДО МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕДАГОГА

Культура мовлення та комунікативні вимоги до мовної поведінки педагога є актуальними темами для сучасної педагогічної науки. Педагог має мати сформовану мовно-комунікативну компетентність. Доступне, правильне і зрозуміле донесення інформації (науково-навчальної, художньої, розмовно-побутової) визначається мовною майстерністю вчителя.

Мета дослідження – визначити складові мовно-комунікативної професіограми вчителя початкових класів.

Під комунікативною професіограмою розуміємо вичерпний опис професійно значущих комунікативних знань, якостей і здібностей, комунікативно-виконавчої майстерності, комунікативної техніки, якими має володіти вчитель початкових класів для організації ефективного професійно-особистісного спілкування [4, с. 5].

Учитель початкових класів має бути взірцем для учнів як у діях і зовнішності, так і в ставленні до рідної мови як засобу порозуміння, передачі думки, естетичного впливу. Майбутнім учителям і вихователям треба бути свідомим того, що їх усне мовлення наслідуватимуть діти. А щоб воно було варте цього, потрібно не тільки знати основні вимоги техніки і культури усного мовлення, а й відповідно до цих вимог сформувати навички правильного, точного, логічного, чистого, дохідливого викладу думок [1, с. 2].

У процесі професійної діяльності вчитель спілкується з дітьми, батьками, колегами. Під час навчального процесу й невимушеної комунікації він послуговується мовними засобами науково-навчального, художнього, розмовного стилів мовлення. Високий рівень мовленнєвого розвитку педагога сприятиме ефективному спілкуванню, професійному становленню й росту.

Комунікативна компетентність допомагає вчителю відчувати впевненість у собі, уміння спокійно виходити із нестандартних ситуацій спілкування, він знає, що зуміє знайти для кожного учня ті слова, які йому потрібні, щоб зацікавити предметом і створити творчий взаємозв'язок [5, с. 3].

Основними ознаками культури мовлення педагога є змістовність, правильність, точність, чистота, доречність, багатство і різноманітність, виразність [3, с. 4].

Правильність мовлення – це знання та дотримання мовних норм сучасної української літературної мови. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні елементи мовної культури вчителя [1, с. 3].

Учні беруть приклад з вчителя, тому важливо, щоб мова педагога була виразна, правильна. Використовуючи жаргонізми, суржик, діалектизми, педагог подає неправильний приклад мовлення.

Конфліктні стосунки, які виникають з учителем, можуть призвести до ігнорування навіть його справедливих вимог. Необ'єктивність у ставленні вчителя до учня, неадекватно занижена оцінка його здібностей і знань, нетактовність у спілкуванні можуть викликати глибокі емоційні травми [2].

Організація процесу спілкування на гуманістичних, особистісно зорієнтованих засадах значною мірою залежить від індивідуального комунікативного досвіду вчителя, якого він набуває в процесі життєдіяльності, під час професійно-особистісного становлення в учительському та учнівському колективах, практичного вирішення урочних і позаурочних комунікативно-ситуативних завдань [4, с. 11].

Спілкування відіграє велику роль у педагогічній майстерності. Основні комунікативні здібності вчителя: налагодження контакту з учнями, здатність врегулювати конфліктні ситуації, здібність вплинути на учня тощо.

Учитель, який має великий досвід роботи, комунікативно досконале мовленням, може без проблем донести дітям інформацію зрозуміло, відповідно до їх віку. Через спілкування відбувається не тільки навчання, а й виховання учнів.

Майстерність педагогічного спілкування вчителя з дітьми, батьками, колегами досягається шляхом самоконтролю, самоаналізу і саморегуляції власного психо-емоційного та фізичного стану, поведінки та мисленнєво-мовленнєвих процесів. Для цього потрібна систематична робота над собою, спеціальні аутогенні тренування, психокорекційні вправи, прийоми самонавіювання тощо [4, с. 13].

Сучасна освіта висуває нову вимогу до вчителя загальноосвітнього закладу – володіння навичками академічного письма. Це комплекс умінь: усвідомлювати мовні засоби власне наукового стилю мовлення, писати академічне есе, наукові статті, створювати фрагменти наукових текстів-розповідей, текстів-описів, текстів-міркувань, піддавати компресії чужий текст, групувати джерела, систематизувати матеріал, покликатися на авторитетних науковців, цитувати їхні позиції тощо. Педагог повинен знати правила дотримання академічної доброчесності та заходи щодо попередження й виявлення плагіату. Учитель має вміти вести наукову дискусію, доводити або спростовувати актуалізовані твердження тощо.

Підсумовуючи, відзначимо, що важливими складовими мовного портрета вчителя початкових класів є такі комунікативні здібності вчителя: уважність, урівноваженість, лагідність, почуття такту, терпимість, емоційність, комунікабельність, справедливість, оптимістичність, інтерес до людей, мобільність, доброзичливість, вимогливість до себе, організованість, самовладання і толерантність.

Мовно-комунікативна компетентність – один із чинників професійної готовності, засіб реалізації професійного потенціалу вчителя. Розвинені мовленнєві вміння є показником фахової культури й майстерності, це ознака розвинутого мислення людини. Необхідність формування комунікативно компетентної мовної особистості зумовлюють реалії сучасного світу: висока конкурентність фахівців, зростання соціальної ролі молодшої людини, необхідність розвитку вмінь комунікативно взаємодіяти в спільноті, виявляти й презентувати себе, критично і творчо мислити в процесі розв'язання професійних завдань.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. І. Культура мовлення учителя як засіб професійно-педагогічної комунікації. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/876/1/komunikacia.pdf>.
2. Культура мовлення викладача: психологічні особливості. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/29303/>.
3. Поперечна Л. Ю. Комунікативні здібності вчителя як одна з важливих складових його професіограми. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps\\_2012\\_1\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_14).
4. Сидоренко В.В. Комунікативна професіограма вчителя української мови і літератури в умовах післядипломної педагогічної освіти / В.В.Сидоренко / Науково-теоретичний і прикладний аспекти сучасного викладання української мови та літератури в школі // матеріали обласного семінару-практикуму «Науково-теоретичний та прикладний аспекти сучасного викладання української мови і літератури в школі» у м. Донецьку, 18-20 жовтня 2011р. Донецьк : Каштан, 2011. С. 90-101.
5. Штома Л.Н. Мовленнєва культура вчителя як компонент педагогічної майстерності. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті* : досвід, проблеми, перспективи : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 12-14 листоп. 2012 р. / Львівський держ. ун-т безпеки життєдіяльності, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ; Львів, 2012. Вип. 3, ч. 2. С. 78– 81.

**Шмелёва Виктория Витальевна,**

студентка 4 курса специальности Начальное образование,  
Алматинский государственный гуманитарно-педагогический колледж № 2,  
г. Алматы, Казахстан

Научный руководитель – Магистр социальных наук **Мусаева А. Е.,**  
Алматинский государственный гуманитарно-педагогический колледж № 2  
г. Алматы, Казахстан

## ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА САМООЦЕНКУ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Важнейшая социальная функция семьи — воспитание подрастающего поколения. Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней ребенок находится в течение значительной части своей жизни. В ней закладываются основы личности ребенка, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как личность. Семья может выступать в качестве как положительного, так и отрицательного фактора воспитания.

Большое значение в становлении самооценки имеет стиль семейного воспитания, принятые в семье ценности. Можно выделить три стиля семейного воспитания: демократический, авторитарный, попустительский (либеральный). [1, с 186]

При демократическом стиле, прежде всего, учитываются интересы ребенка. При авторитарном стиле родителями навязывается свое мнение ребенку. При либеральном стиле ребенок предоставляется сам себе.

У младшего школьника обнаруживаются все виды самооценки: адекватная устойчивая, завышенная устойчивая, неустойчивая в сторону неадекватного завышения или занижения. В тоже время они имеют некоторые особенности.

Дети, имеющие адекватную самооценку, активны, бодры, находчивы, общительны, обладают чувством юмора. А это значит, что в семье ребенка любят, уважают, проявляют интерес к его жизни и поддерживают во всех начинаниях.

Дети с высокой адекватной самооценкой отличаются активностью, стремлением к достижению успеха в каждом виде деятельности. В семьях, где воспитывались дети с высокой самооценкой, родители, как правило, привлекали детей к обсуждению различных семейных проблем и планов.

Неадекватность может проявляться завышенной самооценкой. Такие дети переоценивают свои возможности. Это происходит в семье, где ребенка приучают к материальному вознаграждению за любую мелочь и наказывают очень редко.

Дети, у которых занижена самооценка, недовольны собой. Это происходит в семье, где родители постоянно порицают ребенка. Ребенок чувствует, что он не соответствует требованиям

родителей. В. Н. Квинн высказывается по данному вопросу так: «Дети с низкой самооценкой не уверены в себе, у них слабо развито чувство собственного достоинства. У них чаще возникают трудности при общении с другими детьми, которые, в свою очередь, неохотно их принимают. [3, с 285]

Исходя из этого, можно заключить, что самооценка школьника является сложным личностным образованием, в котором находят свое выражение знания ребенка о себе, его активность, направленная на открытие своего «Я» в общении и деятельности.

Для изучения влияния стиля родительского воспитания на самооценку младшего школьника провели исследование на базе средней общеобразовательной школы №121 г. Алматы. В исследовании принимали участие учащиеся 4 «Г» класса и их родители.

Цель исследования: исследовать влияние стиля семейного воспитания на самооценку младшего школьника.

Гипотеза исследования: мы предполагаем, что стиль семейного воспитания и взаимоотношения родителей и детей влияют на самооценку младшего школьника.

Для исследования была применена методика изучения самооценки качеств личности Т. Дембо - С. Рубинштейна. Целью данной методики является выявление уровня самооценки школьника по заранее заданным качествам личности. Мы получили следующие результаты:

из общего количества детей:

32 % имеют высокий уровень самооценки;

56 % имеют средний уровень самооценки;

12 % имеют низкий уровень самооценки.

Таким образом, можно сделать вывод, что большинство детей (56 %) имеют средний уровень самооценки.

Для изучения влияния стиля семейного воспитания на самооценку младшего школьника нами был использован опросник «Анализ семейного воспитания» (Э. Г. Эйдемиллера и В. Юстицкиса), направленный на выявление роли семьи в воспитании ребенка младшего школьного возраста.

Мы выявили, что 20% (5) семей имеют неустойчивый стиль воспитания, то есть испытывают сложности, как правильно воспитывать младшего школьника.

36% (9) семей относятся к либеральным, данные семьи не прикладывают особых сил, чтобы воспитывать своего ребенка, ребенок в этой семье предоставлен самому себе.

К авторитарным семьям можно отнести 12% (3) семей, они предъявляют ребенку огромное количество требований и запретов, ограничивающих его свободу и самостоятельность.

У 32 % (8) семей наблюдается демократический стиль воспитания. Родители в этих семьях склонны обходиться без наказаний, заменяя поощрением.

Мы выявили, что у детей с высоким уровнем тревожности формируется низкая самооценка, что предполагает наличие авторитарного или либерального стиля воспитания в семье.

Для исследования уровня тревожности детей младшего школьного возраста, был использован опросник Захарова. Данная методика направлена на выявление разных видов тревожности: учебной, самооценочной и межличностной.

Полученные результаты свидетельствуют, что у 60% (15 детей) имеет место учебная тревожность, у 20% (5 детей) самооценочная, у 20% (5 детей) межличностная.

Можно предложить, что основным источником тревожности является реальная неуспешность в общении и учении, а также неблагополучный социальный статус (прежде всего общение с родителями и другими взрослыми). Тревожность в общении с взрослыми возникает в ситуациях наказания, частых упреков, игнорирования со стороны взрослых, что влечет неуспешность в деятельности у детей из-за чувства неуверенности, боязни сделать что-то не так, вины за сделанное.

Таким образом, в семьях с авторитарным и либеральным стилями воспитания дети имеют низкую самооценку и обладают высоким уровнем тревожности. В семьях с демократическим стилем воспитания дети имеют адекватную самооценку и средний уровень тревожности. Подводя итоги выполненной нами работы, мы убедились в том, что семья играет решающую роль в воспитании ребенка младшего школьного возраста. Это демонстрирует наша экспериментальная часть исследования, где видно, что особенности воспитания определяются в семье.

Наше предположение о том, что стиль семейного воспитания и взаимоотношения родителей и детей влияют на самооценку ребенка младшего школьного возраста, подтвердилось

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гозман Л.Я., Шлягина Е.И. Психологические проблемы семьи. Вопросы психологии 1985. №2. С. 186 – 187.
2. Квинн Вирджиния Н.. Прикладная психология. С-Пб., М., Харьков, Минск: Питер, 2000г., 560 с.
3. Рубинштейн С.П. Основы общей психологии: в 2 т. М., 1989 Т.1.
4. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. СПб.: Питер, 1999. 656с.

**Шовкова Оксана Дмитрівна**,  
аспірантка кафедри психології та педагогіки,  
Національний університет «Острозька академія»,  
м. Острог, Україна  
Науковий керівник – **Пасічник І. Д.**,  
доктор психологічних наук, професор,  
Національний університет «Острозька академія»,  
м. Острог, Україна

## МЕТАКОГНІТИВНИЙ МОНІТОРИНГ ТА НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЗВО

Зі збільшенням ролі інформації та знань у житті сучасного суспільства студентам необхідно вміти правильно використовувати отримані під час навчання дані та критично їх оцінювати, адже від усвідомлення цієї значущості буде залежати регуляція власного пізнання та ефективне навчання студентів у ЗВО.

S.G. Paris, P. Winograd зазначали, що суб'єкти навчальної діяльності можуть покращити якість свого навчання, вивчаючи своє особисте мислення, а викладачі можуть подавати знання, розповідаючи студентам про ефективні стратегії розв'язання проблем та пояснюючи характеристики мислення [4].

Під час аудиторних годин, самостійної роботи, виконання домашнього завдання, підсумкового контролю за темою або узагальнення ефективності вивчення всього курсу з тієї чи іншої навчальної дисципліни тощо студенти повинні робити висновки, аналізувати те, що було незрозумілим, акцентувати увагу на тому, де у них виникали труднощі стосовно розуміння матеріалу, ставити собі запитання, прогнозувати можливі способи використання інформації у практичній діяльності. Будучи активним учасником навчального процесу, студент систематично зіставляє оцінки власної суб'єктивної впевненості у виконанні будь-якого завдання під час навчальної діяльності (наприклад, оцінює успішність виконання завдань, вказує ступінь впевненості у правильності виконання). Крім того, студент отримує об'єктивну успішність виконання завдання. Саме зворотний зв'язок, урахування результатів конкретних заходів у подальшій навчальній взаємодії можуть позитивно вплинути на якість навчальної діяльності студентів [1].

Застосування студентами особистих когнітивних ресурсів: ментальних структур, мисленнєвих операцій, що виникають у процесі розв'язання задачі, сприяє формуванню метакогнітивного мислення, що дає змогу ефективно використовувати набуті знання, оцінювати та регулювати власні процеси мислення. Метакогнітивний моніторинг є одним з основних чинників успішності навчальної діяльності студентів ЗВО.

У структурі моделі метакогнітивного моніторингу, запропонованої John Flavell, виділяють такі компоненти: метакогнітивні знання, метакогнітивний досвід, цілі та стратегії. За Г.П. Шарапкиної, метакогнітивні знання включають знання стосовно себе, знання з приводу особистих задач, дій або стратегій у їхній взаємодії та сумарного впливу цих чинників на кінцевий результат процесу пізнання. Метакогнітивний досвід передбачає опанування метакогнітивними стратегіями, що включають такі дії, як постановка цілей, планування своєї навчальної діяльності, моніторинг та оцінювання її ефективності. Метакогнітивні процеси виконують функції організації та контролю людиною власної інтелектуальної діяльності. Процес навчання, що є когнітивним за своєю суттю, потребує осмислення дій, що мають місце в процесі активної інтелектуальної діяльності [5].

D. Halpern досліджувала ефективність метакогнітивного моніторингу у навчальній діяльності та виявила наявність кореляційних зв'язків. Так, навчальна діяльність корелює зі здатністю самого суб'єкта правильно оцінювати час та кількість зусиль, необхідних для виконання завдання, а також зі

спроможністю організувати адекватний контроль за цією діяльністю. Важливо, що така здатність до моніторингу особистої навчальної діяльності формується у процесі набуття суб'єктом досвіду, покращуючись за допомогою усвідомленої цілеспрямованої здатності студентів визначати адекватні поточні завдання, шляхом розставляння пріоритетів та зосередження на них значної уваги. У такому випадку активізуються метакогнітивні стратегії, що студенти використовують з метою регуляції особистої інтелектуальної діяльності [3].

Метакогнітивний моніторинг знань може бути помилковим, коли студенти висловлюють надмірну впевненість у тому, що розуміння інформації досягнуто, тобто виявляючи ілюзію знання [2].

Чинниками, що впливають на точність метакогнітивного моніторингу є такі психологічні характеристики, як включеність у навчальну діяльність одночасно з навчальною мотивацією, впевненість у собі, рефлексивність, ступінь оволодіння знаннями, самоефективність, метакогнітивні знання, метакогнітивна активність та метакогнітивна включеність у навчальну діяльність. Особливе місце в психолого-педагогічних дослідженнях відводиться ролі навчальної мотивації, що вважається вагомою передумовою підвищення достовірності метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності [2].

Метакогнітивний моніторинг є достатньо важливою частиною успішної навчальної діяльності, тому що надає можливість студентам відстежувати процес та результат виконання завдання, оцінюючи власні знання. Отже, дослідження метакогнітивного моніторингу є перспективним напрямком у когнітивній психології, оскільки безпосередньо пов'язане з ефективністю навчальної діяльності студентів ЗВО.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августюк, М.М. Формування навичок ефективного метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності студентів. Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. 2018. Т. 23 Вип. 1 С. 6-12.
2. Августюк, М. М. Цілеспрямований педагогічний супровід в оптимізації метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності студентів. Психологія особистості. 2018. № 1 С. 82-88.
3. Балашов, Е. М. Метакогнітивний досвід як передумова розвитку саморегуляції навчальної діяльності студентів. Психологія особистості. 2019. № 1(10) С. 177-185.
4. Доцевич, Т.І. Шляхи та засоби діагностики метакогнітивної компетентності викладачів. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2013. Вип. 46(2) С. 62-74.
5. Терешонок, Т. В. Метакогнитивные компоненты в структуре учебной деятельности. Социально-экономический и гуманитарный журнал Красноярского ГАУ. 2015. №1 С. 175–180.

**Штагер Вікторія Олегівна,**

Студентка 3 курсу спеціальності Спеціальна освіта,  
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,  
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник – **Никоненко Н. В.,**  
доцент, кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти  
м. Дніпро, Україна

### ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОГО ДОСВІДУ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Із плином часу змінюється світ, що сприяє зростанню покоління, яке сильно відрізняється від попереднього, а тому педагогічні технології, визнані дієвими кілька років тому, сьогодні вже не мають таких позитивних результатів. Методи та засоби навчання змінюються відповідно до принципів інноватики [1, с. 18], щодня йде апробація нових форм освітньої діяльності, а тому впровадження інноваційних технологій вважаємо невід'ємною частиною сучасного педагогічного процесу.

Метою нашої роботи є вивчення сучасного досвіду впровадження інноваційних технологій на прикладі їх застосування на уроках у старших класах загальноосвітнього навчального закладу.



Слідом за І. Дичківською [1, с. 15], розуміємо під інновацією вчення про створення педагогічних нововведень, їхню оцінку, запровадження педагогічним співтовариством, застосування на практиці. Під час навчання старшокласників необхідно приділяти увагу заохоченням, зацікавленню до учбового процесу, а тому, використання інноваційних технологій у 9-11 класах є важливою ланкою всіх навчальних дисциплін. О. Махінко [3], наводить приклади актуальних нововведень із трудового навчання, де головним дидактичним завданням є розвиток творчості та абстрактного мислення. На наш погляд, інновації мають тісний зв'язок із інтерактивним навчанням тому, що раніше основою класно-урочної системи була пасивна модель – відповідно до якої, вчитель пояснює, дає готовий матеріал, а учні повинні його вивчити та перенести на практичну роботу, разом із тим існує активна модель, а саме: учень відповідає біля дошки, а вчитель оцінює виконане завдання. Інтерактивна система навчання розуміє під собою взаємодію усіх присутніх у класі: робота між вчителем та учнем і між учнем й учнем, коли викладається не готовий матеріал, а такий, що потребує завершення, коли учні повинні творчо мислити та разом знаходити відповіді на запитання. Такий вид роботи з'явився відносно нещодавно і став у свій час інновацією в освітньому процесі, а зараз на ньому вибудовуються нові інноваційні технології. Пропонуємо розглянути кооперативний метод на уроці трудового навчання, під час якого усі учні націлені на один спільний результат, а від роботи кожного залежить якість. Наприклад, дівчата повинні приготувати борщ, учитель розподіляє етапи роботи на пари учнів, водночас відбувається і парна робота, і групова, а тому всі намагаються виконати своє завдання як найкраще, щоб не стати причиною невдалого результату.

Т. Тирон підготувала доповідь [6], у якій наводить досить велику кількість прикладів нововведень в освітній процес на уроках біології. Наприклад, метод прес-конференцій, під час якої учні, уже після вивчення теми, обговорюють наскільки добре було опрацьовано матеріал, які спірні питання виникали під час роботи, що ще слід вивчити з цієї теми, при цьому вчитель бере участь у дискусії на рівні з учнями, іноді він має можливість плутати їх певними питаннями, або казати неправильні твердження, таким чином – вчитель керує конференцією.

Ми пропонуємо на уроках історії та правознавства такий вид роботи як дебати, вони проводяться за попередньо оговореною темою, мають певні правила. На нашу думку, цей метод має дуже позитивні результати і дарма недооцінюється як дидактичний засіб в загальноосвітніх школах. Такий варіант роботи є позитивним по декількох причинах: по-перше, розвиток таких моральних якостей характеру, як стійкість, силу духу, упевненість і рішучість – усі якості, які дозволяють людині відстоювати свою думку, аргументувати її; по-друге, щоб захищати власну думку, мати можливість помічати помилки в опонента й самому їх не робити потрібно мати міцні знання із даної теми; по-третє, потрібно бути достатньо ерудованою людиною, необхідно постійно розширювати свій кругозір в інших сферах, щоб мати можливість відстояти свою думку, використовуючи різноманітні приклади та знання.

Невід'ємною частиною життя сучасної людини є володіння іноземними мовами, особливо це питання є актуальним для школярів старшокласників, бо для вступу до закладу вищої освіти на більшість спеціальностей необхідно скласти іспит з іноземної мови. Тому педагог, розуміючи важливість даного предмету, повинен вміти зробити урок більш цікавим, інформативним та легким для сприйняття. У статті [4] Н. Никоненко запропонувала такий метод роботи, як запровадження творчих проектних завдань, формою та кінцевим результатом яких є створення учнями авторських відеосюжетів. На нашу думку, цей метод має місце не тільки у ЗВО, а й у загальноосвітніх закладах під час вивчення іноземної мови та може слугувати нововведенням, що буде сприяти підвищенню мотивації та зацікавленості учнів. У роботі звертається увага на можливість створення відеосюжетів різних жанрів: наприклад, повідомлення, репортаж, інтерв'ю, рольові ігрові сюжети та інші. Під час створення ролику учні повинні скласти певний діалог або розповідь англійською мовою, а після всі відео переглядаються класом та аналізуються також англійською мовою. Позитивним результатом є практика в спілкуванні, можливість навчитися правильно структурувати речення і текст, а тому, на нашу думку, такий вид роботи не тільки сприяє швидшому й кращому засвоєнню знань, а ще й допомагає розвинути творчу й комунікативну компетентність учня.

Інновації повинні бути присутніми й в учбовому процесі на уроках фізичної культури, для того, щоб докладніше розібрати це питання звернемося до посібника [2, с. 159]. Звертаємо увагу на те, що для багатьох дітей фізкультура є джерелом енергії, веселощів, і вчитель має це пам'ятати, а тому урок, спрямований на розвиток фізичних можливостей учнів, на зміцнення здоров'я, не повинен перетворитися на велику кількість одноманітних вправ, завдань, де немає цікавих ігор або занять, бо інакше позитивний вплив на фізичний розвиток буде значно зменшуватися. Також на уроках

фізкультури учитель формує стандарти поведінки разом з учнями, тому що фізична форма дитини може стати причиною булінгу, особливо у підлітковому віці.

Останнім прикладом інновацій на уроках у старшій школі, який ми розглянемо, є метод акваріуму на прикладі основ здоров'я, при власній адаптації методу до предмету ми спиралися на О. Пометун [5, с. 110]. На нашу думку, предмет основи здоров'я певним чином недооцінюється як зі сторони учнів, так і зі сторони вчителя, хоча саме у період з 9 по 11 клас учні повинні більше дізнаватися про перехідний вік, про зміни на які очікує їх тіло, про статеве дозрівання. Як можна помітити, ці теми часто роздивляються лише поверхово, із чого робимо висновок, що ми живемо у суспільстві, у якому навіть у 2021 році діти й дорослі бояться та соромляться про це говорити. Дівчата і хлопці повинні розуміти, що з ними відбувається, і дізнаватися це не з інтернету, де можна побачити безліч жакливого матеріалу, а від вчителів та батьків. Ми пропонуємо застосовувати такий метод роботи як акваріум, його суть полягає в тому, що декілька учнів знаходяться в середині імпровізованої ситуації, а інші мають змогу спочатку вислухати внутрішнє коло, а потім прокоментувати їх думку, доповнювати її та аналізувати. Саме на цьому уроці, для такого методу ми пропонуємо обирати, «незручні» теми, бо багато підлітків є невпевненими в собі, замкнутими, бо не мають змоги відкрито поговорити з кимось, про те, що турбує, а вчитель – це не просто доросла людина, це спеціаліст, який завжди дасть чітку й лаконічну відповідь, науково підкріплену інформацію та допоможе розібратися в різних питаннях.

Отже, на опрацьованому матеріалі ми показали, якими важливими є інноваційні технології у старшій школі, їх втілення можливо і необхідно у всіх навчальних дисциплінах. Серед інноваційних технологій варто відзначити: кооперативний метод, метод прес-конференції, дебати, зйомка відеосюжетів та метод акваріуму.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. М. *Інноваційні педагогічні технології*: підручник К.: Академвидав, 2015. 304 с.
2. Зимівець Н. В., Голоцван О. А., Сакович О. Т., Юцишин С. Ю. Спорт заради розвитку : навч.-метод. посіб. з підготовки інструкторів програми / за заг. ред. Н. В. Зимівець. К.: Видавництво «Фенікс», 2017. 208 с.
3. Махінко О. К. *Використання інноваційних технологій на уроках трудового навчання та технології*: навч.-метод. посіб. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-innovaciynih-tehnologiy-na-urokakh-trudovogo-navchannya-ta-tehnologij-24732.html>.
4. Никоненко Н. В. *Класифікація відеосюжетів та їх використання у навчанні студентів ЗВО іноземних мов*: англістика та американістика збірник наукових праць, Дніпро: ЛІПА, 2018. 68 с.
5. Пометун О.І. *Енциклопедія інтерактивного навчання*. К., 2007. 142 с.
6. Тирон Т. І. *Інноваційні технології на заняттях біології*, 2014. URL: [http://nurse.net.ua/images/stories/Docs/Innovation\\_technologics](http://nurse.net.ua/images/stories/Docs/Innovation_technologics).

**Ян Мен'ї,**  
аспірантка 2 курсу спеціальності Освітні, педагогічні науки,  
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,  
м. Київ, Україна  
Науковий керівник – **Капська А. Й.**,  
доктор педагогічних наук, професор,  
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,  
м. Київ, Україна

### КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Ефективність професійної діяльності майбутнього фахівця залежить від багатьох факторів. Серед них особливе місце займає успішна комунікативна діяльність як основа соціальних взаємин, співпраці, досягнення взаєморозуміння і реалізації цілей професійної діяльності, як спосіб самовдосконалення і забезпечення особистісного розвитку.

Розглядаючи комунікативну культуру як компонент загальної культури особистості, ряд науковців [1; 3; 5] роблять акцент не на інструментальних можливостях реалізації комунікативної

культури, а на її загальнолюдських складових: уміння спілкуватися, адекватно відбирати й оцінювати інформацію тощо. В основі комунікативної культури лежать моральні цінності, засновані на загальнолюдських цінностях і моральних принципах спілкування, а також необхідні знання про види і форми спілкування (комунікативна грамотність, компетентність; емоційні стани, культура мислення й мови); оволодіння якостями, необхідними для повноцінного спілкування: здатність до ідентифікації себе з іншими, контроль своїх емоцій, розуміння мотивів спілкування.

У дослідженнях М. Рудь [3] комунікативна культура представлена як:

- здатність до узгодження і співвіднесення своїх дій з іншими, прийняттю і сприйнятливості іншого, підбору і пред'явленню аргументів, висунення альтернативних пояснень, обговорення проблеми, розуміння і поваги думок інших і на основі цього до регулювання відносин для створення спільності навчаються в досягненні єдиної мети діяльності;
- потреба в іншому, в розширенні кордонів комунікацій, зіставленні точок зору, вміння стати на позицію учнів;
- готовність до гнучкого тактичному взаємодії з іншим, до рефлексивної діяльності, до проектування комунікативних умінь і застосування їх в новій ситуації.

На думку В. Саф'янова, комунікативна культура – «це складна, історично змінна система, що має інтеграційний характер і відображає цілісний підхід до процесу спілкування. Дана система включає цінності, які спрямовують процес спілкування, рівень розвитку і особливості суб'єктів спілкування, їхню здатність до взаєморозуміння, міру опанування правил спілкування, способів, засобів, прийомів. Взаємопов'язаними показниками комунікативної культури є: орієнтація на високі етичні цінності; опанування високої психологічної й етичної культури; освоєння «техніки» спілкування» [4, с. 37].

У свою чергу, О. Кравченко розуміє комунікативну культуру особистості як «комплекс сформованих знань і умінь у царині міжособистісного спілкування, які проявляються в ставленні до людей, в умінні контролювати регулювати свою мовленнєву поведінку, правильно аргументувати свою позицію, продуктивно співпрацювати за допомогою вербальних і невербальних засобів та способів спілкування» [2, с. 49].

Таким чином, проаналізувавши сутність поняття «комунікативна культура», варто відзначити, що дане поняття включає в себе:

- 1) орієнтацію на визнання позитивних якостей, сильних сторін, значущості іншого;
- 2) вміння давати позитивний зворотний зв'язок іншому;
- 3) вміння мотивувати інших на діяльність для досягнення цілей;
- 4) конкретні комунікативні вміння: вітати, спілкуватися, задавати питання, відповідати, активно слухати, оцінювати, просити, підтримувати, відмовляти;
- 5) повага до самого себе, знання власних сильних сторін і вміння використовувати їх у своїй діяльності;
- 6) здатність контролювати свій емоційний стан;
- 7) мовну культуру, під якою розуміється володіння літературною мовою, яка виключає лексичні, стилістичні, орфоепічні та інші норми.

Для фахівця як суб'єкта професійної діяльності способом пізнання і перетворення світу виступає професійна культура, а способом перетворення себе - комунікативна культура. В даному випадку, комунікативна культура є сукупністю тих спеціальних комунікативних знань, навичок і умінь, за допомогою яких людина запобігає виникненню психологічних труднощів і прогнозує результативність міжособистісної і ділової професійної взаємодії.

В сучасних умовах комунікативна культура є базовим компонентом професійної підготовки і може розглядатися як система особистісних потенціалів, необхідних для вибудовування шляхів ефективного професійного розвитку. Компетентність у спілкуванні включає досвід історично і культурно обумовленого спілкування, побудова якого часто має варіативні загальнолюдські характеристики, що відображають етнічні особливості. Таким чином, для успішного професійного розвитку необхідно розглядати комунікативну культуру в тому числі, як і основу, яка передбачає знання менталітету, особливостей традицій, звичаїв і етичних правил різних спільнот. В процесі багатопланового спілкування забезпечується єдність взаєморозуміння та узгодженість вчинків, намірів, поведінки, відображаються якості людини як суб'єкта багатонаціональної культури.

Головним завданням у формуванні комунікативної культури майбутніх фахівців є спрямованість діяльності на забезпечення якості освіти випускників. Якість професійної освіти студентів

характеризується не тільки обсягом знань і складом навичок, а готовність до певних видів діяльності, до встановлення взаємовідносин з іншими людьми, що є необхідним в сучасному суспільстві.

Формування комунікативної культури студентів виступає одним з основних умов процесу виховання. Виходячи з того, що комунікативна культура характеризує якість комунікативної діяльності, ми приділяємо особливу увагу цьому процесу в системі професійного розвитку майбутнього фахівця. Підготовка до професійної діяльності передбачає формування структурних компонентів комунікативної культури в різних аспектах: мотиваційно-ціннісному, змістовному і практичному.

На підставі теоретичного аналізу, ми визначили, розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців як компонента їх професійної компетентності передбачає:

- вдосконалення особистісних і професійних якостей майбутніх фахівців;
- формування умінь конструктивно спілкуватися на всіх етапах професійної діяльності, встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми з урахуванням вікових, статусних та соціально-культурних характеристик;
- адекватне та ефективне використання невербального і вербального каналів спілкування в професійній діяльності;
- подолання комунікативних бар'єрів;
- володіння способами саморегуляції та самоконтролю в процесі міжособистісної комунікативної взаємодії, вироблення навичок професійного ведення діалогу тощо.

Комунікативна діяльність постає як умова і засіб формування комунікативної культури. У процесі професійної підготовки студентів культивується ціннісне ставлення до спілкування, висуваються вимоги, яким повинна відповідати комунікативна діяльність майбутнього фахівця.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Гаврилюк О.О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів у вищому навчальному закладі // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць / Гол. ред. д.п.н., професор Буряк В.К. - Кривий Ріг: КДПУ, 2005. - Вип.11.- С.116-121.

2. Кравченко А.И. Культурология: учеб. / А.И. Кравченко. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. -288 с.

3. Рудь М.Г. Формирование коммуникативной культуры будущего учителя начальных классов в педагогическом колледже: Дис. ... канд. пед. наук. - Р-н-Д, 1999.- 132 с.

4. Сафьянов В. И. Этика общения: учеб. пособие [Электронный ресурс]. - М. : Изд-во МГУП «Мир книги», 1998.- 164 с. Режим доступа : <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook123/01/index.html?part-002.htm>.

5. Шовкун М. П. Складові комунікативної культури студентів [Електронний ресурс] / М. П. Шовкун. — Режим доступу : [brar.org.ua/sections\\_load.php?s=culture\\_science\\_education&id=6451&start=2](http://brar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=6451&start=2) .

**Ястребова Валентина Яківна,**  
кандидат педагогічних наук, професор,  
професор кафедри педагогіки та методик навчання,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-ТРЕНІНГІВ**

Розвиток бази цифрових інструментів, які використовуються в освіті, відбувається достатньо інтенсивно. І це стало фактором не тільки оновлення традиційних технологій навчання, а й виникнення нових форматів та моделей організації навчального процесу. Одним із сучасних трендів в освіті став дистанційний навчальний тренінг як інтерактивна форма навчання та розвитку особистості. На жаль, у багатьох випадках навчальний інтернет- тренінг виступає як для викладачів, так і для його учасників як звичайна форма передачі інформації шляхом лекції в синхронному режимі (у чередуванні з асинхронним) та формування певних навичок на практичних заняттях з використанням сервісів та додатків Google. За такого підходу розвиток особистості як завдання тренінгу відступає на другий план і розуміється, що він відбувається паралельно, сам собою. Існування такого підходу в педагогічній практиці пояснюється новизною самого формату дистанційного тренінгу, недостатнім усвідомленням, що тренінг - це не просто засвоєння інформації, а зміна установок, осмислення сенсу будь-яких змін в освіті та

житті взагалі, осмислене опанування нових навичок професійної діяльності та інше. Саме такі цільові установки вимагають суб'єктної активності кожного учасника тренінгу, але у низки педагогів існує недовіра до можливостей використання цифрових інструментів в такому ракурсі, що часто стає причиною другорядного ставлення до психологічних проблем осіб, які беруть у ньому участь.

Першою проблемою є мотивація: що саме спонукало особу до участі в тренінгу? Звичайна для початку тренінгу вправа на виявлення очікувань в дистанційному тренінгу може бути проведена як пряме опитування через мікрофон або в чаті, також можна використовувати сервіс Padlet, спільну дошку в Zoom та ін. І, як доводить досвід, більшість учасників повідомляють, що метою участі в тренінгу є пізнання чогось нового. Це нове за переконаннями більшості повинен надати тренер, залежність результатів тренінгу від власної суб'єктної активності не усвідомлюється. Дослідники відзначають, що показниками результативного, мотиваційного та операційного елементів суб'єктної активності є самоактуалізація, самовідношення та саморегуляція, ці ж компоненти визначають мотиви і результати діяльності [3, с.86-90].

Тому вкрай важливим є використання психологічних вправ, які мають мотиваційний характер: у практичній діяльності тренерів вони мають назву вправи- виклики і спрямовані на сприяння усвідомленню людиною того, що вона ще не знає, не вміє, вирішує недостатньо успішно. Вибір вправи залежить від виду та мети тренінгу. Наприклад, у дистанційному тренінгу «Комунікації учасників освітнього процесу в закладі з інклюзивним навчанням» успішно використано вправу «Апельсини», яка виявила невміння команд домовлятися, виявляти та враховувати інтереси партнерів.

Досить часто як недолік дистанційного тренінгу відзначається відсутність «живого спілкування». Комунікативний бар'єр як психологічну перешкоду на шляху адекватного передавання інформації між партнерами зі спілкування виділяють і дослідники [1,2]. Все це вимагає творчого використання інтернет-ресурсів з метою формування комунікативної компетентності у віртуальному середовищі шляхом проведення занять он-лайн з використанням електронних інструментів (поділ на сесійні зали, спілкування в чаті, вправи на розвиток комунікативної компетентності, використання електронних символів для вираження власних почуттів тощо).

Надзвичайно важливим атрибутом тренінгу є групова взаємодія, командоутворення, що у дистанційному форматі не завжди вдається, але все ж таки можливо при спеціальній спрямованості та використанні вправ на визначення загальних цілей (наприклад, гра «Катастрофа в пустелі»), загальних цінностей (гра «Пересадка серця» та ін.).

Обов'язковим підсумком тренінгу є групова рефлексія, в якій тренером повинні бути створені умови для емоційно-цінісного переживання того, що відбувалося на тренінгу, власних станів, змін тощо. Рефлексію можна провести з використанням мікрофону, записів на сервісі Padlet, малюнків на спільній електронній дошці у ZOOMi.

На сьогоднішній день методика проведення навчального інтернет-тренінгу не є достатньо розробленою. Але є дуже важливим акцентувати увагу на декілька моменатах:

1. Навчальний тренінг передбачає гармонійне поєднання опанування певними знаннями, навичками з одного боку, та розкриттям потенціалу особистості до особистісного зростання, внутрішніх змін, усвідомлення сенсу змін з іншого. Проведення тренінгу в інтернет-режимі зовсім не позбавляє тренера від виконання цього завдання.

2. У вітчизняному досвіді накопичено багатий арсенал психологічних вправ, ігор, спрямованих на мотивацію, формуванню вміння працювати в команді, розвиток комунікативних навичок, і при певній адаптації вони можуть бути використані в інтернет-тренінгах.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Грабар Н.Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2012. № 3–4. С. 82–85. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi\\_2012\\_3-4\\_13.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2012_3-4_13.pdf) (дата звернення 04.05.2021)

2. Козинець І. І. Особливості віртуального спілкування. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2016. № 2. С. 71–75. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer\\_2016](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2016) (дата звернення 04.05.2021)

3. Назар М.М. Інтернет-тренінг як інструмент актуалізації суб'єктної активності дорослих. Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі/за ред. М. Л. Смольсон. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 180 с.

## РОЗДІЛ 8 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ТУРИЗМУ

**Бабко Наталя Миколаївна,**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та медіакомунікацій,  
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка,  
м. Харків, Україна

### ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ЯК ОСНОВА РОЗРОБКИ БРЕНДУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Найважливішою складовою системи управління закладом вищої освіти (ЗВО) є якість його кінцевого продукту – освіти здобувачів. У даному контексті випускники ЗВО є одночасно і прямими споживачами інформації, яку вони отримують у стінах Alma mater, і реалізаторами набутої спеціальності. Сьогодні динамічні ринкові умови, в яких функціонують і гостро конкурують між собою ЗВО України, диктують нові правила менеджменту якості.

20-ті роки XXI століття характеризуються для вітчизняної вищої освіти наявністю ряду проблем, на вирішення яких і покликана спрямувати свою діяльність система менеджменту якості ЗВО. До таких проблем відносяться:

- 1) ліквідація державного регулювання ринку праці та системи розподілу випускників ЗВО;
- 2) наявність жорсткої конкуренції на ринку освітніх послуг;
- 3) стрімкі зміни на ринку праці. Наприклад, у зв'язку зі складними соціально-економічними умовами, які склалися впродовж 2019-2021 рр внаслідок поширення пандемії COVID-19, в Україні та в цілому в світі найбільшої популярності набули такі професії, як менеджер з продажу, веб-дизайнер, програміст, лікар, логіст, маркетолог, педагог. Слід зазначити, що до всіх без виключення сьогодні висувається вимога уміння роботи онлайн. Навіть лікарі вимушені були опанувати інтернет-медицину, а педагоги – набувати навичок інтерактивного коучингу;
- 4) недостатнє державне фінансування системи вищої освіти, у зв'язку з чим виникає неможливість застосування найсучасніших методик навчання та ін.

Вищеназвані проблеми змушують замислитися менеджмент якості ЗВО про те, що прийшов час кардинально змінити підхід до його управління. Якщо ми говоримо про якість, то, як правило, маємо на увазі якість результатів діяльності тієї чи іншої організації. Але ж якість є комплексним поняттям, а тому слід звернути особливу увагу на ефективність процесів, що відбуваються в організації та функціонування системи в цілому.

Таким чином, управління якістю результатами діяльності ЗВО має забезпечуватися через систему менеджменту якості (СМЯ). При цьому, побудова такої системи неможлива без орієнтації на основні принципи Загального менеджменту якості (Total Quality Management, TQM) [3]:

- 1) менеджмент процесів;
- 2) відповідальність перед суспільством;
- 3) орієнтація на споживача;
- 4) орієнтація на результат і досягнення цілей;
- 5) залучення, участь і мотивація співробітників;
- 6) розвиток корпоративного співробітництва;
- 7) постійне навчання співробітників, інновації;
- 8) впевнене керівництво.

У Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка (ХНТУСГ) Центр менеджменту якості був створений ще у 2010 р. з метою «розробки, супроводу, удосконалення та розвитку системи менеджменту якості університету, яка є інструментарієм щодо забезпечення реалізації Місії, Бачення, Цілей та Політики університету з метою підвищення задоволеності споживачів освітніх послуг та наукових розробок» [6].

Основними напрямками роботи Центру менеджменту якості у ХНТУСГ є [5; 6]:

- розвиток та удосконалення системи менеджменту якості;
- забезпечення відповідності системи менеджменту якості стандартам ISO 9001:2015 та ін.;

- залучення та навчання щодо забезпечення та підвищення якості співробітників університету, впровадження ризик-орієнтованого мислення;
- проведення внутрішніх перевірок системи менеджменту якості, а також підготовка, організація та супровід зовнішніх аудитів;
- аналіз та перегляд показників якості (у тому числі рейтинги, SWOT-аналіз стану університету, показники реалізації Стратегії, Політики, системи менеджменту якості та ін.);
- аналіз ризиків щодо надання освітніх послуг і проведення наукових розробок та їх мінімізація;
- бенчмаркінг системи менеджменту якості та ін.

Основною проблемою, що сьогодні стоїть перед ЗВО, є чітке визначення кінцевого споживача освітніх послуг: здобувачі вищої освіти, їх батьки, роботодавці, держава і суспільство в цілому. Тому керівництво ЗВО має розуміти поточні та майбутні потреби своїх споживачів, виконувати їх вимоги і прагнути до перевищення їхніх очікувань.

Як відомо, бренд – це товар або послуга з набором певних характеристик, а також обіцянки тих переваг, що надаються брендом своїм споживачам. Переваги створення бренду для ЗВО є очевидними, так як це інвестиції в майбутнє та можливість отримувати додатковий прибуток. Брендінг ЗВО дозволить з легкістю ідентифікувати його серед інших, ефективно позиціонувати на ринку, спростить процедуру вибору для споживача та буде гарантувати якість освітніх послуг і забезпечувати сталість бренду [1].

Для точного визначення уявлення про бренд ЗВО можна скористатися методом «колесо бренду», який складається з п'яти рівнів: атрибути, вигоди, цінності, особистість і суть (ядро) бренду. Атрибути бренду представляють собою основні характеристики або властивості продукту (якість освітніх послуг, які надає ЗВО) [4]. Вигоди бренду – це результати від використання продукту (отримані знання, уміння і навички). Цінності бренду – це опис емоцій, які відчуває споживач при контакті з брендом (атмосфера у ЗВО, процес отримання знань і т.д.). Особистість бренду – характеристика, яка дозволяє уявити бренд у вигляді людських якостей (інтелектуальний, класичний, інноваційний і т.д.). Суть (ядро) бренду – це сукупна складова усіх попередніх чотирьох рівнів, тобто основна ідея, яка змушує споживача (вступника) обрати саме цей бренд (ЗВО). Ядром бренду ЗВО можна вважати його місію та стратегію.

Застосуємо метод «колесо бренду» для визначення сутності бренду ХНТУСГ [1; 2]:

1) атрибутами бренду є освітні програми, аспірантура і докторантура, науково-дослідницька діяльність.

2) вигодами бренду є залучення інтелектуального потенціалу і молодих фахівців до науково-дослідницької діяльності, підготовка висококваліфікованих кадрів;

3) цінностями бренду є науково-дослідний потенціал ЗВО, класичні традиції підготовки фахівців у поєднанні з інноваційними методами, надійність взаємодії зі стейкхолдерами.

4) особистістю бренду є сучасний фахівець, який володіє глибокими знаннями, здатний до саморозвитку і самовдосконалення протягом всього життя.

5) ядром бренду є місія ХНТУСГ – «просвітництво; визначення і формування сфер нових знань, свобода в їх одержанні; генерація соціально і суспільно значимих ініціатив, заходів; пошук і реалізація інтеграційних форм інноваційної діяльності аграрної освіти, науки і виробництва; виховання на загальнолюдських цінностях успішної, конкурентоздатної, національно свідомої, духовно збагаченої, освіченої особистості; забезпечення високопрофесійною випереджаючою освітою протягом життя громадян України та іноземців; розвиток академічної мобільності студентства і викладачів; підготовка нових поколінь фахівців і вчених - лідерів-організаторів сталого, інноваційного розвитку суспільства; утвердження провідного місця університету в світовому освітянському просторі; служіння інтересам України» [5].

Таким чином, система менеджменту якості ХНТУСГ є основою для розробки його сильного бренду. Але, слід зазначити, що у випадку незадоволеності споживачами якістю ЗВО, буде мати місце факт невідповідності бренду запитам споживачів та неминуче призведе до послаблення його позицій на ринку освітніх послуг.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Babko N., Mandych O., Mykytas A. Current trends in branding development. The II International Science Conference on Science and practical Technologies, January 26-29, 2021, Luxembourg, Luxembourg. 557 p. Pp. 194-197. ISBN - 978-1-63684-353-7, DOI – 10.46299 / ISG.2021.I.II.

2. Babko N., Mandych O., Mykytas A. Creating a brand as the initial stage of branding. The IV International Science Conference «Prospects and achievements in applied and basic sciences», February 9-12, 2021, Budapest, Hungary. 706 p. Pp. 250- 256.

3. What is total quality management (TQM)? URL: <https://asq.org/quality-resources/total-quality-management>

4. Гринько А.О., Атрибути бренду як складова процесу брендингу. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний маркетинг: стратегічне управління та інноваційний розвиток»: до 90-річчя заснування ХНТУСГ, 15 жовтня 2020 р. Харків: ХНТУСГ, 2020. С. 65-68.

5. Місія Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. URL: [https://khntusg.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/1-misija-hntusg\\_vert\\_2019.pdf](https://khntusg.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/1-misija-hntusg_vert_2019.pdf)

6. Навчально-науковий центр менеджменту якості діяльності ХНТУСГ. URL: <https://khntusg.com.ua/unit/navchalno-naukovij-centr-menedzhmentu-jakosti-dijalnosti-universitetu/pro-centr/>

**Васильєва Юлія Віталіївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник - **Юхновська Ю. О.,**  
кандидат економічних наук, доцент,  
завідувач кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **МЕРЧАНДАЙЗИНГ ЯК НАПРЯМОК СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ ПОСЛУГ**

Лікувально-оздоровчий туризм відноситься до найбільш стародавніх видів туристської індустрії. З античних часів люди навчилися використовувати мінеральні води і лікувальні грязі в лікувальних цілях.

Сучасний етап розвитку сфери лікувально-оздоровчих послуг характеризується зростанням кількості місць в засобах розміщення обсягів їх доходів, а також числа відпочиваючих, що пов'язано з декількома факторами:

1. Певний стабільний обсяг фінансування з бюджету і по лінії соціального страхування;
2. Більше путівок стали закуповувати самі підприємства (на їх частку в комерційних здравницях припадає приблизно 30% обсягів продажів).
3. Спостерігається зростаюча активність інвесторів до розвитку лікувально-оздоровчого комплексу, причому в основному не в будівництво лікувальної інфраструктури, а в зведення оздоровчих об'єктів.

Згідно з даними Всесвітньої Туристичної Організації (UNWTO), лікування і реабілітація - найбільш значні туристичні мотивації.

Лікувально-оздоровчий туризм досить складний з точки зору організації видів діяльності: його основу складає медичне обслуговування, що вимагає спеціальних знань і навичок. Для даного виду відпочинку необхідні специфічні типи і види природних ресурсів, спеціальна медична база, кваліфікований медичний персонал, постійні наукові дослідження. Для організації відпочинку та лікування потрібне створення комфортної обстановки, що забезпечує формування особливої курортної культури - дотримання певних норм і правил поведінки людей на відпочинку з урахуванням віку і стану здоров'я відпочиваючих. Все це обумовлює необхідність розробки і впровадження спеціальних підходів до маркетингу курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей, головною метою якого є задоволення рекреаційних потреб людей за рахунок застосування різноманітних лікувальних факторів курортів і лікувально-оздоровчих місцевостей.

Так, за визначенням О. Лозової, маркетинг в туризмі — це діяльність з планування та розробки туристських товарів і послуг, продажу, просуванню, стимулювання на них попиту та ціноутворення [1, с. 35].



О. Телетов під маркетингом у галузі туризму розуміє систему вивчення туристичного ринку, всебічного впливу на покупця, його запити з метою надання максимальної якості туристичному продукту і одержання прибутку туристичною фірмою [2, с. 30].

Сьогодні «мерчандайзинг» - затребуваний і перспективний напрямок для бізнесу, спрямований на побудову маркетингової стратегії компанії з метою збільшення продажів. Мерчандайзинг є частиною процесу маркетингу та визначає методику успішного продажу того чи іншого товару. Цей термін асоціюється з роздрібною торгівлею, асортиментом товарів, що продаються в магазині, способами їх викладки, рекламними матеріалами тощо. Але на сьогоднішній день, мерчандайзинг важливий і для тревел-індустрії.

Мерчандайзинг - це тематичне оформлення торгових прилавків, вітрин, розміщення самого товару в торговому залі, подання відомостей про товар, всі прийоми, які спрямовані на збільшення обсягів продажів [3]. Стратегічна мета мерчандайзингу - стимулювання збуту; тактична мета або його завдання - це підвищення попиту і інтересу з боку споживачів сегмента ринку, підвищенні інтерактивних комунікацій усередині сегмента ринку.

Мерчандайзинг лікувально-оздоровчого бізнесу можна зустріти на наступних предметах: табличках на дверних ручках з зовнішньої сторони дверей кімнат, рушниках, халатах, капцях, візитних картках, листівках, магнітах, книга відгуків та пропозицій, розташована в кожному номері. При розміщенні останнього інструменту комунікації необхідно сповістити персонал про те, що даний предмет не є фактором впливу на персонал, щоб уникнути награних ситуацій як негативних, так і позитивних.

Збільшення асортиментного ряду дозволить клієнтові більш ретельно задовольнити його потреби. Але тут виникає проблема, якщо споживач робить свій вибір орієнтуючись на колір, світло, форми мерчандайзингу та рекомендації довірених осіб, то як зробити оптимальний вибір послуги в лікувально-оздоровчому секторі, як клієнта познайомити з переліком послуг, що надаються, як стимулювати збут.

Естетика в лікувально-оздоровчій сфері відіграє не останню роль при виборі місця для потенційного споживача послуг. Притому, естетика не тільки фактична, а й віртуальна - наповнення інтернет сайту і мерчандайзинг. Професійно зроблені фотографії визначають практично вирішальну роль при виборі відпочинку або профільованого лікування в лікувально-оздоровчій організації.

Необхідно вибудовувати мерчандайзинг таким чином, щоб він був не самоціллю, а інструментом просування.

Добре працює система надання гнучких знижок, яка є інструментом сучасного ринку (Табл. 1.) [4].

Табл.1.

Напрями та заходи щодо стимулювання збуту санаторно-курортних послуг

№	Напрямок стимулювання збуту послуг	Захід
1	Залучення більшої кількості клієнтів	Надання знижок на колективні заявки
2	Залучення постійних клієнтів	Гнучка система скидок
3	Залучення матеріально нестійких громадян	Укладення договору з банком про надання позичальнику-клієнту кредиту

Маркетологам потрібно формувати смак і виконувати роботу не тільки формально (для написання звіту про виконану роботу), але і орієнтуватися на залучення нових і утримання старих клієнтів, а також формування позитивного іміджу в колах суспільства - потенційної аудиторії. Чим лояльніше переконання у аудиторії по відношенню до курорту, тим краще працює відділ продажів путівок.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Особливості використання маркетингу в діяльності туристських підприємств. Культура народів Причорномор'я. 2012. № 253. С. 35–36.
2. Телетов О.С. Особливості та перспективи маркетингу туристичних послуг в Україні. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2012. № 1. С. 21–34.

3. Зміст та завдання мерчандайзингу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pidru4niki.com/11680524/marketing/merchendayzing>

4. Саргаєва, Н.Ю. Оценка конкурентных позиций предприятия и формирование конкурентного преимущества – [Електронний ресурс] режим доступу: <http://sargaev.ru/?p=683>.

**Василюк Валентина Володимирівна,**

студентка 4 курсу спеціальності Туризм, ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»,

*м. Луцьк, Україна*

Науковий керівник – **Зубехіна Т. В.,**

кандидат педагогічних наук, доцент,

ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»,

*м. Луцьк, Україна*

## **ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ У ГОРОХІВСЬКОМУ РЕГІОНІ ВОЛИНИ**

Багата історико-культурна спадщина, озера, річки, ліси з цілющими дикоростучими ягодами та грибами, лікувальні торф'яні грязі, джерельні мінеральні води чотирьох типів, мисливство, рибальство створюють всі необхідні передумови для організації і функціонування на території Волині практично усіх видів туризму. На даний момент сільський туризм високими темпами поширюється на території нашої країни. Відпочинок у сільській місцевості, який раніше набув поширення у Європі, стрімко розвивається в Україні. Українська мальовнича природа приваблює своєю красою туристів та дозволяє розвивати сільський зелений туризм.

За Законом України Про сільський та сільський зелений туризм, сільський туризм – відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості. Сільський зелений туризм - відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому будинку або на території особистого селянського господарства [1].

Протягом останніх десяти років кількість туристів у світі значно зросла, сфера сільського зеленого туризму на сьогодні стала найбільш динамічно зростаючим сектором світового туристичного господарства.

Люди з міста їдуть у село задля того, щоб пожити в сільській місцевості, похарчуватися здоровою їжею, відпочити від метушні у місті, також заради оздоровлення. У селі туристів чекають такі розваги як: прогулянки лісом, верхова їзда на конях, риболовля, катання на санчатах, відвідування об'єктів історичної та культурної спадщини, тощо.

Відомо, що сільське господарство є специфічною галуззю економіки. Це проявляється в тому, що на відміну від багатьох інших галузей, результати його діяльності значно залежать від природно – кліматичних умов та забезпечення подальшого розвитку аграрного сектора шляхом удосконалення системи захисту господарств. У кожному селі є чисте повітря, ягоди, ліси, квіти, природні або штучні водойми, домашні тварини, сільські продукти харчування тощо. І все це користується попитом як українських, так й іноземних туристів .

В Україні є усі необхідні передумови для розвитку відпочинку в селі. Представники Горохівської територіальної громади рухаються у вірному напрямку – намагаються активно розвивати сільський зелений туризм на своїй території. На території ОТГ існують такі привабливі туристичні місця, як місто Горохів, місто Берестечко, діє ферма де розводять коней поні, тощо.

Горохів вважається одним із найдавніших поселень Волині, перша писемна згадка 1450 року. До жовтня 2020 року – районний центр Горохівського району Волинської області. На території міста виявлені залишки городища часів Київської Русі. Тут розташований Горохівський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва XIX ст.. Його колекція нараховує понад 60 видів цінних екзотичних дерев та кущів. Його землевласникам Тарновським, а пізніше – поміщиці Свистуновій –Вейнмерн [2].

Проаналізувавши досвід організації сільського зеленого туризму в Україні можна зробити висновок, що ця робота у 9-ти випадках із 10-ти не є формою професійного бізнесу .Однак є пристойним періодичним джерелом доходу для сім'ї. Розвитком агросадиб можуть займатися усі хто бажає. Головне – мати вільні або умовно вільні житлові приміщення у власних будинках або квартирах, придатні для розміщення і харчування гостей. Успіх в організації такого виду власної справи можливий

при умові, комунікабельності господарів, співпраця з партнерами уміння планувати час та витрати. Серед проблемних моментів в організації сільського зеленого туризму можна виділити незадовільний стан сільських доріг, який значно погіршує туристичну привабливість малих населених пунктів.

Ще одним основним туристичним об'єктом вважається місто Берестечко. Місто здобуло свою славу у зв'язку з битвою, що відбулася біля нього, між військами Б. Хмельницького та польського короля Яна Казимира Третього. Місто відоме своїми культурними пам'ятками. У Берестечку знаходиться пам'ятник Олександрю Пронському, Богдану Хмельницькому, Тарасу Шевченку та воїнам Української галицької армії, каплички на честь дівчат-слов'янок «Свята Текля» [2].

На території міста розташовані два величних храми: православний Свято-Троїцький собор та католицький Свято-Троїцький костел. Та найбільшою пам'яткою біля Берестечка є музей-заповідник «Козацькі могили».

Поблизу Горохова, у селі Цегів, діє єдина в області ферма, де розводять маленьких коней. На фермі проводять уроки верхової їзди, кінні прогулянки, екскурсії, фотосесії на будь-який смак. Батьки привозять сюди дітей для іпотератії з усією областю. Спілкування з поні дає позитивні емоції, а їзда розвиває всі групи м'язів. Тому верхова їзда корисна хворим на ДЦП і навіть здоровим.

Також туристам відкривається можливість відвідати заповідні території місцевого значення Горохівського району, серед них:

- Ландшафний заказник «Луга-Рачинська»
- Загальнозоологічний заказник «Бужанівська дача»
- Орнітологічний заказник «Холонів»
- Гідрологічний заказник «Гнила Липа»
- Ботанічна пам'ятка природи Бук – патріарх»
- Ботанічна пам'ятка природи «Ділянка лісу»
- Заповідне урочище «Холонів»
- Парк –пам'ятка садово-паркового мистецтва «Берестечківський»
- Парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва «Горохівський» [2].

Отже, сільський зелений туризм – одна з найперспективніших сфер в туристичному бізнесі Волинської області. Він здійснює позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, історико-культурної спадщини регіону, зменшує кількість безробітних, а також розширює канали реалізації продукції підсобних господарств селян.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині: Теорія, практика, перспективи. / В.І. Павлов, Л.М. Черчик. Луцьк : Надстир'я, 1998. 124 с.

**Гапоненко Яна Анатоліївна**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.**,  
кандидат економічних наук, доцент,  
в.о. завідувача кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ВПЛИВ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РОЗВИТОК ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Розвиток інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в даний час набуває все більшого значення для підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій, впливає на обсяги туристичних потоків і економічні показники не тільки туристичної галузі, а й області в цілому. Підвищення туристичної активності в регіонах викликає необхідність внесення змін в розвиток туристичної інфраструктури, поліпшення її якісної складової. У свою чергу, це вимагає глибокого наукового вивчення, розкриття закономірностей і виявлення основних тенденцій розвитку як

туристичного ринку в цілому, так і окремих складових його елементів, зокрема, інфраструктури. Важливе значення в створенні конкурентної переваги дестинації мають наукові знання як фактори розвитку виробництва і формування інноваційного потенціалу дестинації. На сучасному етапі в процесі формування диференційованих видів туризму, інтеграційних процесів, розвитку інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму та інноваційних технологій важливе значення набуває наукове вивчення закономірностей розвитку туристських дестинацій, необхідне для підвищення конкурентоспроможності (привабливості) не тільки дестинацій, а й установ, що надають лікувально-оздоровчі туристичні послуги, що впливає на обсягах туристичних потоків і економічних показниках розвитку регіону.

Серед причин зниження туристичних потоків, фахівці туристичного бізнесу і представники органів влади виділяють: нестабільну економічну ситуацію в країні; недостатнє залучення інвестицій в туристичну інфраструктуру регіону; відсутність екологічної сертифікації туристичного продукту. А також відсутність стратегії розвитку підприємництва в сфері туризму і рекреації, слабе позиціонування регіону на міжнародному туристичному ринку, нераціональне використання природних ресурсів, відсутність системи управління якістю послуг в більшості готелів.

Таким чином, в економічній системі туристичну галузь слід відносити до інфраструктурній сфері, зокрема до соціально-культурної інфраструктури. Туризм забезпечує потреби людини у відпочинку, розвагах і т.п. У той же час, як вид економічної діяльності, лікувально-оздоровчий туризм не може існувати без відповідної інфраструктури, яка, в свою чергу, забезпечує підприємницьку діяльність цієї галузі.

Необхідно відзначити, що з одного боку, міста-курорти динамічно розвиваються, але з іншого боку, низька рентабельність санаторно-курортних комплексів, що підтримують розвиток туристичної галузі, може привести до деградації цієї галузі. Оскільки в даний час стимулювання культури і мистецтва стає важливою умовою економічного розвитку, курортам необхідно піклуватися щодо креативного клімату, так як міста з розвинутою культурою притягують більше креативних людей і туристів.

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму неможливо без інформаційної інфраструктури, стимулюючої збут послуг туристичної галузі. Організація інформаційного забезпечення підприємницької діяльності в туризмі багато в чому визначає успіх підприємця на ринку. Перш за все, необхідна правова інформація, яка забезпечує регулювання, як підприємницької діяльності, так і туризму.

Інформаційна підтримка підприємництва у лікувально-оздоровчому туризмі повинна формуватися як державний інформаційний ресурс і як ресурс ділової, підприємницької, комерційної інформації. Саме ділова інформація для підприємців дозволяє здійснювати пошук партнерів, просування продукції та послуг лікувально-оздоровчого туризму.

Використання Інтернет-технологій можна розглядати як найперспективніший напрямок в українському лікувально-оздоровчому туристському бізнесі. Компанії, що мають свої сайти або сторінки в Інтернеті і використовують Інтернет-системи бронювання, отримують нові високоефективні маркетингові канали просування своїх послуг.

Слід зазначити, що в перспективі особливу увагу необхідно приділяти дослідженням інфраструктурного забезпечення підприємницької діяльності у лікувально-оздоровчому туризмі, тому що воно є головною умовою успішного розвитку лікувально-оздоровчого туризму і визначальним чинником зростання туристичних потоків.

**Horiunova Kateryna,**  
senior lecturer of tourism department  
Donetsk State University of Management  
*Mariupol, Ukraine*

## **HOSPITALITY INDUSTRY 2021: CURRENT TRENDS AND ASPECTS**

As the world adjusted to life under travel restrictions and quarantines where people largely stayed home in fear of contracting the virus, the sector came to a near-total standstill. Now industry leaders are focused on breaking through in the face of adversity and setting the industry back on the road to recovery.

As we re-imagine the future of tourism, and explore policy recommendations, four trends are expected to lead the way through recovery and beyond:

Demand evolution. Traveler preferences and behaviors have shifted toward the familiar, predictable, and trusted. Domestic and regional vacations and the outdoors will reign in the short-term, with tourism businesses and destinations already adapting. It will be vital, however, to ensure early stimulation of the all-important recovery of international travel. Transparent communication will be even more important to travelers in spurring demand. Though the longevity of these shifts is still unclear, the Travel & Tourism sector has a unique opportunity to rethink prevailing business models and co-create with local communities as it considers its most valuable asset: its people.

Health and hygiene. Health and safety are paramount in this new era. Personal experiences, advice from experts, and concerns for distancing will guide consumer behavior in the short- to mid-term. Businesses will have to collaborate even more closely with their extended value chains to ensure readiness and the implementation of likeminded protocols, such as WTTC's Safe Travels protocols. In this context, trust, extensive communication and the flow of accurate information, between travelers and employees, businesses and suppliers, and visitors and local communities; will be a leading engine in the recovery of the sector.

Innovation and digitization. COVID-19 is proving to be an unexpected catalyst in the tourism sector's quest for innovation and the integration of new technologies. Amid stay-at-home orders, digital adoption and consumption are on the rise, with consumers now expecting contactless technologies, including biometrics among others, as a basic prerequisite for a safe and seamless travel experience. Cybersecurity is only becoming more important, particularly as remote work becomes the norm in the short to medium term and as identities are digitized. While digitization offers tremendous opportunities, precautions are needed to make sure employees and local communities are not left behind. Interestingly, the acceleration of the digital agenda is one positive outcome of this crisis.

Sustainability. From widespread unemployment and anti-racism movements to the restoration of natural habitats and the impact on ecosystems, the world has been re-invigorated to tackle social, environmental, and institutional sustainability. In particular, heightened public awareness of the environment and wildlife markets and poaching has boosted advocacy for wildlife protection as well as ocean preservation. Businesses are facing growing scrutiny, for both their environmental track record and their support for diversity and inclusion. Given the high participation of women, minorities and youth compared to other sectors, tourism has a unique ability to further protect and engage vulnerable groups whilst reducing poverty and inequality. This is the time for the sector to accelerate the meaningful changes that will make a lasting difference for future generations. The pandemic has forced people to pay close attention to health, and everything suggests that the trend will last for a long time.

Expert authors in the future of hospitality researches argue that «cleanliness» is the industry's word for 2021. And a survey by Oliver Wyman showed that most people choose a hotel based on the cleaning quality and the health safety level [1].

All above analysis allows us to draw to conclusions about the current trends in the hospitality industry:

Personalization. Creating unique impressions and experiences is an essential part of hospitality. Personalization will be the hospitality trend in 2021. Guests want hoteliers to take their wants and needs seriously by offering personalized service. 80% Qubit surveyed consumers openly state that they always change their choice in favor of an offer that satisfies their personal desires. At the same time, 25% of customers are more loyal to a travel brand if they receive relevant offers that meet their personal needs instead of mass mailings of tours that they would never book [2].

Technologies. Modern trends in the hospitality industry are closely related to technologies that have taken over the world. In 2021, innovation will help to improve customer service, health and cleanliness. A striking example of the hospitality technology application is the check-in at a completely contactless hotel using an electronic key.

Sports and recreation. People believe that sports are a great way to relax and improve their quality of life. Hotel guests seek relaxation and are willing to pay for it, according to the Global Wellness Institute [3]. A new hotel business trend will be the expansion of the services list that will help clients stay active and keep fit. The winners are hotels with gyms and spa centers, as well as those offering individual nutrition programs and sports training.

While the road ahead may appear uncertain, experts anticipate that the challenges along the way can and will be converted into opportunities by the hospitality sector. The sector will pivot, stretch, and adapt and ultimately return stronger. The sector's success will be dependent on all its key stakeholders, from

governments and businesses, to employees and destinations, including local communities and even travelers, proactively coming together and supporting tourism.

## REFERENCES

1. The future of travel & tourism in the wake of COVID-19. URL: <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2020/>
2. The journey to advanced personalization. URL: <https://www.qubit.com/research/the-journey-to-advanced-personalization/>
3. Wellness industry statistics & facts. URL: <https://globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts/>

**Гончаренко О.,**

кандидат фармацевтичних наук,  
доцент кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ТУРИЗМОМ НА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Конституцією України визначено, що людина, її життя і здоров'я є найвищими соціальними цінностями держави. Формування здорового способу життя, виконання здорових, всебічно розвинених, патріотично налаштованих молодих громадян має стати державним пріоритетом, стрижнем який об'єднує народ України в його намаганнях до національного відродження.

У 2012 р. представники 53 країн Європейського регіону на сесії Європейського регіонального комітету Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я затвердили основи нової регіональної політики «Здоров'я 2020» Основна мета такої політики покращити здоров'я для всіх.

На сьогодні в Україні впроваджуються певні кроки щодо збереження та зміцнення здоров'я її громадян, зокрема такі як спорт, туризм, валеологічна освіта. Немає більшої цінності, ніж здоров'я. Здоровий спосіб життя – це єдиний стиль життя, який сприяє відновленню, збереженню і покращенню здоров'я людини. Свідчення цього затвердження можна знайти у матеріалах Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я де є данні про те, що здоров'я населення на 50% визначається способом життя, на 20% - спадковістю, на 20% навколишнім середовищем і тільки на 10% - якістю медико-санітарної допомоги [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що поняття здорового способу життя необхідно розуміти ширше, не тільки як конкретні форми життєдіяльності, але й як систему ціннісних орієнтацій, інтересів, моральних установок, спрямованих на оздоровлення людини. Кардинальна зміна поглядів молоді на своє здоров'я повинна ґрунтуватися на новій системі цінностей, яку потрібно розглядати, як сукупність переконань, що визначають внутрішні мотиви поведінки особистості. Серед ціннісних орієнтацій, які сприяють розвитку мотивацій до турботи про власне здоров'я, важливе місце повинне зайняти живе спілкування з природою.

Мета тези – розглянути розвиток дитячого та молодіжного туризму, як один з шляхів формування мотивації молоді до здорового способу життя.

За останні роки в Україні прийнято багато державних програм та законів, що регламентують питання зміцнення та розвитку здоров'я дітей та молоді. Але більшість заходів, які проводяться в навчальних закладах, мають досить низьку віддачу. Ця проблема пов'язана з тим, що у багатьох випадках розуміння здорового способу життя не усвідомлюється підлітками як цінність і тому вони не відчують у ньому потреби. Заохочування до здорового способу життя формуються в процесі виховання і навчання, який має бути системним.

В Україні у процесі фізичного виховання, яке здійснюється у всіх навчальних закладах освіти, використовуються різні засоби і методи культури фізичної освіти. Але, не дивлячись на деякі досягнення з фізичного виховання існує низка питань щодо кінцевої дієвості проведеної роботи. Було б помилкою зосередити всю увагу тільки на розвиток фізичної культури і не використовувати інші підходи до формування здорового способу життя молоді.

Існує ще один шлях до покращення здоров'я учнівської і студентської молоді – живе спілкування з природою. Історія людства з незапам'ятних часів знала, що сонячне світло, чиста вода і свіже повітря – це і цілителі у боротьбі з хворобами. Природа – це унікальне джерело емоційного та духовного виховання, і живе спілкування з природою сприяє формуванню мотивацій до здорового способу життя у молоді. Природний ландшафт впливає на послаблення стресового стану, зближує підлітка із природою, залишає у його свідомості відчуття гармонії, а також впливає на його здоров'я [4].

Дуже важливий засіб, що забезпечує молоді можливість перебування у природному середовищі – це туризм - одна з найпопулярніша форма активного відпочинку, яка поєднується з активним пізнанням навколишнього середовища. Позитивна функція туризму полягає в тому, що туризм сприяє фізичному, психологічному та моральному вихованню молоді.

Існують такі види туризму: походи та подорожі, піші і транспортні екскурсії, туристські злети, збори, різні види туринських змагань, туринські табори. В останній час з'явилися такі форми, як спортивний та краєзнавчий туризм, все більшої популярності набуває так званий екотуризм – туризм з екологічно значимим наповненням, специфічна форма діяльності людей, які у спілкуванні з природою вибудовують свої відносини з нею на основі взаємної вигоди, щоб людина отримала від такого спілкування певний фізичний, інтелектуальний та емоційний запас міцності і природа пр. цьому не постраждала [2, 5]. Основними цілями екотуризму при цьому виступають: екологічна освіта, вироблення етичних норм поведінки в природному середовищі, відновлення духовних і фізичних сил людини, забезпечення повноцінного відпочинку в умовах природного середовища [2].

Серед шкільної та студентської молоді найбільш поширені одноденні та багатоденні походи у природу. До позитивних рис туризму (особливо екологічного), що сприяють оздоровленню молоді людини можна віднести:

1. Фізичне навантаження – подорож в загородній місцевості на свіжому повітрі сприяє фізичному загартуванню і рухової активності (профілактика гіподинамії). Фізичне навантаження під час походів сприяють розвитку сили, укріплюють функціональні системи організму, підвищують обмін речовин в організмі людини. Характер і міра фізичного навантаження повинні відповідати стану здоров'я туриста.

2. Психоемоційний вплив – природний ландшафт з його яскравими рослинами заспокоює нервову систему, підвищує фізичне та емоційне почуття людини, стимулює життєвий тонус.

3. Фактор соціалізації – людина перебуває в природному середовищі в колективі, тут розкриваються всі риси людського характеру, розвивається здібність аналізувати особисті вчинки та дії своїх товаришів.

4. Масовість – сучасний туризм в нашій країні це пішохідний, гірський, водяний, лижний, велосипедний. Туристські походи бувають різної категорії складності. Різноманітні форми організації активного відпочинку є основою для проявлення здорового способу життя.

5. Принцип доступності – вікові особливості людей ставлять певні обмеження до форм і видів туристської діяльності людей різного віку. Існують багато туристських організацій де можна зробити вибір і задовольнити власні інтереси. Тривалість маршруту, його маршрут, фізичне навантаження туристи визначають самостійно, виходячи з власних можливостей.

Туристська діяльність сприяє формуванню активної життєвої позиції молоді у ставлення до здорового способу життя. Доступність різних форм молодіжного туризму, його розвиток роблять цю форму оздоровчої роботи серед молоді все більш перспективною.

Спілкування з живою природою надає молоді певний фізичний, інтелектуальний, психологічний та психологічний запас здоров'я. Виховання серед молоді здорового способу життя сприятимуть зміни у поглядах орієнтації молоді на екологічний стан навколишнього середовища. Різноманітні форми молодіжного туризму і його доступність, масовий розвиток в останній час роблять цю форму оздоровчої роботи серед молоді все більш перспективною.

Для цього потрібно удосконалити нормативно-правову базу України щодо стану здоров'я людей, провести моніторинг досліджень стану здоров'я молоді, постійно вести пропаганду здорового способу життя.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Кривошеєва Г. *Рідна школа*. 2000. С. 66-67.
2. Вакуленко О.В. Взаємозв'язок здорового способу життя та процесу соціалізації особистості. *Український соціум*. 2003. № 1 (2). С.123- 128.

3. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс]: Указ президента України, 17 квітня 2002 р. №347/2002 Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Гаца О.О. Перспективи туризму як засобу розвитку здоров'я та безпеки суспільства. Туризм: Теорія і практика. 2005. №1. С. 4-8.

5. Людський розвиток в Україні: 2004 рік (колектив авторів). Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. 266 с.

6. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму. Жданова О.М., Тучак А.М., Поляковський В.І., Котова І.В. Луцьк : Вежа, 2000. 242 с.

7. Ткаченко Ю. Від туризму до здоров'я. Здоров'я та фізична культура 2006. № 26. С. 5-7.

**Данько Руслана Сергіївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**  
кандидат економічних наук, доцент,  
в.о. завідувача кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### **ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ ВІЗНОГО ТА ВИЇЗНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ**

Незважаючи на уповільнення темпів зростання загальносвітової ринкової кон'юнктури і нестабільність у розвитку міжнародних відносин, в останні десятиліття спостерігається істотне підвищення якості та рівня життя населення багатьох країн світу, високий рівень поширення інноваційних цифрових технологій і комунікацій, поліпшення транспортної доступності дестинацій, пріоритетний характер ведення здорового способу життя, які в сукупності призводять до виникнення і поетапного розвитку нових форм і видів туристичної діяльності, до числа яких необхідно віднести лікувально-оздоровчий туризм.

Разом з тим лікувально-оздоровчий туризм є більш комплексну і складну категорію в порівнянні з класичними видами туризму і вимагає додаткових наукових досліджень, які б дозволили підвищити ефективність не тільки здійснення підприємницької діяльності на ринку відповідних послуг, а й проведення оптимальної державної політики в сфері регулювання і підтримки розвитку даних сегментів туристичної індустрії.

Світовий досвід показує, що державне управління у сфері лікувально-оздоровчого туризму крім загальної спрямованості і відповідних цілей, має володіти певним набором інструментів і методів, на підставі яких можливо сформуванню організаційно-економічний механізм, який сприятиме реалізації загальної державної політики в сфері рекреації і туризму. Формування і розвиток системи державного управління в сфері лікувально-оздоровчого туризму дозволить розширити можливості дестинацій і окремих суб'єктів туристичного ринку, що надають відповідні послуги, дати імпульс для розвитку як внутрішнього, так і візного туризму, що, в свою чергу, матиме позитивний вплив на забезпечення зростання сукупного потенціалу експорту туристичних послуг України. Таким чином, досить актуальною і своєчасною в даний час є проблематика розвитку теорії та методології державного управління ринком лікувально-оздоровчих послуг в умовах необхідності забезпечення стійкого зростання національної економіки та інтеграційного взаємодії в сфері рекреації і туризму України.

Значне зростання числа туристів, що виїжджають за кордон з метою отримання лікувально-оздоровчих послуг може свідчити про цілий комплекс проблем, які характерні для тієї чи іншої країни або регіону. До числа таких можна віднести:

1. Низький рівень і якість наданих лікувальних послуг в більшості установ відповідної системи охорони здоров'я і рекреації.



2. Важкодоступність описуваних видів послуг за цілою низкою обґрунтованих причин - від високого цінового порога до складності з транспортним забезпеченням і поганий локалізацією об'єкта, що не дозволяє купувати послуги у власній країні чи регіоні.

3. Низька якість і дефіцит елементів ресурсного забезпечення процесу проектування та надання лікувально-оздоровчих послуг - від застарілого матеріального фонду до недостатнього кваліфікаційного рівня персоналу.

4. Психологічні аспекти споживчої поведінки, які негативно позначаються на розвитку національного ринку лікувально-оздоровчого туризму.

В даному випадку мова йде про завідомо негативної оцінки та відгуках про місцеві установи охорони здоров'я та рекреації, заснованих як на об'єктивних причинах (офіційні статистичні дані, власний досвід конкретного споживача тощо), так і причини суб'єктивного характеру (інформація в ЗМІ та мережі Інтернет, результати недобросовісної конкуренції, громадські забобони тощо), які мають значний вплив на вибір моделі поведінки споживача.

Таким чином, імідж дестинації з точки зору розвитку ринку лікувально-оздоровчих послуг в даному контексті має певний вплив на величину і структуру як виїзного, так і в'їзного туристичного потоку.

Та все це також впливає і на розвиток внутрішнього туризму в даних областях діяльності, основна причина виникнення якого, як часто показує вітчизняна та зарубіжна практика, криється в певній диспропорції в забезпеченості ресурсною базою, співвідношенні якості і ціни, ефективності та результативності прийнятих і реалізованих управлінських рішень і тощо. В кінцевому підсумку описані вище диспропорції призводять до зростання внутрішнього туристичного потоку, що особливо характерно для медичного туризму і в меншій мірі для ринку лікувально-оздоровчих послуг, так як в якості значущого мотивуючого фактора в останньому випадку може виступати бажання споживача відвідати певні дестинації країни або регіону, що володіють значним туристично-рекреаційним потенціалом.

Підсумовуючи вищевикладене, з точки зору принципів державного управління, слід вважати пріоритетним в'їзний лікувально-оздоровчий туризм як елемент загального потенціалу системи експорту послуг, так як він може приносити значні доходи і не вимагати додаткових витрат, в зв'язку з тим, що витрати й інвестиційні вкладення на його сталий розвиток можуть і повинні корелюватися із загальним рівнем витрат на такі важливі напрямки соціальної держави як сімейна медицина, суспільна охорона здоров'я та рекреація. З іншого боку, держава повинна за допомогою певних регуляторних заходів та механізмів підтримки забезпечити максимальне нівелювання існуючих негативних факторів, що впливають на зростання числа виїжджаючих за кордон з метою отримання лікувально-оздоровчих послуг, що, в тому числі, дозволить підвищити рівень внутрішнього туризму.

**Демірська Аліна Петрівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*  
**Науковий керівник – Ілляшенко І.О.**  
кандидат економічних наук, доцент,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*

## **КОНЦЕПЦІЇ ВІДПОЧИНКУ ТУРИСТИЧНОГО ОПЕРАТОРА TUI ТА ЇХ ІННОВАЦІЙНІСТЬ**

Туристичний ринок вимогливий до продукту, його інноваційності та якості. Туристичні підприємства, щоб втримати свої позиції, зберегти і поповнити клієнтські бази, використовують новітні підходи, засоби, інструменти в сфері туризму та маркетингу.

Головною метою підприємства TUI є створення відпочинку, який робить людей щасливими. Щоб розробляти цікавий тур, необхідно прагнути до покращення, тобто, розвивати виробничу діяльність, підвищувати рівень якості процесу створення та реалізації туристичних продуктів, а також спрямовувати свої сили на отримання прибутку. Також варто задовольняти потреби найвибагливіших клієнтів, шляхом покращення сервісу та вдосконалення послуг.

TUI Group – найбільша в світі група компаній в сфері туризму, яка має 40 років досвіду. Обслуговують щорічно більше 35 мільйонів та пропонує відпочинок в 180 країнах світу. TUI це одна з компаній, яка має найбільший прибуток у світі. До групи TUI входять туроператори, мережі турагентств, більше 300 готелів, 14 круїзних лайнерів, 6 авіакомпаній з найбільшим чартерним флотом в Європі - понад 130 літаків. [3]

TUI Україна – це одна з найкращих туристичних компанії країни, яка поєднує в собі туроператорську діяльність та мережу туристичних агентств. Заснована в 2009 році на базі української компанії «Вояж Київ» та мережі туристичних агентств «Галопом по Європам». З 2013 року TUI Україна вважається найсильнішою туроператорською діяльністю в Україні та не полишає свої лідируючі позиції і на сьогодні. [3]

Компанія TUI пропонує різні види відпочинку для будь-якої груп туристів. Саме завдяки оновленню та розширенню асортименту туристичної продукції та додаткових послуг туристичний оператор збільшує свою клієнтську базу, займає найкращі позиції на ринку, що окупається прибутком. TUI Україна характеризується фінансовою стабільністю, адже компанія завжди має підтримку TUI Group. Саме завдяки підтримці від міжнародної компанії, TUI Україна співпрацюють з різними готелями та авіаперевізниками, що дозволяє в подальшому пропонувати споживачам найкращі туристичні продукти високої якості та за оптимальною ціною. Це завдяки великим обсягам, якими оперує TUI та дає можливість знизити ціну на собівартість.

TUI надає клієнтам якісні продукти та послуги і завдяки цьому продовжує займати лідируючі позиції серед конкурентів на туристичному ринку. Туроператор TUI в основному пропонує споживачам інклюзив-тури та пекидж-тури.

Потоки туристів до Туреччини від компанії TUI за 2018-2019 роки збільшувалися у порівнянні з попередніми роками. Бронювання турів становили на 30 % більше, ніж до Єгипту. Туреччина користувалася значним попитом у період січень-березень 2019 року, після цього потік туристів до Туреччини меншає. [1] Така активність бронювання у зазначений період пояснюється тим, що компанія TUI щорічно пропонує вигідні умови раннього бронювання турів. Наприклад, акція «раннє бронювання турів 2021» передбачала: при бронюванні пакетних турів з 1 лютого по 28 лютого 2021 року до Туреччини та Єгипту передоплата становила всього 5% від вартості туру, 100% оплати відбувається за 14-21 день до початку туру, в залежності від напрямку. В даній акції приймають участь і інші країни: Греція, Хорватія, Болгарія, Іспанія, Кіпр, Італія, Чорногорія, Туніс, ОАЕ. Але передоплата по цих напрямках становить 20%.

Як відбувається реалізація туру туристичним агентством TUI до споживача? Процес реалізації складається з багатьох важливих етапів. Перший і найголовніший етап полягає в комунікації туристичного агента з туристом. Важливим моментом на даному етапі є правильно зрозуміти та визначити, що саме турист хоче отримати від подорожі, які послуги повинні входити, тобто, агент повинен уважно вислухати усі побажання клієнта та втілити їх у реальність. Наступний етап – підбір туру. Виходячи з побажань споживача, агент пропонує усі можливі варіанти туристичних послуг, задля найбільшого задоволення клієнта. Можливий такий варіант, що клієнту не сподобається жодний з турів, які запропонував агент, тоді пропонується можливість формування індивідуального туру для туриста. Хоча такий вид туру буде дорожчий за звичайний, зате агент зможе повністю втілити усі побажання клієнта та задовольнити його потреби. Після того, як визначились з туром, наступний етап – оформлення договору між туристичним агентством TUI та споживачем послуг. А далі етап бронювання туристичних послуг та їх оплата споживачем. Потім – оформлення необхідної документації (паспорт, віза, страховий поліс). Після цього агентство TUI готує увесь пакет документів та передає туристу, після чого і розпочинається очікувана подорож. Упродовж всього відпочинку, туристична компанія TUI контролює тур, а по закінченню туру агент просить споживача надати відгук чи зворотній зв'язок. [2]

Туроператор TUI відрізняється від інших тим, що пропонує споживачам унікальні диференційовані продукти. Зокрема сюди відносять готелі, які є ексклюзивними і раніше були доступними лише західноєвропейським споживачам туристичних послуг, а також це особливі концепції відпочинку, які є лише у туроператора TUI.

Концепції відпочинку TUI – це інноваційний формат відпочинку, де зібрані популярні побажання та інтереси туристів в одній концепції. У компанії існують як інноваційні концепції, які з'являються періодично кожні 1-2 роки, так вже й існуючі, які зазнали успіху і є улюбленими серед туристів, які в свою чергу туроператор намагається лише вдосконалювати. Щороку близько 100 тисяч осіб роблять

свій вибір відпочинку, саме у бік концепцій відпочинку TUI, адже там комплексно зібране усе те, що необхідне як новому так вже і постійному туристу.

- FUN&SUN SMART – це концепція для сімей і для молоді, яких об'єднує одна мета – насолодитися якісним відпочинком за розумні гроші. Напрямки: Туреччина і Кіпр.
- FUN&SUN ACTIVE – ця концепція орієнтована більше на молодь, але передбачена також і для сімейного відпочинку. Напрямки: Туреччина, Єгипет, Кіпр.
- FUN&SUN FAMILY – це справжній сімейний відпочинок, який не може не сподобатись. Напрямки: Туреччина, Єгипет, Кіпр, Чорногорія, Італія, Іспанія, Греція.
- ДИТЯЧІ КЛУБИ ТУКАН – територія відпочинку для дітей різної вікової категорії від 4 до 12 років. Напрямки: Туреччина, Єгипет, Кіпр, Чорногорія, Італія, Іспанія, Греція.

Інноваційність концепцій відпочинку TUI полягає у вдосконаленні надаваних послуг, залученні нових закладів туристичної інфраструктури, врахуванні усіх потреб туристів, відкриття нових напрямків, адже концепції переглядаються щосезону та змінюються, щоб зробити відпочинок споживачів найкращим. Робити вибір відпочинку у бік концепцій є дуже зручним, адже вони дозволяють користуватись усіма послугами, які є на території готелю без постійних додаткових доплат. Тому концепції і розроблені спеціально для того, щоб чітко прописати та організувати зручний відпочинок для усіх за оптимальною ціною.

Після введення карантину в Україні, більшість подорожуючих усіма способами відмовлялись від запланованих поїздок: здавали квитки, хотіли повернути кошти за проплачений тур, відмовлялися від бронювання. У цьому випадку туризм зазнав різкого удару. Кожна туристична компанія робила все можливе, щоб триматися на плаву. Туроператор TUI пропонував клієнтам наступні умови щодо вже куплених турів:

- усі тури, які потрапили на період карантину (з заїздами з 13.03.20 по 11.05.20 включно), за умови збереження туристів, була можливість перенести або зберегти кошти з фіксацією в гривні за курсом на день оплати. Діяла на всі напрямки;
- була можливість перенесення дат турів, що припали на карантин, на нові дати без зміни вартості туру;
- для перенесення коштів в турах TUI Premium з вільотами в період карантину все вирішується індивідуально з агентом.

Компанія «TUI Україна» робить все можливе, щоб мінімізувати фінансові ризики клієнтів і приймати рішення на користь туристів, наскільки це реально в обставинах, що склалися. Порівняємо умови скасування турів та повернення коштів з іншими туроператорами (табл. 1).

Таблиця 1

#### Умови скасування турів

Туроператор	«TUI Україна»	TEZ TOUR	ANEX TOUR
Комісія за скасування туру	Повернення 100% коштів.	Повернення від 25 до 100% вартості.	Повернення від 50 до 100% вартості.
Час повернення коштів	До 3 діб	До 30 діб	Від 10 до 60 діб

Отже, з таблиці 1 ми бачимо, що компанія «TUI Україна» надає найкращі умови для повернення вартості туру. Турист може бути впевнений, що не втратить кошти за придбаний тур та їх повернення відбудеться в короткий строк. Це дуже важливо в сучасних умовах. І, в черговий раз, компанія «TUI Україна» проявляє турботу до своїх клієнтів, щоб турист розумів, що туроператору можна довіряти.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Де відпочивали українці у 2019 році? Детальний аналіз та статистика від service Misto.travel. / Режим доступу: <https://ain.ua/2020/01/20/de-vidpochivali-ukra%D1%97nci-u-2019-rocidetalnij-analiz-ta-statistika-vid-servisu-misto-travel/>
2. Туроператор TUI Україна / Режим доступу: <https://www.tui.ua>
3. Ткаченко Т. Особливості механізму реалізації туристичного продукту та формування його асортименту на прикладі діяльності турагенції TUI. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм: журнал.* Київ: Том 2 №1 (2019). С. 88-98.

**Дем'яненко Анастасія Олександрівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Волинський національний університет імені Лесі Українки,  
м. Луцьк, Україна  
Науковий керівник – **Терещук О. С.,**  
кандидат географічних наук,  
доцент кафедри туризму та готельного господарства,  
Волинський національний університет імені Лесі Українки,  
м. Луцьк, Україна

## РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В'ЄТНАМУ

На готельному ринку Південно-Азійського регіону В'єтнам не є лідером за кількістю готелів та готельних номерів, але за останні роки він розвивається найшвидшими темпами порівняно з іншими країнами.

Південно-Східна Азія – один з основних районів, де концентрується зростання індустрії гостинності в Азії. Готельне господарство в цьому регіоні розвивається в 3 рази швидше, ніж в цілому в світі. Однак навіть при таких високих темпах розвитку, частка цього регіону в світовому готельному господарстві становить лише 11% [2].

Привабливим для іноземних готельних груп вважається Азіатсько-Тихоокеанський макрорегіон (хоча ціна на розміщення тут помітно нижче, ніж в Європі), оскільки близько 75% наявних тут готелів незалежні. Слід зазначити, що під управлінням чотирьох груп-гігантів – Six Continents, Marriott, Accor і Starwood – знаходиться менше ніж 12% всіх наявних готельних номерів. Як і в Європі, найкращою можливістю для міжнародних компаній закріпитися на цьому ринку є придбання або співпраця з місцевими ланцюгами і компаніями, такими як Asia Pacific, Mandarin Oriental Hotel Group, Shangri-La і ін. Проте, приходячи на місцевий ринок, готельні групи практично завжди з нуля зводять нові будівлі готелів [2].

Інші великі азіатські готельні ланцюги:

Amani Hotels and Resorts – 15 готелів на тайських курортах та великих містах країни;

Dusit Hotels & Resorts – 18 готелів з ресторанами в Таїланді, на Філіппінах, в М'янмі і ОАЕ [2].

В розбудові готельної інфраструктури більше домінують місцеві мережі, такі як Shangri-La (Гонконг), South Pacific (Сідней) та готелі Prince (Японія), а також мережі, що базуються в Європі (Accor, Intercontinental) та США (Holiday Inn, Hyatt International, ITT Sheraton).

Тенденції останніх років:

- Розташування курортів залучає інвестиції забудовників. Найкращі місця – Пхукет, Балі та Дананг, на частку яких припадає 78% нових проектів.

- Фірмові мережі готелів продовжують домінувати на ринку Південно-Східної Азії, 148 проектів представляють 79% існуючих та нових пропозицій.

- Середньоринкова ціна продажу квадратних метрів для готельних резиденцій у регіоні (за винятком Сінгапуру) становить 5 713 доларів США у міських районах та 3 207 доларів США на курортних напрямках.

- Внаслідок натиску пропозиції на ринок розробники прагнуть збільшити продажі, пропонуючи гарантований прибуток, особливо на ринках, що розвиваються, таких як В'єтнам, Індонезія та Камбоджа.

- Готельні резиденції, пов'язані з міжнародними брендами, продемонстрували високі преміум-ціни у відпускних місцях.

- У міру того, як внутрішній попит вирівнюється, а кількість зарубіжних покупців зростає, низка країн Південно-Східної Азії прийняли більш ліберальну політику щодо володіння іноземною власністю [3].

За останні три роки в регіоні були розроблені та впроваджені 94 проекти будівництва готелів з загальною кількістю 21 000 номерів різних готельних мереж. В 2019 році було завершено ще 15 проектів брендованих готелів, і розроблялось ще 43 проекти, які мали закінчити будівництво до 2020 року.

Accor та Marriott були двома найбільш активними покупцями, але не єдиними. Активно розбудовувались тайська група менших готелів, а також Jin Jiang, HNA та інші китайські групи [1].

Загалом існує 1511 брендів, з яких 861 – національні та 650 міжнародних. Ці 650 міжнародних брендів володіють 2 980 готелями з 532 174 номерами. 861 національних брендів включають 6 616 готелів із 881 429 номерами.

Щодо В'єтнаму, то на даний час в країні готується 116 готельних проектів: до кінця 2020 року було заплановано 44 запуски готелів, загальною місткістю 14 325 номерів [1].

Ще 29 готелів із загальною місткістю 9 829 номерів почнуть приймати гостей з 2021 року, а ще 18 проектів місткістю 12 251 номер мають бути завершені в 2022 році. На 2023 рік і далі передбачено 25 готелів з 2 542 номерами, але швидше за все будуть додані ще проекти.

72 із 116 проектів будуть у чотиризірковому сегменті, додавши 21 104 номерів. Решта 44 готелі будуть п'ятизірковими та забезпечать ще 22 843 номери [1].

Найшвидшими темпами у В'єтнамі розвиваються готельні ринки в таких регіонах:

Хошимін, також відомий як Сайгон, є економічною столицею В'єтнаму, і там відбудеться найбільша кількість нових відкриттів. Тут запрацюють 18 додаткових готелів, які додадуть ще 4 601 номер до загальної пропозиції міста [5].

Фукуок, відносно новий курортний пункт біля південного узбережжя В'єтнаму, отримає дев'ять об'єктів із 2 203 номерами. А популярні пляжні містечка Камрань та Хойан, а також столиця Ханой побачать по вісім закладів, які містять 3 907, 2 281 та 1 845 номерів відповідно [5].

Сучасні тенденції в готельній індустрії В'єтнаму:

- Величезний попит на країну. 2019 рік став рекордним для туризму оскільки кількість іноземних відвідувачів зросла на 29,1% порівняно з попереднім роком.

- Більшість готелів є незалежними готелями або належать національним брендам. Тоді як лише 1% від усіх готелів і 12,1% усіх готельних номерів пов'язані з міжнародними ланцюгами.

- Готельна мережа Accor має найбільший портфель в країні з 24 готелів та 5 448 номерів. Тим часом Vinpearl – це домінуюча національна мережа, яка має 7 129 номерів в 19 готелях.

В'єтнамський ринок є привабливим місцем розвитку багатьох міжнародних готельних брендів, але три з них здійснюють найбільш вдалу експансію:

- Accor's Movenpick Hotels & Resorts планує побудувати сім закладів на 2 543 номери;

- Готелі Eastin, що входять до Absolute Hotel Services, збудують шість готелів з 2 000 номерами;

- Melia Hotels & Resorts прагне реалізувати п'ять проектів на 1 147 номерів [5].

Серед готельних мереж В'єтнаму найбільша їх кількість знаходить в чотирих-зірковому сегменті, а саме 140 готелів, які мають 27 340 номерів – це 53,9% загального готельного фонду країни. Ще 135 готелів знаходять в середньому ціновому сегменті. Загалом ці готелі мають 9 577 номерів і займають частку у 18,9% на готельному ринку В'єтнаму. Варто відмітити, що саме в цьому сегменті найбільша кількість готелів національних мереж – 130. У п'яти-зірковому сегменті знаходиться 52 готелі, а в бюджетному – 29, які мають 13 012 і 757 номерів відповідно.

Можливості для інвестицій.

Індустрія туризму та гостинності відіграє ключову роль у національному економічному розвитку, отже, уряд В'єтнаму впроваджує різні стимули та проводить політику для заохочення та залучення інвестицій. З недавніми вдосконаленнями законодавства про підприємництво та інвестиції, країна стала більш відкритою для прямих іноземних інвестицій, ніж будь-коли раніше. Іноземним компаніям дозволено відкривати компанію зі 100-відсотковим капіталом, що перебуває в іноземній власності. У найближчі два роки аеропорт Тан Сон Нхат у Хошиміні планує збільшити свою пропускну спроможність, щоб прийняти 38 мільйонів пасажирів з усього світу. Будуть організовані ще прямі рейси з Росії, Гонконгу, Кореї та навіть Сполучених Штатів Америки, щоб не відставати від зростаючого попиту мандрівників [4].

Оскільки кількість людей, які приїжджають до В'єтнаму з діловими цілями, постійно зростає на підставі сильного припливу інвестицій, очікується, що у найближчі роки попит на готелі від чотирьох до п'яти зірок стане ще сильнішим, оскільки В'єтнам відволікає більше інвесторів з Китаю, де іноземні компанії борються зі збільшенням витрат [4].

Для того, щоб побудувати та ефективно керувати п'ятизірковим готелем у В'єтнамі, інвесторам потрібно буде розв'язати різноманітні проблеми до початку операцій та протягом усього періоду інвестицій. У процесі попереднього відкриття уряд В'єтнаму вимагає багато документів. Наприклад, інвестиційні проекти будь-якого типу повинні бути зареєстровані у Департаменті планування та інвестицій. Процес досить складний і триватиме довший час, ніж в інших країнах регіону, внаслідок формування регулюючої інфраструктури В'єтнаму [4].

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hospitality industry in vietnam – growth, trends, covid-19 impact, and forecasts. // Mordor Intelligence. – 2020.
2. Hospitality trends in the Asia-Pacific: A discussion of five key sectors / Н.Хінг, В. МакКайб, П. Левіс, Н. Лейпер. // International Journal of Contemporary Hospitality Management. – №10. – С. 264–271.
3. Vietnam at the leading edge of regional boom in hotel branded properties.. // Southeast Asia Hotel Residences Market Trends. – 2017.
4. Сунтікул В. A Periodisation of the Development of Vietnam's Tourism Accommodation since the Open Door Policy / Сунтікул Вантани.
5. Хан Ю. Country overview: 43,000 new hotel rooms coming to Vietnam / Юліана Хан. // TophotelNews. – 2020.

**Друзь Валерій Андрійович**,  
студент 2 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Чумаков К. І.**,  
кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія  
м. Запоріжжя, Україна

### ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВЕЛОТУРИЗМУ В МІСТІ БЕРДЯНСЬК

Екотуризм набув надзвичайної популярності у всьому світі. Однією з основних перепон для його популяризації на теренах України є недостатньо розвинена інфраструктура для використання «зеленого» транспорту, одним з найдоступніших видів якого є велосипед. Крім очевидних фінансових та екологічних переваг, велотуризм може сприяти розвитку нових туристичних дестинацій, до яких у туристів не було доступу до цього.

Місто Бердянськ розташоване у південній частині Запорізької області та має населення 110 тис. чол.. Головним рекреаційним ресурсом міста слід вважати Азовське море, яким жваво користуються у літній період туристи зі східних областей України [1]. В місті функціонують залізничний та автомобільний вокзали, проте, немає аеропорту, що певною мірою позначається на потоці туристів. На теперішній час гості міста мають змогу користуватися переважно власним велотранспортом. Існує декілька можливих варіантів доставки велосипеда в місто. Є можливість скористатися сервісом Укрзалізиці, яка пропонує перевозити велосипед у розібраному та упакованому вигляді відносячи велосипед до ручної поклажі, також одним з варіантів є використання поштових сервісів, проте найчастіше люди використовують власні авто для вирішення цього питання. Протяжність основної частини міста у ширину становить 12.5 км, а у довжину 25 км (враховуючи косу на Рисунок 1), площа міста складає 82 км<sup>2</sup> [1]. Такі габарити міста роблять доцільним використання велосипеда, як основного засобу пересування містом для місцевого населення, так і для туристів. Ландшафт міста має чітко виражені три частини: нижня частина, нагірна та коса (Рисунок 1). Перепади висоти між нижньою та нагірною частиною потрібно враховувати у процесі вдосконалення велоінфраструктури міста для забезпечення комфортного пересування.



Рис. 1. Характеристики міста:  
 а) Протяжність міста;  
 б) Поділ міста за ландшафтом.

Місто Бердянськ у теперішній час не має комунального громадського транспорту, тому турист може скористатися лише послугами приватних перевізників. Стан рухомого складу відзначений мешканцями як незадовільний. Автобусний парк застарілий, брудний. Автобуси та маршрутки часто переповнені і їх недостатньо на маршрутах [1]. Популярність використання велотранспорту у місті невизначена, через відсутність коректних статистичних даних, проте, слід зазначити, що під час дії карантинних заходів 2020-2021 років помітно збільшилась кількість осіб, які використовують велосипед у якості альтернативного транспортного засобу через введення карантинних обмежень при користуванні громадським транспортом.

Основними перешкодами під час велосипедної поїздки в місті слід вважати: погану якість дорожнього покриття, відсутність велодоріжок та місць для зберігання велосипеду, велику кількість автомобілів та перевищення швидкості водіями автотранспорту, відсутність дорожньої розмітки, наявність значної кількості бруду у крайніх правих смугах на дорогах, невірно спроектовані решітки зливових люків, погана якість повітря через надмірну кількість автомобілів [1]. Тобто ми можемо зробити висновок, що в місті пріоритетність надається розбудові автомобільної інфраструктури. Звісно, приватні перевізники та підприємства, що обслуговують автотранспорт вигідніші з економічної точки зору для місцевого бюджету, до якого вони сплачують податки, проте, здоров'я громадян та сталий розвиток міста також мають значення у довгостроковій перспективі. Як зазначено в Генеральному плані розвитку міста до 2027 року, в розділі розвитку транспортної інфраструктури міста зазначається відкриття аеропорту, будівництво нових магістралей, розвиток тролейбусного транспорту, будівництво нового автовокзалу, але немає жодної згадки про розвиток велосипедної інфраструктури міста [3].

Під час розробки концепції розвитку велоінфраструктури Бердянської ОТГ було розроблено загальну схему велосипедних маршрутів яку надано на рисунку 2 [1]. Відповідно до цієї схеми вони поділені на 5 категорій, серед яких виділено 43 маршрути (8 рекреаційних, 4 приміських, 31 першої, другої та третьої категорії). Велосипедна інфраструктура повинна розвиватися паралельно пішохідній та автомобільній, і має стати невід'ємною частиною транспортної інфраструктури міста. Із-за своєї компактності та наявності морського ресурсу, доцільним буде впровадження велодоріжки вздовж набережної та до кінця бердянської коси, яка буде цікава туристу та задовольнить його рекреаційні потреби. Вздовж доріжки можливо встановити облаштовані точки велопрокату NextBike, точки можуть бути встановлені у Парку ім.Шмідта, біля лунапарку "MIRAGE", 3-го пляжу, аквапарку "Акваленд", готелю "Sun Resort", санаторію "Арктика" та перед закінченням вул.Макарова (рисунком 2), таким чином весь шлях складатиме 15,5 км, а відстань між 7 точками не перевищуватиме 5 км. Проте, слід зазначити, що дорога вздовж коси не досить широка, на ній немає місця для велосипедиста, тому необхідно прокласти окрему велодоріжку вздовж автомобільної дороги, з метою реалізації можливості безпечного пересування велотуристів. Нижня частина міста та коса, мають рівнинний ландшафт що створює комфортні умови для користування велотранспортом.

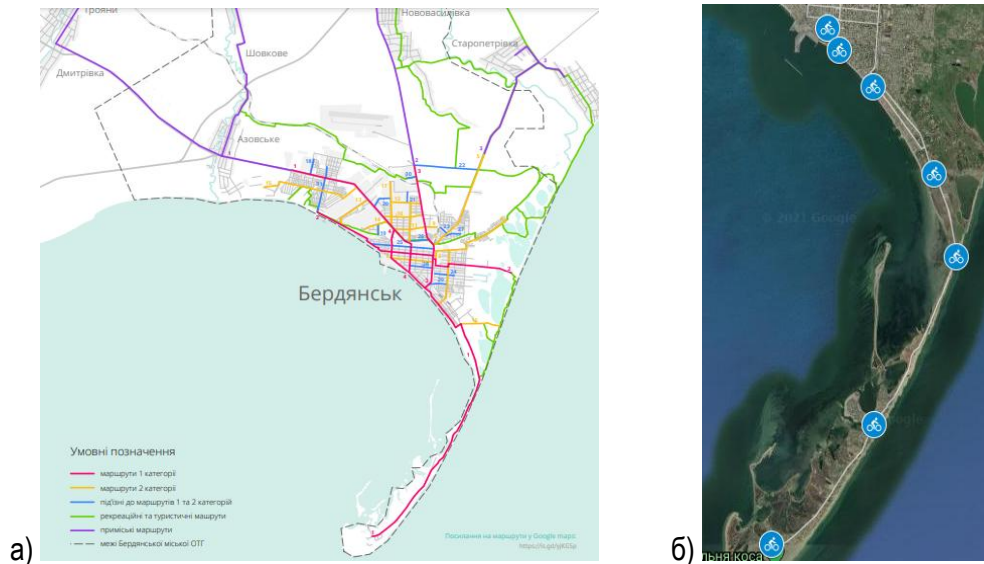


Рис. 2. Схеми реалізації програми велоінфраструктури:  
 а) Розроблена схема веломаршрутів;  
 б) Пропозиція щодо розташування точок прокату.

Також проблемою є невелика кількість точок велопрокату в м. Бердянськ, лише декілька магазинів надають велосипеди в оренду. На нашу думку гарним стимулом для збільшення кількості велотуристів є розвиток системи громадського велопрокату, наприклад, використання франшизи NextBike. Ця система прокату вже досить розповсюджена в великих містах України (Одеса, Київ, Львів, Вінниця та Харків). У NextBike діє програма по відкриттю станцій у великій кількості міст України, вартість відкриття однієї додаткової станції у місті що вже долучилася до програми коштує 10000 грн, що є не великою сумою для початку розповсюдження велотуризму в місті [2].

Місто Бердянськ може стати зразковим велосипедним містом на узбережжі Азовського моря, цьому сприяє компактність міста та наявність великої кількості рекреаційних ресурсів та цікавих дестинацій, що є гарною передумовою для користування велосипедом. Серед проблем міста Бердянськ варто зазначити недостатню розвиненість велоінфраструктури та невелику кількість точок велопрокату. Для вирішення цих проблем варто включити питання розвитку велосипедної інфраструктури до цільових програм та сприяти впровадженню франшизи NextBike чи аналогічної, що допоможе у вирішенні цих проблем. Також слід приділити увагу особливостям рельєфу м. Бердянськ, який має різні височини, під час проектування велоінфраструктури міста. Відсутність офіційної статистики відносно кількості туристів, не дає змоги адекватно оцінити перспективи розвитку велотуризму. Недостатня кількість інформації не дає змоги впливати на проблему розвитку велоінфраструктури на офіційному рівні та залишає її без достатнього фінансування. Вся розробка програм розвитку покладена на "Бердянський велоклуб", проте, слід зауважити, що ті дані які вони надали у концепції розвитку, відносно популярності використання велосипеда в місті, є недостовірними через вибір некоректної цільової аудиторії. Відсутність муніципального громадського транспорту та поганий сервіс приватних перевізників призводить до того, що використанню велотранспорту надають перевагу все більше мешканців та гостей міста. Варто зазначити що популяризація концепції м'якого туризму та безпосередньо велотуризму будуть сприяти розвитку відповідної велоінфраструктури, а також збільшення кількості прихильників екологічного туризму.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція розвитку велоінфраструктури Бердянської ОТГ на 2020р. URL: [https://bmr.gov.ua/fileadmin/documentation/session\\_decisions\\_projects/2020/87-24-dod.pdf](https://bmr.gov.ua/fileadmin/documentation/session_decisions_projects/2020/87-24-dod.pdf) (дата звернення: 20.03.2021).
2. NextBike. Відкриття станції біля своєї установи. URL: <https://www.nextbike.ua/uk/kyiv/donate/> (дата звернення: 23.02.2021).
3. Генеральний план розвитку міста Бердянська до 2027 року. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Strategiya-Berdyansk.pdf> (дата звернення: 24.02.2021).



**Дурманова Наталія Сергіївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
м. Київ, Україна  
Науковий керівник – **Бойко Н. О.,**  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри регіоналістики і туризму,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
м. Київ, Україна

## **ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ СІВЕРЩИНИ**

Туризм має позитивний вплив на економіку України, однак наявний туристично-рекреаційний ресурсний потенціал в регіонах не використовується в повній мірі. Аналіз процесів в галузі туризму на Сіверщині свідчить про наявність певних чинників, що перешкоджають розвитку туризму в регіоні.

Метою даного дослідження є вивчення туристсько-рекреаційних ресурсів та туристичної інфраструктури в регіоні Сіверщина, виокремлення слабких сторін регіону для розвитку туризму та створення системи заходів для покращення транспортної інфраструктури регіону як важливої складової конкурентоспроможності туристичного продукту.

Дослідженню регіональних проблем розвитку туризму в Україні присвятили праці такі вчені, як: З. Герасимчук, І. Вахович, Л. Дядечко, Н. Кудла, М. Мальська, Л. Нечаюк, В. Кифяк, П. Подлепіна, Т. Ткаченко, І. Школа, С. Цехла, Н. Чорненька. Серед зарубіжних вчених регіональна проблематика досліджується в працях Д. Гарвіна, А. Зоріна, В. Квартального, Дж. Харрінгтона та інших.

Сіверщина – це регіон на півночі України, що знаходиться у басейні річки Десни. Географічно в Україні регіон займає територію в межах Сумської та Чернігівської областей. Тут знаходяться унікальні природні та історичні пам'ятки стародавнього світу, козацької епохи та періоду класицизму. Проте, маючи значний туристично-рекреаційний потенціал та ресурси для розвитку спеціалізованих видів туризму цей регіон залишається аутсайдером серед інших за показниками внутрішніх та в'їзних туристичних потоків (Харківська – 11300, Дніпропетровська – 18000, Чернігівська – 1618, Сумська – 6445 осіб) [1; 2; 3; 4].

Показники природно-рекреаційного комплексу Сумської та Чернігівської областей в природно-ресурсному потенціалі України характеризується в межах від 5 до 10 відсотків [11]. Це означає, що Сіверщина має всі можливості для вдосконалення й використання природних туристичних ресурсів. Одним з головних критеріїв для організації туристичного обслуговування в регіоні є наявність значної кількості об'єктів природно-заповідного фонду. Сіверщина станом на 2020 рік має 965 об'єктів ПЗФ [7]. Визначними природоохоронними об'єктами в регіоні є:

- природний заповідник «Михайлівська цілина», де в найближчі роки планується розвиток значних туристичних доріжок та розвиток зеленого туризму на території заповідника.
- Деснянсько-Старогутський національний природний парк. Де пропонуються подорожі маркованими екологічними стежками «Візитівка Десни» та «Графівська»[9].
- Мезинський національний парк. Тут для туристів проводяться екскурсії туристичними маршрутами та екологічними доріжками.
- Голубі озера в селі Олешня [8].

Туристичні ресурси Сіверського краю доволі багатоманітні. Ця місцевість виділяється наявністю великої кількості історико-культурних пам'яток. Тут знаходиться майже 4 тис. пам'яток історії та мистецтва, 3 тис. – археології, 29 садово-паркових архітектурних ансамблів та безліч монастирських комплексів [10]. Серед найбільш відомих DESTИНАЦІЯ можна виділити:

- Національний історико – культурний заповідник «Гетьманська столиця»;
- Національний архітектурно – історичний заповідник «Чернігів стародавній»;
- Національний історико – культурний заповідник «Качанівка»;
- Новгород-Сіверський музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім» та інші.

Завдяки різноманітності природних та історико-культурних ресурсів, в регіоні можливий розвиток різних видів туризму, зокрема: *культурно пізнавального* - оскільки регіон має багато історико-

культурних об'єктів які мають національну та світову цінність; *подієвого* - який передбачає організаційне проведення заходів різного рівнів та спрямування; *промислового* - на основі наявного промислового потенціалу в регіоні; *гастрономічного* - для якого в Сіверщині є необхідні ресурси, оскільки деякий час в регіоні мали успіх гастрономічні фестивалі; *зеленого та сільського* - оскільки Сіверщина має сприятливе географічне положення, природний потенціал та садибні комплекси; *активного* - використовуючи активні засоби пересування: велосипедного, пішохідного, лижного та водного [10; 12].

Проблемами які сповільнюють розвиток готельного господарства на Сіверщині є : відсутність готелів високого класу, нестабільний попит на готельні послуги, застарілий стан готельної бази, недостатня кваліфікація фахівців туристичної сфери та низький ступінь благоустрою більшості міст. Сіверщина має багаті гастрономічні традиції. Заклади харчування мають різні концепції та пропонують як місцеву кухню, так і інших країн. За результатами дослідження забезпеченості населення об'єктами ресторанного господарства Сумська та Чернігівська області мають високі показники (7-9 балів за 9-бальною шкалою) [5]. Серед основних проблем транспортної інфраструктури є незадовільний стан шляхового покриття, особливо доріг місцевого значення, висока вартість транспортних послуг та час в дорозі. З 2020 року в рамках проєкту «Велике будівництво» почалися значні ремонтні роботи автошляхів міжнародного значення - М-01 Київ-Чернігів – Нові Яриловичі, М-02 Кіпті – Глухів – Бачівськ; національного - Н 07 Київ – Суми – Юнаківка; регіонального - Р 67 Чернігів – Ніжин – Прилуки – Пирятин та місцевого значення - Шостка – Новгород-Сіверський [6].

Здійснений аналіз транспортної туристичної інфраструктури, дає змогу дійти висновку, що наразі Сіверщина розташована у «туристичному тупику», тобто ізольована від туристичного потоку. Сіверські дестинації досі практично не мають прямого, комфортного для туриста, транспортного сполучення з іншими містами та регіонами нашої країни. Цей фактор є перешкодою для збільшення туристичних потоків до Сіверщини, розвитку регіонального та внутрішнього туризму в Україні загалом.

Головною проблемою що потребує вирішення є недосконала транспортна інфраструктура та доступність регіону. Необхідними кроками в цьому напрямку є:

- відновлення прямого залізничного сполучення із західними областями (Ужгород – Київ – Чернігів, Чернівці – Київ – Чернігів);
- організація залізничного сполученням Харків-Чернігів, Одеса – Прилуки – Чернігів;
- забезпечення зручного для туристів графіку руху поїздів у вихідні дні (прибуття у першій половині дня та відправлення ввечері);
- модернізація залізниці на ділянці Київ-Ніжин-Чернігів в межах міжнародного транспортного коридору (Критський №9);
- збільшення фінансування на ремонт доріг (створення державного та територіального дорожнього фонду, що має наповнюватись завдяки акцизному податку на паливно-мастильні матеріали);
- пріоритетний ремонт доріг ( міжнародного значення – М 01, М 02; регіонального значення – Р 61 та місцевого - Шостка – Глухів), які дозволять туристам легко діставатися до дестинацій регіону;
- організація мережі регулярних сезонних автобусних маршрутів від залізничних та автобусних станцій до туристичних атракцій та дестинацій.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головне управління статистики у Дніпропетровській області: веб-сайт. URL : <http://www.dneprstat.gov.ua/>
2. Головне управління статистики у Сумській області: веб-сайт. URL : <http://sumy.ukrstat.gov.ua/>
3. Головне управління статистики у Харківській області: веб-сайт. URL : <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
4. Головне управління статистики у Чернігівській області: веб-сайт. URL : <http://www.chernigivstat.gov.ua/>
5. Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації: веб-сайт. URL : <https://www.cult.gov.ua>
6. Карта стану доріг України : веб-сайт. URL : <https://autostrada.info/ua/map>
7. Микитчак О. Туристично-рекреаційні ресурси Чернігівської області. *Вісник львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2014. Випуск 34. С. 78–86
8. На відпочинок – до Голубих озер! *Інформаційний портал Чернігівщини*. 2019. URL : <http://che.cn.ua/index.php/all-news/item/794-na-vidpochynok-do-holubykh-ozer>

9. Панченко С. М. Флора національного природного парку «Деснянсько – Старогутський» та проблеми охорони фіторізноманіття Новгород – Сіверського Полісся: монографія. Суми: ВТД «Універсальна книга», 2005. 170 с.

10. Природно-заповідний фонд Сумської області. Атлас-довідник., 2016. 5 с.

11. Руденко В. П., Трофимчук О. М. Український природно-ресурсний потенціал. Серія оцінкових картосхем: Ч.2-К.: УІНС, 2000. 186 с.

12. Сидорова В. Промисловий туризм на Чернігівщині має перспективи! *Чернігівщина туристична*. 2019.

**Захарова Світлана Геннадіївна,**  
кандидат наук з державного управління, доцент,  
заступник завідувача КМТГРБтаІП,  
Університет ім. Альфреда Нобеля,  
м. Дніпро, Україна

## **ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ В ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Можливості глобальної комп'ютерної мережі Інтернет дозволяють використовувати її в якості ефективного засобу у діяльності туристичних фірм, передусім, в маркетингу. Мережа Інтернет дозволяє туристичним фірмам долучитись до сучасних технологій, відкриває нові форми роботи з клієнтами, забезпечує можливість постійної взаємодії з партнерами, а також доступ до різних інформаційних джерел [3].

Основоположною частиною рекламної кампанії туристичного підприємства в Інтернеті є створення web-сайту. Він є вузлом мережі Інтернет, в якому зосереджені певні мережеві ресурси.

Web-сайт представляє основний обсяг інформації про продукт, що пропонується туристичною фірмою. На сайті міститься вся інформація, яку бажає одержати клієнт після взаємодії із зовнішньою рекламою. Від успішного просування сайту в значній мірі залежить ефективність всієї рекламної діяльності туристичної компанії.

Крім того, web-сайт надає туристичній компанії широкий ряд додаткових можливостей до доступних раніше комунікаційних служб. Їх особливість полягає в тому, що компанія може надавати користувачам додатковий сервіс: надавати інформацію; надавати перед і після продажне консультування та обслуговування туриста; продавати путівки, авіаквитки або послуги з бронювання готельних номерів. За наявності власного сайту зростає ефективність рекламних заходів, що проводяться в Інтернеті, оскільки будь-яка туристична реклама може розміщувати посилання на сайт туристичної компанії, де користувачу стане доступною значно більша кількість інформації, і він отримає суттєво ширше уявлення про туристичну компанію та її пропозиції. Крім того, інформація про поведінку відвідувачів на сайті може відразу ж поступати у відділ маркетингу компанії і використовуватись для вдосконалення якості обслуговування клієнтів. Таким чином, web-сайт є одним з головних елементів системи Інтернет-маркетингу і вимагає найбільшої уваги з боку маркетингової служби туристичної компанії.

В сучасному світі соціальні мережі є невід'ємною частиною життя майже кожної людини. У зв'язку зі зростаючою популярністю Інтернету і поширенням цифрових соціальних мереж, які є основою для взаємодії, будь-яка людина може зробити свої думки і погляди доступними для усіх.

Результати багатьох опитувань підтверджують, що приблизно 50% людей, ймовірно, завантажать додатки для подорожей під час пошуку дестинацій. Сучасні споживачі туристичного продукту і послуг стають все більш поінформованими, незалежними та адаптивними (т.зв. цифрові користувачі). Вони більше довіряють думці інших мандрівників, а не офіційним маркетинговим рекомендаціям. Виробникам туристичного продукту і послуг слід враховувати цю тенденцію, досліджуючи потенціал соціальних мереж як стратегічних інструментів для покращення туристичного досвіду, моніторингу репутації / іміджу компанії та аналізу поточних конкурентних стратегій [4].

Всесвітня туристська організація ООН визнає важливу роль соціальних медіа в туризмі. Туристи і бізнесмени використовують смартфони і планшети для того, щоб знайти інформацію або поділитися думкою про місце їх перебування. Світовою тенденцією на сьогоднішній день є просування бренду, марки, продукту через соціальні мережі. Компанії з різних секторів економіки стали працювати з

клієнтами через соцмережі шляхом організації громад і створення корпоративних сторінок, які по наповненню можуть зрівнятися з корпоративним сайтом. Соціальні мережі дозволяють компаніям підтримувати зв'язок зі зацікавленими користувачами, вибудовувати довгострокові відносини зі своїми клієнтами, формувати їх лояльність, управляти репутацією компанії, підвищувати продажі і вирішувати багато інших завдань розвитку бізнесу [5].

Соціальна мережа є відмінним маркетинговим майданчиком для просування послуг. Індустрія зустрічей також не залишається осторонь від світового тренду – компанії-організатори заходів, конгрес-центри, готелі все частіше використовують соціальні медіа для просування своїх компаній і послуг. На сторінках у соціальних мережах публікуються різні огляди і коментарі, розміщуються фотографії і відеоролики, презентаційні матеріали, ведеться постійний діалог з відвідувачами за допомогою опитувань. Маркетинг в соціальних мережах включає в себе безліч методів роботи. Найбільш популярні з них – це побудова спільнот бренду (створення представництв компанії в соціальних медіа), робота з блогосферою, репутаційний менеджмент, персональний брендинг і нестандартне SMM-просування.

Facebook та Instagram – найбільш популярні соціальні мережі в Україні. Цікавий, різноплановий і добре таргетований контент є рушійною силою соціальних мереж, а життєздатність співтовариства залежить в першу чергу від того, наскільки розміщена на ньому інформація відповідає інтересам цільової аудиторії. Саме тому необхідно розміщувати анонси майбутніх заходів, пост-релізи заходів, використовувати відео, розміщати фотографії, вести діалог з учасниками спільноти, відслідковувати та оперативно реагувати на негативні відгуки і вживати заходи щодо усунення недоліків, заохочувати позитивні коментарі і репост інформації, обговорювати проблеми, збирати ідеї для розвитку компанії, а також контактувати з провідними блогерами та ЗМІ.

За допомогою Instagram компанії тримають своїх «фоловерів» (тих, хто підписався на стрічку Instagram) в курсі подій. Особливу увагу користувачів привертають онлайн-трансляції в стрічці Instagram, в яких одночасно з самим заходом відбувається публікація фотографій події. Важливим моментом є регулярне оновлення сторінок, розміщення актуальної інформації та підтримка новинної стрічки з метою фіксації інтересу спільноти. Задача компаній - виділити ключового фахівця, який може стати авторитетним лідером думок і буде вести діалог з аудиторією, коментувати новини, давати інтерв'ю або вести свій персональний блог. Instagram є лідируючою мережею для просування конференцій, тренінгів, подієвих заходів, тому саме ця мережа є найбільш оптимальним майданчиком для просування бренду.

Оскільки кількість користувачів соціальних мереж швидко зростає, на ринку туристичних послуг все активніше враховуватиметься ця тенденція, а отже, зростатиме значення ефективної маркетингової діяльності туроператорів у цьому сегменті. Дослідження потенціалу соціальних мереж є стратегічним інструментом для покращення туристичного досвіду, моніторингу репутації / іміджу компанії та аналізу поточних конкурентних стратегій.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Соціальні мережі як ефективний інструмент маркетингу: веб-сайт. URL <http://infotour.in.ua/kusina.htm> (Дата звернення: 15.03.2021)
2. Соціальні комунікації: веб-сайт. URL <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/11/172.pdf> (Дата звернення: 20.03.2021)
3. Інтернет як засіб просування туристичних послуг: веб-сайт. URL <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/4336/41%20-%2046.pdf;jsessionid=09AB2A59D27FFDE0C1F65B57AE179598?sequence=1> (Дата звернення: 20.03.2021)
4. Порівняння ознак масового маркетингу та маркетингу туристичних послуг: веб-сайт. URL [https://pidru4niki.com/15290527/turizm/funktsiyi\\_marketingu\\_turistichnih\\_poslug](https://pidru4niki.com/15290527/turizm/funktsiyi_marketingu_turistichnih_poslug) (Дата звернення: 22.03.2021)
5. Туристичне підприємство та ефективність його діяльності: веб-сайт. URL [https://tourlib.net/books\\_ukr/shkola3-1.htm](https://tourlib.net/books_ukr/shkola3-1.htm) (Дата звернення: 01.04.2021)

## ПРИРОДНІ ЧУДЕСА УКРАЇНИ У РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Природне багатство нашої держави важко переоцінити. Природні ресурси, використовувані людством у процесі життєдіяльності, визначають і формують економічний розвиток суспільства. Для сучасного етапу розвитку світового господарства характерний високий ріст споживання й інтенсивність використання природних ресурсів. В цілому, вплив господарської діяльності людей на природу досягло сьогодні таких масштабів, при яких проблема збереження природного середовища стала глобальною.

За останні роки однією із найбільш прибуткових галузей світової економіки став туризм. Для успішного розвитку туризму необхідний комплекс певних природних умов. Виходячи з того, що туризм поєднує оздоровчі та пізнавальні цілі, райони відпочинку повинні мати сприятливі для оздоровлення людей природні умови (сприятливий клімат, різноманітний рельєф з мальовничими ландшафтами, наявність водних джерел тощо), бажано, щоб останні доповнювались культурно-історичними пам'ятками.

Характерно, що для організації туризму використовуються ті природні умови і ресурси, що не завжди можуть бути використані іншими галузями - морські пляжі, природна краса територій, історичні пам'ятки тощо.

У зв'язку з погіршенням стану навколишнього середовища у всіх сферах світового господарства йде пошук нових способів використання природних туристських ресурсів, а саме територій, що мають важливу наукову та пізнавальну цінність – заповідників, національних природних парків, визначних пам'яток природи.

Україна розташована майже у центрі Європи - одного з найбільш урбанізованих та розвинутих регіонів світу. Вона має всі передумови, щоб наші об'єкти природно-заповідного фонду стали привабливими для туристів, які не завдавали б шкоди природним комплексам, сприяли охороні природи та благополуччю місцевого населення.

В зв'язку з пропагуванням унікального природного світу України та привернення уваги до об'єктів, що мають перспективу стати цікавими не лише для українського, а й для закордонного туристичного товариства є проведення Всеукраїнської акції „7 природних чудес України”. Велика частина території України так чи інакше використовується для задоволення потреб відпочинку і туризму.

Крім екологічних переваг, таких як мінімізація збитків природному середовищу та екологічна освіта, екологічний туризм уже починає приносити прибутки. При цьому, значна частина цих прибутків іде на підтримку охорони природи.

Природно-заповідний фонд України має в своєму складі близько 7 тис. територій та об'єктів загальною площею понад 2.5 млн. га, що становить 4.16 % території України. Для покращання умов організації відпочинку та оздоровлення населення, що є важливим фактором підвищення продуктивності праці за цим показником Україна істотно відстає від розвинених країн [1].

Найбільш цікаві та унікальні природні об'єкти, як правило знаходяться під охороною держави та на їх територіях створені природоохоронні установи. Саме за підсумками інтернет-голосування та всеукраїнського опитування експертів щодо визначення 7 природних чудес України було визначено такі об'єкти:

- 1) Асканія-Нова (біосферний заповідник, Херсонська область);
- 2) Дністровський каньйон (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська області);
- 3) Гранітно-Степове Побужжя (регіональний ландшафтний парк, Миколаївська область);
- 4) Мармурова печера (АР Крим);
- 5) Подільські Товтри (Національний природний парк, Хмельницька область);
- 6) Світязь (озеро на території Шацького Національного природного парку, Волинська область);
- 7) Синевир (озеро на території Національного природного парку “Синевир”, Закарпатська область) [2].

Крім цього, Оргкомітет проведення Всеукраїнської акції вирішив нагородити окремими спеціальними відзнаками такі природні об'єкти: Балаклавська бухта з мисами Айя та Фіолент (Крим); Олешківські піски (Херсонщина); Оптимістична печера (Тернопільщина). Також визнано чудесами України дендрологічний парк "Софіївка" (Черкаська область) та острів Хортиця (Запорізька область).

Отже, природа є не лише індикатором сучасного життя, а й фактором, який певною мірою визначає його. З природою, пейзажем пов'язані історія і культура. Не випадково, серед ландшафтів багато святих для українського народу місць, які широко використовуються в туристичній діяльності.

Природні рекреаційні ресурси можуть зберігатись і збагачуватись лише тоді, коли всі відпочиваючі сприятимуть їх збереженню. Досвід ведення рекреаційного господарства у світі підтверджує необхідність належної системи контролю за дотриманням заповідного режиму в зонах відпочинку.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Закон України "Про природно-заповідний фонд України". Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34
2. 7 природних чудес України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://7chudes.in.ua/nomination/7-prirodnykh/>

**Камушков Олександр Сергійович,**

кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри туристичного бізнесу та рекреації  
Одеська національна академія харчових технологій,  
м. Одеса, Україна

### **ЕМОЦІЙНА СКЛАДОВА В БІЗНЕС-ПРОЦЕСАХ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ**

В XXI столітті з'явилась нова економіка - «економіка вражень». Вона орієнтована на відчуття, емоції споживача. Індустрія гостинності включає в себе готельно-ресторанну та розважальні сфери, які спираються емоції споживачів.

Ефективні комунікації не можливі без емоційної складової. Емоції – суб'єктивний стан людини, що виникає у відповідь на вплив зовнішніх і внутрішніх факторів і проявляється в формі безпосередніх переживань. Емоційні переживання носять неоднозначний характер. Один і той же об'єкт може викликати неузгоджені, суперечливі емоції. Це явище отримало назву амбівалентність (подвійність) почуттів. Наприклад, можна поважати когось за працездатність і одночасно засуджувати за запальність. Якості, що характеризують кожен конкретну емоційну реакцію, можуть поєднуватись різним чином, що створює багатоманітні форми їх вираження. Основні форми прояву емоцій - чуттєвий тон, ситуативна емоція, афект, пристрасть, стрес, настрої і почуття [1].

Сьогодні всі говорять про поведінку споживачів, науковці та бізнесмени питають себе – «Що керує споживачами? Чому вони роюлять ті чи інші покупки?» Відповідь одна – це емоції. Вони впливають на переконання та змінюють поведінку споживача.

Конкуренція посилюється внаслідок поширеності Інтернету та цифровізації всіх сфер діяльності. Тому «для ефективних продаж підприємствам необхідно викликати враження потенційних клієнтів, оскільки високий емоційний фон стимулює клієнтів до активних дій. Викликати емоції, враження у людини є складним завданням для підприємств, оскільки їм необхідно відійти від звичних схем просування до встановлення міжособистісних стосунків з клієнтом, дослідження їх інтересів і цінностей. Особливої значущості набуває економіка вражень у контексті просування послуг» [3].

Сьогодні бізнесмени змушують потенційного споживача приймати рішення про покупку спираючись на емоції. Бізнесмени досліджують емоції споживачів та шукають шляхи створення товару (послуги), яка зможе викликати емоції, а отже, й задовільнити споживачів.

Цікавим є наступне визначення: «Гостинність – це якість спілкування та враження, які одержують люди від спілкування між собою з різноманітних приводів: робота, відпочинок, дозвілля, вирішення житлово-комунальних питань, проїзд в транспорті тощо. Це безпосередній контакт людей в

різних сферах життя між собою, отже гостинність повинна проявлятися в усіх сферах життєдіяльності суспільства» [2]. В ньому ми знову бачимо звернення до вражень, які спираються на емоції споживачів.

Сучасний світ є дуже динамічним, що втомлює людей, тому вони постійно шукають яскраві емоції та позитивні враження, які мають покращувати життя споживачів.

Навіть стандарти ISO вже спираються на емоції та враження споживачів, які покращують якість життя шляхом задоволення. Так, серія стандартів ISO 10000 називається «Менеджмент якості. Задоволеність клієнтів». Ця серія була розроблена на основі кращої міжнародної практики щодо задоволення потреб клієнтів.

Емоції допомагають бізнесу отримувати прибутки, а споживачів робити свій вибір.

Економіка вражень, емоційний маркетинг йдуть поруч також із таким поняттям, як «атмосферний маркетинг». Атмосферний маркетинг передусім має на меті створення потрібного емоційного ефекту у покупців, що є дуже вигідним способом підвищувати продажі. За різними дослідженнями, «правильний настрій» продукту (товару) підвищує бажання купити його у три рази. Необхідно у покупця викликати сильні емоції – особливо хвилювання або захват, задоволення від побаченого [4].

Сучасний споживач звик отримувати якісний товар (послугу), тому його не можливо здивувати, використовуючи парадигму якості. Сучасний споживач, а особливо сфери гостинності, шукає нових та яскравих вражень. Він хоче отримати задоволення, яке буде тривалим. Тому бізнесу сьогодні потрібно створювати нові враження та яскраві емоції, які будуть задовільняти всі примхи споживачів. Саме тому, бізнесу потрібно враховувати емоційну складову при виробництві товару (послуги), щоб прогнозовані прибутки справджувались.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Болотна О.В. Емоційний маркетинг як технологія управління поведінкою споживачів. *Ефективна економіка. Електронний журнал*. № 8, 2013.
2. Мартієнко А.І., Дишкантюк О.В. Сутність гостинності як економічної категорії. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2017. № 2 (30). С. 72-78.
3. Пушкар О.І., Курбатова Ю.Л. Методичний підхід до просування послуг на засадах економіки вражень (на прикладі послуг освітньої галузі). *Український соціум*, 2017. № 4 (63): С. 133–144.
4. Чубукова О.Ю., Яренко А.В. Економіка вражень: передумови зародження, головні ідеї, економічна сутність. сучасні тенденції та проблеми управління. *Вісник КНУТД*, 2016. № 6 (105). С. 92-98.

**Качмар Олександра,**

доктор філософських наук, професор,  
професор кафедри фахових методик і технологій

початкової освіти,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ, Україна

#### **ОХОРОНА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Охорона та збереження культурної спадщини є важливим напрямом гуманітарної політики держави. Водночас це є тією цариною культурної діяльності, де участь органів виконавчої влади та місцевого самоврядування є доволі значущою та відповідальною.

Збереження культурної спадщини як одного з головних чинників формування української національної ідентичності, невід'ємної складової всесвітнього культурного доробку людства є обов'язком держави та громадськості, відповідальністю перед прийдешніми поколіннями [6]. Відповідно до статті 54 Конституції України «держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами».

Законодавство України про охорону культурної спадщини складається з Конституції України, законів «Про культуру» [4], «Про охорону культурної спадщини» [5] та інших законів, що регламентують діяльність у сфері культури, міжнародних договорів з питань культури, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та підзаконних нормативно-правових актів.

*Культурна спадщина* – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини [5].

На регіональному рівні окремі питання охорони та збереження культурної спадщини визначаються регіональними цільовими програмами. Зокрема, в Івано-Франківській області – це програми «Культура Івано-Франківщини» на 2016-2020 роки [8], «Культура Івано-Франківщини» на 2021 рік [9], «Духовне життя» на 2021 рік [7] тощо.

Розглянемо трохи детальніше ситуацію з охороною та збереженням культурної спадщини в Івано-Франківській області.

В Івано-Франківській області на державному обліку перебуває 3944 пам'ятки культурної спадщини, з них: 107 – національного значення та 3837 – місцевого значення :

пам'яток архітектури – 1443, з них національного значення – 90, місцевого – 1353;

пам'яток археології – 1490, з них національного значення – 12, місцевого – 1478;

пам'яток історії – 869, з них національного значення – 4, місцевого – 865;

пам'яток монументального мистецтва – 142, з них національного значення – 1, місцевого – 141.

Зараз у списку світової спадщини ЮНЕСКО (Cultural Heritage List) понад тисяча об'єктів з усього світу, з України – сім. Щоб потрапити під охорону ЮНЕСКО, об'єкт повинен мусить відповідати хоча б одному з наступних критеріїв. Він мусить бути шедевром людського генія або унікальним для певної цивілізації, пов'язаним з традиціями та віруваннями, ілюструвати період людської історії. Природні об'єкти мають бути місцем існування великого біологічного різноманіття чи зразком екологічних або біологічних процесів, бути прикладом виняткової природної краси [3].

З Івано-Франківської області у списку ЮНЕСКО наразі букові праліси Карпат (разом з іншими областями та іншими країнами) , церква Святого Духа в м.Рогатині та церква Різдва Пресвятої Богородиці у с.Нижній Вербіж Коломийського району. При чому храми внесені як один об'єкт «Дерев'яні церкви Карпатського регіону в Польщі та Україні». І загалом у тому об'єкті 16 церков: вісім українських і вісім польських .

Крім цього, в ЮНЕСКО є ще список шедеврів усної та нематеріальної культурної спадщини людства (Intangible Cultural Heritage List), пов'язаний з традиціями різних країн. Зараз там більше 500 об'єктів, українських – три. У розділі об'єктів, що потребують термінової охорони, записані козацькі пісні Дніпропетровської області, а в репрезентативному списку – петриківський розпис і косівська мальована кераміка .

Також є список нематеріальної культурної спадщини України – національний аналог світового. Культурні об'єкти спершу вносять сюди, а тоді вже подають на розгляд ЮНЕСКО. З Прикарпаття в українському переліку нині є гуцульська писанка і верховинська коляда .

До Державного реєстру нерухомих пам'яток України внесено 64 пам'ятки культурної спадщини, з них національного значення – 31, місцевого значення – 33.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.07. 2001 р. № 878 29 населених пунктів Івано-Франківської області внесено до Списку історичних населених місць України.

Статус історичного населеного місця зобов'язує здійснювати будь-які містобудівельні, архітектурні та ландшафтні перетворення, будівельні, шляхові, земляні роботи, реалізація яких може позначитись на стані пам'яток, їх територіях і зонах охорони, при умові дотримання історико-архітектурних опорних планів історичних населених місць. А тому, з метою регулювання забудови та господарської діяльності, яка може позначитися на стані збереження пам'яток культурної спадщини. в населених пунктах, занесених до Списку історичних населених місць України при формуванні міських і районних бюджетів необхідно передбачати кошти на виготовлення історико-архітектурних опорних планів історичних населених місць (постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.2006р. № 909). Опорні плани передбачають чітко визначення зон охорони пам'яток культурної спадщини та режими їх використання: зони регулювання забудови, зони охоронюваного ландшафту та зони охорони археологічного культурного шару.



Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини» від 25.05.2017 року № 2073-VIII, всі пам'ятки культурної спадщини, які були занесені до переліків пам'яток, до 2000 року, є пам'ятками України і перебувають під охороною держави і не потребують додаткового внесення (дублювання внесення) до Державного реєстру нерухомих пам'яток культурної спадщини України.

Впродовж 2009-2020 років ремонтно-реставраційні роботи на пам'ятках національного значення були призупинені через відсутність фінансування з Державного бюджету України.

Покращення ситуації в пам'яткоохоронній сфері можливе у разі прийняття державної програми фінансування та розроблення місцевих програм з охорони культурної спадщини на рівні районів та ОТГ.

В структурі управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації, як уповноваженого органу охорони культурної спадщини на території Івано-Франківської області, функціонує підрозділ – сектор з питань охорони культурної спадщини, який забезпечує контроль з дотриманням законодавства в сфері охорони пам'яток культурної спадщини.

Впродовж останніх двох років (2019-2020) працівниками Управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації проведено шість семінарів з питань охорони культурної спадщини, навчання голів та секретарів сільських рад, ОТГ, деканів та священників церков УГКЦ області. Питання охорони культурної спадщини постійно слухається на колегіях Управління культури, національностей та релігій обласної державної адміністрації, цільова аудиторія, яких охоплює всі територіальні громади області.

Управлінням проводиться роз'яснювальна робота щодо цінності пам'яток архітектури, археології та історії, необхідності їх збереження для прийдешніх поколінь, даються роз'яснення та рекомендації щодо проведення ремонтно-реставраційних робіт на конкретних об'єктах.

Впродовж 2020 р. Управлінням спільно з Національним заповідником «Давній Галич» подано пропозиції по занесенню 10 об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

З березня 2021 року в Івано-Франківській області почався реалізовуватися грантовий проєкт «Розвиток транскордонного співробітництва щодо популяризації об'єктів історичної та культурної спадщини на транскордонній території Румунії та України», в межах якого розпочали 3D-сканування 50 історичних пам'яток. Об'єкти, які будуть сканувати, мають культурно-мистецьку, історичну цінність і є туристично привабливими. Віртуальні версії історичних пам'яток розмістять на спеціалізованому сайті проєкту і на головному туристичному порталі області. Сканування розпочали із церкви Царя Христа в місті Івано-Франківськ, яка є пам'яткою архітектури місцевого значення.

В області діє Регіональна цільова програма «Культура Івано-Франківщини» на 2021 рік, до якої включений окремий розділ: «збереження культурної спадщини», з передбаченим фінансуванням. 23 квітня 2021 року на сесії депутати Івано-Франківської обласної ради звернулися до КМУ з пропозицією внести до президентської Програми «Велике будівництво» об'єкти культурної спадщини, які знаходяться у комунальній власності.

З метою збереження історичних ареалів населених місць, особливу увагу слід звернути на земельні ділянки, що знаходяться в населених пунктах занесених до Списку історичних населених місць України;

проведення інвентаризації об'єктів культурної спадщини (відповідно до даних Державного реєстру нерухомих пам'яток України) з визначенням охоронних зон і внесенням цих відомостей до Державного земельного кадастру;

запровадити моніторинг стану охорони об'єктів культурної спадщини, а також виконання власниками пам'яток культурної спадщини охоронних договорів;

інтенсифікувати співпрацю з ЮНЕСКО щодо включення об'єктів культурної спадщини України до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та елементів нематеріальної культурної спадщини – до списків нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, а також забезпечити виконання рішень Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

розвиток культурного туризму (уніфікувати рекламу, вказівники, розвивати громадські простори у двориках, залучаючи до цього усіх мешканців; туризм пам'яті);

активізація громадської участі в культурному житті Прикарпаття; залучення громадськості до охорони та збереження пам'яток історії та культури;  
подальша цифровізація об'єктів культурної спадщини;  
розвиток приватного партнерства та розширення можливостей залучення недержавних коштів у сферу охорони культурної спадщини.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інституційні та правові проблеми збереження культурної спадщини. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/instituciyni-ta-pravovi-problemi-zberezhennya-kulturnoi>.
2. Прикарпаття в ЮНЕСКО. Які ще принади можуть потрапити до списку світової спадщини. URL: <https://report.if.ua/kultura/prykarpattya-v-yunesko-yaki-shche-prynady-mozhut-potrapyty-do-spysku-svitovoyi-spadshchyny/>.
3. Про культуру : закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.
4. Про охорону культурної спадщини : закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.
5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-19#Text>.
6. Регіональна цільова програма «Духовне життя» на 2021 рік. URL: <https://orada.if.ua/decision/1567-37/>.
7. Регіональна цільова програма «Культура Івано-Франківщини» на 2016-2020 роки. URL: <https://orada.if.ua/decision/про-внесення-змін-до-рішення-обласної-24/>.
8. Регіональна цільова програма «Культура Івано-Франківщини» на 2021 рік. URL: <https://orada.if.ua/decision/1566-37/>.
9. Управління культури, національностей та релігій Івано-Франківської обласної державної адміністрації : офіційний сайт. URL: <https://ifcult.pp.ua>.

**Кисіль Катерина Андріївна,**

студентка спеціальності Бізнес-адміністрування другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Запорізький національний університет,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Чкан А. С.,**

кандидат економічних наук, доцент,  
кафедра бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,  
Запорізький національний університет,  
м. Запоріжжя, Україна

### ЕФЕКТИВНІСТЬ CRM СИСТЕМ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

На сьогоднішній день ведеться активне залучення та утримання споживача завдяки новим інструментам. Одним із таких методів являється CRM-система, що дозволяє швидше налагоджувати та контакт із клієнтом.

Концепція CRM (Customer Relationship Management) – це розрізнені інструменти ведення бізнесу, що об'єднуються в налагоджену систему.

CRM передбачає орієнтацію на клієнта, спрямованих на ефективність роботи у сфері маркетингу, продажів і сервісного обслуговування. CRM допомагає автоматизувати, оптимізувати і підвищити ефективність бізнес-процесів, пов'язаних з маркетингом, робить можливим ефективне управління взаєминами з клієнтами, за умови, що підприємство має правильні цілі, організацію, стратегію і культуру.

Для різних галузей існують різні потреби щодо запровадженої системи. Для прикладу, крупному банку важливо отримувати аналітичні звіти по багаточисленним операціям клієнтів. Тоді як салону краси потрібно лише записувати клієнтів до спеціалістів, нагадувати їм про візит та фіксувати оплату. Саме тому існують різні типи CRM системи, які відрізняються рівнями обробки інформації та задачами, які вирішуються. Розглянемо їх особливості, що наведені у таблиці 1 [2].

## Види CRM систем

Вид CRM системи	Ціль	Що вміють?	Приклади
Операційна	Підвищити лояльність клієнта у процесі безпосереднього контакту з ним	<ol style="list-style-type: none"> <li>1) реєструвати вхідний трафік (дзвінки, листи, заявки на сайт);</li> <li>2) зберігати в базі дані про клієнтів, заявки, угоди, завдання і т.</li> <li>3) автоматизувати документообіг всередині компанії;</li> <li>4) фіксувати просування угод по воронці продажів;</li> <li>5) нагадувати про заплановані дзвінки, листи, зустрічі;</li> <li>6) ставити завдання і контролювати роботу співробітників.</li> </ol>	1С:CRM та БІТ:CRM 8
Аналітична	Аналіз накопиченої інформації про клієнтів і продажі для побудови більш ефективної стратегії	<ol style="list-style-type: none"> <li>1) сегментувати клієнтську базу;</li> <li>2) визначити цінність клієнта;</li> <li>3) аналізувати їх рентабельність;</li> <li>4) моніторити поведінку клієнтів на кожному етапі операції;</li> <li>5) показувати розподіл угод по воронці продажів;</li> <li>6) аналізувати динаміку продажів;</li> <li>7) аналізувати ефективність маркетингових інструментів;</li> <li>8) прогнозувати обсяг продажів.</li> </ol>	Microsoft Dynamics CRM, SAP BusinessObjects, Marketing Analytic.
Колабораційна	Налагодження комунікацій з клієнтами для збору зворотного зв'язку	<ol style="list-style-type: none"> <li>1) налагоджувати комунікації з клієнтами для збору зворотного зв'язку;</li> <li>2) Інформація, отримана з їх допомогою, допомагає скорегувати асортимент товарів, цінову політику, а також процес обслуговування покупців.</li> </ol>	Готових CRM-систем цього типу немає: розробляються або індивідуальні рішення, або використовуються існуючі канали зв'язку. Інформація з них фіксується в основній CRM-програмі.
Комбінована	Підвищити лояльність клієнта у процесі контакту з ним. Аналіз накопиченої інформації про клієнтів і продажі для побудови більш ефективної стратегії для збору зворотного зв'язку	<p>Об'єднують в собі елементи операційних CRM з набором аналітичних функцій.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) зберігають в базі даних звіти з продажу;</li> <li>2) зберігають в базі дані про клієнта;</li> <li>3) аналізують ефективність менеджерів;</li> <li>4) роблять можливим спілкування з клієнтами (завдяки інтеграції з сайтом, месенджерами, соцмережами і т.д.).</li> </ol>	«Мегаплан», AmoCRM, Бітрикс24, S2, FreshOffice, RetailCRM.

Переваги від впровадження CRM системи:

1) збільшення прибутку за рахунок наявності повної інформації про клієнта та історії продажів, збільшується кількість угод та їх швидкість укладання;

2) збільшення точності прогнозування продажів. Статистична інформація допомагає оцінити вірогідність укладання угоди та прогнозувати швидкість проходження клієнтів по воронці продажів. Це дозволяє ефективніше управляти грошовими потоками компанії;

3) збільшення ймовірності укладання угоди. База знань зі стандартними питаннями від клієнта та відповідями на них, база знань про сильні та слабкі сторони конкурентів дозволяє навіть новачку ефективно співпрацювати з клієнтами;

4) зниження витрат за рахунок автоматизації процесу продажів, що дозволяє автоматизувати стандартні операції, процеси контролю та управління співробітниками;

5) підвищення продуктивності співробітників. Календарне планування та засоби роботи з контактами дозволяють ефективно використовувати робочий час [1];

6) зменшення витрат на навчання персоналу за рахунок створення автоматичних задач за типовими діями, створення єдиної системи продажів;

7) підвищення якості обслуговування клієнтів. Повна історія взаємодії із клієнтом, швидкість обробки заявок, рівень задоволеності сервісом допомагає «здобути» лояльного споживача.

Щоб переваги від CRM-системи були максимальними, вона повинна мати певні характеристики.

По-перше, система повинна гарантувати швидке впровадження і адаптацію нових технологій завдяки розгортання в хмарі, наявності готової функціональності для вирішення завдань бізнесу, мати інструменти налаштування клієнта, а також швидкої і простої інтеграції в існуючу середу підприємства.

По-друге, володіти максимальною простотою і зручністю для користувачів завдяки розумному інтерфейсу, мобільних технологій, використанню алгоритмів машинного навчання та іншим інтелектуальним інструментам.

Отже, використання CRM-системи виводить ведення бізнесу на новий рівень. Це відбувається і завдяки підвищенню якості спілкування із клієнтами (швидкості обробки заявки та укладення угод, передпродажний та післяпродажний сервіс), і завдяки оптимізації комунікацій усередині компанії (автоматизація документообороту, управління бізнес-процесами, управління робочим часом, його вивільнення для вирішення інших стратегічних питань). Тому дуже важливо обрати правильну CRM-систему та адаптувати її під запити конкретної компанії.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання CRM систем для організації бізнесу / Електронний ресурс. - Режим доступ: <https://sites.google.com/site/infosystchnu/lekcja-6>

2. Какие бывают CRM-системы: классификация CRM и тенденции рынка / Електронний ресурс. - Режим доступ: <https://salesap.ru/vidy-crm-sistem/>

**Кізима Марія Іванівна,**

студентка 3 курсу спеціальності Туризм,

Хортицька національна академія,

*м. Запоріжжя, Україна*

Науковий керівник – **Куред Н. М.**

кандидат економічних наук, доцент,

Хортицька національна академія,

*м. Запоріжжя, Україна*

### РОЗВИТОК МАЛИХ ТУРИСТИЧНИХ ДИСТИНАЦІЙ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ: КУРОРТ КИРИЛІВКА

Розвиток курортних дестинацій Запорізької області має високу ступінь актуальності для розвитку невеликих територіальних громад, зокрема Приазовського регіону, оскільки саме курортний бізнес забезпечує робочими місцями та доходами населення малих міст та селищ. Метою даного дослідження є виявлення рекреаційних ресурсних можливостей та проблем ефективного розвитку малих туристичних дестинацій на прикладі курорту Кирилівка.

Кирилівка – селище міського типу Мелітопольського району Запорізької області, розташоване на узбережжі Азовського моря. Населення становить 3443 осіб (2018 р.). З 1920 року Кирилівка стала розвиватися, як бальнеологічний та грязьовий курорт. Кирилівка є морським і кліматичним курортом з

наступними лікувальними природними ресурсами: грязь мулів Утлюцького і Молочного лиманів, а також сірководневе хлоридне натрієве джерело, воду якого використовують для лікувальних ванн. Використання цих лікувальних ресурсів дозволяє здійснювати реабілітацію людей із захворюваннями органів руху і опори, гінекологічних, периферійної нервової системи.

Літо у Кирилівці – тепле (середня температура липня 21°C), зима помірно м'яка (середня температура січня – 6°C), опадів близько 380 мм на рік. Азовське море не глибоке, що гарантує швидкий прогрів моря і ранній початок курортного сезону, а також безпеку при купанні. Має піщане дно і берег. Температура води у липні досягає 27–28°C. Ще однією особливістю відпочинку у Кирилівці є наявність двох морських лиманів з лікувальними грязями і відкрита акваторія моря. Між ними відбувається водообмін, а особливість водообміну полягає в тому, що солоність лиманів вище океанічної (38-45 % (промиле), в океані – 36 %, а в Чорному морі – 16–18 %), в той час, як в Азовському морі всього 9–12 %, через що тут найвища солоність. В Азовському морі близько 14–5 %, при цьому хімічний склад всіх компонентів Азовського моря присутній (води Азовського моря мають більш лікувальними властивостями, ніж води Чорного моря), але при більш високій мінералізації моря сприяє більш ефективному впливу моря на організм людини. Стабільний літній сезон відпочинку – з кінця травня до кінця другої декади вересня включно. Оксамитовий сезон – з початку третьої декади вересня до останнього тижня жовтня, а іноді і до середини листопада.

У Кирилівці немає портів та виробництв, що сприяє доброму стану екології. У цей же час погіршує екологічний стан у рекреаційній зоні селища відсутність централізованої системи водопостачання, каналізації та очистки стічних вод. У Кирилівці каналізація стікає в дезинфікуючі підземні герметичні ємності - смуги (локальні очисні споруди, що представляють собою об'ємні товстостінні пластикові цистерни), потім відкачуються ассінезаторами і вивозяться на очисні споруди міста Мелітополя. Однак цим недостатньо забезпечується чистота і екологічна безпека морського узбережжя Кирилівки, Азово-Сиваського національного парку, так як курорт частково розташований на його території.

У курорті Кирилівка сезонно функціонує понад 700 баз відпочинку, приватних готелів, пансіонатів і котеджів, санаторіїв, автокемпінгів і близько 18 дитячих оздоровчих медичних закладів [1]. А у літні місяці населення Кирилівки зростає до десятків тисяч відпочивальників .

У Кирилівці створена курортна інфраструктура. Тут розташована велика кількість приватних баз і гостьових будинків, які можуть запропонувати номери від економ-класу до апартаментів категорії VIP (табл. 1).

Таблиця 1.

Діапазон цін на послуги гостинності у курорті  
Кирилівка, літній сезон 2021 р. [2]

Назва закладу гостинності	Район Кирилівки	Ціна
Готель Південна Ніч	Центр Кирилівки	від 100 грн / людина
База відпочинку Югра	Федотова коса	від 180 грн / номер
База відпочинку Шахтобудівник	Коса Пересип	від 90 грн / людина
База відпочинку Електрик	Федотова коса	від 300 грн. за номер
Спа-готель Rapogama	Центр	від 590 грн. за номер з харчуванням
База відпочинку Пересип	Коса Пересип	від 810 грн. за номер
Готель Острів Скарбів	Центр	від 1 000 грн. за номер
Готель Маяк	Центр	від 650 грн. за номер
Гостьовий будинок Курортний Дворик	Степок	від 100 грн. / людина
Гостьовий будинок AquaLife-Relax	Коса Пересип	від 1 000 грн. за номер

Подорожуючі до курорту Кирилівка можуть скористатися розвинутою транспортною інфраструктурою. Тут знаходиться автостанція (звідки автотранспорт ходить в багато великих міст України (Запоріжжя – 200 км, Дніпро – 300 км, Харків – 500 км, Київ – 780 км), а від міста Мелітополь в курортний сезон з інтервалом в 3–15 хвилин транспорт ходить до районів селища Кирилівка - Пересипу ходить маршрут №1, Федотової Коси маршрут №2, Степка. На території селища працюють «Укртелеком», відділення «ПриватБанку», великий ринок, безліч різних кафе, ресторанів, нічних клубів, дискотек, а також різні заклади розваг: аквапарк «Острів Скарбів» (найбільший аквапарк України), дельфінарій «Оскар», луна парк Адреналіншоу, акваріум, сафарі-парк, зворушливий зоопарк, кінний

театр. Кінний театр «Кирилівська Січ» пропонує відпочивальникам зануритися в епоху і побут Запорізького козацтва, побачити, як жили наші предки, подивитися на виступи козаків. Побувати на цій театралізованій виставі буде цікаво і дітям і дорослим, декорації і костюми акторів немов переносять глядачів на кілька століть назад. На великому просторому подвір'ї знаходяться козацькі курені, гончарна майстерня, кузня, збройова і просторий театральний майданчик з видом на Утлюкський лиман. Ціни на білети та розваги літнього сезону 2020 року були доступними для більшості відпочивальників: квитки для дорослих – 100 грн, а для дітей – 80 грн.

На курорті з активно розвиваються водні види спорту, віндсерфінг і кайтсерфінг. Місцеві ринки пропонують багатий вибір баштанних, овочів і фруктів (мелітопольська черешня, абрикос, персики, виноград, інжир, гранат, хурма, ківі, фейхоа), риби, креветки, устриці та інші морепродукти.

На території селища знаходиться також заказник Федотова коса - степова природа і дикі пляжі. Сюди часто приїжджають для відпочинку «дикуном», для нудистського відпочинку або для інших цілей, але не для екскурсій, бо туристичних об'єктів чи закладів інфраструктури тут немає.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити наступні висновки:

- природні рекреаційні лікувальні ресурси селища Кирилівка та створена курортна інфраструктура дають можливість отримувати відпочивальникам оздоровчі послуги;
- асортимент якості послуг відпочинку та оздоровлення відповідають середньому рівню цін, що викликає значний попит вітчизняних відпочивальників з середнім рівнем доходу;
- збільшення кількості відпочиваючих у селищі Кирилівка вимагає негайного вирішення комунальних проблем з централізованими водопостачанням, водовідведенням та каналізацією.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Отдых в Кирилловке 2021: базы отдыха и отели://<https://azov.ua/kirillovka/>
2. Кирилловка цены на базах отдыха 2021 - Азовское море <https://kirillovka.ks.ua/price/>

**Коваленко Тетяна Валеріївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*  
Науковий керівник – **Богославець О. Г.,**  
кандидат економічних наук, доцент  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*

### ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОМПЛЕКСНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сьогоднішній день туристична діяльність України цілеспрямована на розвиток регіонів, пошук нових рекреаційних зон, баз відпочинку, а також забудову місцевостей, що відносяться до різних видів туристичної діяльності. Розвиток міжнародного туристичного потенціалу України вимагає значних зусиль та клопіткої праці, крім того він не може обійтись без чіткої організації діяльності та налагоджених економічних зв'язків з партнерами.

Сталому розвитку туристичного потенціалу України заважає цілий ряд проблем, які негативно впливають на реалізацію туристичного продукту та в цілому розвитку туристичної індустрії. Це спричинено недостатньою підтримкою держави щодо розвитку туристичного продукту та його просування на міжнародному та внутрішньому ринку туристичних послуг; низький сервіс обслуговування туристів; відсутністю розвиненої інфраструктури для функціонування туристичної діяльності; значна кількість туристичних об'єктів України не відповідають положенням міжнародних стандартів; відсутність туристичних представництв за межами України; незадовільний стан туристичної, соціальної, а також інформаційної інфраструктури туристичних місцевостей.

Для дослідження розвитку та просування туристичного продукту було обрано Черкаську область, адже вона є унікальним регіоном завдяки своїй історико-культурній базі, географічному розташуванню та природно-рекреаційному потенціалу. Черкащина є центром України та серцем всіх

туристичних доріг. Її розташування та ресурси сприяють всім можливостям для розвитку та реалізації туристичного продукту регіону.

Досліджуючи дану область, було проаналізовано весь туристичний продукт, який свідчить про наявність в регіоні значної кількості туристичних дестинацій; історико-культурна спадщина, яка по кількості прирівнюється до інших областей; зелений туризм який представлений садибами, що входять в топ-6 садіб України [1]; водний туризм представлений головною артерією країни- річкою Дніпро, водосховищами, а також озерами; релігійним туризмом, який окрім державного значення має і національне завдяки м. Умань, та інші різновиди туризму, що представлені туристичним продуктом.

Головними напрямками туризму в регіоні, а саме: пізнавальний, зелений, водний та релігійний варто зазначити, що попри наявні ресурси, дані туристичні продукти мають низку проблем, через що втрачається їх привабливість та кількість туристичних потоків.

В порівнянні з іншими областями України, тільки м. Умань Черкаської області входить у топ-10 туристичних міст України, займаючи останнє місце, попри значну кількість туристичних дестинацій області. За даними сайту Департаменту інвестиційно-інноваційної політики та зовнішньоекономічних зв'язків Черкаської ОДА, у відсотковому співвідношенні за видами туризму в Черкаській області потоки складають: 72,5% - внутрішній туризм ; 27,7% - зарубіжний; 2,8% - іноземний [3].

Область розвиває майже всі види туризму в регіоні, завдяки чому збільшуються туристичні потоки. Під час світової пандемії Covid-19, туристи приїжджають до Черкаської області з метою сільського відпочинку в садибах. Тому, варто зауважити, що область «не стоїть на місці», і шукає різні способи для підвищення та покращення свого туристичного продукту, тим самим стаючи серед інших областей конкурентоспроможною на ринку туристичних послуг [2].

Розвиток туристичного продукту на Черкащині гальмує низка чинників, які призводять до зменшення внутрішніх та іноземних туристичних потоків. Загалом, чинниками гальмування є переважно соціальні, фінансові, контролюючі та екологічні, тому, перспектива розвитку туристичних послуг в області має базуватись на державній підтримці, інноваціях і посиленню співпраці із зарубіжними агенціями, та залученню висококваліфікованих спеціалістів в галузі туризму.

Створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму, розвиток туристичної інфраструктури, створення нових та підтримка наявних туристичних продуктів, маркетинг туристичного потенціалу області – все це сприятиме розвитку та просуванню туристичного продукту Черкаської області. Розвиток туристичної діяльності Черкащини в останні роки позначається позитивною та сталою динамікою, наслідком чого, туристична індустрія відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку області.

Зручні автошляхи, багатий історико-культурний та природний потенціал розширюють можливості для подорожей іноземних і вітчизняних туристів. Зростання кількості туристичних підприємств свідчить про позитивні зрушення у розвитку туризму в області протягом останніх років.

Але, підвищення комплексності туристичного продукту регіону залишається важливим аспектом функціонування області. Місцеві органи влади розробляють стратегії для розвитку туризму та підвищення комплексності туристичного продукту, а також його конкурентоспроможності.

Розвиток туристичного продукту регіону повинен забезпечуватись модернізацією та створенням на території області сучасної туристичної інформаційно-навігаційної системи (маркування туристичних маршрутів, установка дорожніх знаків з інформацією про дану місцевість та пам'ятками поблизу, брендування туристично-інформаційних центрів, будівництво зон відпочинку, фото зони в туристично привабливих місцях). Завдяки цьому підвищиться рівень поінформованості українців та іноземних туристів про туристичні атракції Черкащини, а також збільшить потоки туристів.

Створення нового туристичного продукту на основі туристичних дестинацій повинно підвищити конкурентоспроможність туристичного продукту регіону. В сфері готельно-ресторанної індустрії не вистачає фахівців з новітніми підходами, які б розуміли та знали попит туристів та працювали на високому рівні. Підвищення рівня професіоналізму є важливим чинником для створення конкурентоспроможного туристичного продукту та надання якісних послуг у регіоні. Розробка системи навчання та підвищення кваліфікації фахівців туризму (туристичних операторів та агентів, гідів-супроводжуючих та перекладачів, власників сільських зелених садіб, персонал готельно-ресторанного та оздоровчого комплексу тощо) зможе підвищити рівень надання туристичних послуг, що збільшить кількість туристів.

Перспективним для Черкаської області є розробка та просування слабorozвинених видів туризму. Це, в-першу чергу, дитячий туризм, молодіжний, для людей похилого віку, інвалідів, спортивний та інші. Для їх розвитку потрібне вкладення значних інвестицій, розробка стратегії розвитку туристичного продукту з застосуванням нових технологій та механізм розвитку туристичної галузі.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відпустка в селі. Топ 6 зелених садиб, куди вам варто навідатись в цьому році. URL: <https://shotam.info/vidpustka-v-seli-top-6-zelenykh-sadyb-kudy-vam-var-to-navidatys-v-ts-omu-rotsi/>
2. Туристична Україна: список кращих міст для подорожей. URL: <https://svitom.info/podorozhi-ukrainoyu/turistichna-ukraina-sписок-kraszih-mist-dlya-podorozhei.html>
3. Черкаська обласна державна адміністрація. URL: <https://ck-oda.gov.ua/heohrafichne-polozhennya/>

**Кошкіна Анастасія Павлівна**,  
студентка 2 курсу спеціальності Менеджмент,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

**Каїль Олексій Олександрович**,  
студент 3 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Куредя Н. М.**,  
кандидат економічних наук, доцент,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИЗМУ У ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ: СУЧАСНІ СТРУКТУРА ТА ПРОГРАМНІ ЗАВДАННЯ

Розвиток туризму для Запорізького регіону є актуальним завданням, оскільки на його території знаходяться значимі туристичні об'єкти не тільки місцевого, а й національного розвитку економіки.

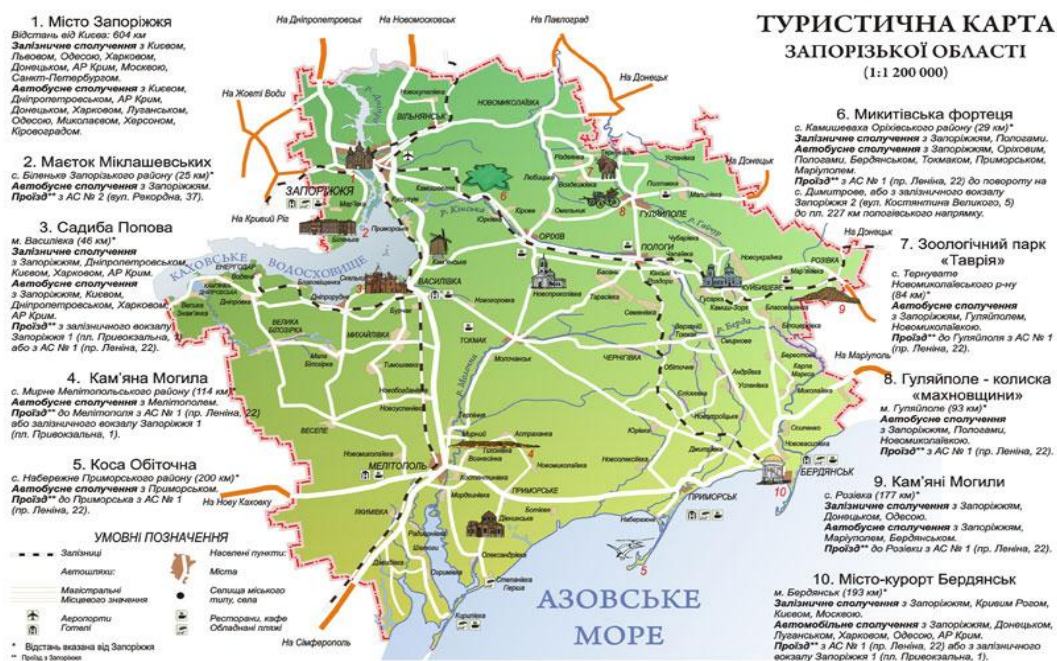


Рисунок 1. Туристична карта Запорізької області



Основними напрямками розвитку туризму в регіоні є історико-культурний та рекреаційно-курортний, в тому числі сільський (зелений) туризм. Історико-культурна спадщина Запорізької області є невід'ємною частиною культурного надбання України. У межах області можна виділити наступні центри історичного та культурного туризму - Запоріжжя, Токмак, Гуляйполе, Мелітополь, Оріхів, Кам'янка-Дніпровська, Василівка; курортного туризму - Бердянськ, Кирилівка, Приморськ та інші рекреаційні дестинації.

Аналіз обсягів туристичних зборів по регіонах Запорізької області показує питому вагу активних туристичних дестинацій у загальному показнику туристичних зборів по області: м. Запоріжжя - 16%, м. Бердянськ - 34,3%, Якимівський район - 31,5%, Приморський район - 14,7%. [1] Таким чином, ці дестинації є основними виробниками туристичних послуг та основними платниками туристичних зборів до обласного бюджету.

Метою даного дослідження є аналіз планів та прогнозів у системі менеджменту туристичного бізнесу Запорізького регіону.

У сучасних умовах інституційна структура менеджменту туризму у Запорізькому регіоні складається з наступних рівнів:

- Департамент культури, туризму, національностей та релігій обласної державної адміністрації;
- Департамент культури і туризму Запорізької міської ради;
- Комунальне підприємство «Туристичний інформаційний центр» Запорізької міської ради;
- Регіональна туристична організація Запоріжжя (ЗОТА);
- Сектори курортів та туризму районних, міських та селищних рад Запорізького регіону;
- Організації, які здійснюють формування та продаж туристичних продуктів (туроператори);
- Організації, які здійснюють продаж туристичних продуктів (турагенти);
- Організації, які здійснюють діяльність в суміжних з туризмом галузях (готелі, заклади громадського харчування, транспортні компанії, санаторії, торгівельно-розважальні комплекси, музеї, тощо).

У Запорізькій області налічується більше 10 тисяч туристичних об'єктів. Для задоволення потреб в оздоровленні та відпочинку мешканців та гостей області на території регіону працює понад 550 закладів тимчасового розміщення, серед яких 437 баз відпочинку, 56 закладів готельного типу, 8 оздоровчих центрів та комплексів, 24 санаторно-профілакторних закладів, 6 пансіонатів, 3 туристичних притулків, 28 дитячих таборів.

Менеджмент туристичної діяльності у регіоні здійснює 9 туристичних інформаційних центрів: 1 обласний (обласний туристично-інформаційний центр), 3 – у містах Бердянськ (2), Запоріжжя (1) та 5 районних (у Бердянському, Василівському, Мелітопольському, Пологівському та Приазовському районах).

Загальними системоутворюючими функціями менеджменту туристичною дестинації є:

- прогнозування і планування розвитку. Ця функція пов'язана з вивченням комплексу регіональних особливостей туристичних ресурсів та обґрунтування напрямків їх ефективного використання;

- організація діяльності суб'єктів туристичного ринку дестинації. Ця функція пов'язана, перш за все, з визначенням раціональних форм поділу управлінської праці, складу ланок організаційної структури управління туристичною діяльністю у дестинації, регламентацією операцій, робіт, а також визначенням повноважень і відповідальності органів управління, застосуванням правил узгодження прийняття рішень та ін. Організація управління туристичною дестинацією ґрунтується в певній мірі на функціях самоврядування та саморегуляції, які базуються на єдності процесів територіальної самоорганізації природи, населення і господарства;

- координація, яка забезпечує узгодженість дій у сфері туризму з управління територіальними підсистемами;

- регулювання, яке реалізується через управлінські заходи (наприклад, розпорядження) щодо усунення відхилень і неузгодженостей у цілеспрямованому розвитку регіональної туристичної системи;

- моніторинг та аналіз розвитку туристичного ринку регіону.

Програмні завдання розвитку туризму у Запорізькому регіоні сформовані у наступних планах:

- Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року, де у рамках стратегічної цілі 2 "Конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт-

спеціалізації) у національному та глобальному просторі" ставиться оперативна ціль "Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу" [2];

- Стратегії розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027, яка орієнтує діяльність на наступні стратегічні цілі: вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури; розвиток людських ресурсів; формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області; розбудова Національного заповідника «Хортиця» [3].

- Міській програмі "Програма розвитку туризму в місті Запоріжжі на 2020-2022 роки", у якій визначено наступні цілі: розвиток бізнесу та громадської активності у сфері туризму і супутніх галузях; розроблення та промоція конкурентоспроможних туристичних продуктів; формування атмосфери гостинності та комфорту для споживачів туристичних продуктів; розбудова міської, туристичної та супутньої інфраструктури, орієнтованої на більш тривале перебування у Запоріжжі різних категорій туристів та змістовне дозвілля мешканців і гостей міста. [4]

- Стратегії розвитку м. Бердянська на період до 2027 року, такі ж у інших територіальних малих громадах. Так, стратегічний напрям розвитку м. Бердянська включає розділ "Розвиток сфери оздоровлення та туризму", де означено наступні цілі: підвищення якості надання туристичних послуг, впровадження системної політики гостинності, створення нових унікальних продуктів подієвого, ділового та інших видів туризму, подальше вдосконалення маркетингу міста. [5]

Проведене дослідження показало, що у Запорізькому регіоні сформувались інституції менеджменту розвитку туризму, починаючи від обласного рівня до рівня малих туристичних дестинацій регіону. Ці органи управління керуються розробленими стратегічними програмами розвитку туризму. Однак у цілях та завданнях цих програм не проявляється взаємозв'язок, тобто вони відображають певну автономність своїх дій. На нашу думку це не дозволяє отримати синергетичний ефект.

#### **ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ**

1. Стратегічний аналіз соціально-економічного розвитку запорізької області [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.zoda.gov.ua/files/WP\\_Article\\_File/original/000119/119609.pdf](https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000119/119609.pdf)

2. Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.tsatu.edu.ua/nauka/wp-content/uploads/sites/49/stratohija-rehionalnoho-rozvytku-na-period-do-2027-r.-\\_zaporizka-oblast.pdf](http://www.tsatu.edu.ua/nauka/wp-content/uploads/sites/49/stratohija-rehionalnoho-rozvytku-na-period-do-2027-r.-_zaporizka-oblast.pdf)

3. Стратегії розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism\\_development\\_strategy\\_Zp.pdf](http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism_development_strategy_Zp.pdf)

4. Міській програмі "Програма розвитку туризму в місті Запоріжжі на 2020-2022 роки" [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://zp.gov.ua/upload/content/o\\_1dq4kgd4cph3170433ghi411p11j.pdf](https://zp.gov.ua/upload/content/o_1dq4kgd4cph3170433ghi411p11j.pdf)

5. Стратегії розвитку м. Бердянська на період до 2027 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Strategiya-Berdyansk.pdf>

**Куредка Ніна Миколаївна,**  
кандидат економічних наук, доцент,  
кафедра менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

**Фролов Віталій Максимович,**  
студент 4 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна,

#### **ПРОПОЗИЦІЇ КУРОТІВ БОЛГАРІЇ НА РИНКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ**

Дослідження пропозицій курортів Болгарії є актуальним для суб'єктів туристичного ринку України, оскільки Болгарія розташована поруч з Україною та пропонує широкий спектр послуг своїх морських та гірськолижних курортів з розвинутою інфраструктурою, з цінами, стимулюючими подорожі

для середньостатистичного українця. На території Болгарії є численні гарячі, теплі та холодні мінеральні джерела. Тут зустрічаються всі існуючі в природі види мінеральної води. Сьогодні в Болгарії налічується більше 250 гідротермальних родовищ і більше 900 джерел і артезіанських свердловин, але фізико-хімічний склад мінеральних вод різниться в окремих районах [1].

Найбільша кількість джерел мінеральної води, переважно, слабомінералізованої, знаходиться в Південно-Західній Болгарії. У Західній частині, особливо вздовж течії річки Струми, склад мінеральних вод характеризується наявністю фтору і сірководню, а в Софійському регіоні мінеральні води - лужні, гідрокарбонатні і вуглекислі. Слабомінералізовані води підходять для питного бальнеолікування і бальнеопрофілактики при шлунково-кишкових захворюваннях, захворювання печінки і жовчних шляхів, нирково-урологічних, обмінно-ендокринних захворюваннях. Ті з них, які містять фтор, корисні при лікуванні і профілактиці остеопорозу і зубного карієсу. При захворюваннях опорно-рухового апарату, шкіри та нервової і статевої системи особливу цінність представляють сульфідні, натрієво-хлоридні і йодо-бромні мінеральні води при зовнішньому застосуванні. Лужні і гідрокарбонатні мінеральні води добре впливають при лікуванні дихальних і травних захворюваннях, а вуглекислі при серцево-судинних захворюваннях.

Характеристика деяких Причорномоських курортів Болгарії:

Поморіє – найвідоміший болгарський морський грязелікувальний курорт, спеціалізований на лікуванні опорно-рухового апарату і нервової системи, гінекологічних захворювань і безпліддя, а також і шкірних захворювань. Мінеральна вода курорту є унікальною, оскільки при порівняно низькій мінералізації вона містить велику кількість магнію. На курорті є ряд лікувально-профілактичних і рекреаційних оздоровниць.

У м. Варна і його околицях знаходяться 12 родовищ слабо мінералізованої води і лише 2 з них відрізняються більш високою мінералізацією. Цінним є родовище з наявністю лиманових лікувальних грязей.

Курортний комплекс "Св. Костянтин і Олена" належить до найбільш упорядкованих і відвідуваних комплексів на Північному Чорноморському узбережжі. Мінеральні води видобуваються з декількох свердловин. Деякі готелі в комплексі, як наприклад, Гранд-готель "Варна", "Сонячний день", "Сана" і "Жюліо Кюрі", забезпечуються мінеральною водою і в них обладнані бальнеофізіологічні бази.

Курортний комплекс "Золоті піски" має кілька артезіанських свердловин із слабо мінералізованими водами, які підводять до багатьох баз в комплексі. Ряд готелів вже має в своєму розпорядженні власні бальнео-фізіологічні бази, як наприклад, готель "Амбасадор", "Місяць" та ін.

Курортний комплекс "Рів'єра Холідей Клуб" знаходиться в безпосередній близькості від курортного комплексу "Золоті піски" і є як би його продовженням. Слабо мінералізовані води в комплексі мають ті ж фізико-хімічні характеристики, що й на "Золотих пісках". До таких курортів відноситься курортний комплекс "Камчия", бальнеологічна база для лікування ендокринних захворювань.

У морських бальнеокурортах, таких, як Албена, Золоті піски, Поморіє, Рів'єра, Сонячний день та інших. лікуються захворювання опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи, для лікування багатьох захворювань в цих центрах активно використовуються чорноморські лиманні грязі, лікувальні торфи.

Курортний комплекс "Албена" – один з найпривабливіших морських бальнео лікувальними курортів в Болгарії. Мінеральна вода там слабо мінералізована. У готелі "Добруджа" існує бальнеофізіологічна база, обладнана надсучасними бальнеолікувальними, кінезітерапевтичними і фізіотерапевтичними спорудами.

Мінеральна вода на курорті Балчик містить кальцій, магній і радон. Знаходиться на відстані всього 4 км від грязьового родовища в місцевості Балчішка-Тузла. Спільно вони представляють цінний бальнеологічний комплекс.

Серед болгарських бальнеологічних центрів курорт Св. Костянтин і Олена унікальний своїми мінералізованими водами, які мають температуру в межах 46 градусів Цельсія, що дає фахівцям з бальнеології можливість застосовувати для лікування особливо ефективних методик. На курорт Св. Костянтин і Олена приїждять за допомогою люди з хворобами опорно-рухового апарату в хронічній стадії (подгара, ревматоїдний артрит, поліартрит, періартрит, епіконділіт, деформує артрозу і спондилоартроз, хвороба Бехтерева, дистрофія Зудекова і т.д. ) і відновлювальному періоді після

травм, що призвели до переломів кісток, лікують на курорті запальні, травматичні і дегенеративні захворювання нервової системи - невралгія, поліневрит, плескіт, неврит, радикуліт та інші захворювання. Хорошу результативність має лікування мінералізованих термальними джерелами курорту Св. Костянтин і Олена захворювань дихальних шляхів (бронхіт, бронхіальна астма, риніт, фарингіт, стани після бронхопневмонії) та гінекологічних захворювань на різних стадіях розвитку (оваріальна гіпофункція, стерилітет, різні запальні процеси).

Кращі лікувальні курорти всередині країни це – Хисаря, Велінград, Банкя, Санданські. У той же час у кожного курорту своя специфіка. Санданські, наприклад, особливо підходить для лікування хворих, які страждають на бронхіальну астму, неспецифічними захворюваннями легенів, захворюваннями верхніх дихальних шляхів. Лікування в Хисаря дає бажані результати при захворюваннях нирково-видільної системи, ряду захворювань травного тракту, жовчного міхура, печінки і т.п. У Велінграді лікуються хворі, які страждають метаболічними захворюваннями, функціональним розладом нервової системи, захворюваннями сечовидільної і травної систем. Девін підходить для лікування захворювань опорно-рухового апарату, неврологічних і серцево-судинних захворювань.

Курорти Болгарії посилюють свою конкурентність інтенсивністю пропозицій турів через туристичні агентства України зі стимулюючими цінами та можливістю відвідати курортні міста декількох країн (наприклад, автобусні тури сезону липень – червень 2020 - 2021 року) [2]:

– тур «Болгарське рандеву» (зі Львова 6 днів з відвідуванням курортів- Сонячний берег, Несебр, Созополь, Бургас, Балчік, Стамбул – 3597 грн.);

– тур «Здравей - Сличев бряг» (зі Львова 6 днів: Сонячний берег, Несебр, Созополь, Бургас, Балчік, Варна – 5595 грн.);

– рекламний тур «Болгарія – знайома незнайома» (з Києва 6 днів: Поморье, Несебр, Равда, Еленіте, Св.Влас, Обзор, Св.Костянтин і Елена. – 2831 грн.);

– тур «Відпочинок з насолодою Болгарія і Греція» з відвідуванням курортів Болгарії, Греції, Угорщини (зі Львова 9 днів: Несебр, Халкідікі, Солоники, Каламбака, Егер – 11 822 грн.);

– тур «Море кличе... Побачимося Кемер» з відвідуванням Болгарії та Турції (зі Львова 10 днів: Велике Тирново, Кемер, Анталія, Памукале, Стамбул – 7992 грн.);

– тур «Секрет Балканської гостинності» з відвідуванням Болгарії, Чорногорії, Албанії, Північної Македонії (з Одеси 10 днів: Видин, Будва, Свети Стефан, Котор, Цетіне, Тірана, Круя, Охрид – 8325 грн.).

Курорти Болгарії мають розвинену туристичну інфраструктуру, хоча кількість готелів на курортах Болгарії неоднакова: Албена – 49, Балчік – 20, Банско – 134, Боровець – 36, Бургас – 640, Варна – 277, Елінете – 9, Золоті піски – 81, Кранево – 19, Паморіє – 25, Приморско – 20, Санданске – 3, Созополь – 56 [3].

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

– пропозиції послуг курортів Болгарії створюють конкурентну ситуацію для пропозицій послуг курортів, зокрема, морських України;

– конкурентоспроможності пропозицій причорноморських курортів Болгарії посилюється через додаткові послуги для подорожуючих, наприклад, знайомитися з культурними та історичними пам'ятками іншої держави, в деяких випадках кращім сервісом, можливістю відвідати в одному тур пакеті ще декілька держав;

– цінові пропозиції курортів Болгарії є більш вигідними, ніж пропозиції курортів України оскільки їх тур пакет включає більше послуг.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ЗДРАВЕН ТУРИЗЪМ – Министерство на туризма//<https://www.tourism.government.bg> › files › uploads
2. Автобусні тури Болгарія //<https://www.adriatic-travel.com.ua> › strana
3. Курорти Болгарії для відпочинку в 2020-2021 році // <https://www.anextour.com/resorts/bulgaria>

Куредка Ніна Миколаївна,  
кандидат економічних наук, доцент,  
кафедра менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Ісмаїлова Ельнара Фаїг кизи,  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ДИНАМІКИ В'ЇЗНОГО ТА ВИЇЗНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Останні роки Україна активно позиціонувала ринок національних лікувально-реабілітаційних та оздоровчих послуг у Європейському регіоні, користуючись територіальною сприятливою логістикою, наявністю розвинутої лікувально-оздоровчої рекреації на базі різноманітних природних ресурсів. Разом з цим потребує дослідження проблема дисбалансу в'їзного та виїзного потоків туристів в Україні, оскільки він показує ступінь конкурентноспроможності та ефективності промоції вітчизняних курортів та їх продуктів.

Природні лікувальні ресурси України розподілені нерівномірно по її регіонах, відповідно цьому сформувалися у деяких з них курортні дестинації – Закарпатський, Запорізький, Івано-Франківський, Львівський, Полтавський, Херсонський, Одеський областях (рис. 1).

В Україні функціонує система санаторно-курортних закладів, яка у розрізі регіонів представлена наступним чином: Вінницька область – 1, Волинська область – 2, Дніпропетровська область – 3, Донецька область – 1, Житомирська область – 1, Закарпатська область – 8, Запорізька область – 6, Івано-Франківська область – 1, Київська область – 6, Кіровоградська область – 1, Луганська область – 1, Львівська область – 13, Миколаївська область – 2, Одеська область – 12, Полтавська область – 4, Рівненська область – 1, Сумська область – 1, Тернопільська область – 2, Харківська область – 2, Херсонська область – 3, Хмельницька область – 2, Черкаська область – 1, Чернігівська область – 1 [1].



Лікувальні фактори: 1 — мінеральні води. Лікувальні грязі: 2 — приморських озер, 3 — материкових озер, 4 — торфові, 5 — вулканогенні (сопкові), 6 — глинисті, 7 — озокеритові. Інші фактори: 8 — ропа, 9 — морські купання, 10 — лікувальні пляжі (пісок)

Рис. 1. Територіальне розташування природних лікувальних ресурсів в Україні

Лікувально-оздоровчий туризм включає таку свою складову частину, як медичний туризм. Пропозиції медичних послуг для туристів, що подорожують до місць лікування, здійснює також ряд конкурентних медичних центрів України, а саме: Національна академія медичних наук (НАМН) України; кафедра нейрохірургії Національного медичного університету (НМУ) ім. О.О. – Богомольця (м. Київ); відділення відновної нейрохірургії ДУ «Інституту нейрохірургії ім. А.П.Ромоданова НАМН України»; Міжнародна клініка реабілітації В.І.Козявкіна (м. Трускавець, Львівська обл., куди літають пацієнти чартерами з Німеччини); ДУ «Національний інститут серцево-судинної хірургії ім. М. М. Амосова НАМН України» (м. Київ); «Національний інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова НАМН

України» (м. Одеса); Інтерсоно Medicover group у м. Львові (у 2013 р. заклад приєднався до найбільшої європейської мережі приватних закладів охорони здоров'я Medicover – 85 клінік у 14 країнах світу – єдиного європейського інвестора у медичній сфері на теренах України); акушерсько-гінекологічна клініка ISIDA; МЦ «Мати та дитина»; стоматологічна клініка «ІриС-денТ» (ексклюзивна методика дистракційного остеогенезу у щелепно-лицьовій ділянці, розроблена В. І. Куцєвляком, нині широко відома у світі, нагромаджено досвід виконання дентальної імплантації у дітей з повною відсутністю зачатків зубів); клініка репродуктивної медицини ilaya (лікування безпліддя, урологія, гінекологія); Valikhnovsky MD Medical Center (у сфері реконструктивної хірургії в умовах мирного часу та в разі ушкоджень під час військових дій, досвід реконструктивної хірургії після отруєння хімічними речовинами) та інші.

Аналіз мотивації попиту на ринку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (обслуговуваний туроператорами та турагентами) показує, що на ньому суттєво домінує попит на дозвілля та відпочинок (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами,  
за метою поїздки та видами туризму у 2019 році

Показники розподілу туристів	Усього (осіб)	У тому числі за метою поїздки	
		дозвілля, відпочинок (% від загального показника)	лікування (% від загального показника)
<i>Юридичні особи</i>			
Кількість туристів	5319952	93,3	1
з них			
в'їзних (іноземних) туристів	83703	69,8	2,8
виїзних туристів	4786594	97,6	0,4
<i>Фізичні особи-підприємці</i>			
Кількість туристів, обслугованих турагентами	812145	98,2	1,2
з них			
в'їзних (іноземних) туристів	3137	84	13
виїзних туристів	738272	99,5	0,05

Дані таблиці пораховано на основі статистичної інформації Держстату України [2].

За метою дозвілля та відпочинку частка виїзних туристів з України склала 97,6% від загальної кількості виїзних туристів, а частка вітчизняних подорожуючих за кордон з метою лікування 0,4% від загальної кількості виїзних туристів (які обслуговувалися вітчизняними туроператорами). У цей же період через вітчизняні турагентства подорожувало за кордон з метою дозвілля та відпочинку 99,5 % вітчизняних туристів від загальної кількості виїзних туристів з України, а частка виїзних туристів з метою лікування склала 1,2% від загальної кількості виїзних туристів 0,05%. У цілому подорожі іноземних туристів за метою дозвілля і відпочинку в Україні склали 69,8% від загальної кількості в'їзних туристів.

У розрізі регіонів України в'їзний та виїзний туризм у 2019 році характеризувалися наступними показниками:

– із загальної кількості в'їзних іноземних туристів, що подорожували до України з метою дозвілля і відпочинку, найбільша їх частка (87,6%) приходилась на м. Київ, а за метою лікування найбільша частка подорожувала до Львівської області (84,6%);

– із загального показника кількості виїзних туристів за метою дозвілля та відпочинку найбільша частка припадає на м. Київ (92,5%), а з метою лікування частка виїздів туристів з м. Києва склала (97,3%).

За наявності медичних показів, застраховані особи, які перехворіли на COVID-19 та мають ускладнення, можуть пройти реабілітаційне лікування на базі санаторно-курортних закладів за кошти Фонду соціального страхування України.

Пройти курс відновного лікування за кошти Фонду соціального страхування України після перенесеної коронавірусної хвороби застраховані особи можуть на базі реабілітаційних відділень санаторно-курортних закладів.

Для застрахованої особи, яка направляється на реабілітаційне лікування, Фонд соціального страхування України фінансує надання допомоги по тимчасовій непрацездатності за весь час перебування у санаторно-курортному закладі.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

– попит на відпочинок та дозвілля складає левову частку мотивації вітчизняних та зарубіжних туристів і незначний відсоток подорожі з мотивацією лікування. Така статистика є неповною, оскільки вона облікує туристичні потоки, які обслуговуються туроператорами та турагентами. Однак ці показники свідчать про актуальність послуг санаторіїв, профілакторіїв, баз відпочинку, пансіонатів, готелей, музеїв, екскурсійних бюро та інших;

– аналіз в'їзних та виїзних потоків туристів з метою відпочинку та оздоровлення, лікування, показав, що склався суттєвий дисбаланс між ними, а саме: кількість виїзних туристів перевищує кількість в'їзних (наприклад, з метою дозвілля та відпочинку їх більше у 80 разів);

– основними перевагами відпочинку та дозвілля за кордоном для громадян України є можливість ознайомитися з історичними та культурними цінностями зарубіжних держав, а також вища якість зарубіжних туристично-рекреаційних послуг та сервісу.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фонд соціального страхування України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/962596>

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

**Kuś F., Sikorska K., Słowik M., Ząbek D.,**  
Students of Wrocław University  
of Environmental and Life Sciences,  
Wrocław, Poland  
Scientific supervisor – **Okulicz-Kozaryn W.,**  
Dr Hab of Social Sciences, MBA  
Professor of Wrocław University  
of Environmental and Life Sciences,  
Wrocław, Poland

### METHOD OF LEARNING HOW TO START PRIVATE BUSINESS

Business planning is a key element for the successful market entry of a new enterprise. The lack of a suitable idea may result in low demand for the product offered and bankruptcy of the company. A similar effect may occur in the event of a lack of substantive preparation or a lack of qualified staff.

It is therefore important to learn how to start your private business, make sure you are able to run it successfully.

We used the brainwriting method to identify a business idea. „Brainwriting is a technique similar to brainstorming, however, in this case the ideas are not spoken aloud, but written down on a piece of paper” [1]. Our group consisted of four people so we got 72 ideas. Taking into account our interests, capabilities and the current market situation, we chose of the ideas listed, we chose sale of honey.

The purpose of our training course "Entrepreneurship" was to learn [2]:

1. How to work in a group and perform the "brainwriting" method,
2. How to forecast the cost of production and sale of honey,
3. How to determine the break-even point,
4. How to execute of the sales forecast,
5. How to perform SWOT analysis and select a SWOT strategy.

We then carried out a series of activities designed to bring us closer to making our own business idea a reality. These include:

1. Defining the company's mission and vision
2. SWOT analysis
3. Becoming better acquainted with the market for bee products,
4. Getting to know the state policy on bee products,
5. Familiarisation with national and international standards.

We used the textbook [3] to study the method of starting a new business and conducting real business research.

The result of our work was the design of the "ULele" company producing high quality honey. We have chosen a conservative model for the development of the company. Polish standards for honey production are more restrictive than those of the European Union. This may help in entering the European market. In Poland, taxation of apiaries varies according to their size. There are also subsidies for beekeepers, but you have to meet certain conditions to benefit from them.

In the case of our training, we have learned:

1. Working in a group and performing the "brainwriting" method,
2. Forecasting the cost of production and sale of honey,
3. Determining the break-even point,
4. Execution of the sales forecast,
5. Performing SWOT analysis and selecting a SWOT strategy.

It took 15 academic hours.

Creating a new business is an activity with a high chance of failure, but knowing your own capabilities in advance significantly increases the chance of success.

#### REFERENCES

1. Wodo W., Kuźma N. 2020. *Przedsiębiorczość akademicka*, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.

2. M. Miller, W. Okulicz-Kozaryn. (2020). Four management decisions on the School of Entrepreneurship at the University of Environmental and Life Sciences in Wrocław as a Tool for Implementation of Regional Innovation Program "Lower Silesia. Green Valley of Food and Health". VIII International Scientific and Practical Conference "Economics and modern management: theory, methodology, practice", pp. 56-62.

3. W. Wodo, N. Kuźma. *Przedsiębiorczość akademicka. Narzędzia i techniki planowania startupu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Wrocław - 2020, 88 str.

**Лісовець Діана Сергіївна,**

студентка 2 курсу спеціальності Туризм,

ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»,

*м. Луцьк, Україна*

Науковий керівник: **Ольхова-Марчук Н. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри економіки та туризму,

ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»,

*м. Луцьк, Україна*

#### ВПЛИВ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ

З розвитком суспільного виробництва, його інтенсифікацією, зростає роль організації відпочинку. Для цього необхідне сполучення певних умов та ресурсів, а також організація їх використання. Відпочинок людини у спеціальній літературі називається рекреацією, а її поведінка, направлена на задоволення своїх потреб у відпочинку, лікуванні, компенсації життєвої енергії - рекреаційною діяльністю.

Рекреація – це відтворення фізичних і духовних сил людини, затрачених у процесі праці. З економічної точки зору рекреація спрямована на відтворення робочої сили, на формування споживчого попиту як на товари, так і на послуги. Своєю діяльністю вона прискорює розвиток



господарства певної території, розширює сферу прикладення праці, суттєво впливає на структуру балансу грошових доходів і витрат населення, активізує приплив іноземної валюти [2].

Рекреаційний комплекс слід розглядати як частину світового господарства, пов'язану з опануванням території для відпочинку, профілактичного та реабілітаційного лікування, туризму. В окремих країнах він дає чималі прибутки у загальній економічній діяльності. Випереджаючи іноді промисловість та сільське господарство. В останні роки в країнах світу відбувається розширення площ земель, що відводяться під туристичні рекреаційні ресурси. Туристичними ресурсами є пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності.

Історико-культурна спадщина належить до найцінніших надбань людства. Вона зосереджує в собі кращі здобутки, є золотим скарбом народу. До нерухомих цінностей належать пам'ятки археології, історії, архітектури та містобудування, монументальної скульптури, до рухомих – скарби музеїв, бібліотек, архівів. Велику роль у процесі прилучення кожної людини та суспільства в цілому до системи загальнолюдських і етнонаціональних цінностей, колективної історичної пам'яті, соціального досвіду попередніх поколінь відіграють екскурсії, вони передбачають вивчення першопочаткової державності на прикладі унікальних історико-культурних пам'яток. Спрямовані на повернення культурно-історичних і туристично-оздоровчих цінностей України для користування всіх громадян держави, створення Всеукраїнської системи туризму та відпочинку для народу, а відтак і сприяння засобами туризму формуванню, поглибленню та втіленню у життя загальноцивілізаційних цінностей: свободи, толерантності, відповідальності, справедливості, поваги, творчості та самореалізації [3].

Туристичні ресурси включають :

- національні державотворчі традиції (розселення слов'ян і розвиток етнічних процесів, виникнення й розвиток Давньоруської держави, складання української середньовічної народності);  
традиції національного державотворення у другій половині XVI-XVIII ст. (Козацтво в суспільно-політичних процесах другої половини XV – першої половини XVII ст., боротьба за збереження української автономії).

На туристичній карті України виділяють сім регіонів, сприятливих для розвитку туризму:

– Карпатський (західний): Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області;  
– Волинсько-Тернопільський (північно-західний або поліський): Волинська, Тернопільська, Хмельницька, Ровенська області;  
– Житомирсько-Вінницький (буферний): Житомирська, Вінницька області;  
– Київський (центральный): Чернігівська, Київська, Черкаська, Кіровоградська області;  
– Харківський (північно-східний): Сумська, Полтавська, Харківська, Луганська області;  
– Дніпровсько-Донецький (південно-східний): Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області;  
– Причорноморський (південний): Одеська, Миколаївська, Херсонська області й Автономна Республіка Крим [2].

Розвиток туристичної діяльності в цих регіонах визначається наявністю багатих туристичних ресурсів: природно-рекреаційними й історико-культурних укупі з відповідними соціально-економічними умовами.

Найвища концентрація рекреаційних ресурсів склалася в південних областях України – на території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей.

Мінеральні лікувальні води різного складу виявлені майже у всіх областях України, але найбільша кількість джерел зосереджена в західній частині. Зокрема, у Закарпатській області. Багато джерел мінеральної води розвідано у Луганській, Дніпропетровській, Полтавській, Рівненській областях. Досить значні в Україні запаси лікувальних грязей, що зосереджені, переважно у південних та північно-західних областях. На базі грязевих покладів функціонують найстаріші в Україні курорти - Бердянськ, Євпаторія, Куяльник. У північно-західних областях поширені торфові грязі, які використовують на курортах у Миргороді, Моршині, Немирові, Черче [3].

Отже, основні проблеми щодо ефективного використання рекреаційних ресурсів України полягають у: максимально повному задоволенні потреб населення у повноцінному оздоровленні та лікуванні; охороні і відновленні рекреаційних ресурсів; зростанні якості послуг у цій сфері. Перспективи розвитку рекреаційного комплексу України полягають у залученні додаткових інвестицій в оновлення інфраструктури, що працює на потреби рекреаційного комплексу; інтенсивному розвитку туризму та

індустрії відпочинку і оздоровлення в цілому; збільшення питомої ваги рекреаційної сфери у зростанні національного доходу країни.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. К., 2001. 395 с.
2. Рекреаційні ресурси України [Електронний ресурс]. Доступно: [https://tourlib.net/books\\_ukr/fomenkoB1.htm](https://tourlib.net/books_ukr/fomenkoB1.htm)
3. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство / Є.В. Панкова . К.: Альтерпрес, 2003. 352 с.

**Ломова Яна Володимирівна,**  
студентка 2 курсу спеціальності Туризм,  
Донецький державний університет управління,  
*м. Маріуполь, Україна*  
Науковий керівник – **Горюнова К. А.,**  
старший викладач кафедри туризму,  
Донецький державний університет управління,  
*м. Маріуполь, Україна*

### ЕКОТУРИЗМ-ГЛОБАЛЬНИЙ ТРЕНД

Екологічний туризм стає дедалі популярнішим у всьому світі. Але цей вид туризму зовсім не означає, що потрібно просто виїхати за місто, подихати свіжим повітрям, полежати на травичці, а потім поїхати, залишивши після себе кісточки від фруктів і паперові пакети.

В основі екологічного туризму – особиста відповідальність перед природою. Екотурист не просто насолоджується навколишнім середовищем і чистим повітрям, він також сприяє охороні живої природи і, по можливості, покращує її.

Екологічний туризм зацікавлений у збереженні природного середовища, певних видів рослин і тварин, пам'яток природи. Екологічний туризм можна розділити на пізнавальний, науковий і рекреаційний. Пізнавальний екотуризм орієнтований на спостереження за навколишнім світом. Місце такого відпочинку може бути самим різним, головне, щоб для вас було щось нове. Науковий екологічний туризм пропонує добровольцям брати участь у наукових дослідженнях.

До основних принципів екологічного туризму доцільно віднести наступні:

1. Об'єктом інтелектуального і емоційного задоволення повинен виступати природний об'єкт (ландшафт, озеро, печера, дерево, види тварин, рослин, птахів і тому подібне).
2. Необхідно раціонально використовувати природні ресурси.
3. Такий вид туризму не наносить збитку природному середовищу або передбачає мінімальну дію на місце існування, яке не підриває екологічної стійкості її .
4. Слід піклуватися про збереження місцевого соціокультурного середовища.
5. Все вищевикладене повинне позитивним чином позначатися на економічному розвитку тих районів, які стають об'єктами екотуризму (зароблені гроші йдуть на підтримку природного середовища, місцеве населення забезпечене робочими місцями у сфері екотуризму і, безпосередньо зацікавлено в підтримці природного об'єкту в належному стані) [1].

Екологічний туризм – це не обов'язково подорож пішки для фізично витривалих людей з важким рюкзаком за плечима. Він може бути і достатньо комфортним. Пропоновані тури або маршрути повинні відповідати принципу екологічності, який передбачає:

використання екологічного транспорту – велосипедів, безмоторних човнів, паропланів і т.п. або екологічного виду палива;

організацію привалів, біваків, санітарних зон, багаття, приготування їжі (з екологічно чистих місцевих продуктів) в строго відведених для цього місцях;

грамотну утилізацію сміття (сміття не викидають на маршруті, а збирають, після чого воно надходить на спеціальну переробку);

залучення туристів для вирішення місцевих екологічних проблем (збирання сміття і ін);

збір грибів, ягід, лікарських рослин, будь-яких природних сувенірів тільки в дозволених зонах; здійснення будівництва місць відпочинку, притулків, колиб, готелів, кемпінгів, еко-садиб з екологічно нешкідливих матеріалів і в такий спосіб, щоб не порушити нормальний екологічний розвиток навколишнього ландшафту [2].

У найбільш загальному розумінні екологічний туризм, є формою активного відпочинку з екологічно значущим наповненням – особливий інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. Туристи отримують від такого спілкування з природою певний фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та здоров'я, а природа при цьому зазнає мінімальних оборотних впливів і втрат, місцеві мешканці отримують соціальні та економічні стимули до збереження природи та традиційного природокористування.

Екологічний туризм можна розглядати також як специфічний індикатор економічної системи, який одним з перших відчуває на собі її вплив, зберігаючи при цьому потенційні можливості впливу на економіку певного міста, регіону та країни в цілому. Таким чином, економіка і екологічний туризм тісно взаємодіють між собою. Причому ця взаємодія носить системний характер, що виражається у взаємозалежності, взаємовпливі і взаємозумовленості різних за ієрархічним рівнем складовими економічної системи та екологічного туризму. Основою цих взаємодій є суспільно-економічні відносини, зумовлені особливостями виробництва і споживання специфічного екотуристського продукту [3].

Екологічний туризм з його величезними рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств, донести до людей нагальність і важливість питань захисту навколишнього середовища. У багатьох країнах екологічний туризм стає супутником і невід'ємною частиною всіх видів туризму, інтегрує їх у загальний процес, а завдяки своєму максимально доступному (наочному) просвітницькому та освітньому потенціалу є чи не єдиним регулятивним та формуючим поведінку важелем управління урбанізаційними процесами, раціонального природокористування та охорони природи. Він дозволяє пом'якшити удари, що завдає природі бездумне ставлення до неї людини, сприяє примноженню природних цінностей не тільки за допомогою екологічної просвіти, але і за рахунок коштів, що спрямовуються з прибутків від екологічного туризму на вирішення цих завдань.

В останні роки в Україні активізувався розвиток екологічного туризму. Центрами туристичної діяльності екологічного спрямування є заповідні території, хоча їх основне призначення – збереження певних природних об'єктів, а також відновлення цінних і унікальних природних комплексів або їх важливих складових елементів, вони мають важливе рекреаційне туристичне значення.

2020 рік в Україні був проголошений Роком розвитку туризму в регіонах і на сільських територіях. Особливо в умовах світової пандемії, пов'язаної з поширенням вірусу COVID-19, посилилися позиції внутрішнього туризму. Саме екотуризм та його різновиди набирають все більшої актуальності.

Вітчизняні експерти розвитку галузі радять усім фахівцям галузі ретельно вивчати попит, розробляти цікаві пропозиції, ефективно рекламувати, налагоджувати якісний сервіс за помірними цінами, співпрацювати з туроператорами. Адже вибагливість туристів до сучасного інфраструктурного облаштування, спектру послуг та сервісу, навіть у сільській місцевості, з кожним роком зростають, тому підприємцям варто невпинно розвивати та удосконалювати свій бізнес відповідно до вимог сьогодення, підвищувати професійний рівень персоналу.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Екологічний туризм: що це таке? URL: [https://vechervkarpatah.at.ua/publ/test/ekologichnij\\_turizm\\_shho\\_ce\\_take/6-1-0-1489](https://vechervkarpatah.at.ua/publ/test/ekologichnij_turizm_shho_ce_take/6-1-0-1489)
2. П'ять основних принципів екологічного туризму. URL: <http://www.infotour.in.ua/ecotourism2.htm>
3. Stoyka A., Horiunova K. Socio-economic instruments for sustainable development of tourism. *Public administration for sustainable development: Collective monograph / the general ed. Chechel A., Khlobystov Ie.*; Mariupol: East Publishing House Ltd, 2018. P. 126-142.

**Марченко Яна Андріївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Юхновська Ю. О.,**  
кандидат економічних наук, доцент,  
в.о. завідувача кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНОЮ ГАЛУЗЗЮ**

В даний час формування стратегій є одним із найефективніших організаційно-економічних механізмів збільшення частки доходів від туризму в економіці регіону. Модернізація стратегічного управління регіональним туризмом є одним із ефективних методів, що допомагають вирішити системні проблеми туристичної галузі за допомогою впровадження в процес управління туризмом інструментів, що дозволить використовувати раціонально існуючі природні, рекреаційні, економічні, кадрові та ін. Управлінські можливості.

Для Запорізької області питання вдосконалення стратегічного управління туристичною галуззю є особливо актуальними, оскільки це дозволить більш ефективно розподілити управлінський вплив з боку державних органів на оптимальний розвиток туризму, а також використовувати економічні можливості для підвищення прибутковості туристичної галузь, яка сприяла б підвищенню ефективності регіональної економіки.

Питання вдосконалення стратегічного управління регіональним розвитком туризму ще не повністю вивчені і вимагають більшої уваги з боку національної економіки. Зокрема, недостатньо вивчені проблеми розробки стратегії, відсутність розроблених критеріїв та показників ефективності стратегії розвитку регіонального туризму, невирішена проблема вимірювання та ранжування впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на реалізацію прийнятої стратегії розвитку туризму, відсутні ефективні механізми реалізації прийнятої стратегії. У зв'язку з цим актуальність даного дослідження полягає у вдосконаленні теоретичних та методологічних положень стратегічного управління регіональним туризмом для забезпечення ефективного процесу розвитку туризму з використанням організаційно-економічних механізмів у рамках стратегічного управління.

Фундаментальна трансформація в українській економіці, безумовно, відображається на туристичній галузі. В умовах зростання конкуренції, зростання витрат, падіння продуктивності праці, погіршення якості послуг все більше організацій починають виявляти інтерес до стратегічного управління.

В умовах розвинутого ринку та високого рівня банкрутства успіх доходить лише до тих компаній, які здатні створити та реалізувати довгострокову стратегію на відповідному організаційному рівні. Сьогодні на ринку виживають лише професіонали. Створення та реалізація стратегії стає вирішальною умовою існування компанії в сучасних умовах.

Для нашого дослідження значущим стає поняття стратегічного управління як необхідної складової діяльності фірм у сучасних умовах, яке базується на загальних концепціях та положеннях, що мали місце в інших галузях економіки, хоча воно має ряд особливостей у реалізація індивідуальних стратегій. Однак необхідно враховувати особливості туристичної галузі, яка концентрується на наданні певного спектру послуг клієнтам, створює додаткову складність у сфері стратегічного управління та планування.

Стратегія управління туристичною галуззю регіону включає процес розробки конкретних видів діяльності та механізму їх реалізації, ролі та обов'язки, а також розробку систем моніторингу.

Уряд Запорізької області, заснований на науковій роботі провідних експертів у туристичній галузі, брав активну участь у процесі розробки та реалізації стратегії регіонального туризму. Пріоритетним напрямком Стратегії 2028 є реформа рекреаційного комплексу.

Головною метою стратегічного управління є розвиток і підтримка стратегічного потенціалу для виживання та ефективного функціонування в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Це

особливо актуально для підприємств туристичної галузі, які беруть участь у жорсткій конкурентній боротьбі.

Стратегічне управління в туризмі можна розглядати як економічно вигідну діяльність для досягнення довгострокових цілей туристичної компанії на основі збереження конкурентних переваг та адекватної реакції на зміни у зовнішньому середовищі. Тобто суть стратегічного управління характеризується конкретними цілями та ефективністю, пріоритетом, що відводиться зовнішньому середовищу, а здобуття та підтримка конкурентних переваг розглядається як засіб досягнення стратегічно значущих результатів.

За існуючих умов, економічних змін, застосування стратегічного управління, що охоплює програму дій для визначення конкретних цілей та засобів реалізації обраного шляху розвитку, є невід'ємною частиною діяльності підприємств туристичної галузі. Основа стратегічного управління лежить в стратегічному плануванні, яке охоплює безліч питань і дає можливість подати картину майбутнього розвитку підприємства, перспективних проектів, персоналу та фінансової діяльності компанії на плановій основі.

Вивчення сутності процесу стратегічного управління в туристичній галузі призводить до висновку, що це процес, що знаходиться в постійному русі, циклічному процесі. Найважливішим кроком є розробка стратегії діяльності підприємств туристичної галузі на основі наявних ресурсів та стратегічного аналізу.

**М'ясоїд Галина Іванівна,**  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
Університет імені Альфреда Нобеля,  
*м. Дніпро, Україна*

## **МІЖКУЛЬТУРНІ КОМУНІКАЦІЙНІ БАР'ЄРИ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ ТА ГОТЕЛЬНОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ**

Комунікація використовується для розуміння та взаємодії між культурами. Без спілкування не відбувається ані взаємодії, ані передачі ідей та поширення досвіду. Словесне спілкування також є найважливішою формою спілкування людей. Мова, як система символів, дає можливість виражати певні цінності та соціальні відносини, погляди на світ, погляд на довкілля та міжособистісні стосунки. Термін «міжкультурна комунікація» з'явився у літературі в 1970 році. Дослідники змогли обґрунтувати суттєві відмінності в стандартах, які характерні для представників різних культур. Дійсно, розвиток міжкультурної комунікації як науки почалося з концептуальних робіт Е. Холла в період його діяльності в Інституті дипломатичної служби на початку 1950-х рр. Саме тоді міжкультурна комунікація почала формуватися як область знання, що вивчає вплив культури на комунікацію, обмін інформацією і культурними цінностями між представниками різних культур. Процес міжкультурної комунікації є специфічна форма діяльності, яка передбачає знання іноземних мов, матеріальної і духовної культури іншого народу, релігії, цінностей, установок та світоглядних уявлень, в сукупності визначають модель поведінки партнерів по комунікації. Тільки поєднання цих двох видів знання – мови і культури – забезпечує ефективне та плідне спілкування, служить основою ефективної міжкультурної комунікації.

В нашій країні проблеми міжкультурної комунікації знаходяться в фокусі багатьох досліджень. Особливо цікавим і необхідним є вивчення бар'єрів у комунікації представників різних соціокультурних систем, які можуть викликати культурний і комунікативний шок, що є надзвичайно актуальним під час організації міжнародного туризму та туристичного обслуговування. Тому важливим є аналіз ситуацій щодо причин неефективних міжкультурних комунікацій, та висновків щодо їх попередження. Бар'єри комунікації або комунікативні бар'єри – це психологічні труднощі, що виникають в процесі спілкування, що служать причиною конфліктів, або перешкоджають взаєморозумінню або взаємодії між індивідами. Існують декілька видів бар'єрів в міжкультурних комунікаціях; в цій роботі розглянемо мовний та невербальний бар'єри міжкультурних комунікацій на прикладі ситуацій, що сталися з туристами в інших країнах.

Мовний бар'єр виникає тому, що представники різних культур використовують різні моделі сприйняття соціальної дійсності за допомогою символічних систем, що знаходять відображення в використовуваних мовних конструкціях, стилях усної та письмової комунікації. Проблеми лінгвістичного

характеру часто стають першими (і внаслідок цього найбільш запам'ятовуються труднощами при спілкуванні з представниками інших культур. В аналізованій ситуації демонструється такий вид мовного бар'єру, як вади слуху та вимови. Фонетичні бар'єри сприйняття виникають в результаті нерозрізнення або неправильного вимовлення звуків. Розуміння звучить іноземної мови передбачає правильне розпізнавання звуків і слів. Складність відтворення звуків чужої мови обумовлена історично склалася відмінностями в будові мовного апарату носіїв різних мов. Отже, ситуація сталася в паспортному контролі на пересадці в Амстердамі і описана в мережі інтернет. Коли туристку запитали, куди вона прямує, вона відповіла, що у Барселону. За мить її запитали, де вона буде мешкати. Жінка відповіла, що вона не буде залишатися у готелі, а зупиниться в тітки. Тільки слово «тітка» вона вимовила як «ant» (пер. - мураха). Не завжди людина в таких випадках зможе зрозуміти, що турист хотів цим донести. Тобто, це повідомлення могло б бути сприйнятим буквально і могло зашкодити розумінню.

В іншому випадку в Греції жінку запитали, з ким вона відпочиває на пляжі. Вона відповіла англійською, що з чоловіком, і показала пальцем на нього, мовляв «with husband». Через хвилину чоловік підходить до компанії (де все явно розуміють, хто він) і питають англійською «Are you her husband?» (ви чоловік тієї жінки?). Він, не знаючи, як перекладається «чоловік» махає головою з боку в бік і каже «ні». Його знову перепитують: ви її чоловік? Той дивиться розгублено і знову повторює відповідь. Загалом, цей випадок запам'ятався усім, як описано в мережі інтернет. Якщо уявити, що ця пара була в арабській країні, але звісно не на пляжі, то ця ситуація, мабуть, вийшла б з під контролю.

Невербальна поведінка виконує важливі функції в процесі міжкультурної комунікації, проте використовувані символи можуть мати різне значення для учасників взаємодії. Їх розбіжність може впливати на ефективність спілкування. У більшості випадків розбіжність викликає спочатку здивування і занепокоєння, трохи шокує, здається дивною та незвичайною, однак з часом відбувається звикання до іншої ситуації, відтворення (часто мимовільне) знаків, запозичених у партнерів. Ситуація, описана в мережі інтернет, описує, як під час транзиту в аеропорту Дубаї підійшла жінка в традиційному мусульманському одязі і жестами показала: «Умити обличчя – де?». І жінка, в котрій це запитали (іншої культури) відвела її до умивальника в дамській кімнаті, навіть воду включила (управління сенсорне, не всі ж розуміють). Але вона мотала головою і продовжувала робити ті ж рухи руками навколо особи. Жінка навіть подумала: можливо треба умити або що. А потім вона довго сміялася. Не без допомоги місцевих, з'ясувалося, що їй потрібно в молитовну кімнату – помолитися. Таким чином, неправильне трактування невербальних знаків призвело до непорозуміння, оскільки представник тієї ж самої культури міг би правильно дешифрувати повідомлення. Можна стверджувати, що працівникам аеропортів, готелів та інших місць туристичної та готельної інфраструктури слід бути готовими до міжкультурних комунікацій на вербальному та невербальному рівнях, оскільки незнання невербальних знаків інших культур – це розповсюджена проблема міжкультурного розуміння, яка може призвести до конфлікту. Отже, до іншої культури слід ставитися з тією же повагою, що і до своєї, завжди поважати чужу релігію і звичаї та намагатися їх зрозуміти, вивчаючи мову та невербальні особливості інших культур.

**Насилівська Ірина Володимирівна,**  
студентка 1 курсу спеціальності Менеджмент,  
Ніжинський державний університет  
*м. Ніжин, Україна*

**Науковий керівник – Білоусова Н. В.,**  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри початкової освіти та освітнього менеджменту,  
Ніжинський державний університет,  
*м. Ніжин, Україна*

## **ІМІДЖ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

Вимоги сьогодення до навчального закладу потребують миттєвої та ефективної майстерності, високого професійного рівня кваліфікації та постійного саморозвитку і самовдосконалення від всіх учасників навчально-виховного процесу. Важливо оволодівати та ефективно застосовувати інноваційні методи та прийоми за для розвитку професійних вмінь. Таким чином, від керівництва освітнього закладу

залежить загальний імідж закладу, оскільки, саме керівник має забезпечувати та удосконалювати якість закладу освіти.

Імідж – це образ, який змінюється, коригується відповідно до запитів суспільства. Для формування позитивного іміджу варто враховувати такі чинники, як рід занять (наприклад, одягатися відповідно до статусу), визначити комплекс дій для формування та підтримки іміджу.

Імідж – це об'єктивний чинник, який відіграє надважливу роль в оцінюванні соціального явища, процесу чи особистості. Саме імідж (наприклад, певної особи) визначає та дозволяє передбачити яким чином особистість проявляє свої професійні якості, як людина спілкується, який має рівень вихованості. Всі подані характеристики змінні, відповідно імідж можна цілеспрямовано сформувати за допомогою певної системи послідовних дій.

Мета іміджу – можливість передати певну інформацію про об'єкт, його діяльність, плани.

Об'єкт іміджу – людина, група людей або організація. Важливо пам'ятати, що поняття «імідж» включає в себе не лише природні особливості керівника, але й сформовані, вироблені якості.

Функції іміджу (за О. Романовським) [5, с. 157]:

- Номінативна – створення системи символів та знаків покликаних на ідентифікацію закладу;
- Естетична – виокремлює емоційний образ як керівника, так і організації на основі якісних складових;

- Консервативна – спрямована на захист ідей керівника;

- Адресна – поєднання з цільовою аудиторією.

Основне завдання іміджу:

- просування іміджу та корекція репутації.

Складові іміджу (за М. Каганом) [1, с. 380]:

- життєздатність - проєктивність;

- рівень узагальнення – узагальненість;

- виразність – зоровість;

- діалогічність – замкненість.

Керівник сучасного закладу освіти є публічною особою, адже в своїй професійній діяльності він співпрацює з різними соціальними групами: учні, батьки, педагогічний колектив, керівництво освіти. Відповідно керівник має бути авторитетною цікавою особистістю.

Для керівника важливо встановити взаємовигідні зв'язки з навколишнім світом, тому визначальною частиною іміджу є такі складові компоненти: високий рівень самооцінки, впевненість в собі, відповідальність та рішучість, бажання самовдосконалюватися.

Сучасний керівник має оволодіти знаннями з різних напрямків: економіка підприємства, соціальний менеджмент, менеджмент та маркетинг в сфері освіти, курси підвищення професійної кваліфікації, вивчати діяльність і досвід роботи інших фахівців та багато іншої інформації.

Крім того, керівник має вміти обирати вірний та обґрунтований шлях, для того, щоб лише зміцнювати і поліпшувати позитивний імідж його особи та освітнього закладу. Для цього керівник має володіти такими компетенціями на високому рівні:

- ефективно та обґрунтоване стратегічне планування;

- уміти створювати атмосферу співробітництва;

- мати сформовані організаторські вміння;

- організувати сприятливі умови для працівників закладу освіти;

- створити систему стимулювання працівників до самовдосконалення та професійного зростання;

- досліджувати, відбирати та впроваджувати інноваційні методи, прийоми у навчальний процес та залучати до цієї роботи педагогічний колектив;

- уміння ризикувати та приймати обдумані рішення;

- вміння вести за собою;

- відповідати за свої вчинки та вміння вчасно вирішувати проблеми;

- залучати до роботи всіх учасників навчального процесу;

- враховувати побажання й потреби педагогів, учнів та батьків[3,с.94].

Лідерські якості та вміння сучасного керівника освітнього закладу є одним із найважливіших елементів позитивного іміджу особистості загалом, тому важливо опановувати знання для розвитку лідерства.

Процес формування іміджу досить складний і потребує детального врахування всіх компонентів. Важливі всі дрібниці, від одягу до рівня обізнаності в певній сфері діяльності.

Люди з якими спілкується керівник, створюють у своїй свідомості певний образ на основі зовнішності, поведінки, манер, мови. Тому основними характеристиками позитивного іміджу керівника закладу освіти є такі складові: привабливий зовнішній вигляд, ввічливість, вигляд, правильна вимова, багатство словникового запасу, співчуття, компетентність, обізнаність.

Тому імідж сучасного керівника закладу освіти формується на основі плідної праці, роботи над собою. Як наслідок після проробленої роботи щодо формування позитивного іміджу керівника може стати мірилом рівня розвитку особистості, як професіонала та для подальшого розвитку закладу освіти.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Болсун С.А. Професійний імідж керівника навчального закладу. Менеджмент. 2013. № 7-9. с. 379-381.
2. Даниленко Л. Директор сучасного навчального закладу. Управління освітою.: Україна. 2014. №2. с. 39-43.
3. Комаровська А.В. Імідж керівника освітнього закладу. Управління школою.: 2011. №19-21. с.94-95.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління : посібник. Київ: Академвидав, 2003. 568 с.
5. Романовський О.Г., Михайличенко В.Є., Гень Л.М. Педагогіка успіху.: Харків: Изд-во НТУ «ХПІ», 2011. 376 с.

**Полтавченко Віталій Іванович**,  
студент групи МТЕ – 130,  
кафедра Туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,  
Національний університет "Запорізька Політехніка",  
*м. Запоріжжя, Україна*  
Науковий керівник – **Зацепіна Н. О.**,  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
Національний університет «Запорізька Політехніка»,  
*м. Запоріжжя, Україна*

### **СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

На сучасному етапі розвитку туризм почав стрімко розвиватись і став масовим соціально економічним явищем міжнародного масштабу, швидкому його розвитку сприяє розширення політичних, економічних, наукових і культурних зв'язків між державами і народами світу. В Україні темпи розвитку туристичних послуг, нажаль, розвиваються не так стрімко, як у світі, в цьому свою роль зіграла і всесвітня пандемія вірусу COVID-19, яка нажаль не оминула і Україну. Але ж на тлі бурхливого розвитку світового туризму, не дивлячись на пандемію, все ж постає питання про роль України на світовому ринку туристичних послуг. Слід зазначити, що об'єктивно вона має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. Якщо порівняти розвиток світового туризму та розвиток туризму в Україні то на фоні світового масштабу вона виглядає дуже скромно. На сьогоднішній день українське людство воліє інвестувати свої кошти у закордонний відпочинок особливо по системі All inclusive.

Які умови заважають налагодити комфортний туристичний відпочинок на Україні?

По-перше, це вкрай несприятливі внутрішні умови розвитку в країні, які постійно примушують мужньовладців активно шукати нестандартні шляхи виходу з фінансової кризи. Якщо світ потроху починає виходити із цієї кризи, то в Україні ця хвороба набирає обертів.

По-перше, складна соціально-економічна ситуація в державі, яка не дає врегулювати механізм стимулювання туристичної індустрії. Відсутність ефективної стратегії розвитку цієї галузі як на національному, так і на регіональному рівнях [4]. Питання стосується, напевно, не тільки туристичної галузі України, а взагалі шляхів залучення країн з перехідною економікою (до яких належить і Україна) до могутніх інтеграційних процесів та конкурентоспроможності таких економік на світовому ринку.



По-друге, одна з основних причин низьких темпів розвитку туризму - брак інформації про Україну. У жодному місті України не роздаються безкоштовні буклети-путівники історико-культурних пам'яток міста, [1]. не у всіх містах наявні такі путівники, що обумовлено вузьким тлумаченням туризму та малою обізнаністю про різноманіття туристичних послуг [1].

По-третє, різноманіття туристичних послуг, можуть похвалитися переважно великі міста, міста загальнонаціональних зон рекреації та туризму (Київ, Карпати, Львів, Одеса), деякі історичні та культурні центри. В той час коли, в більшості міст України можна розвивати промисловий, оздоровчий та інші види туризму. Для чого необхідні певні інвестиції для цього ж знову потрібно вкласти певну суму інвестувань для створення бізнес-центрів, рекреаційних зон відпочинку, які поєднували в собі пасивні та активні види відпочинку.

По-четверте, відсутні кошти на реконструкцію пам'яток історії та архітектурного мистецтва, а залучення інвестицій гальмується через нерегульовану нормативно-законодавчу базу країни [3]. Як відомо в Україні багато пам'яток архітектури, для відновлення яких необхідні значні капіталовкладення [2].

Ці проблеми гальмують розвиток туризму та туристичної індустрії в Україні. Вирішення цих проблем вплине на покращення економічного і соціального розвитку країни. Поліпшити ситуацію однозначно може реклама та різноманітна участь фахівців і представників турагентств у відомих світових туристичних виставках. Я завжди говорю: – «Якщо хочеш, щоб про тебе дізнались - при кожній нагоді розповідай про себе». Щоб поліпшити туристичну інфраструктуру України, треба створювати програми які будуть спрямовані саме на усунення проблем. Один із кроків для поліпшення туристичного бізнесу в країні - спрощення процедури перетину кордону, зниження оподаткування туристичних компаній, поліпшення сервісу в готелях та вводити систему All inclusive в наших українських базах відпочинку, санаторіях, готелях. Якщо обслуговування буде високої якості та на належному рівні, тоді і попит на послугу буде користуватись популярністю.

Ситуація, яка склалася в туристичній сфері останнім часом, вимагає активного пошуку засобів подолання кризових ситуацій із забезпеченням необхідної якості.

Головними зовнішніми факторами, які стримують розвиток туризму в Україні - несприятливість існуючих умов для підприємництва взагалі та туристичного зокрема, недосконалість і навіть певна агресивність нормативно-правового поля (і в тому числі - правил і умов перетинання кордонів іноземцями ) і, як наслідок, відсутність необхідних інвестицій для розвитку туризму - як внутрішніх (через тривалу економічну кризу), так і іноземних (через несприятливий інвестиційного клімату) [5].

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що в галузі туризму проблемою сьогодення є неефективне та нераціональне використання відповідних ресурсів, в цьому свою роль зіграла і всесвітня пандемія вірусу COVID-19 . Також на сьогодні рівень розвитку туристичної індустрії не відповідає наявному потенціалу. До проблем розвитку можна віднести відсутність розвинутої інфраструктури, низька якість обслуговування, відсутність якісної реклами та глибокої інформації про готелі, санаторії, тури по країні та послуги, які надаються не на світовому рівні. Ці всі недоліки призводять до не достатнього розвитку туристичного бізнесу в Україні.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдук А. Інтегрований туристичний концерн . Сучасна форма туристичного підприємства в умовах глобалізації. *Регіональна економіка*. 2006. Вип.№2. С.204- 212.
2. Павленко Е.П., Нумер Ахмад. Состояние , проблемы и перспективы развития туризма в Украине на современном этапе. *Вісник Одеського державного екологічного університету*. Одеса, 2008, Вип.5.С 42-48.
3. Томаневич Л. Формування ринку туристично-рекреаційних послуг в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Стратегічний розвиток регіону – економічне зростання та інтеграція”*. Чернівці, 2006. С.362-365.
4. Шульгіна Л.М., Гаевская Е.Е. Тенденции развития рынка туристических продуктов в Украине. Москва, 2006 г.
5. Шульгіна Л.М. Маркетинг підприємств туристичної галузі. Київ, 2006. 578с.

## **ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Розвиток курортно-туристичної сфери має вплив на соціально-економічне становище кожної країни світу. Зокрема, туристичний бізнес сприяє розвитку таких галузей господарства, як будівництво, транспорт, торгівля, сільське господарство, зв'язок, виробництво товарів народного споживання, готельний, ресторанний бізнес тощо. Вихід України на міжнародну арену як самостійної держави створює сприятливі умови для розвитку туризму. У свою чергу, туристична діяльність є однією з найважливіших галузей економіки та невід'ємною ланкою в розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції в світову економіку для будь-якої держави.

В останні роки спостерігається тенденція до зниження рівня здоров'я населення Запорізької області, що пов'язано із поганим екологічним станом, частими стресами, вживанням небезпечної їжі та низьким рівнем медичної допомоги. Щороку збільшується рівень серцево-судинних захворювань, захворювань органів дихання, онкологічних та інфекційних захворювань. Тому необхідно розширити спектр надання оздоровчих послуг в санаторно-курортних комплексах Запорізької області.

Ландшафти Запорізької області мають значний рекреаційний потенціал, до якого відносяться відповідні природні передумови для розвитку рекреації, а саме сприятливі кліматичні умови, піщані пляжі, рівнинний рельєф, лікувальні грязі та мінеральні води і інше. Загальна площа земель природоохоронного, рекреаційно-оздоровчого та культурного призначення, на яких існують відповідні рекреаційні ландшафти за даними Запорізького обласного головного управління земельних ресурсів на 01.01.2006 складає 4918,5 га.

Розвиток рекреаційного потенціалу гальмує незадовільна екологічна ситуація в регіоні, незадовільний стан каналізаційних очисних споруд, застарілі технології очистки стоків, дефіцит якісної питної води, що створює незадовільну епідеміологічну ситуацію, ставить під загрозу здоров'я населення та відпочиваючих. В деяких населених пунктах, таких як сел. Кирилівка, яке є санаторно-курортною та оздоровчою зоною республіканського значення на узбережжі Азовського моря, взагалі відсутні каналізаційні очисні споруди.

Для покращення стану підсистеми доцільно здійснювати розбудову магістральних водопроводів. Підвищити якість і асортимент надання послуг, забезпечити доступність послуг різним верствам населення, проведення відповідної рекламної кампанії.

Проведення ринкових реформ в Україні призвело до формування сучасних підходів до управління санаторно-курортними підприємствами, виникнення нових технологій в курортному обслуговуванні. Змінюється місце санаторно-курортного комплексу в системі суспільних відносин, чому сприяє планомірний відхід (перш за все, фінансовий) держави з цієї сфери.

Сформувався ринок санаторно-курортних послуг, виникла необхідність забезпечення прибуткової роботи оздоровниць, в санаторіях з'явилися посади, підрозділи та цілі напрямки, які раніше не були представлені у цій сфері (маркетинг, сервіс-центри, анімація і т.д.). Разом з тим, маючи на увазі традиційну лікувально-оздоровчу спрямованість вітчизняної санаторно-курортної системи, якою ми заслужено пишаємося, фахівцям немедичного профілю необхідні основи знань з питань курортології.

Однак, курортна справа включає ряд розділів, які не вивчаються за курсом "курортологія", оскільки це хоч і близькі, але різні дисципліни. Це стосується, перш за все, до управлінських аспектів, питань курортного сервісу, організації відпочинку. Не можна розраховувати на те, що клієнт буде миритися зі свідомо поганим обслуговуванням. В рамках своєї діяльності організатори курортної справи повинні інформувати потенційного клієнта про асортимент і якість послуг, на які він може розраховувати, а потім забезпечити відповідність пропонованих ними послуг заявленому рівню.

Таким чином, рекреаційний потенціал Запорізької області створює передумови для перспективного розвитку курортного господарства України. На сучасному етапі ця територія є рекреаційним резервом країни, знаходиться, в більшості, на шляху екстенсивного освоєння. Дослідження рекреаційних ландшафтів області практично не знайшли відображення у працях економістів і географів.

**Сербіненко Наталія Вікторівна,**  
кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія  
*м. Запоріжжя, Україна*

**Головань Ольга Олексіївна,**  
кандидат фізико-математичних наук, доцент,  
доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,  
Запорізький національний університет  
*м. Запоріжжя, Україна*

## **ГЛОКАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ**

Друга половина XX та початок XXI століття ознаменовані проявами такого явища як глобалізація. Вона передбачає «стискання» простору і часу, зменшення важливості номінальних міждержавних кордонів. Стрімка еволюція, багатоаспектність і турбулентність цього явища зумовили як антагоністичне, так і протагоністичне ставлення до нього в науковому середовищі. Прихильники глобалізації стверджують, що вона стимулює світову економіку та сприяє формуванню нового гармонійного світу, в той час як її противники вбачають такі наслідки як посилення експансії транснаціональних корпорацій, експлуатацію ресурсів (природних і трудових), екологічні проблеми, збільшення розриву між країнами «золотого мільярда» і найбіднішими державами. Однак обидві ці точки зору на глобалізацію представляються обмеженими через те, що будь-яке масштабне явище має як позитивні, так і негативні риси й наслідки.

Аналізуючи явище глобалізації, слід зазначити, що незважаючи на наявну тенденцію до детериторізації вона не може бути односпрямованим процесом. Наприклад, провідний дослідник цього явища, Е. Гідденс вважає, що «глобалізація призводить до відродження локальних культурних ідентичностей» [2]. При цьому локальні культури «вбирають» елементи глобалізації, які сприяють їх розвитку, не допускаючи, однак, її домінування над національним саморозвитком. Таким чином, глобалізація та локалізація одночасно формують картину сучасного світу в повній відповідності з законом єдності й боротьби протилежностей, що визначає сутність діалектичного розвитку соціальної дійсності.

Глобалізація та локалізація зумовили виникнення й розвиток явища, яке отримало назву «глокалізація». Цей термін утворений поєднанням двох слів - «глобалізація» і «локалізація». Дослідження в області глокального маркетингу визначають його як «забезпечення конкурентної переваги глобальної компанії за рахунок діалектичної єдності локалізації та глобалізації, де перша забезпечується адаптацією маркетинг-мікс продавця до одних національних ринків, а друга - створенням глобальних цільових ринків за рахунок інтеграції / модифікації інших національних ринків» [1].

На наш погляд, глокальний маркетинг – це технологія міжнародного бізнесу, який функціонує в умовах глокалізації і сповідує філософію глобального маркетингу. Глокальний маркетинг відрізняється від стратегії адаптації (багатонаціонального маркетингу). Стратегія адаптації, розглянута відносно основних елементів маркетингового комплексу (товар, ціна, розміщення і просування), застосовується до будь-якого масштабу діяльності за кордоном - від нерегулярного експорту до освоєння складних агрегованих ринків. У разі ж глокального маркетингу мова йде про освоєння світового ринку. Глокальний маркетинг забезпечує баланс між гомогенізацією й персоналізацією, синхронізацією й асинхронністю, інтеграцією й вибірковістю маркетингових зусиль, оптимізуючи маркетингову стратегію компанії.

Глокальний підхід в маркетингу застосовувався, в першу чергу, під час розвитку та адаптації комплексу просування товарів і послуг. При цьому, безумовно, такий підхід має як позитивні, так і негативні сторони. Так, до основних переваг глокальної реклами відносяться зниження ризику помилок, пов'язаних з ігноруванням специфіки місцевої культури, і менша трудомісткість розробки рекламної кампанії при використанні місцевих філій ТНК. Головним недоліком при цьому є істотне зростання

витрат на розробку і реалізацію адаптованих рекламних кампаній, що пов'язані, в першу чергу, з проведенням додаткових маркетингових досліджень.

Подальший розвиток глокального маркетингу торкнувся брендінгу. У спеціальній літературі з маркетингової тематики можна зустріти термін «глокальний бренд». Спочатку він був пов'язаний зі споживчими товарами повсякденного попиту, проте в подальшому поширився на нематеріальні засоби задоволення потреб - зокрема, на організації та території.

Можна виділити наступні аспекти маркетингової діяльності, які, в першу чергу, потребують адаптації до специфіки культури певних зарубіжних ринків: споживчі властивості товару; його дизайн (колірне рішення, форма, матеріал); марочне ім'я; упаковка та маркування; елементи маркетингових комунікацій (мова, тематика і зміст комунікаційних повідомлень, засоби комунікацій); ціна.

Отже, маркетингова глокалізація продовжує диверсифікувати, проникаючи в усі аспекти глобального маркетингу, трансформуючи його в глокальний маркетинг.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Ларіна Я. С., Бабічева О. І. Міжнародний маркетинг. Київ. Видавництво «Олді плюс». 2018. 452 с.
2. Giddens A. Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives. London: Profile Books, 2010. 120 p.

**Сербіненко Наталія Вікторівна,**

кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

**Олійник Олександр Миколайович,**

кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,  
Запорізький національний університет,  
м. Запоріжжя, Україна

### **СУЧАСНИЙ МАРКЕТИНГ: ТRENДИ РОЗВИТКУ**

Сучасний маркетинг діє в умовах трансформації суспільства загалом та економіки зокрема, що відбивається на змінах моделей ринку. Через такі постійні зміни, фірми, які бажають забезпечити конкурентне становище на ринку, повинні здійснювати постійний пошук нових шляхів і механізмів досягнення ринкової ефективності [1]. Проаналізуємо основні тренди, які описують зміни у традиційній парадигмі ринку.

По-перше, набуває розвитку нова модель товарного виробництва і ринку, яка передбачає інтегративний підхід до виробництва економічних благ. Пропоновані товари інтегрують два напрямки їх використання, наприклад, основне призначення та економію енергії чи/або її отримання з поновлюваних джерел. Цей концепт передбачає створення так званого технологічного рішення, що повністю змінює традиційні підходи та виробництво так званих «розумних речей», наприклад, «розумні гаджети», «розумні годинники», «розумні дзеркала» для ванної кімнати тощо (сценарій використання можна описати так: в килимок перед дзеркалом вбудовані ваги, які відразу передають інформацію про вагу людини і рекомендації по харчуванню на поверхню дзеркала).

Ще одним трендом на ринку є те, що вартість товарів визначається не тільки традиційними факторами, але й в значній мірі такими ресурсами, як інформація, бази даних, новітні технології; а також соціально-економічними факторами, такими як бренд, імідж, корпоративна культура, клієнтоорієнтованість, комунікації тощо. В зв'язку з цим, на порядку денному стоїть завдання глибокого аналізу процесу модифікації структури вартості товару, в якій важливішу роль починає грати вартість, створена знанням, яка є характерною для економіки знань.

Крім того, змінюється модель попиту та пропозиції. Контроль над ціною й утримання її на досить високому рівні досягається не за рахунок монополізації ринку, а за рахунок постійного оновлення

продукту, впровадження інновацій на усіх ланках ланцюжку бізнес-процесів. З іншого боку, при високій монополізації, яка спостерігається на ринку інформаційних технологій, ситуація протилежна: монополія збільшує обсяг виробництва і знижує ціни. За рахунок зниження цін багато в чому формується не стільки попит на певний технологічний продукт (комп'ютер, мобільний телефон тощо), скільки напрацьовується клієнтська база для подальшого розширення бізнесу та отримання прибутку за рахунок надання послуг та пропозиції додаткових продуктів (відома ситуація з вартістю принтерів та картриджів до них).

В умовах впровадження постійних та динамічних інновацій спостерігається постійне скорочення термінів життєвого циклу товару і, отже, зростає тиск на споживача, який змушує його використовувати новинки за допомогою всього арсеналу інтегрованих маркетингових комунікацій. Окремі елементи, як реклама, PR, прямі продажі тощо використовувалися й раніше, але в сучасних умовах, які визначаються не тільки інноваціями, а й інформатизацією усіх продуктів і процесів, ефективним є використання єдиної багатоканальної синхронізованої комунікації, що орієнтована на встановлення відносин, бажано двосторонніх, з різними цільовими аудиторіями, для кожної з яких повинна бути підібрана своя модель.

В умовах ринкової мережевої економіки, яка є однією з сутнісних характеристик сучасної економіки, порушується дія класичного закону спадної граничної корисності й взаємозв'язку цінності та рідкості блага (із збільшенням кількості блага, яке споживається, його цінність падає). На мережеві блага не поширюється дія цього закону – корисність даних благ може не зменшуватись в залежності від обсягів їх споживання, що забезпечує їх прибутковість протягом тривалого періоду. Тому галузі, які здійснюють виробництво мережевих благ, отримують значні можливості від використання ефекту масштабу. До того ж при зростанні обсягів пропонованих мережевих продуктів їх використання в зростаючому обсязі збільшує цінність. Троте, відбувається це не миттєво, а тільки після того, як мережа залучила до своїх структур певну кількість учасників, тобто досягла критичної маси.

Ще одним важливим трендом розвитку нового ринкового середовища стає прискорення товарних циклів. Продукт з унікальними властивостями або такий, що виходить за межі товарної лінійки за рахунок більш високої якості, екологічності тощо набуває потенційну можливість домінувати на ринку. Компанія, яка раніше інших виявила переваги споживачів, випускає продукт на ринок першою та на певний період стає монополістом.

Уніфікація та стандартизація ринкового простору під впливом розвитку процесів глобалізації світової економіки може бути визначеним як ще один тренд розвитку сучасного ринку. Глобальний його масштаб з орієнтацією на індивідуального споживача, особливо в сфері електронної комерції, а також швидкі й все більш дешеві комунікації створюють нові ринкові ефекти і можливості. Глобалізована інформаційна економіка призводить до глобалізації маркетингових інструментів і механізмів при одночасному формуванні елементів глокального маркетингу. Глокальний маркетинг постає не просто як адаптація тих чи інших елементів стандартного маркетингу до локальних ринкових реалій, а як новий механізм, що інтегрує найбільш ефективні елементи зовнішнього маркетингу з позитивними, прийнятними і зрозумілими для даного локального ринку елементами і структурами. Це може проявитися і в маркетингових дослідженнях, і в сегментації ринку, і в позиціонуванні товару та компанії. Конвергенція, інтеграція маркетингових механізмів глобального та локального типу обумовлюється відмінностями бізнес-моделей різних країн, соціокультурними відмінностями, комунікативної середовищем і багатьом іншим.

Ці та інші елементи нової системи ринку, а саме: зміна природи власності, нові критерії ефективності ринкового виробництва, зростання ролі соціальних, екологічних та інших чинників в економіці, нові індикатори економічного зростання в ринковій економіці, визначають необхідність застосування нових інноваційних маркетингових підходів і механізмів.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Котлер Ф. Принципи маркетингу, Global Edition : монографія. Лондон : Pearson, 2017. 736 с.

**Сидоренко Ірина Олексіївна,**  
PhD, кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту,  
Академія праці, соціальних відносин і туризму  
м. Київ, Україна

## РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Глобальні виклики у світовій економіці спричинили активізацію процесу інтернаціоналізації в системі стратегічного управління будь-якою галуззю.

В ринкових умовах розвиток суспільства постійно вимагає оновлення системи державного управління. Міжнародний менеджмент складний процесуальний аспект управлінської діяльності. Адміністративні реформи у країнах світу спрямовані на адаптацію бізнесу та технологій в управління країною. В туризмі він має враховувати: зовнішнє середовище, комунікаційні обмеження, соціокультурні чинники. В умовах невизначеності, кризових явищ, стрімкого розвитку інформаційних технологій, глобалізації економічних процесів та світової пандемії, лідери міжнародного туризму вирішують складні стратегічні та тактичні завдання на шляху визначення пріоритетів розвитку і подолання кризових ситуацій. Цими завданнями є: пошук, розвиток та використання можливостей міжнародного туризму у сферах фінансового, інформаційного та технологічного обслуговування; дієвий аналіз та оцінка культурних особливостей кожної країни; пошук і реалізація додаткових джерел конкурентних переваг туристичних компаній (фірм) тощо.

Сьогодні переоцінити роль міжнародного менеджменту в діяльності підприємств будь-якої галузі неможливо оскільки, він розглядається фахівцями з точки зору – предметно/процесно орієнтованого. Зокрема, у сфері міжнародного туризму його можна розглядати як процес моніторингу: проблем, тенденцій, науково-дослідних світових досягнень, освітньо-кваліфікаційного рівня персоналу компаній (фірм), стратегічного потенціалу, безпеки та екології тощо. На ринку міжнародного туризму аналізуються такі неконтрольовані фактори, як: економічний розвиток країни; стан політики і права; рівень соціального та культурного розвитку; рівень розвитку науки, техніки, технологій; географічне положення країни; демографічна ситуація; рівень охорони навколишнього середовища; безпека тощо. Крім того, при здійсненні міжнародної туристичної діяльності слід враховувати дієвість існуючих чотирьох патентно-правових систем – англійську, французьку, американську та німецьку. Немає жодної країни світу, яка б не відчула на собі впливу хоча б однієї з цих систем. Разом з тим, законодавче поле країни, що застосовує ту чи іншу систему, не є одноманітним; різниця полягає у специфіці історичного розвитку, суспільно-економічних умов окремих країн. Як приклад, дотримання вимог законодавства окремими країнами світу [1;2;3] та Україна в Індексі сприйняття корупції – 2020, представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

### Перелік країн світу, які застосовують чотири патентно-правові системи

Американська		Англійська		Французька		Німецька	
Окрім США, діє в Канаді, Аргентині, Мексиці, Філіппінах і деяких інших країнах.		Окрім Великобританії, діє також в Австралії, Греції, Ізраїлі, Індії, Ірландії, Ісландії, Кенії, Кіпрі, Нігерії, Новій Зеландії, Пакистані, Шрі-Ланці та інших країнах, що знаходились раніше в політичній і економічній залежності від Великобританії.		Бельгії, Алжирській Народній Демократичній республіці, Гвінеї, Люксембургу, Марокко та інших країнах.		Австрії, Нідерландах, Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції, Швейцарії, Японії.	
<b>Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI– 2020(бали, зі 100/ місце)[5]</b>							
<b>Україна</b>	<b>Свазіленд</b>	<b>Сьєрра-Леоне</b>	<b>Білорусь</b>	<b>Угорщина</b>			
33/117	33	33	47/63	44/69			
<b>Єгипет</b>	<b>Непал</b>	<b>Замбія</b>	<b>Росія</b>	<b>Румунія</b>			
33	33	33	30/129	44			

Перша десятка CPI за рік не змінилася, абсолютними лідерами у списку залишаються Нова Зеландія та Данія – вони додали по одному балу і тепер мають 88 балів зі 100. Єдиною країною – лідеркою, яка втратила в Індексі, стала Фінляндія – мінус 1 бал. Однак із 85 балами, вона, як і торік, посідає 3 сходинку – разом із Сінгапуром, Швецією та Швейцарією [5].

Сьогодні більшість МНК на практиці застосовують два класичних типи реалізації технологічної політики – глобального центру і полі центризму. Позитивом є те, що при реалізації цих двох типів політики за рахунок об'єднання ресурсів і стратегічних можливостей МНК, відбувається посилення ринкових позицій учасників, а саме: укладаються спільні проекти розвитку, ліцензійні угоди; створюються спільні підприємства; формуються змішані форми співробітництва.

Слід також зазначити, що будь-яка модель управління підприємством незалежно від галузі, базується на відповідній концепції. Продуктова політика підприємств сфери туризму в цьому випадку, не є винятком, і виступає інструментом досягнення цілей. Для успішної реалізації обраного стратегічного набору необхідно, щоб підприємство функціонувало відповідно до розробленої концепції управління. Застосування вдалих міжнародних продуктивних стратегій кожним підприємством сфери туризму, сприятиме покращенню загального стану економіки України через податкові надходження до бюджету країни.

Іншим дієвим інструментом у міжнародному менеджменті світового туризму є визначення емоційних культур (крос-культурний менеджмент) [4]. До емоційно-нейтральних країн належать країни: Південна та Східна Азія, Китай, Скандинавія. Очолюють перелік емоційно залучених культур – країни Арабського Сходу та Японії. До емоційно залучених країн відноситься і Україна. Проміжну позицію посідають Англія, США, Канада, Бельгія, Німеччина, Австрія, Швейцарія. Культура – філософська категорія. Вона є багатоаспектним явищем тобто визначає насамперед поведінку та свідомість людини, психологію.

Основними базовими складовими елементами системи управління у міжнародному туризмі є: організаційне; управління виробництвом тур продукту (послуг); технологіями; маркетинг; управління вартістю (доходами); інформацією; змінами (альтернативність) та персоналом (мотивація). Отже, в ході укладання угод у сфері міжнародного туризму, топ менеджменту слід враховувати особливості певних національних культур, а саме: США – переважно централізоване прийняття рішень у сфері міжнародного туризму; Японія – консенсус з попередніми консультаціями, а також поєднання централізованого і децентралізованого підходів до прийняття рішень; Велика Британія – більшість організацій є достатньо децентралізованими і передають право прийняття рішень вниз. Франція – використовуються різні підходи, однак останнім часом спостерігається тенденція централізації. Німеччина – переважно централізація, автократія, ієрархія. Скандинавські країни – децентралізація та участь. Італія – використання традиційних і перевірених способів прийняття рішень. Єгипет – повільне і розважливе прийняття рішень. Індія – рішення приймаються виключно вищими менеджерами, які не бажають ризикувати.

І наприкінці слід резюмувати, що стратегія розвитку туризму та курортів до 2026 року (Постанова КМУ № 168-р від 16.03.2017 р.) полягає у створенні позитивного іміджу країни як на внутрішньому так і світовому ринках. Це у свою чергу, вимагає від ЗВО забезпечення висококваліфікованими фахівцями сфери туризму, які здатні приймати ефективні управлінські рішення в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Управлінські науки в сучасному світі». Київ, 2015. Том 1 234 с.
2. Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання»: 21-22 березня 2019 року, м. Черкаси [Текст] / [Електронний ресурс]: томах у 2-х /М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Т 1. Черкаси : ЧДТУ, 2019. 195 с.
3. Стан та перспективи розвитку туристичного та готельно-ресторанного бізнесу: колективна монографія [Електронний ресурс] / за ред. д. і. н., проф. Чепурди Г.М.; Черкас. держ. технол. ун-т. Т 1. Черкаси : ЧДТУ, 2019. 157 с.
4. Міжнародний менеджмент: навчальний посібник / Г.Я. Глуха, С.Б. Холод, В.Є. Момот, О.А. Євтушенко. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 72 с.
5. [Електронний ресурс]. Індекс сприйняття корупції-2020. Режим доступу: [https // cpi.ti-ukraine.org](https://cpi.ti-ukraine.org)

**Скиба Юлія Сергіївна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*  
Науковий керівник – **Бойко Н. О.,**  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри регіоналістики і туризму,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*

## СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГІРСЬКОЛИЖНИХ КОМПЛЕКСІВ НА ПРИКЛАДІ КУРОРТІВ БУКОВЕЛЬ І ПЛАЙ

Гірськолижний туризм належить до важливих соціально-економічних явищ, що істотно сприяє подальшому розвитку гірських територій Карпатського регіону. Він має значний потенціал завдяки природним умовам регіону, де гори покриті снігом майже п'ять місяців на рік.

Метою даної роботи є дослідження туристичної інфраструктури гірськолижних комплексів Карпатського регіону України та визначення стратегічних напрямів їх розбудови.

Дослідженням розвитку гірськолижних комплексів займаються вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як С. Сисоєва, А. Горецький, О. Шубалий, В. Книш, В. Кифяка, Ю. Аврахов, А. Балабанова, І. Благун, В. Кравціва, Б. Арчер, Р. Бентлі, Р. Девідсон, Я. Криппендорф, Д. Флетчер.

В українських Карпатах налічується близько 50 гірськолижних курортів, але лише Буковель відповідає європейським стандартам. Курорт популярний не тільки в Україні, але й за кордоном. Крім українців сюди приїжджають туристи переважно з прикордонних країн, таких як Польща, Білорусь, Угорщина [7]. Курорт не має альтернатив на українському ринку, тому кількість туристів кожного року лише зростає.

На жаль, інші гірськолижні курорти не користуються такою високою популярністю серед туристів. Розглянемо, чому саме Буковель вважається європейським курортом, порівнявши його з гірськолижним курортом Плай (таблиця 1).

Таблиця 1

### Порівняльна характеристика гірськолижних курортів Буковель і Плай

Характеристика	Буковель	Плай
Транспортна доступність	Літаком, автобусом або потягом до Івано-Франківська або Львова. Звідти їздять регулярні автобуси до Буковеля та організовані трансфери зі всіх найближчих міст	Майже на трасі Київ-Чоп, недалеко від села Плав'я. Їхати потягом до станції Сколе або Воловець, звідти на маршрутному таксі до курорту
Інфраструктура	17 витягів, включаючи новий 6-місний витяг європейського зразка, 67 трас різного рівня складності, безконтактні скі-паси, прокат спорядження, безкоштовна автостоянка, лижна школа	3 витяги та 6 трас, платна автостоянка, прокат спорядження, лижна школа
Нічне катання	Є відповідне освітлення	Немає
Готелі	Номери в готелях різних класів – від стандарту до класу люкс та апартаменти, пропонують великий вибір послуг для проведення дозвілля.	Популярними є готелі "Плай", "Карпатська Роза", "Поруч"
Додаткові послуги та розваги	Снігоходи, льодова арена, хокей, сніжний парк, сніговий тюбінг, сноубайки, різні атракціони, нічні клуби, більярд, боулінг, спа комплекс, школа карвінгу, сауна	Сноупарк, сауна, більярд, сані, сноутюбінг, спа-центр, спортивний комплекс
Маркетингова діяльність	Туристичний бренд "Буковель", реклама в інтернеті та в соціальних мережах, виставки та форуми, туроператори міжнародного значення, такі як Join Up, TUI, та українські туроператори AngaTravel, Etnosvit та інші.	Реклама в інтернеті, туроператори "Відвідай", GoUkraine.
Використання курорту в літній час	Працюють 2 витяги та найдовший в Україні тролей, оглядові екскурсії на джипах, катання на конях, роулд-жампінг над озером, велобайки, квадранцикли, штучні озера, водні лижі, дитячий табір «Artek Bukovel»	Літні басейни, кінні прогулянки



Отже, транспортна доступність і широка система різноманітних трас роблять гірськолижний курорт Буковель найпопулярнішим серед українських курортів. Це єдиний гірськолижний курорт в Україні з безконтактними скі-пасами та 6-місним витягом. Крім того, перше місце на ринку курорт займає завдяки пропозиції різноманітного туристичного продукту та активному функціонуванню в літній час. Гірськолижний курорт Плай теж має вдалу транспортну доступність, але він не користується високим попитом серед туристів, тому що тут всього шість трас та три витяги, що відповідно в одинадцять та шість разів менше, ніж на курорті Буковель [2]. Через це курорт не в змозі прийняти велику кількість туристів. Крім того, Плай пропонує недиференційований туристичний продукт та майже не використовується в літній час. Наразі курорт закритий на міжсезоння.

Отже, можна виділити основні стратегічні напрями розбудови вітчизняних гірськолижних курортів:

- розширення транспортної доступності (модернізація старих доріг міждержавного Київ-Чоп (М06), територіального значення – Нижні Ворота – Воловець – Міжгір'я (Т-0718) та місцевих автошляхів [4].

- розвиток гірськолижної туристичної інфраструктури (спорудження нових витягів, трас, вечірне освітлення спусків, прокат спорядження і т.д.).

- розбудова гірськолижного комплексу (поєднання якісних послуг, різних типів харчування на вибір: ВВ (ліжко та сніданок), НВ (напівпансіон), FB (повний пансіон), AI (все включено), розрахованих на різний сегмент відпочиваючих туристів).

- підвищення конкурентоспроможності існуючого туристичного продукту (не тільки гірськолижний відпочинок, але й інші види зимових розваг та активностей).

- забезпечення маркетингової діяльності по просуванню туристичного продукту (створення і просування туристських брендів на базі унікальних карпатських туристичних послуг). Гірськолижний бренд "Буковель" формує позитивний імідж курорту та робить його відомим не тільки в Україні, а й за кордоном.

- функціонування гірськолижних курортів в літній час. Гірськолижний комплекс "Буковель" активно популяризує літній відпочинок у горах, що сприяє залученню більшої кількості туристів.

Отже, як показує дослідження гірськолижний курорт Буковель справді є "перлиною Карпат" та відповідає всім умовам європейського відпочинку. Плай та інші гірськолижні курорти карпатського регіону мають високий потенціал для розвитку. Реалізація стратегічних напрямів розбудови гірськолижних комплексів, на нашу думку, сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності та залученню більшої кількості вітчизняних та зарубіжних туристів.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гірськолижний курорт "Буковель" : веб-сайт. URL: <https://bukovel.com/>
2. Горецький А. І. Формування державних механізмів розвитку рекреаційної сфери. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ "Магістр". 2014. № 1 (45). С. 95–101.
3. Горнолыжный курорт Плай : веб-сайт. URL: <http://www.doroga.ua/SkiingResort/Play>
4. Карта автомобильных дорог Украины онлайн : веб-сайт. URL: <http://www.doroga.ua/Pages/Map.aspx>
5. Плай ( Плав'є, Тухолька, Орява ) — зимовий відпочинок в Карпатах : веб-сайт. URL: <http://zymaghoru.com/tourism/play/ukr>
6. Сисоєва С. І. Державне регулювання туристичного бізнесу в Україні. *Ефективність державного управління: зб. наук. праць ЛРІДУ НАДУ. Вип. 40* / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. С. 350–356.
7. Царук В. В. Замість росіян до України приїжджають поляки та білоруси – директор Центру розвитку туризму. *Радіо Свобода*. 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28937504.html>

**Хілінський Сергій Олександрович**  
студент 4 курсу спеціальності Туризм,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*  
Науковий керівник – **Громоздова Л. В.**,  
кандидат економічних наук, доцент,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*

## **МЕНТАЛЬНИЙ ВЕЛНЕС – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

Всесвітня організація охорони здоров'я прогнозує, що вже до 2030 року найбільш поширеним захворюванням на землі буде депресія [8].

Серед головних причин ментальних, психосоматичних і душевних захворювань, зокрема синдрому емоційного вигорання, фахівці називають невідповідність реальності очікуванням людей [5].

Професіонали в області спа-індустрії вже відчувають постійно зростаючий попит на продукти, спрямовані на роботу саме з психоемоційним та духовним станом людини. Відповідно до звіту міжнародної дослідницької та консалтингової організації Global Wellness Institute (GWI), представленому на Всесвітньому саміті з розвитку індустрії спа і велнес (Global Wellness Summit), ментальний велнес став одним з 8 ключових трендів розвитку спа-індустрії в 2019 році [6].

Поняття «ментальний велнес» вперше було запропоновано Європейським інститутом туризму (European Tourism Institute (ETI) в 2002 р. Концепція ментального велнесу, запропонована ETI, має на увазі чіткий акцент на відновлення, збереження і розвиток когнітивних і духовних здібностей людини в так званій «тріаді велнесу»: тіло – розум – дух [7].

Аналіз новітніх ініціатив, запропонованих спа-підприємствами, показує, що найбільш поширеними елементами турпродукту в напрямку ідей ментального велнесу на сучасному етапі є наступні:

- робота на підприємстві психотерапевтів різних профілів;
- впровадження різних технік медитації: особливо популярна останнім часом так звана «Трансцендентальна медитація» (базовою технікою якої є повторення протягом 15 хвилин двічі на день одного і того ж нічого не значущого слова). При цьому самі програми медитації часто зведені до рішень типу «забігти в обідню перерву» (в основному в денних спа-підприємствах мегаполісів);
- індивідуальні програми sleep management (буквально «менеджмент сну»), що розробляються і реалізуються під керівництвом професійних сомнологів;
- робота з окремими аспектами способу життя людини (харчування, фізична активність, соціальні взаємини, професійний розвиток і кар'єра);
- mind-body fitness (букв. «Фітнес розум – тіло», що має на увазі активне залучення когнітивної діяльності до фітнес-занять), дихальна гімнастика і інші практики фітнесу, орієнтовані на роботу з розумом;
- притулки тиші, «ретрити цифрової детоксикації» (digital detox retreats), програми «очищення розуму» («Mind Cleanse»);
- заняття творчістю і художніми ремеслами;
- різноманітні компліментарні продукти від Бібліотерапії (читання якісних, з точки зору організатора, художніх творів в затишній атмосфері) до релаксуючого гіпнозу;
- навіть містичні і езотеричні рішення, пропозиції в рамках концепції «Ньюейдж» (NewAge);
- тематичні пакети для феміністок з чітким політичним акцентом (навіть книги для бібліотерапії тільки авторів-жінок; дані пакети спрямовані на посилення жіночої впевненості в собі і власних виняткових фізичних, емоційних і ментальних силах (у тому числі за допомогою екстремальних рекреаційних занять);
- новим трендом є «rainmoon» (як антагонізм «honeymoon» (медовий місяць), використана перша складова rain (біль), турпакети для жінок, які переживають розчарування і депресію через чоловіків (розлучення, самотність), в яких під загальною ідеєю емоційного відновлення фактично пропагується агресивне ставлення до чоловіків [2];

– також пропонуються в якості «супроводу» новітні інформаційні технології, які заявляють свою здатність відстежувати рівень щастя в душі людини [1].

Незважаючи на зазначену затребуваність та підвищену увагу до ментального велнесу як туристичної тематики, представлений аналіз пропозиції на міжнародному туристичному ринку дозволяє говорити про відсутність туристичних дестинацій, які реально пропонують комплексний, цілісний і завершений турпродукт даної нішевої тематики.

Ментальний велнес – один із головних трендів в розвитку світового ринку лікувально-оздоровчого туризму, який буде доцільно імплементувати для розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Карпатському регіоні України.

Розглянемо перспективи його запровадження в Карпатському регіоні. Особливо актуальним стає ментальний велнес в умовах всесвітньої боротьби з пандемією коронавірусу, оскільки тривалі карантинні заходи, втрати роботи, погіршення економіки, страх захворіти нанесли сильний негативний вплив на психічне здоров'я людей в усьому світі. Необхідність тримати дистанцію, уникати великого накопичення людей обумовлює попит на усамітнені види відпочинку, які можуть надаватись в рамках ментального велнесу.

Початкова концепція ментального велнесу передбачає залучення в якості ключових рекреаційних ресурсів культурної й духовної спадщини країни та регіону, висуваючи до них при цьому вимогу справжньої автентики, у тому числі пов'язаної з відсутністю відчутного впливу глобалізації та масової культури. Природа, патріархальний спосіб життя і духовність є цілісними і первозданими елементами «соціокультурного ландшафту» Карпатського регіону, тому тут виникає можливість для формування так званих «здорових дестинацій», в яких турист може випробувати ментальне і духовне визволення від професійних, матеріалістичних і споживчих цінностей і орієнтирів, пізнати інший зміст життя людини.

Ці особливості поряд з винятковою ринковою затребуваністю ментального велнесу формують нові можливості для формування турпродуктів на базі санаторно-курортних організацій Карпатського регіону.

В якості потенційних напрямків проектування даного турпродукту в цьому регіоні можна визначити такі:

– earthing (комплекс рекреаційних занять, що містить контакт рекреанта з природною поверхнею землі) і «лісові ванни» [3];

– «цифрова та інформаційна тиша»: переорієнтація гостей від залежності від цифрових технологій та постійного потоку «інформаційного шуму» до споглядального спілкування з природою і високої фізичної активності на тлі мальовничих ландшафтів;

– «притулки тиші»: повна або часткова відмова від розмов на користь споглядальності і практик самопізнання;

– школи позитивного спілкування (з використанням сучасних досягнень позитивної психології);

– лайф-коучинг;

– професійний велнес: комплекс рекреаційних занять та тренінгів, що має на меті розстановку пріоритетів в професійному житті і пошук способів досягнення поставлених цілей;

– школи здорового способу життя.

Однак такі продукти не зможуть стати комплексними і автентичними без формування ефективних партнерських зв'язків з іншими стейкхолдерами дестинації, в першу чергу сільськими садибами і православними і католицькими парафіями, розташованими в курортній місцевості. Це пояснюється тим, що такі місцеві невеликі стейкхолдери значно більше, ніж санаторії, є носіями рекреаційних ресурсів, пов'язаних з культурним і духовним спадком Карпатського регіону. Ключовими напрямками розвитку партнерства між санаторіями і даними стейкхолдерами, на нашу думку, можна назвати наступні:

– спільне використання інфраструктури при формуванні турпродуктів, наприклад: проживання в автентичній сільській садибі і оздоровчі процедури на базі санаторію;

– єдина пропозиція продуктів і послуг, наприклад: автентична організація дозвілля та харчування на базі сільських садіб і наукомісткі послуги санаторіїв;

– трансфер знань і передового досвіду, наприклад: науково обґрунтовані знання медичного персоналу санаторіїв і традиційні знання господарів сільських садіб, священнослужителів;

– спільні проекти і події, наприклад: фольклорні та релігійні свята;

– єдність маркетингових зусиль по формуванню унікальної пропозиції турпродукту (USP - uniquesellingproposition) [4].

Ми вважаємо, що ментальний велнес для курортних дестинацій Карпатського регіону може стати поворотною точкою в настільки актуальному для вітчизняних санаторіїв переході до нової моделі розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Для реалізації цього завдання стейкхолдери курортних дестинацій Карпатського регіону володіють необхідними передумовами:

- різноманітні складові рекреаційних ресурсів,
- компетентнісні фактори,
- туристична інфраструктура.

В Карпатському регіоні розміщені численні туристичні пам'ятки релігійної та оздоровчої направленості одночасно, такі як: священний монастир Манява, Гошівський монастир, Церква Михайла в селі Ужок, Церква Зіслання Святого Духа у Потеличі і Рогатині та інші.

Ментальний велнес, на нашу думку, є одним з перспективних напрямків розвитку лікувально-оздоровчого туризму Карпатського регіону на внутрішньому і зовнішньому ринках.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартошук О.В. Концептуальні підходи до формування стратегії розвитку туристичної галузі // Економічний часопис XXI. 2012. № 3–4. С. 38–41.
2. Ветитнев А.М. Санаторно-курортные и spa-услуги: противопоставлении или совместное развитие? Вестник Национальной академии туризма. 2012. № 2. С. 48–52.
3. Волошенко В.М. Особливості управління конкурентоспроможністю туристичної галузі в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 5. С. 162–164.
4. Габа М. І. Фактори впливу на розвиток та діяльність у сфері сільського зеленого туризму Карпат. Інтелект XXI. 2014. № 5. С. 87–94.
5. Щепанський Е. В. Механізм державного антикризового управління в туристично-рекреаційній сфері України. Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. 2015. № 1. С. 284–292.
6. Fontanari, M., &Kredinger, D. Risiko- und Resilienzbewusstsein. Empirische Analysen und erste konzeptionelle Ansätze zur Steigerung der Resilienzfähigkeit von Regionen, Dortmund und Münster [Risk and resilienceawareness. Empirical analyses and first conceptual approaches to increase the resilience of regions] //ISM Workingpaper: Monograph. 2017. No 9.
7. Miller, J.W. Wellness: The history and development of a Concept. Spektrum Freizeit 27. 2005. P. 84–106.
8. World Health Organization: UN public health agency [Electronic resource]. Mode of access: <https://www.britannica.com/topic/World-Health-Organization>.

**Філонцева Оксана Віталіївна**,  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна  
Науковий керівник – **Прочан А. О.**,  
кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

### ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сьогодні перспективним напрямком в туризмі вважається лікувально-оздоровчий він набув значної популярності серед туристів. Цей напрямок туризму стає все більш поширеним, враховуючи зростаюче погіршення екології, погане самопочуття та поширення соціально небезпечних та хронічних захворювань.

На даний час центрами оздоровчого туризму в Україні є причорноморське узбережжя Миколаєва, Херсона та Одеси, а також гори та передгір'я Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей, куди приїжджають на лікування та оздоровлення.

Наявність різноманітних рекреаційних ресурсів робить Україну привабливою для розвитку туристичного напрямку економіки.

Лікувальний, оздоровчий та медичний туризм зараз пропонує широкий спектр можливостей, починаючи від великих готельних проєктів, розташованих у прилеглому до клініки місті, до існуючих професійних комплексів із певними змінами в структурі послуг ринку. Стрімке збільшення рекреаційних потреб населення та його вимог до якості відпочинку на курорті призвело до трансформації санаторіїв та курортної справи у курортну та рекреаційну систему, основною метою якої є здоров'я людини, якості й тривалість її життя.

Створення та впровадження новизни у практику роботи вітчизняних курортів окремо дозволить визначити переваги та ефективність формування медичних та оздоровчих програм для кожного відпочиваючого окремо.

Для того, щоб українські санаторно-курортні заклади активно впроваджували прогресивні міжнародні принципи та стандарти санаторно-курортного туризму, можна зробити такі узагальнені рекомендації для керівництва вітчизняних санаторно-курортних комплексів:

- розробити абонементи на комплекс лікувально-оздоровчих послуг (з кількістю занять від 1-2 до 3-4 разів на тиждень);
- звернути увагу на підготовку (формування) індивідуальних програм занять під наглядом інструктора;
- зробити інтенсивні аеробні тренування, особисті тренування у спортзалі;
- запропонувати різні види аеробіки для різного рівня підготовки відпочиваючих (клієнтів), а також комбіновані тренінги для чоловіків і жінок, спрямовані на розвиток гнучкості та інших якостей;
- запровадити аквааеробіку в басейні для різного віку клієнтів;
- активізувати організацію внутрішнього туризму в умовах санаторно-курортного лікування;
- систематично вдосконалювати мережу та розробляти нові туристичні маршрути для піших, велосипедних турів, та скандинавської ходьби;
- при розробці нової санаторної лікувально-оздоровчої структури, враховувати інтереси і рейтинг популярності кожної послуги;
- розвивати пішохідний лікувальний туризм, гіпотерапію;
- звернути увагу на використання матеріально-технічної бази санаторно-оздоровчого комплексу у період «міжсезоння».

Медичний та лікувально-оздоровчий туризм – є сферами соціально-економічного комплексу, що в багатьох країнах перетворилася на індустрію, яка дуже швидко розвивається. Подальші дослідження повинні бути пов'язані з розробкою та обґрунтуванням системи заходів, що сприяють розвитку цього виду туризму в Україні.

Тому, можна зазначити, що розвиток туристичної галузі, зокрема медичного та лікувально-оздоровчого туризму, є запорукою сталого розвитку української економіки. Наша держава має значний природний потенціал для розвитку цієї галузі. З огляду на те, що Україна має один із найкращих природних лікувально-оздоровчих потенціалів у Європі, питання вдосконалення санаторно-курортного комплексу стає одним із найпріоритетніших напрямів розвитку туризму, що приводить до поповнення бюджету і зміцнення державної економіки в цілому.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Билим О.С. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2020. № 4. С. 62–71.
2. Галасюк С.С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2020. № 15. С. 197–202.
3. Дубінський С. В. Визначення факторів, які забезпечують розвиток медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Академічний огляд. 2019. № 2 (47). С. 12–20.
4. Парфіненко А.Ю. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (у порівнянні з країнами центральної Європи). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2018. № 7. С. 130–135.

**Шашкова Анна Артемівна,**  
студентка 4 курсу спеціальності Туризм,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*  
Науковий керівник – **Романова А. А.,**  
доктор економічних наук,  
доцент кафедри регіоналістики і туризму,  
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,  
*м. Київ, Україна*

## **ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ЯКІ НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА ТУРИСТИЧНУ ІНДУСТРІЮ: АНАЛІЗ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ**

Туризм як один з основних похідних глобалізаційних процесів неможливо розглядати окремо від зовнішнього середовища, що безпосередньо впливає на розвиток туристичної індустрії. У сучасних умовах пандемії, від якої найбільше постраждала саме туристична галузь, важливим є аналіз, оцінка та можливість нівелювання дії факторів зовнішнього середовища, що негативно впливають на розвиток туризму.

Метою даного дослідження є виокремлення негативних факторів зовнішнього впливу на туристичну галузь, а також надання практичних рекомендацій з трансформації їх негативного впливу на користь розвитку туризму.

Вплив зовнішніх факторів та глобалізації на розвиток туристичної індустрії займається ряд зарубіжних та вітчизняних дослідників, таких як А. Халагер [2], А. Романова [3; 9; 10; 11; 12], С. Сисоева [12], С. Цьохла [13], В. Шаповал [14], Т. Герасименко [14], Н. Погуда [8], Л. Івченко [8], Т. Примак [8] тощо.

Виділимо та проаналізуємо *основні фактори зовнішнього середовища, які негативно впливають на туризм.*

### *1. Збройні конфлікти та тероризм*

Серед збройних конфліктів, які мають негативний вплив на туристичну сферу, виділяють: терористичні акти, громадянські війни, анексії територій та зовнішню політичну агресію. Їх вплив відображається, насамперед, у побоюваннях потенційних туристів щодо персональної безпеки та захищеності при відвідуванні країни, де відбуваються випадки збройних протистоянь. Це призводить до падіння показників туристичних потоків та погіршення загального іміджу країни на міжнародній арені. Більш детально тему дослідження впливу збройних конфліктів на туризм було розкрито у статті А. Романової [11]. Також у роботі наведено приклади досвіду різних країн, зокрема терористичні акти у Франції (Париж, Ніцца) призвели до зменшення потоків туристів на 4%, терористичний акт у Брюсселі мав наслідки для у вигляді зменшення туристичних потоків до країни на 13%, а зростання кількості терактів у Єгипті скоротили число туристів на 42%. Аналіз впливу анексії територій та збройного конфлікту, які мають місце в Україні з 2014 року, свідчить про зменшення в'їзних туристичних потоків до країни більш як вдвічі [8].

До речі, існує такий тип туристів, яких не лякає перспектива відвідати місця, де колись або навіть сьогодні відбуваються воєнні дії та збройні конфлікти. Такий вид туризму як військовий (воєнний, мілітарі-туризм, зброярський) також має місце та прихильників у наш час.

### *2. Техногенні катастрофи*

Техногенні катастрофи – це такий вид катастроф, який пов'язаний з повним або частковим виходом з ладу технічних приладів або станцій, а також їх руйнуванням, що може поширитись і на прилеглі території. До техногенних катастроф відносять: транспортні (авіаційні, залізничні, морські та річкові), аварії, пожежі та вибухи на техногенних виробництвах. Зазвичай техногенні катастрофи через масштаби наслідків можуть перерости у гуманітарні та екологічні катастрофи. До найпотужніших техногенних катастроф варто віднести такі:

- ядерне бомбардування Хіросіми і Нагасакі (Японія, 1945);
- вибух на Чорнобильській АЕС (Україна, 1986);
- вибух поїздів на станції Ренчхон (Північна Корея, 2004);
- вибух в порту Бейрута (Ліван, 2020).

Здавалося, що після таких подій туристична привабливість постраждалих регіонів втрачена, але за умови створення унікальних туристичних продуктів та їх промоції, постраждалі дестинації можуть стати осередками розвитку так званого «темного туризму» («танатуризму», «екзистенціального туризму», тощо). Яскравим прикладом перетворення на популярну туристичну дестинацію місця, де відбулась техногенна катастрофа, є зона відчуження навколо Чорнобильської АЕС [3].

### 3. Стихійні лиха

Стихійні лиха – це природні катастрофи, невідконтрольні людині, з великою руйнівною силою та значними економічними наслідками. До стихійних лих різного походження відносять: виверження вулканів, землетруси, повені, цунамі, снігові лавини, урагани, тайфуни, лісові пожежі та інші. Стихійні лиха негативно впливають на економіку країни, і туристичну індустрію зокрема, – руйнування інфраструктури, культурних та природних ресурсів, проблеми зі зв'язком тощо.

Однак є таке поняття як «туризм катастроф» і такий вид туристів, які навмисне подорожують у пошуках природних катаклізмів. Наприклад, подібні екстремальні тури поширені:

- на узбережжі США, яке часто страждає від ураганів;
- в центральній частині США, де поширені торнадо;
- на території країн Південно-Східної Азії, які потерпають від землетрусів;
- на території Ісландії та Італії, де трапляються виверження вулканів.

### 4. Епідемії та пандемії

Епідемія – це масове поширення інфекційного захворювання серед населення певної території впродовж короткого часу. [5] За визначенням ВООЗ, пандемія – це форма епідемічного процесу (епідемія), для якої характерно масове інтенсивне поширення інфекційного захворювання та охоплення ним населення певного регіону світу, кількох або всіх континентів. [4]

З виникненням несприятливої епідеміологічної ситуації у світі країни перш за все прагнуть зменшити кількість міграцій людей, аби загальмувати процес поширення хвороби за межі епіцентру її виникнення. А оскільки туризм – це і є міграції людей з різною метою за межі місця свого проживання, то саме сектор туризму найбільше чутливий до негативних наслідків пандемії. Негативний вплив пандемій на туризм виявляється у наступному: зменшенні туристичних потоків, введенні обмежень або заборони на в'їзд та виїзд до/з країн, обов'язковості здійснення тестування або самоізоляції по прибуттю та багато інших чинників, які стають на перешкоді вільному пересуванню туристів. Найбільше від епідемії і пандемії страждають країни, де основну частку доходу ВВП приносить туризм, наприклад, – острівні країни (Мальдіви, Сейшели, Фіджі).

Від впливу пандемії COVID-19, яка сколихнула світ у 2020 році, постраждали всі регіони світу, а найбільше втратила туристична галузь. Згідно зі звітом ЮНВТО, втрати туризму становили: 1,3 трлн доларів США; близько 300 млн робочих місць у туризмі; скорочення на 1 млн міжнародних прибуттів; - 74% скорочення міжнародних туристичних потоків; повернення туристичної галузі на рівень 1990-х років [1].

Що стосується туристичної галузі України, то її втрати від коронавірусної пандемії за 2020 рік становили близько 60 млрд доларів [7]. Відбулось зменшення в'їзних туристичних потоків до України близько на 75%, що підтверджує показник міжнародних потоків [6]. Українська туристична галузь завжди здебільшого залежала від внутрішнього туризму та частки виїзного туризму, саме тому її втрати від пандемії значно менші, ніж в інших розвинених країнах.

Однак, як показує історія людства, покращення рівня медицини та створення вакцини від смертельно небезпечних хвороб може нівелювати негативний вплив епідемії та прискорити відновлення туристичної галузі, а разом з цим створити умови для розвитку інших форм та видів туризму (індивідуальний, віртуальний, екотуризм, глемпінг-туризм, тощо).

Таким чином, проаналізовані вище фактори підтверджують, що залежність туристичної галузі від зовнішніх процесів та подій є цілком природньою та закономірною. Завжди будуть існувати та з'являться нові негативні зовнішні фактори, що впливають на туристичну галузь, однак вивчаючи природу їх впливу та аналізуючи наслідки, можна завчасно врахувати ризики та розробити антикризову стратегію підтримки та стимулювання туристичної індустрії. Отже, будь-яку кризу слід розглядати як можливість критично переглянути траєкторію розвитку туризму. Переосмислення місії туризму може початися з трансформації та огляду позитивних результатів та наслідків від, на перший погляд, негативних подій.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2020: A year in review. *UNWTO* : website. URL: <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020>
2. Hjalager A. M. Innovation patterns in sustainable tourism. *Tourism Management*. 1997. Vol.18. N.1. P.36.
3. Romanova A. A. Features and trends of the Chernobyl tourism development. *Economic Annals-XXI*. 2020. Issue 5-6. P. 134-141. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea>
4. World Health Organization : website. URL: <https://www.who.int/>
5. Велика українська енциклопедія : веб-сайт. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%95%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%8F>
6. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Державне агентство розвитку туризму : веб-сайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>
8. Погуда Н. В., Івченко Л. О., Примак Т. Ю. Залежність розвитку туризму від впливу факторів зовнішнього середовища. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2020. С. 144-147.
9. Романова А. А. Методологічні підходи до розробки стратегії туристичного розвитку України. *Проблеми системного підходу в економіці: збірник наукових праць Національного авіаційного університету*. Київ, 2018. Вип. 3(65). Ч. 1. С. 35-39.
10. Романова А. А. Наслідки та виклики введення безвізового режиму з ЄС для туристичної індустрії України. *Економіка і організація управління: науковий журнал Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2017. № 2 (26). С. 82-89.
11. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»* Миколаївського національного аграрного університету. 2018. № 9. С. 93–104.
12. Романова А. А., Сисоєва С. І. Вплив глобалізації на українську туристичну індустрію. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 2. С. 179-190.
13. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. *Вчені записки ТНУ. Серія «Економіка та управління»*. 2009. Т. 22 (61), № 2. С. 373-380.
14. Шаповал В. М., Герасименко Т. В. Фактори та принципи підвищення ефективності діяльності підприємств туристичного комплексу. *Економічний вісник. Серія «Економіка підприємства»*. 2016. №3 (55). С. 79-86.

**Warchoń P.,**

3th year social economy student of  
Pedagogical University,  
Cracow, Poland

Scientific supervisor – **Okulicz-Kozaryn W.,**  
Dr Hab of Social Sciences, MBA  
Professor of Wrocław University  
of Environmental and Life Sciences,  
Wrocław, Poland

## PROSPECTIVE LINES OF TOURISM DEVELOPMENT

Tourism is an increasingly important sector of the global economy. Tourism is the field of study that is also the desired field of study because after it students have many opportunities for work and development.

The aim of the study is to present the directions of tourism development. Articles and books on this subject were used in the work. The research carried out on this subject was also used. In the work, I will also try to include my comments and observations about the work.

There are many definitions of the term "tourism". The word tourism comes from the French term tour, which means a trip, a journey ending back to where you left off.

The World Tourism Organization (United Nation World Tourism Organization, UNWTO) defines it as: all activities of people who travel and stay for recreational, professional or other purposes for no longer than a



year without a break outside their everyday environment, excluding trips where the main purpose is economic activity, a form of active rest outside the place of permanent residence, daytime surroundings, excluding trips where the main goal is earning activity, a form of active rest outside the place of permanent residence.

Classic definitions:

- "Tourism is a set of relations and phenomena that result from the travel and stay of newcomers, as long as there is no settlement and taking up gainful activity" (W. Hunziker)

- "Tourism is the whole of relations and phenomena related to the travel and stay of visitors in a given place, but the stay does not turn into permanent residence" (A.Sess)

Tourism is a direction with many perspectives. Tourism is a destination that not only educates tour guides. Graduates of this field of study can count on employment in travel agencies, hotels and other tourist centers, as well as in various recreation and biological regeneration centers or in social and cultural organizations. It also happens that graduates of tourism are sought for positions in the field of central and local government administration.

Economic benefits related to the development of tourism (domestic and foreign, especially incoming):

- foreign exchange inflow,
- strengthening the economy (at the level of a town, region, country) thanks to the production of goods and services for tourists,
- greater variety and intensity of economic activities, especially with the use of local resources and products,
- development of investment activities (local, national and foreign investors), stimulated by the growing size of tourist traffic,
- better use of existing infrastructure,
- improvement of municipal infrastructure by expanding tourist infrastructure,
- use of the existing tourist infrastructure by the local population,
- multiplier effect,
- increase in the level of supply of the population,
- development of the services sector for tourists and local people (e.g. retail, catering, sports and recreation, etc.),
- creation of additional jobs in localities that most often do not have developed industry or show limited opportunities for agricultural development,
- development of higher and specialist education.

Mass international tourism is a very contemporary phenomenon. In 1950, only 25 million people left their countries for this purpose all over the world. In 2013, there were over 40 times more of them - almost 1.1 billion. For comparison, people traveling around individual countries are estimated at around 5 billion.

Tourism is a developing and growing sector of the economy, employing approx. 9% of production and also generating approx. 9% of global GDP.

Tourism can be an opportunity especially for developing countries, which often have great natural assets and a large number of potential workers. Jobs are created when building infrastructure and servicing tourist traffic. People also gain employment in other industries, such as agriculture, transport or the production of souvenirs. The level of education is increasing. Tourists create a market for local products. There is a chance to show your own culture in various aspects, such as dances, customs, costumes, cuisine.

As part of the management specialization, students gain knowledge in the field of individual areas of the organization's activities, methods and techniques of business management, computer-aided management systems, and acquire key managerial skills and competences.

Graduates of the management specialization are prepared to work in:

- domestic enterprises, regardless of the industry,
- international companies, regardless of the industry,
- international corporations,
- business activity conducted in person,
- non-profit institutions.

Management is a future-oriented direction because it has an interdisciplinary and comprehensive character. In addition to subjects directly related to management, such as the basics of management, strategy, marketing, finance, human resources management, production or operations management), extensive

knowledge is required to understand the management context. This knowledge must relate to economics and economic policy, international economic relations, sociology, psychology, law, political relations and many other fields such as ecology.

The effectiveness of management is the result of undertaken actions, described by the relation of the obtained effects to the expenditure incurred. It means the best results of production, distribution, sale and promotion. Thanks to effective management, very fast economic growth is possible and it is a forward-looking action that consistently leads to growth.

Tourism and management are two directions that, in my opinion, have the best chance for development in the future. More and more young people are interested in studying these fields. This is because more and more people travel and want to explore the world, so people studying tourism have some job after college. Many young people would also like to manage and be their boss. Young people do not like to submit and perform the tasks assigned to them. Therefore, they study management to learn how to give orders and manage other people. This direction also offers a chance for development and confident work.

## REFERENCES

1. Gonçalo Fernandes, Delfina Gabriela Garrido Ramos, Development of tourism destinations and application the prospective methodologies to support this management, 2015.
2. Muhammad Mudassar Ghafoor, Kanwal Iqbal Khan, Impact of Development Perspective of HRM and Lesson Learned System of Knowledge Management on Project Success Through Project Management Competency Retention, 2019.
3. Management encyclopedia: <https://mfiles.pl/pl/index.php/Turystyka>
4. Romuald Szopa, Marek Szczerbowski, Ekonomiczno-organizacyjne problemy działalności turystycznej w regionach, Katowice, 2013.
5. <https://epodreczniki.pl/a/turystyka/DHILmpFbP>

**Яковлєва-Мельник Наталія Георгіївна,**  
викладач кафедри менеджменту,  
Національна металургійна академія України,  
м. Дніпро, Україна

## МАРКЕТИНГОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Іноземні інвестиції – складний соціально-економічний феномен. Їх обсяг обумовлений сукупністю політичних, правових, економічних та соціальних умов на міжнародній арені та певних країн зокрема.

«В 2020 році, через економічні наслідки COVID-19, потоки прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у світі знизилися на 42% в порівнянні з обсягами 2019-го року та склали \$859 млрд.» – звітує UNCTAD Investment Trends Monitor.

Особливо спад ПІІ торкнувся розвинених країн – потоки знизилися майже на 70%. Знизився також обсяг транскордонних злиттів і поглинань – на 43%. В той же час, країни, що розвиваються, досягли максимального показника частки світових інвестицій 72% – це найвищий рівень за весь період спостереження за глобальними процесами інвестування.

Не без впливу пандемії, в 2020 році в Китаї зросли високотехнологічні галузі на 11% та транскордонні злиття і поглинання – на 54%, в основному в сфері ІКТ і фармацевтики. Такий результат дозволила забезпечити програма уряду щодо сприяння інвестиційним потокам.

За прогнозами UNCTAD зростання глобальних потоків ПІІ в поточному році буде переважно за рахунок транскордонних злиттів і поглинань. Зазначені процеси на міжнародному просторі будуть обумовлені також пандемією і найактивніше проходитимуть в сфері технологій і охорони здоров'я.

Активна діяльність у міжнародному просторі, участь у інтеграційних процесах – одна з цілей стратегічної зовнішньоекономічної політики України. Її реалізація потребує концентрації значних інтелектуальних, матеріальних, фінансових і природних ресурсів для розвитку стратегічних технологій, як основних факторів конкурентоздатності в світовому суспільстві.

З огляду на вище сказане, пріоритетною сферою нагромадження капіталу є інноваційні технології. Маємо констатувати, що сьогодні ще не створено ефективного механізму для управління технологічними змінами.

В рейтингу глобального індексу інновацій (Global Innovation Index) в 2020 році Україна посіла 45 місце. Варто нагадати, що найвищу позицію за останні дев'ять років – 43 місце Україна займала в 2018 році (2017 рік – 50 місце, 2016 рік – 56 місце), що обумовлено високим коефіцієнтом інноваційної ефективності.

Головні стратегічні ініціативи та напрямки розвитку інноваційної індустрії за допомогою залучення іноземного інноваційного капіталу на регіональному та національному рівнях вимагають певних кроків – впровадження системи маркетингового менеджменту.

Застосування системи сучасного маркетингового менеджменту, що забезпечує управління підприємствами на основі інноваційної моделі. Трансформаційні процеси сьогодення потребують удосконалення системи управління на всіх рівнях і в будь-яких галузях.

Маркетинговий менеджмент передбачає широкий комплекс заходів стратегічного і тактичного характеру та досягнення головної мети отримання прибутку, росту обсягів збуту, збільшення частки ринку тощо.

Інноваційні підходи до управління, що будуть ґрунтуватися на засадах маркетингового менеджменту, забезпечать наступні необхідні кроки в реалізації інвестиційно-інноваційних проектів та залучені іноземних інвестицій і інноваційну сферу:

- інституціоналізація розвитку промислових хайтек-сегментів на рівні держави;
- створення мереж найбільш ефективних структурних елементів (центрів експертизи, технопарків, інкубаторів).
- налагодження трансферу технологій.
- створення мереж найбільш ефективних структурних елементів екосистеми «Індустрія 4.0».

Процеси глобалізації призводять до кардинальних змін у сфері розподілу доходів, у сфері охорони здоров'я, на ринках праці, демографії та інших сферах соціального розвитку суспільства, що лише підтверджує необхідність подальшого дослідження даного напрямку роботи.

**Ярка Карина Олександрівна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Менеджмент,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

**Зиза Анна Степанівна,**  
студентка 3 курсу спеціальності Менеджмент,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник – **Куредя Н. М.,**  
кандидат економічних наук,  
доцент кафедри менеджменту та туризму,  
Хортицька національна академія,  
м. Запоріжжя, Україна

## **КАДРОВА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА У ПЕРІОД РИНКОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Економічна циклічність розвитку функціонування економіки, як об'єктивний феномен, відображається на інтенсивності ділової активності господарських суб'єктів – підприємств, організацій. Особливо актуальним для господарських суб'єктів є менеджмент кадрових ресурсів у період дії несприятливих умов діяльності. Ця проблематика досліджується низкою вітчизняних вчених та практиків. Так, В. Андрущенко виявив типи поведінки керівника підприємства у кризовій ситуації, як неорієнтований на зміни (коли працівники не мають достатньої професійної підготовки, або не бажають працювати в нових умовах) та орієнтований на зміни (коли працівники бажають працювати по-новому і мають чи не мають достатніх професійних навичок для цього) [1]. Деякі дослідники пов'язують ефективність кадрової політики у кризовий період діяльності підприємства з оптимізацією чисельності персоналу. Для цього пропонується застосування «твердого» або «м'якого» підходів (вивільнення

персоналу із збереженням найбільш кваліфікованого кадрового ядра) [2]. Інші дослідники обґрунтовують 5 типів кадрової політики в несприятливих умовах функціонування підприємства: пасивний (не має чіткої програми, щодо персоналу в цей період), реактивний (оперативна реакція на потреби у робочій силі), превентивний (прогнозування кадрової ситуації), активний (кадрова служба забезпечую діагностику персоналу та прогнози потреби в кадрах), авантюристичний (кадрові зміни по ситуації без попереднього їх обґрунтування) [3].

Приведені та інші позиції вчених щодо варіантів кадрової політики у нестабільні періоди діяльності підприємства, на наш погляд, доцільно уточнювати. Зазначимо, що ринкова нестабільність діяльності господарських суб'єктів може мати різне походження і потребувати різних кадрових заходів, а саме: це може бути економічна нестабільність у періоди спаду та фази кризи економічної циклічності розвитку галузі або в цілому економіки України; виробнича криза; криза збуту (наприклад, через необґрунтовану збутову політику підприємства, посилення конкуренції на галузевому ринку, тощо); нестабільність, викликана форс-мажорними обставинами на підприємстві, у галузі чи у суспільстві (техногенні катастрофи, пандемія COVID-19). На нашу думку, суттєвою проблемою у плані кадрової політики підприємства є структурна криза виробництва, пов'язана з вимогами та впровадженням результатів науково-технічного прогресу. Стосовно кадрів це означає «старіння» деяких професій, функцій працівника, а також нові вимоги щодо бази знань, інтенсивності їх оновлення, ефективного механізму застосування.

В теорії та практиці управління персоналом часто вимагають від кадрового менеджменту антикризових заходів. Для їх формування необхідно провести наступну аналітичну роботу:

1. Аналіз динаміки виробництва та збуту продукції підприємства в період нестабільності та виходу на стабільні фази функціонування і визначення потреби виробництва у кількості та відповідній якості кадрового ресурсу.

2. Аналіз кількісного та якісного складу існуючого персоналу фірми та оцінка результатів їх праці. Для цього необхідно створити систему оціночних показників та механізм розрахунку підсумкового показника. Система оціночних показників має бути відповідною до функцій та рівня оплати праці спеціаліста, а також повинна бути реалістичною щодо змісту та термінів досягнення. Якщо такі умови не будуть застосовані до системи оціночних показників діяльності спеціалістів підприємства, то може виникнути ситуація з невиконанням вимог та плінністю кадрів. На наш погляд, доцільно керівникам структурних підрозділів організувати процеси досягнення працівниками кращих результатів діяльності (організація робочого місця, проведення навчань – семінарів, тренінгів, надання методичних рекомендацій, створення реальних умов для підвищення кваліфікації працівника, стимулювання самоосвіти, тощо).

3. Аналіз відповідності оплати праці та показників ефективності діяльності персоналу, дієвості фінансових стимулів.

В структурі антикризової програми діяльності підприємства мають сформуватись антикризові заходи щодо такого виробничого ресурсу як кадри. Для цього потрібно сформувати команду спеціалістів, менеджерів, здатних розробити та реалізувати: антикризову кадрову політику підприємства зі створенням умов підвищення їх продуктивності та якості праці; систему мотиваційних важелів для кращої роботи працівників, структурних підрозділів. Ці заходи дозволять забезпечити стабільність кадрового ресурсу і тим самим кадрову безпеку на підприємстві (необхідну кількість, професійний склад та якість кадрового ресурсу для виконання виробничої програми).

Антикризовий кадровий менеджмент буде ефективним на підприємстві, якщо відділ кадрів з очільниками структурних підрозділів будуть здійснювати постійний аудит персоналу як оцінку відповідності кадрового потенціалу підприємства, його цілям та стратегії розвитку.

Програма антикризового управління персоналом на підприємстві з акцентом на їх мотивацію повинна розглядатись та реалізовуватись з:

- максимальним залучення спеціалістів різних кваліфікацій та посад до оцінки та аналізу стану підприємства та основних загроз і ризиків його діяльності (в тому числі для кадрового потенціалу підприємства);

- залученням персоналу до вироблення антикризових заходів, колективного їх прийняття (включаючи найбільш непопулярні рішення);

- групуванням персоналу з виділенням серед нього дієвих ініціативних лідерів, добросовісних кваліфікованих виконавців та песимістів чи панікерів. З кожною групою співробітників доцільно

проводити індивідуальну роботу з роз'ясненням її можливостей та завдань позицій у вирішенні кризових проблем підприємства, способів роботи в нових умовах, шляхів підвищення своїх професіональних якостей та результатів праці;

– поточним контролем за виконанням заходів та розподілених функцій співробітниками.

Проведене дослідження дає підстави здійснити наступні узагальнення:

1. Нестабільність діяльності підприємства є дестабілізуючим чинником діяльності персоналу, тому доцільно формувати систему антикризового кадрового менеджменту.

2. Потрібний акцент на нових мотиваторах діяльності кожного працівника трудового колективу в цілому: збереження робочого місця, якісне виконання заходів виходу з кризового стану (що забезпечить бажаний рівень оплати праці), проявлення ініціативи та професійне вдосконалення (що може у подальшому бути підставою для кар'єрного зростання), реалізація професійних можливостей працівника у єдиній системі цілей підприємства, трудового колективу та окремого спеціаліста поєднання інтересів, зацікавленість підприємства у працівникові буде залежати від активної участі у системі антикризових заходів, ініціативності, рівня професіональності.

3. Вихід з кризи буде успішним, якщо підприємство формує в своїй діяльності чинники власної конкурентоспроможності. Тому в цей час доцільно розробляти кожним працівником персональної програми підвищення власної конкурентоспроможності, а завдання підприємства – сприяти умовам досягнення цієї мети.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Гавриш О. А., Довгань Л. Є., Крейдич І. М., Семенченко Н. В. Технології управління персоналом : монографія. Київ : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». 582 с.

2. Міхова А. В. Антикризове управління персоналом як умова ефективного функціонування компанії в період кризи. Режим доступу: [http://www.confcontact.com/2009\\_03\\_18/ek6\\_mihova.php](http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek6_mihova.php)

3. Шапурова О. О. Політика антикризового управління при загрозі банкрутства. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 8 (86). С. 147–154.

Наукове видання

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ  
II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених  
**«ОСВІТНІ І КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У  
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР»**

Том 2

13-14 травня 2021 року, м. Запоріжжя  
ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ  
За загальною редакцією доктора педагогічних наук, професора В. В. Нечипоренко

Комп'ютерна верстка та макет – П. Демченко  
Дизайн обкладинки – Т. Геворкян-Тарасова

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.  
Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів,  
цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.  
Матеріали тез подані мовою оригіналу.

Підписано до друку 24.06.2021  
Формат 60x84/8. Папір офсетний.  
Гарнітура Arial Narrow. Друк Riso.  
Ум. друк. арк. 32,55.  
Наклад 350 пр. Зам. № 100

Видавництво комунального закладу вищої освіти  
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради  
Україна, 69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.  
Свідоцтво: ДК № 7031 від 27.12.2019.  
тел./факс: (061)283-20-01, (061)283-20-05.  
E-mail: info@khnnra.zp.ua  
Сайт: khnnra.edu.ua

Для записів

Для записів